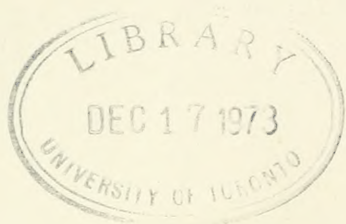
FRINTA

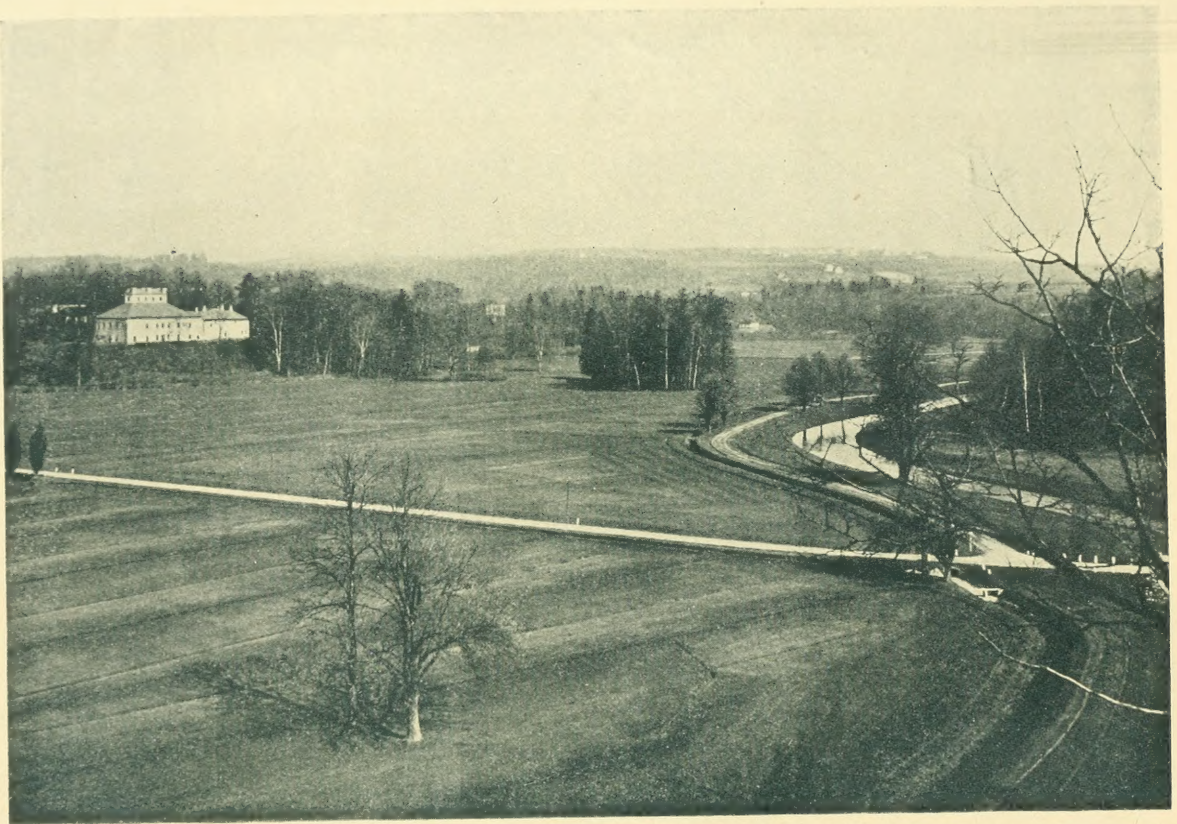
BOŽENA NĚMCOVÁ
SBORNÍK STATÍ O JEJÍM ŽIVOTĚ A DÍLE

1820 // 1862

REDAKCÍ VÁCLAVA ČERNÉHO
VYDALA UČITELSKÁ JEDNOTA „KOMENSKÝ“
V NÁCHODĚ

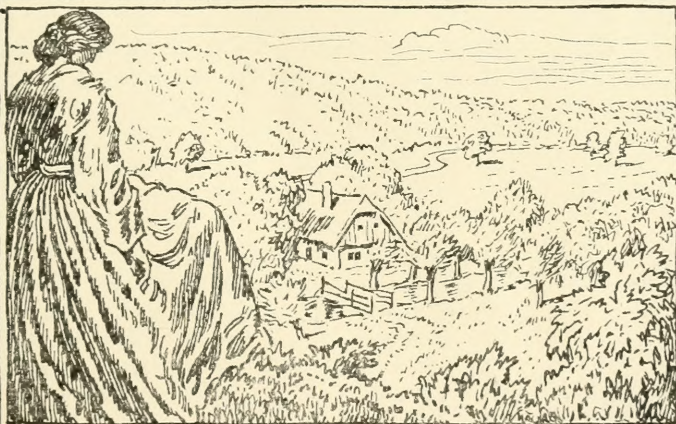
1912
NAKLADATELSTVÍ EMIL ŠOLC, SPOL. S R. O.
V PRAZE-KARLÍNĚ

Ratibořické údolí s pohledem na zámek a Žernovem v pozadí.

BOŽENA NĚMCOVÁ
1820–1862
SBORNÍK STATÍ O JEJÍM ŽIVOTĚ A DÍLE

Vytiskla knihtiskárna
Th. Venta spol. s ruč. omezeným
v Praze I.

BEDŘICH PROFELD:

RATIBOŘICE V I. POLOVICI STOLETÍ XIX.

Ratibořice připojeny k panství náchodskému r. 1582. Toho roku koupil Jaroslav ze Smiřic od Magdaleny z Nestajova, manželky Adama Úlibského z Újezdce a Kounic, dvůr poplužní Ratibořice s mlýnem novým nad týmž dvorem, řekou Úpou a lukami ode mlýna až k mezím náchodským, vsi Lhotu pod Hořičkami, Chlistov, Křižanov, Zábrodí a les Kramolnou za 8500 kop gr. českých.

Dne 12. dubna r. 1601 přikoupil Zikmund ze Smiřic, poručník Albrechta Václava Smiřického, od Jana z Talmberka statek Ryzemburk (Riesenburg) za 8000 kop gr. českých, totiž Ryzemburk hrad, dvůr poplužní, pivovar, městečka Žernov a Červenou Hůru, vsi Skalku, Mstětín (Mstětiny), Stolín (Stoliny), Všeliby, Olešnice a Vísku. Hrad Ryzemburk pustl, za 30leté války vyhořel, v 2. pol. 17. stol. lámal se odtud kámen pro stavbu zámku náchodského a později opět při zakládání nového zámku v Ratibořicích.

Také v Ratibořicích stávala za dnešním dvorem (»na starých Ratibořicích«) tvrz, kterou držel r. 1388 Vaněk ze Žampachu. R. 1534 jmenuje se tvrz pustou a během času zanikla docela. Za války 30leté nezůstaly ušetřeny ani Ratibořice návštěv surové soldatesky. Dne 15. března r. 1634 vyloupili dvůr císařští vojáci a dne 1. února r. 1635 jiná partaj přepadla času nočního a ztýrala Jana Jukličku, chalupníka u mlýna, že jí dával pouze šest tolarů. R. 1708 postavil v Ratibořicích Vavřinec kníže Piccolomini nový zámek s kaplí, který přestavěn a vyzdoben za vlády Kateřiny Zaháňské (1800—1839).[1])

Po její smrti (29. listopadu r. 1839) dědila panství náchodské sestra Marie Louisa Pavlina, kněžna z Hohenzollern-Hechingen, vdova po knížeti samovládném Bedřichovi. Ale již dne 2. srpna r. 1840 koupil od ní panství náchodské za 2,100.000 zl. stř. Karel Octavio, hrabě z Lippe-Bisterfeldu, který je dne 8. dubna r. 1842 prodal za 2,500.000 zl. Jiřímu Vilémovi, knížeti samovládnému ze Schaumburg-Lippe, vymíniv sobě a četné rodině své na deset let svobodný byt v letohrádku ratibořickém. Od té doby vládne na panství náchodském rod Lippe.[2])

Údolí ratibořické, oplývající nevšední krásou přírodní, znamenitě zvelebila Kateřina Vilemína Benigna, vévodkyně Zaháňská, dcera Petra Kuronského a třetí jeho manželky Dorothey Medem.

Dvůr hospodářský, který stával na volném prostranství před zámkem, přeložen směrem ke mlýnu a zakoupen do něho dobytek švýcarský. Původní staré bělidlo se sady ovocnými zrušeno a přetvořeno v umělý park.

---

[1]) A Sedláček: Hrady V. - J. M. Ludvík: Památky. - Dr. Z. Wirth-Dr. Fr. Machát: Politický okres Náchodský (Soupisu památek sv. XXXIV. Praha 1910). - Registra ku prodeji statku Ryzemburského od Jana z Talmberka vydaná, urbář z r. 1628 a »Summarischer Bericht wegen der Rentgefell, Nutzungen und alerhandt Gelegenheiten der Herschaft Náchod im Jahr 1638« v archivu města Náchoda.

[2]) Ludvík: Památky, 314. - Desky zemské 1279 C7, 1275 D25.

Na louce založena kuchyňská zahrada, obehnaná vysokou zdí z cihel na jehlách jedlových postavenou, podle které vysázeny ovocné stromy vně i uvnitř. Na skoupených lukách založen od Skalice až k Ryzemburku přírodní park s pěšinami a jízdnými cestami, mosty přes Úpu a pavillonem, a silnice v okolí opatřeny alejemi.[3])

Tak vzkvetla nepatrná víska, v níž časem rozproudil se rušný život dvorský. Domácí i cizí šlechta hoštěna tu štědrou vévodkyní, jejíž diplomatické styky s předními tehdá dvory evropskými, vídeňským a ruským zjednaly také Ratibořicům význačné místo v dějinách veliké války za osvobození Evropy ode jha Napoleonova. Friedrich Gentz, důvěrný přítel Metternichův, jenž v červnu r. 1813 jednal v Ratibořicích s pruským kancléřem Hardenberkem a Humboldtem, právem volá: co jest nyní Paříž, Petrohrad, Vídeň a Berlín proti Jičínu, Ratibořicům, Opočnu a Náchodu!

[3]) Soupis, XXXIV., 187 až 188. - Ludvík: Památky, 302.

Co všechen lesk těchto míst proti světodějinným faktům, která odehrávají se v malém koutě Čech, v několika nepatrných místech, o nichž dosud svět nezvěděl![4])

A v tomto idyllickém zákoutí, kde rozhodovalo se kdysi také o osudu Napoleonově, ztrávila Božena Němcová nejkrásnější dobu svého života. Panklovi, rodiče její, přestěhovali se podle vlastního životopisu Němcové, sděleného v dopise W. W. Tomkovi, z Vídně do Ratibořic r. 1821.[5])

Snaha podati místopisný obraz Ratibořic tehdejší doby naráží na mnohé překážky přes to, že známe podrobně místopisné poměry z r. 1785 (katastr josefinský) a z r. 1840 (katastr stabilní). Obtíže působí mimo jiné hlavně citelný nedostatek pramenů, sledujících postup nákladných staveb, které tu Kateřina Zaháňská dala prováděti. Z doby její zachoval se v zámeckém archivu v Náchodě pouze jediný fascikl, ostatní dokumenty, zvláště administrační akta a plány, které by dojista jasně ukázaly, kdy a jak měnil se v 1. pol. 19. století obraz Ratibořic z doby josefinské, odvezeny prý do Zaháně. Z té příčiny vylíčím stručně místopisné poměry podle parcellního protokolu a katastrální mapy z r. 1840 s exkursemi do doby starší, pokud to ovšem prameny dovolují.

Zámek (číslo parcelly stavební 111, číslo popisné 1), položený na mírné výšině na pravém břehu řeky Úpy, byla jednopatrová barokní budova s menším polopatrem z valby vystupujícím.[6]) V přízemí byla podle Sommra prostranná jídelna, obývací pokoje paní vévodkyně a jejího manžela, zdobené římskými starožitnostmi, malbami italských i jiných mistrů a bronzy, a knihovna. V horních patrech byly nádherné pokoje hostinské. Ve větším panském domu staršího původu byly byty pro hosty a služebnictvo, stáje a j.[7])

Celkem bylo v zámku 29 místností.[8])

Vedle zámku vynikal dvůr (č. p. st. 108, č. p. 2) s obytným a hospodářským stavením o 3 místnostech (č. p. 2a).

V okolí zámku stál skleník a byt panského zahradníka (č. p. st. 109, č. p. 6a), obytné a hospodářské stavení o 4 místnostech (č. p. st. 110, č. p. 3) a směrem ke Skalici myslivna (č. p. st. 112, č. p. 7/2).

Všecky jmenované objekty byly majetkem panským, ostatní domy, pokud patřily k Ratibořicům, náležely jednak domkáři Dominiku Celbovi (č. p. st. 104, 105, 106, č. p. 5), jednak mlynáři Antonínu Ludrovi (č. p. st. 107, č. p. 4).

Rod Celbů můžeme stopovati v Ratibořicích daleko do 18. století. Do r. 1770 hospodařil tu Jakub Celba, po něm syn Jan a od r. 1806

---

[4]) Dr. A. Rezek: Praha a Čechy roku 1813. Č.Č.H., XVI., 9.

[5]) Český Lid. XVI., 1906, str. 4.

[6]) Dr. Z. Wirth: Soupisu památek sv. XXXIV., 188 a 189.

[7]) J. G. Sommer: Das Königreich Böhmen IV. Prag 1836, 227. - Kateřina Zaháňská rozvedena s třetím manželem, Karlem hrabětem ze Schulenburgu, r. 1835. Ludvík: Památky, 302.

[8]) Parcellní protokol rozeznává »Zimmer« (17) a »Kammern« (12).

František a manželka jeho Anna, rozená Trlitatová. Ti prodali a postoupili chalupu č. 10 s pozemky dne 7. ledna r. 1829 synu svému Dominikovi a manželce jeho Anně, dceři Františka Kabrle, za 700 zl. Na přídavkách bez úplatku dostali kupující manželé stůl, tabuli, vidle k prsku, vidle »senÿ«, díž, sekyru kládní, sekyru ruční, motyku, dvě lopaty, drhlen, 4 síta »drátový«, »všechnu šenkovní potřebu«, krávu, ostatně všechno, co hřebem přibito a hlinou zamazáno jest. Prodávající vyhradili si po ustoupení té chalupy pro sebe výměnek, a sice svobodný byt při hospodářově světle a teple, komoru a »plac« ve sklepě, každoročně po 2½ korci žita a ječmene, 4 korce »erteplí«, 25 liber másla, 10 liber sýra, od sv. Jiří do sv. Havla 2 žejdlíky mléka, jak se nadojí, 2 čtvrtce lněného semene, čtvrtý díl ze všeho ovoce a pro ostatní děti svobodný byt až do jejich pracovních let.

František Kabrle se zavázal, že dá dceři své mimo šatstvo a ženské svatební nářadí 200 zl. věna, přislíbiv jí také podíl z dědictví. Stejný díl ze »zanechanosti« slíbil také Celba svému synu Dominikovi. Do důchodu vrchnostenského měli kupující manželé odváděti za robotu 9 zl 14 kr., stálého úroku 1 zl. 24 kr. a z přadla 18 kr.[9])

Z tohoto zajímavého kontraktu jasně vysvítá, že v Ratibořicích za mladosti Boženy Němcové byla hospoda přes to, že v díle Sommrově uvedena není.[10])

U hospody stála v letech 40tých ještě dvě stavení, obytné (č. p. st. 105) a hospodářské (č. p. st. 106), která Celba později zbořil, založiv na jich místě zahrady.

Manželé Celbovi prodali realitu svou r. 1858 princi Jiřímu Vilémovi ze Schaumburg-Lippe za 5000 zl. k. m.[11])

Č. p. 4 byl mlýn, při něm obytné a hospodářské stavení, u mlýna statue P. Marie, postavená nákladem manželů Ludrových dne 30. července roku 1796.[12])

Antonín Luder ze Suchovršic pojal za manželku r. 1771 Annu, jedinou dceru po nebožtíkovi Jos. Hejnovi, mlynáři ratibořickém. Matka vdova prodala a postoupila dceři své s vědomím přátel mlýn v Ratibořicích s polem pod 6 strychů výsevku a kouskem zahrady za 1000 kop gr.[13])

Luder přikoupil dne 25 března r. 1782 chalupu č. 11 nade mlýnem ratibořickým od mlynáře velko-úpického Jana Hejny za 500 zl (= 428 kop 34 gr. 2 d.).[14])

[9]) Kniha gruntovní obce Žernovské, Rysenburku a Rattiborzicz u c. k. soudu v České Skalici. N 71 lit. A f. 382. - Das Žernover Grundbuch tamtéž, N 71 lit. B f. 5 a 60.

[10]) Srv. Č. Č. M. 1912, sv. I., 194—195.

[11]) Smlouva ze dne 31. srpna téhož roku v archivu zámeckém (č. 29.409.)

[12]) Mlynáři ratibořičtí jsou povinni sochu tu opravovati, po případě znovu postaviti. N. 71 lit. A f. 392.

[13]) Ve mlýně ratibořickém byly povinny mlíti obce Žernov, Ryzemburk, Světlá, Litoboř, Křižanov, Chlistov, Lhota pod Hořičkami a Hořičky. - Podle kontraktu bylo povinností mlynáře »vrchnosti ročně obilí vejmelného 124 str. pražské míry sypati, kapounů 8, řopanů 4 pro kníž. kuchyň krmiti, nyní ale na místě krmení 1 zl. 54 kr.

Ratibořický mlýn stal se majetkem vrchnosti r. 1842.

Vlastní »babiččino údolí« táhne se ode mlýna k Ryzemburku. Tím směrem asi 500 *m* od chalupy Celbovy stál dřevěný domek o 3 místnostech (č. p. st. 102/1, č. p. 7), vystavěný podle nápisu na kabřinci nákladem Antonína Ludra dne 17. července r. 1797. Je to dnešní »staré bělidlo«, dějiště »Babičky«.

Vedle bylo menší stavení o 2 místnostech (č. p. st. 102/2, č. p. 7a), které později rozšířeno, — dnešní panská prádelna, zděná, jednopatrová. Naproti za struhou, přes niž položen můstek, byly menší hospodářské místnosti (č. p. st. 103, k č. p. 7), podle »Babičky« pec a sušírna.

Tato stavení byla v letech 40tých majetkem vrchnosti a náležela k Ryzemburku.

Proti mlýnu na levém břehu řeky Úpy ve stráni stál přízemní domek, patřící k Žernovu (č. p. st. 86, č. p. 55). Dne 14. července r. 1813 koupila Marie Louisa z Hohenzollern-Hechingen domek ten s pozemky ve výměře 1300 čtver. sáhů (č. top. 225 a 226), jež odprodány byly dne 6. prosince r. 1795 od selské usedlosti č. 7 v Žernově, od Antonína Volfa za 520 zl.[15]) a prodala jej zase dne 20. prosince r. 1833 se všemi břemeny a závazky Karlovi hraběti ze Schulenburgu, třetímu manželu Kateřiny Zaháňské, za 280 zl. k. m.[16]) Hospodář Josef Joudal, který nedávno přejal živnost selskou č. 7 v Žernově, vzdal se pro tentokrát předkupního práva, vyžádav si však, aby zůstalo zachováno jeho potomkům a vtěleno bylo do knih grutovních.[17])

Kupující měl podle smlouvy přispívati držitelům usedlosti selské č. 7 v Žernově na daně a jiné dávky ročně 24 kr. a odváděti do důchodu vrchnosti náchodské robotní reluice 2 zl 10 kr. a 12 kr. z přadla.

Hrabě Schulenburg daroval domek ten se zahradou dne 30. června r. 1840 manželům Panklovým[18]), v jichž držení zůstal do r. 1850, kdy jej koupil Jiří Vilém, vládnoucí kníže ze Schaumburg-Lippe. Odtud vznikl u lidu název »panklovna«, v listinách z r. 1845 »Pankel'sche Challupe, Panklisches Häuschen«.

Domek odhadnut dne 8. března r. 1845 v ceně 312 zl. k. m. Měl předsíň, světnici, malou kuchyň, 2 komory s vyhnilými podlahami a šindelovou střechu.[19])

---

do kníž. důchodu platiti, 1 psa neb chrta panského, když mu dán bude, chovati, za jedno prase, které jemu každoročně ze dvora J. M. kníž. dáno bude, do kníž. důchodu ku konci roku 11 zl. 40 kr., za 2 hladová prasata ročně po 2 zl. do důchodu platiti a diškerece officírské každoročně 9 zl. dávati«. Mlynář měl opravovati mlýn a stavení, vrchnost splav »na velké vodě«. Každoročně mohl si dáti nasekati v panských lesích — ovšem na své útraty — 16 sáhů palivového dříví, na louč 2 borovice, 4 buky a habr. N. 71 lit. A f. 390 a 391.

[14]) N 71 lit. A f. 71.

[15]) N 71 lit. A f. 292 a N 71 lit. B f. 19.

[16]) Č. 29.402 v archivu zámeckém.

[17]) Č. 29.403 tamtéž.

[18]) Č. 29.406. - N 71 lit. B f. 104.

[19]) Č. 29.404. - Zahrada, snad č. top. 226 (»nad Skalkou«), odhadnuta v ceně 250 zl. k. m.

Panklovi odstěhovali se do Zaháně dne 20. dubna r. 1845[20]) a po pěti letech prodali majetek svůj v Ratibořicích za 500 zl. k. m. Smlouva datována v Ratibořicích 10. května 1850 a podepsáni Otto Erich, dvorní

»Panklovna« na levém břehu Úpy.

rada a generální plnomocník knížecí, manželé Panklovi a dva svědkové, Josef Hubka a Josef Rint.[21]) Kontrakt zaslán asi k podpisu do Zaháně,

[20]) Sebraných spisů Bož. Němcové sv. XII., str. 20, poz. 1. (Čeští spisovatelé XIX. století. Jan Laichter, Praha.)

[21]) Č. 29.406 v archivu zámeckém.

ježto Pankel stižen byl tehda těžkou nemocí, které brzy na to dne 28. června 1850 podlehl.[22])

V následující tabulce sestavena přehledně čísla domů v Ratibořicích podle katastru josefinského (1785) a parcellního protokolu z r. 1840.[23])

Katastr josefinský r. 1785.			Parcellní protokol z r. 1840.		
Číslo top. pořádku	Číslo domu	Druh stavení, majetník	Číslo parc. staveb.	Číslo domu	Druh stavení, majetník
337	1	panský dvůr	108	2, 2a	panský dvůr, obyt. a hosp. stavení
356	2	myslivna	112	7/2	myslivna
346	3, 4	byt pansk. zahradníka	109	6a	skleník, byt pansk. zahradníka
408	5, 6	panské bělidlo	—	—	
406	7	panská valcha	—	—	—
407	8	Fr. Střihavka	—	—	—
395	9	Ant. Luder, mlynář	107	4	Ant. Luder, mlynář
363, 400	10	Jan Celba	104, 105, 106	5	Dominik Celba
392	11	Ant. Luder, mlynář	—	—	—
—	—	—	111	1	zámek
—	—	—	110	3	panské obyt. a hosp. stavení

Katastr josefinský nezmiňuje se zvláště o zámku, ač existenci jeho potvrzuje několika položkami. Č. t. p. 347 je »panská zahrada před zámkem v pravo i v levo mezi panskýma loukama«, č. t. p. 348 »zahrádka před zámkem v pravo k stodolám panským a v levo k malýmu sádku pod zámkem« a č. t. p. 349 »sádek malej pod zámkem v pravo k velký louce a v levo k zahradě«. Zdá se, že zámek a dvůr měly společné číslo 1.

Z přehledu je patrno, že stabilní katastr změnil stará čísla popisná v Ratibořicích vesměs; souvisí to se změnami, které se tam za vlády Kateřiny Zaháňské udály. Ruchu stavebnímu padlo za oběť několik starých chalup, ale pouze u jediné z nich možno dobu zániku přibližněji stanoviti. Je to staré bělidlo — první bydliště rodiny Panklovy.

Podle katastru josefinského mělo zrušené bělidlo číslo pop. 5 a 6.

[22]) Sebraných spisů B. Němcové XII., 168.

[23]) Archiv zemský. - Podle katastru josefinského náležela č. 1, 2, 3, 4 k trati dvorské, č. 5—11 k trati mlýnské.

V čísle 6 narodilo se do r. 1830 šest (ze sedmi) dětí Panklových, a sice Jan Josef r. 1821, Johanna r. 1823 († r. 1824 v č. p. 10), Josef Ludvík r. 1824, Ferdinand Ludvík r. 1826 († téhož r. v č. p. 6), Konstancie r. 1820 († r. 1836 v č. p. 1) a Marie Terezie 8. srpna r. 1830.[24]) Po r. 1830 mizí č. p. 6 v matrikách úplně, r. 1840 staré bělidlo již neexistovalo; bylo tedy zbořeno někdy v době mezi 8. srpnem r. 1830—1840. Tím je též jasně prokázáno, že Panklovi bydleli původně ve starém bělidle č. p. 6, které později zbořeno, což potvrzuje také tradice.

V obšírném výkladu o »babiččině údolí« který napsal princ Vilém ze Schaumburg-Lippe prof. dru Jiřímu Guthovi, praví se mezi jiným: »Z počátku bydlel tělesný kočí vévodkyně Pankl (otec Boženy Němcové) ve starém, zrušeném bělidle, které stálo tam, kde vévodkyně (Zaháňská) pak přistavěla ‚dům ananasový', přímo při východu z parku, u bytu dvorního zahradníka; — teď tam stojí skleník, v němž dosud pěstují se ananasy.«[25])

Přirozeně vtírá se otázka, kam se přestěhovala rodina Panklova ze starého bělidla.

Panklovi měli celkem 13 dětí, z nich nejstarší (»Barunka«) narodilo se ve Vídni, ostatní v Ratibořicích. Mimo Augusta (* r. 1827 v č. p. 3, † r. 1828 v č. p. 1) narodily se v č. p. 3 ještě dvě děti, a to Augustin r. 1832 a Adelheit r. 1833; obě zemřely r. 1834 v č. p. 1, kde se r. 1835 narodila Adelheit, r. 1837 Gustav a r. 1840 Otto Vilém. Že by Panklovi byli bydleli nějakou dobu v č. p. 3, nezdá se pravděpodobným. Pozornosti však zasluhuje č. p. 1 — podle katastru josefinského dvůr (a snad zámek) — které vyskytuje se v matrikách stále od r. 1834—1840. Podle věrohodné tradice přestěhovali se Panklovi ze starého zrušeného bělidla do dvora[26]), což by potvrzovaly i zápisy matriční.

Mimo dvůr uvádějí se jako bydliště rodiny Panklovy také zámek[27]) a »panklovna«[28]). Uvážíme-li, že zámek a dvůr měly do r. 1840 nejspíše společné číslo popisné, mohli Panklovi nějaký čas také v zámku bydleti, ale tradici o pobytu v »panklovně« nelze žádným zápisem podepříti. Dnes vůbec těžko se shledávají fakta, která před 10—20 lety bylo ještě možno snadno a bezpečně zjistiti. Příčinou, že se tak nestalo, byla neobmezená víra v »Babičku«, víra, která nepřipouštěla žádných pochybností.

[24]) Matriky na farním úřadě v České Skalici.

[25]) Babička Boženy Němcové. Referát dra Jiřího Gutha. Máj II., 189—190.

[26]) Dnes bydlí v bytě tom panský poklasný. V přízemí jsou 3 místnosti, nahoře ratejna.

[27]) Sdělil se mnou laskavě pan vlád. rada Alois Jirásek.

[28]) Na některých dopisnicích ratibořských spatřujeme mimo jiné také domek č. 55, »obydlí rodičů spisovatelky Boženy Němcové«. - Viz též Fastrův průvodce po Českém severovýchodě. Jaroměř, 79.

ALOIS JIRÁSEK:

DVA DOPLŇKY.

I.

Kateřina Vilemina, vévodkyně zaháňská (1781—1839) stala se nám zajímavou jako »paní kněžna« v naší »Babičce« i tím, že rodiče Boženy Němcové byli v jejích službách a že dcerka jejich Baruška žila za svých dívčích let v ovzduší jejího dvora. I lákalo lépe poznati »paní kněžnu« a láká seznati také ty, kteří jako její hosté meškávali v Ratibořicích nebo na zámku náchodském, i to, jak asi pohlíželi na náš kraj a jeho lid. O »paní kněžně« jsem už psal a obšírněji.[1])

Její matka, Anna Charlotta Dorota, vévodkyně kuronská (1761—1821), z německého kuronského rodu říšských hrabat v. Medem, byla víc Francouzkou než Němkyní. Montesquieu, Mirabeau, paní de Staël, Stéphanie Genlis byli její zamilovaní autoři a autorky. Psala líp francouzsky nežli německy; francouzské byly její zápisky. V nich také vypravuje, jak ji do hloubi duše dojalo, když v kostnickém kostele se doslechla, tady, v této svatyni že byl Jan Hus r. 1415 odsouzen k smrti upálením. »Ach, jak mohou«, připsala, »lidé sami bludům podrobení sobě osobovati, aby tak ukrutně odsoudili svého spolubratra!« Pro verše, zvláště německé, neměla valného smyslu.

Za to její starší sestra Elisa (1754—1833) nejen že básně milovala, ale i sama je skládala a německy, zvl. duchovní písně (Geistliche Lieder einer vornehmen kurländischen Dame r. 1780) plné sentimentality a citového blouznění, ale i jiné básně (Gedichte 1806). Provdala se za hraběte von der Recke, záhy však, r. 1776, tedy dvaadvacítiletá, se s ním rozešla. Když jí bylo třicet let, setkala se s Kryštofem Augustem Tiedgem. Mladý básník byl jí nadšen a také ona na něj nezapomněla. Stala se jeho ctitelkou, zvláště když r. 1800 vydal velkou svou báseň »Urania«, kterouž v Němcích tenkrát všude přijali nadšeně.

Když Tiedge téhož roku přijel do Berlína, pozvala jej Elisa von der Recke meškající v domě své sestry (pod lipami), aby ji, Elisu, navštívil. Šestnáct let se neviděli. Tiedge, jemuž do padesátky mnoho nescházelo, byl pak denním hostem své šestačtyřicítileté ctitelky. A již se nerozešli. Tiedge stal se hraběnčiným přítelem i průvodčím. Jezdil s ní do lázní, do Teplic, r. 1804 do Františkových Lázní, kdež se stýkali s Herderem, provázel ji na její cestě po Italii, bydlil pak s ní v jejím domě v Drážďanech. Ve svém pokoji měl kromě jiných obrazů také portréty vévodkyně zaháňské, »paní kněžny« naší, její nejmladší sestry Doroty, provdané za synovce Talleyrandova, vévodu z Dino, a obraz — mistra Jana Husa.

Tiedge, jenž měl pravou nohu silně křivou a chodil o holi, nebyl krasavec, ale Elisa, dáma vysoké postavy, velkých, modrých očí, jej zbož-

[1]) Sebrané Spisy XXII. Rozmanitá prosa. I.

ňovala. »Uranii« pokládala za nejkrásnější dílo básnické německé literatury. »Uranie« byla její biblí; každého rána přečtla si z ní zpěv, jakoby z posvátné knihy. Tak ctila zbožňovaného básníka, jemuž dávala o každých jeho narozeninách darem — nový štít na ochranu očí.

Koncem r. 1813, kdy všude po Německu zpívala se Tiedgeova píseň o kozákově loučení s milou, »Schöne Minka, ich muss scheiden —«[2]), přijela s Tiedgem do Náchoda a strávila tu s ním zimu. Bydlili nahoře v zámku. Hraběnku, tenkráte skoro šedesátiletou, provázela také slečna Eichmannová, jež si dopisovala se svými příbuznými v Berlíně. I Tiedge psal její mladičké neteři a to řečí vázanou. Z této epištoly ne právě skvěle veršované, dané »na zámku náchodském dne 14. ledna 1814«, uvádím obsah odstavce týkajícího se Náchoda.

»Už víš, jak žijeme zde nahoře v podoblačné věži. Čteme, píšeme; je tu vůbec ticho, ač dá-li bouře, jež nad osla je hrubší a drsně hovořívá s naší věží. Rve se s ní, až pak přece uteče — a věž zůstane. Vidíme dolů na město, jež vypadá jako hrob vedle hrobu. Čas, jenž špatně rozumí malbě, natřel na černo všechny střechy, pod nimiž mnoho chudoby vchází a vychází — — To, pomyslíš si, není pěkné. Ano, není, za to pěknější jsou vrchy jedlových lesů kolem nás.«

Tak se Tiedgemu zdál Náchod tenkrát ještě malý, plný dřevěných stavení pod šindelovými, tmavými střechami. Tiedge soudil opravdu s vysoka.

Synovcem slečny Eichmannovy byl Gustav Parthey, později proslulý filolog a egyptolog, tenkráte, r. 1814 sekundán (dle našeho septimán) berlínského gymnasia. Ten psal z Berlína do Náchoda tetičce, psal i Tiedgemu; tomu latinsky. Tiedge ihned mu odpověděl a také po latinsku. Smysl toho listu je tento:

»Okruh vzdělanosti k Náchodu nesahá. Pročež se v tomto městě neděje nic nového, aniž hodného, co bych psal Tobě, Berlíňanu oplývajícímu hojností ducha nejznamenitějších mužů. Nejbarbarštější tohoto lidu bijí do uší[3]) a našeho jazyka neslyšeti kromě v našem kruhu. Ušlechtilé vzdělanosti jest u Čechů převeliký nedostatek; majíť smysl jen pro hmotu, ne však pro vzdělanost, kterouž od svých hranic oddalují, jako mor. V tom smýšlení vystavěli na břehu řeky dělící Čechy od Slezska hliněnou chatrč, ze které voják rudobradý divokého pohledu číhaje vyráží, cestující zadržuje a jim mezi zapovězenými věcmi i knihy, jestliže je náhodou s sebou mají, odnímá. Knihy ty posílají se k nejvyšším soudcům, kteří o to pečují, aby morem tím nebyli Čechové nakaženi. Z toho snadno vyrozumíš, že s nikým se nestýkáme, leda jen sami s sebou. Přece však necítíme tíhu samoty.« Dále píše, že je baví dopisy přátel, večer že čtou a z těchto večerních hodin většinu že stráví četbou historie Karla Smělého,

[2]) Do češtiny přeložil V. Hanka.
[3]) Míní zajisté, že řečí svou.

a dodává: »Kéž by nesmrtelní bohové toho Napoleona zhubili takovým koncem, jako onoho Karla!«

Lichotivé to psaní pro nás není. Ovšem týká se také tehdejší rakouské vlády zpátečnické a jejího náčelníka ministra Metternicha, jehož intimní přítelkyní byla »paní kněžna,« ale je to přece na náš vrub. Takto smýšlel o nás útlocitný básník, jenž se zámecké výše své mezi lid ani nesestoupil; ale také »paní kněžna«, jež přicházela mezi poddaný lid a slýchala o něm, ovšem asi jen referáty svých úředníků, na mnoze cizinců, sotva smýšlela jinak.

II.

V článku »Paní kněžna« výše uvedeném jsou také zprávy podle vypravování Kristiny Celbové, provd. Nemastové (Kristly v »Babičce«). K tomu zde přidávám, co vypravovala paní Antonie Hoffmannová (1816, † 1888), tchyně p. Fr. Součka, někdy řídícího učitele v Hronově, nyní ve výslužbě žijícího. Jeho laskavostí dostalo se mi těch zpráv r. 1882. Paní Hoffmannová rodem Rýdlová byla jako třináctileté děvče chůvou u Panklů. Ta vypravovala, že matka Boženy Němcové, rochličkovitá (od neštovic), byla výborná kuchařka, nevalná však hospodyně; s penězi, které jí muž posílal, že nikdy nevystačila. Vařívala v Ratibořicích pro služebnictvo, zvláště cizích vrchností, když meškaly v Ratibořicích návštěvou. Před tím sloužila ve Vídni, kdež seznámila se s Panklem, kočím hraběte Schulenburka. Pankl byl pořádný, šetrný a přívětivý Němec, prostředně velký.

Stará Novotná, t. j. »babička«, žila u Panklových; ale pak se pro něco rozhněvali a Novotná šla k druhé své dceři, Johance, kuchyňské v Ratibořicích. Tam drávala peří. Tonička Rýdlová, chůva Panklova, chodívala s dětmi po dvoře a také kolem tetina, Johančina, bytu. A tu babička Novotná vždy zaťukala na okno, volala vnoučata a když děti vstoupily, vypravovala jim. Když pak Josef[4]) nebo Štancla[5]) doma řekli, že byli u báby, zlobila se Panklová.

Tonička Rýdlová nastoupila u Panklů, když jí bylo třináct let, tedy r. 1829. Toho roku se narodila »Štancla«. Tonička uvádí ji jako dítě mluvící, tedy asi tříleté. Z toho lze vypočítati, že »babička« žila v Ratibořicích u své druhé dcery asi mezi r. 1832 až 1836. U věku dvaadvacíti let měla v Kladsku oddavky (r. 1792), bylo jí tedy toho roku 1836 šestašedesát let. Přirozeně připadají tu otázky: Vrátila se »babička« k Panklovým či zůstala u druhé své dcery Johanky? Zůstala tato Johanka v Ratibořicích či se odtud vystěhovala, a kam? Zemřela »babička« snad u ní?

---

[4]) Páté dítě Panklovo, nar. r. 1824.
[5]) Konstancie, sedmé dítě Panklovo, nar. 1829, † 1836.

BOHUMIL KULÍŘ:

REÁLNÍ PODKLAD POVÍDEK B. NĚMCOVÉ Z NÁCHODSKA.

Časté stěhování a změna prostředí způsobily, že Němcová, bystrá pozorovatelka, tolik byla po léta zaujata novotou okolí a osob, že ze vzpomínek čerpá teprve v posledním údobí své tvorby.

Látkou s Náchodskem spiaty jsou povídky: »Babička«, »Chudí lidé«, »Dobrý člověk« a »Pan učitel«. Vyrostly ze vzpomínek na léta dětská, panenská a první dny manželství; zahrnují léta mezi 1825—1838. Ač období toto časově jest nám nejvzdálenější, zastihl jsem ještě řadu 80—96letých vrstevníků Němcové. Snažil jsem se zachytiti vše, co s látkou souvisí, hledal, co dalo Němcové podnět, kráčel jsem ve stopách osob, kteréž byly modelem k literárním postavám Němcové z Náchodska, chtěl jsem pevné zjistiti, kde ve skladbách těch podkladem je skutečnost, a kde báseň, fikce.

Literární odkaz Němcové nepotřebuje vysvětlivek, a »Babička« zůstane věčně krásna, kdyby do čárky vše bylo smyšleno; myslím však, že drobná fakta a vzpomínky z tehdejších let přispějí, aby bylo možno nahlédnouti do duševní dílny Němcové, posouditi její pozorovací talent, ráz její fantasie a invence, krátce poznati, jak tvořila.

I.

Bylo dne 16. ledna 1825.

V doberském kostelíku, jehož věž dobře vidíme již od Opočna, zadíváme-li se na východ k lesnatým hřbetům Orlických hor, byla svatba.

Chudý tkadlec vysoké postavy, černovlasý, širokého, hladce vyholeného obličeje a plných rtů, odváděl si od oltáře mnohem starší nevěstu. Ženich byl Kašpar Novotný, syn proslulé stařenky Magdaleny Novotné, jejíž milé rysy zvěčnila Němcová v »Babičce«.

Nevěsta i ženich [1]) byli z Rovného, osady ½ hodiny severně od Dobrého. Rovné jest ta »pohorská vesnička na slezských hranicích, jen několik hodin od panství Náchodského vzdálená«, kam ještě za francouzských válek přistěhovala se z Pruského Slezska s dětmi vdova Novotná. Zůstávala v najaté výměniční chaloupce Jiříka Pavlíčka č. 28.

Přešla léta; chaloupku zbořili, rodina Novotných sešla s očí, sešla z mysli — a marně jsem pátral na Opočensku, Novoměstsku, Rychnovsku po příbuzných; teprve v únoru r. 1912 našel jsem na Jestřebí v č. 17. (fara slavoňovská) 72letou Amalii Novotnou (nyní vdovu Žďárkovou), vdovu po babiččině vnuku Václavovi [2]), která mě upozornila na Rovné.

Bohužel, našel jsem jen trosky podání i matričních zápisů.

[1]) Dobré, Kopulační matrika od r. 1808—1839, D, pagina 34 : 16. ledna 1825 v Dobrém oddán ženich Kašpar Novotný, syn † Jiřího Novotnýho, tkadlce z Dobrušky, panství Opočen, katolík, 31 let starý, svobodný. Nevěsta: Marie, dcera po † Janu Wernerovi, chalupník z Rovného, z matky Markovy, rozené z Kounova, panství Opočen.

[2]) Viz poznámku 23.!

Kladsko na počátku XIX. století. Podle současné rytiny.

Kdy »babička« a muž její Jiří Novotný se narodili, přesně nezvíme nikdy! Osudný požár v Dobrušce r. 1806 (píše o něm A. Jirásek v »F. L. Věku«) zničil za májového jitra (9. května) ve 3 hodinách takřka celé město, děkanství i kostel a v něm v klenuté sakristii i všechny matriky. Zkáza dobrušských matrik ztížila pátrání o »babičce« tou měrou, že ještě v červnu 1911 V. Tille píše, že »o této babičce nevíme téměř nic jiného, než co Němcová sama vypravuje. Není doposud dokladů o tom, kdy a kde se narodila a zemřela, není ani odjinud zjištěno, že byla vskutku matkou Terezie Novotné.«

Babička není výmysl, nýbrž žila a byla vlastní babičkou Němcové. Nebyla z Olešnice (Giesshübel), městečka dnes zněmčeného v horách za Dobruškou, ale narodila se, jak při všech aktech syn Kašpar udává, v Křovicích u Dobrušky č. 52[3]) a slula rodným jménem Čudová.[4]) Nebyla ze statku, ale otec její Jan Čuda byl tesař[5]), který po narození Magdalenině přestěhoval se do Dobrušky č. 18 (starého číslování). Její muž, soukeník Jiří Novotný, byl dle Kašpara z Dobrušky; poněvadž Křovice a Dobruška souvisí, mohla babička zcela pravdivě o matce Jiřího vypravovati, že »vedle bydlela vdova Novotná . . .«

Zápis v oddávací matrice skalické z roku 1820 (svatba Panklových) praví ovšem, že Jiří je »z Dobrey na Rychnovském panství«, ale ani v Dobrém, ani v Bílém Újezdě, kamž až do r. 1781 (resp. 1787) Dobré bylo přifařeno, zápisu o narození Jiřího není! Tento fakt nejen nepřímo dokazuje, že muž babiččin narodil se v Dobrušce, ale potvrzuje i věrohodnost Kašparovu, jenž byl nejstarší a znal jistě tradice rodinné lépe, než mladší sestra (Terezie), která tehdy po letech vrací se do Čech.

Jak vznikl tento omyl?

Kašpar vyprávěl, že rodiče otcovi i matčini žili nějaký čas ve farnosti doberské: Novotní v Rovném, Čudovi v Osečnici. Také jisto jest, že obě rodiny v Dobrušce byly krátce: ani tesaře Jana Čudu, ani soukeníka Jiřího Novotného cechovní registra tamní — (zachována jsou od r. 1772) — neuvádějí! Poloha Osečnice dobře shoduje se s líčením situace v »Babičce«. Do Pruska skok, a do Dobrušky mohla před léty babička snáze přicházeti na pout, než ze vzdálenějšího městečka Olešnice. Je zajímavo, že dotazy na Kašpara připomenuly starým lidem Osečnici, odkud prý Kašparova matka byla. Tak mi i dříve vzpomenutá žena vnuka jejího Václava vyprávěla.

---

[3]) Dnešní Křovice nemají tolik čísel. Požáry změnily mnoho. Dne 24. dubna 1866 vyhořely tu 24 grunty.

[4]) Nejpodrobnější zápis v doberské matrice narozených (1./VI. 1808—30./4. 1839), čís. II., litera A: Roku 1836 dne 12. června v čísle 15. v Dobrém narodila se Marie. Otec — Kašpar Novotný, katolík, podruh, vlastní syn zemřelého Jiří Novotný, podruha z Dobrušky N. 18 (panství opočenského) a jeho manželky Magdaleny rozené Čudovy z Křovic č. 52 (panství opočenského).

[Zmíněná dcera Marie žila jen 3 dny; zemřela dne 15. června 1836.]

[5]) Viz zápis v matrice českoskalické r. 1835 (o narození Adelaidy, dcery Panklových).

Ale nepodařilo se mi tradici doložiti zápisy; v Újezdě i v Dobrém jména Novotný i Čuda jsou v matrikách velmi častá (v Dobrém i spojení jmen »Magdalena - Čuda« jsem nalezl!) — aktu však, který by přítomnost těchto rodin na farnosti dokazoval, v tamních matrikách není.

V matrikách olešnických jméno »Čuda« (psávali i Tschuda) nevyskytuje se nikdy, a tedy větu, kterou Němcová babičce do úst vkládá ». . . já jsem z Olešnice atd.« skutečnost nepotvrzuje. »Babička« však Olešnice se dokládá!

Tu na snadě je domněnka, že Němcová zaměnila Osečnici (druhdy Vosečnice, Vošednice, Vošetnice), o které asi babička vypravovávala, Olešnicí. Ukáži, že i jinde Němcovou paměť v topografii opouštěla, zde pak záměna byla tím snadnější, že kdysi obcí téhož jména[6]) z Kostelce do Ratibořic k rodičům spěchávala.

Novotní žili za pobytu v Prusku jednak v Kladsku, jednak v okolí Franksteina, města sev. od Kladska. Když Jiří za napoleonských válek zemřel, vrací se »babička«, osamělá, chudá vdova, mezi známé — do Rovného. Stalo se jistě před r. 1809, poněvadž syn její Kašpar pracuje tehdy již ve Vídni a o bojích u Vídně vypravuje jako očitý svědek.

Babička byla plátenicí; kupovala zboží po horách a nosila je do »světa« — do kraje k Jaroměři. Tak vypravovali mi staří v horských vískách na Novoměstsku, kteří sice »Babičky« nečetli nikdy, neznali Novotné, ani jejích »ďoučat« Terezie a Johanky, ale pamatují leccos, co vypravovali babiččin syn a vnuk.

Vzpomínky jejich, ač kusé, dobře objasňují neshodu se skutečností v »Babičce« i omyl v oddávací matrice skalické z roku 1820.

Do Ratibořic babička přichází roku 1825, kdy Barunka byla 5letá. Němcová příchod její do údolíčka vysvětluje takto: »Tu najednou přišel babičce list z Vídně od nejstarší dcery, v němž jí vědomost dávala, že manžel její přijal službu u jedné kněžny, která má velké panství, a to panství náchodské . . .«

Podnět babiččina odchodu z Rovného byl jiný!

Známo je, že Panklovi byli již v srpnu r. 1820 — tedy o 5 let dříve — v Ratibořicích, babička však stěhuje se k nim teprve r. 1825, tedy toho roku, kdy žení se její syn, jemuž do té chvíle v Rovném hospodařila.

Podrobná znalost vzpomínek rodinných dokazuje, že Němcová s babičkou stýkala se po léta. Stařeček Ant. Martin v Olešnici u Červ. Kostelce (* r. 1831 v Ratibořicích), syn tehdejšího šafáře, o babičce už neví. Jak V. Tille vypravuje, »k svatbě s Němcem jí ještě radila, a když se Němcová octla v Polné, vzpomíná na ni již na mrtvou. Byla-li vskutku, jak vypravuje v povídce, při babiččině smrti, tedy ji ztratila pravděpodobně ještě za pobytu v Červeném Kostelci, neb nejpozději v Josefově. V Polné vzpomíná na ni vroucně.«

[6]) Olešnice, vesnice v okrese českoskalickém.

Němcová blaženým skonem babiččiným selanku končí. V podvečer, když se všemi se rozloučila, kdy Barunka předříkává jí modlitbu umírajících, plamének života jejího hasne... Kněžna, která smutně za pohřebním průvodem se dívá, provází stařenku povzdechem, který několik generací čtenářů v duchu opakovalo: »Šťastná žena!«

V Ratibořicích však babička nezemřela! Němcová, aby stěhování stařenčino nerušilo tklivé harmonie idylly, uchyluje se od pravdy. V České Skalici babička neleží a marně po hrobě jejím pátral před lety zámecký kaplan náchodský P. Stanislav Hlína i v okolních farnostech; není také pohřbena v Zaháni, i katolický farní úřad griebusský na témže panství, kdež vrchnost bydlívala, odpověděl na dotaz jeho záporně.

Soudil jsem, že vrátila se do hor a zemřela u Kašpara, ale marně jsem pátral v celém podhoří.[7]) Záhada zůstává záhadou!

Syn její Kašpar spí na starém hřbitově doberském sám...

Kašpara, »huňaře«, všude v kopcích za Dobruškou znali! Tenkráte modral se ještě po horách len, a v zimě, když smrčinami na Vrchmezí, Deštné a Marušině Kameni hučel řezavý »Polák« a cesty zapadly sněhem, v chalupách v kožiše a se závětřím dlouho do noci svítila louč, praskaly v nístějích smolné šáchy, dutlaly pařezy a vrčel kolovrátek... Přízi stěhovali na stav, ale »vaháče« (hrubé, z cucků na »pomstách« upředené niti) čekaly na Kašpara.[8]) Huňař přišel první mlhou... Chodila s ním jeho žena, která cívky soukala, a za ruku vodil snědého synka Václava.

Ve dne, když člunek, z ruky do ruky osnovou lítal, Kašpar býval do sebe zabraný, večer však rozvázal. Ale nebyl prázdný hovorka! Uměl věci bráti na rozum, vypravoval čistě, příkladně ze života, radost poslouchati. Kde měli huňaře ,nemuseli zváti »dousi« (do vsi), ale sousedé sami přicházeli na toulačku, když Kašpar vykládal o světě. Zažil mnoho! Narodil se v Prusku a v 9. roce, když na »našeho« přišel »Francouz«, pracoval ve Vídni.[9])

Na tu patálii nikdy nezapomněl a vypravoval tak živě, že stařečkové — tenkrát ještě »chasa«[10]) — ze spaní se děsili a z »ležení« utíkali.

V roce 48., když na Spáleništi (obec vých. od Dobrušky) sousedé zřídili gardu, komandoval ji vojensky, ač vojínem nebyl. Vpravil se do všeho, měl »školy« a s knihami se nezlobil.[11]) Nebyl lenoch — ba svým časem

[7]) Není pochována v Dobrém, Dobrušce, Dobřanech, Bystrém, Častolovicích, Nov. Hrádku, Nov. Městě n. M., Náchodě, Meziříčí, Olešnici, Opočně, Rychnově n. K., Skuhrově, Slavoňově ani Bílém Újezdě.

[8]) Polák = studený sev.-vých. vítr (z Polska); nístěj = ohniště starodávných kamen; šáchy = šišky jehličnatých stromů; pomsta = kolovrat bez kosinky, který měl jen vřeteno, jímž otáčeli rukou.

[9]) Vypravoval 80letý výměník Jan Štěpán v Kamenici č. 11.

[10]) chasa = děti.

[11]) Kašpar Novotný studoval — nejspíše v Rychnově n. Kn., (podle »Babičky« byl tam i Jiří N.). V Rychnově však archivu bývalého piaristského gymnasia není.

do díla jako kat — ale někdy pro »říkání« k práci se nedostal. Odjakživa pálila jej země pod nohami, nevydržel bytně, a proto nevedlo se mu valně. Ale nikdy se nespustil a vždy nesl se čist. Když nebylo, šel do světa prodávati houně a zašel i do Vídně k přátelům. Vždy si pomohl a dostával i panské, od vrchnosti obnošené šatstvo, které — poněvadž nebylo prodejné — dotrhával sám.

Tu — když o svátcích navlékl božíhodový šosák, podivný »courák« dobrého sukna, ale nezvyklé barvy a střihu, jenž mu žluté, krátké, řemínky spjaté nohavice ukrýval, takže jen bílé punčochy svítily, a na hlavu dlouhých vlasů narazil pobělavý, vysoký cilindr, bil silně do očí. Ale nedurdil se, když se »chasa« na velké kovové knoflíky a červený »bruslek« (vestu) omámila.

»Ať si prohlédnou!« říkával žertem, »ty knoflíky viděly Vídeň a císaře pána!«

Kašpar Novotný byl zajímavou postavou. Mnoho četl, viděl, zkusil a často, přečasto se stěhoval.

Když ze světa se vrátil, přebýval do r. 1825 s matkou v Rovném; toho roku se oženil[12]) a »babička« stěhuje se do Ratibořic. Kde žije Kašpar mezi lety 1825—1834, farní archivy mlčí. R. 1834, kdy umírá mu prvá — o 19 let starší — žena Marie, roz. Wernerová z Rovného[13]), žije na Netřebě v č. 19, v části přifařené k Bílému Újezdu[14]), ale krátce po pohřbu stěhuje se do části přifařené k Dobrému. Zde žení se po druhé v březnu r. 1835[15]) s Annou Mňukovou z Dobrého. Žije pak v Dobrém a zde roku následujícího narodila se mu dcera Marie[16]), která krátce po narození zmírá.

Z Dobrého stěhuje se na Netřebu (do části újezdecké)[17]), kde v č. 10. v únoru r. 1838 ovdoví po druhé.[18])

---

[12]) Viz poznámku 1.

[13]) Úmrtní matrika v Bílém Újezdě: 21./10. 1834 v Netřebě č. 19 zemřela Marie, manželka Kašpara Novotného, podruha z Netřeby, u věku 59 let 4 měs., přirozenou smrtí. Nota: 27./11. 1834 vydán úmrtní list této nebožky.

[14]) Obec Netřeba částí přifařena do Dobrého, částí do Dobrušky a Bílého Újezda.

[15]) Kopulační matrika v Dobrém od r. 1808—1839 D, pagina 34: (Netřeba) — Kašpar Novotný, vdovec z Netřeby, Weber (gehörig nach Náchod), syn † Georg Novotný z Dobrušky (Weber) a manželky jeho Magdaleny, rodem Čuda z Křovic Nr. ... Opočen. 41 let starý. Nevěsta: Anna, dcera po † Jiřím Mňukovi, domkáři z Dobrého č. 15. a manželky Marie, rodem Preclík. z Hlinného, svobodná 29. let stará. Oddáni 1. března 1835.

[16]) Viz poznámku 4.

[17]) V knize Status animarum v Dobrém poznámka: Novotný Kašpar a Anna, manželka, (narozená v Dobrém 23. března 1794), odstěhovali se do Netřeby (ad Dobruška).

[18]) Úmrtní matrika v Bílém Újezdě: Dne 20./2. 1838 na Netřebě č. 10 zemřela a zde pohřbena Anna, manželka Kašpara Novotného, podruha z Netřeby, rozená Mňuk z Dobrýho, — u věku 39 let, následkem porodu. Zaopatřena od vdp. J. Nováka ze Skalky, pohřbena od vp. Fr. Neumanna, kapl. Nota. 18./6. 1838 vydán úmrtní list této nebožky.

[Dítě Marie, sirotek po II. ženě Kašparově, zemřelo 12. června 1838 v Dobrém č. 15.]

Po pohřbu odchází do světa a nikde v celém podhoří není ve farních matrikách zapsán třetí sňatek jeho s Marií Červinkovou z Rovného č. 9.[19])

V roce 1839 žije v Dobrušce na předměstí Křovickém v č. 9 (nyní 407).[20]) Tam narodil se mu syn Václav.[21]) Kde žije mezi lety 1839—49, přesně určiti těžko.

Podle vypravování pamětníků bydlel v těch letech u svého bratrance Jana Novotného u Studánky č. 14. (Osada Cháhory, přifařeno k Bílému Újezdu.)

V roce 1848 bydlí na Pasekách č. 1. (katastrální obec Spáleniště), odtud stěhuje se na samotu »u boroviny« nad Domašínem, v roce 1849 bydlí v Domašíně, obci ½ hod. východně od Dobrušky.

Když jsem se jeho věčnému stěhování podivoval, starý výměník mi vyložil: Kašpar stěhoval se lehce a koní nestrhal. Svršků mnoho neměl. Když jej někde bydlo omrzelo, vzal synka za ruku, »filec« hodil přes rameno, zavolal: »Mámo, pojď!« — a jeli...

Kašpar často se stěhoval, ale mnoho dlužno odečísti na vrub rázu jeho řemesla; všude však pamatovali jej dobrákem a poctivcem.

Je zajímavo, jak jej charakterisuje Němcová.

Kašpar docházel často k příbuzným a navštívil i r. 1849 v Nymburku Němcovou. Ta píše dne 14. srpna 1849 faráři Janu K. Rojkovi do Bohuslavic (u Dobrušky) a posílá dopis svůj patrně po svém strýci:

»... Navštívil mne tyto dny chudý strýc z tamější krajiny, ze vsi Domašína, který jediný z mých přátel tam pozůstal. Vypravoval mi mnoho o tamějším okolí, kterak a jak se tam vše vede... Prosil mne můj strýc,

---

[19]) Rok 1838 jest pro úmrtí »babiččino« kritický; poněvadž jsem předpokládal, že Magdalena Novotná umírá u syna Kašpara, podrobně jsem po jeho pobytu v tomto roce pátral — bohužel — marně.

[20]) V seznamu asi z roku 1825 uvedeni jsou v Dobrušce v č. 9 na předměstí Křovickém: Antonín Čuda, 28 let; Josef, syn, 1 rok; Dorota, manželka 30 let. V témž čísle dále roku toho zůstávají: Josef Čuda, 59 let, Marie, dcera 25 let, Marie, manželka 35 let, Markéta, dcera, 18 let, Jan, vojín, syn, 32 léta. Zda uvedení Čudovi jsou příbuzní Kašparovi, těžko — ba nemožno zjistiti. V Křovicích není starší obecní matriky, poněvadž patřily k Dobrušce, a zkáza dobrušských farních matrik přervala spojitost, Němcová pak v Babičce uvádí ze sourozenců »babiččiných« jen tetu Dorotku. V seznamu z roku 1789 i z roku asi 1825 v čísle 18. (starého číslování), kdež někdy tesař Jan Čuda, bydlil, z rodiny Čudovy uveden není nikdo.

[21]) Dobruška, křestní matrika Nro. III. fol. 540. Geburtsort, N. C. Dobruschka Nro. 9/e (nyní 407) Tag der Geburt: 18. August 1839. Tag der hl. Taufe: 19. August 1839. Name des Kindes: Wenzel, Religion katholisch, Geburt ehelich. Vater: Kaspar Novotný, Inmann und Weber in Dobruschka, ehelicher Sohn des verstorbenen Georg Novotný, Kotzenmachers in Dobruschka, und seiner Ehegattin Magdalena, geborenen Čuda in Krowitz. Muter: Maria, katholisch, eheliche Tochter des verstorbenen Wenzel Czerwinka in Raudnei (správně Raunei!) Nro. 9., Halupners und Taglöhners und dessen Eheweibes Elisabeth, geborenen Schkolnjk in Dobrey, Herrschaft Reichenau.

Jako kmotři uvedeni: Václav Novotný, chalupník z Domašína č. 25 a Jan Bareš, chalupník z Křovic č. 8.

Při tomto zápise jsou poznámky:

1. Zur Verehelichung Taufschein 17. August 1863.
2. K sňatku křestní list 4./11. 1884.

bych se přimluvila u Vašnosti, abyste se nehoršil, když o knihu ke čtení by požádal, on je veliký milovník čtení, ba abych řekla, on by nejraději celý rok nic jiného nedělal, nežli četl, psal a zpíval si. Je poctivý, dobrý člověk, ale přišel na mizinu[22]) snad jen proto, že ho žádné řemeslo netěšilo, je to člověk, o kterém lidé praví: zkažený student, v hlavě knihu, v ruce mošnu; inu, kdo za to, každému štěstí nepřeje, dost ale, když nenajde člověk toho, po čem jedině toužil.«

Kašparův syn a »babiččin« vnuk Václav dětská léta prožil v Rovném; vyučil se umělým tkalcem (činovatině) ve Vídni u mistra, kterého mu zajednal vídeňský strýc.

Ve Vídni pobyl Václav 6 let. Tehdy otec mu umírá. Doberská úmrtní matrika praví: Dne 27. března 1856 v poledne zemřel v č. 30. v Rovném Kašpar Novotný, podruh z Rovného, dle úmrtní cedule na souchotiny.

Pohřeb mu vypravili z chalupy č. 9, odkud byla žena jeho Marie. Pochován v Dobrém v sev. západ. cípu starého hřbitova, který r. 1885 zrušen.

Babiččina vnuka Němcová ve svých spisech nevzpomíná; Václav byl podoben otci, ale slabší, neobyčejně zbožný. Po smrti Kašparově vrátil se z Vídně do Rovného, žil v chaloupce č. 38, kdež před lety bydlila babička, a vzal si Johannu[23]) dceru někdejšího »babiččina« hospodáře Jiřího Pavlíčka (* 1788—31./11. 1866). Jen tak uchovala se spojitost vzpomínek na »babičku«!

I Václav byl písmák; vypravoval překrásně z knih i z pamětí otcových. V Rovném rádi naň vzpomínají; hlídával na lukách seno a často tak se zařečil, že skončil až ráno. Ale léta podrobnosti vyhladila a mnoho umřelo s Václavem, jímž r. 1894 rodina Novotných vymírá.

Staré bělidlo!

Nerad stírám poesii s omšené chaloupky č. 7., na niž oko se zanícením hledívalo, když duše z temna let vykouzlovala milé bytosti ratibořické selanky. Ale dřevěné stavení u panské prádelny jím není! Vystavěl je r. 1796

---

[22]) Staří pamětníci znali Kašpara jako chuďasa. Podle Němcové majetek kdysi měl. Soudím, že vyženil něco s 1. ženou (byla o 19 let starší!). Zápis v Dobrém z roku 1835. (Viz poznámku 15.:) uvádí »gehörig nach Náchod«; zda také měl v Náchodě nějaký majetek, nedopátral jsem se.

[23]) † 20. 8. 1883 v Novém Hrádku, městečku na Novoměstsku, kam Václav z Rovného se přestěhoval a kde i po druhé se oženil. (Kopulační matrika XIV., fol. 12: Dne 24. listopadu 1884 v Novém Hrádku byli oddáni: Novotný Václav, katolík, vdovec, narozený 18. 8. 1839 v Dobrušce, domkář v Novém Hrádku č. 119, manželský syn † Kašpara Novotnýho, podruha z Dobrušky č. 9/e a † Marie, rodem Červinkovy z Rovného č. 9, a Amalie Holá, katolička, vdova, (první manžel zemřel 11./5. 1882 v Nov. Hrádku), narozena 23. 9. 1840 v Novém Hrádku, manželská dcera Josefa Černýho, domkáře z Nov. Hrádku č. 22, a Marie, rodem Roubalovy z Nov. Hrádku).

[Václav Novotný † 19./5. 1894 na Nov. Hrádku a vdova po něm se 11./9. 1894 provdala za Josefa Žďárka, chalupníka v Jestřebí č. 17.]

Tuto stařenu i příbuzné první ženy Václavovy jsem vyslýchal.

mlynář Antonín Ruder (písař-tesař napsal pod záklopem dle obecné výslovnosti — Ludr), a nikdy v něm Panklovi nebydleli. Pokud staří pamatují, v chalupě obývali panští »poručníci«; v letech 40. byl tam luční hajný Holý a poklasný Novák.

Staré bělidlo, o němž vypravuje Jirásek, že vévodkyně je zrušila, bývalo níže nad zámkem tam, kde stojí skleník ananasový, u vchodu do zahrady, jak vysvětluje dr. Jiří Guth. Tam ve skutečnosti žila rodina Pan-

Tak zvané »Staré bělidlo«.

klova po příchodu do Ratibořic a popis Němcové na chaloupku č. 7. ve mnohém se nehodí. Ale když ctitelé Němcové hledali po letech skutečnost i tam, kde stavěla poesie, a nikde »starého bělidla« nebylo, prohlásili za bělidlo chaloupku kdysi Rudrovu; legenda a léta omyl posvětily.

Rodiče Němcové nikdy také nežili v chalupě v žernovské stráni, kde dosud »Panklovna« říkají.[24])

Také nepřesídlela rodina vévodského štolby r. 1835 do úřednického domu u zámku.

[24]) Chalupu ve stráni dostal J. Pankl od vrchnosti darem a bral nájem; když do Zaháně se odstěhoval, vrchnost chalupu odkoupila.

Znám řadu let stařečka Antonína Martina v Olešnici (* 1831 v Ratibořicích), syna tehdejšího šafáře; mnoho mi o Panklových vyprávěl a výpovědi své v květnu 1911 nezměněně opakoval.

Poněvadž rodiče Martinovi s Panklovými sousedili, ano i sklepu společně užívali a stařec za mládí denně u Panklů býval, našel jsem pro otázku, kde v pozdějších letech Panklovi bydleli, svědka vskutku klassického.

Pokud stařec pamatuje, Panklovi zůstávali ve dvoře, kde dnes poklasný zůstává, ve dvorku pod ratejnou; odtud — jak se všemi podrobnostmi vylíčil — stěhovali se r. 1845 do Zaháně, napřed rodina, později asi s 20 koni knížecí štolba. Nemocný stařec popsal byt a popis jeho plně souhlasil s tím, co jsem společně s říd. uč. Václavem Černým, prof. B. Profeldem a říd. uč. K. Pleskačem ve skutečnosti našel.

Smutný byt! Jedno okno pokoje, v němž Panklovi zůstávali, hledí do panské zahrady, druhé na prosaický dvorek, kudy jsme vešli; v temné, studené, téměř sklepní místnosti na pravo spali, vzadu byla »černá« kuchyně. Shora z ratejny zalétá k sluchu hlas dvorské čeládky . . . Všední okolí panského dvora nikterak se nehodilo do rámce poetické »Babičky«, a plně chápeme, proč Němcová dějiště přeložila.

I jinak byt rodičův idealisuje! Ač vše svítilo čistotou a paní i celá rodina »pansky« se nesly, úprava bytu byla prostinká.

Povahu rodičů Němcová líčí věrně. Malomluvná, růžolící a poněkud tělnatá paní Panklová byla vždy »jako z cukru« a vedla děti přísně. Veselá Máry a nešika Johan — (vyučil se knihařem, ale řemesla neprovozoval) — často dostávali. Josef zastával otce a býval v konírnách (pod bytem správcovým). »Stallmeister« Pankl, neveliký, poněkud pobledlý a čistě vyholený, nesl se po vojensku; bílé spodky a kabát i vysoké jezdecké boty dobře mu slušely, líbil se dětem, když v přiléhavých jelenicích vyšvihl se na koně. Ale bičík měl jen »pro parádu«, a rozzlobeného jej neviděl nikdo.

I když v Ratibořicích kněžna byla, doma se neorosil a stále byl ve službě; měl na starosti jízdu a správu. Bravurně řídil bujné čtyřspřeží, když s kněžnou jezdíval.

I jízdě koňmo vyučoval.

Do hostince k Celbovým chodíval jen zřídka, velmi však byl za dobré se zahradníkem Bossem, protějším sousedem.

Jako všichni panští služebníci i Panklovi byli »pod deputát« a neměli hospodářství; služky Bětka a Vorša jsou smyšleny.

V celém dvoře bylo tehdy jen 7 služek, z nichž 4 staraly se o kravín, 2 sloužily u správců a jedna vypomáhala v panské zahradě.

Stařenka Františka roz. Pavlová vypravovala, že když ve dvoře sloužila, často Panklovým pomáhala. Platu měla 16 zl. stříbra. Ovčák Mojžíš, později Kudrna, s jehnětníkem a pohoněčem opatrovali ovce, 8 čeledínů bylo u koňů.

Čeledín měl tenkrát na rok 24 zl. stříbra a deputátem 6 měřic žita,

2 měřice ječmene, měřici pšenice a 6 měřic brambor. Chléb pekly děvečky a mléko si kupovali holbu za krejcar »šajnů«.

Služba ve dvoře — ač málo placená — měla do sebe výhody, a v »Babičce« Míla chtěl se do dvora za pacholka dáti, aby ušel vojenštině.

Tak zvané »Staré bělidlo«, pohled z luk.

Němcová vypravuje o vojenských odvodech. Nejpřísněji tehdy odváděli r. 1828, kdy zahraniční situace hrozila bouří.[25]) Náchodské panství toho roku dodalo 800 nováčkův. Bohatým bylo hej ,vyplatili se, méně zámožní alespoň »podmazovali«; když rychtář se přimluvil a páni oči přimhouřili, panský felčar Seidl vždy už potřebnou »chybu« našel! Ale chudým bylo hůře a mnohý stavěl se i 12kráte!

[25]) Paměti † A. Pinkavy, souseda kosteleckého.

Pro Mílu však, když na vojnu brali, Kristla neplakala, a výjevy, kde babička se zaň přimlouvá, návrat jeho o obžinkách i svatba s Kristlou jsou smyšleny.

Jakub Míla však žil i jeho žernovští kamarádi, kteří »Taliána« vyplatili.[26])

Ve dvoře dobře žernovské znali, neb skoro všichni mlatci, kteří na 3 mlatech šesti po celou zimu mlátili, byli pojednáni ze Žernova; místo peněz dostávali $^{1}/_{10}$ vymláceného zrna. U šafářů nad bytem Panklových byli »na poledne«.

Také Božena na Žernově za svobody bývala a o přástkách s děvčaty i »dlouhou noc« slavila. »Nyní nevím, je-li to tak« — píše z Domažlic roku 1846 studnickému faráři J. M. Ludvíkovi, když jej dopisem prosí, aby jí podrobně vypsal všechny zvyklosti při »přástevnické slavnosti« na Žernově. Ze vzpomínek a podle Ludvíkova popisu napsala idyllu »Dlouhou noc«.

Dozvuky obžinek bývaly v hospodě. Byla v Ratibořicích od nepaměti a nad ní výše stávala kovárna. Dnešní hostinec vystavěl v letech 50tých Kristlin bratr, Dominik Celba. Stará hospoda bývala ze dřeva, o jedné světnici a přístěnku. Okna hleděla ke »Skalce«, nad níž zelenaly se »Celbovy dolce«, jak doposud říkají. V chaloupce u hospody zůstával Celbův švagr, krejčí.

Hostinskému Františku Celbovi (byl také panským štěpařem) vedlo se dobře. Páni mu přáli, ale jen v létě poseděli ve stínu starých stromů a byli rádi, když suchopárný, hovorný šenkýř, který silně ve výslovnosti »zaškraboval«[27]), někde se zařečil a korbílek přinesla dcera jeho Kristla. Ach, Kristlu! — tu znali hoši z daleka široka a o pouti ve Studnici, na Bohušíně či jinde — všude za ní! Kramáři, aby prodali, schválně na hezounké děvčátko volávali, a kde Kristla postála, brzy měli vyprodáno.

Kristla však chlapcům jen se smála a o ohláškách ani slyšeti nechtěla! Vybírala, přebírala — aby se vdala nešťastně. Muž její, učitel Václav Nemasta v Náchodě, nebyl zlý, ale záhy, když dosazen za správce školy do České Čermné, dne 13. prosince 1857 zemřel, a vdova Kristla stěhovala se se 7 dětmi ze školy — bez pense . . .[28])

Žila mnoho let v Náchodě na Kutlofě; živila se šitím a nuzně . . .

Umřela majíc věku 78 let dne 2. srpna 1893 v Náchodě v č. 150.[29])

Nejveseleji bývalo ve mlýně, který za mládí Němcové náležel Antonínu Rudrovi. Pantáta mlynář byl »zazobaný«; náležela mu kromě mlýna chaloupka č. 7 v Ratibořicích, kterou později vrchnosti prodal, měl chalupu č. 9 v Řešetové Lhotě i mnoho rolí. Němcová líčí jej věrně; byl dobrák

[26]) V Discyplinar Tabelle der czerwenohorer Schule (od r. 1823) v oddělení Žernov poznamenáni: Jakob Myll č. 43 (v Červené Hoře chodil do školy do července 1827), Antonín Vítek č. 15, Václav Tomek č. 28 (v »Babičce« Tomeš). Ostatní jména jsou smyšlena.)

[27]) Těžce vysloval r.

[28]) Od obce čermenské dostávala měsíční podporu 6, později 8 zl.

[29]) O Kristle nejpodrobněji vypravovala mi pí. Marie Součková, choť železničního úředníka v Novém Městě n. M., která od Kristly, své tety, mnohé slýchala.

a rád žertoval. Měl mnoho peněz »mezi lidmi« a když úroky do kupy sháněl a dlužníci neměli, dobré slovo a šňupeček pana otce udobřily. Poněvadž byl k lidem a spravedlivý, spěchal každý s »troškem« do Ratibořic.[30]) A bylo veselo v čistě vybílené světnici, kam po schůdkách dolů se vcházelo, když mlči, plátýnkáři a povídaví krajánkové »převraceli svět«! Hovor končil vždy — jak Němcová vypravuje — o kriminále a kramolenských drábech. Strašili i ve skutečnosti!

Motiv ze Žernova.

V letech 30tých a 40tych před Burdychy z Kramolny (obec u Náchoda) neobstálo nic, a kladka ani mříže neplatily. Širé okolí si oddychlo, když je v Krčíně chňapli a vrchní Essenter do Hradce je poslal, kde v žáláři pomřeli.

Dokladem, že nebývalo tehdy na samotách bezpečno, je fakt, že bohušínský farář J. M. Ludvík, když jej v září r. 1847 Špetlové za bílého dne na Bohušíně přepadli a oloupili, raději fary se vzdal a do Skalice se přestěhoval.[31])

[30]) O »panu otci« a životě ve mlýně vypravoval mi 83letý Ant. Jánský z Olešnice č. 116, který před lety v Ratibořicích práškoval.

[31]) J. Ježek: Josef Myslimír Ludvík, kněz církevní a spisovatel český« str. 17. a 18. (V Praze, nákladem V. Kotrby.)

»Čtverák« pan otec lety zvážněl, ale pikslou jako mlýnským kolečkem točil mezi prsty do smrti.

Když se oženil po druhé, prodal mlýn vrchnosti a přestěhoval se do Chvalkovic do č. 59., odkudž byla druhá jeho žena Marie, rozená Šubertová. Denně chodíval do kostela, kde měl pod chorem vlastní lavici — »na klíč«.

Když r. 1852 ovdověl po druhé, dal si ještě za živobytí zhotoviti dubovou rakev a čekal na smrt . . .

Přišla si pro 80letého stařečka před sv. Václavem r. 1856.

Mančinka mlynářovic (* r. 1815), nejmilejší družka Boženina, byla dobračka jako panímáma (* 29. února 1776), rozená Josefa Vaněčková ze Sněžného u Nov. Hrádku. Nevzala si však — jak Němcová vypravuje — chudého mládka a nezůstala v Ratibořicích, ale provdala se do Mastí u Dobrušky za bohatého mlynáře Ant. Toberného (r. 1841). Spadla nešťastnou náhodou — jak Jirásek píše — pod mlýnská kola dne 22. ledna 1871. (Jirásek, Spisy XXII, Rozmanitá prósa, I. 47.)

Milostná tragedie Viktorčina je ze skutečnosti, a Němcová vyprávěla ji r. 1844 dru Čejkovi, jenž vypsal příběh v dopise »Z Ratibořic«, otištěném v České Včele, roč. 1844, č. 78 ze dne 1. října (str. 312.).

Viktorka byla chalupníkova dcera z Červené Hory č. 4 a jmenovala se Židová.[32]) Sloužila v Olešnici (v č. 2.), kde také její sestra Františka byla provdána. Její šílenství Němcová vysvětluje i popisuje pravdivě. Viktorka byla sličné děvče; zavedla se s vojákem, když v Červené Hoře bytem leželi, a nic dobrého jí z toho nevykvetlo. Voják — černý myslivec — ji opustil a Viktorka tesknila — až se rozstonala. Dlouho ležela pádem; vykřísala se, ale krása s ní spadla, svět si pokleskem zkazila a ostala pomíchaná na rozumě. Děťátko — šílená — utopila v řece.

V Červeném Kostelci zapsáno r. 1834 druhé její dítko. Tehdy byla již blázen.[33])

Viktorku všude v okolí znali. Byla drobná, »kulička« v obličeji, nosila kabátek s varhánkami, strakatý šátek na placku, nic s sebou nenosila, ve stavení pojedla, ale když jí na cestu dávali, nebrala. Kde měli děti, hnala se ke kolébce a děti hýčkala. Cestou hvízdala. Nocovala v dubině pod Žernovem, u »velkého kamene« pod Trubějovem, sedávala u ratibořického splavu a v trámoví starodávného slatinského mostu. (Vzala jej voda r. 1897.)

Blesk ji nezabil, ale zemřela přirozenou smrtí 17. října 1868 v Červené Hoře a pochována v Červeném Kostelci.

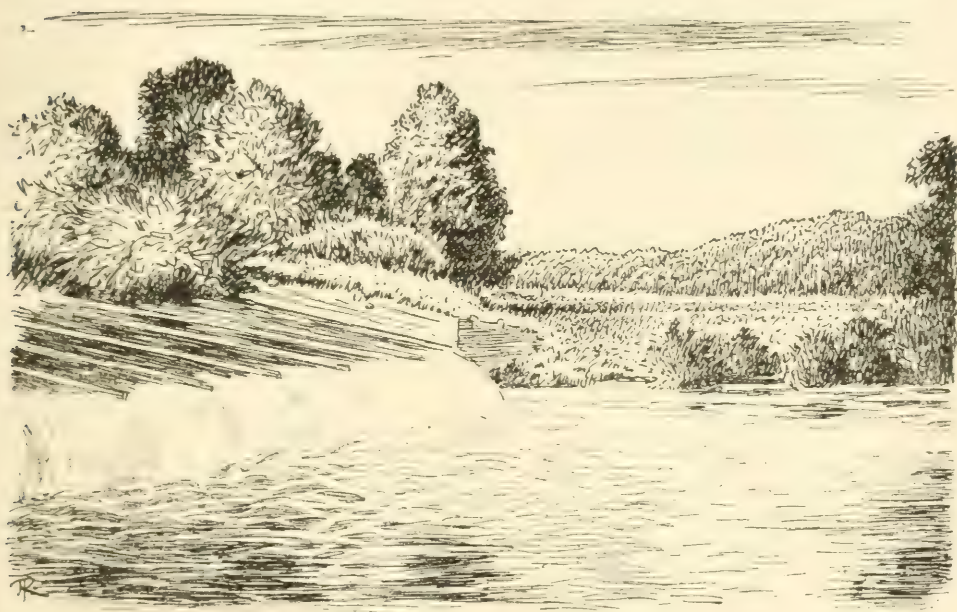
Podle vzpomínek Němcová kreslila i oba myslivce. Rýzmburský »bratr dolňan« jmenoval se Alois Kober. Kobrovi měli 7 dítek: Františka, Roberta,

[32]) Viktoria Theresia Židin, nar. 9./6. 1792 v Červené Hoře č. 4. Otec Antonín Žid, matka Anna Židin, gebor. Lelkin (křest. matrika v Červ. Kostelci).

[33]) Tamže: Jan Žid, nemanželský syn Viktorie Židovy, manželské dcery Ant. Žida též Žídek nazvaného, chalupníka v Červené Hoře č. 4 a Anny, rozené Lelkové ze Třtice; nar. 14./8. 1834 v Červené Hoře č. 28.

Adolfa, Aloisa, Annu, Marii, Žofu. Němcová vzpomíná Fraňka, Bertíka a Anušky.

Do červenohorské školy nechodily, ač jména dětí nástupců, Merkra a Ratajského, jsou tu uvedena. Myslivny na Rýzmburku již není; za mládí Němcové v bytě správcově (na dvůr dohlížel ratibořický správce Vysgril) přebýval polesný. Pan myslivec byl r. 1832 již nadlesním v Dubně, kde

Splav na řece Úpě u Ratibořic.

později zemřel; paní myslivcová muže přežila († po r. 1850 v Náchodě). Vnuk i pravnuk jsou lesníky na náchodském panství.

Od let 40tých tvářnost kraje v mnohém se změnila. Tehdy nebylo železnic ani lesních cest, které vzhůru k horám podél Úpy se vinou. Starým lesem na strmých úbočích i skalnatých roklinách v údolí divoké říčky lidské hlasy jen zřídka hlaholily. Odlehlé údolí, útočiště okolních vesničanů za pruských vpádů, oživlo jen z jara, když po řece plavívali dříví. »Plavci« — Němci s hor — i pojednaní domácí dlouhými bidly s hroty a háky uvolňovali cestu dříví sáhovému i hrubým kladám.

Jarní vody přinesly i krkonošského myslivce; jmenoval se opravdu Beyer a byl ve službách hraběcí aichelburské vrchnosti, která tehdy z maršovského revíru ke Skalici a Jaroměři dříví plavívala.

Pokud kresba postavy jeho jest věrná, těžko dnes rozhodnouti, episoda však o popravě dvou zločinců, kterou vypravuje v poetické odbočce o starém smrku nad propastí, jenž s člověkem cítí, má podklad pravdivý.

Vojín, který ze žárlivosti vraždil a v žaláři píseň složil, byl skladatel populární písně »Horo, horo, vysoká jsi«. Jmenoval se Bechyna a již roku 1860 Alfred Waldau ve spise »Böhmische Naturdichter« (str. 73) jej původcem této písně označuje. I Ottův Slovník pod heslem »Bechyna« o něm vypravuje; v Českém Lidu (I. roč. 1892) píše o něm Ot. Hostinský ve studii »O naší světské lidové písni«. Také Ludvík Domečka v hradeckém »Ratiboru« (r. 1902, str. 317) napsal o něm (dle pamětí Frant. Kavky, obchodníka s dřívím na Pražském Předměstí,) zajímavý článek.

Podivno, že dosud nikdo nepoukázal na spojitost historie Bechynovy s Babičkou!

Jak uvedení vypravují, Bechyna, skladatel slov i nápěvu prostonárodní písně české »Horo, horo, vysoká jsi«, narodil se v Nymburku, byl obuvníkem a sloužil r. 1834 u 4. praporu mysliveckého v Kutné Hoře[34]), kdež zastřelil milenku. Zavezli jej do Hradce Králové a odsoudili k smrti. Pod jeho celou byla kašna, v níž děvečky navečer vody nabíraly a smutnou píseň, kterou Bechyna naříkal, slyšely.

Píseň v Hradci zdomácněla, a když Bechynu na staré střelnici (v Pospíšilově třídě u nynějšího ústavu pro hluchoněmé) zastřelili, zněla teskná její melodie celým krajem.

Není pochybnosti, že Němcová této události vzpomíná, a jistě není náhodou, že hned na následujících stránkách Babičky cituje 8. slohu smutné Bechynovy písničky, jež z hospody zněla, když Kristla s Mílou se loučili:

Pak až my se rozloučíme,
dvě srdéčka zarmoutíme,
dvě srdéčka, čtyry oči
budou plakat ve dne, v noci.

Němcová kromě mnoha krásných úsloví a pořekadel, jimiž vhodně osoby i situace charakterisuje, vedle popisů lidových obyčejů zachovala v Babičce i několik pověstí.

Babička vypravuje o Sibylle. Socha její jest prý u Varty (v Kladsku) na jednom vrchu, »sedí prý na mramorovém koni sama též z mramoru vytesaná a drží ruku zdviženou k nebesům. Až se prý celá do země propadne, že nebude viděti ani konce prstů, pak se proroctví její (o zkáze země české) vyplní.«

[34]) Viz »Český Lid« r. 1892, kde na str. 370 připojen k studii O. Hostinského zajímavý dodatek prof. Fr. Patočky.

Této pověsti jsem se nedopátral, v okolí Dobrušky jsem však zachytil jiný variant: Ve zdi prastarého románského kostelíka ve Vysokém Ujezdě (na Opočensku) v levo podle hlavního vchodu jsou na malých deskách tyto prastaré nápisy:[35])

»WOGZLAVA. DOMJCELLA.« a
»BARTOLOMEUS PJP . . T hic JACET.«

Ty dle pověsti Sibylla psala, stojíc na koni. Nápisy stále se propadávají; až zcela zmizí v zemi, bude v Čechách nejhůř . . . Soudím, že tuto pověst jistě znala a vypravovala babička, a Němcová motivu užila. Je známo o Němcové, že lidové podání podle romantických theorií a vlastních intencí upravuje a — jak sama praví — »prosté to děťátko trochu fábory a kvítím vyšňořuje«. Toho rázu jsou pohádky z prvého údobí její tvorby. Avšak i po téměř dokumentárně zaznamenaných »Slovenských pohádkách a pověstech« odbočuje k romantice. Ukázkou jest tato pověst, jiným pak dokladem jest pověst »Silný Ctibor.«[36])

J. M. Ludvík ve svém Deníku[37]) zaznamenal pověst tu jinak a vypravuje o Turyňovi, zakladateli tvrze Turyně (u Litoboře na Skalicku). Němcová dovedně příběhu o lesním pychu používá k etymologii staročeského jména Ctibor.

Pověst »O devíti křížích« váže se k barokovému kříži nedaleko zbořeniny Vismburku na silnici od Kostelce ke Rtyni.

Na kříži z roku 1794 jest nápis:

»ZDE GICH 9 w PÁNU USNULO.«

Staří lidé vypravují podobně jako Němcová, J. K. Hraše[38]) poněkud jinak.

Němcová v předivo svých vzpomínek vpletla i události, které znala jen z doslechu, z korrespondence.

V XIII. kapitole »Babičky« líčí povodeň. Povodně na Úpě jsou časté a Němcová dobře pamatovala záplavy dne 11. července 1829 a 24. ledna 1834. V »Babičce« však doplňuje vzpomínky událostmi z roku 1843, kdy v pondělí 19. června pátou hodinou odpolední černá mračna valila se od západu na kladskou stranu a rozvodnila Úpu, Metuji i horské říčky v přilehlé části pruské. Sedmou hodinou bouře se vrátila a burácela ještě strašlivěji. Voda stoupala tak, že k půlnoci protrhla hráze panských rybníků v Kostelci a Olešnici a valila se údolím nepatrného potůčku k Lhotě Řešetové, Zliči, brala mosty, stavení a mohutné stromy z kořene vyvracela.

[35]) A. Flesar: Popis historicko-archeologicko-statistický okresu Opočenského, strana 124.

[36]) Pověst tuto uvádí v »Národních báchorkách a pověstech.«

[37]) Václav Šrám: Okres českoskalický, str. 73.

[38]) J. K. Hraše: Povídky našeho lidu. Sešit III.

Tehdy ve Zliči — jak pravdivě píše v »Babičce« — voda vzala 2 stavení (u bělidla a pod mostem) a žena z chalupy č. 9 se utopila.[39])

O hrůzách bouřlivé noci jistě dopsali jí z domova a již 5. července 1843 četla v »Květech« popis katastrofy z péra studnického faráře J. M. Ludvíka; stopy její zahlédla v srpnu r. 1844, když byla návštěvou v Ratibořicích. Jiných událostí zase nevzpomíná! Nevypravuje o choleře, která v letech 1832—1833 zle na Náchodsku řádila a v samé farnosti skalické 140 lidí zkosila. Také nezmiňuje se o robotě.

V jakých okolnostech tehdáž poddaní žili, ukáži.

Skvělý život, jaký rozproudil se koncem 18. a počátkem 19. století na Náchodě, starém sídle Smiřických, líčí poutavě Al. Jirásek v románě »Na dvoře vévodském«; o princezně Kateřině Bedřišce Vilemině Benigně, vévodkyni zaháňské, napsal zajímavou studii »Paní kněžna«.

Němcová o kněžně v »Babičce« mluví se zřejmou sympathií; také v »Chudých lidech« zcela pravdivě zaznamenala, že vrchnost kosteleckým po požáru r. 1831 velmi pomáhala. Kněžna i její rod kuronský, který panstvím v letech 1792—1839 vládl, žijí doposud v milé paměti. Lid náchodského panství, který po r. 1623 poznal lakotu Marie Magdaleny hraběnky Trčkové, »Mandy zlé a chtivé« — jak doposud v nadávkách vzpomínají, který bouřil se proti karabáči Piccolominů, za vlády Kuronských si oddychl. Otec »paní kněžny«, vévoda Petr (* 15./2. 1724 v Mitavě v Kuronsku — † r. 1800), byl lidumil.

Ač patent císaře Josefa II. ze dne 10. února 1789, podle něhož měla robota dnem 1. listopadu 1790 přestati a místo ní poddaní vrchnostem roční plat odváděti měli, nevešel v život, vévoda Petr robotním kontraktem ze dne 3. dubna 1799 »na důkaz milostivé náklonnosti a k ulehčení« poddaným 2560 dní jízdní a 10.000 dní pěší roboty daroval, ostatní pak robotu na mírný plat, »urbal« řečený, proměnil. Gruntovníci však, »kterým ten na ně vypadající plat vysoký býti se zdál«, mohli robotovati dále. Podle odstavce 6. tohoto kontraktu vévoda vkládá 200 zl. do kasy kontribučenské a zakládá fond, zvaný »Dar Petra, vévody kuronského«. Fond ten »k lepšímu a potřebě poddaným« vzrostl do r. 1911 na 70.000 K.

Robotní kontrakt tento[40]), napsaný u přítomnosti krajského hejtmana Podivína Jana z Häpflingu, podepsaný všemi rychtáři a konšely na náchodském panství a u král. zemského gubernia potvrzený Frant. hr. Stambachem a Janem hr. Lažanským, působnosti nabyl dnem 1. dubna 1799.

Mnozí poddaní však robotovali dále; robota nebyla zlá a úředníci i jinak »polehčovali.« Tak Alfred Hoch, syn správce Aug. Hocha, děvčatům na lukách, když u Ratibořic sena voněla, podle kontraktu nebožtíka vévody robotu pěší za »mírný plat« slevoval a — za hubičku — vždy den odepsal.

---

[39]) Povodeň z roku 1843 popisuje Al. Jirásek. (U nás IV., 340); velmi podrobně vypravuje o ní obecní pamětní kniha v Olešnici (str. 26—35).

[40]) Opis kontraktu zachován v pamětní knize olešnické na str. 110—113.

Mnohé panenky se vyplatily, ale jiným »ten na ně vypadající plat vysoký býti se zdál« — a robotovaly raději dále...

Vévodu Petra dobře charakterisuje historka, kterou v ratibořickém dvoře vypravovali: Mlsný čeledín očesal v zahradě meruňky. Zahradník, který měl je spočítány, stěžoval si správci a ten poručil čeledínovi dáti »pardus«. Ale vévoda zaslechl křik, exekuci přerušil, čeledínovi pak dal za každou utrženou ránu stříbrný dvacetník.

I matka »paní kněžny«, vévodkyně Karolina Dorota († 20. srpna 1821), byla paní milostivá a žernovská pamětní kniha školní (odkud jsem některá data o rodině Kuronských přejal) nazývá ji »matkou chudých.«

Na »paní kněžnu« (* 8./2. 1781) mnoho u nás vzpomínají! Ač česky jen málo hovořila, dobře rozuměla a mezi lidem byla populární neobyčejnou dobrotou srdce a milostnými historkami. Láska byla její největší slabostí a stejně vášnivě milovala koně, psy — nejvíce však děti.

Němcová, která pravdivě v »Babičce« líčí šílené její jízdy, vypravuje také o její lásce ke psům, ovšem ne v »Babičce,« ale v novelle »V zámku a podzámčí,« která jinak látkou souvisí s pobytem Němcové v Nymburku. Zajímavo jest, že láska milostivé paní Skočdopolové ze Springenfeldu ku psisku Jolimu má podklad svůj ve vzpomínkách z Ratibořic. »Paní kněžna« měla také psa milánka, jejž dojemně ošetřovala, ba i slavný pohřeb mu vypravila a kámen na rov mu postavila, když zcepeněl. Plakala — prý — kněžna a »slzeli« i služebníci, jen zahradník Bosse potichu klel: V kuchyňské zahradě prý cibule tehdy hrubě prořídla...

Děti milovala nade všechno! Často zastavila koně a shýbla se k malému košiláčkovi, který v prachu se batolil.

I do zámku děti vodila, rodičům na učení přispívala aneb dala lehčí panskou službu.

Často bývala u Steidlerů v Malé Skalici. Jak štědrá byla k jejich dětem, ukazuje tato vzpomínka: Mařence Steidlerové, vnučce panského kuršmída Josefa Steidlera, přetrhla se v kostele tkanička perel. Děvčátko velmi plakalo a všechny děti pomáhaly sbírati. Perly byly od paní kněžny a pravé!

V Ratibořicích bývalo veselo a rozjařená společnost uspořádala často některé dámě dostaveníčko. »Děti jsou děti!« vypravovala 76letá vnučka tehdejšího ovčáka Mojžíše,[4]) »co viděly u panstva, zkusily samy — a jednou v podvečer spustily kněžně pod okny kasaci:

Naše kočička mrňavá
chytila ptáčka strnada,
strčila si ho do klece,
že si ho zítra upeče....

Kněžna se na dávné časy tak nezasmála, jak ji ti caparti rozesmáli, a štědře děti obdarovala.« Táž stařenka mi vypravovala, že její matka do

[4]) Stařenka Jaroušová v Olešnici č. 47.

3

smrti vzpomínala, jak ji za mladu, když byla běhounek, kněžna hladívala a v panských komnatách na křesle vozila.

Tyto vzpomínky ukazují, že dětské scény v »Babičce«, ve kterých Němcová o kněžně vypravuje, odehrávaly se také ve skutečnosti, a že Němcová nikterak neidealisuje, když paní myslivcové do úst vkládá: »Kdykoliv sem (kněžna) přijde, vždy se ptá, co dělají děti, a malou Anušku políbí na čelo. Kdo má děti rád, je dobrý člověk!«

I pyšní úředníci v mnohém kněžnu napodobovali!

† Antonín Pinkava, soused kostelecký (* r. 1806), jenž procesí vodíval a slavně družboval, v rodinné kronice popsal selskou svatbu na zámku náchodském z roku 1832, při níž na rozkaz vrchního Essentra družboval. Ženich i nevěsta byli ze dvora.

Družba Pinkava a mládenci — čeledín z dubenského dvora a kočí vrchního — rozjeli se na vyšňořených koních do okolí a sezvali panstvo z široka daleka. Páni nejen zdvořilé pozvání milostivě vyslechli a zváče vínem a cukrovím častovali, ale skutečně i přijeli! Družba zachoval i seznam svatebníků. Přijel justiciar, důchodní, příručí, purkmistr Krauz z Náchoda; vrchní, purkmistr, rada a pensionovaný hejtman Šalomounka z Nov. Města n. M.; rada jaroměřský, skalický rada i purkmistr, kuršmíd Steidler, nadlesní Kober, ratibořický a svatoňovický pan správce a jiní vzácní pánové a paní.

Družba se obával, aby si titulů nespletl, ale páni si všechnu »úctu« zakázali, krásně po selsku u stolu pojedli a do rána v hospodě hlučně v kole při muzice se veselili. Družba Pinkava rozuměl řemeslu; známost s pány jej těšila a věděl, že nikdy nemůže škoditi, ale stejně cenil i peníze — »páku života« — a že na pánech »vyzejskal« 10 zl. stříbra, nezapomněl připsati.

Tedy jisté i XVIII. kapitola »Babičky« měla ve skutečnosti předlohu a líčení obžínkového reje za účasti kněžny a úředníků není pravděnepodobné.

Tak bylo před 80 lety!

A když 29. listopadu 1839 »paní kněžna« ve Vídni mrtvicí zemřela a klenbou kostelů v Náchodě i ve Chvalkovicích truchle hučely varhany, plály voskovice, a zpěváci »pleno choro« Requiem zpívali, na všech pak farnostech rozdávali chudým almužny, vzpomínali na »paní kněžnu« mnozí . . .

Roku 1840 převezli mrtvou do Náchoda, kde krátce v zámecké kapli odpočívala. Pak »cestovala« ještě jednou!

Bylo koncem ledna 1841, když mrazy uhodily, tu černí hřebci odváželi ji z Náchoda přes Trutnov do Zaháně v Dolním Slezsku blíže Branibor.

Tenkráte naposled![42])

★

[42]) Zámek v Zaháni a hrob »paní kněžny« výstižně popsal P. Stanislav Hlína, zámecký kaplan v Náchodě, v Řezníčkově »Týdni« II. č. 52 (65).

Úředníci však nebývali vždy milostivi!

Rok 1834 byl velmi suchý a snad by katastrofa hladových let 1770 a 1771 byla se opakovala, kdyby josefinské sýpky byly nevypomohly.

Tehdy poddaní, když jim v panské sýpce (stávala při cestě od vojenského hřbitova k zámku na levo) půlkorčák naměřili, vesele prozpěvovali vrchnost chválíce:

Vzdejme čest a chválu naší vrchnosti,
že je v záloze obilí dosti,
co nám založili předkové naši —
můžeme za ně dát' na mši:
Kdyby nebylo špejcharů panských,
tu bychom měli hladů čerchmantských.
Víc to nekoštuje, než jen vzít' pytel
a mašírovat', kde pan ředitel,
jemu jsou od toho svěřeny klíče.
Koho se to dotýče,
žádej zdvořile a poníženě
a drž pod paží pytel skroušeně,
čepičku neb klobouk smekneš před pánem,
ať do pytle dostanem.
To je zapotřebí, vlastenci milí,
kdo chce vypůjčit z toho obilí,
naučí se příležitostí
porozprávět s vrchností — atd.

Ale páni často místo pěkného obilí, které sedlák do sýpky odváděl, půjčovali »zunu«[43]); nedivme se proto červenohorskému Kuldovi, že si z ostra a hlasitě — aby Essentr slyšel — na zámku zahromoval popěvkem:

Uhoď, Bože, hodnou ránu
do těch sakramentskejch pánů,
za ty jejich partyky
ať jsou v pekle na věky!

Vrchní zaslechl, a chudák sedláček rozjímal několik dní o textu písničky — v šatlavě.[44])

Rýzmburský myslivec právem vykládá v V. kapitole babičce:

To je má řeč, nemuseli bychom si lepší paní přát, kdyby neměla těch drábů okolo sebe . . .«

Sotva vévoda oči zavřel, páni přituhovali.[45])

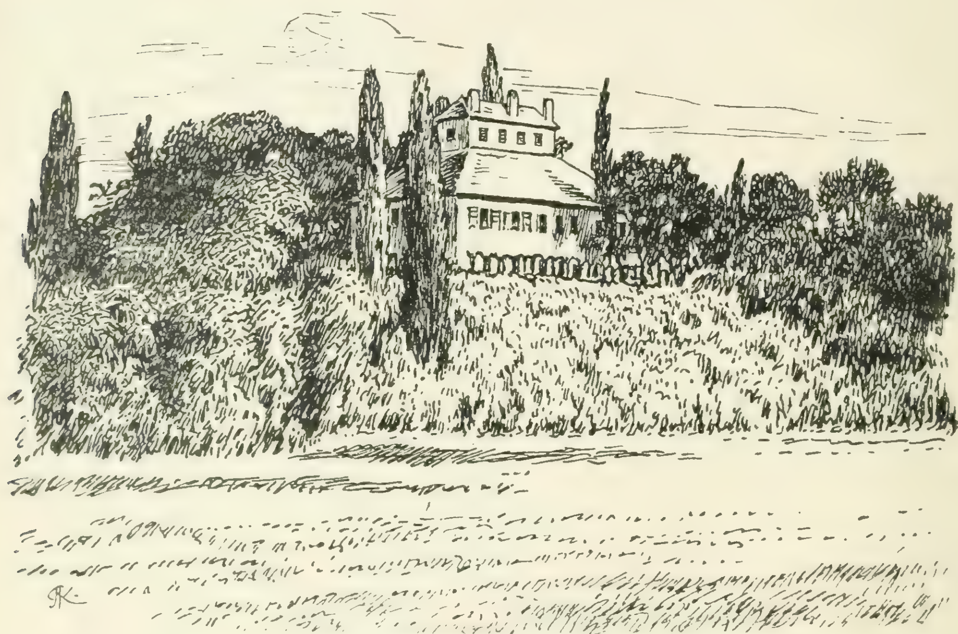
Byl deštivý srpen a páni obtížně klidili; vrchní František Kubeš rychtářům vzkázal, aby sousedé vrchnosti z platu nějaký den pomohli.

[43]) Zadina.

[44]) Zpívala 83letá stařenka Marie Kejzlarová v Olešnici č. 22.

[45]) Vypravuje obecní kronika olešnická na str. 114, 115; rovněž zapsal v pamětech soused kostelecký Ant. Pinkava.

Poddaní šli: první rok z lásky a pro panský úsměv, druhého roku z pobídky rychtářů — a později z pokut, exekucí a bití chodili, jak panský »poručník« ohlásil. Když nastoupil vrchní Václav Essenter, přišli poddaní z deště pod okap! Nový vrchní zpurným obcím »přilepšil« a »oukoly« zamíchal tak, že z Horních Rybníků v sedloňovském, batňovickým v čer-

Ratibořický zámek od Zliče.

menském revíru — tedy na opačné straně panství — robotovati poručil. Nemilosrdný vrchní tolik ukládal, že chalupník tolik dříví poraziti a sedlák k řece — odkud se do Josefova plavilo — vlastním potahem odvézti nemohl a ještě k robotě chalupník 4 zl., sedlák 20 zl. stříbra ročně »průřízkem« přidávali.

Ubohým robotníkům pomohla náhoda!

Fiskus od gubernia z Prahy, jménem Dressler, nohu si zlámal a na Hořičkách u Pechance*) se hojil. Ač Essenter dům Pechancův mušketýry dal hlídati, poddaní houfně k pánu od gubernia přicházeli se raditi.

Pan fiskus Dressler byl opravdu »fiškus« a poddaným guberniálním příkazem od roboty »oukladného dříví« pomohl i od »ouročního ovsa« osvoboditi přislíbil.

Ale sedlákům štěstí nepřálo! Pána z Prahy přeložili, a selská deputace, »jíž potrefující obce za zaneprázdnění znamenitou částku platili«, peníze v Praze utratila — a jen dobrou nadějí těšíc nic nevymohla.

Když pak sedláci »ouroční oves« ani v »staré hrubé míře« ani v »malé pražské« neodváděli, vrchní do zpurných obcí vojsko poslal, a to s vůlí c. k. krajské komise obilí vymlátilo a do panských sýpek odvezlo. Sedláci za práci a exekuci jen — platili!

Od »ouročního ovsa« pomohla sedlákům teprv — konstituce!

— — — — — — — — — — — —

Bolesti robotníků dávno zhojil — čas, Němcové vděčíme, že v Babičce pro vždy zachytila také idyllický jeho úsměv.

II.

V městys Kostelci u Náchoda**) ten den, když v Praze s mariánských hradeb děla houkala na počest J. M. císaře a krále Ferdinanda V., kterého právě v dómě na Hradčanech korunovali, bylo živo. Na nedlážděném, drnem zarostlém náměstí u zvonice, po ohni (1831) na rychlo jen nízkou střechou pokryté, ale ozdobené nedávno hodinami dovedné práce tkalce Kaválka, stálo mnoho sousedů. Rokovali o Praze, korunovačních slavnostech, vzpomínali, kdo tam dnes z panství je, a všichni těšili se na zdejší večerní illuminaci a parádu.***)

V kamenné hospodě podfarního Hůlka — tehdy rychtáře — od rána se dveře netrhly, a večer, když všechna okna zazářila, na faře a v několika jednopatrových domech****) voskovice, jinde v přízemních jen lojové, ale všude — od náměstí k faře až po chalupy na Strakově a po poslední baráčky na bažinatých »pasekách« stranou panského rybníka, když zarachotily kotle a městysem muzika vyhrávala, až plechy praskaly, za ní pak rychtář a celé »právo«, když korouhve šuměly, pochodně plály, s Chrbu hřímaly hmoždíře a kaplan P. Ehl u statue řečnil, tu všem bylo tak krásně!

A vše dobře by skončilo, jen kdyby tmavá okna v domku krámského Hůlka »protifarního«, kdež respicient Němec zůstával, nezařinčela!

Nikdo sice přísného »grenzjägra« nelitoval, také však nikdo rozumný nepochválil, ale stalo se — a farní pamětní kniha o korunovační illuminaci v městys Kostelci dne 12. září 1836 poznamenala:

*) Antonín Pich (Pich-Hanes čili »Pechanec«) † 1865, znamenitý chirurg-laik. O A. Pichovi píše Dr. V. Řezníček v Českém Lidu 1912.

**) Název »Červený« ujal se teprve v letech 60. m. století.

***) Popisoval mi 96letý Josef Vlček v Olešnici č. 11.

****) Ještě v r. 1847 stálo v Červeném Kostelci toliko 5 jednopatrových domů!

»Při této slavnosti stalo se, že c. k. respicientovi Josefu Němcovi, který jako státní služebník dobrým příkladem předcházeti měl, ale příbytku svého neosvětlil, okna byla kamením vytlučena.«*)

Němec byl svůj — a jinak soudil nežli starosvětští sousedé. Němcová jistě že tlumočí názory svého muže, když r. 1848 v »České Včele« uveřejňuje dopis o »Selské politice.« Tu, jak Tille píše, »oslavy ústavy zemské nebudí u ní nijaké slavnostní pocity. Vidí jen bídu a hlad, jež moří kraj, líčí bledé dělníky, kteří za poslední krejcary jsou nuceni kupovat také svíčičky na illuminaci, aby jim policajt tmavá okna neroztloukl, a večer lidé smějí se těm malounkým svíčičkám, nemyslíce na to, kdo je dal a že za nimi ve vlhké světnici sedí pět hladových lidí.«

Znajíce tuto příhodu, snadno vytušíme, kdo jest »známý jeden pán«, o němž Němcová v I. kapitole »Chudých lidí« se zmiňuje, jenž jí městečko tak černě líčil!

Mladičká paní přistěhovala se do Kostelce po svatbách, v září r. 1837, a název povídky »Chudí lidé« obsahuje úhrn celkového dojmu a plně vystihuje tehdejší stav horského městečka, které se ještě nevzpamatovalo z hrozného požáru 11. srpna 1831, kdy třetina domků, většinou ze dřeva roubených, lehla popelem. Rudé tašky na kostele, nedostavěné domky na náměstí i zbořenina nákladného někdy Machova (v povídce Martoňova) domu ještě r. 1837 ničivou hrůzu jeho připomínaly.

Bídu po ohni stupňovala výdělková krise. Němcová v II. kapitole povídky ústy domácího Hlouška o ní vypravuje, líčí tam příčiny úpadku plátenictví a bídu chudých tkalců; postava Mánkova, za nímž stojí sympathická osobnost lidumilného kněze, representuje obrodné snahy. Otázka tato probíhá osnovou celé povídky, kde i poznáváme, jak se Němcová na tehdejší sociální problém dívá a jak jej v duchu Regnerově řeší.

Ukáži, jak bylo ve skutečnosti.

Plátenictví v našem kraji bylo ode dávna, a dokud zahraniční konkurence a bavlna dobré domácí výrobky nevytlačily, tkalcovina kvetla.

Kalendář zbytečně sedlákovi připomínal »Na Urbanův den pospěš síti len!« — sedlák nikdy nezapomněl; aby len hodně rostl, pamatovala děvčata, když v masopustě při muzice do výšky skákala. Na přástky pak těšili se všichni! Když zima v horách bouřila, přadli staří, mladí — ženy, děti i muži od slouhy po rychtáře, a v horách len nikdy nezhraněl! I Hůlka (v povídce Hlouška) zastala Němcová za kolovratem — obraného koudelí!

Kde domácí len nestačoval, vozili z »kraje«; přízi kupovali od přezáků, kteří i na trhy jezdívali. Tam vykládali se i pláteníci.

V Náchodě na podsíních u děkanství řada stolic o třech stupních stála, kde pláteníci sedávali a »véby« vykládali. Tenkráte plátna skutečně platila — doma i v cizině! Jak obecní kronika olešnická zaznamenala, před finan-

*) Poznámka redakce: Podle všeho J. Němce tehdy i udali, což by dobře vysvětlovalo důtku IV. sekce v Hradci, v říjnu r. 1836. Viz článek V. Tille: Ze života Josefa Němce. Česká Revue 1911—12, 265.

čním patentem r. 1811 štuka příze byla za 8, 10 a 12 zl., česká režná kopa plátna za 200, bílá »véba« až za 700 zl. v bankocetlích.

Mnoho vyváželi do ciziny; olešnický sedlák Ant. Vlček č. 1, čertovinský Strauch s Nentvichem formanili nejen do Uher, ale až »dolů« do Italie. V napoleonských válkách mnozí pláteníci zbohatli, ale finančním patentem r. 1811, kdy bankocetle klesly na 1/5 puvodní ceny a nastaly »šajny«, rázem a přes noc přišli v nic.

Bavlna staré pláteníky docela pochovala, a žel, že podkopala i blahobyt tkalců vůbec!

»Co nastaly plátna strojné, bavlnou míchané, jsme zabiti. Čím dále, tím to bude hůře...«, žaluje v povídce kupec Hloušek.

Krise vyvrcholila r. 1826, kdy stučka ruční příze klesla v Náchodě na 1 zl. 24 kr., a kdy kopu plátna (z 42 pramenů) nabízeli ubozí tkalci za 15 zl. a nikdo nekupoval!

V horských chalupách neklapaly »podnížky«, nevrzala podválka, stavy zmlkly... Tkalcovští tovaryši byli bez práce, ani za stravu jich nikdo nechtěl.

A v horách, když dílo vázne, je zle. Bylo zle i sedlákům, když toho roku nebylo obilí ani peněz.

Hornoradechovský sedlák Pozděna, nemaje peněz na osivo, z nouze prodal a odvezl 12 párových for dříví za 11 zl.

Když koncem let 20tých min. století bavlna v Prusku již zavládla a na Trutnovsku prokvétala, v Kostelci o ní nevěděli. Do Kostelce, kde dnes hrčí 1000 mechanických stavů, v zimě r. 1829 Václav Brož z Čertoviny č. 16 a Antonín Pinkava přinesli první bavlnu z Trutnova od Faltisa v plachetce na zádech. Ale »kartounu« by byli neutkali, kdyby Josef Jezbera nebyl pochytil způsob výroby ve Slezích. Bavlna ujala se rázem.[50])

Strojní přízi lněnou i bavlněnou dováželi z Pruska z Hiršberku, Kyšperku a Waldenburku.

Poněvadž clo bylo vysoké (z centu bavlny 30 zl. stříbra!), podloudníkům, kteří od centu brali 5—6 zl., kvetla pšenice.

Podloudná doprava přes hranice velmi se rozmohla, pročež pohraniční stráž, kterou Rakousko r. 1835 po vzoru pruském zřídilo (tam 1834) z kordonových vojínů (hraničních myslivců, nadmyslivců a respicientů), byla velmi nenáviděna. Vedle pohraniční stráže byla důchodková stráž (oba sbory sloučeny v dnešní c. k. finanční stráž r. 1842) a její stanice byla i v Kostelci s respicientem Němcem v čele. Respicient Němec kontroloval ve svém pohraničním okrsku vedle předmětů monopolu (tabák, sůl, prach)

[50]) Již r. 1830 pro Ferd. Umlaufa do Vrchlabí na 600 tkalců v okolí pracuje a firma má zde faktory: Ant. Pinkavu v Kostelci, Jana Ptáčka z České Čermé, Matěje Švorce z Bělovce, Jana Hejdu z Malé Čermné, Fr. Martince z Hronova, Josefa Bartoně ze Lhoty u Machova (otec rytíře Jos. Bartoně st., velkoprůmyslníka v Náchodě, stěhuje se později do Žďárek č. 36).

R. 1837 Slezáci Löbeke a Lindheim zakládají továrnu na zpracování bavlny v České Skalici; r. 1842 v Kostelci Leopold Abeles bavlnou obchodovati počíná, atd.

i mnoho jiných surovin i tovarů při skládce i za dopravy. Nejpřísnější byla kontrola bavlny. Služba Němcova měla do sebe mnoho nepříjemností a často jej roztrpčovala; jeho choť však na Kostelec vzpomínala s láskou i po letech a praví: »Byla jsem celou zimu v městečku a nemohu říci, že by se mi po společnostech neb pohodlí velkého města zastesklo. Ba čím dále, tím radši měla jsem ty dobré lidi, mezi nimiž a s nimiž jsem žila.«

Obydlí Němcových v Červeném Kostelci.

Kostelec z let 30tých Němcová líčí velmi reálně a již vstup do rodiny Hlouškových jest příkladem mistrné kresby situační.

Kupec Hloušek (vl. Aug. Hůlek), pomalý, silnější, byl sice »šátrný«, ale velmi řádný. Neměli dětí, jen schovanku Franclu. Němcové utkvěly v paměti i podrobnosti a em. poštmistr Wolf, vnuk Franclin, pamatuje velmi dobře starodávný, vykládaný prádelník, na nějž Božena se v povídce zadívala.

Věrně popisuje byt i výhled okny předního pokoje a nezapomíná ani na prkny bedněnou síň s okny na hřbitov (r. 1862 zrušený).

V přízemním pokojíčku, kde — dle slov paní domácí — »na peci byl nejmilejší koutešek v celém domě«, Němec měl kancelář.

O muži — až na zastřenou narážku v úvodu povídky — Němcová nemluví.

Jakuba Halinu, hlavní postavu »Chudých lidí,« vyličil V. Vávra.[1]) Každého nebožtíka doprovodil na hřbitov a po celou mši klečíval za »truhlou« — mnohdy sám — vroucně se modle. Ač podobu jeho Němcová kreslí věrně, přece v mnohém osobu jeho velmi idealisuje a mnoho z fantasie o něm píše. Křížek na hrob bláznivého houslisty »Salve Reginy« nepostavil. »Salve Regina« — mužský pendant postavy Viktorčiny — skutečně žil, ale zemřel teprve v letech 40. Pravého jména jsem se nedopátral, ale podivnou přezdívku jeho staří pamatují a také jej popisují; byl bezvousý, velký, silný a v šose dlouhé »minority« nosíval černé »skřípky«. Osudy jeho líčí shodně s Němcovou. Byl učitelský a zbláznil se pro děvče.

Modelem sympathické postavy farářovy nebyl tehdejší administrátor P. Fr. Kerner (* 1794 v Rychnově n. K., od r. 1832 v Kostelci administrátorem, od r. 1839 farářem, † 1876), o němž vypravuje Al. Jirásek v kronice »U nás« a jehož P. Havlovický neměl příliš v lásce ... Němcová líčí v povídce krásný typ ušlechtilého, vlasteneckého, vzdělaného knězehudebníka, jenž i o hmotný rozkvět své osady se stará, — a jest velmi zajímavo, jak postavu farářovu z různých prvků vytvořila.

Přímým vzorem byl jí tehdejší kostelecký kaplan P. Jiří Ehl.[2]) Denně oknem vídávala vysokou, urostlou postavu mladého kněze ku kostelu kráčeti, a když i vnitřek kostela jí v paměti utkvěl, jistě často patřila v jeho ušlechtilou, snědou tvář, když s barokové kazatelny s nadšením v jiskrném oku vzletně mluvíval.

Farář Kerner nebyl hudebníkem, kaplan Ehl však hrál výborně a často se stařičkým učitelem Aloisem Rudlem, jenž po požáru mnoho na obnovu kostela přispěl a i u faráře byl »persona grata«. (Učitel Rudl, kostelecký regenschori a vyhlášený musikus, zemřel krátce před odchodem Němcových.) Když r. 1840 v Kostelci zavedli staročeské roráty, P. Ehl zpíval na kruchtě se zpěváky; byl i pianista a hrával i na strunný nástroj, který »tuba maris« nazýval.

Večerní koncerty za letních vlahých večerů, »kdy ozýval se z křovin ve farské zahradě sladký klokot slavíka«, Němcová sotva ve skutečnosti však slyšela! Když se do Kostelce r. 1837 přistěhovala, se stromů na zahradě i s kaštanů před kostelem, které Ehl pomáhal po ohni sázeti, podzim již

[1]) Typické osoby v povídce Boženy Němcové »Chudí lidé«; »Komenský«, 1906, roč. XXXIV, č. 4, 5 (Zábřeh).

[2]) P. Jiří Ehl * 15. 4. 1803 v Třebechovicích pod Orebem, působil v Kostelci do r. 1852, kdy stal se farářem na Bohušíně; r. 1858 přesídlil do Chvalkovic, kde 15. 4. 1884 — v den svých narozenin — zemřel. K instalaci Kernerově r. 1840 složil slavnostní báseň, řídil ještě před r. 1848 v Kostelci ochotnické divadlo, byl neobyčejně oblíben, r. 1848 byl náčelníkem gardy a kandidován českým obyvatelstvem z náchodského panství do říšského sněmu.

žluté listí střásal, když pak bílý Hůlkův domek opouštěla, svítila mansardová jeho stříška ještě jarními mrazíky.

Ani administrátor P. Kerner, ani P. Ehl nebyli zámeckými kaplany (náchodskými), ale byl jím z Jiráskova »U nás« známý vlastenecký děkan P. J. Regner[53]), o jehož záslužném působení Němcová po letech jistě dobře byla zpravena, když dávné své vzpomínky na Ehla vlastnostmi Regnerovými zkrášluje.

Za pobytu Němcové v Kostelci fařářoval Regner v Hronově; v Kostelci byl před lety (od polovice prosince 1825 do konce května 1826) administratorem za nemocného faráře Josefa Ungra, téhož »velebného stařečka«, o němž Němcová pravdivě vypravuje, že při požáru roku 1831 v bohoslužebném rouchu velebnou svátostí plameny přežehnával.

Šlechetná povaha Jakubova velmi kontrastuje s osudy rodiny Martoňovy (vl. Machovy). Plátenická rodina Machova zbohatla státními dodávkami za francouzských válek, těžce postižena byla finančním patentem roku 1811, za úpadku plátenictví zkrachovala a požár r. 1831 ožebračil ji zcela.
Zchudlí bohatcové nebudí nikdy útrpnosti, ba starosvětští sousedé vyčítavě vzpomínali bývalého jejich »panského« živobytí, jež od venkovské prostoty horského městečka ostře se lišilo.

Němcová z autopsie Machových neznala — jen dle pověsti osudy jich líčí, z důvodů pak čistě literárních přidává mnoho z vlastní hlavy, a nanáší temných barev tam, kde ve skutečnosti byly snad jen stíny. Reálných jest jen několik jmen, úpadek a popis zbořeniny v ulici za farou.

Co Němcová vypravuje o Andule, sestře Alinově, jest smyšlenkou, rovněž i passus o chaloupce nad úvozem a Martoňově úskoku. I komickou figurku Martoňka kombinační fantasie Němcové stvořila a podnět dala přezdívka »Machotínek«, která se tehdy v příbuzenstvu Machových vyskytovala.

Florinka Machová (* 9. července 1817) provdala se za vdovce Keyzlara, řezníka, do Náchoda (zemřela 29. října 1899), a s Mánkem milovali se jen v povídce.

Tkadlec Mánek, jenž na radu farářovu pracuje ve Westfálsku a cestuje po Belgii, aby cizina mu rozum zbystřila, by pak doma plátenictví mohl povznésti, jest postava smyšlená. Podnět Němcové daly přádelní školy, které jak Jirásek« v kronice »U nás« vypravuje — po r. 1840 děkan Regner zřizoval dle vzoru školy v Adrsbachu, založené baronem Nádherným.

I v Kostelci byla přádelní škola (na náměstí v domě č. 195).

[53]) P. Josef Regner (rodina byla od České Lípy a psávali se Reng(e)r? * 24. února 1794 v Havlovicích ve mlýně, vysvěcen 24./8. 1817, kaplanoval v Náchodě, od polovice prosince 1825 do konce května 1826 byl administrátorem v Červ. Kostelci, od 1820 do 1831 zámeckým kaplanem v Náchodě, od 1./9. 1831 farářem v Hronově, od 5./11. 1845 do své smrti, 11./5. 1852, děkanem v Náchodě. Ušlechtilý zjev Regnerův, v němž Náchodsko uctívá předního buditele svého, poutavě vylíčil Al. Jirásek v kronice »U nás«.

Na »pinčury« (Spinnschule) se u nás pamatují a vypravují, že předli v nich tak jemně, že přadénko prsténkem prošlo a plátno z něho bylo jako pavučina. V Kostelci vyučoval »špinnmajstr« Keyzlar.

Němcové, která ráda na svůj kraj vzpomínala a o události v něm živě se zajímala, snahy Regnerovy nezůstaly tajny a v povídce »Chudí lidé« je oceňuje.

Šlechetný děkan Regner, jenž racionelním zpracováním lnu čeliti chtěl zahraniční konkurenci a bavlně, úpadku tkalcovství nezabránil.

Červený Kostelec sice od let Němcové obchodem a továrním průmyslem vzkvétl, ale v chaloupkách v okolí, kde tkalcovský stav hrká, žijí i dnes — chudí lidé.

III.

Formanská sláva!

Hučící parostroje jí odzpívaly. Poslední formany pochovali v našem kraji teprve však nedávno, a poctivě.

Úvozem ke hřbitovu vezli mrtvého formana pod plachtou a na těžkém jeho voze. Jel jako za živobytí: koně v řemení a mosazi, na podsedním v sedle vozataj, ba ani vysoké chomouty s jezevčinkou, mosazným hřebínkem a červenou, pruhovanou jihlavskou »vytírkou« nechyběly. Ale jezevčinka bývala již opelichaná, a koně nebyli staří formanští hřebci, kteří po paměti znali cestu do Prahy, Rakous i na uherskou stranu...

Po r. 1858, kdy vystavěli dráhu z Pardubic do Svatoňovic, dvory zájezdních hospod zarůstají...

V letech 30tých však — za pobytu Němcové v Kostelci — silnice se formany netrhla.

Kostelec měl Prouzu, Broumov Weissara a Porma; ve Skalici a Svinišťanech uplakaná služebná děvčata s »filečky« na zádech vyhlížela náchodského Donáta, aby je do Prahy dovezl; olešnický Klikar a rtyňský Lelek jezdili do Rakous a Uher pro víno, batňovický Souček, kterého na farách dobře znali, vozíval knihy, (do Bohuslavic faráři P. J. K. Rojkovi — jak děkan J. Roštlapil píše — na centy!). Ale i do Italie jezdili, jak jsem se v části II. zmínil.

Nebylo však nad rtyňského rychtáře a formana Hejnu.

Byl znám na celé silniční čáře až po Vídeň a stejně vesele vítali jej na »Buřvalce« u Možíšů v Olešnici, když na Ratibořice se stočil, jako na Čertovině u Hůlků, když uhnul na Náchod; doma byl u Vítů ve Skalici, u Johnů v Jaroměři, na Metelce a Kalince v Plotištích u Hradce, v Jihlavě a všude na vídeňské linii.

A tohoto Antonína Hejnu (* ve Rtyni v č. 44. 17. ledna 1795, majetníka statku č. 125, † 11. února 1844), Němcová zvěčnila v rázovité postavě »pantáty Hájka.«

Názvem »Dobrý člověk« míněn Hejna a všechny nitky povídky pnou se k jeho osobě.

Němcová líčí jej do detailů věrně, jak jsem se z vypravování stařečka Kuldy ve Rtyni (na mýtě) přesvědčil.[54]) Bývalý pohůnek nebožtíka pantáty mnoho mi o Hejnovi vypravoval a ani na »rumburáčky«, knoflíčky olověné u modré vesty, nezapomněl.

Hejna byl muž hrubého vzrůstu, vyholený, s černým šátkem na krku, a »parýzkami«[55]) na hlavě, v létě chodíval v modré kazajce, v zimě v černém podvlékači s lesklými knoflíčky na šůsku i rukávech a balil se v bílý kožich. Tak — a v černém širáku se šňůrou a třapečky, v nichž zlatý dracoun svítil, jej podnes i jiní pamatují, ač zemřel ještě před konstitucí a panímáma ‚žena náramně ‚osobnatá[56]), — před vojnou.

Dobrý člověk — a na vlas jako hodiny! Ne jako Souček nad Studánkou, který ze světa přijížděl za uherský měsíc, a poněvadž nevozil s sebou »vrátičku«, lidé na jeho zelené cápovice, které někde v Polště kupoval a kterými teple se přikrývalo, rok i déle čekávali.

Do Vídně pantáta počítal 21 den, z Hradce za 2, z Prahy za 8 dní se vrátil. Pravidelně však jezdíval na Vídeň a vždy na 3 vozích; míval vždy 3 čeledíny a 15—16 těžkých koní.

Pantátu Hejnu Němcová pamatovala ještě z Ratibořic.

Když kolem sv. Antonína ovčák Možíš s mejstříkem[57]) Kudrnou před Celbovou hospodou ovce plavívali a pohoněč a jehnětník slaměnými víchy umývali, děti těšily se, že vídeňský forman už brzy přijede. A vskutku — po stříži byl tu a hned měl naloženo; vlny bývalo mnoho a pantáta žoky i na »šandrlata« na bocích vyložil a na zadní »šnop« srovnal.

Po Hejnovi Panklovi ledacos do Vídně posílali a nikdy ani »pár řádků« napsati neopomenuli, jež pantáta v »knížku« dal, řeménky ovinul a do opasku mezi ostatní »brify« pečlivě uložil. Cestou pantáta svezl nejednoho chasníka i dívku a dobře jim ve Vídni, kde byl znám, i poradil. Zpátky skládal u Steidlerů soudek hořkého, jaké rád píval správce Hoch, a ratibořický Celba dával si na »želetavskou«, aby měl lepší »kápku« pro šafáře Martina a poklasného Nováka, kteří tam vysedávali. Tehdy Hejna byl už ženat, ale jezdíval ještě s otcem. Po letech Božena vídala pantátu v Kostelci, když u Vykolčilů, Burešů a Středů »v domě« zarazil a »kusy« nakládal. Vedle »vinutého« vozil mydlářům do Jihlavy a Kremže režné knoty, které janovičtí Němci předli a ve Verneřovicích bílili.

Na to vše respicient Němec dával bolety; s ním Hejna, poněvadž rovně si vedl, »měl dobré kordy« a dobře vycházel.

Přivážel železo, jihlavské svíčky, sůl, kůže, pálenku a skládal u Tichého v Náchodě, Hulkova souseda Vacka v Kostelci i u Nyklíčků ve Rtyni. Také Jakob Oberländer, Daniel Pick, Polák i Johann Šrůtek z Náchoda mnoho do roka pantátovi vypláceli.

[54]) Matěj Kulda (* 7./8. 1830) ve Rtyni (u Kostelce) č. 228.
[55]) Parýzky sluly vlasy vzadu »podle rendlíku« ustřižené a pečlivě podholené.
[56]) Osobnatá = velká a silná.
[57]) Mejstřík, pohoněč a jehnětník byli příruční mistra ovčáckého.

Pantáta Hejna bytně jezdil formankou a doma, kde zaň hospodařil a rychtářoval švagr Nývlt z č. 21., ledva se ohřál.

Formané měli krásný věk; žili na samém mase. Lžíci, vidličku i nůž pantáta nosíval za pasem; v zimě, když přes podvlékač přehodil bílý kožich a za »bagančata« obul ohrnovačky, měl »polici« v botě. Kořalky bylo málo a panovala jen po Moravě v kopcích u Jihlavy, kde po celou zimu volaři stávali připraveni na »firšpon« (přípřež).

Ani na noclehu, když na formance večer hovorem plynul a šenkýř z hubatky do holeb a pinet naléval, pantáta biče z ruky nedal. Spali čistě a »bettzeig« — peřinku a cápovici vozili s sebou v »šífku« pod vozem. Ráno pantáta platil; podomkovi vysázel 20 kr., hospodář dostal 6 kr. »šajnu« od páru.

Když pantáta bičem »po koních« do větru pokřižoval a koně vzali, točil ještě uctivý šenkýř usmolenou čepičkou . . .

Tenkrát forman byl pán a svět byl jeho.

Tolik služebník nebožtíka pantáty.

Vrstevníci v »Hájkovi« vždy rtyňského formana Hejnu poznávali a tradice o tom mě na Hejnu upozornila. I Němcová dosti zřetelně naznačuje, že Hejna byl jí modelem; již jméno »Hájek Hejna« napovídá a místy i situace v povídce domovem pantátovým označuje Rtyni. »U nás v horách . . .« — vykládá paní Kateřině o životě doma. Když pantáta jízdou do Náchoda se potloukl, kočí Jakub jel »pro doktora do Úpice« — Rtyni nejbližšího města.

Episoda o Josefu Pavlovi z Jesenice, jenž hudbou na Rusi štěstí došel, kterouž Madla vypravuje cestou, má základ pravdivý. Uvedené v episodě osoby ten čas žily.

Hudebník Josef Pavel narodil se 4. března 1732 v Jesenici, kde 13. dubna 1729 i starší bratr Jiří byl narozen[58]), po němž, když 14. a 15. srpna roku 1813 Skalicí Rusové táhli, synové Josefovi — ruští dustojníci — se poptávali.

I rodina jménem Josefi ve Skalici žila a roku 1792 radní Josef Josefů na rozkaz vévody Petra jmění obecní odhaduje.[59]) Byl-li Josefů ve Skalici r. 1813 vskutku purkmistrem, zjistiti se mi nepodařilo.

Také hudebníci jeseničtí zásluhou učitelské rodiny Koukalů v těch letech byli vyhlášeni.

O životě českého dělného lidu ve Vídni Němcová měla dosti informací. Matka i teta Němcové ve Vídni sloužily, otec často do roka tam dojížděl a Němcová, nebyla-li ve Vídni v mládí, jistě tam byla buď r. 1849 neb 1850[60]) a zcela určitě v květnu r. 1851, když vracela se z Uher od muže do Prahy. Mnoho podrobností znala asi od strýce Kašpara Novotného, jenž

[58]) Křestní matrika v Jesenici (od 1689—1752).

[59]) V. Šrám: Okres českoskalický, 36.

[60]) V. Tille: »B. Němcová«, na str. 241 vypravuje (ke str. 96.): Z listu Němcové, psaného 25. 11. 1850 V. Vrbíkové, zdá se, že Němcová byla buď r. 1849 neb 1850 ve Vídni.

ve Vídni se vyučil, několik let tam pracoval a každoročně k vídeňským přátelům docházel. Kašpar býval často i v Ratibořicích, a že r. 1849 Němcovou v Nymburce navštívil, je známo z jejího dopisu J. K. Rojkovi. A výmluvný Kašpar jistě důkladně vše vylíčil.

Němcová zaměňuje Jesenici — Jásenou; míní však Jesenici, neboť o Madle vypravuje, že jakživa nebyla dále než na Novém Městě, v Dobrušce a Opočně. Mlýn v Jesenici nestával, ani lásky Madliny ve skutečnosti nebylo, ani o lidské její existenci dokladů nemám.

Z plného, veselého obličeje pana Michala, dobráckého muže paní Kateřiny, který však na češtině marně jazyk si láme, usmívá se na čtenáře vlastní otec Boženin.

Neobyčejně krásně nakreslená postava tetky upomíná na babičku; nad řádky pak, kde Němcová Madlu líčí, jak večer v dusné komoře vídeňského činžáku uléhá a zvlhlé černé oči kamsi do neznáma upírá, chvěje se vlastní bolest spisovatelky-proletářky.

Šedá nuda velkoměstských zdí obě stejně tížila, a sny, kterým Madla vymknouti se nemohla: »Tu ji táhly veselé družky k hraní a práci, tu žehnaly ji staré ruce, tu se viděla jíti po cizích krajinách po boku muže dobrého a milého — ba velmi milého« —uspávaly také Boženu . . .

IV.

Povídka »Pan učitel« jest zajímavým dokladem, jak účinně Němcová dovedla propagovati idee. Poznala bídný stav tehdejší školy a touží po nápravě. Zatím, co současníci theoreticky o škole uvažují a píší schematické návody, Němcová vtěluje svůj ideál školy a učitele v líbeznou idyllu, kterou uveřejňuje ve Sborníku, kalendáři učitelském na rok 1860. Kdežto v »Chudých lidech« — jak V. Tille ukázal — nepodlehla ovzduší katolického kalendáře, v »Panu učiteli« jest si vědoma, pro koho píše, a jest tendenční, ba velmi tendenční, ale odívá své idee tak dovedně, že literární historie doposud pokládala tuto povídku za skladbu rázu vzpomínkového, jíž uctila Němcová památku svého chvalkovického učitele.

Téhož názoru byl jsem i já a teprve shledávaje doklady pro reálnost vzpomínek, z nichž pana učitele vytvořila, přesvědčil jsem se o pravém opaku.

Hlavní postava — »pan učitel« — není snad jen poněkud idealisována, nýbrž jest pouhý ideál, a jen podružné osoby a chvalkovické prostředí jsou reálné.

Tehdejší chvalkovický učitel Aug. Purm nemá s »panem učitelem« jak Němcová v povídce jej líčí — nic společného, ba zdá se, že Němcová do chvalkovické školy ani nechodila.

Jestliže fakt, že jména Barbory Panklové ve školních matrikách chvalkovických není[31]), ač jména dětí Hochových z těch let jsou uvedena, za-

[31]) Ve výkazech školou povinného žactva (od r. 1805) Barbora Panklová, ani mladší její sourozenci, kteří také u Hochových pobyli, zapsáni nejsou!

rážel a budil pochybnosti, korrespondence Němcové viklá legendou o její školní docházce v Chvalkovicích, která se pusobením »Pana učitele« vžila. Slyšme, co sama auktorka »Pana učitele« píše r. 1855 neznámému adresátovi:

. . . »Tu dobu, nebylo mi ještě zcela třináct let, přišla jsem do Chvalkovic, městyse to asi hodinu cesty od domova, k správcovúm do stravy, k učitelce do šití a k učitelovi, abych se naučila fortepianu a němčině.«

Podle této zmínky Němcová do Chvalkovic přišla ve věku, kdy již školu měla za sebou, a k chvalkovickému učiteli chodila jen »na hodiny« do bytu.

Němcová v povídce použila sice vzpomínek z mládí, ale libovolně je přemísťuje i řadí, nikterak neřídíc se skutečností.

Malá Barunka ve skutečnosti s mošinkou a slabikářem cupala po prvé do skalické školy, kde i ve »zlaté knize« zapsána[62]); Němcová vypravuje však o Chvalíně.

»Teta Anežka« u správců Hochů tehdy skutečně žila a vypravuje o ní i V. V. Tomek[63]) ve svých Pamětech.

V starém rytířském zámečku v rodině panského obročního Aug. Hocha Němcová vyrůstala v dívku.

Panklovi s Hochovými velmi byli za dobré a Božena i mladší její sourozenci — jak mi pamětníci vypravovali — nějakou chvíli tu pobývali, aby se přiučili způsobum a zdokonalili se v němčině. Domácnost Hochova byla německá (Hoch však uměl česky), kdežto u Panklů děti i na otce, který německy mluvil, hovořily česky. (I Pankel později přiučil se poněkud češtině.)

Životopisec Němcové J. E. Sojka[64]) líčí domácnost Hochových souhlasně s pamětníky.

Pan správce byl řádný muž (vypravoval mi staříček, jenž před lety u něho pacholčil), nebyl »berka«, a sloužil vrchnosti věrně. Paní — pouhá Němka — (bývala u vrchnosti komornou) churavěla »tichou nemocí« a málo z domu vycházívala. Pán býval nad tím »divný« a často si přihnul hořkého . . .

Jindy velmi dobrý — zrudl v bezvousé tváři a čeládka nerada zelený jeho šosák zahlédla.

Často jezdíval »na sklénku« do Malé Skalice k Steidlerovým (Stanickým), odkudž byla Héla, kdysi přítelkyně Němcové.

»Pan strýček« ze sousedství, jenž ji v Ratibořicích zasvěcoval do taju abecedy a na olověných knoflících modré kamizoly učil ji počítati, byl zahradník Bosse, dobrý, vyhublý Němec. U Bossu neměli vlastních dětí, což velmi je rmoutilo.

---

[62]) Vávra V.: »B. Němcová«, str. 20.

[63]) V. V. Tomek byl manželem Lidušky, dcery Josefa Dáně, důchodního v Broumově, později ředitele panství v Polici n. M. Rodina Dáňova a Hochova se častěji navštěvovaly.

[64]) Sojka J. E.: »Naši mužové«, 504.

Bosse — jak mi stařec Martin sdělil — bydlil v domě č. 6a, který s bytem Panklových ve dvoře sousedil.

Chvalkovická škola byla tehdy utraquistická, a 30letý učitel Aug. Purm[55]), národně velmi vlažný, neměl vlastností ideálu, jaký Němcová vylíčila.

Mladá paní učitelová[56]) byla z Kostelce, a otce jejího, učitele Aloisa Rudla, Božena, když později byla v Kostelci, denně vídávala, jak podle Hůlkových na faru chodíval.

Obraz stařičkého, vysokého, poněkud přihnutého učitele dobře utkvěl jí v paměti, a po letech, když ideální postavu »pana učitele« tvoří, propůjčuje své vidině milé rysy bílé hlavy stařičkého kosteleckého učitele.

Učitel A. Rudl krátce před odchodem Němcových z Kostelce zemřel[57]), a dojmy dubnového jitra, kdy rakev učitele — ozdobenou knihou — školáci »v pořádku«, kůr muzikou a bubny, literáci pak »choraliter« ku hrobu provázeli, ozývají se z líčení pohřbu v »Panu učiteli«, ba mnohé i na řeč děkana Kašpara Lukavského upomíná.[58])

»Pan učitel«, jak jej Němcová viděla, nežil — a povídka jest jen krásný sen ušlechtilé, po vzdělání svého lidu toužící duše.

Když jsme podrobně poznali skutečnost, podle níž tvořila, můžeme bezpečně určiti kde, v čem a pokud jest reální.

Osoby, které viděly růsti Barunku, dojmy, které utonuly v hlubinách dívčích zřítelnic rozkošné slečny Betty, obrázky, jimž stínily tmavé řasy mladé paní, jitra budící lesnatá úbočí Orlických hor, nachové západy, jež vypravují o Bohušínu a Turyni, širý kraj na poledni, kde obzor lemují

---

[55]) Aug. Purm * 28./8. 1800 v Malé Bukovině č. 11 (vesničce ¼ hod. od Chvalkovic vzdálené, nyní většinou s německým obyvatelstvem), působil ve Studnici, od 23. září 1830 učiteloval v Chvalkovicích. Za pobytu Němcové učil Purm sám (oddělení české i německé), teprve r. 1837 přidán mu pomocník Jan Doležal. Němcová počíná si i v této věci volně, když mluví o mladém pomocníku, který učil malé děti ve zvláštní světnici (Spisy IV. 372). Z Chvalkovic do Kostelce, kde dostal školu po svém † tchánu Rudlovi, přestěhoval se dne 28./V. 1838, když Němcovi nedlouho před tím odstěhovali se do Josefova. Purm byl výborným hudebníkem. Zemřel dne 5. června 1875 v Červeném Kostelci a pochován při západní zdi nového hřbitova.

Za pobytu Němcové v Chvalkovicích farářem byl Jan Zumpfe, kaplanem od r. 1830 až do r. 1832 Václav Raimann, od 6./2. 1832 do 7./2. 1833 Antonín Charvát, po něm Josef Samohrd.

V Chvalkovicích od r. 1830—1880 nebylo učitelského pohřbu.

[56]) Otilie Rudlová * 16./5. 1804 v Červ. Kostelci, oddána s Aug. Purmem, učitelem v Chvalkovicích, 19. dubna 1831 († 10. září 1885 v Červ. Kostelci).

[57]) Alois Rudl (učí již r. 1794 v Kostelci a tehdy jest již ženat), zemřel 1. dubna 1838 v Červeném Kostelci čís. 24 a pohřben 4. dubna 1838 vikářem náchodským Kašparem Lukavským.

[58]) Nedlouho před smrtí pochoval 21./10. 1836 dospělého syna Františka (* 23. října 1806).

zelené valy pevnosti josefovské, řada postav z Chudých lidí — vše se vrací, na vše po letech vzpomíná životem zmučená žena, která — ač vybavuje kontrastem a obchází mnohý trn, jejž život i tehdy na cesty házel, — vidí skutečnost, vychází z pravdy.

Mnoho jmen osob i míst jest pravdivo; plně uvádí »babičku« Magdalenu Novotnou, jejího Jiřího, děti Kašpara, Terezku, Johanku, vypravuje o Dobrušce, panství náchodském, Bohušínu, Turyni, Svatoňovicích atd., správně jmenuje maršendorfského myslivce pana Beyera, zachovává jména dětí ryzmburského myslivce, vzpomíná na Mančinku, Kristlu, »Taliána«. I »Salve Regina«, Francla a Florinka z »Chudých lidí«, Jiří a Josef Pavel, Josefi z »Dobrého člověka« žili pod týmiž jmény. Zaměňuje však Panklovy za Proškovy, Steidlerovy za Stanické, Kapouna za Kohoutka, za Hejnu klade Hájka, za Hulku Hlouška, Halinu za Alinu, Martoně za Macha, »Martoňka« za »Machotínka«, Chvalín za Chvalkovice atd., jak jsem svým místem ukázal.

Její nejkrásnější postavy měly modely, jež zobrazila s podivuhodnou věrností; tak pravdiva byla i v malbě prostředí.

Domácnost Hlouškova, postava Hájkova, mlynář Ruder — tedy věci, kde snadno doptati jsem se mohl originálu, — jsou jasnými doklady, jak věrně reprodukovala; také svěží a výstižné rysy našla na své krajinářské paletě, když líčila idyllický ráz horského městečka, výhled okny Hlouškova domku v »Chudých lidech«, Chvalkovice v »Panu učiteli« a četné krajinné partie v »Babičce«.

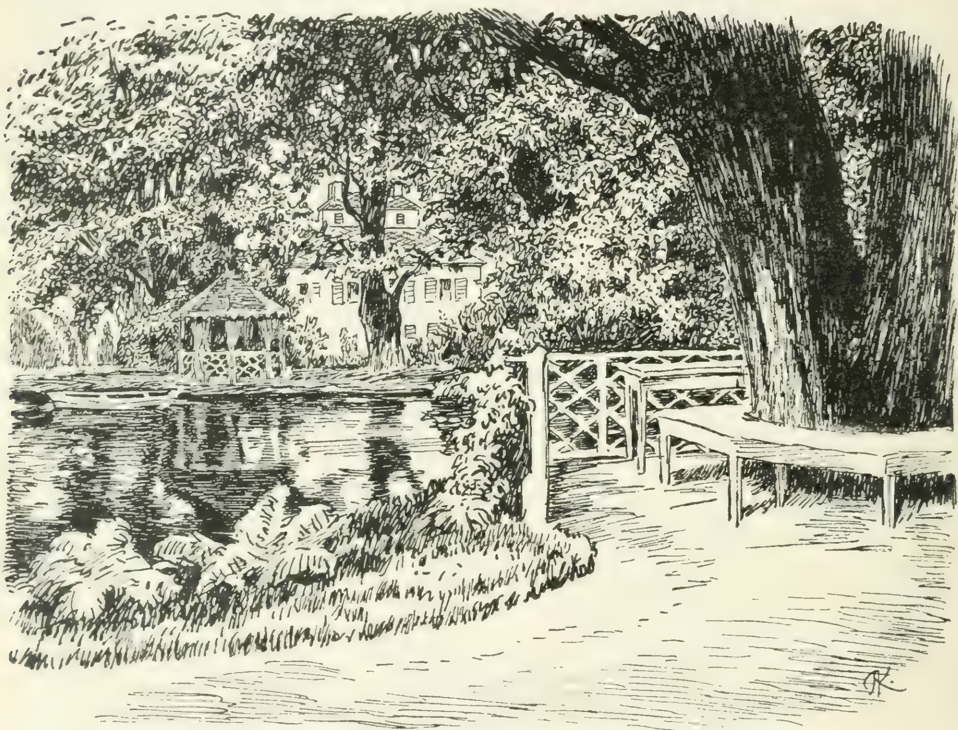
Ráda však postavy svých povídek v citech a snahách idealisuje; pan učitel je ztělesněný ideál vubec, velmi zidealisován Alina a jistě také kněžna; graciesní zjev její a poměr k okolí není však idealisován tou měrou, jak se doposud zdálo, a mnohé scény — zejména dětské — jistě mají podklad pravdivý.

Snadno vžije se v rušný děj — (na př. líčení požáru kosteleckého r. 1831, povodeň r. 1843) — i když dle doslechu tvoří.

Věrně, ba s pietou vypravuje Němcová — jak výsledky pátrání o osudech rodiny Novotných potvrzují — o vlastní babičce Magdaleně Novotné. Mimo řídké případy vědomě tradicí rodinných nemění, ba i jména osob a osad zachovává. Od pravdy uchyluje se jen zřídka a jen tam, kde vzpomínky pobledly a vypravováním se pozměnily, stává se, že události přesunuly se s osob a míst.

Zachovává věrně tvárnost kraje i podoby osob, ale při místopisu pamět ji opouští a jména míst často pozměňuje, ba docela mění. Tak Jesenici (u České Skalice) zaměňuje za Jásenou (u Josefova), Vismburk u Kostelce s Turyní na Skalicku, Olešnici s Osečnicí; Hájek nejezdil z Vídně táborskou linií, ale vracel se na Jihlavu; Kramolna není samota, ale vesnice; na Červené Hoře nebylo nikdy kostela a proto nemohla tam ze Žernova Mařenka, sestra Viktorčina, jeti ke kopulaci; Viktorka nebyla ze Žernova, ale z Červené Hory atd.

Většina episod zakládá se na skutečnosti. Je zajímavo, jak je přičleňuje! Pohled na patricijský nábytek v prosté domácnosti Hlouškově připomene minulost Martoňových; Madla diví se selskému kroji na Chrudimsku a přechází na episodu o hudebníkovi Josefu Pavlovi; babička za-

V zámeckém parku v Ratibořicích.

hlédne v komnatě kněžnině podobiznu Bedřicha, krále, a pohled na tohoto potentáta vyvolá vzpomínky na nebožtíka Jiřího a léta ztrávená v Kladsku; obrátí se k horám na východ — a táhlý hřbet Hejšoviny upomene na Vartu, Sibyllu a proroctví o zkáze země české; tolar vybaví vzpomínky na císaře Josefa, atd.

Činy osob motivuje podle svých básnických intencí a průhledné dějové zápletky tvoří z fantasie, která nejbohatší jest, když líčí lásku. Tu Něm-

cová jest nejšťastnější a vždy lidsky pravdiva, ať klidně epicky dává babičce vzpomínati Jiřího a z rodinných tradicí tvoří, i když půvabné milostné scény vyvolává ze své roztoužené duše. Tvoří je bez předloh a jedině svojí erotickou invencí.

Tak rozkošná Kristla neobjímala ve skutečnosti statného Mílu, ale vzala si tuberkulosního preceptora; také Mančinka nevdala se z lásky, ale dohodili jí bohatého mlynáře; Florinka nevedla k oltáři vytouženého Mánka, ale provdala se za letitého vdovce, řezníka Keyzlara do Náchoda, — a pantáta Hájek nezadíval se v žárné oči Madliny, netiskl její ručky, zatím co formanský vůz kolébal se bělavou silnicí a do dálky svítil širý kraj ... Pantáta byl již »pantátou«, když Božena poznala jej před léty v Ratibořicích; oženil se 29. ledna 1823 s Kateřinou, dcerou Davida Nývlta, svobodníka ze Rtyně č. 21. Panímáma Hejnová byla ze statku, německy neuměla a ve Vídni nikdy nebyla. I spojení osudu Adélčina s Orlíkem páně Beyerovým vykvetlo z erotických snů Němcové!

Tragika lásky mocně ji dojímá; vypravování myslivcovo o Viktorce prohřála teplem svých sympathií a potulného houslistu »Salve Reginu« zvěčnila jen pro jeho nešťastnou lásku, která jej rozumu zbavila a žebráckou hůl vtiskla mu v pravici. Zná bolesti lásky a smyšlenou episodou o Mariettě (Alina nebyl nikdy vojínem!) motivuje podivínské chování »zvláštníka« Haliny.

I babička, Viktorka a šumař »Salve Regina« zemřeli za jiných okolností.

Němcová však bolest, bídu a neštěstí poetisuje; hojivou sílu toho léku poznala na sobě, když za teskných nocí skřehlou rukou psala Babičku. Tak dovedla sladiti i tragický příběh Viktorčin s hřejivým koloritem Babičky. Blesk byl vysvobozením — a smrt Viktorčina působí smírně.

Perspektivy stáří nejsou vábné! Proto i babička odchází, ale usíná tak sladce, že odchod její nevnáší dissonancí.

Výstižným popisem nakreslí postavu ze svého okolí, idee jí však vkládá a rysy její vlastnostmi jinde poznanými prohlubuje. Postavy její nejsou jen bledými kopiemi skutečnosti, jsou více — vzrostly na postavy typické. Kreslí je pevnými tahy, maluje sytými barvami, a kde akcentuje detail, jistě zvedá závažný rys povahy.

Přenáší rysy a děje, ale po stránce národopisné Babička není eklektickou snůškou národopisných dokumentů! Vše do nedávna bývalo, aneb doposud u nás trvá.

Doklady, které proti tomu uvádí V. Tille, jsou jen výjimkami.

Ukázal jsem, z kterých prvků vytvořila postavu faráře v »Chudých lidech« a ideální postavu »pana učitele«. Analogicky počínala si i jinde; nepochybujeme však, že vlastní babičku Magdalenu Novotnou zobrazila věrně, vždyť — dle vlastních slov — »obraz její otisknut v její duši s veškerou svojí barvitostí«; osobnost její charakterisovala řadou drobných příhod a stykem s osobami, jichž charakter pozvedla k typické výši; dějiště však přenesla z prosaického dvora do jiného, rovněž jí známého prostředí — do chaloupky typicky české.

Z týchž důvodů i svá školní léta prožívá v »Panu učiteli« ve Chvalkovicích.

Dbá jednotného rázu. Ne tendence, ale estetické důvody vedly ruku její, že z kroniky našeho kraje vytrhla listy, na které střáslo se pozlátko dobrodružného života záletné vévodkyně, neb s kterých vane plíseň morových let 1832—1833; z těchto důvodů nemluví ani o dusivém režimu vrchního Essentra.

Stylisuje život, by vábné linie vynikly.

V Babičce stíny úměrně rozhozené stupňují svítivost jasu; pestrá barvitost episod a tklivé vzpomínky zdobí pásmo chudičkého děje, nad nímž však klene se obloha nezapomenutelná ve své náladovosti.

V ovzduší jejích vzpomínek z Náchodska nebylo náboženských rozporů. Vrchnost (původem protestantská) i úředníci byli indifferentní, a zbytky protireformačních zařízení, jakými na př. byly zpovědní lískty, které učitelé psali, rychtáři rozesílali a kajícníci osobně odevzdávali (bylo až do r. 1848), — lid snadno obcházel. Kněží, které Němcová na Náchodsku poznala, byli ideální. S J. K. Rojkem, J. M. Ludvíkem, J. Roštlapilem si dopisovala, Jiřího Ehla, Frant. Hurdálka a A. Charváta znala osobně, J. Regnera — neznala-li — jistě dobře o něm byla informována a snahy jeho oceňuje.[69])

Tendence proniká v uvedených pracích nestejně.

»Pan učitel« jest práce téměř propagační a jen umění Němcové dovedlo ostří tendence utajiti vzpomínkovou formou, a v povídce jen podružné věci, jak jsem ukázal, jsou reální.

V »Chudých lidech« protestuje celým dějem proti paušálnému obviňování chudoby ze špatnosti. Ačkoliv v povídce tolik osobních a věrných vzpomínek, obraz je scénován tak, že většinu světla zachycuje postava Jakubova. Zářící typ chuďasa — poctivce — rázem upoutá pozornost a vše ostatní zdá se býti jen dekorací. Není pak náhodou, že stíny, jež vrhají životní osudy Jakubovy, dopadají na hlavu bankrotáře Martoně!

Smutným osudem dělného lidu, který v letech třicátých houfně stěhoval se z naší krajiny do Vídně, obírá se v »Dobrém člověku«. Látku tuto zpracovala již v »Barušce«.

---

[69]) P. Jan Karel Rojek, vlastenecký kněz a spisovatel, * 31. srpna 1804 v Litomyšli, kaplanoval v Krucemburku, od 15. července 1829 v Novém Městě n. M., koncem roku 1839 stal se expositou v Bohuslavicích, r. 1850 děkanem, později b. vikářem a okresním školdozorcem v Nov. Městě; od května (22.) 1862 byl děkanem v Budyni (nad Ohří), kdež 11. srpna 1877 zemřel. Napsal Matriku vikariátu náchodského (v rukopise) a snesl hojnost jiného materiálu historického k dějinám Náchodska.

P. Josef Myslimír Ludvík (* 1796 v Dolanech u Jaroměře, kaplanoval s Regnerem v Náchodě, byl farářem od 24./I. r. 1833 ve Studnici, od r. 1847 na Bohušíně, od r. 1848 fundatista v Malé Skalici, zemřel v Náchodě 1./I. 1856. Napsal »Památky hradu, města a panství Náchoda i vlastníků jeho«. (Vyšlo u Lad. Pospíšila v Hradci Králové 1857.)

P. Fr. Hurdálek, fundatista v Malé Skalici, proslulý pěstitel jiřinek (dahlií), † r. 1847.

P. A. Charvát r. 1832 kaplanoval v Chvalkovicích, po r. 1832 ve Skalici, farářem v Brusnici, děkanem a vikářem v Úpici.

V »Dobrém člověku« tendenční místa ustupují poněkud líčení sympathických milenců Hájka a Madly.

V »Babičce« jest Němcová nejméně tendenční.

Je podivno, že Němcové, literární osobnosti tak svérázné a neznající parafrází, jíž předlohou byl život sám a básnickým zdrojem poklady vlastní duše, upírali auktorství!

Zaslechl jsem často pochybnosti, a je zajímavo, že pramenily vždy z okolí jí blízkých vrstevníků — krajanů, jmenovitě z ovzduší panského úřednictva. Příčina je na snadě! Němcová, která líčí patrimonialní úředníky reálně a zachytila (na př. v rýzmburském myslivci) nejeden krásný typ i z úřednictva, nevyhnula se ani stínům; několik drobných šlehů však stačilo, aby proti ní vznikl odpor.

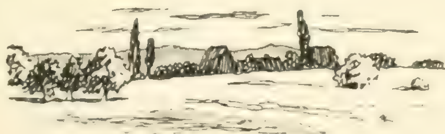
Zaráží však, že i někteří literáti pomluvám věřili. Na příklad v časopisu »Vševěd« v březnu r. 1909 pod nadpisem »Podivné slechy o spisech Boženy Němcové« píší o tom, že prý v literárním světě vyskytla se domněnka, že spisy podepsané Němcovou psal někdo jiný — a snad — muž!

Ať podezření toto vyrostlo z tendenčního zveličování vlivu literárních přátel a rádcu Němcové, ať byly tu jiné motivy, dnes je jasno! Podrobné studium života a styků Němcové osvětlilo tehdejší prostředí tolik, že z rámce jeho zřetelně vystupují modely literárních postav, a dnes známe nejen vznik a způsob stavby jejích povídek, ale i stavivo a jeho původ.

Literární odkaz Němcové těsně spiat je s její bytostí a osudy vlastního života jsou tvorbě její pozadím; scenerii nejkrásnější však dílu jejímu dal kraj, v němž vyrostla . . .

Jděte jím a obraťte se kamkoliv! Kráčejte podél divoké Úpy a hledejte v temné zeleni obrysy bílého ratibořického zámečku; popatřte k modravým Krkonošum, kde v maršovském revíru proháněl se Orlík páně Beyerův; dejte se císařskou silnicí od Náchoda, po níž kdysi rachotil vůz pantáty Hájka; zadívejte se k horám za Dobrušku, kde žila v pohorské vísce »babička«, — všude při vzpomínce na Němcovou ovane vás vonný dech poesie . . .

Z těch lesů, hor a chaloupek ji před lety Božena ssála — dnes ji kraji našemu vrací!

STANISLAV SOUČEK:

Z PAMĚTÍ MÉ BABIČKY O BOŽ. NĚMCOVÉ.

Výpovědi svědků dnes už ve vědeckém bádání nepřijímají se bez považení — vyvinula se dokonce zvláštní nauka o jich správném využití, psychologie zpravodajství, shrnující poznatky o poměru svědectví o faktu k faktu samému.

Tak s vírou slepou neposlouchali jsme ani, co nám babička vypravovávala o Boženě Němcové. A přece naše babička Antonie Hofmannová (1816 až 1888) byla doposled bystré paměti a byla žena zcela pravdomluvná, přímá, beze lsti a vedlejších úmyslů, a vlastnosti tyto se statečností (ochránila kdysi, jako mladá ještě žena myslivcova, osamělé myslivny dědečkovy proti nočnímu lupiči), rázností, trpělivostí a obětavostí slučovaly se ve zjev úctyhodný a vskutku kde kým ze známých ctěný, v ženu prostou sic, lidovou a ne prostou lidových předsudků, ale neobyčejně rázovitou. Vzpomínám-li teď na ni, nedovedu u nás jinde pomysliti si k ní příbuzných povah, než mezi starými Táboritkami, těmi ženami, jež dovedly mateřský prs podati dítěti a v nouzi do rukou vzíti sudlici, jež dovedly nejen tvrdé dlaně spínati k modlitbě, nýbrž jimi také pomáhati k uskutečnění království božího zde na zemi.

Jak se seznámila s Barkou Panklovou (jak říkala Boženě Němcové)?

Praděd, šonovský šafář Rýdl, staral se, jak mohl, o vzdělání svých dětí, pěti dcer. Nejstarší dal do Náchoda do německé třetí třídy tehdejší školy. Pak se však přestalo učiti německy v Náchodě. A tak, když druhá z dcer, Antonie, naše babička, dvanáctým rokem vychodila domácí obecnou školu, praděd dal ji do rodiny Panklovic k dětem. Panklovi totiž měli tenkrát, roku 1828 nebo 1829, po okolí své jméno. Patřili k »vzdělaným«, mezi nimiž se německy mluvilo. Žilo se tam ne po sprostu, nýbrž »nóbl«; proto také, když v Ratibořicích bylo nějaké panstvo návštěvou u vévodkyně zahaňské (»paní kněžny«), bývalo cizí služebnictvo na stravě u paní Panklové, dobré kuchařky. Bylo lze se tedy tu čemu naučiti. A babička také přiznávala, že tu opravdu se přiučila mnohým »lepším« zvykům a zvláště že mnoho pochytila od paní Panklové v kuchyni, a ještě v stáří litovala, že nebyla rozumnější a všímavější, že by byla ještě více pochytila.

S matkou (»babičkou« Boženy Němcové) paní Panklová byla tenkráte v nevůli. Paní Panklová snažila se rodině své dáti ráz rodiny »vzdělané« a v tom jí na závadu byla matka, netající, z jaké je nouze, a »po sprostu« si chodící a vedoucí Češka z Orlických hor. »Tonička« (naše babička) pro tuto nevůli nesměla s dětmi Panklovic choditi k jich babičce. Šla-li někdy přec, buď že chtěly děti, buď že jich babička, byla doma vyhubována.

Po této nevůli mezi dcerou a matkou a po »Toničce« není ovšem v hlavním díle Boženy Němcové stopy — dílo umělecké není jenom »báseň

a pravda«, nýbrž »báseň« a »pravda« proti konkrétní pravdě velmi neúplná a jí mnohdy hodně nevěrná.

Že by ta Panklovic Barka, již tenkráte poznala a s níž potom ještě se setkala na plese v České Skalici, byla sama sepsala ta čtená námi a ctěná díla Boženy Němcové, naše babička nemohla jen tak věřiti. Tanulať jí na mysli Barka, jak ji znala — vlastně jak ji pojímala a si vykládala — z mlada. Panklovi brali zeleninu z panské zahrady v Ratibořicích. Někdy šla pro ni »Tonička«, někdy Barka. Měla-li Barka přinésti trojí nebo čtverou zeleninu najednou, jistě jednu neb i dvojí zapomněla; doma ovšem za to byla vyhubována, že je »hloupá«. Tak, neobsáhlostí paměti, si tato zapomenutí vykládala i babička naše a odtud její nedůvěra ve spisovatelské schopnosti Boženy Němcové. My v tom vidíme roztržitost, způsobenou bujnou obrazivostí, a důvod, že snivost, ten pro vývoj budoucí spisovatelky důležitý rys duše Barunčiny z »Babičky«, pokládáme za povahovou známku, již Božena Němcová v Barunku vložila vskutku ze sebe samé.

Nikdo prorokem ve své vlasti — leda až po smrti, neb když ho uzná cizina. Jak mohly spisovatelskou velikost Boženy Němcové chápati naše venkovanky tradičního domácího pořádku milovné, když se rozneslo, že jedna známá Boženy Němcové navštívila ji, vdanou již a spisováním známou, v Praze a našla ji píšící u stolu, byt však neuklizen a děti neustrojeny! Jak mohly spisovatelskou velikost její chápati, když ji znaly ještě co děvče prosté! A tak se povídalo, že jí pomáhá »ten doktor, co s ní má známost«, — míněn asi Josef Čejka.

Ještě jednu vzpomínku, osvětlující poměr vypravování Boženy Němcové ke skutečnosti.

V povídce »Chudí lidé« Božena Němcová vypravuje o požáru, jenž dne 11. srpna r. 1831 zachvátil valnou část Červeného Kostelce: »Minulo tenkráte, když jsem tam byla, as deset let od té doby, co město skoro celé vyhořelo. Panský myslivec udělal si podivné vyražení a začal střílet na rybníku blízko baráku divoké kachny. Na neštěstí chybil se divoké kachny o celý barák a rána vlítla na doškovou střechu jednoho baráčníka, který mu byl dříve hrozil, že ho půjde žalovat, jestli střílení blízko stavení nenechá. V málo okamženích byla celá střecha v plamenu. Bylo to ve dne a lidé vázali pšenici. Než se to sběhlo, byla část města v jednom ohni a do večera několik set lidí bez příkrovu a — na žebrotě.«

Fakt zde vypravovaný zvěděla Božena Němcová z doslechu a vypravuje jej po paměti aspoň 20 let potom, co jej zvěděla — povídka »Chudí lidé« vznikla r. 1857, v Červeném Kostelci pak byla Božena Němcová od září 1837 do r. 1838.

Podání faktu jednou ze zúčastněných stran, někým z pohořelých bezpochyby, a mysl spisovatelky, vyrostlé zatím z dcery panského služebníka, víc německy než česky vychované, v českou demokratku se silným smyslem pro sociální vyrovnání, změnily zde velice skutečnost. Nejen že datování faktu je nepřesné (»as deset let« místo správného údaje: 16 let). Fakt sám pokryt zcela zřetelnými svou nepravděpodobností přídavky fan-

tasie: střílení kachen na kosteleckém rybníce nebylo jistě »podivným vyražením«, nýbrž součástí panské služby; baráčník z městečka před r. 1848 mnohonásob vázaného na přízeň panskou jistě desetkrát byl by si rozmyslil, aby mocnému panskému myslivci »hrozil, že ho půjde žalovat«; a posléze nelze jen tak věřiti, že by starší a zkušený střelec (»myslivec« = lesní, fořt) byl střílel tak blízko stavení a tak proti němu, že by papírová nebo koudelná zátka, kterou býval zabezpečen náboj v ručnici, mohla při výstřelu zaletěti na střechu baráku a ji zapáliti, — že by byl »chybil se kachny o celý barák«, je samozřejmá nadsázka s průhlednou tendencí. Tomu ovšem, že neopatrnost střelcova byla příčinou požáru, věřili i Kostelečtí — Božena Němcová tu přejala jen a svou demokratickou nechutí proti panským privilejím a panské zvůli okořenila jejich vypravování. Člověk v neštěstí nebývá však nepředpojatým soudcem; raději hledá vinu mimo sebe než v sobě a zvláště jej láká viniti z neštěstí někoho mocnějšího, i když není při tom záludného úmyslu žádati od něho náhrady a dostiučinění nezaslouženého.

Od babičky vím jinou versi o vzniku kosteleckého požáru, trvám, mnohem pravděpodobnější. Dědeček (Václav Hofmann), tehdy ještě svobodný, byl tenkrát mysliveckým mládencem u polesného a s ním právě na osudném honě. Dědeček měl na starosti loďku, polesný střílel. Na břehu rybníka byl nový, ještě nedokončený a neobydlený domek. U komína jeho dělal něco dělník, snad pokrýval střechu šindelem nebo prošíval došky, a pamatuji-li dobře, kouřil. Z tohoto domku po chvíli vyšel oheň a větrem roznesen byl tak, že v oběť mu padlo 60 čísel. Kostelečtí hned ovšem z požáru vinili polesného, zajali jej, dědečka však s ručnicemi a taškami propustili. Polesného tuším vysvobodil hrabě Schulenburg, manžel vévodkyně zaháňské (»paní kněžny«), jenž ze zámku náchodského přicválal k požáru.

Na konec těchto drobných, ale snad nikoli nezajímavých vzpomínek[1] mohu jen litovati, že jsem, dokud babička byla živa, s pomocí její a jiných starých pamětníků při dílech Boženy Němcové, z našeho kraje vzavších látku, nepodnikl toho, co historická věda nazývá kritickým rozborem pramenů.

[1]) Kontroloval jsem svou paměť pamětí svého milého otce.

KAREL PLESKAČ:

RATIBOŘICKÉ KAPITOLY.

Paní Terezie Panklová, matka Boženy Němcové, za svého pobytu v Ratibořicích bývala často návštěvou v rodině krupaře Františka Konvalinky v Kostelní ulici č. p. 12 v České Skalici. Konvalinka obchodoval hlavně s jáhlami, čímž se domohl značného jmění. Říkalo se u nich »u bohatých Konvalinkův« a vyprávělo se, že peníze se u nich měří na čtvrtce. Do kuchyně zámecké i Panklových dodával jáhly, hrách, čočku, kroupy a jiné vařivo.

Konvalinka byl dvakráte ženat. Z prvního manželství byly dcery Marie a Josefa, z druhého Anna, František a Františka. Těmto třem dětem byla paní Panklová kmotrou. Josefa Konvalinková, provdaná Bílová, narodila se dne 7. května 1821 a žije dosud u svého syna p. Hynka Bíla, obchodníka s železem v České Skalici. Byla kamarádkou Barbory Panklovy, chodila s ní do školy a bývala až do té doby, kdy Betty se provdala, velmi často u ní v Ratibořicích návštěvou. Matku paní Terezie Panklové, rodnou babičku Betčinu, osobně dobře znala.

Při svých návštěvách u Konvalinků paní Panklová nejednou vypravovala, kterak se dostala do služeb »paní kněžny«.

V Dobrušce a okolí tkali v prvních letech 19. století húně z cucků, t. j. ze lněné koudele; přezdívali jim proto cuckářů. Magdalena Novotná z Dobrušky vedla s dcerami Terezií a Johankou podomní obchod s těmito húněmi, jež tkal i její syn Kašpar. Jak matka s dcerami po světě »hauzírovaly«, přišly též do Ratibořic. Před zámkem na zelené lavici seděla vévodkyně s nějakým šlechticem. Vévodkyně zavolala k sobě matku s dcerami a koupila několik húní. Dcery se jí zalíbily i vybídla je, aby vstoupily do jejích služeb, což po úradě s matkou též učinily. Vévodkyně vzala potom obě sestry s sebou do Vídně. Tam seznámila se Terezka s Janem Panklem, kočím u hraběte Karla Schulenburga, za něhož se vévodkyně roku 1819 byla provdala. Pankl namluvil si Terezii Novotnou a zástavou jejich lásky byla dceruška Barbora — Božena Němcová —, která se jim dne 4. února 1820 ve Vídni narodila. V létě přesídlila vévodkyně s chotěm a družinou do Ratibořic a dne 7. srpna 1820 dali se Pankl s Novotnou ve farním kostele českoskalickém oddati.

Za byt bylo novomanželům vykázáno nejprve tak řečené Staré bělidlo. Za »staré bělidlo« byla až do nedávna skoro všeobecně pokládána dřevěná chaloupka č. p. 7 v lukách za mlýnem u panské prádelny, ležící už v katastru rýzmburském. Mínění toto jest nesprávné. »Osamělé stavení v rozkošném údolíčku«, do něhož Němcová přenesla dějiště »Babičky«, nebylo nikdy bydlištěm rodiny Panklovy a pouze literární tradice

přikládá mu — neprávem — název »starého bělidla«, jímž ve skutečnosti nikdy nebylo.

Vlastní a pravé »staré bělidlo« byla prostranná, dlouhá chalupa, z části zděná, z části dřevěná, mající číslo pop. 6, která stála při cestě v lukách v podzámčí, několik kroků od velkého dřevěného skleníku, asi v těch místech, kde jest nyní teplý, t. zv. ananasový skleník, čís. pop. 9, jenž byl zde založen po r. 1870.[1])

Ve vedlejší dřevěné chalupě čís. pop. 6a přebýval starý vévodský zahradník Karel Binder[2]), rodilý Čech, se svou rodinou a mladým pomocníkem Gottliebem Bossem.

Gottlieb Bosse (* 1799, † 1885), rodilý Němec z Oldenburka, byl od r. 1817 ve službě vrchnostenské, nejprve jako zahradnický pomocník, později jako vrchní zahradník v Ratibořicích, a přečkal několik vrchností, které se vystřídaly v majetnictví panství. Tvrdil vždy určitě, že rodina Panklova bydlila od počátku svého pobytu v Ratibořicích jen v této chalupě u zámku a když byla zbořena, že Panklovi se přestěhovali do dvora, kde potom bydlili nepřetržitě až do svého odjezdu do Zaháně r. 1845.

Také v úředních knihách bývalé farní školy českoskalické při jménech Panklových dítek, Barbory, Jana, Johany, Josefa a Marie, označeno jest číslo 6, jež náleželo původnímu »starému bělidlu«, za bydliště Panklovy rodiny.

Toto »staré bělidlo« vzalo později při nové úpravě zámeckého parku za své, byvši někdy v letech třicátých 19. století zbouráno. Chalupa byla zbořena, ovocné stromy v sadě k ní přiléhajícím vykáceny, vše srovnáno se zemí. Také zelinářská a květinářská zahrada, která se rozkládala dříve v lukách v podzámčí, přeložena na pozemek blíže mlýna a hostince.

V parcelním protokole místní obce Žernovské z roku 1840 »staré bělidlo« v Ratibořicích s čís. pop. 6 není již uvedeno, nýbrž jen číslo 6a, skleník, obydlí a hospodářské stavení, důkaz, že číslo 6 z Ratibořic vymizelo. I tato rovněž dřevěná budova č. 6a byla r. 1857 zbořena a na jejím místě postaven veliký zděný dům, v němž umístěn skleník a obydlí panského zahradníka pod číslem 6.

Staré bělidlo zmizevši s povrchu zemského zmizelo po čase i z paměti mladších pokolení. Jen staří pamětníci vypravují, že v místech, kde stávalo, spatřovali lidé, kteří na lukách sušili seno, zbytky cihel ze zdí a poblízku, kde se prádlo bílívalo, stály ještě po roce 1840 dřevěné sloupy.

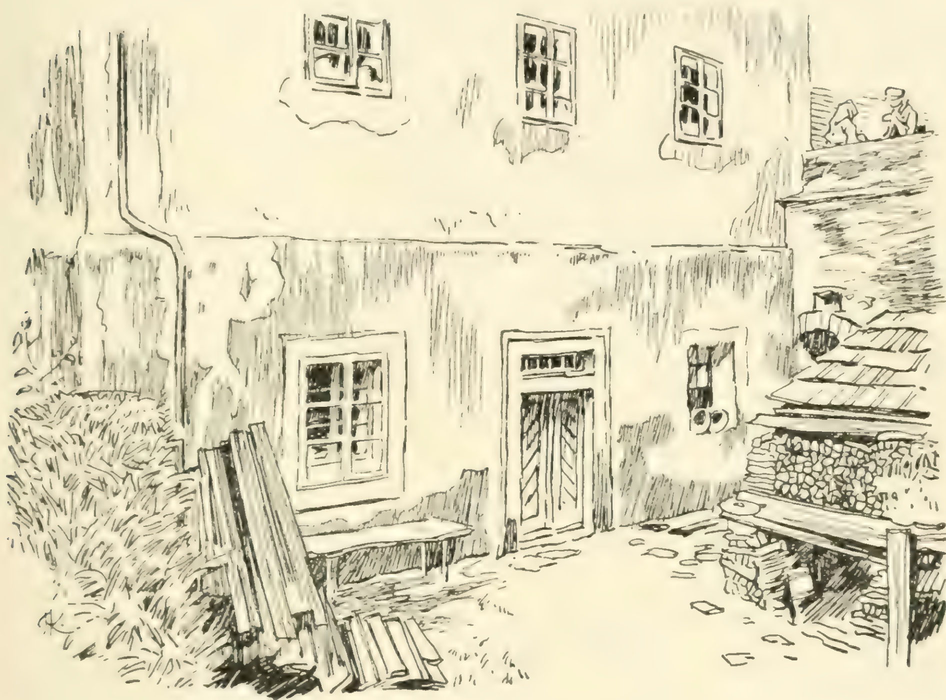
Za to dvorské obydlí rodiny Panklovy, druhé a poslední za jejího pobytu v Ratibořicích, zachovalo se až po dnešní dobu v podobě celkem nezměněné. Nebylo daleko od jejich bydliště prvního, jakož vůbec již zaměstnání obou manželů v panských službách neslo s sebou, že nemohli bydleti daleko ode dvora, kam musili docházeti za službou.

---

[1]) Dne 14. listopadu 1812 rodí se zde František, syn Josefa Brejtra, pachtýře vrchnostenského bělidla čís. pop. 6.

[2]) Zde se mu dle farní matriky českoskalické dne 26. října 1813 narodila dcera Josefka.

Hned za skleníkem, jen několik krokův od něho a od příbytku panského zahradníka, vidíme v přízemku hospodářského dvora jedno okno do zahrady, zakryté v létě skoro úplně křovím. Jest to okno bytu, v němž bydlila rodina Panklova. Projdeme vrátky na malý, se všech stran zavřený dvorek, ležící hluboko pod úrovní velkého nádvoří, na něž se vystupuje ze

Obydlí Panklových ve dvoře ratibořickém.

dvorku po 28 kamenných schodech podle zadního traktu dvora. V přízemí jednopatrové budovy dvorské spatřujeme před sebou dvě okna, uprostřed dvéře. Vejdeme jimi a octneme se na dlouhé, úzké chodbě, z níž vedou v levo dvéře do nevelikě klenuté světnice, v pravo naproti druhé do komory. Na konci chodby klene se komora, kdysi kuchyně. Na chodbě Pankl míval rozvěšený oděv do koníren a na cesty. Na dvorku Panklovi chovali drůbež.

Jest to obydlí neveliké, málo vlídné a neútulné a četná rodina Panklova žila ve skrovných prostorách jeho jistě dost stísněna. Ale zůstalo jí již trvale příbytkem po celou následující dobu jejího pobytu v Ratibořicích. Odtud dne 12. září 1837 vybrala se v nečetném, ale okázalém svatebním průvodě k oddavkám mladičká, krásná nevěsta Betty Panklová a odtud v dubnu r. 1845 stěhovali se Panklovi, její rodiče, do Zaháně.[3])

Dne 14. února 1821 — asi za půl leta po sňatku manželů Panklových — konal se v hostinci V. Rinta v radním domě v České Skalici masopustní bál. Zvláštní náhodou zachoval se až podnes psaný oběžník, jímž pořadatel — byl jím sám hostinský — zval »lepší« skalickou i okolní společnost k tomuto obveselení. Zajímavá a karakteristická listina tato má takové znění:

Oznameni Balu. Titt. Compet: Panům Panům Hostům. K wiedomosti w Znamost se uwadj: že Vincenz Rint Radnodomske Senkauny Pachtirž w Mestečžku Skaliczy nejakou Balni Weselost prži zwučžne Muzicze a slussnim Obslauženj na den 14 Unora b. R. Totiž pržistij Stržedu po 6te Hodinie u wečžer pro Obweselenj dati sobie pržedsewzal, protož k tomu Czily a Konczy se Tehdy te weselostj žadostjwy Timto czo negucztiweg Zuwy, kde takowa Weselost w Nasledugiczim Poržadku držana bude: 1. Geden každy Tit. Pan Host s bez auplatnim Oswietlenim, Muzikau, weskrz — napotom k slussnim Suppee w pržiležitý Czas obslaužený bude, dotikaje se 2.o Napoge stakowym dle Libosti, gedenkaždý protj zaplaczenj se Obstara. 3. Wstaupenj k teto Masopustnj Weselostj se na Geden Par Osob 3 zl. w/w wysazuge. Proczež komů k Libosti bude, se spolů snažna Žadost klade z bezpeczniho Przichodu Tento Lyst podepsati neobtiežowatj.

W Miestečžku Skaliczy d 10. Unora 1821.

Vincenc Rint ssentirž.

Na šedivém hrubém papíře zvacího oběžníku neumělým švabachem psaného podepsalo se vlastnoručně třicet účastníků z místní i okolní honorace. Čteme tam jména: Aug. Hoch (obroční ve Chvalkovicích), Josef Steidler (panský kuršmíd), P. V. Vít (kaplan v Čes. Skalici), Frant. Konva-

---

[3]) Paní Josefa Bílová, roz. Konvalinková, zcela určitě tvrdí, že již jako školačka bývala u Panklů v bytě dvorském a že v něm pak bydleli nepřetržitě. Totéž tvrdila i moje matka, jejíž otec Václav Kapoun byl od r. 1826 téměř půlstoletí jako ponocný v panské službě v Ratibořicích a jež tam prožila mládí. Dále to potvrzují pamětníci Antonie Baudyšová, roz. Šimková ze Žernova a Antonín Martin (* 1831 v Ratibořicích), kameník v Červ. Kostelci, jehož otec byl v Ratibořicích šafářem a bydlil v ratejně nad bytem Panklovým. — Za války r. 1866 přišli do České Skalice synové Panklovi, Gustav a Otto, jako poddůstojníci v armádě pruské a zašli si též do Ratibořic. U rybníčka v parku ptali se zahradnického pomocníka Josefa Žaluda (jest nyní zahradníkem v České Skalici), bydlí-li zde posud zahradník Bosse; byl to jejich dobrý známý a soused, pokud bydlili v Ratibořicích. Pomocník vedl je ke skleníku. Oba bratři zašli za skleník a starší ukazoval mladšímu okno v přízemku dvora se slovy: »Kennst du unsere Wohnung?«

linka (krupař a měšťan), ratibořický zahradník (»Ratiboric zahradnik«, bez udání jména) a j. v.

Pro společenské postavení, jež manželé Panklovi brzy po svém příchodu do Ratibořic v maloměstské společnosti venkovského městečka zaujali, jistě jest příznačno, že i oni jsou v řadě zvaných hostí z tehdejší »lepší« společnosti skalické. Pozvání v nepřítomnosti mužově podepsala paní Panklová. Rodilá Češka, ale choť manžela Němce a jistě sama značně poněmčilá pobytem ve Vídni a službou u německé vrchnosti, podepsala se chybnou němčinou a nezběhlou rukou: Teresia Pankel(i)n.

Jan Pankl, panský kočí, a žena jeho Terezie, knížecí pradlena, neměli v panské službě život zajisté ani vždy právě veselý, ani bezstarostný. Manžel býval doma vůbec jen hostem, vídaje se s rodinou pouze tehdy, když velitelce zachtělo se z hlučného víru velkoměstského do odlehlého zátiší venkovského zámečku. A přijel-li s vrchností, tu zase manželce příchodem panstva a jeho družiny přibývalo služebních povinností a bylo jí větší část dne tráviti ve dvorské prádelně.[1]) K tomu dětí v rodině přibývalo, a jak se rodily, rostly i také umíraly, přibývalo zajisté i starostí, které při časté nepřítomnosti mužově doléhaly hlavně na paní Terezu.

Za takovýchto poměrů bylo jí jistě jen vítáno, mohla-li malé hospodářství a dohled nad dětskou drobotinou svěřiti spolehlivým rukám, jež by s ní sňaly část povinností domácích a mateřských.

A tak někdy kolem r. 1825 přichází do Ratibořic její matka, čilá ještě stařenka, shrbené postavy, ve starosvětském kroji Orlických hor, kterou tam osobně znalo a na ni se rozpomínalo ještě do nedávna několik pamětníkův a pamětnic.[2]) Ty všechny dnes již země kryje a jenom jediná stařičká paní Bílová v České Skalici pamatuje se z dětských svých let, kdy jako Betčina spolužačka a kamarádka k Panklovým chodívala, na širokou modrou zástěru, často pazdeřím zaprášenou, a klapavé dřeváky, v nichž babičku po domácku chodit vídala.

Nebylo ostatně snadným úkolem ovládati mládež nedostatkem otcova i matčina dozoru trochu rozbujnělou, k níž nad to ve čtvrtek, kdy ve škole se neučilo, přibyly za pěkného počasí ještě Betčiny kamarádky Josefa

[1]) Prádelna byla v průčelní budově panského dvora, v t. řeč. Kavalierhause, zvaném tak proto, že v prvním patře bydlívali v létě šlechtičtí a jiní hosté zámečtí. Mimo to bydlil tam správce a nadmyslivec. Prádelna byla umístěna nejzáze v pravém křídle této budovy směrem k zámku.

[2]) Al. Jiráska Sebrané spisy. Díl XXII. Rozmanitá prósa. I., v studii »Paní kněžna,« na str. 44 sl. — Chudým dětem. Ročenka dobročinného komitétu dámského v Brně. Ročník VI. V Brně r. 1894, ve stati Vincence Vávry »Drobnůstky o Boženě Němcové,« na str. 59. — Jaroslav Žďárek: Průvodce po České Skalici a okolí. V České Skalici 1907. Nákladem Okrašlovacího spolku. Str. 16, 32 a 33.

Konvalinkova, Helena Steidlerova (* 1822), Fany Žďárská (* 1823), Pepa Šimkova (* 1821) a Klárka Vávrova (* 1823), přišedše z městečka Betku navštívit.

Tu si pak hráli, skákali, na stromy lezli, běhali na dvoře, po cestách, v alejích, po lukách a po stráních a nic před nimi neobstálo v klidu, ani psi, ani kočky, ani drůbež. Babička nad ledajakým šelmovstvím dětské drobotiny zamhouřila oči. Když jí však »chasa« splašila slepice s kuřaty, takže se rozutíkaly bůh ví kam, tu se rozhorlila a pohrozila jim:

»I vy nezbedové, že vám neuvařím žádnou cifirindu, budete-li mně rozhánět kuřata.«

Cifirinda říkala babička kávě, která byla tenkrát pitím mnohem vzácnějším, nežli dnes: jen páni v zámku, u správcův, u myslivcův a v hostinci u Steidlerů ji pili. Děti se na kávu jen třásly.

Když ji uvařila, babička sháněla děti, volajíc: »Pojďte už pít, rozpustilci!«

»Babičko, my už nehoníme kuřata,« lichotily se k ní děti, těšíce se na kávu.

»Však bych vám nedala žádnou cifirindu,« odpovídala babička už zase udobřená. Nalila každému kávy do šálku a sama pila též, ale z hliněného hrnéčku.

Velice Panklovy děti a jejich kamarády vábila dřevěná škatulka v malované truhle, v níž babička měla uloženo pět šňůrek granátů a na nich na oušku zavěšený stříbrný peníz s podobiznou Josefa císaře a Marie Terezie. Byl to tolar, jejž babička dostala darem jako děvče při stavbě josefovské pevnosti od samého císaře Josefa II. Děti prosívaly každou chvíli, aby jim babička tolar ukázala.

Babička dala se chvíli prositi, ale konečně vyndala z truhly dřevěné pouzdro, otevřela je, vyňala z něho památný tolar a ukazovala dětem. Děti si jej zvědavě prohlížely a každé jej v rukou desetkrát obrátilo. Děvčata dávala si šňůrky s tolarem na krk, jak by jim to slušelo, hoši opět strkali si peníz do kapes jako hodinky se řetízkem. Děti měly radost z tolaru a babička z dětí.[6])

Prostý, ale rázovitý zjev venkovské stařeny z hor s jejími zvláštnostmi v kroji, názorech a způsobu života obrátil na sebe pozornost samé vévodkyně, jež pozvala babičku několikráte k sobě na zámek. K takové vzácné návštěvu vystrojili domácí lidé babičku »slavnostově«. Dali jí řásnou mezulánku, šněrovačku, bílé jako »nadýchané« rukávce, bílý čepec s holubičkou, na krk granáty s tolarem, na nohy bílé punčochy s červeným krčkem a černé pantoflíčky. S vnoučaty rovněž svátečně ustrojenými, ubírala se babička na zámek k vévodkyni a po besedě s »paní kněžnou« setkala se

[6]) Paní Josefa Bílová, roz. Konvalinková. Sama měla tolar několikráte v ruce a s granátovými šňůrkami na krku.

s druhou svou dcerou Johankou, kterou švakr Pankl zpravil zatím o babiččině návštěvě v zámku. I Johanka sloužila u vévodkyně.[1])

Lidumilnost a dobrosrdečnost »paní kněžny« tkví dosud v dobré paměti lidu na Náchodsku, ač kněžna již dne 29. listopadu 1839 ve Vídni zemřela, ale také dosud se vypravuje o jejích výstředních kouscích a milostných dobrodružstvích.

Panství náchodské zdědila r. 1800 po svém otci. Zámek ratibořický dala obnoviti a ozdobiti, ale v Ratibořicích málo se zdržovala. V létě meškala v lázních nebo cestovala po cizích zemích, zimu trávila v hlavních městech. V manželství nebyla šťastna; třikrát se vdala, ale vždy opět dala se rozvésti. Dětí neměla ze žádného manželství, ale měla u sebe schovanky, komtessy z příbuzenstva, které se v Ratibořicích provdaly. Dne 25. července 1829 slavily obě v zámečku ratibořickém sňatek.

Starší z nich, slečna Luisa Segňoret de Viliers byla dcerou pana Antonia z Segňoret a matky Esthery rozené ze Chek. Bylo jí jako nevěstě 25 let. Za manžela pojala 29letého Bedřicha z Piatoli, c. k. nadporučíka v 4. kyrysnickém pluku korunního prince Ferdinanda, syna cís. státního ruského tajného rady Scipia z Piatoli a Juliany, roz. baronky z Wittinghofu.

Mladší schovanka Marie ze Steinachu byla 21letá a otcem jejím byl Karel Steinach, majetník rytířského sídla v král. saském v Baumensrode, matka Marie byla rozená hraběnka ze Schulenburku. Třiadvacetiletý ženich Fabian hrabě z Dohna, majetník panství v král. pruském Slezsku, byl synem hraběte Fabiana z Dohna. Oba manželské párky byly vyznání evangelického jako puvodně i »paní kněžna.« Oddával je pastor Martin Malát z Černilova.

Roku 1827 přestoupila vévodkyně se svou nejmladší sestrou Dorotou, provdanou za Edmunda Talleyrand-Perigorda, vévodu z Dino, v Římě na víru katolickou.

V předsíni ratibořického zámečku dala po té zříditi vkusný domácí oltářík, u něhož kněz z městečka sloužíval mši svatou. Poblíž stálo harmonium, jehož zvuky doprovázely mešní zpěv. Ke mši vyzvánělo se zvonkem ze dvora sem přeneseným a umístěným na půdě zámecké. Vévodkyně s družinou bývala přítomna bohoslužbě. V neděli dojížděla na mši též do farního kostela ve Skaličce.

---

[1]) Podle výpovědi paní Josefy Bílové odstěhovala se babička z Ratibořic někdy po r. 1832 k synovi do Dobrušky. Má matka (* 1825), která jsouc děvčetem s Panklovými dětmi kamarádila, do školy s nimi chodila a téměř denně k Panklovým chodívala, v rodině jejich babičky již nevídala. Ale děti jí o babičce vypravovávaly a na ni vzpomínaly. Také žádný jiný z mladších dosud žijících pamětníků babičku u Panklových již nezastal; aspoň nikdo z nich na ni se nepamatuje.

Na půdě ratibořického zámku jsou též zachovalé kovové hodiny věžní, na nichž uvnitř vyryt jest letopočet 1703. Když Petr vévoda Kuronský r. 1798 rozšířil panství náchodské koupí velkostatku chvalkovického, byly sem přeneseny ze zámku Chvalkovic. Dle lidové pověry, měl-li kdo z vrchnosti zemříti, hodiny před tím se »mátly«. Také před smrtí »paní kněžny« ručičky špatně ukazovaly a hodiny bily se nepřetržitě, ač stroj nebyl porouchán.

Vévodkyně byla velkou milovnicí psů. Skalický kovář a kuršmíd Josef Steidler (později hostinský »u bílého lva«) vyléčil jí dva pinčlíky s bílou hedvábnou srstí. Proto oblíbila si ho vévodkyně a zahrnovala jej svou přízní. Když pak jeden pinčlík zcepeněl, dala jej vycpati a darovala zemskému museu ve Štýrském Hradci. Aby se oblíbení její psi někam nezatoulali, dala prý park kolem zámku obehnati plotem.

Nejzamilovanějším jejím psem byl pes zvaný Missisipi. Toho vozila na všech cestách s sebou v kočáře. Když pošel, jevila pro něj velikou lítost a vystrojila mu opravdový pohřeb. Missisipi byl pochován na louce při cestě za původním starým bělidlem. Na rov jeho dala vévodkyně postaviti tesaný kámen se jménem »Missisipi.«

Asi před padesáti lety, když se rozšiřovala zámecká kuchyně v Ratibořicích, vybourali zedníci ze zdi tesaný kámen s nápisem »Missisipi«. Panský kočí Lekeš, jenž zároveň s Panklem jezdil s vévodkyní po světě, upamatoval se, že kámen ten stával v louce na rově psa toho jména a vypravoval to zedníkům i lidem zámeckým. Kámen potom zazděn opět do nové zdi.

Jdeme-li neširokou a křivolakou ulicí Kostelní či Bohatou (přezvanou nyní Komenského třídou) v České Skalici z náměstí k mostu přes Úpu, padne nám na nízkém přízemním domku čís. 9, krčícím se v pravém pořadí budov ulici tuto lemujících, do očí prostá bílá tabulka s nápisem: »Stará škola, do které chodila Božena Němcová, spisovatelka česká.«

Dřevěná, málo rozlehlá budova tato, která jest nyní majetkem skalického řezníka p. Aloisa Švába, hostila ve skromných svých místnostech »od nepaměti« až do r. 1864 farní školu skalickou. Až do roku 1790 měla škola tato jen jednu třídu, toho roku zřízena třída druhá, dne 28. března 1851 pak nařízeno první třídu rozděliti v přípravnou neboli elementární třídu spojenou s opatrovnou a ve vlastní první třídu, čímž vzrostla škola na trojtřídní.

V době, kdy Božena Němcová chodila do školy skalické, škola tato měla tedy dvě třídy. V »menší třídě« učilo se česky, ve »větší třídě« převládala již němčina. Úřední knihy školní mimo »Knihu chvály pilných žáků« vedeny byly — až do r. 1850 — německy.

Mimo Skalici a Skaličku byly ke škole skalické přiškoleny i okolní obce a osady Zájezd, Spita, Řikov, Ratibořice, Zlič a Klení s Dubnem. Z těchto

„Paní kněžna“, Kateřina Vilemína, vévodkyně Zaháňská.
Podle rytiny v Ratibořickém zámku

všech osad školní mládež až posud do České Skalice do školy chodí, pouze Zlič roku 1898 se odškolila, domohši se samostatné školy jednotřídní.

Správu školy vedl v prvním a druhém desítiletí 19. věku učitel Augustin Šmíd. Když dne 18. března r. 1826 u věku 71 let zemřel, zastával jeho místo kratičký čas učitelský pomocník při zdejší škole Augustin Purm, rodilý z Malé Bukoviny u Chvalkovic, ale již 4. dubna 1826 uprázdněné místo učitelské propůjčeno úpickému rodáku a učiteli Viktorinu Kejzlarovi. Byl 57letý a sloužil při učitelství 39 let.

Dosavadní pomocník Aug. Purm přeložen koncem měsíce října 1826 na lokální školu v Studnici, odtud pak dostal se od 23. září r. 1830 za učitele do Chvalkovic. Na jeho místo místo při škole v České Skalici dostal se pomocník Jan Smetana z Německé Brusnice. Od 15. listopadu roku 1826 zastupoval nemocného učitele Kejzlara nějakou dobu druhý pomocník František Kleprlík z Prorub.

V matrice školní uvedeno jest jméno Barbory Panklové již ve školním roce 1824–25 jako dcery Jana Pankla, panského kočího v Ratibořicích čís. 6, v katalogu pilnosti a v knize »Sčet žáku ke škole českoskalické patřících« zapsána jest však teprve ve školním roce 1826–27.

V »menší třídě« byl učitelem jejím nejprve pomocník Augustin Purm, po něm až do půl devátého roku jejího věku pomocník Jan Smetana. Dne 2. května 1828 postoupila do »větší třídy« k učiteli Viktorinu Kejzlarovi, jenž zůstal pak již jejím učitelem po celou další dobu její docházky školní v České Skalici, která se skončila dnem 31. měsíce července r. 1830.[1])

Zdá se, že vstoupila do školy již s jakousi přípravou z domova, neboť roku 1824 učila se již slabikovati a trochu psáti, zatím co jiné děti učily se teprve poznávati písmenka. Jinak asi pan učitel měl ve škole dosti potíží s neposedným a dovádivým děvčátkem, které jen zvolna a těžce se přizpůsobovalo přísnější kázni školní; mívalať po všecka léta, co v České Skalici do školy chodila, z mravu známku jen dobrou; teprve v posledním roce školní své docházky (1829—30) vzmohla se na velmi dobrou. V učebných předmětech prvé třídy prospívala první rok »slabě«, druhý rok dobře; v druhé třídě byl prospěch její nejprve prostřední, pak po dvě léta dobrý, posléze velmi dobrý. Dne 12. července 1829 Barbora byla zapsána do »Knihy chvály pilných žáků«, neboli t. ř. »Knihy zlaté«, a s ní zároveň kamarádka její Helena Steidlerová ze Skaličky (Héla Stanických z »Babičky«). Zápis tento zní:

Při Wyzytacy farní školy městečka České Skalice, kterou Wysoce Učený, Wysoce Důstojný Jemnost P: Pán Vicarius a škol ředitel okrlšku Náchodského (: T : T :) Pan,

---

[1]) Viktorin Kejzlar (v pamětní knize psán Geisler) narodil se r. 1769 v Úpici. Působil 4 měsíce jako učitelský pomocník v Bělohradě v bydžovském kraji, 14 let 8 měsíců jako učitel na farní škole v Lanžově, 24 roky 2 měsíce jako učitel v Úpici. R. 1826 ustanoven byl vrchnostenským patronátním úřadem v Náchodě za učitele v České Skalici, kdež učiteloval potom až do své smrti, která ho stihla jako 68letého starce dne 4. srpna 1837.

P. Caspar Lukawský, Jemnost Pan Děkan města Náchoda dne 1. července 1829. držeti sou ráčili, za neypilnější, a neymravnější žácy uznani byli:

z větší střídy:

Jozef Michálek.	Albertýna Prokopova.
Wáclav Pitaš.	Marye Jiřičkova.
Jozef Myler.	Klára Mervartova.
	Barbora Panklova.
	Zofie Wisgrill.

z menší střídy:

Jozef Pitaš.	Jozefa Foretova.
Josef Sedláček z Ratibořic.	Helena Staydlerova.
Karel Stránský.	Marye Bohdaska.

Kteréžto žácy na památku jich pilnosti a mravopočestnosti do knihy cti wnesl

Wyktoryn Keyzlar, Wzorný učitel.

v Skalicy dne 2.hého Července 1829.

Roku 1830 v měsíci červenci desítiletá Baruška se rozloučila se školou českoskalickou, aby vzdělání své dokončila a utvrdila ve Chvalkovicích.

Podle školních zápisů chodili do školy skalické i její sourozenci, Jan od r. 1827 do r. 1833, Josef r. 1830—1835, Konstancie r. 1835—1836, Marie r. 1836—1842, Adelheid r. 1841—1845 a Gustav r. 1843—1845.

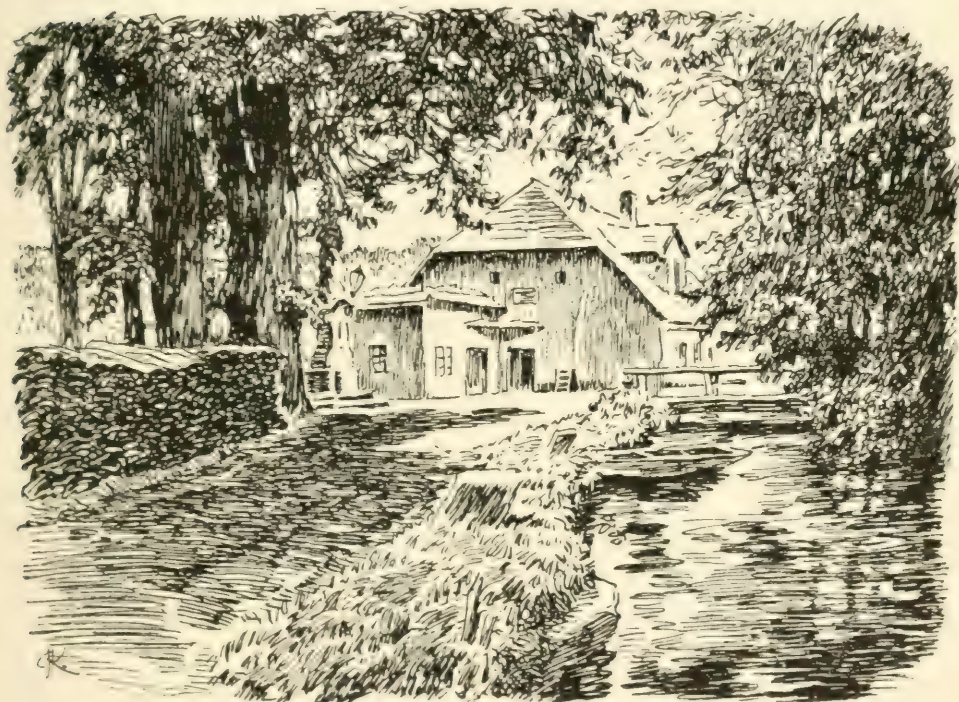
Školu, v níž nabývala prvních vědomostí, Božena Němcová chovala vždycky v milé paměti. Ještě když v říjnu r. 1859 — naposled v životě — dlela návštěvou v České Skalici a teskně vzrušena procházela půvabné jeviště, na němž se kdysi rozvíjela idylla jejího dětství a dívčího mládí, ohlašovala v přátelském lístku, psaném dne 15. téhož měsíce tehdejšímu skalickému učiteli Josefu Koliskovi: »Bude-li možná, chci ještě odpoledne po školní hodině podívati se do těch světnic, kde jsem po tři leta sedávala.«

*

Minulo několik let a živé, čtveračivé, někdy až rozpustilé děvče, které ještě nedávno se neostýchalo po stromech lézti, na koně sedati, na mlatě, na louce nebo v ratejně si zatancovati, s chlapci se práti a honiti, rozkvetlo v líbeznou krasavici štíhlé, vysoké postavy, sametové pleti, černých vlasů a jasně zelených očí, která byla si již vědoma dojmu, jímž působil na mužský svět oslňující její zevnějšek, ráda si zakoketovala a nevyhýbala se ani malým dobrodružstvím milostným, k nimž dvorská a zámecká společnost poskytovala mnohou a lákavou příležitost.

Děti ostýchaly se již choditi do bytu Panklova, pokládajíce Barušku za velkou dámu, »slečnu Betty«. Jen mimo dvorský byt Panklův scházely se s ostatními dětmi Panklovými. Ale družnou a srdečnou Betty zpanštělé ovzduší dvorské úřednické a urozené zámecké společnosti neodcizilo přátelským stykům a známostem jejího mládí. S družkami dětských svých

let, pěknou Kristlou z ratibořické hospody a Márinkou ze mlýna účastnila se ráda a dychtivě obvyklých v lidu zábav a slavností, jež život okolního venkova přinášel s sebou: pouti a posvícení ve Zliči a na Žernově, svatebního veselí ve Zliči, obžinek v Ratibořicích. Ve známé rodině Konvalin-

Mlýn v Ratibořicích.

kově v České Skalici byla za družičku při svatbě jejich dcery Marie (* 1814), provdané Vidličkové, a účastnila se i obvyklého před svatbou vití věnečku.

Když nastala zima, chodila s družkami na přástvu do myslivny v lukách na kraji bažantnice, nosíc s sebou vysoký kolovrátek, t. řeč. kozlíček. Johanka myslivcova družkám opět návštěvu oplácela. Někdy zašly si všecky na přástvu na Žernov. Sama ve volné chvíli odskočila si do zámecké

knihovny, přinášejíc si odtud knihy ke čtení, aby matka nevěděla, která dospívající dceru přidržovala bedlivě k vaření, šití a jiným úkolům budoucí hospodyně.

V červnu r. 1836 stihl ji veliký zármutek. Koncem toho měsíce skonala sedmiletá sestřička Konstancie, kterou milovala nejvíce ze všech sourozenců svých. Betty, jak jen mohla, rozběhla se na hřbitov kolem kostela ve Skaličce se rozkládající, kde malá »Štanci« byla pochována, poplakala si na čerstvém rově, až druhdy lítostí přemožena na hřbitově usnula.

V měsíci únoru r. 1837 Betty dospěla sedmnáctého roku. V ten čas někdy seznámil se otec její s 32letým Josefem Němcem, respicientem finanční stráže v nedalekém Červeném Kostelci, kterému krásná Betty rázem se zalíbila, i začal se ucházeti neprodleně u rodičův o její ruku. Když nápadník ponejprv k Panklovým přišel, hrála prý si Betty s pannou, již honem schovala. Němec se jí nelíbil, byl drsný, neuhlazený, o 15 let starší než ona, měl pověst světáka, zkrátka nepodobal se nikterak ideálnímu hrdinovi dívčích snů jejích. Ale matce ženich se líbil a měla dceru důtklivě k tomu, aby ho neodbývala. Byly v rodině dojista nemilé výstupy, ale matčina vůle na konec rozhodla. Němec dostal slovo a v domácnosti konaly se přípravy k svatbě.

Ještě v poslední chvíli Bettina přítelkyně Johanka Sedláčkova z myslivny v lukách, jež Němce z jeho návštěv u Panklů poznala, sepjatýma rukama prosila Betty, aby si ho za manžela nebrala, že povahy jejich se k sobě nehodí a že bude s ním nešťastna.[9]) Též otec pozoroval na dceři, že se tajně trápí, a chtěl před svatbou ženichovi odříci, ale matka trvala neústupně na tom, aby dcera Němce si vzala, a dokládala, že Betty si zvykne.

Sňatek ustanoven na úterek dne 12. září r. 1837. Družičkami byly Bettiny přítelkyně Josefa Konvalinková a Héla Steidlerová, jež zúčastnily se též vití věnečků v předvečer svatby. Svatebčanů nebylo mnoho, ale »vzácných«: nevěsta se ženichem, dvě družice s mládenci, chvalkovický pan obroční Hoch s paní, ratibořický pan správce Frant. Wisgrill s paní a pan kmotr Josef Steidler, hostinský ve Skaličce.

Na takovou svatbu nejíti se podívat, nepodívati se, jak nevěstě věneček sluší, kolik slz vylije, jak hosté ustrojeni jsou, nebylo by nikomu ani k odpuštění bývalo. Staří mladí šli se podívat do dvora.

Nad bytem Panklových byla ratejna, prostranná světnice pro dvorskou čeládku, kde bydlil šafář Bernard Martin. V ratejně u Martinů shromáždili se zvědavci, dívajíce se okny na velké nádvoří. Zde stály čtyři kočáry. Před jedenáctou hodinou dopolední vystoupili svatebníci po kamenných schodech na nádvoří. Nevěsta byla zastřena bílým závojem a měla skvostné hedvábné, bleděmodré šaty; tuze jí to slušelo. I ostatní dámy byly nádherně ustrojeny: paní správcová Wisgrillová měla tylové, vespod hedvábné šaty barvy fialové, paní Hochová černé hedvábné šaty.

[9]) Johanka Sedláčková, provd. Holečková (* 1820, † 1897). Vdala se o osm let později než Betty; po sňatku Bettině přestaly všecky styky mezi přítelkyněmi z mládí.

Hosté vsedli do kočáru s premovanými kočími, nevěsta s otcem do panského kočáru taženého panskými koni, a jeli k oddavkám. Ale pověrčivci mezi diváky, zvláště ženské, soudili z barvy nevěstiných šatů hned v té chvíli, že »to není dobře« a že nevěsta bude nešťastna. Panna Maria měla o svatbě také šaty oblakové barvy a byla nešťastna.[10])

Oddavky se konaly za krásného podzimního dne ve farním chrámu českoskalickém »nanebevzetí Panny Marie«, stojícím ve Skaličce na malém návrší mezi lípami. Snoubence oddával ženichův příbuzný Josef Němec, farář v Hořiněvsi. Po oddavkách odebrali se svatebčané do Steidlerova hostince »U bílého lva«, kde v zahradě pod košatými stromy vystrojena svatební hostina. U tabule seděli krom svrchu jmenovaných hostí též farář Josef Němec, místní děkan Vojtěch Paleček, P. Václav Vít a fundatista P. František Hurdálek. Večer pak se v sále o překot tančilo.

O dva dny později — dne 14. září r. 1837 — vzrušila Skalici krásná, dosud nevídaná podívaná: konala se tu ponejprv »slavnost jiřinková«. Z daleka široka sjeli se do tichého podhorského městečka pěstitelé a milovníci nádherných těchto růží podzimu i jiní vzácní hosté, aby byli přítomni výstavě modních tehdy a s nadšeným úsilím pěstovaných »jiřinek« neboli dahlií, po níž v sále Steidlerova hostince vkusně jiřinkami vyzdobeném následoval skvělý, vybranou společností přečetně navštívený ples. Jemná, právě rozkvetlá krása a svěží gracie dívčího zjevu mladičké paní slavila triumf i v tomto shromáždění výkvětu dívek a žen celého hradeckého kraje. Ještě po létech vzpomínala Němcová v rodinném kruhu, kterak se tanečníci o ni »drali«, druh druhu z rukou sobě ji navzájem přebírajíce.

Ale brána k čarovné zahradě panenských snů jejích byla již zavřena a nastávala všední skutečnost . . .[11])

---

[10]) Podle vypravování očité svědkyně Františky Pleskačové, roz. Kapounové z Ratibořic.

[11]) Kromě farních matrik českoskalických, pamětní knihy školní a jiných dokumentů toho druhu poskytly věcný podklad k tomuto článku zprávy a vzpomínky pí. Josefy Bílové, Františky Pleskačové, Johanny Holečkové, Antonie Baudyšové, sl. Theodory Němcové, Antonína Martina a j.

JAN JEŽEK:

CHVALKOVICE, ZÁMEK, STARÁ ŠKOLA A UČITELÉ.

Na severozápad od České Skalice, polní pěšinou vedle Zájezda, přes Leč a Miskolezy přijdeš za hodinu do Chvalkovic, farní osady na samém rozhraní jazykovém. Obec dosti výstavná a přes 100 čísel mající rozkládá se jednak na návrší, jemuž s jedné strany vévodí zámek a s druhé strany chrám sv. Jiljí, jednak po stráních a úbočích a pak v kotlině pod nimi na obou březích potoka, který se vine kotlinou.

Přicházíme-li od východu neb od jihu, dovede nás alej starých kaštanů po silnici k panskému dvoru s velkým nádvořím, kde v pravo jsou konírny, chlévy, stodoly, kolny, dřevníky, ratejna pro šafáře a deputátníky (kočí a děvečky), v levo prasinec (dříve ovčín), sýpky a pak velká zahrada květinová, ovocná i zelinářská, dílem na rovině, dílem terasovitě rozložená.

Uprostřed nádvoří stojí prastará lípa spiatá železnými obručemi.

Nádvoří na jižním výběžku končí se skalnatým ostrohem, na němž stojí zámek (kdysi rytířská tvrz), zbudovaný ve slohu barokovém, po zdích žlutě natřený a vysokým krovem vlašským krytý.

Chvalkovice byly vlastnictvím vladyckého rodu Chvalkovských z Hustiřan, po r. 1600 drželi je Dobřenští z Dobřenic a od r. 1798, kdy je koupil Petr, vévoda Kuronský, sloučeny v jedno s panstvím náchodským.

Stará tvrz, jejíž poslední zbytky odstraněny r. 1825, byla z kamene i sroubena ze dřeva, jak o tom svědčí obrázek v jednom pokoji zámeckém. Tehdy měl zámek ještě věžičku a kolem dvorku dřevěné přístavky.

Dnešní nový zámek — obdélné stavení jednopatrové s křídlem a průjezdem — zbudoval Ferdinand Rudolf Dobřenský z Dobřenic r. 1678, jak usuzuji z nápisu nad zámeckou kuchyní: »1678 Ferdinand Rudolf Dobrženský z Dobrzenicz Pan na Chvalkowiczych a Swinissttianech. Marye Magdalena Dobrženska rozena Borinska ze Lhoty.« Dnes je ten nápis zabílen. V novém zámku bydlila vrchnost, ve zbytcích staré tvrze úřednictvo a služebnictvo.

Když pak připojením Chvalkovic k panství náchodskému zámek náš přestal býti sídlem šlechtickým a stará tvrz jednak překážela rozhledu, jednak hrozila sesutím, byla zbořena a na místě bývalé tvrze zříš dnes dřevníky a kůlničky; a na tom malém dvorku býval ještě byt ovčákův a poklasného.

Pod zámkem je rybník, s jehož západní hráze je nejpěknější pohled na zámek. Od rybníka po hrázi osázené topoly, kleny a jiným stromovím dojdeš po kamenných schodech k bývalé fortně, kudy za mého mládí chodilo se obecně do dvora.

A sem do zámku chvalkovského přivezl počátkem měsíce srpna roku 1830 Jan Pankl, knížecí štolba z Ratibořic, desítiletou Barunku

k obročnímu Augustu H o c h o v i, aby se utvrdila v němčině, neboť tehdy byla ve Chvalkovicích š k o l a č e s k o n ě m e c k á.

Obroční Hoch obýval celé první poschodí; kanceláře, dva pokoje hospodářských příručí, byt vrátného a prádelna byly v přízemí. Z přízemí do prvního patra vedlo dřevěné schodiště. Obroční s manželkou a třemi dětmi, V i l é m e m, K a t y n k o u a A l f r e d e m bydlili ve čtyřech pokojích

Zámek ve Chvalkovicích.

od schodiště na levo v traktu severovýchodním, kdežto na pravo byla kuchyně s komorou a dva pokoje. A v jednom z nich ubytována naše Barunka zároveň s tetou A n e ž k o u, aby Barunka v noci se nebála.

Teta¹) Anežka, rodem z Broumova, byla asi poručenkou Josefa D á n ě, bývalého důchodního v Broumově, pak direktora panství polického, který

¹) Tetou, tetkou na Náchodsku označuje se osoba ženská v ů b e c. Na př.: »Kdo to byl před chvíli v krámě?« ptám se sestry, která má obchod. »To byla tetka ze Sebuče; ty jí neznáš!« dává mi odpověď.

zase byl důvěrným přítelem Hochovým; obě rodiny několikráte do roka se navštěvovaly. Anežka byla sirotkem a dána do Chvalkovic k Hochovům, aby se naučila česky, vycvičila se prakticky v umění kuchařském a ve vedení domácnosti a byla paní obroční, jež často churavěla, k ruce. R. 1838 byla provdána za p l á t e n í k a S e i d l a do Giersdorfu v pruském Slezsku.

Poněvadž byly prázdniny, doba letní, a Barunka s dětmi Hochovými brzy se spřátelila, rejdila s nimi po nádvoří, v rozlehlé zahradě, a že zámek chvalkovský je obestřen romantickými pověstmi, zejména o rytířích Templářích, Dobřenských, lidomorně, o podzemní chodbě vedoucí ze zámku až do Trutnova, . . . ký div, že tím vším byla velmi vzrušena vznětlivá mysl Barunčina, odkojená babiččinými báchorkami a pověstmi.

Po kamenných schodech zámeckých, pak po hrázi u rybníka a silnicí vzhůru ku kostelu Barunka šla s tetou Anežkou po prvé do školy chvalkovské. Šla s tetou Anežkou, protože byla n o v o u žákyní a z cizí osady.

Na severní straně u kostela za hřbitovní zdí přes cestu byla neveliká kamenná světnice školní o třech oknech, do níž vcházelo se z chodby v levo; naproti byla komora a několik kroků chodbičkou v před přišlo se po dvou schodech do bytu páně učitelova. Obýval dvě dřevěné místnosti (kuchyň a pokoj), z nichž každá měla dvě okna, vedoucí do zahrady, jež měla na 700 □ sáhů výměry. Před školou stávala rozložitá lípa, od níž po stráni vedla cesta k potoku.

Teprve r. 1837 přistavěna d r u h á u č e b n a z kamene a od té doby býval ve Chvalkovicích podučitel či praeceptor; od r. 1837—1852 Jan D o l e ž a l, od r. 1852—65 Ant. L a n g e r.

Poněvadž škola chvalkovická byla u t r a k v i s t i c k á, seděly v učebně, kam uvedena Barunka, v levo ode dveří děti české (zpředu dívky, vzadu chlapci), v pravo děti německé, podobně rozsazené. V koutě u kamen při straně německé měl pan učitel stůl a židli, při straně české stála v koutě tabule a za ní almara, v níž byly knihy, mezi těmi i »zlatá kniha«, vyučovací pomůcky a malá sbírka přírodopisná.

Protože knížecí štolba Pankl byl rodilý Němec-Rakušan a česky neuměl, slýchala Barunka německou řeč již od útlého mládí, s otcem hovořívala německy, ve škole českoskalické také se učila německy . . . i mohla tudíž ve Chvalkovicích na škole utrakvistické v němčině skutečně prospívati a se utvrditi. I za mého mládí v letech 1855—1861 odříkávali čipernější žáci čeští často německy a naopak žáci němečtí česky; ale ti méně, zřídka kdy, leda při p o č t e c h.

Když Barunka přišla do Chvalkovic, zastala tam ještě učitele Frant. Č e r n é h o [2]), svědomitého vychovatele mládeže, učitele pokrokového a praktického, jenž tam působil od 29. září 1805, ale byl právě na odchodu do H r o n o v a, kam přestěhoval se dne 16. září 1830.

[2]) Učitel Č e r n ý, obecně vážený a ctěný, narodil se r. 1779 ve S v ě t í u Hradce Králové a zemřel v Hronově r. 1852. Z jeho synů vynikl F r a n t i š e k (nar. 19. března 1830 ve Chvalkovicích), jako h u d e b n í s k l a d a t e l a professor na konservatoři v Petrohradě, kde zemřel 1890.

Na jeho místo nastoupil dne 23. září 1830 třicítiletý Augustin P u r m, který se přistěhoval do Chvalkovic ze Studnice a po osmiletém působení odešel (dne 28. května 1838) do Červeného Kostelce, kde působil pak jako řídící učitel až do své smrti dne 5. června 1875.

Protože Barunka Panklová přišla do Chvalkovic v srpnu 1830 a učitel Černý hned potom v měsíci září stěhoval se do Hronova, byl skutečným jejím učitelem školním Aug. Purm.

Druhým učitelem Barunčiným byl obroční či hospodářský správce Aug. H o c h; ten připravoval právě syna Viléma soukromě ke zkoušce na techniku[1], aby se mohl oddati studiím praktickým. Proto jeden pokoj v zámku byl proměněn v učební síň, kde byl globus, mapy, přístroje měřické a jiné pomůcky k vyučování i spisy odborné, ovšem německé. Mimo to Hoch měl dosti pěknou knihovnu zábavnou, z níž pro Barunku sám vhodné knihy vybíral, a když knížku přečetla, ptával se jí po obsahu, vykládal, čemu nerozuměla, zkrátka pečoval o její duševní vzdělání. Ve Chvalkovicích čítala povídky »Tisíc a jedna noc«, Claurenovy, Van der Velde, Tromlitze, Schillera, a básně, jež se jí líbily, zapisovala si do sešitu. Co jí pan správce nedal, brala si z knihovny tajně sama... ký div, že potom pletly se jí v hlavě věci skutečné s vybájenými, že chodila často jako ve snách a při ručních pracích nejednou byla napomínána paní učitelkou pro roztržitost, když zapomínala počítati oka a křížky. Tak tomu bylo zejména v posledním roce pobytu Barunčina ve Chvalkovicích.

Barunka učila se ve Chvalkovicích také z p í v a t i a h r á t i n a k l a v í r. Po tříletém trapném učení řekl jí kdysi pan učitel Purm bez obalu: »Nemoř se s tím, Bětuško, nech toho; z tebe nebude nikdy zpěvačka ani muzikantka, spíše by z tebe byl dobrý student, kdybys byla chlapcem. Vynalož ten čas na něco užitečnějšího.« Barunka slov těch uposlechla a hudbou dále se nemořila.

Pokud sahá paměť nejstarších sousedů chvalkovických, bývala před školou menší zahrádka květinová se školkou či štěpnicí, vzadu pak za školou dosti prostranná zahrada ovocná (698 □ sáhu), kde starší žáci cvičili se v zahradnictví, zejména ve štěpařství. Několik let i malý včelín prý tam byl.

Staří sousedé kde jakou pláňku dosud ochotně a rádi oštěpují; proto je ve Chvalkovicích a po okolí tolik ovocných stromů, alejí a zahrad. Když je z jara všecko stromoví v plném květu, zvolal již nejeden cizinec, jenž tam přišel po prvé, v blahém rozechvění: »Zemský ráj to na pohled!«

[1]) Reálných škol tehdy nebylo a na techniku přicházeli schopní mladíci z hlavní školy po vykonané zkoušce přijímací. V i l é m H o c h, jehož choť byla kojnou u korunního prince Rudolfa neb u některé z jeho sester, byl r. 1861 císařským inspektorem při dvoře vídeňském, později stal se zámeckým hejtmanem v Praze a zemřel r. 1872. — Jeho sestra K a t y n k a provdala se za menšího úředníka při obci Vídeňské, jménem Böhmera. Tomek, Paměti, díl II., str. 27—28.

VINCENC VÁVRA:

CHUDÍ LIDÉ.

Dne 12. září 1837 Barunka Panklová (Božena Němcová) slavila sňatek s Josefem Němcem, respicientem finanční stráže, ve Skaličce u České Skalice ve farním chrámu Páně. Svědky byli August Hoch, správce panského dvora ve Chvalkovicích, a Josef Steidler, hostinský blíže kostela ve Skaličce.

Snoubence oddával příbuzný ženichův Josef Němec, farář v Hořiněvsi u Hořic. Nevěstě bylo 17, ženichovi 32 let.

S mužem odstěhovala se Němcová do Červeného Kostelce, kdež si vyhledali byt v ulici proti faře v domě Augustina Hůlka, zajisté ještě r. 1837. Ale již následujícího roku byl Němec přeložen do Josefova a roku 1839 do Litomyšle.

Krátký pobyt v Červeném Kostelci Němcové stačil, aby si věrně vštípila v paměť osoby, s nimiž se stále neb častěji stýkala.

Právě po 20 letech (1857), pokračujíc v povídkách, majících podklad v jejím mládí (»Babička«, »Pan učitel«), tak skvostně realisticky vylíčila nám typické osoby, jednající v »Chudých lidech«, že po této stránce jest povídka tato z nejvýznačnějších.

Téměř všecky osoby v »Chudých lidech« vzaty jsou ze skutečného života.

Augustin Hůlek, kupec, u něhož Němcovi bydleli (Hloušek v Chudých lidech), pocházel z učitelské rodiny. Jan Hůlek dostal se z nedaleké Rtyně za učitele do Kostelce dne 12. listopadu 1759. Po něm nastoupil syn jeho Petr r. 1771. Tento, zanechav učitelství, koupil si usedlost. Měl 9 synů a dcer, kteří v době, kdy se Němcová přistěhovala do Kostelce, byli většinou na živě.

Kupec Augustin Hůlek byl z oněch synů. Hůlek byl vzorem spořádanosti a šetrnosti. Lidé ho měli za podivína a lakomce. Jelikož Hůlkovi neměli dítek, vzali si k sobě dceru Františku po bratru Petru Hůlkovi, jenž býval rolníkem v nedaleké Olešnici. Děvčeti bylo prý již několik roků, kdy otec její byl bleskem zabit, a z té příčiny přijata byla od strýce za vlastní.

Němcová v povídce vyličuje nám osudy bohaté plátenické rodiny Martoňovy. Před příchodem Němcové do Kostelce byla tam nejbohatší plátenická rodina Machova. Mach prý zbohatl za francouzských válek, dodávaje zboží hlavně do Vídně. Různými nehodami rodina schudla.

Přibásněno jest v povídce vše, co se týká Martoňovy dcery Florinky a její lásky k rychtářovu synu Mánkovi, jenž chtěje se vzdělati na řádného pláteníka, byl na zkušené v Belgii.

Komická figurka »Martoněk« nepocházela z Machovy rodiny, ač dle tradice žil v Kostelci v oné době švihák, podobný Martoňkovi.

Krátce po odchodu Němcových z Kostelce dostal se sem za učitele Augustin Purm, k němuž chodila Božena do školy ve Chvalkovicích.

Purm přišel do Kostelce dne 28. k v ě t n a 1838[1]), převzav školu po svém tchánu Aloisu Rudlovi. Nebyl ovšem ve Chvalkovicích tak stár, jak líčí Němcová v »Panu učiteli«, což jest opětným dokladem, že povídky Němcové nesmějí se bráti za bezpečný podklad k jejímu životopisu.

Č e r v e n ý K o s t e l e c měl r. 1827 pouze 594 obyvatel[2]), r. 1900 již 3946.

Městečko postiženo bylo před příchodem Němcové hrozným požárem. V pondělí, dne 11. srpna 1831, když bylo před tím trvalo delší sucho, vrchnostenský lesník K a r e l M e r k e r, střileje na rybníce divoké kachny, zapálil prý z neopatrnosti chalupu Pohlovu. Do večera shořely 52 domy[3]), 7 výměnkářských chalup, 16 stodol a 6 pekařských a krupařských bud. Lesník vida, že se lid proti němu bouří, ujel prý na koni. Vrchnost hleděla ulehčiti těžce postiženým občanům, zvláště stavebním dřívím.

Za požáru byl farářem v Kostelci P. Josef Unger, který byl dán dne 29. března 1832 na odpočinek. Po něm byl administrátorem P. Fr. Kerner, jenž později jmenován farářem. Některé rysy sympatické postavy farářovy z »Chudých lidí« přejala však Němcová beze vší pochyby ze záslužné buditelské činnosti P. Josefa Regnera, známého české obci čtenářské pode jménem pátera Havlovického z Jiráskovy kroniky »U nás«.

Regner narodil se r. 1794 ve mlýně v Havlovicích u Kostelce a působil blahodárně jako farář v Hronově a pak jako děkan, vikář a školní inspektor v Náchodě, kde zemřel r. 1852.

Tento nadšený kněz, hudebník, buditel lidu a výborný hospodář znám byl zajisté Němcové, ne-li osobně, alespoň z dopisů Jana Karla Rojka, faráře v Bohuslavicích u Nov. Města nad Metují.

V Kostelci působil Regner sic také, ale toliko půl roku a to více než 10 let před pobytem Němcové v Kostelci. Zastupoval tehdy faráře J. Ungra.

Ve skutečnosti byl duchovním správcem v Kostelci za pobytu Němcové P. F. K e r n e r ,který nebyl hudebníkem.

J o s e f A l i n a (tak vlastně se nazýval hlavní hrdina naší povídky) narodil se r. 1789 jako syn sedlákův v Horním Kostelci. Jedna sestra jeho jmenovala se A n n a (u Němcové Andula), ale vše, co v povídce o ní psáno, jest smyšleno. Alina živil se prací nádenickou: štípal dříví, nosil vodu, mandloval prádlo, hlídával dříví, dokud nebylo srovnáno, vyhazoval v zimě sníh a poslíčkoval. Byl to typ poctivosti a pracovitosti. Alina nebyl vojákem, ani nebyl v Italii, za to zažil jiné zajímavé dobrodružství. Asi roku 1832—1833 šel na pouť do Čenstochova. V Polsku stal se nápadným a podezřelým, byl zatčen jako vyzvědač a zavezen na Sibíř, odkud se dostal domů asi za puldruhého roku. Zemřel jako žebrák u věku 66 let, dne 12. května 1855.

[1]) Zápis ve chvalkovické školní kronice: »Am 28. M a y 1838 übersiedelte der Lehrer Augustin Purm nach Kostelec.«

[2]) J. M. Král: »Průvodce po biskupství Kralohradeckém, 1827.«

[3]) Všech domů obytných r. 1827 bylo 151 (dle J. M. Krále).

Dobráckou povahou svou velmi se podobá Doubenusovi v Jiráskově kronice »U nás«.

Němcová líčí také výlet ke zbytkům hradu v Litoboři. Zvláštní jest, že Němcová, která tak trvale a věrně zapamatovala sobě lidi, s nimiž se stýkala, do nejmenších podrobností, zapomínala zvláštností neb jmen míst, kde žila. Lze to dokázati v »Babičce« a také v této povídce. Výlet onen nemuže se dle situace vztahovati na »Turyň« litobořskou, nýbrž na nepatrné trosky hradu Vizmburského u Havlovic.

Na podkladě těchto skutečných osob a událostí Němcová svým neobyčejným nadáním invenčním a kombinačním vykouzlila nám povídku v každé příčině dokonalou a nádhernou. Svérázné osoby vykreslila podle skutečného jejich života, ubírajíc pouze věci nezávažné a přibírajíc ku scelení a zdokonalení děje události sice vymyšlené, ale se skutečností se shodující. Toť právě kouzlo jejího realismu.

Za zprávy tak důležité k rozboru a ocenění povídky »Chudí lidé«, na nichž lze studovati dobře způsob, jakým si vedla Němcová, osnujíc své povídky, děkuji dp. Vinc. Dvořáčkovi, děkanu, p. říd. učiteli Josefu Mertlíkovi a panu továrníku Fr. J. Stejskalovi v Červeném Kostelci, kteří mi ochotně pomáhali při sbírání dat pro povídku naši zajisté velmi cenných.

JOSEF PEŠEK:

SLAVNOSTI „JIŘINKOVÉ".[1])

Jestliže království České, drahá naše vlast, a buď málo ještě povědoma jest, a buď přečasto křivdu snášeti musí, ba jestliže my obyvatelé této krásné, Bohem tak hojně požehnané země častěji sami nevíme, aniž se domýšlíme, co znamenitého a velikého v tichosti se tu nachází, vzdělává a pěstuje: tedy toho zajisté duvod a příčina na větším díle ráz národu velesrdečného, anto nerádi se honosíme, a však soukromě požíváme a bez hluku ze všeho se těšíme.

Příkladem toho budiž květinářství naše. Jaké to stokřídlaté chvály, jaké to stohlasné pověsti o květinách, o chovu jejich, jakož i o obchodu v nich, docházívají k nám ve všelijakých zprávách a návěštích ze země německé, francké, nízozemské, zvláště ale anglické! U nás v Čechách ticho o tom, tichounko! — Což nižádných tu nemáme květin? Nuže! promluv pak Ty, císařské i královské město, hlavo drahá naší vlasti! Pověz, Praho! jaké to sbory výborných a utěšených Květeniných dítek Ty jenom chováš ve klínu svém, shluklých ze všech všudy pruhu a dílu světa! Jaké to klenoty a poklady spočívají a pěstují se v bohatém lůnu tvém! Jakou to rozkoš, jaký to užitek, a jakou to čest nabývají Tebou všickni i vznešení i měšťanští milovníci květin, takže sám Nejjasnější země Pán i Otec náš u posledním, nejmilostivějším navštivení hlubokým citem a radostí opojen vyvolal, řka: »Celá Praha jedna jest utěšená zahrada!« — A což asi vývodská a knížecí letní sídla, což asi zámecké i městské zahrady ve krajích, což asi zahrady, zahrádky a okna duchovních, ouředníků, měšťanů a jiných soukromných lidí po naší milé vlasti výtečného, krásného a málobývalého ze všech všudy tříd domácích i cizozemských květin chovají i pěstují! Ze květin bezevinnou a nebeskou radost nabírá i šlechtic i rolník, i jinoch i dívka, a v Čechách taková jich, ba snad i větší hojnost, jako v každé zemi s námi sousedující! Ó, jaká to mistra svého hodná práce, kdyby nám strojnou a důkladnou zprávu o věcech aspoň hlavnějších druhu toho dopsal! Jak právě a vysoce zavděčilo by se pírko to i drahé své vlasti i krasocitným obyvatelům jejím!

Ať tu dopisovatel, jenž by rád takových vlasti a květin ctitelů povzbudil, o ostatním, mnohonásobném chovu vonných a kvetoucích rostlin pomlčí; budiž mu dáno o pilném a horlivém pěstování jediné toliko květiny pověditi, kterážto novějším časem lepostí a něžností svou nesčíslných přátel sobě získala, a kterážto pravou zahrady okrasou slouti může, a v žádné ušlechtilejší květnici scházeti by neměla, anažto ku konci měsíce června mnohými, rozmanitými, nad růži většími a plnějšími květy se obalí a takořka poseje, a tak dlouho v rouchu tom nejutěšenějším se skví, až jizlivý mráz nať její spálí, a poupata ještě nesčíslná poruší. Tam, kde květina tato, Georgina totiž — Dahlia pinnata — u větším počtu se cho-

[1]) **Krása našeho domova, V., seš. 8.**

-vá a kvete, tak rozkošný a čarovný pohled působí, jakýžto sobě v onom místě představujeme, které byl Bůh praotci pokolení lidského za první byt a sídlo ustanovil. Viděltě nížepsaný takovýto ráj, a milerád o něm zprávu tu dává, jsa té sladké důvěry, že mnohému ctiteli milované G e o r g i n y v nevhod nebude. —

V malém, nehrubě známém městečku, v D a š i c í c h totiž blíže Pardubic, v kraji chrudimském, chová a pěstuje velebný pan farář J o s e f T u r e k[2]), krásnou tuto květinu s horlivostí právě vědeckou, a s stálou, neunavitelnou trvanlivostí, dílem vlastním zrnem a výměnou, dílem koupí nákladnou v domácnosti i v zemích zahraničných podařilo se mu, že zbírka jeho již minulým rokem 618 rozmanitých druhů toho pokolení obnášela. A však skvostný poklad ten, jak sám se projevil, nepatrný jest toliko začátek, anto skálopevné vůle a horlivosti jest, tak dlouho bez ohledu na náklad a na překážky o to usilovati, až by se zásoba jeho jak počtem, tak i také vnitřní cenou a dokonalostí těm nejprvnějším a nejznamenitějším zbírkám v krajinách cizozemských vyrovnala.

Jakmile čas květu se přiblíží — zvláště v měsíci srpnu a září — tuť farní zahrada každému znateli i milovníku květin laskavě, přívětivě a hostinsky se otvírá, takže jednomu každému svobodno jest, v tom rájském, nadehvězdném pohledu se kochati, a diviti se buď zrůstu rozdílnému, aneb nevídané rozmanitosti barev, buď přepodivné tvárnosti květu a jeho listů. Tu stojí francké spanilé dcerky pohromadě, tamto sličné dívky anglické, velikostí a jarostí květu vynikajíce, a onde zase něžné S k o t y n k y — anemoneflora — svým koulovatým kališkem a barvou právě ohnivou zraky k sobě vábíce. Slovem, dopisovatel viděl a cítil, že květina ta, tím způsobem chovaná a pěstovaná ku potěšení slouží, kteréžto se každé pozemské rozkoši vyrovnati může, z nížto duše lidská tichá a bezouhonná té nejsladší radosti a posily dosahuje!

Kéž by velebný pan farář v předsevzetí svém brzo a šťastně k cíli dokročil! Kéž by se mnoho srdečných a laskavých milovníků vynašlo, jenž by ho ku věci, naši milou vlast tak šlechetně zvelebující, povzbuzovali a v ní ho podporovali! Čím rychleji a šťastněji zbírka jeho růsti bude, tím hojněji přerozkošná ta květina po zemi naší se rozmnoží a rozšíří; neboť ji z dašického pokladu jedenkaždý obdržeti a ve svou zahrádku přesaditi může.

Povolil totiž velebný pan farář mnohostranné žádosti přátel svých, a uvolil se — ne sice tak proto, aby se mu veliký náklad nahradil — neboť není tak lehce k nahrazení! — ale vlastněji a nejvíce proto, aby zbírku svou keřem nákladným cizozemským tím dříve rozmnožil a zdokonalil — jak semeno, tak i také kořeny ze zásoby své velmi bohaté za mírnou a bezezištnou cenu vzdáleným milovníkům přepouštěti, za kteroužto příči-

[2]) Rodák z Hané. Upravoval pro J. H. Pospíšila »Gallašův spis o ‚Valaších'« (byl majetkem Šembery A. V.), který se mu ‚ztratil'. Č. M. M., 1908 (XXXII.), str. 358.

nou jedenkaždý na dopis bezoutratný tištěný obsah čili katalog všech jeho Georgin obdržeti může. —

Zajisté, že v květinářství mnoho, mnoho ještě krásného a znamenitého po vlasti naší rozptyleno se nachází, co a buď soukromně schováno, a buď nám nepovědomo jest! Kéž by toto slovo zapolítlo v prsa krasocitná všech výtečných majitelů a milovníků květin! Kéž by tak příčinou a podnětí bylo, aby více krajanů vlastimilovných a buď o svých, a buď o pokladech svých přátel a známých zprávu nám dopsalo! Tak by ruka ruce se podávala, jeden by domluvil se s druhým, vzdáleným a potud mu neznámým, a poklady květin ve zahradách českých spoutaly by se v jeden velký, nerozlučný řetěz, a doplnila, zušlechtila, zdokonalila by se věc, v kteréžto se sousední a zásousední země — bohdá bez práva — nad nás vynášeti nepřestávají!«

Tolik nadšené chvály četli roku 1834 čtenáři »Českých Květů« hned v prvém ročníku v článku Květinářství[3]), jejž sem napsal »Hol— ský, přítel a ctitel květen«.

Odtud dovídáme se, že prvním pěstitelem jiřinek byl »spoluoud zahrad. spolku ve Frauendorfu«, farář dašický, Josef Turek (rodilý z Hané). Stejně výmluvným svědkem lásky jeho k této květině jest »inserát«, který přinesly Květy r. 1835[4]) v tomto znění:

Z mé sbírky.

771 soret jiřinek, kařelních (cverglovitých) a pohaninových, koulokvětých a nových prostředních velkých dahlií (Georginen, Zwerg- und Anemonefl.; kugelblütige u. neue mittelhohe Dahlien) opět letos nejnovější a nejkrásnější k dostání jsou. Ouplné jich poznamenání se na každý dopis — poštovních outrat prostý — aneb oustní požádání u nížepsaného, jakož i u pana Host. Pospíšila a v Královském kněhkupectví v Praze, pak i na venku v kněhkupectví královéhradeckém, litoměřickém, plzeňském a budějovickém — zdarma vydává. Směle a beze všeho přepínání říci mohu, že mi ve Francii a Říši německé i jinde velmi málo zbírek povědomých jest, jenž rovně pěkných květin druhu toho pěstují, docela žádné pak neznám, jenž by se množstvím způsobů a u stejné kráse (na vzdor velkých výloh z ohledu ciziny) tak levnou cenou mojí zbírce vyrovnaly. Semena 66ti barev se lonského roku velmi málo, a toliko toho nejkrásnějšího zbíralo; sto zrn za 10 kr. stř. Vyklíčené bobule (gekeimte Knoten) začátkem dubna až do konce května se vydávají. Listy a peníze přes Holice aneb Chrudim budu franco očekávati.[5])

[3]) Květy, 1834, str. 114—116.

[4]) Květy, 1835, str. 119.

[5]) Jos. J. Turek, farář, spoluoud zahradnické společnosti v Berlíně a Frauendorfu, anoncoval »jiřinky« častěji. Roku 1836 oznamuje »přátelům vesměs oblíbených jiřinek těmito řádkami«, že z velké sbírky, záležející z 1142 odrůd nejkrásnějších našinských a cizozemských jiřinek roku 1836 k dostání jsou semena ku 66ti rozličně barevným odrůdám — od francouzských květin 100 zrn po 12 kr. — od kařelných, pohaninových a od nových vysokých anglických (každé oddělení pro sebe) ½ lotu 1 zl. 30 kr. stříbra již od ledna měsíce — bambulinky ale od počátku dubna až do konce května. (Květy, 1836, str. 48.)

Zájem o jiřiny rostl a během tří let následujících našel farář Turek několik konkurentů, kteří chtěli se mu vyrovnati. A byl to hlavně královéhradecký krajský, guberniální rada Jos. Reyl, jehož »jiřenky« vynikaly »krásou, bujností, plností, rozmanitostí barev a spořádaností listů . . .« Kdo je spatřil, užasl, »nemoha se nasytiti nahlížením«.[6])

S ním závodil veleb. p. Frant. Hurdálek, fundatista ve Skaličce, Hegeborn, správce dvoru ve Vranově na Opočensku, p. Bohumil Bosse, vrchnostenský zahradník v Ratibořicích, Aug. Hoch, správce dvoru chvalkovického a sviništ'anského, Kučera, sládek ve Skalici, prof. gymn. v Hradci Králové V. Kl. Klicpera, prof. polního hospodářství semináře královéhradeckého Ignát Lhotský, královský krajský a biskupský impressor Jan Hostivít Pospíšil a konečně vrchnostenští zahradníci opočenský a sádovský (Harrachovský), z nichž každý vypěstoval do r. 1837 na 400 rozličných jiřinek. O množství jich svědčí, že jediný Hoch při dvoře sviništ'anském »vyhleděl« okolo 12 kop semenáčů, z nichž některé byly podobny těm, jež r. 1836 objednali ze spolku až z Hamburku a za něž platili po 2—3 tolarech.[7])

Všichni pěstitelé jiřinek jmenováni zde nejsou. Ve výčet nejsou totiž pojati ti, kdož jich pěstují »více méně do sta«.

Jiřinkáři znali se patrně vespolek. Byli ve styku vzájemném, a ne-li osobním, jistě aspoň písemném. Ostatně nebyli od sebe vzdáleni kraj světa. A jaký div, že vznikla myšlenka, pořádati valný sjezd pěstitelů jiřinek. Stalo se to bezpochyby na podnět královéhradeckého krajského, že došlo k výstavě jiřinek, na níž by oceněny byly nejlepší. Slavnost tato, zvaná »Slavnost jiřenek«, položena byla na 14. září 1837 daleko z kraje do horského působiště Hurdálkova, Skaličky, vsi na pravém břehu úpském u České Skalice, pouze řekou Úpou od městečka oddělené.

O průběhu prvé slavnosti jiřinkové zpraveni jsme dokonale farářem ve blízké Studnici, Jos. Myslimírem Ludvíkem, jehož referát přinesly Pospíšilovy »Květy«, a to dne 12. října 1837.[8])

Referent s radostí konstatuje, že »naše milá Čechie mužným ku předu postupuje krokem i v osvětě duševní i u vzdělanosti promyslné a všelikém šlechtění a zvelebování, jakož toho spolu důkazem letošní schůzka zpytatelů přírody slovutných z půl Europy, v městě Libušině shromážděných[9]), důkazem i schůzka milovníků krásných jiřenek ve vsi Skaličce.«

Ludvík připomíná dále, že tomu jest letošního roku pět let, co počaly se jiřiny pěstovati v tomto okolí. A to byly ještě jen poloplané, proto jest

[6]) Květy, 1837, str. 327.
[7]) Tamtéž.

[8]) Květy, 1837, str. 327.
[9]) Tamtéž, str. 311—312.

ku podivu, že tak záhy byly zušlechtěny. »Arciže několik set zlatých na stříbře v minulých dvou letech do Hamburku a do Drážďan za ně posláno od zdejšího spolku . . .« S počátku stačilo, by zdejší vyrovnaly se zahraničním, a předstihly dokonce drážďanské, neboť tyto nebyly daleko tím, co hlásalo o nich návěští.

O slavnosti vlastní uvádí Ludvík v podstatě asi toto:

Přítomným vystrojena hostina v prostorném sále tamního hostince, který za tím účelem byl ozdoben »nejspanilejšími jiřenkami po stěnách i v kytkách po stolech«.

Česká Skalice.

Dne 13. a 14. září až do poledne projížděly se zahrady a prohlížely jiřinky. Nejlepší semenáče se uřízly, »jménem pěstouna poznamenaly« a v hostinci na velké tabuli vyložily. Vzdálenější, jako farář Turek, sami vybrali zdárnější semenáče a je sem dovezli. Celkem se jich sešlo na 300. Pěstitelů pak jiřinek bylo asi 42, z nichž se čtyři »znáči vyvolili za cenitely«, mezi nimiž byl Bernkop, zahradník hraběte Mognyho z Kladska. »Cenitelé« brali jeden semenáč po druhém a zařazovali do třídy první nebo druhé (anebo také zavrhovali). Potom oznámili jméno pěstouna z rozvinutého papíru, který byl k semenáči přiložen. Nových jiřinek bylo takovýmto způsobem vybráno 125, které se od dosavadních lišily a které také zasluhovaly »zachování a rozmnožení«.[10])

[10]) O této slavnosti dozvěděl se hrabě Kolovrat, »ministr a pán panství rychnovského,« který byl krátko před tím přijel z Vídně do Černikovic. Hrabě i choť jeho byli

Nadšený Ludvík končí referát svůj slovy: »O, věru, velikých, ba nejblaženějších, jelikož nejnevinnějších radostí poskytuje zahrádka milovníku květin a stromků!«

Slavnost jiřinek projektována byla i na rok příští, a to na den 18. září opět do Skaličky, jak oznamovaly Květy (1838) ze dne 13. září.[11]) Usnesli se na tom účastníci již prvého valného sjezdu. Referentem o slavnosti byl opět Ludvík. Nevíme, jak se stalo, že referát jeho přinesly Květy teprve v čísle ze dne 31. ledna 1839.[12])

K slavnosti této sjeli se hosté z okolí na mnoho mil. I ze Slezska přijeli. Po srdečném a radostném uvítání rozjeli se účastníci po zahradách. Navštívili svinišťanskou, ratibořickou, sládka Kučery a pana faráře Hurdálka. »Každý z nich měl těchto nádherných dcer květeny přes 400 od sebe se lišících jednotníků, avšak mnohé z nich i vícekráte. Věru zábavná, nenasytitelná jest jdoucímu mezi nimi, jako alejí, procházka, an každá nějakou zvláštností zajímá. Jaké to obdivování jejich krásy a spanilosti, barev měnivosti a rozmanitosti, listů spořádanosti, květu hojnosti a plnosti, zrostu bujnosti a velikosti.«

K jedenácté hodině sešli se všichni účastníci slavnosti do hostince pana Steidlera, kde v sále byly vystaveny jiřiny. Při tom pronesena byla řeč v jazyce německém, asi tohoto obsahu: »Sbor pro rozmnožení a zušlechtění jiřenek ve Skaličce nad Úpou v Čechách, loni shromážděný, netoliko radostí všech přítomných pánův, alebrž i veřejně hlásanou pochvalou po říši německé, ba i dále, cítil se povzbuzena, aby i na letošek podobnou schůzku zřídil a okázal, co zdárného vypěstoval. Toť zajisté velice lahoditi musí sboru tomuto, že první uskutečnil schůzku takovou netoliko ve své milé vlasti, nýbrž i v celé říši německé, an v letošním roce již na několika místech takovéto schůzky umluveny. Máť sbor náš letos i tu radost, že opět tolik milovníků této květiny k němu se připojilo s vřelým oučastenstvím; a takž oddati se může té naději, že jeho přátelské oučinkování od roku k roku k vyššímu zdokonalení dospěje atd.«

Zdá se, že předsedal shromáždění hospodářský rada vévodkyně zaháňské, J. V. Essenther, který vyvolil tři »cenitele«: prof. Klicperu, faráře Turka a zahradníka hraběte Mognyho z Kladska, Bernkopa. Postup oceňování jiřinek byl stejný jako roku loňského. Ze 253 jednotníků semenáčů uznáno »za výtečné« 43, jimž dána česká jména, jak se možno přesvědčiti dle katalogu jiřinek (tištěného u J. H. Pospíšila), který byl rozesílán zdarma.

velicí milovníci jiřinek a projevili žádost květiny tyto shlédnouti. Proto královéhradecký krajský požádal pana faráře Hurdálka, by zaslal do Černikovic asi sto rozličných nejlepších jiřinek. Hrabě Kolovrat ač zaměstnán, dal se zlákati kollekcí touto a prohlížel se zájmem s chotí a dcerou jiřinky, rozložené po stolech, jednu po druhé. A doznal, že ač viděli po Rakousích mnoho krásných jiřinek, přece nikde, ani ve Vídni, ani ve Welsu »tak zdařilých a zešlechtěných nespatřili, ano i pro příští jaro si je toužebně zamluvili.«

[11]) Květy, 1838, str. 296.

[12]) Květy, 1839, str. 39—40.

Najdeme v něm na př. Děvana, Trčku, Bolemíra, Boženu, Černobělku, Vlastu, Záboje a j.

Po ocenění uspořádán byl »banket« v prostorném, jiřinkami vyzdobeném sále. Jiřinky byly buď do věnců spleteny, kolem svícnů po zdích, buď v řetězy svinuty, nebo do kytek svázány. »Velký lustr uprostřed síně visící vylíčen byl nejvzácnějšími jiřenkami, dle barev až milo zpořádanými. I v okně z předu do silnice velká kytka, pocestné pozdravujíc, oznamovala, co se uvnitř děje.« —

»Před obyčejným na zdraví připíjením« zpívána byla čtyrhlasá píseň, jež byla složena k uctění gub. rady a krajského budějovického, před tím královéhradeckého, Jos. Reyla, jakožto zakladatele »jiřenkové společnosti«, »an zatím skleněná číše mistrně zhotovená« na památku jeho »vínem naplněná od úst k ústům kolovala«. Po přípitcích pokračovalo se ve zpěvu.

Než i letošní »přednosta« sjezdu »jiřenkářů« odměněn sklenicí podobnou, z níž opět »radostně připíjeno«.

Kdo složil onu kantátu slavnostní a jaký byl obsah její, nevíme. –

Ze »zaslána« J. H. Pospíšila dovídáme se, že slavnost jiřinková pořádána byla ve Skaličce i r. 1839, k níž »se nejen páni znatelé, ale i milovníci květin a zvláště jiřenek (Georginen, Dahlien) vlídně zvou.« O slušné pohostění postará se prý »všemožně tamnější držitel hostince« p. Steidler.[13])

Slavnost stanovena na den 16. září, svátek to sv. Ludmily, »této první květinky svaté ve křesťanské zahrádce české«. Je dosti zvláštní, že česká veřejnost nevšímá si toho, »co se v naší milované vlasti děje«, takže často dovídáme se o tom až z novin a časopisů zahraničných, jak stěžuje si známý nám referent slavností jiřinkových. A také skutečně dříve, nežli přinesly zprávu o slavnosti této »Květy«, rozepsaly se o ní »Noviny vratislavské« v č. 222.[14])

Návštěva byla hojnější než léta minulá. Sešlo se ze čtyř severovýchodních krajův a z hrabství »Klateckého« na 80 milovníků a pěstitelů květiny této. Toho roku vystaveno bylo přes 200 semenáčů jiřenkových. Byla to prý »utěšená pastva« pro oko . . . »Přednostou« byl opět Essenther, »poctěný zlatou medalií«, který zahájil slavnost přiměřeným »proslovem«. Zvoleni tři cenitelé, ale i ostatní přítomní směli zdání své pronésti, třeba že platilo slovo »soudcův«. Tito vedli si daleko přísněji než léta minulá. Neboť z 200 semenáčů, jež by jistě před čtyřmi roky přijaty byly jakožto »výborné«, tentokráte toliko tři do počtu výborných zařazeny, 80 do třídy první, ostatní — ač věru žádné špatné! — do obyčejných poodloženy. Nejvýbornějším byl prohlášen semenáč skalického sládka Kučery. Semenáč ten nazván byl S m e t a n a, »jménem muže výtečného a vlastence

[13]) Květy, 1839, str. 288.
[14]) Květy, 1839, str. 334—335.

6*

horlivého, ve Skaličce pokřtěného, nyní professora silozkumu v Plzni starověrné . . .«

Prof. Smetana sám byl slavnosti přítomen a složil ku příležitosti této »velmi přiměřenou básničku«.

Referent uvádí dále nám již známá jména. »Čelní pěstitelé rozmanitých jiřenek na lučných březích rudobarevné Úpy — při nichž rek jednooký, Žižka odvážlivý, protivníky své, ve skalních slujích mezi Ratibořicemi a Skalicí naň číhající, srdnatě potřel — jsou jmenovitě«: pp. Hurdálek (který k sobě zvábí na hodinu i dále mnoho »vzácných a urozených hostí« z Čech i Slezska), Kučera, Bossé[15]), Hageborn, Hoch, z nichž každý má 5—800 vybraných jiřinek kromě semenáčův.

O druhé hodině odpoledne »po ocenění semenáčův« vešli hosté do sálu »ozdobeného mnoho sty jiřenek nejkrásnějších ,v kytky a věnce uvitých. Sama Květena své sídlo by si tu byla oblíbila! Při stolování, když se oči již nabažily rozmanitou krásou, chuť v jídlech se kochala, mysl rozprávkami bavila: tuť i ucho hudbou domácích hudcův líbezně zaujímáno bylo, zvláště když páně Smetanova báseň od pp. Keislerů, dvou výtečných jinochů skalických, v Praze vzdělaných a již z »Věnce«[16]) známých, v hudbu uvedená, od nich samých a dvou jiných čtverým hlasem zpívána. Ó, jak libě píseň česká zní!« . . . »Škoda« — lituje Ludvík — že tu zpěvumilovných nebylo dívčinek.«

Na večer, když někteří vzdálenější hosté byli odjeli, osvětlen byl sál, »a z okolí bližšího shromážděná pleť sličná v rozkošném kolování proplesala chvíle radostné, uprostřed svých na ně se co hvězdičky dívajících sestřiček — jiřenek krásných.«

Dne 16. září 1840 psal M. T. (pod šifrou ukryt Marek Teller, ranhojič v Hronově n. M.) o slavnosti jiřinkové delší zprávu do »Bohemie«.[17]) Vypravuje, že konala se dne 14. t. m. a že účastníků slavnosti bylo tenkráte celkem 118, kdežto roku předešlého toliko 83. Počet semenáčů, jenž čekal na klassifikaci, dostoupil značné výše. Počítalo se kandidátů těch na 116, z nichž 112 pocházelo z kraje královéhradeckého a 4 z kraje chrudimského. Společnost skládala se z úředníků státních, vrchnostenských a z elity širokého okolí, z mnohých »uměleckých zahradníků« a přátel flory, z nichž většina byla z pruského Slezska. Mezi hosty objevilo se také několik dam. Censory byli zvoleni: Pan Müller von Eck, »k. k. Tabakverleger« v Ledči, z kraje čáslavského, hradecký profesor Ign. Lhotský a p. Seifensieder, lékárník z Jičína. Ti dali známku »dobrou« 55, »lepší« 47 a »nejlepší« 14 novým jiřinkám. »Nejlepší« z »nejlepších« vykvetla v České Skalici.

[15]) Anoncoval také katalog jiřinek, jako i jiní, na př. Ježek na Hrádku (u Nechanic).

[16]) »Věnec ze zpěvů vlasteneckých uvitý,« založen byl Jos. Krasoslavem Chmelenským; po něm jej redigoval Frant. Škroup.

[17]) Bohemia, 1840, ze 17. září, č. 112 v rubrice »Kunst und Leben in Böhmen.«

Průběh ostatní slavnosti pohyboval se v obvyklých kolejích. Přípitky J. V. a zemskému správci, druhý majetníku panství náchodského, Lippu Weisenfeldovi a třetí přítomným hostům. Na večer v dekorovaném sále zavířila hudba, zvouc »elegante junge Welt« k tanci, jenž protáhl se »pozdě k ránu«. Z hudebního programu zamlouvalo se provedení Labického »třetího quodlibetu« na národní písně, který sehrála skalická hudba při obědě a jenž zamlouval se i hostům zahraničním.

Všichni přítomní opouštěli slavnost s přáním, by častěji mohli se účastniti besedy tak utěšené a

»Damit die Blume jener fernen Zone,
Noch fürder im Sudetenlande wohne.«

Na jiřinkové slavnosti těšili se nejen milovníci a pěstitelé těchto zvěstovatelek podzimu ,nýbrž i ti, kdož navštěvovali je ještě za účelem jiným. Byly to spojené s nimi »zábavy taneční«, jež lákaly k sobě křepkonohou mládež . . .

O jiřinkové slavnosti ,jež pořádána byla r. 1841, dovídáme se od účastníka tanečního reje, který, ač nezván, súčastnil se sjezdu jiřinkářů.[19]) Bylo to r. 1841, dne 6. září, kdy dorazil za deště do Skaličky jakýsi Ch—ý, který shlédnuv, že Steidlerův hostinec jest obklopen vozbou všelijakého druhu, tázal se sám sebe, co toho příčinou? — »Bohatý pohřeb? či svatby? čili jiná neobyčejná slavnost v pondělí před narozením Panny Marie?« Pozvednuv oči, spatřil na štítě hostince »velikánský chochol z krásných, výhradných jiřinek, tak jako kytka na klobouku maloměstského družby . . . Ch—ý byl již doma: toť slaví se tu »svátek . . . . sličných Květeniných dcerušek . . .«

V prvém poschodí byl už sál proměněn v »nejutěšenější a nejsvátečnější chrám bohyně květeny. Tu bylo růženců a pletenců a kytek rukou i okem krasocitným poutaných, a to všecko z jiřenek, z nichž by ta nejposlednější klobouk aneb ňadra té nejspanilejší dívky byla mohla krásiti.«

Jakživ nedíval se prý pan Ch—ý s takovou rozkoší, dychtivostí a nenasyceností na kamna, jako tenkráte. »Jejich ozdobu a krásu byl by jim zajisté páv i se svým stem Argusových očí záviděl.«

Odtud brali se hosté do zahrady Steidlerovy, do dlouhé letní síně, právě toho roku vystavěné. Tam stála dřevěná pyramidka, zdélí jistě jednoho sáhu, na jejichž třech stranách byly rozloženy řady jiřenek. To byly jiřenky »nováčkové«, jež čekaly »na soud«. Proti létům dřívějším byl počet jich daleko menší, a pak vybírány jen ty nejlepší, protože loňského roku byli »cenitelé« velice přísní, a mnohý pěstoun jejich snad raději by viděl, »aby jeho studující synáček nežli jiřenka semenáček do druhé klasy upadla.«

[19]) Květy, 1841, str. 357—358, 366—367.

Za stolem v letní síni sěděli tři soudcové, dva mužští a jeden — na místě prvním — ženský, což budilo všeobecné značné překvapení a podivení. Byla to paní Josefa Nováková, choť důchodního z Pardubic, veliká milovnice a pěstounka květin. S ní »zasedali v porotě« Josef Turek, farář dašický, a měšťan josefovský Jan Schmied. Z »nováčků« vymýtili 20, jakožto ke zkoušce neschopných, a z padesáti bylo vyznamenáno šest, devatenáct se k nim přiblížilo, a druhá polovice byla zařazena do klasy druhé. Cena první přisouzena jednohlasně »něžnému, čarovně zajímavému a vábnému kvítku,« jež odchoval správce ratibořický August Hoch. Výsledek zaznamenán do protokolu, který byl každým účastníkem podepsán.

Na to následovala hostina[19]), při níž předkládáno hojně »nejštěpnějšího a nejšlechetnějšího ovoce, které by sotva kdo hledal v této krajině, do nížto veleslavný Krakonoš svým ostrým, hrotným a studeným dechem zasahuje.«

Při hostině provedena byla ouvertura k »Don Juanovi«, již nacvičil a řídil měšťan velkoskalický pan Pilař. Studující práv Karel Geisler složil zase hudbu k »pospolité písni«, jež byla složena a tištěna právě k této slavnosti. Vedle jiných zvláštní oblibě těšila se »polka, jiřenkám ke cti vypracovaná« panem Hilmarem z Kopidlna.

Po obědě následovaly přípitky: Jeho cís. král. Milosti, nejvyššímu purkrabí, hraběti z Lippe, majetníku panství náchodského, který dostavil se s celou rodinou, gub. radovi a kraj. hejtmanu Vojt. Hrdličkovi, kraj. hejtmanu budějovickému Jos. Reylovi a konečně na zdraví celé společnosti a všech milovníků i příznivců květin, zvláště jiřinek. — »Největší báně dostoupila rozkoš,« když po přípitcích zazněla všeobecně milovaná píseň »Bože, zachovej nám krále!«, již s přítomnými o závod zpívali i hosté ze Slezska. A všickni přítomní slíbili si na konec, že sejdou se tu příštím rokem opět.

Po šesté hodině utichla hudba a hosté počali se rozjížděti. A o hodinu později zazněla hudba »nově nastruněna« opět a to — k tanci.

Přítomen byl i tentokráte »výbor českých dívek, tak spanilých a lepotvárných, že s jiřinkami, ze všech stran laskavě na nás hledícími, tím šťastněji zápasily, an mnohé očko barvou chrpomodrou se honosilo, kterouž chovatelé jiřinek u těchto svých miláčků, toužebně ji sobě žádajíce, až potud bolestně pohřešují . . .«

A pan Ch ý raduje se na cestě po tanečním reji k Jaroměři, že jsme v tomto případě — totiž založením jiřinkového spolku — předešli »mnohé zámezní sousedy.« Vždyť na př. ve Slezsku teprve letos utvořil se první spolek květinářský. A dokonce dnes již mnohá jiřinka vypěstovaná u nás a označená jménem českým ozdobuje katalogy cizozemské, jako na př. »Černobělka«, »Milostenka«, »Květek« a j.

I referent tento potvrzuje, že duší slavností těchto byl pan farář Hurdálek[20]), takořka »praotec všeho květinářství v královéhradeckém kraji . . .«

[19]) U stolu uvažoval pan Ch-ý o potřebě českého »průvodce« po Krkonoších.
[20]) Zásluhou Hurdálkovou provozovány byly několikráte do roka ve Skalici n. Ú. i české hry, zvláště Klicperovy. (Květy, 1839, str. 40.)

I v »Bohemii«[*]) objevila se zpráva o této slavnosti jiřinkové. Popisuje ji zase M. T. Dovídáme se, že zájem o slavnost se vzmáhá a že počet účastníkův oproti loňsku vzrostl na 136. Velká zima, chladné počasí poslední doby a přísnost soudců zavinily, že jen poměrně málo jiřinek zasláno bylo ke klassifikaci. Bylo jich celkem 70, téměř všechny vypěstěné roku toho, a vyjmouc jednu, jež zrodila se v Chocni, vyrostly v kraji královéhradeckém. K polednímu vystoupili hosté, hlavně ze Slezska, Kladska a Schmiedebergu na balkon, který dal zříditi majetník prostorného hostince, pan Steidler, v zahradě své.

Tentokráte vzat byl zřetel na množící se počet súčastněných dam a za censory zvolena paní Klicperová, choť známého královéhradeckého professora, paní Nováková, choť důchodního z Pardubic, »welche mit tiefer Einsicht und mit eben so viel Zartheit als Strenge beurtheilten«; dále byli censory farář Turek z Dašic, Ehrich, hospodářský rada v Náchodě, a Traxler, měšťanosta josefovský.

Ze zaslaných exemplářů prohlášeno za »dobré« 30, za »lepší« 17 a 6 za »nejlepší«. »Královnou« jmenována byla jiřinka vypěstovaná v parku ratibořickém. Po vyhlášení ortelu zasedli hosté k obědu. Přípitky platily J. V., purkrabímu, říšskému hraběti Lippe-Weissenfeldovi, gub. radovi a krajskému hejtmanovi královéhradeckému Hrdličkovi, poslední celé společnosti a všem jiřinkářům. Při tom hrála skalická hudební společnost národní hymnu a hlasité »vivat« provázelo zvláště tyto dvě sloky její:

Aus dem frohen, wackern Kreise,
Der sich heute hier vereint,
Und mit dem die Georgine
Neu und glanzvoll auch erscheint,
Tönt es wie aus einer Stimme,
Wahrer Liebe Unterpfand:
Gott erhalte unsern Kaiser,
Unsern guten Ferdinand!

Das Er lange noch beglücke
Oestreichs treue Völkerschaar
Mit der Huld, und mit der Liebe,
Die stets Habsburg eigen war,
Dass er lange noch beglücke
Das getreue Čechenland.
Gott erhalte unsern Kaiser,
Unsern guten Ferdinand!

V pauzách zpívána byla společenská píseň, již složil k slavnosti té — známý professor ve světě literárním. M. T. ho nejmenuje, ale byl to nejspíše Smetana či snad Klicpera. — Hudbu k ní složil Karel Geisler ze Skalice. Jiné hudební věnování k příležitosti této bylo od p. Hilmara z Kopidlna. Byla to polka, která vedle uvedené písně byla opakována nejhojněji. Z ostatního programu hudebního, jejž obstaral p. Pitasch, uvádí M. T.: Ouvertura k Don Juanu, již provázelo »lebehoch« Mozartovi, Duettino ze Semiramidy od Rossiniho, Ouvertura Ve skalním mlýnu od Reissigera, Cavatina z Fausta od Donizettiho, Ouvertura k Figarově svatbě od Mo-

[*]) Bohemia, 1841, z 12. září, č. 110. — Od r. 1841 konány výstavy jiřinek v Praze v lázních Svatováclavských a to ve dnech 26., 27. a 28. září (Bohemie, 1841, ze dne 17. září.) — Dne 12. září 1842 pořádána jiřinková slavnost v Bělé pod Bezdězem. Popisuje ji H . . l . .n v Bohemii, č. 125. ze dne 18. října 1842.

zarta, jež musila býti opakována, Symfonie z Emmy D'Antiochia od Mercadante a konečně »jiřinkový valčík« a »jiřinková polka« od Labitzkého. A večer stkvělý bál, jenž trval »von einem souper ambulatoire« až do pozdních hodin ranních . . .

Ale zpráva v Bohemii měla svou dohru. Prof. Klicpera zaslal jakousi opravu[22]), v níž prohlašuje řadu tvrzení pisatelových za omyly. A byl tím přímo dotčen způsobem nejnepříjemnějším, ježto klamné zprávy Tellerovy způsobily velikou sensaci. Proto chce Klicpera jako přímý účastník slavnosti uvésti tvrzení ona na pravou míru. Předně popírá, že by byla zavinila krutá zima okolnost, že byl obeslán menší počet jiřinek. Také není pravda, že vystavěl p. Steidler balkon či pavlač pro jiřinky a p. Rovněž je nesprávné, že by paní Klicperová zasedla mezi porotci, ježto by nebylo možno úkol ten svěřiti paní, jež nezabývala se nikdy pěstováním květin. Jediné povolána byla k úkolu tomu paní Josefína Nováková, která také náležela k trojlístku soudcovskému, v němž zasedal kromě ní farář Turek a pan Schmied a ne p. Traxler, který ani nebyl přítomen slavnosti. Konečně nestala se »královnou« jiřinka vypěstovaná v parku ratibořickém, nýbrž v kuchyňské zahradě, a to p. správcem Augustem Hochem. Ostatní věci jsou podle Klicpery správné.

O slavnosti jiřinkové r. 1842 dovídáme se toliko, že byla stanovena na den 12. září[23]), k níž »se milovníci a pěstitelé této květiny uctivě« zvali.[24])

Jest to jediný případ, že nenajdeme o schůzce té referátu v současných časopisech, neboť dovídáme se zase o jiřinkářích z Květů roku následujícího (1843).

Bylo to zase dne 12. září, kdy sjelo se do Skalice z Čech a Slezska přes 180 hostí obojího pohlaví. Před 12. hodinou při »klassifikaci« dostalo se prvních dvou cen p. Bossému, dvornímu zahradníku z Ratibořic, třetí kaplanu skalickému Ant. Charvátovi. »Krásné straky a duhové semenáče« vystavil kromě jiných také dvorní zahradník Berenkopf, na něž čekalo »ocenění roku příštího, zůstanou-li stálé«.

»Po klassifikaci odebrali se přítomní k tabuli připravené v sále, rozděleném skleněným pažením. Sál jako léta předešlá byl vydekorován jiřenkami a jinými květinami, tak že člověku vstupujícímu sem zdálo se nejinak, než jakoby do kouzelného zámku byl vstoupil . . .«

Pan Steidler častoval štědře, »sloužící se jen hemžili. Čím hustěji se na stůl stavěly lahvice s vínem, tím humornější stala se společnost. Zátky lítaly do stropu, z lahví se počalo kouřit, hovor nabýval větší a větší živosti . . .« Připíjelo se. Po každém přípitku zazněly intrády a na konci hymna: »Bože, zachovej nám krále . . .«

[22]) Bohemia, 1841, z 29. října, č. 130.
[23]) Květy, 1842, z 31. srpna, str. 274.
[24]) Česká Včela, 1842, ze 2. září, str. 280.

Slavnost, jako léta předešlá, skončila bálem, možno také říci »besedou«, k níž dostavilo se mnoho hostí, zvláště krásné pleti.

Kdo z královéhradeckých byl přítomen, nevíme, Možno, že Pospíšil, s nímž přijel i zeť jeho, Jan Vávra (Lomnický), který tuto slavnost vylíčil v Květech ze dne 23. září.

O tom, kterak roku 1844 Skalice uchystala »květomilovným přátelům svým daleko široko rozhlášenou slavnost bohyně D a h l i e,« vypravuje v České Včele z 24. září t. r. vzletně a obšírně dr. Josef Čejka. Toho roku trávila v Ratibořicích u rodičů podzim Božena Němcová. Dr. Čejka, lékař a přítel její, cestuje po východních Čechách zavítal k ní do Ratibořic na návštěvu a zúčastnil se v její společnosti slavnosti jiřinkové.

»Bylo to v úterý 10. září za milého rána, — tak píše v České Včele[25]) — když jsme se z Ratibořic do Skalice na cestu vydali. Ze všech stran sjížděli se ctitelové nádherných jiřinek, a z mnohého kočáru zavítala nám drahá tvář vlastencova. V hostinci »u Českého lva«, nad jehožto hlavou se jiřinková koruna houpala, hemžilo se hostů nesčetné množství. V příjemném zahradním salonu seděli na vyvýšeném místě čtyři soudcové a písař. Před nimi stál jehlanec, jehož tři boky rozmanitými jiřinkami, vyvolenci to předešlých roků, jako jiskrnatými klenoty vyšitým čalounem ozdobeny byly. Čekance vystavené pocty podával panský zahradník Bosse přísným soudcům, kteří po bedlivém uvážení každému z nich zaslouženou třídu přiřknuli a protokolárně zaznamenali. Jaká to změna času, středověké za strašné půlnoci odbývané, tajemné krvosoudy obrátily se k nevinným květinám, místo lidských životů vadnou jiřinkové listy, místo proudů krve tekou proudy Mělnického. Ať zasmušilec tedy naříká a běduje, že se lidskost nešlechtí, že mrav a způsob k jemnosti nedospívá; kdož mu uvěří? — Jednalo se teď o vyvolení tří nejdokonalejších jiřinek, které by královskou poctou odměněny býti měly. Kdo v tajemství jiřinkového pěstování zasvěcen není, divil by se, že právě tato bezvonná květina, která jako žena marnotratná, všecku sílu svou na lesknavé barvy zevnějšího hedvábu vynakládá, takového zalíbení došla. Tomu však není takto. Dokonalost jiřinky záleží v jiných vlastnostech. Na barvitost, rozložitost květu nebere se žádný ohled, nýbrž hledí se, aby z vlastního semene vyrostlá květina nesla hustě směstnanou korunu, jejížto svinuté lupeny v pěkné srovnalosti sferickou dokonalost napodobují, tak aby žádný lupen nad ostatní se nevypínal, ale svorným duchem k celku přispíval, a konečně aby při úplné vykvětlosti v jiřinkovém srdci plná zásoba svinutých lupínků nekonečný vývin slibovala. Toto poučení o dokonalosti jiřinky, ješto by se pro mnohou lidskou jiřinku hodilo, smířilo mě s květem tím, jejžto jsem vždy za páva mezi rostlinami považoval. První poctu obdržela jiřinka z pě-

[25]) Česká Včela, 1844, str. 307 a 308.

stovny p. uměleckého zahradníka Bosse, jsoucí nazvána Jiří Poděbradský, druhá dostala jméno Vlasta a třetí princ Albert, na památku jeho velké lásky k přírodě. Za odměnu udělila společnost pěstitelům tři skvostné poháry, z nichž se při hostině hlučné toasty pily. Po veselém kvasu, který se v příjemném a velmi vkusně ozdobeném sále odbýval, kde v hlavním výklenku v zeleném poli bílými květy vysázená slova Česká »Sláva Dahlii!« se skvěla, zavzněly slavné České sbory Jelenovy, které tak jako instrumentální hudba při stole nelíčenou pochvalou vyznamenány býti musejí, začež obyvatelstvo Skalické svému zasloužilému měšťanostovi netajené díky vzdává, kterýžto pochvílí své národnosti a pěknému umění věnuje, o čemž hudební skladby k písním zvláště ku slavnosti Jiřinek od váženého hosta básněným pěkným jsou důkazem. Že zpěvy národní hlučně uvítány byly, netřeba se zmíniti. Skvostný bál ukončil příjemnou tuto slavnost, kterážto co spojiště společenského života Skalického okolí nikdy beze vší důležitosti ostati nemůže.«

Když byla pořádána r. 1837 prvá slavnost jiřinková v Skalici nad Úpou, účastnilo se jí 40 hostí. Do r. 1844 stoupl počet pěstitelů jiřinek znamenitě, takže t. r. vítala Skalice 180 jiřinkářů. Než roku následujícího návštěva poklesla. Jiřinkářů dostavilo se dne 16. září pouze 80: hustý déšť odradil mnohé. Déšť také bránil, aby hosté prohlédli si »spanilá dítka Květeny« v přírodě. Všecko však vynahradil p. Steidler, který přenesl jiřinky do místností hostinských. Prostorný sál s několika místnostmi vedlejšími byl ozdoben »několika tisíci těchto květů nejkrásnějších« . . . »v pletencích dlouhých a velkých kytkách, i jiné podoby, jako myslivnu, poustevnu, věž atd. představujících . . .« Dekoraci tuto, jak prozrazuje M[yslimír [Ludvík][26]), provedl Hurdálek se starostí nemalou.

»Ze všech stran se na každého usmívaly sličné, bujností kynoucí jiřinky. Ač prvotně cizinky, přece již dosti zdomácnělé, oslovily každého hosta upřímnou prostosrdečností českou: »Vítejte nám!« Nelíčená slova tato na některé dojemně účinkovala; škoda,« — povzdechl si dopisovatel —, »že tato schůzka pro jistou okolnost více českého rázu nemá, ač by míti měla.«

Po 11. hodině vrátili se rozptýlení hosté do síně zahradní, kde provedeno bylo ocenění dvouletých semenáčkův. Z třicíti vyhovovalo požadavkům pouze pět, jež byly přijaty do katalogu. První cenu dostal »P o d i v í n«, jejž vypěstoval p. Bossé, druhou Hurdálek. Prvnímu věnovala společnost pokál skleněný, druhému cukřenku.

»Nyní se odtud hrnuli všickni do hlavního, nádherně ozdobeného sálu k obědu, po česku, totiž chutně i hojně připravenému. Chutná jídla, česká vína, upřímný hovor, libozvučná hudba pluku Hoheneggského z Josefova rozhřály srdce, rozjařily mysl a rozvázaly jazyky všech přítomných dosti

[26]) Květy, 1845, str. 460, též str. 416.

brzo.« Hostina zakončena stručnou řečí a několika přípitky. »Večer při čarovném osvícení byl hlučný ples s rozmnoženou společností, aby okázaly krásu svou Jiřinky — živé. Věru, české slečinky bez lásky k mateřčině, tak lahodné, jsou pravé jiřinky, plny krásy bez — vůně.«

R. 1846 nekonala se slavnost jiřinková ve Skalici, nýbrž v Náchodě. Z jakého důvodu stalo se to, nevíme. Tentokráte držána byla až 22. září. Zpráva Květů[27]) o slavnosti této jest celkem stručná. »Vchod, schody, pěkný sál a vedlejší pokoje hostince u »Zlatého slunce« byly jiřinkami a listím vkusně okrášleny. Škoda, že pro nepříznivou povětrnost toliko 40 osob ke stolu v nadřečeném sále se sešlo. V postranním pokoji posuzováno 24 nově vypěstovaných jiřinek, z nichž jedna panem správcem Hochem z Ratibořic vypěstovaná odměny, a jiná od téhož pána pěstována prvního akcessitu došla« . . . »Druhé akcessit dostala jiřinka pana Bosse, knížecího dvorního zahradníka v Ratibořicích.[28]) Mimo to bylo 300 velmi pěkných jiřinek jednoty jiřinkové na podívanou vystaveno. Mezi stolováním hrála kapela c. k. ostrostřelců Královéhradeckých. Tatáž kapela hrála i večer v bále v témž souměrně vyšňořeném a osvětleném sále nejnovější kusy.«

Nepodepsaný referent volá vroucně: »Kéž by tato slavnost ctitele Květeny často ještě blažila; kéž by ale také příznivější povětrnost jí v plné míře užiti nebránila!«

Poslední slavnost jiřinková konána 20. září r. 1847 a vylíčil nám ji Klsko (= Kolísko).[29]) Tentokráte opět příroda hrozila, že slavnost zkazí, ale »po mnohých deštivých dobách pohoda co rybí oko jasná následovala. Jitro sice ještě nahnalo poněkud pořadatelům strachu, poněvadž byl, šedivý mráz, neboť měli obavu, ‚že Břetislav s Juditou, nebo Hostivít s Kašou, aneb Liboš s Bibianou, které v nejspanilejší kráse své hlavinky vypínaly, zmrznou, zčernají a k exequiem se hotoviti budou. Obava byla zbytečná. Jmenované jiřinky nezmrzly a hosté nemohli se nabažiti ani krásy jejich.«

Den 20. září t. r. byl v pravdě jiřinkový; »na přijíždějících koních u kočárů plno jiřinek, na mýtní zástavě množství jiřinek, na hostinci u »Bílého

[27]) Květy, 1846, č. ze 6. října, str. 480.

[28]) Podle zprávy o slavnosti v Bohemii, č. 143 z 29. září 1846 první cenu obdržel p. Hoch z Ratibořic, první akcesit p. farář Hurdálek, druhý akcesit p. Bossé, z ostatních první známku obdrželo 4, druhou 7 a třetí 10 jiřinek.

[29]) Česká Včela, 1847, str. 315, (z 1. října). O vynikajícím českoskalickém učiteli a pracovníku národním Josefu Kolískovi podrobné zprávy přináší spisek Česká škola na Náchodsku. V paměť jub. roku 1908 sestavilo učitelstvo. Nákl. c. k. okr. šk. rady v Náchodě 1908.

lva« p. Steidlera obrovská kytka jiřinek, v sále věnce z jiřinek, zkrátka samé jiřinky; člověku, jenž vstoupil sem, zdálo se, že jest v některém čarovném zámku ze 1001 nocí . . .«

V průčelí ve výklenku sálu mezi nejkrásnějšími jiřinkami stkvěl se obraz Ferdinanda v zlatoskvoucím rámci.'

Před polednem nastalo jako v létech dřívějších ‚sortirování' jiřinek. Jiřinka centrálního správce z Ratibořic Hocha, ‚byla králem'. Byla ‚v barvě podobna k Leonoře, jen o něco více růžové barvy, útvar její jest však o něco menší, kulatější, lístky květů okrouhlejší a vůbec subtilnější'. Jméno její měl přinésti katalog na r. 1848.

Kolíska těšilo, že bral se ohled při pojmenování jiřinek na jména česká, jako na př. Přemysl I., Libuše, Božena, Otakar, Žižka, Jiří a j., jakož i na jména ‚našich výtečníků,' jako prof. Smetana, prof. Klicpera a j.

»O 1 hodině sedali hosté, paní s jiřinkami v pletencích na hlavě, a páni s jiřinkou u kabátu ke skvostně připravené tabuli, kteráž mezi jinší okrasou a dobře připravenými pokrmy již dávno chvalně známé kuchyně paní Štajdlerové také uměle a přemile z jiřinek vyvedenou besídkou se skvěla.«

Při tabuli hrála znovu k životu vzkřísená ‚chvalně známá' hudba českoskalická. Když pak provedena byla Procházkova směs z českých písní národních a Svobodův Husitský kvapík, »rozjařila se mysl pp. hostů tak, že mnozí známou píseň spolu zpívali, všichni pak opakování těch dvou kusů žádali. Na to následovaly obvyklé přípitky: první přípitek dvorního rady Ericha, který získal si zásluh kromě děkana Regnera a j. o školy přádelní, platil králi Ferdinandovi a celému domu panujícímu. Hostina zakončena písní národní »Bože zachovej nám krále«, načež v přátelském hovoru nastalo loučení a zvaní k přesroční slavnosti starších pp. hostů.«

V 7. hod. večer zahájen valčíkem Štrausovým bál, a v okamžiku byl tento tak prostranný, čistě osvětlený sál a okolní pokoje krásnou pletí a mladými pány — všichni jiřinkami ozdobeni — naplněn.

Taneční program byl jenom český. Hudba hrála nejnovější a dokonalé skladby ‚chvalně' až do rána. A zase starý stesk ozývá se ze závěrečných slov Kolískových: »O kýž pak by bylo možné v odpočinkách mezi tancem v hovoru u krásné pletí tolik mateřských zvuků slyšeti jak českých krásek zde bylo! O! jiřinko! jiřinko! krásná jsi, ale — nevoníš!«

Slavnosti jiřinkové, jako vešly s Hurdálkem v život, tak smrtí jeho (zemřel počátkem prosince 1847) i zašly. Dojemně zní pohrobní vzpomínka přítele jeho, professora Jos. Fr. Smetany, jíž přinesly Květy.[30])

[30]) Květy, 1847, str. 608.

»Hrstka země, vržená do hrobu Františka Hurdálka od přítele jeho J. F. S.«

Odpočívej v pokoji, příteli drahý! Svadly vnadné jiřinky tvé, zhubené mrazem jízlivým, uvadnul po nich laskavý pěstitel jejich. Jak krásně květly v zahrádce tvé celému okolí vítané, jak se dařil zrust, jak vynikala lepost jejich pod umělou rukou tvou! Když jitro letní nastalo, když se paprsky vycházejícího slunce jiskřily na porosených lících jejich, sestupoval jsi s klidného příbytku svého do zahrádky, jediné útěchy své, abys mnoholetým neduhem sklíčená prsa posilnil. Tu se na tě usmívalo každé poupátko novorozené, z otvírajícího se kalíšku vděčné políbení ti zasílajíc; radostí se ozářilo oko tvé a ubledlé líce zarděly se lehkými červánky blahého citu. Tys žil v květinách a srdce tvé bylo korunka květnatá, osypaná zúrodňujícím pelem dobroty a lásky přátelské. I vzejde z něho semeno v mateřském lůnu posvátné země a z toho vzroste květ nový, nesvadlý list nebeský, v jehož kráse neocenitelné a nevyzpytatelné duch tvůj se bude kochati pověčně. Odpočívej v pokoji! Utěšený obraz mírné a citupIné duše tvé potrvá v srdci mém, až i já se za tebou odeberu.«

R. 1848 Skalice již jen vzpomínala na slavnosti jiřinkové. Dočítáme se o tom v Polabském Slovanu[31]), jenž vycházel v Hradci Králové nákladem J. H. Pospíšila: »Ve Skalici letošního roku nebyla slavnost jiřinková nepochybně proto, že po smrti našeho Hurdálka s takovou horlivostí jiřiny se nepěstí, nemysli tedy žádný, že to vinou Ústavy, jak se rádo od zpátečníků jí za vinu klade.«

Pomník trvalý postavil slavnostem jiřinkovým A. Jirásek v nové kronice »U nás«. V třetí knize »Osetek« zmiňuje se o inserátu faráře dačického Josefa Turka, dále o prvé slavnosti jiřinkové, o přípravách a průběhu jejím, o účasti Boženy Němcové při slavnosti, a j. V »Zeměžluči« dotýká se historik a malíř kraje tohoto slavnosti jiřinkové z r. 1841, kdy došla zvláštní pozornosti paní Nováková, choť pardubického důchodního, která tehdy zasedala mezi »ceniteli na soudné stolici« s farářem Turkem a josefovským Šmídem . . .

Slavnosti jiřinkové byly rázu čistě lokálního a nepřinesly toho, co čekalo se od nich, jak patrno z narážek referátů . . . Nebyly to slavnosti výlučně české. Nebyl to jazyk český, nýbrž jiřiny, jež sem lákaly hosty z daleka široka. Proto však nelze jim upříti krásy a půvabu . . . Bylo to kus idylly v pohorském zákoutí tomto . . . A ke konci i jazyk český hlásil se tu hlasitěji o právo své . . . Přišla jiná doba, jiné zájmy a pro besedy jiřinkové nebylo již u nás místa . . .

[31]) Polabský Slovan, 1848, ze 24. října, str. 72.

VLASTA PITTNEROVÁ:

BOŽENA NĚMCOVÁ V POLNÉ.

Nevím, zda bylo mi kdy v žití co milejším a vzácnějším nad vzpomínky z dob národního probuzení, rodiči mými vyprávěné, zachovávané ve vzpomínkách rodinných jako vzácné květy. Jsou takové vzpomínky jako květy immortell, nepozbudou svojí barvy, zdají se býti svěží jako květy protěže.

V mém rodišti, městě Polné v Žďárských horách, panoval čilý ruch vlastenecký. Od doby, kdy byly patrimoniální úřady vrchnosti, arci německé, ze zámku polenského přeloženy do Přibyslavě a Zámku (či Kláštera) Žďáru, zvedalo občanstvo hlavy a záhy česká četba vykonala svoje poslání.

Divadlo české počalo se hráti již r. 1825, a to v sále vrchnostenského zámku. Hrálo se někdy i německy — nějaký kousek, a tak zvané »akademie« bývaly sestaveny z českých i německých zpěvů a deklamací.

Otec muj zařidivši si svůj kupecký obchod v roce 1838, stál záhy v kruhu vlastencu na čelném místě. Při obchodě v zboží smíšeném měl i trafiku (pamatuji se z doby svého nejútlejšího mládí na tabuli s malovaným Turkem a nápis »Prodag c. k. tabáku«), pak vinárnu a malé knihkupectví, připojené k prodeji kalendářů a školních knih.

Vlastenecká společnost scházela se ve vinárně u Pittnerů každé neděle, čítány tu české noviny, půjčovány navzájem české knihy a rokováno o těch »nových« časech, o úkazech slibnější budoucnosti českého národa.

Byly to doby naivního vlastenectví Tylova, kdy přednešení české písně, zavěšení obrazu z českých dějin, kupování českých knih platilo za činy vlastenecké, činy, jaké nazýval Havlíček »vlasteneckými cukrlaty«.

Ve vinárně mého otce zavěšeny byly na stěnách obrazy českých králů, počínaje Přemyslem; nescházel Hus a Žižka, a jak vycházely podobizny českých buditelů, přibývaly k předešlým.

Byl tu Jungmann, Dobrovský, Palacký a jiní, a hlouček vlastenců patřil zbožně k obrazum těm, čerpaje z rozhovorů o nich uvědomění a sílu k té drobné národní práci, která stala se úkolem menších venkovských měst, která vnikla do rodin a stala se základem pevným pro práci příštích pokolení.

Ve všední dny scházel se ve vinárně kroužek menší. Přicházel děkan s oběma kaplany, úředníci a někteří starší měšťané.

V roce 1839 přidružil se k této denní společnosti Josef Bořivoj Němec, kterýž se právě do Polné dostal. Seznámiv se žádal nové přátele o zapujčení knih. Oba kaplani, Josef Seidl a Josef Tapin Kuhn nabídli svoje knihy rádi krásné mladé paní Němcové.

Božena Němcová přečetši německé knihy obou kněží a obdrževši z ruky kaplana Kuhna Tylovu práci »Poslední Čech«, vyprávěla mému otci o hlubokém dojmu, jakýž tento román jí byl v duši způsobil.

Otec nabídnul mladé paní i svoji knihovnu a prvou knihou, kterou si odnášela, byl almanach »Vesna«, řízený Boleslavem Jablonským.

Záhy přinesla knihu zpět, záhy pročetla celou otcovu knihovnu a sháněla se po českých knihách, kde jich bylo lze jenom sehnati.

Líbilo se jí v Polné a libovala si v kruhu vlastenců. Pusobila při společných schůzkách za letních podvečerů a nedělních odpůldnů v hostinských zahradách a pod lipami u panského pivovaru i na paničky měšťanů a nabádala tyto k českému čtení.

Přivezli Němcovi s sebou do Polné synáčky Karla a Hynka a narodila se jim zde dceruška.

Když šla s touto k úvodu, provázela ji do kostela místo kmotry moje matka, kteráž ráda na to vzpomínala. Němcová nazývala maminku pak někdy žertem »paní kmotrou«.

Němcové líbilo se v Polné. Město jest překrásně položeno, starý zámek a zřícenina hradu zrcadlí se v hladině obrovského rybníka »Peklo« s překrásným pozadím lesnatého vrchu.

Moje maminka vyprávěla vždy ráda, že docházejíc k dohledu na pole, potkávala často Němcovou, která se sama po mezích procházívala, majíc vždy plné ruce polních květin a tyto i za pasem i ve vlasech zatknuty. Že byla velice krásnou, říkávala matka vždy, tvrdíc, že sličnější ženy nikdy nepoznala.

Ráda však stěhovala se Němcová roku 1842. do Prahy, kde byla ve vybraném kruhu tehdejší vlastenecké společnosti mile přijata a oblíbena.

Vzpomínala však ráda na polenské vlastenecké přátele, dopisovala si s kaplanem Kuhnem a mým otcem, kterýž ji také několikráte v Praze, tehdy arci dlouhou, téměř dvoudenní jízdou po dostavníku dostižitelné, navštívil.

Když objevilo se jméno Boženy Němcové na obzoru české literatury, tu těšili se polenští vlastenci z toho, že spisovatelka Němcová mezi nimi prodlévala. Důkazem jest, že v mnoha rodinách dáváno dítkám jméno Božena.

I můj otec pojmenoval tak svoji dceru, a maminka byvši někým vyzvána za kmotru, což se často stávalo, a žádána, by dala novorozeňátku svoje jméno Leopoldina, odpírala vždy, míníc, že to jest jméno německé, a radila nazvati dítko Boženkou.

Slibovala Němcová, že přijede se někdy s dětmi do Polné podívati, leč nedošlo k tomu.

Ale spisy její kupovány a čteny, těšeno se, any se objevovaly její práce v časopisech.

Opisuji tuto dva listy, které psala Božena Němcová mému otci.

V Praze, dne 2. ledna 1845.

Mnohovážený příteli!

Podivila jsem se, že můj list ještě nemáte, který jsem hned před novým rokem Vám odeslala, skrze mladého Sadila, ale on jej bezpochyby něja-

kému vozkovi dal a tím se snad opozdil. Kdybyste ho tedy neměl dostat, píšu Vám raději o tom, oč jsem Vás prosila.

Bude se zde jako lonského roku na masopustní pondělek dávati maškarní merenda, o které se chtějí zdejší vlastenky v národních krojích presentovat. An žádný zde ten kroj okolo Polné nezná, ráda bych já, jestliže šat dostanu, Polenskou selku dělala. Já však nevím, jest-li to původně český neb německý kroj, ale to nic nedělá, jen jestliže se v českých vesnicích nosí. Myslím ty širokaté selky s těmi modrými sukněmi a tím čepením. Buďte tak dobrý, zdali Vám to možná, a objednejte mi to. Ale musela bych míti všecko, totiž: sukni, zástěru, šněrovačku, kabát, košili a pak to čepení do hlavy; ale teď nevím, jeli to již z vlasů udělané a jehlicí se to jen přidělá, aneb si to každá sama udělati musí; prosila bych tedy, abyste mně to psal a jen pentli a jehlici poslal, nejsou-li ty rulíky falešné. Že černé vlasy mám, to víte snad; ale pro větší jistotu Vám posílám míru délky, šířky ramenou a v polo. Největší nit je délka, nejmenší šířka ramen a prostřední v polo. O červené punčochy a přasky ke střevícům se nějak postarám, jakož i o červený šátek.

Co děláte ve Vaší Polné? Nebudete mít žádný český bál neb besedu? Myslím, kdybysme tam teď byli, že by nás to víc těšilo. Kdy přijedete zase do naší Prahy? Až bude železná dráha, to bude příteli slávy, a všecko české — — Také máme mnoho naděje k vystavění nového českého divadla. Nyní Vás ještě jednou prosím, jestliže Vám to možná bude, byste šaty dostal a Vám to jináč žádné obtíže činiti nebude, mně je co nejdříve odeslal; ale to Vás budu prositi, kdybyste mně hned psal, zdali je dostanu čili nic a po kom je posíláte.

Pozdravení od mého muže na Vás a všecky známé, jakož i ode mne, obzvláště mě Vaší milé choti mějte odporučenu.

S úctou zůstávám Vaše

Božena Němcová.

Ochotný přítel rád vyplnil přání spisovatelčino, opatřil a zaslal jí žádaný kroj. Tuto poděkovací dopis:

V Praze, dne 18. února 1845.

Mnohovážený příteli!

Odpusťte, že jsem tak nezdvořilá a teprv teď Vám za Vaši službu děkuju; byla jsem ty dni, když vozka přijel, trochu churavá, a posud mně není tuze dobře; poslala jsem tedy šaty bez řádky psané. Ty punčochy a to tílko beztoho že jste selce dal, já jsem si je dala z tenší látky ušíti, ale kdyby ji to nebylo milé, nechala jsem plátno při tom, snad si ho ale nechá tak. Já Vám mnohokráte srdečně děkuju za Vaši starost i Vaší choti, a budete-li kdy čeho ode mne žádati, mileráda Vám to udělám. Jestliže ještě co k placení přijde, tedy mně to pište, já to zapravím. Jak jste se v besedě bavili? A jak jste masopust strávili? Jak merenda dopadla, budete

beztoho ve Květech od Tyla čísti, bylo toho mnoho a nebylo to tak srdečné jako v loni; můj kroj se líbil. Ještě dvě léta a bude z merendy česká redouta. Byl jste spokojen s Vaším referátem ve Včele? Pište brzy zase něco tak prospěšného a potěšitelného jako o Moravě, bylo by potřebí, kdyby se to v Čechách také stávalo.

Nyní ještě jednou Vám díky vzdávám; Vaší drahé choti, jakož i všem známým mějte mně odporučenu. Od mého muže srdečné pozdravení.

S úctou

Božena Němcová.

Onen referát zaslán byl Antonínem Pittnerem do »České Včely«. Týkal se českého plesu či »besedy« v Jihlavě, při které byl otec můj spolupořadatelem. Při této zábavě rozdávány byly dámám taneční pořádky v podobě hodinek. Kromě seznamu tanců nacházely se na růžovém lístku veršíky:

V staré doubravině
mladá lipka roste,
v jejím libém stíně
vítej, milý hoste.
Lahodí-li tobě
libé stínu vání,
neobtěžuj sobě
lipky pěstování.

Veršíky tyto složil MUDr. Leopold Fritz, tehdejší a dlouholetý potomní předák Čechů jihlavských, který v letech osmdesátých koupil dům pro českou školu v Jihlavě a svoje jmění — zemřev neženat — odkázal Ústřední Matici školské. Byl přítelem mých rodičů, dojel doprovodit moji maminku ke hrobu. Jeho sama pak doprovodil ke hrobu můj otec, tehdy již kmet více než osmdesátiletý, nedlouho před svojí smrtí.

Vzácnou, drahou jest mi vzpomínka, že rodiče moji účastnili se byť jen drobné, přec důležité práce národní. Nejdražším jest mi po nich dědictvím.

A vzpomínka na Boženu Němcovou, na její přátelské styky s rodiči mými zůstane mi po čas života květem nevadnoucím.

V tichém městě pod horami Žďárskými žila vždy památka slavné spisovatelky v úctě a lásce u všech, kdo ji znali i kdo poznali ji jenom z jejích spisů, z jejího zlatého péra — — —.

STANISLAV SOUČEK:

ČEJKŮV DOPIS „Z RATIBOŘIC“ V ČESKÉ VČELE R. 1844.

Lékařská pomoc, které dr. Čejka, potomní professor na lékařské fakultě university Karlovy (1812—1862), poskytoval od roku 1841 Boženě Němcové, záhy přešla v upřímné přátelství, významné pro duševní rozvoj mladé spisovatelky.

Z tohoto přátelství vyplynula několikadenní návštěva Čejkova v Ratibořicích v září r. 1844. Tam totiž, okřívajíc z těžké nemoci, dlela od počátku srpna Božena Němcová. Čejka dal se svou přítelkyní provésti po nejbližším okolí ratibořickém, 10. září súčastnil se s ní ve Skalici jiřinkové slavnosti, oblíbené to příležitosti ke schůzce okolních vlastenců, již k výstavě jiřinek a k udílení cen nejpěknějším květům se scházeli a sjížděli, aby se spolu potěšili a pohovořili si o ruchu vlasteneckém i zkušenostech svého působení, a vyjel si s ní a její sestrou Marií do Náchoda.

O jeho zažitcích cestovních »Česká Včela« r. 1844 přinesla z jeho ruky tři dopisy (označené vesměs šifrou Č.). Prvý (»Ze Skalice nad Úpou«, v čís. 77. ze dne 24. září na str. 307—308) popisuje jiřinkovou slavnost ve Skalici. Třetí, opozděný, s poznámkami a úvahami o ruchu vlasteneckém, pocházejícími již z cesty zpáteční (»Od Cidliny«, v čís. 87. ze dne 29. října na str. 348), doplňuje jej zprávou o vlasteneckém působení duchovenstva zavítavšího k jiřinkové slavnosti.

Druhý, nejdůležitější (»Z Ratibořic«, v čís. 78. ze dne 27. září na str. 312), otiskuji tuto pro vztahy jeho k literární činnosti Boženy Němcové.

Božena Němcová provázela přítele půvaby krajinnými, upozorňovala jej na význačné figurky z obyvatelstva, na lidovou tradici a řeč a při tom opakováním sesilovala si dojmy zbylé z mládí a doplňovala je novými zážitky (spolu slyšeli na př. vazbu »hvězdy požáry házejí«). Souhlas Čejkův utvrzoval a zvyšoval hodnotu, již přikládala těmto součástkám svého mládí.

Částečku materiálu takto povzneseného do výše zvláštního zájmu, jejž předpokládá literární zpracování, Božena Němcová asi na podnět Čejkův hned napsala a uveřejnila v »České Včele« r. 1844. Jsou to »národní pověsti«: »Silný Ctibor« (otištěná v č. 79. ze dne 1. října), »Devět křížů« (v č. 95. ze dne 26. listopadu) a »Rousín« (v č. 103. ze dne 24. prosince.)[1]) Z nich výslovně v listě Čejkově připomenuta prvá, jež v »Babičce«[2]) je pouze skizzována; druhá, se snadno rozeznatelnými prvky z lidové bal-

[1]) Nově otištěny v »Sebraných spisech B. Němcové« pro knihovnu »Čeští spisovatelé XIX. století« uspořádaných Marií Gebauerovou (toto vydání cituji i dále) IX. 376—383. Poněkud přepracovány pojala pověsti ty B. Němcová do svých »Národních báchorek a pověstí« (v uvedeném vydání »Silný Ctibor« V. 326—330, »Rozkoš« — dřívější »Rousin« — V. 331—332, »Devět křížů« VI. 17—19.)

[2]) Sebr. spisů II., 49.

lady o ženichu skonavším na cestě pro nevěstu,[3]) je v »Babičce«[4]) ve dvou variantách, z nichž druhá je bližší versi vypravované v »České Včele« a v »Národních báchorkách a pověstech«, prvá pak se zdá rozvedením varianty v »České Včele« pouze naznačené.

K tomu, že z lokálního materiálu zpracovala právě pověsti, Boženu Němcovou krom obliby a zvláštního hodnocení tohoto druhu slovesného v tehdejších dobách vedla asi knížka známého z Jiráska (z jeho románu »U nás« a z jeho autobiografie »Z mých pamětí«) tehdejšího hronovského ranhojiče Marka Tellera (1812—1875) »Sagen der Herrschaft Nachod in Böhmen. Zum Theile nach historischen Originalien, und zum Theile nach mündlicher Überlieferung in Versen bearbeitet«, vyšlá v Praze r. 1839. Božena Němcová tuto knížku vzdělaného a ušlechtilého lékaře znala a užila jí vedle jiných ještě pramenů, na př. — v pověsti o »Silném Ctiboru« — pověstí shledaných tehdejším studnickým lokalistou Josefem Myslimírem Ludvíkem (1796—1856), zpravodajem Tellerovým a potomním pisatelem »Památek hradu, města a panství Náchoda, i vlastníkův jeho« (díla dokončeného a vydaného teprv přítelem Ludvíkovým, novoměstským děkanem Janem Karlem Rojkem.)[5])

Zmínka Čejkova o pověstech z Náchodska měla připravovati patrně čtenářstvo »České Včely« na otisk jich. Jedna z nich, »Silný Ctibor«, o níž je v listě výslovná zmínka a jež asi současně s listem zaslána, vskutku je otištěna hned v následujícím čísle, jiné dvě pak ještě do konce roku.

Jiné prvky Čejkova listu, zejména všecky z prvého jeho odstavce, shledáváme pak až v »Babičce«.

Nějaká slovní shoda ukazuje, že Božena Němcová píšíc »Babičku«, sáhla po dopisu Čejkovu, jako najisto užila v ní posledního (17.) Obrazu z okolí domažlického«.[6])

[3]) Ballada tato se čte na př. v Erbenových »Prostonárodních českých písních a říkadlech«. 1886. 530—533 (ve vydání prvém, z r. 1842, již též, v odd. III., č. 4.).

[4]) Sebr. spisů II., 167—169.

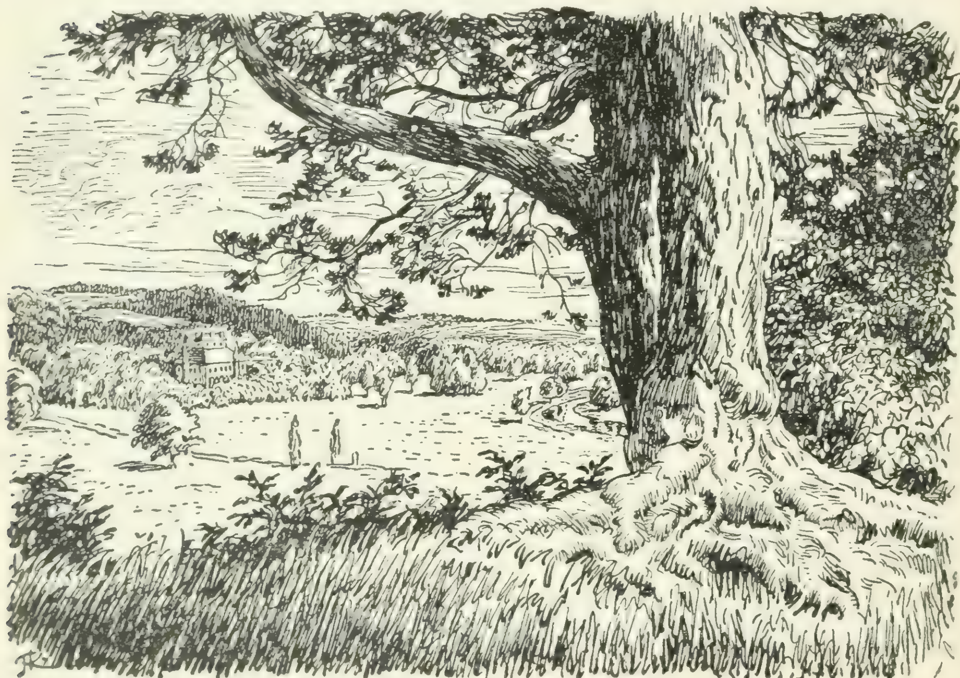
[5]) O tom o všem více v mém článku »Pověsti Náchodska u B. Němcové« v tomto sborníku.

[6]) Obraz ten otištěn v Sebr. spisech IX. 108—115. V obou, v »Obraze« (IX. 114) i v »Babičce« (II. 278) reprodukuje se, v podrobnostech odchylně, babiččina báje o původě slziček. V obou (IX. 115 a II. 215 je zmínka o pozorování, že když »stromy ve květu se líbají«, t. j. když větrem skláněny sebe se dotýkají, bude hojná úroda, ač v ústech babiččiných je cizí znalci lidového života na Náchodsku, poněvadž tu pranostika tato se svým charakteristickým výrazem není známa. V »Obrazu« (IX. 112—113) vypravuje se o strážné bábě-kořenářce, jež ve vsi zdarma pomáhá od nemoci, za to však ode všech je ráda viděna, »jako by patřila k vlastní rodině«, a »musí být při svatbě, při křtinách, a pohřbu«, k níž z celé vsi »přijdou s radostí i žalostí«. Není tato bába vzorem v této příčině k babičce, jež také po lidovém způsobu léčí a v Olešnici, i když děti se jí rozešly do světa, nebyla sama: »všichni obyvatelé vesničtí byli bratřími jí a sestrami, ona jim byla matkou, rádkyní, bez ní se neskončil ani křest ani svatba, ani pohřeb« (II. 2)? V »Obraze« i v »Babičce« se slovními shodami připomíná se pověra, že žena, jíž zemřelo dítě, do svátku Jana Křtitele nemá jísti jahod. Dle »Obrazu« (IX. 110) prý totiž na sv. Jana Křtitele chodí panna Maria po nebi a rozdává dětem jahody. Kterého dítěte matka však před sv. Janem jahody jedla,

7*

Dopis zní:

Z Ratibořic. Kdykoliv jsem se, odběhna těsným okolnostem, v některém z těch přerozkošných údolí octnul, jichžto milá vlast naše nesčíslnou řadu v lůně svém chová, bylo mi, jakoby se příroda živým okem na mne dívala. V takových úkrytech, jako je divokost Kokořínská[1]), a tichá

Ratibořické údolí od zličského mostu.

tomu řekne: »Ty nedostaneš nic, tobě je mlsná matka snědla,« a ubožátko se musí na druhé dívat a nedostane nic. Když si na to zpomenu, jak pak bych je mohla pozřít!« (dodává žena vypravující to Boženě Němcové.) Dle »Babičky (II. 54) zase, »jak umře matce dítě, nejí do svatého Jana Křtitele ani třešně ani jahody. To prý chodí Panna Maria po nebi a rozdává to ovoce všem malým dítkám. Kterého dítěte matka ale zdrželivá nebyla a od toho ovoce jedla, tomu řekne Panna Maria: »Vidíš, holátko, na tebe se málo dostalo, matka ti to snědla.« Proto se zdržujou matky od požití toho ovoce.«

[1]) Divoce romantické údolí pod hradem Kokořínem v Českém Středohoří, dějiště Máchových »Cikánů«.

klidnost Ratibořická, kde každá hájina, každý chlumek poesií dýše, zachovala se i v prosté mluvě podivně obrazivá síla a živost. Divoká Úpa nepodmílá těsné břehy, ale jako zlá saň je požírá, a lid nazývá protrhané pobřeží »na požíradlech«.[8]) Hvězdy jinde svítí, tam o nich prostá žena vypravuje, že na ni »požáry házejí«.[9]) Každá zbořenina je bájí a pověstí oživena[10]), v ústech lidu neumírá silný Ctibor s pánem Riesenburským[11]), ba až podnes těká tam vedle starodějinných duchů[12]) šílená Viktora v strastné skutečnosti. Bylot' to mladé, hezké děvče, tváře krev a mlíko, vlasy jako havran černé. Mělať milého myslivce. Ten, aby ji k horoucnější lásce pohnul, nasbíral bylin tajné moci, a své milé, aby nevěděla, do šatů je zašil. Stalo se pak, že se milenci museli rozloučiti, on opustil krajinu svou a odešel do ciziny. Nebohé děvče nemělo stání, i pustilo se za hochem. Srdce jeho však vychladlo, a nemělo pro svou věrnou ani milostného slova více. Viktora se zbláznila. Jako Blanka Devanská obývá teď jeskyni a bloudí po stráních s rozcuchanými šedinami, v rozedrané sukni a usedá při měsíčku na splavu, kde o půlnoci s jekotem vln o závod zpívá a po opozdilém myslivci kameny hází.[13]) — Z Ratibořic je do Náchoda jen malý kousek cesty, a člověku to nedá, aby toto sídlo statečného Koldy nenavštívil. Povídají, že prý byl velký loupežník, a já bych mohl dokázati, že on až po tu chvíli každému nechal, což jeho jest. Za okny, z nichž Koldova zbraň klapala a outočníkům dobrou noc dávala, rozléhají se teď deklamace potulné divadelní společnosti, která tam s Ifflandem pláče. Ta smělá drzost, jak se zámek ten s výšiny dolů dívá, musí každého překvapit a udržuje při něm ráz starodávné nádhery, třeba by krášlivá ruka nového světa moderními okrasami sebe mocněji jej ovíjela. Ochotný průvodník vedl nás do pokojů a okázal nám mezi pěknými obrazy zasmušilou tvář Piccolominiho, ježto by každého, kdo není silných, otužených nervů, tím sršivým černým okem uřknouti mohla. A věru, dříve než hodina minula, byly by bez mála tři vlastenecké životy[14]) v hlubokém příkopu na věky ležet zůstaly. Kdyby nám byl Kolda odzvonil, nic bych nebyl řekl; ale

[8]) »Požíradlo« uvádí »Babička«, uv. Spisů II. 23.

[9]) »Hvězdy požáry házely« t. II. 18, »pod žhoucími požáry« (slunce) t. II. 280.

[10]) O nich viz můj článek »Pověsti Náchodska u Boženy Němcové« v tomto sborníku.

[11]) Výslovná tato zmínka připravuje jistě čtenáře na otisk »Silného Ctibora« v následujícím, 79. čísle ze dne 1. října.

[12]) Míněny asi bájeslovné bytosti, jako Rýbrcoul (o němž na př. v »Babičce«, uv. Spisů II. 31), světýlka (t. II. 18, 172, 180), vodník n. hastrman (t. II. 18, 264), ohniví muži (t. II. 180), strašidla a drábi čili lesní loupežníci (t. II. 180) a p.

[13]) O Viktorce v »Babičce« II. 17—18, 63—90, 143, 202—203, 288—293; k vypravování o ní srov. i v Jiráskově črtě »Paní kněžna« z »Rozmanité prósy« I (Sebrané spisy XXII. 1896) 46. Episodický příběh Viktorčin z »Babičky« s některými novými prvky tradičními, s tendencí přispěti k uctění B. Němcové, ale bez uměleckého zdaru rozředěn V. Řezníčkem v »Povídku o Viktorce. Vesnický román«, věnovaný »památce vzácné krajanky z Ratibořic« a vyšlý v »Příteli domoviny« 1885, sv. 6, na str. 3.—210.

[14]) Čejkův, B. Němcové a její sestry Marie.

z pouhé mody zahynout, pro pouhou modu krk zlomit, totě příliš. Od několika let zanevřely panny a paničky na všecky téměř hřebeny, kdežto jindy sami usedlí pantátové hřebenem ze slonové kosti dlouhé vlasy v pořádku drželi.[15]) Tím přišli hřebenáři na mizinu, a museli si jiného vejdělku hleděti. Jeden z těchto ruinovaných hřebenářů nabídl se nám, že nás z Náchoda poveze. Nezběhlá ruka hřebenářského vladaře a podivné nezpůsoby jeho vraníka, který beze vší známosti Českého básnictví ani za vlas nevěděl, že by měl řeckým taktem tancovat, sklopily nás za mostem do mokrého příkopu. Brzy potom seděli jsme však opět v novém povozu, a bohatě vyhvězděné nebe nedalo na modřiny dlouho mysliti. I zpomněl jsem si na jednotvárnost kroje[16]) v okolí Náchodském, kde ženské mezi obilím jako opravdoví modráčkové vypadaly. Na hlavě modrá plena, okolo krku modrý šátek, sukně modrá, zástěra modrá (mají-li také oči modré, to nevím, byl jsem od nich příliš daleko), vše to je vývěsní cedulí[17]) panujícího tam plátenického a modrobarvířského promyslu.[18]) Postavme k nim selku z Plzeňska, a máme vedle chrpy pivoňku. U čepce kalouny na půl lokte široké, živůtek zlatem vyšitý, u košile rukávy jak dudy, deset řásnatých sukní pentlemi lemovaných, punčochy šarlatové a střevíce na špalíčkách. Kam se člověk podívá, všude hojnost, všeho nazbyt. — Přijíždějíce k Ratibořickému úvalu, byli jsme rozkošným podíváním překvapeni. Po celé jedné stráni planuly tisíce a tisíce jisker, jakoby byly hvězdy s nebe spadly, nemohouce se tam směstnati. Takové nesčetné množství svatojanských mušek spatřil jsem co živ ponejprv najednou, celý pokraj u cesty byl jimi jako živými diamanty posypán. Srdce, žádáš-li ještě více? Není-li vlast tvá ve dne čistý ráj a v noci nebe samo? pravil jsem a opakoval si z Ilirské písně:

Chvála tobě neskonalá,
světýlko ty moje drahé!
ty hvězdičko luhů malá,
drobná jiskro lásky blahé!

Ty jsi demant Bohem daný
na ozdobu jaru, létu,
dílek slunce, ponechaný
k potěšení trávě, květu.

Č.

---

[15]) Té módy připomíná též »Babička« t. II. 34.

[16]) Č. Včela: kraje.

[17]) Srov. t. II. 132: »Byl šat toho lidu vývěsním štítem jejich smýšlení a dílem i zaměstnání.«

[18]) O modrých tisknutých šatech plátěných, v nichž »děvčata vyhlížela celý týden jako modráčky«, a o barvířství v »Chudých lidech« IV. 172.

[19]) »Či se babička zahleděla na stráň, kde tolik svatojanských mušek, těch živých hvězdiček, se kmitá?« »Babička« t. II. 143.

FRANTIŠEK BÍLÝ:

BOŽENA NĚMCOVÁ A BOHUSLAVA RAJSKÁ.

»Dne 27 Dubna 1844 w sobotu o půl desáté na noc skonala w Pánu po 10ti letech přešťastného manželstwí našeho má přelaskawá a wraucně ode mne milowaná choť Maria, zůstawiwši po sobě čtwero malých dítek. Pohřbena dne 30. t. m. mezi 4. a 5. hodinau nešporní na hřbitowě přináležejícím k farnjmu chrámu sw. Wojtěcha we Wratislawi. Bůh dobrotiwý ti dal, můj anděle, zajisté tu neskonalau radost, jakau jsi sobě zde na tom swětě zaslaužila. Přimlauwej se u Boha za mne opuštěného a za swé sirotky. Amen.«

Tak zapsal si na lístek, chovaný dnes v Museu království českého, mezi jiné zprávy rodinné Fr. Lad. Čelakovský, hluboce zarmoucený nenadálou změnou osudu svého.

Bylať ovšem choť jeho dlouho — plných 11 neděl — a těžce nemocna tyfem, jakož vůbec toho roku stíhaly celou rodinu nemoci jako doposud nikdy, takže jeden čas ležely, až na jedno, všechny dítky zároveň s matkou a ani Čelakovský nezůstal na nohou — ale manželka byla již přestála krisi a lékaři věstili, že do května bude zdráva.

Smrt její vzrušila celý národ — původkyně a předmětu sladkých Pomněnek Vlatavských nebylo více.

Zvláště ovšem těžkou ránu, která tím stihla Čelakovského, chápali v Praze. Sotva se bylo naň usmálo štěstí po dlouhých letech nadlidského strádání tím, že konečně pevně zakotvil kolísavé hmotné postavení své profesurou universitní, již opět odvrátilo úsměvnou tvář. Miláčkem osudu Čelakovský věru nebyl. A choť jeho všechny ty strasti, bídy, nehody milovaného manžela snášela hrdinsky, majíc jen slova útěchy proň, nahrazujíc mu domácím blahem, co mu bylo odepřeno na klidu a blahu vnějším. V Praze znali slíčně energickou povahu, šlechetné srdce i skromnou mysl vzácné ženy té, i truchlili proto upřímně s předním básníkem národa, pěvcem spanilé Růže.

Mezi projevy soustrasti upoutala pozornost Čelakovského báseň, věnovaná zesnulé choti jeho Marii, uveřejněná v Květech v č. 58 ze dne 14. května 1844, od . . . . slavy. Zněla takto:

Památce Marie Čelakovské.[1])

Ach, tam v kraji cizím, v lůžko chladné
Sklesla růže naší lědiny;
Ozdoba to naší krajiny
Záhy odkvetla co kvítko vnadné!

Krutě uchvátila půda cizí
Drahou dceru matky Čechie!
Plačte pro ni dcery Slavie!
Svému Slavíku ach Růže zmizí!

[1]) V Pánu zesnulé choti F. L. Čelakovského, professora literatury slovanské.

Jevilyť se nám v ní svaté ctnosti,
Krása Božská v rouše pozemské,
Již Bůh seslal v luhy Slovanské,
By nám odstřel obraz spanilosti!

Jenom pro vlast naši měla žíti,
Cizí vítr zlomil květinku;
Dítkám vyrval z loktů matinku,
Mající jim svatým strážcem býti!

Nyní bytuje zas v první vlasti,
Tam, kde věčná Vesna panuje,
Kde Bůh v září věčné trůnuje —
Tam již neucítí žal ni strasti!

My však hořem k rovu vzdálenému,
V nějžto sklesla schránka duše Tvé,
Vřelé posíláme slzy své,
Ukanulé citu upřímnému!

Až z těch slzí skvetou nezabudky,
Budou svědčit krajům vzdáleným,
Že je svatá dcerám Sláviným
Upomínka na vše krásné skutky!

. . . .slava.

Báseň tato se dotkla Čelakovského hluboce a zvláště srdečně. Četl ty verše opět a opět, jak napsal dr. Staňkovi dne 4. června, s pohnutým a velice potěšeným srdcem. Byly prý mu vyčteny z duše. Vzkázal po dr. Staňkovi šlechetné pěvkyni vroucí díky a prosbu, aby mu je opsala a podepsala pro jeho sbírku autografů. Osobně že se poděkuje pak za svého pobytu v Praze.

Dlouho se myslilo, že autorkou té básně byla sestra choti Staňkovy, sl. Antonie Reisová, vlasteneckým jménem se nazývající Bohuslavou Rajskou, a tuto domněnku první vyslovil Jungmann v »Historii literatury«, dále opět vydavatel vzájemných dopisů dr. Václava Staňka a F. L. Čelakovského, uveřejněných v »Časopise Českého Musea« r. 1871 a 1872 v poznámce k listu Čelakovského ze dne 4. června 1844. V knize »Z let probuzení«, vydané Žofií Podlipskou r. 1873, vytištěno jest na str. 143. knihy první rovněž, že »báseň tato pochází z péra Bohuslavy Rajské, napotom druhé choti Františka L. Čelakovského«. A prof. dr. Václav Tille v práci životopisné »Božena Němcová«, r. 1911 vydané, píše taktéž o básni na Marii od Bohuslavy složené. Ale z korrespondence Čelakovského a z pozůstalosti, v níž se i žádaný Čelakovským ten opis zachoval, vysvítá, že autorkou básně byla slečna Františka Božislava Svobodová, potomní paní Pichlová, známá též překlady z franštiny ve »Vlastimilu« i o sobě uveřejněnými. Zpěvné písně své, otiskované v tehdejších časopisech, podpisovala většinou pseudonymem »Marie Čacká«.

Na prázdniny toho roku Čelakovský se synem Ladislavem se vypravil do Prahy, dcerušky Ludmilu, Ludviku a Marii zůstaviv v dobrých rukou ve Vratislavi. Cestou se zastavil u přítele Vinařického v Kovani; do Prahy přibyl dne 15. července a byl tu hostem dr. Staňka, kdež bydlela po smrti matčině i Antonie — Bohuslava.

V Praze ovšem mysl jeho byla ihned upoutána všemi starostmi těmi, které skromné tehdejší hnutí české přinášelo s sebou. Zvláště mnoho se hovořilo o vychovacím ústavě pro české dívky, jejž Bohuslava Rajská roku

1843 zřídila, podrobivši se za tím účelem zkouškám učitelským, a pro nějž usilovala dosíci práva veřejnosti. Byla to na svou dobu myšlenka smělá a veliká, nová, jejímž uskutečněním měl býti ženský dorost získáván národu a vzdělání. Úřady se neměly k tomu, povoliti ústav ten, hledajíce v jeho založení Bůh ví jaké nebezpečí. Rozumí se, že Antonie tím vším byla nemálo rozrušována a že i s Čelakovským o tom mnoho hovořili.

Tento choval k ní ode dávna srdečnou úctu, nejen proto, že s příbuzenstvem jejím byl v poměru upřímně přátelském, nybrž i pro její, jak sám jí to vyjevil v listě ze dne 20. srpna r. 1844, panenskou ušlechtilost, pro její krásnou pověst, jíž si na všech stranách získala, a zvláště pro její vlasteneckost. Navzájem i Antonie vzhlížela k Čelakovskému s úctou nevšední a byla mu, jako jeho choti, přátelsky oddána. O tomto poměru svědčí její vyznání, uložené do zápisek jejích, ale omylem přičtených Marii Čacké, pod kterýmž jménem se chová tento úryvek jejich v Čelakovského sbírce autografů bibliotece Musea království českého věnované. Tam si doslova zapsala:

»Dnes 7mého května 1842 odebral se náš Čelakovský do Vratislavy. Bivše churavá dala sem ho prosit, by ke mně do mého pokoje přišel, on to učinil, já nebyla vstavu mluvit, ruku mi podal, nás všechny polili slze. On se rychle odebral doprovazený od vroucních naších prání! O proč mu nerozumějí, proč vláda naše takového muže cizému národu přepouští; je to jak se zdá kletba každého věku, že si bývalého všíma a přítomné oceniti nezná, ano jim opovrhá. Jednou se ti oči odevrou pak ale běda tvá bude marná, pak bude snad pozdě napraviti. —

Je-li možná tedy mu popěj velký a v mocný Tvurce náš! navratění do drahé vlasti! nedopusť by tento duch v cizině zahynul.«[2])

Od Staňka Čelakovský nad to znal, jak Antonie pečovala o dítky jeho a že vynikala přímo jakýmsi nadáním vychovatelským. Ba i zesnulá choť jeho Marie kdysi paní Fričové, druhé sestře Antoniině, se vyslovila, že kdyby měla někdy zemříti, přála by Čelakovskému, aby Antonie se stala druhou manželkou jeho. A totéž přání projevila Marie za své nemoci také Čelakovskému přímo.

Proto tento pomýšleje po smrti její na osud dítek svých a chtěje jim nahraditi matku bytostí stejně šlechetnou a dobrou, ovšem zraky své obrátil rovně na Antonii. V listě dne 20. srpna Antonii poslaném vyznává se z toho upřímně. A ani prý mu nevstoupilo na mysl, že by se mu jaké překážky postavily v cestu; pokládal vše za věc přirozenou a jako hotovou.

Očekávalo však jej v Praze sklamání. Přátelé patrně se mu v dopisech

---

[2]) Podobně se Antonie vyslovila po 2 letech přímo v listě ze dne 24. srpna r. 1844 Čelakovskému poslaném, kdež mu napsala: »Jak jste se před dvouma lety všechny z Prahy do Vratislavy přestěhovali, bylo mne zajístě tak bolno jako Vám; pamatují ten den velmi dobře; byla jsem nemocná a ležela v posteli; Staněk mne oznámil, že se P. Čelakovský loučí; i poprosila jsem jej by Tebe, pěvče náš drahý, ke mne přivedl. Tys přišel, ono okamžení se v duši jmou hluboce zarýlo, a často modlitba má nejvroucnější na blaho Tvé i rodinu Tvou drahou k neby vstupovala.«

nezmínili nikdy o tom, jak Antonie jest obletována ctiteli pro sličnost svou i vzdělání své, a že zejména Karel Amerling (Slavoj) a nadšený mladý Slovák Samo Bohdan Hroboň, s kterým se poznala r. 1841 na Slovensku a který od toho roku nejednou dlel v Praze, soupeří spolu o její přízeň. Amerling sedmiletou láskou svojí dovedl si Antonii posléz tak nakloniti — ač mezitím byl se ucházel již také o jakousi Bohdanku — že mu tedy v březnu r. 1844 slíbila ruku. Ale příbuzní se proti tomu sňatku postavili co nejrozhodněji, takže s něho sešlo. Zdá se, že Antonie tu byla spíše povolila naléhání Amerlingovu a poukazům jeho, jaký úkol by mohla vykonati při jeho Budči ve spojení s ním pro vzdělání ženské, nežli povelu srdce.

Toto byl si opanoval Hroboň, který miloval Antonii—Bohuslavu se zanícením přímo nadzemským a jehož listy a básně sálaly horoucím ohněm, láskou výmluvnou, ba až fantastickou. Tak mluviti, tak psáti, tak se rozplývati milostnou slastí nedovedl nikdo druhý, a není divu, že když jí svou lásku po druhé vyznal, ona mu neodňala naděje na budoucí spojení. Jaroslav Vlček míní dokonce, že se stala snoubenkou jeho. Nemyslila tehdy na rozdíl věku (jí bylo již 27 let, Hroboňovi něco přes 24), že Hroboň ještě nemá žádného postavení a kdo ví, kdy jaké míti bude, že trpí chorobou plicní a že jest jiné víry. Hroboň tedy přijel v květnu r. 1844 do Prahy a požíval pohostinství rodiny Staňkovy, jako vůbec Slované tam bývali ochotně vítanými hostmi.

Čelakovský Hroboně znal osobně od r. 1842, kdy tento ubíraje se s bratrem Ludvíkem na universitu hallskou byl s ním od dr. Staňka — jich hostitele — k němu uveden. Čelakovský přijal oba bratry přátelsky a dal jim po výtisku »Růže stolisté«. Mínění o něm pojal dobré.

Když nyní r. 1844 Čelakovský do Prahy zavítal z Vratislavě, neznaje patrně poměrů, nabídl Antonii sňatek.

Hroboň vypsal mi v listě ze dne 5. dubna r. 1884 námluvy Čelakovského takto: »Ja som z dobroty Dr. Staňka bou spolu s Bohuslavou v jeho dome i »bytom i sytom« a v mojej osobitnej izbe počúvau som ako Čelak. nahovárau si Bohuslavu za dvermi druhej izby. Napadlo mi, že ju nezvau Bohuslavou — ale »drahá Antonie!« — Málo už bolo v ňom badať spevca »Růže stolistej«, ale viac vdovca a otca hladajúceho ženu a matku pre siroty. I vo tvári jeho bola už istá ale vždy ešte dobromyselná tvrdosť a ironia i učenecká odmeranosť. Predstavuvau Bohuslave ťažkosť stavu učitelskjeho, ktorý si bola vyvolila a mojho osudu eště nerozhodnutosť, nezaopatrenosť — žaluvau i na to, že mu všetko ťažko ide, že nemá štestia — ale vtedy eště nadarmo.«

Záporná odpověď Antoniina a poznání stavu věcí ohromily Čelakovského.

»Jakovéž ale bylo v Praze mé procitnutí z tohoto sna bezpečného! jaké tu zahrožení, že mé nejpěknější naděje v niveč budou obráceny, anto jsem poznával, že srdéčko Tvoje již jinam se klonilo«, napsal jí později v listě již svrchu zmíněném. A uvažuje o věci dále, novou byl jat pochybností, zda-li i v případě, kdyby se Hroboně zřekla, bude moci získati si náklon-

nost její on. Teď teprve mu vstoupil na mysl pokročilejší již věk jeho a zřetel na čtyři dítky jeho; tu byl jistě v nevýhodě proti mladému, svobodnému Hroboňovi, tu viděl, že ani postavení hmotné, ani sláva duševní nestačí proměniti u dívky úctu v lásku. Chápeme proto slova jeho, že zmítala v prvních dnech jeho pobytu u Staňku bouře srdcem jeho, ač se všemožně snažil ji ovládnouti a ji pod veselou tváří ukrýti, až posléz jednoho večera propukla a na jevo vyšla. Odejel pak dne 21. července na několik dní do rodných Strakonic, ale to odloučení nepřineslo klidu srdci jeho; nedovedly toho ani milé vzpomínky strakonské ani hovory s Plánkem. Proto již pomýšlel na to, odjeti vůbec z Prahy, snad i »obrátiti pohled svůj v jinou stranu, k jinému předmětu«. Ale co prý by se bylo mohlo srovnati s Antonií, co jen z daleka v ceně při ní obstáti?

Ale také v Antonii nabídka jeho rozvlnila celé moře citů, přivedla ji k tomu, že se jala přemýšleti o sobě a o obou přátelích svých vážněji, nežli kdy doposud. Bylať bytost na výsost sensitivní, vtělený cit.

Víme již, že Čelakovského ctila a si vážila ode dávna, už jako předního básníka českého; s chotí jeho byla spřátelena. Víme též z jejích listů, jak se jí dotkl osud Čelakovského. Když jí podána zpráva o úmrtí jeho choti, tu si představila jeho zoufalost, opuštěnost ubohých dítek, zbavených matky; kde najíti druhou v cizí zemi? Přála si, aby byl ve vlasti; byla by si vzala hned »ty drahé dušinky« k sobě, doufajíc, že by měl tolik důvěry k ní a jí je svěřil. Nejednou si jemnocitná duše její srovnávala bývalé štěstí a nynější neštěstí jeho —a to vše oživlo, když nyní jej uviděla před sebou. I tichá bolest jeho ji jímala.

Nabídnutí Čelakovského, kterým se zprvu zalekla, míníc, že snad zašla příliš daleko v projevech svého soucitu a snad nějak sama zavdala podnět k nabídce této, však poskytlo příležitosti příbuzným jejím, aby s ní promluvili o Čelakovském a Hroboňovi, aby jí představili vše to, nač ona posud vážně nemyslila, jak vzdušný zámek jest poměr její k Hroboňovi a jaké štěstí se jí nabízí sňatkem s Čelakovským. Rozhodla se proto promluviti určitě s Hroboněm. Optala se ho, jaké má úmysly do budoucna, ale dostala odpovědi jen neurčité: že se má založiti ve Sv. Mikuláši gymnasium a on na něm státi profesorem; protože pak plat bude malý, ona že by mohla při tom vyučovati dívky. Antonie však měla obavu, nebude-li jí překážkou, že jest Češka; Hroboň myslil, to že ani ne, ale spíše víra! Než Hroboň doufal, že i to se poddá. Těmi výklady ovšem málo byla upokojena.

A přece byla se v jejím srdci rozpučela náklonnost k Hroboňovi mocnější nežli ke komu jinému posud. Jeho ideální, horující mysl, ryzost karakteru, jeho vzletné hovory a snahy jímaly ji hluboce — byloť to vše jí tak příbuzné, kusem vlastní bytosti její!

Také bylo jí líto zanechati vychovacího ústavu, v němž byla tak šťastna a ve kterém viděla právem veliký čin vlastenecký i osobní.

Byl to těžký, rozrývající boj, jenž zmítal jejím nitrem. Hlas srdce a hlas rozumu se utkaly spolu. Ale uvažujíc tentokrát a srovnávajíc všechny okolnosti na straně té i oné po prvé podrobně, vážně a zabírajíc v úvahy

své i budoucnost svou, dospěla k poznání, že snad přece jenom poměr k Hroboňovi spočívá více na okamžitém vzplanutí citů a že při něm chybělo posud plné rozvážení všech důsledků a podmínek budoucího štěstí.

Ten stav nerozhodnosti a zápasu vnitřního trval ještě, ba nabyl nové palčivosti, když se Čelakovský dne 28. července ze Strakonic vrátil do Prahy.

Tu jí šťastná náhoda přispěla na pomoc.

R. 1842 přišla po prvé do Prahy žena, která hned tu zazářila jako skvělý meteor na obzoru poesie české; její verše vytištěné v »Květech« a »České Včele« — zejména pak báseň »Českým ženám« — rozlétly se rázem po vlasti a působily elektrickou jiskrou na české mysli. Jméno Boženy Němcové letělo záhy od úst k ústům a od srdce k srdci; ona sama byla brzy od celé obce české vyhledávána a slavena i do rodin zvána.

U Fričů se scházela po léta společnost paní a dívek za účelem vyššího sebevzdělávání, utužování v lásce vlastenecké a literární práce. Podobně i u Staňkův měli tehdejší vlastenci a vlastenky literární salon svůj.

Němcová ovšem docházela k Fričům i k Staňkům a tam se po prvé setkala také dne 17. července r. 1844 s Čelakovským.

Ale churavost ji donutila právě v těch dnech po několikaletém pobytě opustiti Prahu, nač i lékaři naléhali, a hledati zdraví na venkovském vzduchu v Ratibořicích. I přišla se dne 8. srpna dopoledne rozloučit též ke Staňkům. Antonie si zapsala o této návštěvě doslova toto: »Mně bylo, jak by anděl míru byl vstoupil do rozbouřeného mého srdce. Řekla jsem, jak velice lituji, že nyní odjeti musí, kdež by mi upřímnou přátelskou radou největší službu prokázati mohla. K jejímu dotazování svěřila jsem se jí s trapným svým postavením. Těšíc mne a litujíc, odešla a já opět stála s burácejícím srdcem svým bez pomoci a útěchy.«

Téhož dne večer Antonie dostala dopis od Němcové, o němž zprvu myslila, že jest určen Čelakovskému. Ale poznavši, že jest její, utekla se s ním, jak jen se mohla od večeře vzdáliti, do své komnaty a tam jej všecka rozrušena teprve přečetla. Byl jaksi doplňkem dopolední rozmluvy. Němcová píše tu, jak bolně ji dojala slova Antoniina a jak nesnadno jest v té věci radu dáti; že však přes to jí chce vyjeviti, jak o věci smýšlí. Kdyby se s ní neshodovala, má jí to prominouti.

S ženským jemnocitem jí radí, aby se zkoumala, jaká jest její láska k Hroboňovi, zda-li jest to ta opravdová láska, ta vášeň, pro kterou člověk na vše zapomíná, co se mu staví v cestu, při níž milovaný předmět jest jedinkým cílem blaha, či jest-li to láska, kterou chce obětovati pro vlast, pro naši věc, zda-li nectí v něm jen mučeníka slovanského národu. Jest-li to první láska, pak ví, že slova její jsou marná; pakli druhá, prosí jí, aby se uchýlila k druhé straně, kde může působiti více, kde udrží slávu celého národa českého, udrží otce rodině a rodinu k radosti otce a pro svatou věc naši. Němcová dále uvádí, jak se tím Antonie zaslouží a také proslaví. »Věřte, Vy nám po boku našeho pěvce, toho skvělého slovanského slunce, nejvíce pomoci můžete. Ve Vás skládají celou svou naději mnozí — mnozí (což jsem ovšem nikdy říci nechtěla); zdali vy jej neochráníte, kdo by to

mohl, aby pro nás nebyl ztracen.« Také »bližší okolnosti, které do domácnosti sahají«, i ty jsou lepší na straně Čelakovského, což také jest veliká výhoda, »neb duch tratí sílu, když starost o vezdejší chleb jej tíží.«

Tento list Boženy Němcové byl pro Antonii »na poušti bloudící«, jak to čteme v zápiskách jejích, »hlasem božím«. Probděla celou noc, čtouc jej opět a opět, a uvažujíc o všem znovu a všestranně. Jak mocný to byl boj, jak vděčna byla za list Němcové, když nikde neměla opory, to jasně vysvítá z dopisu, jejž o čtyři léta později poslala Němcové a v němž skoro týmiž slovy, jako ve své zpovědi ze dne 13. srpna r. 1844, vypisuje svůj stav tehdejší a dusažný účin slov jejích. Píšeť jí doslova dne 17. září 1848 mimo jiné toto:

»... neboť si byla andělem mým a rádcem, kde žádný mně raditi více nechtěl! v okamžení kde Bohuslava opuštěna a truchlící ke Všemohoucímu vzpínala ruce prosíc se slzami by jí ukázal cestu, kterou kráčeti má; a hle tu přišel list, otisk vroucí soucitné duše Tvé! — Byltě mi od Boha poslán, neboť boj přestal; já věděla jak jednati mám; mysl má se vyjasnila; vůle má posilnila! — —«

Ráno dne 9. srpna Čelakovský poznal hned z pozdravu Antoniina a ze změněného chování jejího, že se již rozhodla a to příznivě proň. Dne 11. srpna se mu zaslíbila.

Podobně tento obrat u ní nastalý vypsala Němcové v listě jí poslaném dne 13. srpna po odjezdě Čelakovského, kdež také přičítá hlavní zásluhu o své rozhodnutí Boženě Němcové (Vy jste mi byla strážným andělem v této bouřlivé noci, kde jsem o samotě stála bez přátel, bez přítelkyň, bez potěchy; tu mně Bůh milosrdný Vás poslal, přátelská Vaše slova rozluštily hádanku srdce mého), a kde jí děkuje za konečné uklidnění své, vypravujíc též, jak příbuzní radostně přijali tu změnu, jak ústav svůj povede ještě půl roku dále a pak jej odevzdá přítelkyni a jak se chystá navštívit Vinařického a Ant. Marka se Staňkem a Fričem.

Božena Němcová píšíc svůj dopis, neměla však jiného úmyslu než prohloubiti uvažování Antoniino, přispěti v těžké chvíli přátelským slovem zkušené ženy, nikoliv zpusobiti rozhodnutí pro Čelakovského. Nechtěla ji přiměti k vynucené oběti. Proto přečetši odpověď Antoniinu, odepsala jí ihned v tom smysle. Upřímně se vyznala, že si ani nepomyslila, jaké následky by mohla míti přátelská slova její, až to poznala z její odpovědi. Ptá se jí, co tomu rozhodnutí říká srdce, zdaž ulehly všechny bouře, které jím zmítaly, a uhostil-li se v něm mír. Mnoho by za to dala, kdyby jí mohla pohleděti v oko a z něho vyčetla, nemíní-li jen přinésti oběť či vyplynulo-li rozhodnutí Toninčino z přesvědčení o pravém stavu věcí. Oběť by nepřijala, ihned by zase napravila, co snad zkazila; každá písmenka toho listu osudného prý by ji na duši pálila. Ptá se přímo: »A co bychom tím získali? Vy neznáte břemeno, jež taková oběť sebou přináší — a jste dosti silna je nésti?«

Ale utěšuje sebe, že se Antonie nepřenáhlila a že zdravý rozum její zajisté rozpoznal, co pro její blaho bude lepší, Antonii pak tím, že je-li

něco nerovného na nové dráze její, snad se to lehko narovná. I děkuje jí jménem všech přátel a ctitelů Čelakovského, že nám jej pro vlast zachovala, jakož i pro rodinu, a přeje jí, aby bůh lásky vystlal jí dráhu životní růžemi bez trní. Bohdana (Hroboně) lituje, ale doufá, že mladé srdce jeho po čase snad si najde náhradu; nyní zaujímá mysl jeho vlast. Jen je-li Antonie spokojena, pak jest spokojena i ona, Němcová. »Po bouři slunce svítí a modré nebe se na nás směje.« Čtouce dopis ten, nemůžeme než kořiti se ženě, která tak hluboce a jemně dovedla analysovati city dívčí, až věru žádný filosof by to nedovedl lépe.

Poněkud jinak líčí Sofie Podlipská tento obrat ve smýšlení a cítění Antoniině.

Již v předmluvě ke sbírce dopisů »Z let probuzení«, vydané r. 1873 u J. Otty, a pak opět a zvláště podrobně v »Životopise Boženy Němcové«, vydaném r. 1891 u I. L. Kobra v Praze, mluví toliko o ústní rozmluvě mezi Němcovou a Reisovou, která se udála o návštěvě Němcové u Fričů, kdež dámy hovořily o poměru Čelakovského k Antonii. Němcová prý teprve zde se o něm dověděla, a jakkoli s Reisovou nebyla ještě důvěrněji známa, osaměvši s ní, pobyla u ní ještě dlouho do noci. »Následek toho hovoru bylo rozhodnutí Rajské o přijetí ruky Čelakovského«, praví Podlipská doslova v Životopise Němcové. »Upomínka na tuto rozmluvu — píše dále tamtéž — s Rajskou zůstala Němcové nevyhladitelná. Vypravovala mi o ní, a jakkoli se mi nedostalo štěstí seznati osobně Rajskou-Čelakovskou, mám o ní v mysli velké ponětí díky tomu, jak Němcová mi ji líčila. Byla okouzlena její ideálností, klaněla se jejímu důkladnému a všestrannému vzdělání, divila se její skromnosti až přílišné. Neměla pro ni jiného slova než: »Ta žena je anděl. Při ní není vady.« »Němcové pak navždy bylo přičítáno, že rozhodnutí Rajské bylo dílem jejím.«

Omyl Podlipské jest zjevný. Patrně nevzpomněla osudného listu B. Němcové k Antonii, ač ve sbírce »Z let probuzení« na str. 148. knihy první jest otištěn a též v dalších listech obou přítelkyň jest o něm řeč. Tak Antonie sama mluví v listě ze dne 23. a 24. srpna Čelakovskému poslaném, kdež vypisuje celý vývoj náklonnosti své k němu od jeho prvního odjezdu do Vratislavě, toliko o listě B. Němcové; praví doslova: »Buď upokojen, slovo a srdce mé jení (!) přemluvou dané, nýbrž rozvahou a citem. Není vyprošené ani vynucené, jak snad někdo by se domnívati mohl, nýbrž s vlastní vuli, vlastním citem podané. List paní Němcový ukončil jediné dříve boj muj, však nebyl příčinou mého rozhodnutí.« Tím mínila zaplašiti veškery domněnky a obavy Čelakovského, jemuž poměr její k Hroboňovi vrhal pořád ještě jakýsi stín do slunného jasu nabytého štěstí. V tom Čelakovský se projevil bystrým znatelem dívčího srdce. Jenom Němcové se Antonie svěřila, že i když se již stala nevěstou Čelakovského, Hroboňuv osud jí nejvíce na srdci ležel (13./8.) a »upokojení ubohého Hroboně« hodně že přispělo k její spokojenosti. Těšilo ji, že přátelé její se

k němu chovali i nadále tak, jako jindy. »Čeho jsem se nejvíce bála, to se nejlépe uložilo.« (9./9.).

Čelakovský jakoby to tušil, ulehčoval jejímu srdci tím, že upřímně tu zjednával jasno. Tak hned v prvním dopise svém k Antonii z Vratislavě psaném dne 20. srpna promlouvá obšírně o této věci a to s nejjemnější šetrností. Lituje Hroboně i toho, že »meč ten« mezi něj a ji položiti m u s i l. »Bůh to nahraď milému jinochovi tomu v nejpěknějších žádostech jeho, a veď kroky jeho k cíli, při němž svrchovaného oblažení by nalezl.« Věří, že bolest Hroboňova byla nemalá, ale k upokojení vlastnímu i Antoniinu uvádí aspoň to, »že přetrpením této jediné strastné rány množství jiných těžkých muk se jemu uspoří«. Sám by nechtěl po druhé za žádnou cenu »nositi se světem na dlouhá léta s milovaným předmětem, a nenalézati konce a cíle touhy své bez jistého v životě zachystání«. Hroboň ještě neví, jaká to jest hrozná trýzeň, — a což pomyslí-li při tom na Antonii a na její »outlé, toliko pro jemné a spasné city stvořené srdce«!

S Hroboněm podle vlastního vyznání jeho: »i v čase bôja spokojne se shovárau«. Mluvili o staré (cyrillské) i nové slovenštině. Čelakovský koupil si od něho výtisk Hurbanovy »Nitry« a hned ji pilně pročítal. Odjížděje pak dne 12. srpna z Prahy šťasten a blažen, rozloučil se přátelsky i s Hroboněm a pravil mu: Buďte mým přítelem! a Hroboň stiskl podanou ruku s bolestným srdcem a zůstal Čelakovskému přítelem. Než Antonie zatím sama se také srovnala s Hroboněm. Hned po oné osudné noci, když se byla rozhodla podati Čelakovskému ruku, umínila si promluviti také s Hroboněm. Přinesla mu podle vlastní zprávy jeho »zo zahrady z poza Prahy sviezok sviežich ruží a víťazstvo svoje slovom »Já jsem přebojovala« radostne oznámila.« Vyložila mu všecky důvody svého jednání a Hroboň je uznal.

Antonie po té rozmluvě napsala Němcové, kterak doufá, že mladistvý a jarý duch jeho mu pomůže vybojovati mír v první lásce ztracený, a v pozdějším listě jí oznámila, že Hroboň o všem ví a chová se mužně. Hroboň sám pak ještě r. 1873 napsal Josefu Fričovi, když tento mu poslal 3. svazek Ženské biblioteky (sbírku dopisů »Z let probuzení«): »Blahoslavím Boha, že sa tak stalo ako se stalo . . . Blahoslavím Boha i z toho, že mi na miesto žiadanjeho malženstva a slávy v národu naliau kalich utrpień celoživotných, kalich dlhotrvajúceho mučeníctva« (bylť stižen dnou v nohách, prsními křečemi a jinými nemocmi, kromě chudoby).

Toliko jednu prosbu Hroboň projevil, když mu osud podruhé vyrval Antonii a ona sama mu krutou zprávu tuto podala, aby se totiž dala vymalovati a obraz ten mu věnovala. Tímto obrazem že se upokojí. Antonie odpírala, ale posléze slíbila s podmínkou, dá-li k tomu Čelakovský svolení. Tak se i stalo, a Hroboň choval ten obraz u sebe po celý život. Krátce před koncem života svého, když jsem se naň obrátil o některé zprávy životopisné, poslal mi obraz ten; má jej nyní p. dvorní rada prof. dr. Jaromír Čelakovský.

Antonie upokojila též Němcovou zvláštním listem v obavách jejích. Nemá se domnívati Němcová, píše jí dne 25. srpna, že by byla jednala

bez rozmyslu. »Cit můj mne vedl, já poznala srdce jeho (Čelakovského), a šetrnost i jemnost k mým citům získaly mu lásku mou.« Brojení Slováků proti Čechům, které nastalo Štúrovým vystoupením za samostatnou spisovnou řeč slovenskou, nesla zvláště těžce. Milujíc vroucně vlast a národ svuj, nesnesla, aby tohoto ideálu jejího kdokoli se dotýkal. Hroboň stál při Štúrovi. A tato neshoda uvolnila prý pouta jejího srdce, i rozhodla se dříve ještě, než Čelakovský přišel, nevdati se vůbec a žíti výhradně ústavu svému. Ovšem byl to krutý boj, jejž bylo jejímu srdci probojovati. Než díky Bohu a Němcové, nalezla cestu, po které jí nyní kráčeti bude sice »v účinkování tichém a dá-li Bůh, ne neprospěšném«.

Znovu pak vděčně připomíná přispění Němcové. Čtrnácte dní trval prý vnitřní zápas její. V oné noci, kdy naposled bojovala v duši své, Němcová prý byla jejím andělem strážným; jinak stála tu sama, opuštěná, bez rady, nevědouc, smí-li přetrhnouti nelítostně poloviční svazky, sklamati naději svých krajanů, opustiti ústav svůj. Byla to noc strašlivá, zdálo se jí, že to kolotání citů ji usmrtí. Ale Němcová stála u ní a těšila opuštěnou. Ubezpečuje ji opětně, že slib její nebyl dán Čelakovskému nakvap a bez rozvahy. »Náklonnost Ladislava mého byla největším přímluvčím za něho a tou on zvítězil.« Přesvědčila se, že ji vroucně miluje, celým srdcem, mužnou myslí, že jest muž dokonalý, a doufá proto, že bude šťastna. Čelakovský jest hoden milování a každé sebe větší oběti. Milovati však jej není obětí a jemu žíti bude jí blahem.

Obavy Němcové zaplašuje i ujištěním, že vnitřní bouře již úplně ulehla, slunce opět svítí a modré nebe se na ni usmívá. Jest klidna, spokojena a připravena na vše, co život jí ještě podá.

Vyučování na ústavě převezme přítelkyně — byla to sl. Jonáková, — Antonie již jen se bude připravovati na budoucí stav svůj a poohlédne se opět trochu v domácím hospodářství, které poslední dvě léta zanedbávala.

Že i zřetel na ubohé osiřelé dítky Čelakovského spolurozhodoval, víme z jiného listu jejího.

Na žádost Antoniinu také Čelakovský dopsal Boženě Němcové. První tento list k ní jest ze dne 2. září r. 1844. Prosí především, aby ji směl nazývati svou drahou, svou srdečně ctěnou přítelkyní, a ona aby taky jej tak nazývala. Úcta jeho k ní byla vzbuzena již překrásnými dary ducha jejího; přátelství a oddanost vyplývá z poměru jejího a jeho k Antonii.

Chvíle, které strávil v její společnosti, počítá k nejmilejším ze všech, které mu Praha tentokrát uštědřila. Ale jest Němcové zavázán velikou vděčností i za její úsudek, pronesený o něm, jí zhola neznámém, v listě k Antonii.

Jest nadšen jejími básněmi, nejen těmi, které mu sama opsala pro jeho sbírku autografů[3]), a přeje vlasti své štěstí, že nastala již ta doba, kde dcery

[3]) Byly to »Slavné ráno« a »Vodník«. Prvá báseň měla býti otištěna v srpnu r. 1843 ve »Květech«, ale censurou nebyla propuštěna, až teprve po 3 letech, když se Havlíček věci ujal a vymohl si povolení otisknouti ji v České Včele.

Náchod v I. pol. XIX. věku: město se zámkem od západu
Podle staré rytiny.

její dovedou sypati na její oltář tak blahovonné květy. Nepřepíná a není to také jen jeho mínění: každý, komu přečetl její básně, stejně cítí s ním.

Jemnocitně tu Čelakovský pomíjí promlouvati o vlivu Němcové na rozhodnutí Antoniino; nechtěl tu ubírati nic Antonii samotné, věře, že slovo její vytrysklo z vlastního popudu jejího, že ten obraz jeho, který si pověsila hned po rozhodnutí svém do pokojíku svého, ta »Růže stolistá«, i »Ohlasy«, které postavila na stolek svůj pod něj, umístila tam její láska.

A krásný poměr ten mezi Antonií, Čelakovským a Němcovou potrval v plné svěžesti, i když Antonie po sňatku svém, dne 2. dubna r. 1845 radostně slaveném a celou veřejností českou žehnaném, odjela z vlasti, aby se do ní nevrátila, až již jen umříti.

Hory oddělily dvě bytosti duší v sebe splývající, ale oddělily jenom těla, srdce zůstala si blízká.

Jeden z prvních dopisů paní Čelakovské do vlasti poslán byl Němcové. Z něho jako ze všech dalších odhaluje se nám domácnost Čelakovských ve všem dění a proudění svém. Hned v prvním listě dne 9. května 1845 Antonie vypisuje těžké loučení své s vlastí a příjezd do nového domova, když je drožka večer dovezla z nádraží vratislavského do bytu Čelakovského. Tam vstoupivši do pokojův, první otázku učinila po drahých dítkách. Ony již spaly. »Možno-liž mi — píše tu doslova — vypověděti Tobě, drahý můj soucitný duchu, s jakými pocity přisedla jsem si k lůžku mých, mně nyní zcela náležejících dítek?« Vzpomínka na zesnulou matku jejich a myšlenka, že ji má nahraditi, střídala se s úzkostí, stačí-li na nový úkol svůj. Hluboce ji dojal pohled na nevinnost a poklid spících dítek; i zaplakala, zaplakala, jak posud nikdy. Pláč její probudil nejstarší, Lidunku. Udiveně pohlédla na neznámou paní, vedle ní sedící. Nebála se jí. Když pak Čelakovský jí řekl, že to jest nová maminka, aby jí políbila ruku, učinila tak volně a s důvěřivým pohledem, načež se přitulila k srdci nové matinky. A to srdce pocítilo nevýslovné blaho.

»Druhého dne hned z rána hemžily se ostatní dítky kolem mne, vítajíce maminku z celého srdce.«

Není mnoho tak krásných obrázků v literatuře naší!

V dalším dopise Antonie pak žádá Němcové, aby jí poslala svůj obraz, jejž maloval Hellich, a byla jí zpravodajkou o všem tom, co ve vlasti se děje a chystá.

A Němcová přijala důvěrnický úřad ten a svěřovala jí občas své zkušenosti, svá pozorování, ale i celé nitro své, své tužby, stesky, myšlenky a city.

Z listů těch může těžiti životopisec i literární historik hojný zisk k charakteristice její vlastní i jejích přátel, k poznání doby a lidí. Ovšem listy Němcové dávaly zase Antonii podnět, aby i ona vypisovala podrobněji smýšlení a názory svoje a přátel svých a takto zachovala ohlas, jejž budily jednotlivé jevy českého života a události politické u nich za hranicemi, a zároveň nám dala nahlédnouti do domácnosti a celého života obou exulantských rodin: Čelakovského a Purkyňovy. Jak Němcová přilnula

8

k Antonii, toho zvláštní důkaz nám poskytuje, že když se chystala vydati své pohádky r. 1845, nevěděla bytosti, které by je spíše věnovati chtěla, nežli Antonii. Bylo sice ujednáno původně mezi nimi, že budou připsány ženám českým vůbec, ale Němcová patrně viděla v Antonii stělesněny všechny krásné vlastnosti, jimiž si přála míti vyzdobenu českou ženu, a vybrala si ji samojedinou jakožto její vzor.

»Nasbírala jsem ta něžná kvítka po mezích a lukách naší drahé vlasti a do věnečku je uvila« — píše doslova dne 20. května r. 1845. — »Komu bych je měla věnovati, než mé nejmilejší přítelkyni? Nepohrdněte tím malým dárkem a přijměte jej ode mne na památku.« A vyvrcholuje tento projev oddanosti a vážnosti chované k mladé paní Čelakovské tímto dodatkem: »Jestli Vás v kruhu Vaší rodiny jen chvíli baviti budou, jsem sladce odměněna.«

Ctíme a milujeme Němcovou jako spisovatelku, jako buditelku českých žen a spoluorganisátorku ženského hnutí u nás, ale též jako trpitelku, ženského Havlíčka našeho. Tím byla na venek. Listy její k Antonii však nám ji projevují ještě s jiné strany, odhalují nám její nitro. Postačí, když na to uvedu jeden příklad, výmluvný a svědčící za mnohé. Na zprávu Antonie, jak bolestně se loučila na hranicích s vlastí, jak jí bylo s počátku úzko a smutno ve Vratislavi ale v rodině, jak stesk s ní spadá, když vidí, jak ji Čelakovský a jeho děti milují, odpověděla dne 20. května 1845 touto vzpomínkou na své rodiče, kteří se byli z Náchodska opět přestěhovali do Zaháně v pruském Slezsku: »Právě píšu pohádku o zakleté holubici, ba věru bych na chvíli ní chtěla býti. A víte proč? Hned Vám to povím. Letěla bych vysoko přes hory a doly, až do země jednohlavého orla k vysokému zámku. Tam bych sedla ku srdci matičky, na hlavu otcovu, pocukrovala sestry a bratry a pak letěla zase dále.« Jako v něžném i tklivém obrázku tom vysoko před námi vystupuje obraz milující dcery a sestry, tak v další stejně dojemné vzpomínce na Antonii a její rodinu se nám objevuje obraz vzácné přítelkyně. Píše dále: »V malé zahrádce kvete růže, kol ní čtvero poupat, nad ní pějící slavík. Tam bych usedla a naslouchala jeho zpěvu. Pak se ukloním k rdící a jedno slovo jí pošeptám a z růžového kalichu mně tiché »ano« odpovídá. S bohem, slavíku a růže!«

A v jiném listě, ze dne 24. července, bezděky jí vyklouzla i bolná narážka na osud vlastní. »Jak Vám přeju, že jste šťastná!« zvolala tu pod dojmem listu Antoniina. »Ráda věřím, že Vás láska blaží. Jen v šetrné ruce laskavého zahradníka kvete růže domácího štěstí, v hrubých rukou — zvadne!«

Tato protiva jasu a temna jeví se vůbec v korrespondenci těchto let u obou přítelkyň: u Němcové byla stálá nemocnice; nemocna byla sama, byla též její dceruška, těžce nesla neúčast a vlažnost pražských paní a dívek při chystaném almanachu a národní práci vůbec, bolely ji také nepříznivé hlasy některých kritiků o jejích pohádkách a pověstech. Na druhé straně zářilo slunce šťastného manželství, oblaženého narozením malého Jaromírka, nového vladaříka nad radostnou matinkou.

V této pro Němcovou trudné době, kdy jí bylo opustiti Prahu a přestěhovati se do Domažlic, vzdálených nejen polohou, ale i veškerým životem daleko, daleko od Prahy, kde lepší vrstvy společenské neměly ani potuchy o národním citu a selský lid neuměl ani čísti ani psáti, takže podle jejích slov by člověk krvavé slzy nad tím lidem plakal, v této době našla v Antonii těšitelku upřímnou a vroucí, jakou kdysi ona — Němcová — byla Antonii. Na stesk o kritikách soukromých i vytištěných odpověděla jí mimo jiné, že není nepatrnou práce její, jak ji ve své skromnosti nazývá, nýbrž důležitou nanejvýš. Srdečně byla by si přála, aby Němcová se mohla podívati do rodinného kruhu jejího, když po několik večerův jim Čelakovský pohádky její předčítal. Tu prý seděly dítky kolem stolu, upřeně se dívajíce na tatínka a naslouchajíce slovům Němcové. Ruce jim byly sklesly a sotva si dovolily oddychovati. Každý pocit, každé hnutí mysli, vykouzlené čtenými slovy zračilo se na jich tvářičkách. Pohled na takovou besedu jejich byl by Němcovou zajisté přesvědčil, že práce její jest dobrá a dokonalá.

A jindy napsala zas Antonie: »Inu, kdo za našich dnů něco napíše, musí si úsudky tak dobře moudrých jako nemoudrých dáti líbiti . . .« Doporučila jí, aby pány kritiky nechala žvatlati a potěšila se tím vědomím, že veteránové literatury naší jinak smýšlejí, z jejích prací srdečně se těší, jak toho má mnohé písemné důkazy v rukou. I výrok Purkyňův, že »každé slovo paní Němcové jest jak ryzí zlato«, s ní sdělila, připojivši, že Purkyně nikomu nelichotí.

Takovými slovy Antonie vzpružovala útlou mysl Němcové, ale ještě rázněji se obrátila proti ponurým myšlenkám jejím na smrt. »Jakž nás dopis Váš polekal!« napsala dne 6. července r. 1846. »K čemu připouštěti jen sobě takových myšlenek! — víť bůh dobře, k čemu potřebným jest i nejmenší lístek, což teprve tak libovonný, rozvitý kvítek naší drahé české lípy, kterýž by nám nikdo více nahraditi s to nebyl. Ach nemluvte, že snadno jest umříti! Vám, kteráž uprostřed bodrého našeho lidu žijete a všestranně působíte, není ani možno umříti. Žijte, žijte a pracujte, neboť prožíti podobně Vám život v této vlastenské účinlivosti musí býti nesmírné štěstí, jež nevýslovné vnitřní uspokojení přináší.«

Takovýto vřelý soucit, takové upřímné uznání bylo balšámem pro duši Němcové v Domažlicích. Mysl její se posílila a utěšila, takže již dne 25. listopadu odepsala své přítelce, aby se nelekala jejích lamentací, že duch její nabyl zase té světlosti, kterou dříve měl. »Připadám si jako temeno Čerchova, na něž se z okna dívám, když je ohromné balvany šedých chmur zahrnují a tísní, dokud je světlo nebeské nezaplaší.«

Takto Antonie i dále rozsévala jasné a radostné chvíle do melancholie Němcové, zvouc ji srdečně též k sobě do Vratislavě. Někdy pak i Čelakovský připsal zvláštní dopis, jako prý velké lodi — dopisy totiž manželčiny — mívají za sebou ještě malou lodičku přivázanou, a potěšil tím Němcovou ještě více. Používal dopisů svých i k dotazům lidopisným a filologickým.

Když pak náhodou oba: Čelakovský a Němcová, v Praze se střetli o prázdninách r. 1847, byly to večery tak veselé a rozmarné, že naposled pí. Staňková oba chtěla potrestati a nechati klečeti, protože došlo až na hubičky. Němcová uložila pak Antonii, bude-li se proto hněvati, aby si je dala od manžela vrátiti. Antonie na to jí odpověděla, že jest tomu setkání povděčna, že Čelakovskému uložila vyhledati v Praze Němcovou, a vidouc prospěšný účin této cesty jeho do Čech po návratě jeho velebí za to Boha a šelmovsky dodává: »Kdo ví, kdo ví, jestli Vás ta divotvorná hubička neuzdravila oba!«

Od té doby však se poměry počaly obraceti. Nemoci, trudy a starosti zahošťovaly se zase u Čelakovských, a utěšovati musila zase Němcová.

Jednu velikou radost Němcová zkazila Čelakovským, když r. 1848 navštívila své rodiče v Zaháni a do Vratislavě si nezajela. Tu i sám Čelakovský se připojil k výtkám své choti a domluvil Němcové důtklivě. V Římě prý býti a papeže neviděti, jest zrovna tolik, jako ve Slezsku býti a do Vratislavě se nepodívati. »Zkrátka a slovem, vězte, drahá paní a přítelkyně naše, že se na Vás proto velice hněváme, a já zvláště ani nevím, mám-li Vám to kdy odpustiti.« Ovšem se Němcová omluvila v listě ze dne 16. února 1849 tak, že nezbylo než uznati důvody její. Byly tuze prosaické. Chystala se k Čelakovským opravdu, chtěla je překvapiti, ale uslyševši, že za Zaháně jest do Vratislavě 20 mil a cesta že stojí tolik a tolik, podívala se do své pokladny a poznala nemožnost provésti úmysl svůj. Nekladla nikdy na bohatství pražádnou váhu, ale tu prý litovala tuze, že bohatou není, a nahlédla, že je škoda, přeškoda, když těch šajnů není.

Nemůžeme tu podrobně sledovati obsah zajímavé a obsažné korrespondence obou vzácných žen těchto po všech stránkách. Našli bychom tu, jak se Němcová stavěla k Havlíčkovi a sporu jeho s Tylem, jak ke slovenskému osamostatňování, jak soudila o poměru našem k Rakousku, o jesuitech, o pohřbívání ohněm, pro které zahorovala píšíc o smrti Jungmannově, jehož tělo by se nemělo nechati od červů shlodati, jak zkrátka všude a ve všem chovala názory svérázné, smýšlení pokrokové. Ale pominouti nemůžeme postavení jejího k ženskému hnutí českému. Stanovisko její zřejmě vysvítá z těchto slov jejích: »Jakou moc má žena v své ruce! Co jest ženě nemožno udělati, co nedokáže milenka, manželka, matka! Kdyby všechny ženy tak smýšlely jako Vy a já, zajisté by to brzo v naší vlasti jináče vypadalo!«

Ale ovšem takových žen bylo tehdy málo. Proto stýská si pořůd do pražských dám! Jen vlastenčení slovy u nich viděla, před prací prchaly. Zejména ji také mrzelo, že se vytvořovaly společenské rozdíly mezi bohatšími a chudými, a věštecky prorokovala z toho neblahé následky.

Krásné začátky z let 40. rozplynuly se v niveč. Toho litovala zvláště Antonie, která všechny síly své byla v Praze věnovala vlastenecké výchově dívek. Ale zdá se, že tu Němcová viděla přece jen trochu černě. Aspoň ten úkaz, že r. 1848 pražské paničky zvolily ze sebe 4 deputantky, které jely do Vídně protestovat proti surovému jednání generála Windisch-

grätze a žádat za propuštění vězňu, svědčí o síle českého cítění jejich. Také další čin, že utvořily spolek, který měl za účel zakládati dívčí školy české pro děti i pro dospělé dívky, mohl vytrysknouti jen z myslí nadšených pro práci. Té práce se ovšem účastnila i Němcová a volána byla k ní i Antonie.

Památného toho roku přátelství obou žen pokročilo dále ještě o poslední stupeň, který vůbec zbýval: Němcová nabídla Antonii, aby si tykaly. Tato uvítala nabídku nadšeně. »Tys mi, vroucí duše, dovolila Tebe co sestru sladkým slovem ty oslovovati,« odepsala jí dne 17. listopadu 1848. »Duše moje již dávno Tebe takto nazývala, neboť jsi byla andělem mým a rádcem, kde žádný mně raditi více nechtěl . . . Srdečně Tě vítám a celuju v myšlenkách svých, uzavírajíc pevnější a užší svazek duší našich. Vždyť jsme sobě vždy rozuměly.«

Ano, rozuměly si dobře, shodovaly se ve všem, zejména, co národa se týkalo, shodovaly se v tom, že síla jeho spočívá v lidu a že pracovati dlužno s ním a proň především. V tom byly obě předstihly svou dobu, jako ji předstihovaly v práci pro vybavení žen z okovů nevědomosti, neuvědomělosti a nečinnosti, ve snaze po sebevzdělání a v horování pro vyšší vzdělání žen.

Jaký charakter vlastenecký měla Němcová a jaké názory pokrokové chovala, projevila v dopise, oznamujícím Antonii úmrtí Jungmannovo dne 19. prosince 1847. Napsala tu: »To byla pro Čechy bolestná rána a bude dlouho boleti. Škoda té hlavy, že ji tráva kryje; ale hníti by neměla. Kdybych já co poroučeti měla, muselo by se tělo Jungmannovo nabalsamovati a srdce jeho v mohyle, která se postaviti má, muselo by ležeti. Takové nám drahé tělo nemělo by od červů shlodáno býti; často a často myslela jsem si, že staří Čechové krásnější způsob v pohřbívání měli než my.« A tato vzpomínka jí dává podnět, aby se vyslovila proti nynějšímu způsobu pohřbívání a pro spalování mrtvol. To shnití v zemi prý se jí zhnusilo. I dovolává se výroku Písma: Člověče, pomni, že prach jsi a v prach se obrátíš, a přála by si, aby se opět dálo, jako se stávalo, aby nezbývala z člověka hromádka kostí, z nichž se udělá moučka na hnojení polí a luk. I se stanoviska krásy by byla pro to, aby si mohli lidé schovávati prach svých drahých do popelnic. Čelakovská pak odpovídajíc obšírněji na vzpomínku o Jungmannovi, volá v plné shodě s Němcovou vzrušeně: »Blahoslavený ten, kdo takto umírá, blahoslavený muž, jehož jméno za rakví tisícové opakují s nadšením a úctou, a jehož vděčná památka v Čechách nevyhyne nikdy!«

Stejně oběma pak přímo nedotknutelnou světicí byla Praha. Ji milovaly nade vše a láska i touha jejich tu dostupovala téže výše, jako nenávist proti odrodilcům a bezkarakternosti.

Péro Němcové nabývá úchvatnosti, ona píše krví srdce v hloubi nejhlubší roztrpčeného, když vyličuje v listě ze dne 28. července r. 1848 svou návštěvu Prahy po dnech revolučních. Ryzí povaha její, nenávidící všelikou faleš a licoměrnost, ozvala se tu v těchto slovech: »Milá Bohuslavo!

jak smutně vyhlížela ta stověžatá Praha, ta naše svatá Mekka, již každý Slovan s vroucností miluje a báječně o ní sní! . . . Já bych každého toho nezdárného českého syna byla probodla, zpomenouc, jakou žalost a hanu národu svému způsobili. Když spatřila jsem tu zkázu města, když vešla jsem mezi naše drahé hlavy, když slyšela a viděla jsem to týrání našich šlechetných vlastenců, ten bídný úšklebek na vše, což k Čechům jaký vztah mělo, když slyšela jsem to proklínání jedné strany té sprosté láji, tu nemohu říci, jaké city se ve mně střídaly — slzela jsem hněvem i zlostí Ale když seznala jsem ty podlé duše, které vydávajíce se dříve na oko za vlastence, nyní nejen že honem obrátili, ale i s ďábelskou tváří proti nám se postavili, tu zošklivila jsem si tak ten svět, že s radostí do země zahrabat bych se byla dala, abych nikoho viděti již nemusela. O že bůh trpí takovou čeládku, že zem je nosí a nesvrhne do propasti pekelné!«

Nezní-liž to, jako hněvné lkání starozákonního proroka?

Antonie dojatá těmi všemi pohromami, které stihly vlast a přátele, jen lituje toho, že musí dlíti v dálné cizině v nečinnosti, že nemůže pomoci nikomu, nemůže potěšiti mnohé krvácející srdce; bylo jí mukou a těžkou zkouškou trpělivosti, že v době, kdy jiní obětovali životy s radostí pro národ, ona jest odsouzena býti vzdáleným divákem. A jistě věřila Němcová, psala-li jí Antonie: »Věř, drahá má přítelkyně, že snadnější věc jest státi v boji, nežli o něm pouze doslýchati.«

Dopisy obou přítelkyň, které vždy vynikaly slovesnou silou a přímostí citovou, v té době nabývají zabarvení politického, a viděti, jak celou duší lpěly na měnivých osudech národa.

Zejména Němcová mohla býti vynikající žurnalistkou nebo poslancem a kdyby se bylo splnilo, co se zamýšlelo, že manžel její měl býti zvolen poslancem, jistě by v řečích jeho byl vyzníval ohlas myšlenek též jejích.

Blížící se jaro r. 1849 přiválo i do Nymburka zprávu, že Čelakovský bude jmenován profesorem university pražské. Němcovou ta zvěst naplnila radostí, kterou ihned také vyjevila v listě k Antonii ze dne 16. února. Nemyslí při tom jen na sebe, nýbrž i na Antonii, které nepřejný osud pokaždé od jejího sňatku r. 1845 v poslední chvíli zkazil, kdykoliv se těšila do Prahy se podívati: »O Toninko!« volá ve zmíněném dopise, »jak bych se z toho těšila, kdyby se to stalo, a jak bych Ti toho přála, kdybys se opět mezi své dostala!« A kouzlila si již sen, že i ona, Němcová, se dostane opět do Prahy a že se tu budou spolu radovati a spolu pracovati, zvláště o zřízení dívčí školy.

A Antonie radostně odpovídá dne 28. května, jaký zázračný účin měl list Němcové na ně všecky, od nového roku nemocmi stíhané, i zvláště také na Čelakovského sama, jemuž prý ulehčil bolesti jeho a posílil jej v snášení jejich. Potvrzuje zprávu Němcové, oznamujíc, že již dekret jmenovací leží v Berlíně připraven. »O bože, kolik let jsem nedočkavě po tomto okamžiku toužila!« vzdychla si v listě tom, a přeje si jen, aby také její drahá Boženka (Němcová) v Praze mohla býti. A první myšlenka její jest na novou práci.

»To bychom si vzdor všem překážkám spolek děvčat a žen českých utvořily a ve spojení s ostatními dalo by se něco vyvésti.« Slibuje pracovati o zřízení dívčí školy ze všech sil — vždyť to byl její ideál od nejútlejšího mládí. Oznamuje zároveň, že vstala schválně s lože, ač jest nemocná, aby list ten napsati mohla, a že přijede do Prahy již v půli července.

Čelakovský pak připsal, že nyní již nenese tak těžce to, že Němcová jich ani toho roku nenavštívila, ježto má naději spatřiti se s ní »v naší drahé Praze«, nač se velice těšil.

Poslední dva listy vzájemné korrespondence Bohuslavy Rajské a Boženy Němcové jsou již stručné. Němcová se chystala do Prahy kol 1. října odvézti nejstaršího syna do škol a oznamuje to Antonii, tato pak se omlouvá, že jí posud z Prahy nepsala, majíc plné ruce práce, ale že stále na ni vzpomínala. Zve ji k sobě i se synáčkem.

»Popřej mi toho potěšení, — praví v listě ze dne 20. září r. 1849, — na kteréž jsem se ve Vratislavi tolik natoužila a nikterak se dotoužiti nemohla.«

Nesplnila se ta radost Němcové ani Čelakovské toho roku.

Teprve za rok se obě přítelkyně opravdu opět shledaly po více než pětileté odluce. Ale tu již bylo málo radosti u Čelakovských i u Němců. Steré starosti a okolnosti — ani hmotných nevyjímaje — skličovaly mysl tu i tam. Čelakovští se vůbec uzavřeli vůči společnosti. Smrt tam klepala již na dveře.

LADISLAV QUIS:

STYKY BOŽ. NĚMCOVÉ S KARLEM HAVLÍČKEM.

Česká obec literární byla na sklonku první polovice XIX. věku, — ač již mnohem větší než v letech třicátých a předešlých, — přece ještě dosti nečetná, takže příslušníci její, zvláště ana většina jejich soustředěna byla v Praze, téměř z pravidla osobně se znali. Styky jejich nebyly ovšem vždy přátelské, naopak; bylo dosti nechuti a bojů vzájemných mezi nimi, byly, jak v živém literárním ruchu jinak ani nemožno, určité strany a koterie, jež často u veřejnosti se střetly.

Ale zápasy tyto nabyly zvláštní prudkosti a rozmnožení, když Karel Havlíček po svém návratu z Ruska, dle úmyslu již tam pojatého a opětně v listech příteli Klejzarovi a Zapovi vysloveného, bezohledně počal vystupovati proti všemu, co dle jeho přesvědčení ať v literatuře, ať v životě národním vubec výtky zasluhovalo. Rej ten, jehož pokračování zde duvodně pomíjíme, — zahájil Havlíček v »České Včele« r. 1845 svou památnou kritikou Tylova, cenou Matice České vyznamenaného »Posledního Čecha«, na niž Tyl odpověděl dosti neobratně v »Květech«. Trefnou, však ve formě slušnou replikou Havlíčkovou v »České Včele« ukončen zdánlivě tento dle vlastního prohlášení Havlíčkova čistě zásadní, nikoliv osobní spor — aspoň před veřejností. Ale v soukromí, zvláště v soukromí literárním bojováno rozhořčeně dále a trvalo dlouho, než se rozčeřené vlny utišily. Vždyť pojímána věc ta v těchto soukromých kruzích ryze osobně, jako dosud neslýchaný útok na věhlasného spisovatele a zasloužilého vlastence.

Tak pohlíželi na tento počin mladíka dosud neznámého, ještě sotva čtyřiadvacítiletého osobní přátelé Tylovi, mezi které patřila též Božena Němcová, stojící tehda na počátku své literární dráhy, kterouž dvě leta před tím v Tylových »Květech« zahájila svou básní »Českým ženám« a na níž pokračovala právě nyní, vydavši v červenci r. 1845 první svazek svých »Národních báchorek a pověstí.« Tento názor Němcové na spor mezi Havlíčkem a Tylem byl ještě utvrzen okolím, v němž se Němcová tehda pohybovala, totiž kroužkem scházejícím se u dra. Josefa Friče, pak asi též blízkým jí lékařem a rádcem drem. Jos. Čejkou, snad i Nebeským a jinými.

Osobně tehda Němcová Havlíčka asi sotva znala, tím méně mohly jí býti známy jeho zásady a úmysly. Není tedy divu, jestliže v listu dne 24. července 1845[1]) poslaném přítelkyni Antonii Čelakovské (Bohuslavě Rajské), choti našeho básníka, do Vratislavě napsala o této věci:

»Jestli pak se Vám již ty boje mezi Havlíčkem a Tylem do rukou dostaly? Ta první kritika je přece jen hanebná; když přišel Havlíček z Rus a venku, kde se krátký čas zdržoval, epigramy na naše nejslavnější muže,

[1]) Viz Korrespondenci B. Němcové, díl I., str. 34.

jako Kollár, Jungmann atd., dělal, to bylo křiku o jeho drzosti, a nyní na všecko zapomněli. On blamíroval dle mého uznání i naše pány, kteří Tylovi přece premii přiřknuli[2]) a »Posledního Čecha«, co tendenční román, za dobrého uznali; nevím, jak to mohl Storch[3]) přijmout. Je to ale samá osobní zášť a vězí jich v tom několik. Závidějí Tylovi ten perný chléb – a přízeň obecenstva. Ovšem neměl Tyl tak náruživou odpověď psát; avšak, když se viděl tak hanlivě stepán od člověka, který kouska srdce a mravního citu nemá, věřím, že jej náruživost v prvním okamžení zavedla a on napsal, čeho později litoval. Ach ta nesvornost je kletba, která snad věčně na našem národu lpíti bude!«

K tomu třeba podotknouti, že zmínka, již činí Němcová o zlomyslných epigramech Havlíčkových na Kollára, Jungmanna a j., jest pouhá literární »pověst«, která v dotčených kruzích tehda kolovala. Povstala asi následkem nějaké indiskrece o parodistickém »Jehelníčku Ludmily Češky«, který se však nedotýkal žádného z tehdejších náčelníku národního neb literárního hnutí českého a nebyl za živobytí Havlíčkova nikdy uveřejněn.[4])

Druhou a poslední zmínku o Havlíčkovi v listech Němcové k A. Čelakovské nalézáme teprve v dopisu daném v Domažlicích dne 14. února 1846 (otištěném v shora dotčené korrespondenci), kde oznamuje, že děvčata v Praze hodlají vydávati almanach, a pozastavuje se nad tím, že si nezvolily za redaktorku paní, ale udělaly tajemníkem pana Havlíčka Borovského.

Avšak sblížení obou těchto pro nás tak významných osobností nastalo asi záhy po Havlíčkovu vystoupení proti »Poslednímu Čechu«, vlastně proti dosavadnímu idyllicko-vlasteneckému a romantickému směru české literatury. Jak svrchu bylo uvedeno, vyšel v červenci r. 1845 první svazek »Národních báchorek a pověstí« B. Němcové, obsahující šest pohádek. Havlíček uvítal tento svazek v »České Včele« (č. 62. z 5. srpna t. r.) velice vřele a příznivě psanou recensí, v níž se Němcové ujímal proti ledabylému posuzovateli v »Květech«. Nevíme ovšem, jestli již tehdy se Němcová s Havlíčkem osobně blíže seznámila. Však nedlouho po této recensi, již koncem září 1845 přesídlila z Prahy do Domažlic, kam její choť jako finanční komisař byl přeložen. Od té doby až do podzimu r. 1850 zdržovala se Němcová stále na venku, stěhujíc se s mužem z Domažlic do Všerub, pak do Nymburka a konečně do Liberce. Do Prahy v té době přicházela jen zřídka a vždy jen na krátko. Pokud víme z listů jejích k Bohuslavě Rajské, stalo se to jen r. 1847 (z Domažlic), pak r. 1848 krátce po svatodušním

[2]) Jungmann, Šafařík, Vocel, hr. Lev Thun a j.

[3]) Tehdejší redaktor České Včely.

[4]) Po prvé otištěny r. 1883 K. Tůmou v životopise Karla Havlíčka Borovského 3 epigramy z tohoto cyklu, čítajícího celkem jen 10 časoměrných dvouverší, a ne, jak se Tůma domníval, 64, a jest rovněž nesprávno tvrzení Tůmovo, že některý z epigramů těch čelil proti Riegrovi, Štulcovi, Tomkovi neb Čejkovi atd. Úplně otištěn Jehelníček teprve r. 1897 v mém vydání Básnických spisů K. Havlíčka.

povstání a zase v červenci téhož roku při stěhování do Nymburka; o tom, setkala-li se Němcová při těchto návštěvách Prahy s Havlíčkem, není nikde zmínky.

Za to však vidíme, že se Němcová hned počátkem roku 1846, když ustoupil Tyl v redigování »Květů« Jakubu Malému a kdy Havlíček převzal redakci »České Včely«, stala pilnou přispěvatelkou tohoto listu. Hned v prvních číslech tohoto ročníku uveřejnila tam svou lidopisnou studii »Selská svatba v okolí domažlickém«, na to pak v č. 25., 26., 27., 34., 36., 38., 46., 59. a 64. své »Obrazy z okolí domažlického«, (celkem v ročníku tom deset), dále v č. 48. »Domácí nemoc« (Obrazy z nynějšího českého života); v č. 58. »Odpověď na posouzení báchorek Boženy Němcové v č. 81. Květů« (proti J. Malému), pak v č. 77. a 78. folkloristickou studii »Dlouhá noc«, v č. 89. báseň »Slavné ráno«[5]), konečně v č. 93.—97. »Dopisy z lázní Františkových« (počtem tři), kde Němcová v měsících červenci a srpnu 1846 na léčení pobývala.

Roku 1847 otištěn v č. 19. a 20. poslední, XI. »Obrázek z okolí domažlického«, dále povídka »Obrázek vesnický«, pak r. 1848., jenž Němcovou též strhl do svého víru, dne 8., 12. a 15. dubna »Selská politika«.

To tedy byly redakční a jak vidět velmi čilé styky Němcové s Havlíčkem a lze předpokládati, že se neobešly bez osobního setkání, a to tím spíše, že nebylo dosud nalezeno nejmenší stopy, že by si byli Němcová s Havlíčkem v té době dopisovali. Ovšem, jak vysvítá z výše předeslaného, není též dokladů pro to, že by Němcová byla v druhé půli roku 1845 neb roku 1846 do Prahy zavítala neb jinde s Havlíčkem se sešla. Též Havlíčkovu říznou epištolu do Domažlic v »České Včele« (č. 33. z 24. dubna 1846, str. 131 n.), v níž odmítá dopis zaslaný mu proti Boženě Němcové jako autorce »Obrazů z okolí domažlického« a vřele se jí zastává[6]), možno klásti na vrub sympathie osobní, jako na vrub povinnosti redaktorovy.

Ale z listu Havlíčkova k Němcové, daného v Praze dne 7. prosince 1846[7]), který se ovšem především týká jen redakčních věcí, — odmítá v něm totiž Havlíček z ohledů censurních otištění nějaké zprávy o kněžích, pak zprávy jakés o důstojnících klatovských v »Žihadle« »Č. Včely« — lze přímo souditi, že v době té se Havlíček s Němcovou již blíže byl seznámil.

[5]) Báseň tato, již r. 1843 napsaná, měla vyjíti v č. 63. Květů z 9. srpna 1843, nebyla však tehdy propuštěna censurou pro verš »Blaník otevírá již svou bránu«. — O této básni zmiňuje se Havlíček ve svém listu Němcové ze 7. prosince 1846 (Korr. K. H. 407) takto: »Vaši báseň propustila censura jen s ohledem na mou antislovanskou tendenci — a na velké prosby.« — Tu naráží H. na svůj známý článek »Slovan a Čech« v č. 14.—21. »Pražských Novin« z r. 1846 a na následující po tom polemiku jeho s Jakubem Malým, jenž Havlíčkovi v »Květech« odpovídal. Polemika ta protáhla se až do května t. r.

[6]) Obrana ta otištěna opět ve vydaných mnou »Spisech K. Havlíčka«, III., 119.

[7]) Viz poznámku 9. na str. 123. zde! Je to jediný dosud nalezený list Havlíčkův B. Němcové.

To patrno především z toho, že Havlíček zcela důvěrným, poněkud žertovným tonem píše Němcové o svých srdečných záležitostech, líče, jak se brání zamilovati se do jakési Němcové neznámé modrooké slečny, ale jak se bojí, že se neubrání, a jak se strachuje o svou svobodu.

Ale v doušce k tomuto svému listu podotýká Havlíček: »To vše hned téhož dne, když jsem Váš list obdržel, napsáno jest a zapečetěno. Nosil jsem však psaní nějaký čas u sebe a nechtěl jsem je odeslati. Konečně ale dnes jsem u Staňka viděl Vaši podobiznu[8]) a nabyl jsem k Vám opět důvěry — že se mi nevysmějete za tak hloupé psaní.«

Jak jsme dříve již podotkli, zachovalo se jen velmi málo z listů vyměněných zajisté mezi Havlíčkem a Němcovou. Jest to výše citovaný list Havlíčkův z 7. prosince 1846, pak dva listy Boženy Němcové; první z nich dán v Domažlicích dne 13. února 1847, druhý pak v Nymburku dne 10. srpna 1849. List Němcové, o němž zmiňuje se Havlíček v dopisu z 7. prosince 1846, ztracen.[9]) V prvním, z Domažlic psaném listě oznamuje Němcová Havlíčkovi, že mu posílá referát o divadle psaný od Pavlasa, pak od ní psaný »Obrázek z okolí domažlického«, poslední to z cyklu[10]), dále že teď po nějaký čas do »České Včely« nic nepošle, ana musí napsat báchorky pro VII. svazek; VI. že již záhy bude hotov.

Pak sděluje, že se nyní s chotěm odstěhuje do německých Všerub, a že bude-li míti k tomu příležitost, napíše něco o tamějším životě, ačkoli již Rank a Wessel o tom psali. Přikládá pak psaní, prosíc Havlíčka, by je doručil Tylovi a požádal ho za rychlou odpověď. Konečně ptá se, komu dal kázání jakéhos p. Sládečka, jež mu před časem odevzdala k opatření posudku o nich a žádá, by je vrátil prostřednictvím dra. Čejky. Pozdravujíc V. Nebeského končí douškou: »Snad paní censura nebude tak přísná, aby posledních několik slovíček přetrhla? Jen to ne, bylo by to bez konce.«

Douška tato vztahuje se k »Obrázku z okolí Domažlic«, jejž Němcová listem tímto Havlíčkovi zasílá. Slova, jež míní a která končíce tento XI. obrázek, zakončují zároveň celý cyklus, jsou: »A ten lid musí ve tmě zajít, pro ten nemáš světla, duše svatý!?« Svatá cenzura tenkráte přimhouřila oči a propustila tyto řádky bez závady.

Jak viděti ze sděleného právě obsahu, jsou v listě tom téměř napořád jen literární zprávy, pro literárního historika ovšem zajímavé, ale pro posouzení postavení Němcové k Havlíčkovi bezvýznamné; jest psán výhradně jen redaktorovi, do jehož redaktorské přízně se Němcová také v závěrku poroučí. K Havlíčkovu listu z 7. prosince 1846 a k intimním jeho sdělením se ani slůvkem nevztahuje, takže se nezdá, že by to byla odpověď na tento dopis.

[8]) Míněna tu Hellichova podobizna B. Němcové, již přátelé její před odchodem jejím z Prahy v první polovici r. 1845 namalovati dali a jež chována pak u dra Staňka, kde Havlíček ji viděl.

[9]) Dosud nalezené tyto listy otiskl jsem v »Korrespondenci Karla Havlíčka« na str. 495 n., 410 a 411 n.

[10]) Jest to XI. v řadě těchto »Obrázků«, tištěný v č. 19. a 20. Č. Včely z r. 1847.

Také nymburský list Němcové ze dne 10. srpna 1849, nadepsaný podobně jako předešlý »Velectěný pane redaktore!« počíná žádostí, aby Havlíček v »Národních Novinách« otiskl dopis jejího muže.[11]) Dále pak pokračuje:

»Byla jsem předešlý týden na dva dni v Praze, a ráda bych byla s Vámi mluvila, ale nebyl jste právě doma. Vaši podobiznu měla jsem přece však to potěšení vidět; byla právě v krámě u Hoffmana vyvěšena.[12]) Houfek všelikeho lidu stálo u krámu, dívali se na Vás a posuzovali. Jakýsi vážný muž, zdál se být řemeslník, podívaje se na krám, povídá druhému: »Není to Havlíček! — ba je a dobře je trefený, a co si to napsal: Nepopustíme! — Dobrá, jen kdyby každý tak mluvil. Já ho mám rád chlapíka, ty Národní Noviny nám přece mozek otevřely — teď ovšem musí mlčet, nu, však on nám zase něco poví, až bude smět.« »Prosím Vás, páni, to je ten Havlíček, co ty Noviny vydává, co těm biskupům onehdy tak do opravdy pověděl?«[13]) ptá se sedlák vedle stojící. »Ano, to je ten.« — »Inu, to ho musím na mou duši koupit, aby se ti naši doma na něho podívali.« — »Wer ist das?« ptá se jeden officír druhého, jda okolo. »I das ist dieser Kerl, der Havliček«, zněla odpověď. »Dem möchte ich paar . . .«, povídá první a dělá jisté znamení bičíkem. »Ja, ja diesen Menschen sollte man aufhängen«, přizvukují dva páni, kterým se sedmašesátka na čele svítí, »der stiftet mit seinen Noviny noch das grösste Unheil, dieser Aufwiegler«. Tak to šlo dále, hana a chvála střídaly se ustavičně. Však to na venku není lépe; jedni Vás a Vaše Noviny do nebe vychvalují, druzí do pekla horoucího zatracují.«

Končíc, ptá se Němcová, kam by měli odvésti peníze vybrané loni v Domažlicích na průmyslovou školu.[14])

Na to, pokud nám známo, se omezovaly styky Boženy Němcové s Havlíčkem před r. 1850. Byly, jak zřejmo, většinou jen literární a redakční.

Na podzim právě uvedeného roku vrátila se Němcová s dětmi k stálému pobytu do Prahy. Ale v té době meškal Havlíček již v Kutné Hoře,

[11]) Dopis Němcův, který jeho choť s tímto listem Havlíčkovi zaslala, otištěn v č. 178. »Národních Novin« z 14. srpna 1849, str. 705. Jedná o veřejné zkoušce na městské škole v Nymburce. Po chvalné zmínce o učiteli 2. třídy p. Hynkovi, sděluje dopisovatel, že si při tamější škole, pozůstávající z elementárky, pak 1. a 2. třídy, duchovenstvo nymburské, bezpochyby působením tamějšího děkana a vikáře, zřídilo pro děti zámožnějších rodičů jakousi soukromou 3 třídu, v níž se všem předmětům (i náboženství) proti výslovným nařízením ministerským vyučuje německy, a žádá, by tento nešvar byl odstraněn, an to jest odnárodňovací ústav.

[12]) Jest to pokolenná podobizna H—a, litografovaná Wilh. Hahnem. Havlíček tu oděn v čamaru a t. zv. slovanskou vestu s hustou řadou knoflíčků. Pod obrazem jest autografované heslo »Nepopustíme« s podpisem K. Havlíček Borovský. — Hoffman Jan byl knihkupec a nakladatel hudebnin v Malé Karlově (Jezuitské) ulici. Podobiznu tu dnes velmi vzácnou otiskl jsem v »Korresp. K. Havlíčka« na str. 412.

[13]) Míněn tu článek Havlíčkův »Proti shromáždění biskupů rakouských«, uveřejněný v »Národ. Nov.« 6. a 7. července 1849 č. 144 a 145. Článek ten otištěn opětně v »K. H. B. Politických spisech« vyd. drem. Z. V. Tobolkou II. 606 n. —

[14]) K sbírce té, první to podobné sbírce národní u nás, dal Havlíček podnět v »Pražských Novinách«. Sbírka pak zakázána, ale r. 1848 konečně povolena. —

kde vydával svého »Slovana«. Odtud dojížděl do Prahy každých čtrnácte dní, až mu konečně dne 10. března 1851 vojenským velitelstvím tyto návštěvy byly zakázány. Setkal-li se při některé z těch návštěv s Němcovou, není známo. Po zastavení »Slovana« odešel Havlíček s rodinou 1. listopadu 1851 do Německého Brodu a odtud zavezen v noci na 16. prosince t. r. do Brixenu, kde držán až do 27. dubna 1855. Vrátiv se odtud do Německého Brodu, navštívil Prahu po více než čtyřleté přestávce s úředním povolením jen třikráte. Po prvé stalo se to hned po jeho návratu z Brixenu, po druhé na 14 dní před vánoci r. 1855, po třetí a naposledy pak na konec května 1856. Z této návštěvy se již do Brodu nevrátil, zemřev po krátkém pobytu v lázních sternberských v Praze, dne 29. července t. r.

Z této více než pětileté doby nezachovala se žádná paměť písemní o styku nějakém mezi oběma těmito vynikajícími postavami našeho písemnictví a našeho obrození. Za to známe aspoň jedinou určitou zmínku, že se v té době Němcová s Havlíčkem osobně setkala; kdežto o takém setkání obou z doby před r. 1850 nemáme nižádného svědectví.

Ve spisku »Karel Havlíček Borovský v rodinných vzpomínkách« (v Praze 1896) sděluje Havlíčkova sestra Johanka (na str. 33) tuto svou vzpomínku na první pobrixenskou návštěvu Havlíčkovu v Praze:

»Co se mu (Havlíčkovi) v Praze přihodilo, zvěděly jsme hned. »Já tu Prahu nepoznávám!« pravil, »vždyť to přede mnou všecko utíká, kamarádi uhýbají se na několik kroků. Což se tak změnili? Což z nich ten Bach dovedl nadělati takové baby? Jediná paní Němcová, když mne na Příkopech zahlídla, běží ke mně. Divil jsem se tomu a pravím k ní: Prosím vás, nedělejte si se mnou ostudu, načež tato česká žena odpovídá: »Eh co, já si z vlády nic nedělám.«

Pak se ti dva v životě asi již nesetkali. Když však Havlíček dotrpěl, tu při pohřbu jeho, konaném dne 1. srpna 1856 dle výpovědi očitého svědka a účastníka průvodu, J. V. Friče[15]), zdobil rakev Havlíčkovu jediný věnec vavřínový propletený trním.

Věnec ten položila tam Božena Němcová.

15) J. V. Frič, Paměti, IV., str. 437. Upomínky starého vlastence. Světozor, 1870, str. 207 n. Jsou to vzpomínky samého Jos. Němce, manžela básnířčina.

JAN KABELÍK:

KLÁCELOVA JEDNOTA BRATRSKÁ A BOŽ. NĚMCOVÁ.

I.

V rozličných proměnách pohnutého života svého Matouš František Klácel (1808—1882) »citem hořel, kdekoliv se chystala náprava lidstva«[1]) a přes opětné neúspěchy snažil se mravně a rozumově povznášeti své rodáky, šířiti obecnomyslnost a lidumilnost, aby se takto přes hranice národností a vyznání spělo ke konečnému sbratření lidstva k — vesměrnosti[2]). Těmito ideami Klácel jako výtečný professor filosofie[3]) uchvacoval své žactvo (1835—1844), jimi ozývají se jeho básně i spisy filosofické, myšlenky ty šířil potom jako publicista z Týdenníka i z Moravských Novin a pokoušel se také je realisovati, organisuje přívržence své v jednotu zprvu doma, na sklonku pak životní své dráhy mezi svobodomyslnými Čechy ve Spojených státech, kde úsilí jeho o niterní i sociální přetvoření společnosti lidské bylo nejsmělejší.

Nás tu zajímá první jeho organisační pokus ve staré vlasti, který umožněn mu svobodou tiskovou i spolčovací podle dané ústavy dubnové v Týdenníku ze dne 21. září (Brno 1848), jehož byl skutečným redaktorem i hlavním přispěvatelem. Pokus ten učiněn anonymním článkem »N a p o v á ž e n o u« (čís. 38, str. 297—301).

Odpíraje domnění, že by náš věk byl bezbožný, Klácel naopak tvrdí tam (str. 297, I.[4]): »Protože věk náš přispěl k poznání přírody, k poznání ducha, vzbudil též vroucnější touhu vědoucnosti, touhu lásky vzájemné. Člověčenstvo postoupilo ve vážnosti snahou po rovnosti, svobodě a bratrství, člověk poznal, že jest syn Otce, stvořitele vesmíru, a Duch svatý že posvěcuje dějstvo jeho. Na tom vnitřním povzbuzení zakládá se to znamenité hnutí věku k náboženství.«

Také Klácel sám prohlašoval se i vůči nejdůvěrnějším přátelům za člověka veskrz nábožného;[5]) ježto však při tom dospěl přesvědčení, že »všecky církve, všecka náboženství až posud positivní vypáchly, že zmizely a že jen nechaly zde ještě kabát starý«,[6]) učinil pokus zavésti nové náboženství »lidmilstva«, a novou jednotu jeho vyznavačů, jejíž organisační nástin i credo hotové již předložil ve zmíněném článku čtenářstvu na uváženou.

Podle něho bylo by zřízení zamýšlené Jednoty asi takové:

I. [1]) Lyrické básně od Matouše Fr. Klácela (Brno 1836), str. 83.

[2]) Na kontinuitu těchto snah poukázal Frant. Čáda v pojednání svém Klácelova idea vesmérnosti (Česká Mysl IX. čís. 3) a zvláštním otisku jeho (Praha 1908).

[3]) Vincenc Brandl, Příspěvky k životopisu Matouše Klácela v Čas. Mat. Mor. 1881, str. 81—94.«

[4]) I znamená číslo sloupce. Cituji zde i dále vesměs pravopisem nynějším.

[5]) Klácel Ver. Vrbíkové 30./7. 1852. Tento a všechny další listy V. Vrbíkové byly mi přístupny v opise laskavostí p. prof. dra. St. Součka, jenž připravuje souborné vydání korrespondence Klácelovy. Originály jejich jsou v Zemském archivu moravském.

[6]) Tamtéž.

Tři přátelé (bratři, sestry) spojte se zvláštním svědomím nastávajícího bratrstva a jmenujte se b l í ž e n s t v o, patero blíženstev utvoř p ř í b u z e n s t v o, trojí příbuzenstvo splyň v jedno d r u ž s t v o ; trojí družstvo čiň s p o l e k a tři spolky s b o r, celkem 405 údů, celek pak sboru J e d n o t u b r a t r s k o u.

Kde panuje láska, tam není představených, nýbrž volí se jen d o h l i ž i t e l é, aby byl zachováván pořádek po těch jednotkách právě jmenovaných, celek však nemá viditelné hlavy, »nýbrž všechny hlavy sestoupí (se) v s n ě m, když bratři žádají, ale má stále své jednatelstvo, jež starosty ustanoví« (str. 297, III.).

Účelem J e d n o t y b r a t r s k é neboli B r a t r s t v a č e s k o m o r a v s k é h o jest:

»1. Připravování cesty, jíž by konečně člověčenstvo stalo se jedním živým tělem. To však nebude, dokud národové v sobě se nespořádají u vzájemnost vroucnější; tedy chceme:

2. Obnoviti, povýšiti lásku k člověčenství živou láskou k našemu národu.

3. Chceme tedy o tom pilně pracovati, aby náš lid slovanský procitnul k svědomí, že má rovné právo s každým jiným, že pak on nemá nenáviděti národ jiný, nemá též potlačen býti od jiného.

4. K tomu cíli chceme blíže poznávati se a počítati, co nás již procitlo a procit'uje, abychom rozumy a vůle své, jenž jsou o sobě málomocné, sloučením učinili mocné a vážné.

5. Urovnání svědomí mezi lidem naším považujeme za hlavní potřebu, protože odporné a zpozdilé svědomí jednotlivých údů zmatek přivádí v živý celek.

6. Chceme tedy vzájemně se poučovati, potužovati a lásku šířiti mezi sebou.

7. Chceme i tělesně podporovati jeden druhého, společně chceme všelijaké bídě a nouzi bratrskou pečlivostí brániti, ji menšiti a ji předcházeti. Bratrstvo naše budiž bratrstvem skutečným.«

Obšírně potom Klácel rozepisuje se o prostředcích, jimiž by bylo toho dosáhnouti. Jsou to: zaslíbení se bratrstvu; schůzky a učení ústní; knihovny a noviny; hostinství a dary; sbírky, daně a příspěvky.

Vyzvání pak končí se tímto obšírným vyznáním svědomí bratrského, jehož článek 10. chybí:

»1. Věříme v Boha Otce, jenž jsa stvořitelem zadost činí sobě vesmírem. Slibujeme jemu bázeň, obdivu a vědomilství.

2. Věříme v Boha Syna, jenž se vtělil v panenském životě člověčím, jenž trpěl a trpí a vždy vzkříšení slaví a souditi bude nás všecky. Slibujeme jemu lásku, účastenství a přičinění, abychom byli hodní údové těla jeho.

3. Věříme v Ducha svatého, jenž osvěcuje stezky člověčenstva a naplňuje srdce a mluví skrze vyvolené. Slibujeme jemu pokoru a pravdivost a svědomí a vůli všech snažení a vyrovnání.

4. Koříme se této svaté Trojici, již vyznávali, ač nevědomky, národové všichni, ale výklad, jenž by rozvrhoval lid, neuznáváme před bratrstvem;

ale soukromně každý čiň dle libosti. Proto neradi slyšíme nadarmo bráti jméno boží veřejně a kromě zkoumání vědeckého.

5. Neodporujeme žádnému učení upřímnému jinou zbraní než laskavým rozbíráním a rozumů srovnáváním.

6. Každý smýšlej o věcech nebeských dle vychování a dle mocnosti ducha svého; v bratrstvu po tom se neptáme. Však ale, poněvadž uznáváme, že každé upřímné svědomí jest pravdivé v tajném jádře svém, tedy časem uveďme trojí stupeň a třídu věřících: I. nepohnutých, II. rozchvělých, III. usedlých.

7. Věříme, že člověčenstvo má státi se živým tělem jedním, že rozmanitost právě jest pro jednotu a že láska k člověku jest nejlibější služba boží.

8. Věříme, že než může uspořádati se podle živé lásky člověčenstvo, národové musí utvářiti se předpodobně. Láska k člověku jeví se láskou k národu. – Zastáváme tedy všecko, co poctivou cestou vede k blaženosti Slovanstva, přejíce to samé všem národům rovně.

9. Víme, že láska k národu je klam, když není láska k bratrům; víme, že láska jest obětivá, snášelivá, ochotná, pilná a uděluje se bez vážení, an uznává všech rovnost.

11. Slibujeme, že povedeme život opatrný, střídmý a skromný. Hanba budiž nám skvostně jísti a píti a nádherně odívati se, pokud bratr nouzi trpí.

12. Rovnost uznáváme bratrů všech před láskou, ale nerovnosti hodnosti údu na těle Jednoty. Obživuje ovšem duše každý vlásek, jako mozek, ale hodnost jest rozličná. Však ale rovné vůle, ochotné činiti dle schopnosti, vyrovnávají hodnosti.

13. Ve jménu této rovné ochotnosti a rovné lásky všech bratrův mezi sebou přejeme, aby každý každému říkal T y a přidal k tomu způsob služby; k. př.: Ty, bojovníku! atd. K vyznamenání zásluhy přidá sbor ke jménu čestný přívěsek, k. př.: učený, opatrný, udatný, velkomyslný, štědrý atd. Ale to budiž jen usnešením celého sboru.

14. Vedle obětivé laskavosti prospěšná pilnost jest nejvyšší ctnost. Práce jest přednost člověka a zahálka hanba jeho. Slibujeme, že dle možnosti uvedeme pořádek v pilnost bratrův, aby každý pracoval podle schopnosti své a odměněn byl podle skutkuv platnosti a hodnosti.

15. Vyznáváme, že člověk každý jest povolán radovati se životu svému, a slibujeme láskou vynahraditi nepřízeň náhody, neb nedostupné jest rozumu, aby dal panovati náhodě.

16. Vyznáváme, že každý má právo, aby veden byl od dětinství k rozvinutí svých schopností a svého vtipu, a slibujeme vzájemně k tomu sobě mezi sebou napomáhati.

17. Slibujeme zastávati se vzájemně o čest, majetnost a pomáhati bratrům z neslušných života způsobů.

18. Vyznáváme, že každý má míti osobní majetnost, a pokud možna, samostatnou domácnost.

19. Vyznáváme, že každý dospělý a nemocí dědičnou a ohavnou nesklíčený, nezakrsalý, pracovitý právo má k manželství, i radíme, aby námluvy byly zanechány rovnatelům družstva. Nebezpečná cesta k manželství to jisté zamilování.

20. Přivolujeme věrnost i statné přivolení každé vládě, jenž uznává skutkem svobodu a rovnost národův a osob. Bratří budou tiší, snášeliví, ochotní a pilní občané.

21. Odříkáme se všech rozporů a hádek a procesů, a bude-li jaká pře o pochybné právo, rozhodnou o tom starší bratrstva a bratří podvolují se tomu soudu.

22. Slibujeme věrnost a upřímnost v slově a jednání. Nepřipouštíme mezi sebou přísahu, ani věčné sliby a zavrhujeme v jednání každou ošemetnost. Slovo nám jest svaté. Ošklivíme si tak zvané handlování, totiž zvyšování a slevování pravé ceny při koupi.

23. V shromážděních našich jest úplná rovnost, jen stáří má přednost uctivostí. — Mužský a ženská má rovného práva a hlasu.

24. Smlouvy uzavíráme mezi sebou jen rukou dáním před svědkem bez zápisů.

25. Každé blíženstvo, příbuzenstvo, družstvo, spolek a sbor smí sobě zavésti pravidla, jaká chce, pokud neodpírají obecním.

26. Usnešení zákonu stává se jednohlasně. Žádný nemá potlačen býti většinou. Svobodné přesvědčení láskou zvláčené vodiž každého. Nemůže-li kdo snésti se s rozumem a vůlí většiny, raděj vystup z bratrstva, než abysi byl údem obecného svědomí neúčastným. — Většina ale jest nanejméně $^2/_3$ shromáždění. Nesnesou-li se blíženci, ať odevzdají hádku příbuzenstvu a tak výše a výše, až přednesou to Jednotě. Kdo však i s tou neshoduje se, vystup.

27. Jak jest na libosti vystoupiti z bratrstva, tak má vypověděti právo nelibého: a sice blíženstvo jen z blíženstva — tu může vypovězenec přestoupiti k jinému — příbuzenstvo z příbuzenstva. Zcela vyloučiti někoho přináleží celému sboru.

28. Zhotoveny mají býti knihy, kdež každý bratr jest zapsán: a) dle svého jména a rodu, b) stáří, c) přivtělení, d) schopností, e) služby, f) štědrosti bratrské, g) úmrtí.

29. Kdo vystoupí, jen zkrátka se smaže. Když kdo ale jako bratr neb sestra zemře, vyvolí se výbor z jeho sboru, přidají se k němu svědky sborů 5 jiných a ti pronesou svědomitě soud o jeho život a vloží v knihy soudu. Pro výtečné ustanoví se památka. Za všecky zemřelé každoročně bude památní slavnost.

30. Každý zavázán jest v poslední vůli odporučiti nějaký díl jmění svého bratrstvu pro chudé toužebníky[7]), bratránky, sestřenice[8]), na štědrotu

[7]) Děti bratří.

[8]) Umělci a umělkyně, studenti a pod.

neb pro výslužky[9]), aneb i na památky a slavnosti. Kdo by však odporučil nějaký statek nehnutelný, dům, roli atd., to vždy ostaň při bratrstvu.

31. Slibujeme, že budeme vždy pokračovati s věkem a tak vždy opravovati zřízení bratrstva i životy osobní, vždy ostávajíce věrni: vědě, lásce, pilnosti, svobodě a pořádku živému, snášelivosti, štědrosti pro bratrstvo, vlast a člověčenstvo a v něm Boha oslavení.«

Klácelova myšlenka Jednoty a její organisace není veskrz původní. Již zvolené jméno poukazuje, že původci tanul na mysli zářivý příklad staré Jednoty bratrské, na niž tedy navazoval, vida v ní rovněž jako Frant. Palacký nejkrásnější výkvět zbožného ducha českého. Ale z celého ponětí i organisace je patrno, že Klácelově Jednotě chyběl podklad positivního náboženství, kterým přece proniknut byl veškerý život Bratří českých; autor i výslovně odmítl jako sobě nemilou jejich »zarytost v písmenky zákona«[10]). Tak tedy zbylo z původní Jednoty vedle přikázání čistého a lidumilného života, jenž ostatně jest příkazem také jiných církví, pouhé jméno.

Snaha, zasahovati Jednotou pronikavěji do života společenského a národního, odpovídající době nové, i navržené zřízení její, více rázu spolkového než církevního, poukazuje spíše na nějaký vzor necírkevní. A tu namítl by se především Benjamin Franklin a jeho Sjednocená strana ctnosti.

Klácel již před rokem 1848 obíral se věcmi americkými, třeba ne tak intensivně jako později, kdy víc a více zabýval se myšlenkou na odjezd do Ameriky, a zajisté již tehdy znal slavnou autobiografii Franklinovu; roku 1850 měl v úmyslu ji přeložiti[11]), s čeho však sešlo. Tak dostalo se nám českého překladu jejího v době značně pozdější.[12])

I Franklin zahajuje svůj návrh velikého záměru nové sekty stručným (oproti Klácelovu) jádrem zamýšlené víry[13]), ale myslím, že společným jich obou vzorem bylo tu symbolum křesťanské. Jinak je však postup i plán obou zakladatelů různý.

Franklin jako výborný znalec praktického života je si dobře vědom nesnadnosti velikého svého záměru; proto mínil zprvu soukromě a tajně získávati svému volnému sdružení lidi především mladé, kteří by dokázali přípravou — třináctinedělním zpytováním svědomí i konáním ctností —, že se chtějí upřímně zdokonalovati mravně, aby byli ctnostně i šetrně živi, navzájem si pomáhajíce ve všelikých zájmech životních i podporou v pří-

[9]) Výslužek se mělo z příspěvků členských dostávati zasloužilým starým bratřím a sestrám.

[10]) Týdenník l. c. 207, II.

[11]) Morav. Noviny 1850 čís. 144 str. 608 a 145 str. 612.

[12]) Život Benjamina Franklina sepsaný jím samým. Z anglického jazyka přeložil Dr. Edmund Kaizl. (Americké Bibliotheky čís. 1. Praha 1867). Tento překlad zde citován.

[13]) »Jest Bůh, jenž stvořil všecky věci. — Vládne světem prozřetelností svou. — Sloužiti mu máme klaníce se jemu, modlíce se k němu a vzdávajíce mu díky. — Avšak službou nejpříjemnější Bohu jest, činiti dobře bližnímu. — Duše jest nesmrtelná. — A Bůh dozajista odmění ctnost a potrestá hřích buďto na tom nebo na onom světě.« L. c. str. 108.

padě potřeby (str. 109.). Chce raději působiti vnitřní hodnotou skrovného počtu lidí než massou.

Naproti tomu Klácel, ve svém klášterním ústraní málo jsa znalý života všedního, hned přímo veřejným časopisem buduje sdružení, všeobecně přístupné všem dospělým, s cíli velmi dalekosáhlými, a navrhuje k tomu konci zároveň podrobnou organisaci tohoto velikého tělesa, jež počtem svého členstva mohlo by míti velikou váhu; ale ovšem třeba mu také již činiti opatření proti živlům nehodným, jimž takto brána do Jednoty jest předem otevřena a jež ji budou patrně oslabovati.

Pro tyto značné různosti hledám Klácelův vzor jinde, a to v obecně známém svobodném zednářstvu, které se ostatně také hlásí k našim Bratřím českým, jako ke svým předchůdcům na půdě české.[14])

I zednářstvo jako Klácel přijímá za členy všecky zachovalé lidi bez rozdílu; i jeho hlavním úkolem jest pracovati o zdokonalení pokolení lidského, nehledíc k různostem národnostním a náboženským; i v něm je bratrování mezi členy a souvisící s tím bratrské konání dobročinnosti.[15])

K tomu cíli je provedena pevná organisace od základní nejméně sedmičky[16]) — Klácel ovšem tu sestoupil až na trojici bliženstva — k velelóžím, v níž se rozeznává podle stupně zasvěcenosti trojí druh členstva, jakož jej zamýšlel i Klácel.[17]) Jenom tajivost zednářskou autor náš odvrhl jako nepřiměřenou době mladé konstituce.

Nebudiž tím řečeno, jako by byl vliv svobodného zednářstva snad výhradný. Bylť právě Klácel i ve filosofii, třeba podléhal hlavně vlivu Hegelovu, eklektikem, jímž se jeví také zde. Viděti totiž v článku Na pováženou jasné stopy zřízení církevních vedle zmíněného již symbola v poutech, slavnostech i pod., jichž se Klácel potom ani v Americe nikdy zcela nedovedl zhostiti.

A celý tento chrám »náboženství lidmilnosti a bratrstva vlastimilův« zůstal prázdný, ježto právě byl jenom snem »muže pojmu, ale bez zkušenosti«, jak dobře charakterisoval Klácela prelát jeho Cyrill Napp.[18]) Nebylo smyslu pro mlhavé sbratření lidstva v době, kdy proti snaze o udržení národností slovanských zdvíhal se krutý odpor, a ani přátelům nebylo lze se rozehřáti pro všecky prostředky, které k tomu cíli měly vésti; i ti doznávali nepraktičnost návrhu Klácelova, třeba snad jen proto, že je málo takových lidí ještě, jižto by se hodili za obsah do Jednoty.[19]) V Týdenníku,

[14]) Ludwig Abafi: Geschichte der Freimaurerei in Österreich-Ungarn (Budapest 1890), svazek I., str. 31—33.

[15]) Abafi l. c. str. 23. — Die Freimaurerei. (Budapest 1888), str. 4.

[16]) Die Freimaurerei str. 22.

[17]) Týdenník 1848, str. 299, II. — Později pojmenoval tyto stupně jinak: bratr, přítel, naději. (Klácel Helceletovi r. 1851. Originál u Ph. Mag. Mojmíra Helceleta v Brně.)

[18]) V. Brandl l. c. str. 95.

[19]) J. Helcelet I. J. Hanušovi 18./12. 1850. Korrespondence a zápisky Jana Helceleta. Vydal Jan Kabelík. Prameny dějin moravských I. (Brno 1910), čís. 59, str. 118. Také další listy Helceletovy zde uvedené, mimo dodatečně objevené dopisy jeho B. Němcové, citovány odtud.

kde měly býti přijímány přihlášky k Jednotě, není už potom ani zmínky o celé věci. Lidem církevně smýšlejícím přirozeně nové náboženství jevilo se zbytečným, ba kacířským, a svobodomyslným rovněž návrh nevyhovoval. Viděli i tu, ať užiji slov Klácelových »starý kabát positivního náboženství« a jeden z nich — tuším Vojtěch Náprstek — v přípisku ke článku Na pováženou prudce odsoudil ideu jeho slovy, že »zapáchá příliš plandou.«[20])

II.

Přes to, že ke skutečnému ustavení nové Jednoty bratrské podle pravidel shora vytčených vůbec nedošlo, sblížilo se několik duší Klácelovi oddaných v přátelský svazek, ve kterém po rozumu pozdějšího moudrého obmezení zakladatelova žádný neměl míti práv ani povinností zvláštních, nýbrž jen věrněji a plněji konati, co se pro člověka vůbec rozumí, aby totiž všichni snažili se býti jedné mysli a jedné vůle, pokud individualita tomu dá.[1]) Tak sdružení to mělo podporovati jejich snahy sebevzdělávací a zároveň býti jim potěchou v trudech i oporou ve všelikých zmatcích a nesnázích. Nazveme je proto b r a t r s t v e m K l á c e l o v ý m.

Prvním členem této bratrské obce byla B o ž e n a N ě m c o v á. S Klácelem byla spřátelena již od roku 1844, z doby prvého svého pobytu v Praze. Stalo se tak za okolností pro něho velmi smutných a památných. Tehdy Klácel, jenž od svého 27. roku v letech 1835—1844 s nadšením, láskou k mládeži i neobyčejnou schopností[2]) přednášel filosofii na lyceu brněnském, ordinariátním přípisem ze dne 29. září 1844 složen byl s professury, ježto prý v přednáškách svých nesrovnával se s učením církevním, a kromě toho pro přepiatou slavomanii. Se svolením preláta C. Nappa odjel tedy do Prahy ve vlídnějším prostředí hledat úlevy rozbouřenému srdci a docházel jí zejména v upřímném kruhu přátelském, který se utvořil kolem rodiny Němcových.[3])

Třeba pobytu jeho v Praze bylo na mále (počátkem prosince 1844 stal se bibliothekářem v Liběchově, odkud v květnu 1845 přinucen vrátiti se do svého kláštera), přátelství Klácelovo s Němcovými potrvalo. Když pak r. 1848 do nymburské osamělosti B. Němcové, která tak skrovně byla prozářena teplem přátelské družnosti[4]), dolétla nadšená výzva Klácelova ke sbratřování, tím spíše vroucí srdce básnířčino bylo uchváceno skvělým plánem Jednoty bratrské, jež měla býti stupněm ke sbratření všelidskému. Tak tedy B. Němcová j e d i n á spolu s chotěm svým přihlásila se již

[20]) Týdenník 1848, exemplář pod značkou V, A, 8 v průmyslovém museu Náprstkově.
II. [1]) Klácel Helceletovi r. 1851. Originál u. Ph. Mag. Mojm. Helceleta v Brně.
[2]) V. Brandl l. c. str. 81.—94.
[3]) Klácel Šemberovi dne 11. listopadu 1844. Tento jakož i jiné citované listy Klácelovy, dosud nevydané, pokud jinak neudáno, chová se v originále v Museu král. českého. Viz také V. Tille: Božena Němcová (Zlatoroh, sv. V.—VII., Praha 1911), str. 48.
[4]) V. Tille l. c. str. 94. a n.

k Jednotě bratrské; dále zatím bratrství to se nerozšířilo.[5]) Klácel, jenž členům bratrstva svého po způsobu klášterním rád dával nová jména, nazýval sestru Boženu L i d m i l o u, L u d ě n k o u; viděl' v ní nejlépe ztělesněnu jak lidumilnost a lásku k lidstvu vůbec, tak i k lidu českému zvlášť. On sám zval se L a d i m í r e m od snahy své, v lad uváděti veškeré neshody tohoto světa; potom v Americe užíval jména tohoto skoro výhradně.

Jak se v hojných dopisech s B. Němcovou spolu sbližovali, Klácel vypsal pěkně starému příteli Al. V. Šemberovi.[6]) »Dopisy naše vždy stávaly se vroucnější, t. j. takové, jak snad budou kdysi vůbec v člověčenstvu. My spolu to poesii ze světa uprchlou tajně si přilákali... Nejdříve přestali jsme si psáti to Velectěný etc., pak i to velké Vy a pak jedním škrtnutím vrátili jsme se ku klassickému Ty.«

Tuše, že toto vzplanutí citové mohlo by vzbuditi v střízlivém příteli pochybnost o zdravém jeho podkladu, dí předem na obranu: »Není (to) žádná romantika, ne; my jen aspoň spolu chtěli jsme zkusiti, jak blažené bude kdys člověčenstvo. My máme klassické pobratimství.« Známkou jeho jest také zavedené v bratrstvu tykání, jímž prý »dali právo ne snad romantickému Wörtchen Du, ale k l a s s i c k é m u s l o v a n s k é m u T y«. — Nám ovšem tento rozdíl mezi oběma slovy uniká.

Aby dokázal, že si právem tak vysoce váží této korrespondence, Klácel Šemberovi přiložil zároveň na ukázku dva z listů B. Němcové a jeden Jos. Němce; volá při tom vzrušen: »Za největší poklad bídného života svého považuji přízeň této Boženy.« A ona opět prostě, ale srdečně píše přítelkyni,[7]) chválíc upřímnost Klácelovu, že nemá milejšího přítele nad něho.

Veřejně Klácel charakterisoval poměr svůj k sestře Lidmile těmito slovy: »Zdá se mi, nevím jak tobě, že naše duše nejsou ani dvě, nýbrž jen v úkazu dvojím, ačkoliv toho, co jiní lidé jmenují láskou, nebylo nikdy mezi námi.«[8]) A tak zůstalo i nadále. Kdežto u jiných při kráse a duchaplnosti B. Němcové přátelství často měnilo se v tužbu lásky, Klácel výše kladl ušlechtilost svazku přátelského a setrval své posestrimě jako starším bratrem, jenž zejména rád z hojných svých vědomostí přispívá k rozvoji bohatého ducha mladší sestry, ježto se jí nedostalo příležitosti k důkladnému a soustavnému vzdělání. Jan Helcelet[9]) s podivem psal I. J. Hanušovi: »On ji vzývá co světici... Takový stupeň platonické lásky považoval bych za bájku, kdybych ji neviděl na své oči, svýma rukama nehmatal.«

Výchovný vliv Kláceluv na B. Němcovou, jenž vysvitne i z literární tvorby doleji dotčené, jest nejlépe oceněn těmito slovy Hanušovými[10]):

---

[5]) Klácel Al. V. Šemberovi dne 21. listopadu 1850.

[6]) Dne 21. listopadu 1850.

[7]) V. Vrbíkové dne 25. listopadu 1850. Listy B. Němcové cituji podle dosavadních otiskuv, ale bez dalšího udání, vzhledem k tomu, že již vychází souborné jich vydání sl. M. Gebauerovou nákladem J. Laichtera.

[8]) Moravské Noviny 1850, str. 474.

[9]) Helcelet dne 25. prosince 1857, čís. 77., str. 162.

[10]) V. Vávra, Hlídka 1899, str. 173.

»Klácel výborně na ni působil a nepotřebí u ní více vymetati pověr; Klácel všecky pavučiny duševní již odstranil a ona je s Pánem Bohem tak dobře známa jako Ty a já.«

Pěstuje a vzdělávaje vnímavou duši, Klácel byl vždy ve svém pravém živlu. I když odstraněn byl s professury, srdcem zůstával vždy učitelem, toužil, ovšem marně, po rehabilitaci,[11]) a nemoha působiti veřejně, aspoň soukromě uplatňoval své paedagogicko-didaktické nadání. Tak probudil V. Brandla,[12]) tak vzdělával V. Levého, tak výchovným působením získal B. Němcové sestřičku, aby ji též přidružil k bratrstvu.

Byla to mladistvá sličná Brňanka Veronika Vrbíková, dívka vzdělaná, ale snad následkem úmrtí milované starší sestry své tehdy »jaksi silně ještě romantická a toužívá či vesmírobolná či weltschmerzlich.«[13]) Prostřednictvím Klácelovým splnilo se dávné její přání, seznámiti se aspoň písemně s B. Němcovou, která s obvyklou vlídností jala se neznámé dívce dopisovati[14]) i s ní si tykati a sestrovati. Ale spřátelovati se úže s mužskými členy bratrstva zabraňovala této »vestálce«, jak ji Klácel nazýval, nejen přirozená ostýchavost, nýbrž i pouta konvenienční, jimiž přes domluvy B. Němcové,[15]) až přespříliš byla svázána. Klácel sám, ač se pokládal věkem spíše za otcovského přítele Verunčina, jen zřídka se mohl s ní scházeti a přes rok trvalo, než jí začal podle pravidel bratrstva tykati, s povzdechem při tom podotýkaje: »Jsme my to otroci, že pro posuzování bohaprázdných lidu musíme ostýchati se činiti to, co před Bohem jest tak čisté a chvalitebné; ačkoli snad i my sami více ustupujeme těm prosaistům, než potřeba jest.«

Mohl s dobrým svědomím nazvati »čistou a chvalitebnou« svou péči o duševní prospěch dívky, které podle zmínek na rozličných místech korrespondence opatřoval knihy, již učil botanice a ponoukal ku práci literární. Podle svého vyznání víry, které zaslala[17]) rovněž jako jiné zprávy o svém životě[18]) B. Němcové, V. Vrbíková byla horlivá katolička s povážlivým sklonem k pietismu[19]), pro který se jí svobodomyslníci vysmívali;[20]) ale Klácel jako pravý filosof byl snášelivější a snažil se rozumovými důvody odvrátiti ji od tohoto sklonu, který zavrhoval, k své »vesměrnosti«[21]); marně. Před stykem s jinými mužskými členy bratrstva »passivním odporem« střehl

[11]) B. Němcová J. Dlabačovi dne 27. května a dne 2. listopadu 1850.
[12]) V. Brandl, Vzpomínky (Velké Meziříčí 1838), str. 6.—40.
[13]) Helcelet Hanušovi dne 18. prosince 1850, čís. 59.
[14]) V. Vávra, Č. Č. M. 1896, str. 296. n.
[15]) Nedatovaný list Boženy Němcové V. Vrbíkové, Č. Č. M. 1896, str. 304., VII.
[16]) Klácel V. Vrbíkové v nedatovaném listě, jejž dr. St. Souček klade do 26. dubna 1852; podržuji toto jeho datum.
[17]) B. Němcová V. Vrbíkové dne 25. listopadu 1850.
[18]) Dto. dne 22. ledna 1851.
[19]) Klácel V. Vrbíkové dne 26. dubna 1852.
[20]) Helcelet Hanušovi dne 12. dubna 1851.
[21]) Klácel V. Vrbíkové dne 26. dubna, 20. července, 2. září a 29. listopadu 1852.

V. Vrbíkové Matěj Mikšíček[22]), který se o ni ucházel a r. 1853 vskutku ji pojal za choť, jakkoli Klácel nepřál tomuto sňatku, nevida zajištěné existence Mikšíčkovy. Tím také V. Vrbíková na čas oddálila se Klácelovi[23]); později však, ježto i Mikšíček byl žákem a upřímným jeho ctitelem, Klácel přenesl svoji lásku na celou rodinu jejich, staral se o ni a setrval v korrespondenci s ní ještě v Americe, tykaje si po zvyku z bratrstva i s dcerou Mikšíčkových Marií, potom provdanou za spisovatele J. V. Hrubého. Za to navzájem Mikšíčkovi zachovali Klácelovi oddanost, i když skoro všichni v letech šedesátých od něho se odvraceli; Mikšíček samojediný doprovázel ho na nádraží, když tajně odjížděl do Ameriky, podával mu také za oceán kýžené zvěsti o staré vlasti a prostředkoval mu odtud dary peněžité na zmírnění jeho nouze.

Začátkem ledna 1850 přibyl do Brna MUDr. Jan Helcelet[24]) (1812—1876), do té doby professor při universitě olomoucké, byv jmenován professorem polního hospodářství na založené tehdy technice brněnské. Od společného pusobení jeho s Ign. Janem Hanušem na universitě olomoucké přátelský jejich svazek potrval až do smrti Hanušovy r. 1869, jsa živen hlavně pilným dopisováním.

Když B. Němcová v září r. 1850 dovezla syny své na studie do Prahy, setkala se s I. J. Hanušem a jeho chotí Laurou. Již při tomto nahodilém seznámení blaze dojala Hanuše[25]) a tím spíše zajisté Lauru i sama pocítila sesterskou náklonnost k oběma, tak že i vzpomínka na toho mužného a rázného učence a zase dobrou i srdečnou jeho choť byla jí velmi milá.[26]) Hned tehdy byla by ráda řekla Hanušovi: »Bratře, zde má ruka a mé přátelství!«

Hanuš, jenž po složení Klácelově osvědčil mu písemně svoji sympathii[27]) a potom i přispíval do Týdenníka, pobízel pobratima Helceleta, aby i v novém prostředí hleděl styků s osamujícím se filosofem, roztrpčeným po nezdaru svých smělých nadějí v rok 1848; B. Němcová pak zase odkazovala Klácela podobně na přátelství s Helceletem.[28]) Poslušen jsa těchto přátelských nárad, Helcelet docházel častěji ke Klácelovi. S počátku duchovní struny jejich nebyly ještě »tak sobě znaladěné, že by to jak náleží zahřálo«;[29]) ale brzy byli jedné mysli, tudíž se i pobratřili a bratrsky nejen vedli ústní a písemné disputace nábožensko-filosofické, nýbrž i botanisovali v krásném okolí brněnském.[30])

[22]) Helcelet Hanušovi dne 13. února 1851 čís. 62.; viz i list Helceletův B. Němcové dne 7. února 1851.

[23]) Klácel V. Vrbíkové v nedatovaném listě, jenž asi náleží k posledním; dr. St. Souček datuje jej »ne před 2. polovicí roku 1852«.

[24]) Viz životopis, předeslaný jeho Korrespondenci, str. XV.—LXXV.

[25]) Helcelet Hanušovi dne 24. října 1850 čís. 57.

[26]) Nedatovaný list B. Němcové K. Staňkové z r. 1850. M. Gebauerová č. XLIX.

[27]) Klácel Hanušovi dne 21. listopadu (1844).

[28]) Helcelet Hanušovi dne 18. prosince 1850, čís. 59.

[29]) Dto. dne 24. října 1850, čís. 57.

[30]) Dto. dne 12. dubna 1851, čís. 65., Klácel Šemberovi dne 8. února a dne 19. března 1851.

Helcelet čítával u Klácela dopisy sestry Boženy-Luděnky, a »poznávaje z nich ještě mnohem lépe než z tištěných spisů zajímavou její povahu«, zatoužil po přátelském s ní spojení dopisováním i přihlásil se jí za bratra, sně o jakémsi bratrském kommunismu.[31]) B. Němcová nazvala si nového bratra Ivanem, kdežto Klácel přezval jej při vstupu do bratrstva Lubomírem pro jeho hellenskou oblibu v krásách tohoto světa.[32])

Hanuš skepticky přijal zprávu o sbratřování podle Klácelova plánu v Týdenníku a odůvodnil své stanovisko takto: »Bratrství mám za časů našich v širší míře za věc nemožnou, ježto se mi zdá, že egoismus již tak se vedral v poměry lidí, že se málokde v manželství nalézá, tím méně v obyčejném a veřejném životě. Bratrství dále mezi mužskými a ženskými, nemá-li též různou barvu pohlaví, je mi vždy jakás abstraktnost a polovičatost. A i v bratrství nemohl bych uznati stejné poměry všech, nýbrž obzvláštní každého jednotlivce ku každému jednotlivci i jednotlivčině, což by bratrství stejně oprávněnému bylo velmi nebezpečné. Frajmauerství vždy mne nechalo chladným a každá společnost vůbec, jež nemá určitý cíl. Kosmopolitické účely mám za nepraktické, a sice pro pouhou všeobecnost jejich.«[33]) Tak mluvil Hanuš, dokud neznal ještě půvabu korrespondenčního a osobního styku s B. Němcovou.

Helcelet, upustiv zcela od hájení prvotního velkého záměru Klácelova, zastával se proti Hanušovi bratrství lidí shodných. Mělať jím prý aspoň »odpadnouti ona lichá, konvenienční rouška či železné brnění, ve kterém mimo takové prohlášené nebo mlčky samorostlé bratrstvo celý nynější svět jako marionetty jedná a se pitvoří«.[34])

A brzy v té věci Hanuš dal Helceletovi za pravdu.

V prosinci r. 1850 B. Němcová přestěhovala se z Liberce do Prahy, aby tam sama vedla výchovu svých dítek, a záhy potom u Hanušů takřka zdomácněla. Hanuš, jakkoli se snažil kriticky hodnotiti ji, jako ženu náležející kruhům literárním[35]), za neškrobeného, srdečného styku se ženou tak nevšedně objektivní nejen prohlásil, že byl toliko proti »úmyslnému hledání bratří a sester, nikoli proti přichytání se našlých«, nýbrž i sám pobratřil se s B. Němcovou. Při živých jejich a vznětlivých povahách místo romantiky bratrské brzy bylo mezi nimi stálé pokoušení a satirické vtipkování, kdežto vážná Laura s novou svou sestřičkou byla v dokonalé harmonii.[36]) Hanuš přihlásil se také s chotí do bratrstva vůbec, z kteréhož přírůstku se Klácel srdečně potěšil. Odtud také Hanuš listy své určoval

---

[31]) Jako svrchu pod 28., a Helcelet B. Němcové dne 7. února 1851 i B. Němcová Helceletovi z února 1851.

[32]) Klácel Helceletovi dne 2. dubna 1851. Originál u p. Ph. Mag. M. Helceleta.

[33]) Hanuš Helceletovi dne 29. prosince 1850, V. Vávra, Hlídka 1899, str. 171.

[34]) Helcelet Hanušovi dne 4. ledna 1851, čís. 60.

[35]) »Zdá se mi někdy, že miluji v ní, co by se dalo v jiných okolnostech příznivějších z ní vyvésti,« psal Helceletovi dne 8. února 1851, Hlídka 1899, str 176.

[36]) Hanuš Helceletovi v lednu 1851, Vávra, Hlídka 1899, str. 173, a Helcelet B. Němcové dne 7. února 1851.

společně Helceletovi i Klácelovi; jal se i tomuto tykati i bratrovati, ba vzkazoval též pozdravy »polosestře« Verunce.[37]) V bratrstvu podržel jméno H y n e k, kterým zvykl jej oslovovati Helcelet. Bratrsky si vedl i ve věcech literárních. Chtěje odmlklého Klácela znova podnítit ku práci vědecké, nabídl se mu, že by přečetl zaň v seděních král. České společnosti nauk nějakou jeho novinku vědeckou, kterou by mu zaslal[38]); ale potom za změněných poměrů k tomu nedošlo.

To již nastaly zlé časy bratrstvu. Rodina Hanušova stíhána byla nebezpečnými a zdlouhavými nemocmi dítek, rovněž jako Helceletovi, jimž dokonce zemřela dceruška Lidunka[39]), a také B. Němcová sama onemocněla. Hanuš podával brněnským přátelům zprávy o její nemoci a nedostatku, jimiž byli tito velmi dojati. »To již je, jako by se všichni bozi spojili protiv několika smrtelníkům za to, že se opovážili sházeti se sebe špínu obecného stáda a živu býti způsobem aspoň poněkud olympickým. Sesílají tu na nás snad pro ten kousek nevinného či neškodného bratrství honem kdekterou neřest a posmívají se nám pak z naší malomocnosti, že sobě v ledajaké svízeli hned rady neb aspoň pomoci nevíme. Než braňme se neohroženě; nemůžeme-li upříti malomocnost, aspoň nepřipouštějme malomyslnost; však ono zase lahodnější slunce zasvitne.«[40])

Toto »bránění vzájemné« bylo ostatně důležitou úlohou bratrstva podle základních jeho zásad. Klácel hned s počátku cítil, nemá-li bratrský svazek býti pouze romantického rázu, že třeba s k u t k y osvědčovati reálnost pobratimství. Proto už dříve, když šlo o to, aby Jos. Němec místo do Jagru dostal se aspoň na příhodnější místo v Uhrách, přimlouval se za »tohoto bratra zmužilého« a »přemilostnou sestru«[41]) u A l o i s a V o j t ě c h a Š e m b e r y (1807—1882), jehož prostřednictvím Němec obdržel od počátku r. 1851 místo vrchního komisaře v Miškovci.[42])

Se Šemberou Klácel ode dávna již byli v nejdůvěrnějších stycích přátelských jako krajané, horliví buditelé moravští a posléze spoluredaktoři Moravských Novin; dělaje si z toho svědomí, že Božena takřka »předhonila v srdci starého přítele«, Klácel v témž přímluvném listě vybídl jej rovněž k pobratimství, které také Šembera přijal. A dostál též povinnosti z toho plynoucí; zůstal až do odjezdu Klácelova do Ameriky, z něhož jej přesvědčivě zrazoval[43]), jeho upřímným přítelem a také ochráncem těch, které mu

[37]) Hanuš Helceletovi dne 12. února 1851 tamtéž, str. 257.
[38]) Dto. dne 21. února 1851 tamtéž, str. 260.
[39]) B. Němcová v únoru 1851 poslala Helceletovi za tou příčinou, patrně prostřednictvím Klácelovým, první svůj dosud zachovaný soustrastný list; ale list Helceletův B. Němcové dne 7. února 1851 předpokládá již dřívější dopis.
[40]) Helcelet Hanušovi dne 13. února 1851, čís. 62.
[41]) Klácel Šemberovi dne 21. listopadu 1850.
[42]) Helcelet Hanušovi dne 4. ledna 1853, čís. 60.
[43]) Šembera Klácelovi dne 6. června 1869; originál v museu Náprstkově. Není ani pouhou náhodou, že list tento j e d i n ý z doby pobytu ve staré vlasti se nám zachoval; zajisté Klácel čítal jej častěji a zachoval jako milou památku starostlivé péče o svůj prospěch. Šemberovy obavy o jeho zabezpečení v Americe se do slova vyplnily.

Klácel jako členy bratrstva doporučoval; zejména B. Němcové samé. Jinak Vojtěch — tímto druhým jménem Šemberovým nazývali jej přátelé výhradně — od dob společného pobytu olomouckého zůstával spřátelen pouze s Helceletem; Hanuše pro jeho skeptické názory na starověk slovanský i pro jeho činnost kritickou víc a více se vzdaloval a posléze se rozestali nadobro.[44])

Také za nemoci B. Němcové bratrstvo účinně jí pomáhalo. Laura Hanušová, ač přetížena pracemi domácími, nabízela se jí osobními úsluhami.[45]) Hmotně Hanušovým přispívati nebylo možno, ježto byli sami tísněni nedostatkem, jemuž ochotně spomáhal Helcelet, aspoň půjčkami. Peníze poslal Klácel, jsa »coelibátem nejbohatší« z bratrstva[46]), a B. Němcové se tato podpora, ač jí přišla vhod, trochu bolestně dotkla. Ideálnímu srdci jejímu bylo právě potřebou bratrství duchovní, na které touto hmotnou podporou padl jakýsi nemilý stín. Hanuš správně konejšil ji dokazuje, že »její povinností je bráti pomoci od bratří, sice že celý ten poměr pouhou by byl lží«. »Jak vidím«, dokládal, »nejraději by měla, kdyby, aniž by cosi požádala, se jí to ono přinášelo, neb zvláště při zimnici třeba, by si potravou trochu přilepšila, a zdá se mi, že nadmíru jednoduše žijí v její rodině.«[47]) Lze si představiti, jak těžké bylo utrpení této hrdé duše, když se musila později dobrodiní přátel doprošovati!

A zasvitlo přece lahodnější slunce. Jarem minuly nemoci a B. Němcová chystala se za chotěm do Uher. V brněnské části bratrstva nastalo radostné očekávání milené sestry, které Helcelet a V. Vrbíková dotud neznali. Bylo koncem dubna a Klácel uspořádal proto na počest vzácného hosta vyjížďku na Mniší horu, rozkošné výletní místo u Brna, kde »při dobrém víně a klokotání jarních slavíků prožili rozkošný večer pod širým Perunem«. Vedle bratří Ladimíra a Ivana byla tam V. Vrbíková a aesthetik dr. Tomáš Fr. Bratránek (1815—1884), rovněž člen kláštera starobrněnského; Božena-Luděnka okouzlila všecky a Klácel s Helceletem setrvali s ní i po odchodu ostatních v redakci Moravských Novin, až za živého přátelského hovoru dočkali opožděného ranního vlaku, kterým v 5 hodin odjela.[48])

Klácel sjednal s A. V. Šemberou[49]), že poskytne jí pohostinství u sebe ve Vídni na zpáteční cestě; soudil, že spřátelení s »tou veselou a odhodlanou, svobodomyslnou ženou« by mělo také dobrý vliv na domáckou a trochu bigotní[50]) paní Šemberovou. Potom mínil jí sám jeti naproti do Břeclavě a provésti ji nádherným parkem lednickým.[51]) Ale všecky tyto

[44]) Helcelet Hanušovi dne 24. dubna 1858, čís. 160, pozn. 10.
[45]) Hanuš Helceletovi dne 12. února 1851, Hlídka 1899, str. 255.
[46]) Helcelet Hanušovi dne 13. února 1851, čís. 62.
[47]) Hanuš Helceletovi dne 12. února 1851, Hlídka l. c.
[48]) Helcelet Hanušovi sklonkem dubna 1851, čís. 66.
[49]) List ze dne 11. května 1851. B. Němcová Šemberovi dne 15. června 1851.
[50]) Helcelet Hanušovi dne 28. října 1851, čís. 38.
[51]) Klácel Šemberovi dne 11. května 1851, a B. Němcová V. Vrbíkové dne 13. května 1851.

naděje k veliké jeho žalosti byly zmařeny, když B. Němcová neprodleně, jakmile zvěděla ve Vídni o nebezpečném onemocnění syna Jaroslava, bez zastávky v Brně odejela do Prahy; tak odpadla i projektovaná »nějaká dekameronská pout do Vranova nebo jiného milostivého místa«, na kterou se již brněnští členové bratrstva tak velice těšili.[52])

Za schůzky v Brně vzpomínáno bylo i nepřítomného bratra Hynka, jehož poměr k B. Němcové nebyl brněnským »bratřím« zcela jasný. Hanuš totiž zatím podléhal víc a více ženskému půvabu B. Němcové a střehl žárlivě styku jejích s jinými členy bratrstva Klácelova, po jehož právu se vedle Klácela důvěrně viděl sbližovati s ní také nebezpečného a sobě milého Helceleta. Neviděl rád, když B. Němcová zvala pobratima Ivana, aby ji spolu s Klácelem v Praze navštívil a osobně poznal.[53]) Zvěst Helceletova, že snad o rozporech mezi Hanušem a Němcovou bude promluveno při jejím návratu, byla mu vítanou záminkou odtrhnouti se od bratrstva, k němuž beztak nikdy srdcem nepřilnul. Marně Helcelet osladil tuto svou zprávu přídavkem, že »bratr Hynek zaujímá teplé místečko v sestřině srdéčku«.[54]) Jsa stejně prudký v životě soukromém jako v literárních svých šrůtkách, Hanuš poslal Klácelovi ihned výpověď z bratrstva, jako by byl jím ve svobodě nějak obmezován. Klácel neodpověděl ani na tento výpovědní list, ale jak hluboce byl roztrpčen, vysvítá z jeho výčitek, jež proto ještě po roce činil Hanušovi, stýskaje si na jeho »samodostatečnost, nedostatek snášelivosti, resignace, skromnosti a objektivnosti i obětivosti«.[55])

Helcelet[56]) hájil z vlastní zkušenosti Klácela, že je dalek všelikého oktrojování v bratrstvu, vyslovoval se proti prchlému rozervání přátelského toho svazku a posléze, vida marnost svých domluv, dospěl k tomuto výsledku svých úvah o bratrstvu: »Zdá se, jako by buď přistěhováním Boženy do Prahy nebo přibytím naším do bratrstva jemu se byla celá dosti rozkošně (snad do povětří) vystavěná budova sociální shroutila . . . Přivedl mne osud poslední doby bratrstva na tu myšlenku, že ku sjednocení bratrskému nebo jen i přátelskému je co nejbezprostřednější vzájemnost potřebna a že v dobách, kde se jeden neb druhý z přátel nalézá v postavení, které nově či jinak než potud na něj působí, velmi snadno se bez bezprostřední vzájemnosti bývalí přátelé od sebe vzdálí v poměrech svých přátelských. A tak bylo tuším pro bratrstvo to tak velmi osudné, že najednou já přistoupil, neznaje Boženu a neznán od ní, že Božena přijela do Prahy do nových působících dob, že i Ty a Laura, všechno to na bratrstvo se hrnulo, a přece nebylo možnosti k assimilování, ku kterému by bylo vzájemného stýkání i obcování třeba. Teprv po takové assimilaci mohlo by s větší jasností se ukázati, zdali mezi námi jest jistého společného směru, který by nás nad

[52]) Helcelet Hanušovi dne 21. května 1851, čís. 67.
[53]) Helcelet B. Němcové dne 7. února 1851.
[54]) Helcelet Hanušovi sklonkem dubna 1851, čís. 66.
[55]) Klácel V. Vrbíkové dne 27. července 1852.
[56]) Helcelet Hanušovi dne 5. června 1851, čís. 68.

pouhé přátelské sblížení mohl v užší, mocnější jednotu spojiti či nic.«[57]) Tím ovšem sám odsoudil jako nemožnost širokou Jednotu bratrskou s velikými cíli společenskými i národními, která tedy tím méně mohla se nadíti úspěchu, když rozbíjel se i úzký kruh bratrstva, při němž velkých těch cílů zcela zapomínáno.

Klácel od té doby pokládal jaksi mlčky bratrstvo za rozbité, nemluvil o něm s Helceletem, šetře jeho přátelských citů k Hanušovi, ale nedával mu již čísti listů sestry Boženy, jako činíval, dokud pokládal to za přirozené podle povahy bratrstva; ostatně ani Helcelet podle přání B. Němcové neměl již svěřovati po bratrsku dopisů jejích nikomu.[58])

Hanušovi zbývalo ještě oddáliti B. Němcovou od Helceleta, a tož především zmařením jejich schůzky v Praze, na niž se oba po setkání v Brně tím více těšili. Líčil B. Němcovou v dopisech Helceletovi, jako by nebyla dosti k členům bratrstva upřímná — snad narážeje na její přátelství k V. Nebeskému —, kteroužto výtku B. Němcová těžce nesla, a hrozil jí proto hněvem pravdymilovného Helceleta[59]). Ten ujistil sice Němcovou, že se na ni nehněvá, ale neodhodlal se za těchto okolností navštíviti Prahu, aby snad se při tom nerozkmotřil s některou z obou milých sobě osob.[60])

Než k setkání Helceletovu s B. Němcovou přece došlo, a to na zpáteční cestě jeho od Hanušů, mimo Prahu.

Mezi prostředky, napomáhajícími k dosažení účelu bratrstva Klácelova, byly také schůze jeho na významných místech. Klácel z místního vlastenectví pojal mezi památná místa, vhodná ke schůzím, také hory Třebovské, jako pohraniční mezi Čechami a Moravou. U České Třebové je poutnické místo Hory s kaplí Panny Marie, s pramenem zdravé vody a lázněmi, nyní zděnými. Klácel tam trávil rád své prázdniny a r. 1851 pozval tam i B. Němcovou, aby se spolu s rodinou zotavila na svěžím horském vzduchu.

Tato ráda přijala pozvání, vyslala počátkem prázdnin syna Hynka do Brna ke Klácelovi[61]), který přivezl ho pak s sebou na Hory, a ona sama zavítala tam z Prahy s ostatními dětmi i se služkou Marií. V. Vrbíková, která rovněž měla dojeti, zůstala v Brně a marně zvala ji B. Němcová[62]), aby putovala »k Panně Marii, sestře Boženě a otci duchovnímu panu Matouši«, líčíc jí pěknými slovy půvaby tamního pobytu.

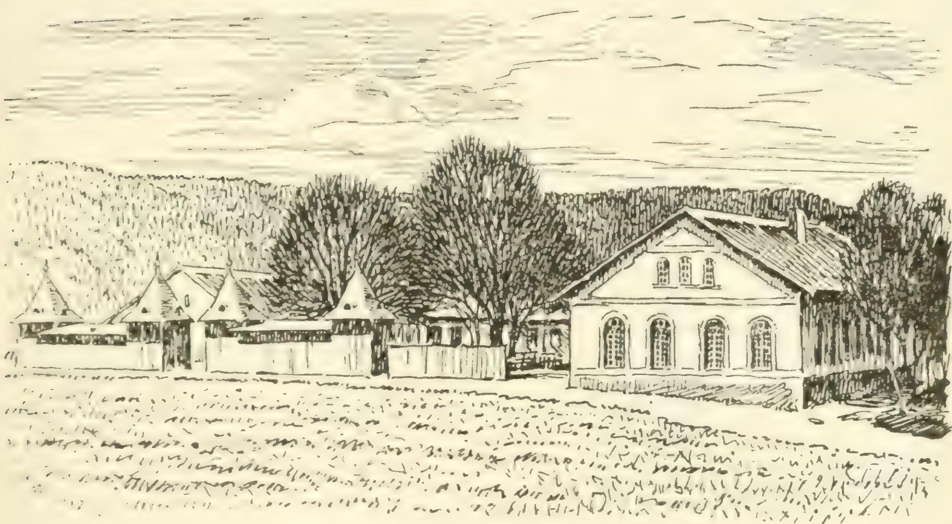
Lázně, tehdy ještě dřevěné, byly zařízeny velmi prostince, tak že kabiny jejich byly zároveň ložnicemi nečetných hostí, kteří byli tedy stěsnáni jako v kajutě nějaké lodi.[63]) Ale B. Němcová byla s tím svrchovaně spokojena, když tě Klácel postaral se jí vedle pohoštění hmotného také o nevšední knihovnu, a sám přičiňoval se, jak moha, o její zábavu. Básnířka vážila si toho, že jí nenudil ani zamilovaným žvastáním ani suchopárnými výklady

[57]) Helcelet Hanušovi dne 15. července 1851, čís. 69.
[58]) B. Němcová Helceletovi dne 11. srpna 1851.
[59]) B. Němcová Helceletovi dne 29. července a 11. srpna 1851. Tille l. c., str. 112.
[60]) Helcelet B. Němcové dne 9. srpna 1851.
[61]) B. Němcová V. Vrbíkové o prázdninách 1851.
[62]) Listem ze dne 7. září 1851.
[63]) Helcelet Hanušovi, dne 24. září 1851, čís. 72.

učeneckými, kochala se nabádavým hovorem, četbou i procházkami v přírodě[64]) tak, že počítala tyto chvíle ve vzpomínkách pozdějších mezi nejblaženější svého života.[65]) Vždyť jich měla tak málo!

Na pozvání Klácelovo Helcelet jeda od Hanušů zastavil se na Horách a byl s radostí uvítán, zejména B. Němcovou, které byl příjezd jeho milým svědectvím, že její obraz »vskutku nepozbyl proň krásy neb zajímavosti.«[66])

Helcelet byl tehdy v nejkrásnějším věku, muž vysoké postavy, ušlechtilé pravidelné tváře, s hustými plnými vousy černé barvy, ohnivých, by-

Lázně na Horách u České Třebové.

strých očí, které byly jako jeho duchaplnost dědictvím francouzské krve, z níž po otci pocházel.[67]) Těmito dary, jakož i dokonalejšími formami společenskými, třeba sám si stýskával někdy na svou neobratnost v ženské společnosti, vynikal nad Klácela, jehož jinak důstojným byl druhem vědomostmi krasovědnými, filologickými, filosofickými, znalostí jazykův a lite-

[64]) B. Němcová S. Rottové dne 10. září 1851.

[65]) Táž V. Vrbíkové dne 14. listopadu 1851.

[66]) Helcelet B. Němcové dne 9. srpna 1851.

[67]) Podobizny jeho z těchto let není; podobizna u V. Tille l. c. str. 96. je o 10 let pozdější, kdy byl Helcelet již značně prošedivělý.

ratur. Svými přednostmi uchvátil B. Němcovou již při prvním setkání v Brně a při druhém na Horách zaujal srdce její tak dokonale, že ubohý zakladatel bratrstva při něm zůstal zcela zapomenut. Klácel byl tím hluboce rozbolněn, ale přes to smířil se s tím, co, jak pravil, předvídal,[68]) a ještě po půl roce vzpomínka na šťastné chvíle přátelského styku »s tou sestrou neobyčejnou, Boženou«, vyloudila mu vyznání, že se tam »takořka obnovil.«[69])

I Hanuš byl zpraven o pobytu Helceletově na Horách, tož právem bratrství, které se dožadovalo podivuhodné nám dnes sdílnosti ve všelikých intimnostech životních i tehdy, kde bychom netajivost takovou pokládali za nediskretnost. Viděl nyní, že přes zmar schůzky pražské Helcelet s B. Němcovou se dohovořili, žárlil na jeho úspěch a jako samovolný zástupce Klácelův činil B. Němcové výčitky pro její prý nevděk k bratru Matoušovi. V přílišné prudkosti tohoto horlení, které B. Němcová těžce nesla, bystrá Laura postřehovala víc než zájem jednak o vzdáleného Klácela, jednak o literární úspěch sestry Boženy, jež by se snad na újmu svých prací přátelskými styky a dopisováním rozptylovala; proto také B. Němcová přestala na nějaký čas Hanušovy navštěvovati.[70]) Na druhé straně Helceletovi Hanuš zase projevoval obavy, jako by B. Němcová ohrožovala vlivem svým na Helceleta jejich srdečný svazek přátelský.[71])

Helcelet vyvracel mu tyto domněnky, a aby ho po té stránce upokojil, nabídl se, že Boženě třeba vůbec nebude již dopisovati,[72]) což i provedl, oznámiv jí poctivě jako důvod nesnesitelnou dissonanci, která vyplynula ze vztahů jeho jednak k ní, jednak k Hanušovi i Klácelovi. Více ještě snad ponoukán byl k tomuto rozhodnutí ohledy rodinnými, boje se hned od počátku příliš mocného vzplanutí citu Boženina.[73]) Vskutku dopisovali si Helcelet a Němcová odtud velmi zřídka, i to obyčejně prostřednictvím Hanušovým, »aniž tím obapolná jejich přízeň přátelská utrpěla«,[74]) jakož bylo také přáním Helceletovým. Ale vroucích jejích listů Helcelet přece po její žádosti nespálil[75]) a tak nám alespoň z části dochovány.

B. Němcová nikdy nepřestala Helceleta s láskou vzpomínati.[76]) Také on, když minula již obava, že by přátelský jejich svazek se stal »sentimentálním románem«, posílal po Hanušovi pozdravy, prosby o literární příspěvky, tu i tam list a s úsměvem, později i s úsměškem vzpomínal minulosti;[77]) ale dalším schůzím se, jak se zdá, úmyslně vyhýbal.[78]) Posléze zna-

[68]) Helcelet Hanušovi dne 24. září 1851, čís. 72.

[69]) Klácel Šemberovi dne 15. dubna (1852).

[70]) B. Němcová Helceletovi dne 17.—20. prosince 1851.

[71]) Helcelet Hanušovi dne 18. ledna 1852, čís. 80.

[72]) Dto. a B. Němcové dne 16. března 1852.

[73]) Helcelet B. Němcové dne 7. února a dne 1. listopadu 1851.

[74]) Dto. dne 14. března 1852.

[75]) Němcová Helceletovi dne 20. prosince 1851.

[76]) Helcelet B. Němcové dne 1. listopadu 1851, B. Němcová Helceletovi dne 4. června 1855, 19. června 1856, Helcelet Hanušovi dne 29. prosince 1854 čís. 125, 2. května 1857 čís. 152, 13. července 1857, čís. 155.

[77]) Porůznu v listech. Zvláště zaráží přezdívka její »Slezina«, kterou jsem si původně vykládal vlivy literárními; byla by tím nešetrnější, vztahuje-li se na nemoc B.

menalo mu přátelství s touto neobyčejnou ženou tak nepatrnou episodu životní, že po smrti její nacházíme v korrespondenci jeho se starým druhem Hanušem j e d i n o u stručnou zmínku o jejím hrobě.[79])

Prudší a žalostnější byl konec bratrství B. Němcové s Klácelem. Tento po smutné zkušenosti s Hanušem obrátil hlavně zřetel k získávání »sester«, jež snášelivostí, skromností i obětivostí zdály se mu vhodnějším materiálem bratrstva. Zbylá B. Němcová k Ver. Vrbíkové přiziskala mu hned dvě další. Spřátelivši se po příjezdu do Prahy r. 1850 se S o f i í R o t t o v o u, potom provdanou P o d l i p s k o u (1833—1897), seznámila nadšenou tuto dívku s podstatou bratrstva a prostředkovala k velké radosti Klácelově také dopisování její se zakladatelem bratrstva.

Z Liberce datovala se jiná známost B. Němcové: s E l i š k o u H a u d o v o u, dvacítiletou dcerou finančního úředníka. Ujala se jí jako jiných také dívek, třeba sama doznávala, že leckdy »cit pro nešťastné daleko ji zavedl«[80]), i ačkoli často docházela nevděku. Aby Eliška zapomněla na beznadějnou lásku »zdokonalením, vyjasněním rozumu«[81]), odeslala ji sklonkem listopadu 1851 do Brna pod ochranu V. Vrbíkové a Klácelovi. Tento pracoval s El. Haudovou přes půl léta a byl nadšen úspěchy té »vědochtivé, vlastimilé a dobromyslné« dívky.[82]) »Považ«, plesal, »Verunko, tu prozřetelnost osudu, jak právě tou cestou dostala se k nám, dosáhla znovuzrození a takového mysli utváření, že kdyby i ona se ještě změnila, zoufati bych skoro musel na povaze člověčí!« Sofii pro bratrstvo prostě volným překladem přezval V ě d m i l o u, Elišku, protože měl s ní leckteré nesnáze a trpkosti, zvláště pro pomluvy, jež ho velmi bolely, nazval svou B o l e s l a v o u; jediná Verunka Vrbíková zůstala bez proměny jména, protože pro jeho pěknost změna se mu nejevila žádoucí.[83])

Ale jak S. Podlipská chladla v přátelství s B. Němcovou, tento »sokol« přestal také dopisovati Klácelovi[84]); nemělať pro ni už smyslu výměna myšlenek s neznámým jinak mužem bez nabádání nadšené přítelkyně. A zklamala ho i Boleslava. Doporučil ji Šemberovi jako chráněnku B. Němcové a »sestru své víry«, jejíž sestrou je »vestálka Verunka«, což nejlepším se mu zdálo doporučením její mravní hodnoty. Ochotný Šembera vskutku vyhledal El. Haudové vhodné místo ve Vídni, ale ona sotva že se poděkovala . . .[85]) Tak po provdání V. Vrbíkové 1853 zbyla mu ze všech sester jediná B. Němcová.[86])

Němcové, kterou tato v listě V. Vrbíkové dne 14. listopadu 1851 vysvětlovala velikou slezinou, dokládajíc, že tu není pomoci.

[78]) Helcelet Hanušovi dne 16. října 1853, čís. 110, dne 13. června 1854, čís. 119, dne 2. července 1859, čís. 174.

[79]) List ze dne 16. května 1866, čís. 275.

[80]) Němcová V. Vrbíkové dne 14. listopadu 1851.

[81]) Dto., 25. října 1851.

[82]) Klácel Šemberovi dne 7. června 1852.

[83]) Klácel V. Vrbíkové dne 26. června 1852.

[84]) List ze dne 7. června 1852. V životopise Boženy Němcové od Sofie Podlipské (Praha 1891) není ani zmínky o bratrstvu Klácelově.

Poměr těchto dvou nejstarších údů bratrstva se zatím značně změnil z příčin vnitřních i vnějších.

Selanka na Horách r. 1851 byla vyvrcholením jejich přátelství a Helcelet přivodil první nesouzvuk do této harmonie duší. Klácel Luděnku poučoval o všelikých důležitých otázkách filosofických a sociálních[87]) a B. Němcová ráda ho poslouchala, ale k soustavnému, důkladnému studiu všelikých těch spletitých záhad nedostávalo se jí chuti a ovšem za trudných starostí o denní chléb ani možnosti; tak k zármutku učitelovu »posedávala mu Ludmila za ideálem.«[88])

Ale totéž mohla ona říci o bratru Ladimírovi. Biskup Ant. Arn. hrabě Schaffgotsch ode dávna mu nepříznivý přese všechnu opatrnost Klácelovu stíhal ho také jako redaktora Moravských Novin, a nejsa spokojen s jich vedením, po druhé důtce pohrozil mu suspensí.[89]) Když tedy Klácel nemohl se odhodlati ke kroku tak energickému, jaký učinil dr. Aug. Smetana[90]), ani k uniknutí do Ameriky, a viděl, že za přitužující reakce není naděje na uvolnění z pout klášterních, v něž doufal r. 1848, nezbývalo mu leč jak tak přizpůsobiti se dané situaci. Bystrozraký Helcelet již roku 1851 postřehl toto jeho »jakési dobrovolnější chýlení se k jeho positivnímu postavení občanskému« i »poustřihání pro praktickou potřebu křídel ideálům« a podal o tom, třeba s velkou reservou, zprávu též pobratimu Hanušovi.[91]) Doba následující ukázala, že jeho domněnka byla správná.

S bolestným úžasem zjišťovala jemnocitná B. Němcová tuto proměnu, ani ne tak z osobního styku, jako spíše z tónu řidnoucích dopisů. Už nikdy sice se nevrátili šťastní dnové schůzek z roku 1851, ale přece ji vždy ještě Klácel za jejích jízd pozdravoval aspoň na nádraží. Roku 1852 Klácel trávil prázdniny na Horách, užívaje samoty ke svým studiím. Když B. Němcová 10. srpna 1852 jela s dětmi za mužem do Uher, mluvil s ní na nádraží v České Třebové jen několik minut; Brnem »mihla se, aniž hrubě kdo o tom věděl«. Jedouc pak zpět nočním vlakem 11. října, neoznámila vůbec návratu svého ani Klácelovi, který mínil ji doprovoditi aspoň na české hranice a tudíž byl nad tím jaksi rozmrzen.[92]) Rovněž přišel ji patrně pozdraviti na nádraží při druhé jízdě do osudných Ďarmot Balašových a při smutném návratu k umírajícímu Hynkovi dne 17. října 1853.[93])

[85]) Klácel V. Vrbíkové dne 20. července 1852, Helcelet Hanušovi dne 27. října 1852, čís. 97.

[86]) Víme také, že B. Němcová nabídla sesterství přítelkyni Klácelově Míně Fischerové v Brně (ČČM. 1896, str. 303. V. a VI.), o niž a sestru její se Klácel po jejich zchudnutí staral; ale ostatním členům bratrstva mimo V. Vrbíkovou Fischerová zůstala cizí.

[87]) Helcelet, u kterého o přezdívku nebylo nouze, nazýval Klácela proto svatým Duchem.

[88]) Klácel V. Vrbíkové dne 29. října 1852.

[89]) Klácel Šemberovi dne 24. ledna a 25. března 1850.

[90]) B. Němcová J. Dlabačovi dne 27. května 1850.

[91]) Dne 15. července 1851, čís. 69.

[92]) Klácel V. Vrbíkové dne 2. září a 29. října 1852 a Helcelet Hanušovi dne 16. října 1852, čís. 97.

[93]) Helcelet Hanušovi dne 26. května a 16. října 1853, čís. 107. a 110.

Osmělme se zmudřiti

Prof. Ladimír Klácel

Koncem roku 1852 Klácel, odevzdav Leopoldu Hansmannovi redakci hubeného Moravského Národního Listu, který zbyl pozůstatkem z bývalých Moravských Novin, vzdálil se nadobro života veřejného. Ve smyslu klášterních povinností i tuhého policejního režimu tehdejšího provedl tuto odluku od své volnější minulosti tak dokonale, že sám oznámil Šemberovi[94]), kterak ho pokládají v Praze již za svatouška, kdežto prý on že ještě »mozek cítí in statu quo«. To bylo arci známo jenom skrovnému počtu zasvěcenců; navenek byli církevní úřadové s jeho »obrácením« tak spokojeni, že se mu za činnost jeho v klášteře dokonce dostalo »velmi vlídného milostivého uznání« dávného jeho protivníka biskupa A. A. hr. Schaffgotsche. »Už celý nový řád i život začíná«, oznamuje Helcelet Hanušovi.[95]) Odpovídalo tedy zcela této změně, když po suspendování Jos. Němce »pro politické rejdy« r. 1853 z »politické opatrnosti jaksi se štítil«[96]) nešťastné rodiny, takto proskribované.

Výmluvněji než slova a listy svědčily o chladnoucím příteli skutky. Němcovým vedlo se nevalně a od června 1853 zle. Komu jinému než bratru Klácelovi měla si tedy sestra Božena posteskouti pro úlevu duše? Stýskala si tak, že pravý přítel mohl z listů jejích mezi řádky vyčísti i prosbu za pomoc, ale tvrdila[97]), že ho nikdy přímo za ni nepožádala. A lze jí ovšem věřit, čteme-li její ostýchavé a zaleklé omluvy A. V. Šemberovi, tím spíše, ježto sama byla si dobře vědoma, že je Klácel nebohat a neumí ani hospodařit, aby si něčeho ušetřil.[98]) Ona sama raději dávala nežli brala dary[99]) a vždy byla Klácelovi jako vůbec přátelům pohotově k prostředkování všelikých věcí literárních.[100])

Jaké byly hmotné poměry Klácelovy? Jako mnich neměl leč opatření v klášteře, soukromého jmění žádného. Ostatní příjmy upřímně oznamoval příteli Šemberovi. Konečnou výslužkou jeho za redigování Moravských Novin r. 1851 byl prý Valdštejnský los, o němž se mnoho mluvilo v bratrstvu jako o naději lepších časů pro všecky, ale na který potom vyhrál 36 zlatých[101]), a několik dukátků zálohou na nejhorší časy[102]). Kdyby mu prý nebyl prelát C. Napp do mineralogické sbírky odkoupil několik kamenů a bývalý žák, známý mecenáš vídeňský P. Bílka, »šetrnou laskavostí« byl nepřispěl, nebyl prý by měl již ani snídaní[103]), které podle toho nenáleželo do povinného opatření klášterního. Moravský Národní List r. 1852 redigoval bezplatně a o subvenci 300 zl. bylo se mu poděliti

[94]) List bez data.

[95]) Listem dne 13. června 1854, čís. 119; B. Němcová Šemberovi bez data 1854. M. Gebauerová čís. XCV.

[96]) Helcelet Hanušovi dne 20. listopadu 1853, čís. 111.

[97]) B. Němcová Šemberovi 1854. M. Gebauerová č. XCV.

[98]) Tamtéž.

[99]) Němcová V. Vrbíkové, dne 25. listopadu 1850.

[100]) Klácel Nebeskému dne 7. července 1852 a Hankovi dne 5. února 1851.

[101]) Klácel Šemberovi dne 2. ledna 1855.

[102]) Klácel Šemberovi dne 15. dubna 1852.

[103]) Dto., dne 7. června 1852.

s L. Hansmannem[104]), začátkem pak roku 1853 odpadl mu redakční honorář vůbec. Klácel tedy odhodlal se k opatření nějakých příjmů vyučovati dívky bohatých rodin německých, jako u barona Forgáče, rytíře Chlumeckého a j., kde byl vítaným a milovaným učitelem.[105]) Výdělek měl arci také kam dávat: přítelkyně jeho, sestry Fischerové, přišly na mizinu, V. Vrbíkové se vedlo nevalně a dědictví 200 zl.[106]) nebylo sumou, z níž by byl mohl dělati divy. Ale nejpotřebnější sestře Boženě, zvláště po pohromě ďarmotské, jíž byl prý hluboce dojat, mohl přec vydatněji přispívati, což se patrně nestalo.[107]) Nemohl si zajisté stýskati, že by byl býval vyčerpáván stálými dary předchozími, neboť z celé korrespondence, pravda, neúplné, pokud známa, dosvědčen je mimo dar první a knižní[108]) jen vánoční příspěvek 9 zl. roku 1853[109]). Nedivíme se tedy bolestnému stesku B. Němcové[110]): »V nouzi pozná přátele — pravda svatá! Mnohou pevnou důvěru, mnohý krásný ideál jsem pochovala, ale že bych i přátelství Klácelovo zvrhnuté viděla, to jsem nemyslela. A přece se tak stalo. Budiž! Ostatně nechci jemu čeho na ujmu jeho hodnosti říci, já ho zastávám, kdekoli se proti němu mluví. Ale zklamal mne, já mu nemohu více věřit. Také si už od prosince nedopisujeme; k čemu také?« Ale přece zdá se, ještě nějaké listy byly vyměněny[111]), než korrespondence ustala nadobro.

Respektujíc Klácelovu opatrnost v dopisování, B. Němcová učinila pokus, nějakým přítelem navázati staré přátelství; ale zklamala se znova. Klácel ukázal sice vyslanci B. Němcové obraz její, památku bývalých lepších dob, ale upřímného pozdravu písemného pro ni opět neměl... »Podivný to přítel! Když mi rozpadnutí našeho přátelství napadne, skoro ho nenávidím. Ale on je přece k politování!«[112])

Bylo to pěkné a zároveň přiléhavé slovo proň. Klácel byl vskutku k politování pro svůj tehdejší kvietismus, pravý opak toho vzletu, jímž jako básník »svaté nespokojenosti« a filosof, budující Jednotu bratrskou, kdys uchvacoval důvěřivou a vnímavou Luděnku. Tloustl a přál si zbohatnouti[113]), patrně aby se bez nesnází zprostil pout klášterních; ale do provedení toho úmyslu bylo tehdy ještě daleko. Styky Boženy-Luděnky s Klácelem tedy rokem 1855 přestaly a Klácel již projevoval zájem jen o spisovatelku B. Němcovou a její práci literární.

---

[104]) Dto., 13. července 1852.

[105]) Družině těchto žaček, která mu na sklonku pobytu ve starých vlastech měla nahrazovati bývalé družky z bratrstva Klácelova, určeny jsou jeho Encyklopaedische Erinerungen an Fortraege aus Logik, Ethik, Aesthetik, Literaturgeschichte, Stylistik, Pflanzen-Symbolik (sic), vydané anonymně v Brně r. 1869.

[106]) B. Němcová Šemberovi 1854, M. Gebauerová č. XCV.

[107]) Klácel Šemberovi dne 14. srpna 1854.

[108]) Viz pozn. 46. a list B. Němcové sestrám Rottovým dne 2. ledna 1852.

[109]) Jako v pozn. 106.

[110]) Šemberovi dne 25. srpna 1854.

[111]) Klácel Šemberovi dne 10. dubna 1854.

[112]) B. Němcová Šemberovi dne 4. května 1855.

[113]) B. Němcová Šemberovi dne 10. června 1855.

Od jeho chladnosti a upiatosti v dobách nejtěžších tím pěkněji se odráželo opravdu přátelské chování Šemberovo; ten, ač otec rodiny a státní úředník, prospíval Němcovým svou přímluvou i podporou vlastní i svých známých.[114])

Konvenienční styky rodiny Němcovy s Klácelem, přijel-li kdo z ní do Brna, se udržovaly; neboť přátelství nebylo vypověděno, nýbrž jaksi jen usnulo. R. 1857, když Jos. Němec cestou do Běláku byl v Brně, navštívil zajisté vedle Helceleta i Klácela, který ho též dříve v Brně pozdravoval[115]), třeba nemáme o tom výslovné zmínky[116]); vždyť o tři léta později byl u něho v klášteře také syn B. Němcové Karel[117]).

Ale hlavním společníkem Jos. Němce při návštěvě Brna r. 1857 byl už Leopold Hansmann (1824—1863). Tento jen volně sdružen byl s bratrstvem osobou F. M. Klácela, s nímž léta spolupracoval v redakci Moravských Novin; jím seznámen byl také s B. Němcovou. Tento churavý muž, zapřažený do kancelářského jha, jen jako vedlejším zaměstnáním měl žurnalistiku a spisovatelství, k nimž vlastně ho táhlo srdce[118]). A proto snad lépe než mnozí jiní chápal tu žhavou touhu B. Němcové po literární práci, proto cítil živou soustrast s jejím utrpením a zůstal jejím oddaným přítelem a ctitelem až do smrti. Jemu psala B. Němcová vzrušené své invektivy proti vlastenčícím moralistům, kteří kázali jí pracovati, nestarajíce se, má-li také potřebné sousto do úst.[119]) Ochotná, jako byla vůbec, B. Němcová i jemu obstarávala potřebné literární prameny[120]) a také on podle možnosti snažil se jí odvděčiti. Viděti to aspoň ze zachovaného listu Karlu Němcovi, kterým posílá mu na cestu (snad z Rájce) do Prahy 10 zl. a slibuje vždy mu něčím pomoci, bude-li v nouzi. Naproti tomu Klácel pro téhož Karla neměl již ani nejskrovnějšího klášterního pohostinství, jímž tak vlídně obmýšlel krátce po něm mladého syna přítele Šembery.[121]) Když Hansmann přirovnával tento chlad Klácelův k vlídnosti, s kterou přijal kdysi nebohého Hynka Němce[122]), aby si ho odvezl na Hory u Čes. Třebové, bylo mu hořko . . .

S Helceletem Klácel i po roce 1851 stýkal se přátelsky. B. Němcová přirozeným citem ženským postřehla, že Hory se mezi ně postavily jako »příčka«, kterou z lásky a šetrnosti k bratru Matoušovi podle možnosti snažila se odstraňovati[123]); i Helcelet se své strany se přičiňoval, aby o bolestné místo ani nezavadil. Ale osten, zdá se, zůstal v srdci Klácelově a za okol-

[114]) Dto., dne 18. srpna 1851, 25. srpna a v létě 1854, 27. srpna 1858.
[115]) Helcelet Hanušovi dne 4. ledna 1851, čís. 60. a dne 18. ledna 1852, čís. 80.
[116]) Dto., dne 19. ledna 1857, čís. 149.
[117]) Hansmann Karlu Němcovi dne 9. srpna 1860. Originál u mne.
[118]) Viz: Jan Kabelík, Leopold Hansmann, Čas. Mat. Mor. 1907, str. 30—66.
[119]) List ze dne 9. dubna 1857.
[120]) B. Němcová Purkyňovi dne 17. února 1854 a Hankovi dne 24. února 1854.
[121]) Hansmann K. Němcovi dne 9. srpna 1860.
[122]) B. Němcová V. Vrbíkové na počátku prázdnin 1851. M. Gebauerová č. LXVI.
[123]) B. Němcová Helceletovi dne 17. prosince 1851 a Helcelet B. Němcové dne 1. listopadu 1851.

ností shora už dotčených Helceletovy návštěvy v klášteře starobrněnském řidly, až ustaly. Oba nerozhněvavše se »jen znenáhla se rozešli v neohebnosti vyššími lety přišlé«; tak charakterisoval šetrně vzájemný jich poměr po letech Helcelet, nedotýkaje se dalších toho příčin.[124]) Jen jedné věci nesmlčel: on jako všichni našinci na Moravě těžce nesl, že Klácel za obnoveného boje politického plnil stále sloupce Morav. Novin, tehdy již centralistických. A ke sblížení jistě nepřispělo to, že dřívější buditel, který pro své vlastenecké smýšlení tolik vystál i od německých svých spolubratří, s liberálně-německou stranou volil za nového preláta proslulého německého vědce Řehoře J. Mendla[125]). Za něho potom Klácel útěkem do Ameriky úplně také přetrhl spojení s Helceletem.

V Praze roku 1852 nastaly opět pravidelné přátelské styky rodin Hanušových a Němcových, za nichž Laura nejen objevila se vlídnou sestrou Boženě, nýbrž i druhou matkou jejím dětem, které byly u Hanušů jako doma. To vážilo tím více za nepříznivějších poměrů, v nichž se rodina octla po složení Hanušově s professury r. 1852. Hanuš sám se umírnil a smířil se, jak se podobá, i s tím, že Němcová víc a více navazovala styky s mladší generací básnickou, v níž také nalézala za bývalé členy bratrstva nové druhy a ctitele. Energie, s kterou vystupoval Hanuš místo nepřítomného domácího pána proti lidem zneužívajícím dobroty B. Němcové a zdržujícím ji v práci literární[126]), byla jí leckdy nevítána, ale jistě prospěšna. Ve sporu literárním, v němž se Hanuš ostře utkal s jiným dávným jejím přítelem V. B. Nebeským, B. Němcová byla na straně tohoto; líto jí bylo jenom Laury Hanušové, která tehdy jako žena, sledující s porozuměním literární činnost svého chotě, trpěla více nežli on sám.[127]) Ale celkem bylo těch stínů za následujících let přátelských nemnoho a Hanušovi byli jediní z bývalého bratrstva Klácelova, kteří doprovodili B. Němcovou při poslední cestě k hrobu vyšehradskému.

Tak viděli jsme, kterak původní smělá idea Jednoty bratrské vskutku scvrkla se ve skrovné bratrstvo, jehož členové sdruženi byli osobními jen sympathiemi, namnoze podle formule Helceletovy, který prohlašoval se b r a t r e m Laury Hanušové, jako sestry Klácelovy, ježto A = B, B = C, A = C.[128]) Tak někteří bratří a sestry se navzájem ani neznali. Brzy však zakladatel i s úkolem Jednoty ustoupil do pozadí proti B. Němcové. Ta opanovala srdce všech bratří a sester, uchovavši si jako pravý typ ženy podle názoru G. Sanda[129]), »posvátný plamen lásky, poklady obětivosti, tklivé kouzlo romantické bezstarostnosti a slepé nezištnosti« . . .

Čas většinou rozpoutal důvěrný svazek namnoze od sebe vzdálených a způsobil, že zapomínali potom na neobyčejnou svou sestru tím snáze,

[124]) Helcelet Mat. Mikšíčkovi dne 30. ledna 1862, čís. 219.
[125]) Helcelet Hanušovi dne 21. července 1867, čís. 278.
[126]) K. Světlá, Z literárního soukromí. (Praha, 1880), str. 107.
[127]) Němcová Šemberovi dne 27. srpna 1858.
[128]) Helcelet Hanušovi dne 21. května 1851, čís. 67.
[129]) Jean Zyska (Paris 1884), str. 19.

ježto tím odpadala jim bratrská povinnost pomáhati jí v těžkém jejím utrpení. Když pak druh po druhu chladl a odcizoval se B. Němcové v dobách nejstrastnějších, kdy právě byla by dychtila po každém srdečném slově útěchy a s vděkem přijímala každý dárek z milé ruky přátelské, nastala v tom »vášnivém, věčně nespokojeném srdci«[130]), tak prahnoucím po lásce a srdečné družnosti, žalná prázdnota, kterou se snažila vyplniti novým přátelstvím, aby znova byla rozčarována... A žel, jí nikdy se nesplnilo to, co těžce zkoušené, ale přece mnohem šťastnější Lauře Hanušové podle přání Helceletova[131]), »aby u vítězném oddechnutí konečně kdy měla, po vykonaném závodu pocítiti blahé vědomí své osvědčené síly, a řekněme, ctnosti, neboť to asi bude ctnost, nepozbýti sebe v zápasu s nouzí (ananké).«

III.

Klácelova Jednota bratrská zasluhuje zmínky již jako zajímavý doklad snahy myslivého ducha českého o napravení a zvelebení věcí národních i všelidských; ať to byla utopie, hajme jí slovy Klácelovými, jemuž bylo vždy pěkným »třeba s n í t i předběžně o lepším pořádku«.[1]) Dále zůstává bratrstvo pozoruhodno, znamenajíc třeba krátkou, přece více méně blahou episodu v životě několika českých spisovatelů, jež má tudíž místo v jejich biografiích. Literární historii posléze s vděkem jest zaznamenati, že z bratrstva vzešel jednak podnět k několika spisům své doby jistě pozoruhodným, kdežto v jiných aspoň nalezneme stopy vlivů jeho.

Na půdě moravské jako vlasti Jednoty a bratrstva Klácelova hlavně přičiněním členů bratrstva založena a potom po osm let (1851 až 1858) za značných nesnází vyplňována byla K o l e d a, kalendář, jenž cílevědomým poučováním čtenářstva náleží mezi nejlepší naše vůbec.[2]) Hlavním, později jediným pořadatelem Koledy byl Jan Helcelet, rádcem a kritikem[3]) jeho Klácel.

Tento do kalendáře přispěl nemnoha jen články, Hansmann pouze některými drobnostmi. Nejvýznačnější práce naukové v Koledě pocházely z péra I. J. Hanuše, jako nejcennější belletrií obohatila Koledu B. Němcová. Od ní je v Koledě na r. 1852 V i k t o r k a, r. 1853 B a r u š k a, r. 1857 V z á m k u a p o d z á m č í s pohádkami o V í ť a z k o v i a o K o v l a d u, a v poslední, na rok 1858, p a t e r o s r b s k ý c h p o h á d e k ze ztraceného potom překladu sbírky V. St. Karadžiče. Helcelet jako redaktor byl tu zpravidla prvním jejím přísným a bystrozrakým kritikem; tak při

[130]) B. Němcová K. Světlé z jara 1853, Gebauerová č. LXXXIII.

[131]) Hanušovi dne 13. února 1851, čís. 62.

III. [1]) Z rukopisné pozůstalosti Klácelovy v museu Náprstkově. Viz o ní článek J. Kabelíka v Čas. Mat. Mor. 1907 str. 382—414.

[2]) Obšírnější pojednání o Koledě viz v čl. J. Kabelíka Moravská Národní Jednota (Č. Mat. Mor. 1909), str. 330—348.

[3]) Mor. Nár. List 1852, čís. 74, 1854 čís. 85, a 1856 čís. 90, 91 a 93.

Viktorce i při V zámku a podzámčí, kde pěkně postřehl slabiny autorčiny při líčení šlechtické společnosti.[4])

Helcelet, vzdaluje se od B. Němcové, nevyužil dostatečnou měrou svého vlivu, aby od ní získal hojnější příspěvky, které by byly valně zvýšily cenu Koledy a nad to ještě hmotně prospěly autorce v její tísni, ježto Koleda platila honoráře na svou dobu skvělé.[5]) Přímo nesrdečné bylo r. 1855 zamítnutí povídky Drotarů, která potom znovu zpracována v Pohorské vesnici.[6]) Jakkoli neznáme původní podoby této povídky, přece možno tvrditi, že by byla předčila nad mnohé z těch prací, které bylo často pojmouti do Koledy[7]) pro nedostatek lepších. A přece B. Němcová se nehněvala; jenom bolestná trpkost mluví ze slov jejích, že jí »shovívání potřeba, aby si lásku přátel a známých udržela«[8]); tak shověla, i když opominutím odpadlo její jméno jako autorky V zámku a podzámčí[9]) a poslední její příspěvek v Koledě r. 1858 v obsahu, zajisté nemilou jen náhodou, vůbec neuveden.

Klácel i B. Němcová[10]) pobádali Helceleta k činnosti na poli hospodářské a přírodovědecké literatury, které bylo tak velice potřebí zemědělskému lidu českému na Moravě. V Mor. Nár. Listě r. 1851 uveřejniv katechismus nauky občanské pod titulem Zkoušky občanské, Klácel vybídl Helceleta, aby v téže formě sepsal Zkoušky kmetské (t. j. zemědělské). Ale Helcelet této své práce nedokončil a tak sešlo s plánu vydati je knižně[11]), jak chtěl Klácel, kterému stále na srdci leželo, aby jadrná a laciná literatura v drobných knížkách, ano jen plátcích, vnikala v lid[12]). Tím se stalo, že Helcelet, jenž pro pěkný a srozumitelný sloh svůj mohl nám vyrůsti v moravského Kodyma, v literární historii naší dosud ani nebyl zapsán, jakož si toho sám vyžádal na příteli Šemberovi[13]), nijak neceně svých drobných článečků.

Také Leop. Hansmanna patrně B. Němcová vybízela k tvorbě literární a on zasílal jí verše buď na posouzenou, nebo aby je uveřejnila v projektovaných časopisech svých mladých přátel. Podle jejího úsudku byly nejzdařilejší z nich znělky, pak ballady[14]). Vůbec pokládala ho B. Němcová za »hlavu šikovnou«, což Hansmann dokázal také v jiných oborech písemnictví, najmě svými povídkami vesnickými. Měl tu za domácí vzory své vedle Fr. Pravdy zejména B. Němcovou, ale odbočil trochu od nich,

[4]) Helcelet B. Němcové dne 9. srpna 1851 a 1856.

[5]) Za V zámku a v podzámčí na př. 64 zl., kdežto za rozsáhlou Babičku B. Němcová dostala pouze 151 zl. 22 kr. V. Vávra, ČČM. 1896, str. 554.

[6]) V. Tille l. c. str. 161.

[7]) Viz posudek V. Zeleného v ČČM. 1855, str. 552—554.

[8]) B. Němcová Helceletovi dne 4. června 1855.

[9]) Helcelet Hanušovi dne 16. listopadu 1856, čís. 148.

[10]) B. Němcová Helceletovi dne 4. června 1855.

[11]) Klácel Helceletovi dne 2. dubna 1851. Orig. u Ph. Mg. M. Helceleta.

[12]) Mor. Noviny 1860, čís. 36, 41 a j.

[13]) Helcelet Šemberovi dne 30. prosince 1854, čís. 126.

[14]) B. Němcová Č. Bendlovi dne 4. března 1859(?).

stav se pod pseudonymem Antoše Dohnala prvním tvůrcem naturalistické povídky vesnické na Moravě a v tomto směru předchůdcem oblíbeného V. Kosmáka. Tak v jeho pracích[15]) zachycen nám kmenový život hanácký z první polovice 19. století.

Daleko pronikavější bylo za doby bratrstva působení B. Němcové na literární tvorbu K l á c e l o v u. Obvyklý svůj stesk na nedostatek hlubšího vzdělání[16]) pronášela častěji svému příteli-filosofovi, pociťujíc živě, zvláště za ohromných převratů r. 1848, že jest neschopna posuzovati, »co v církvi jest pravdou a svatostí, co v obci jest právem.«[17]) Klácel tedy ochotně jal se po jejím vyzvání, veřejně s ní rozmlouvaje, zároveň vzdělávati takto ženy naše a každého, kdokoli by vůbec toužil po vzdělání.[18])

Tak došlo k několika řadám feuilletonů, v nichž autor, protože podnětem k nim bylo původně soukromé dopisování, setrval také při formě listové. Opět a opět oslovuje tu svou »Luděnku«, svou »Vlastu, která se zapřísáhla vésti boj proti předsudkům všem,« svou »lidmilou Boženku« a »zbožnou Lidmilu«, svou »vzácnou paní«, z níž stává se potom »drahá sestra« a »nejmilejší stvoření na tomto, jak říkáme, marném světě«. Projevuje radost nad jejím souhlasem, omlouvá se, nebyl-li jí dosti srozumitelný ve svých výkladech, přidává po jejím přání nová vysvětlení nejasných pojmu a pokračuje až po přímé její pobídce ve svých poučných listech, nutkaje ji takto k odpovědi. Přátelství s ní je sladkým tajemstvím jeho a se šťastným smíchem oznamuje své vzdálené přítelkyni, kterak »jistí páni, nenávidějíce jeho listy, soudí, že jí není ani na světě, to prý si on jen takto vymýšlí.«[19]) Odtud feuilletony ty jsou proti jiným Klácelovým, svěžejšího, teplejšího tónu.

Zprvu Klácel poučoval o thematech takřka nahodilých a stručně rozptyloval obavy B. Němcové o mladou konstituční svobodu (list II. z čís. 34. Mor. Nov. 1849) a pokračování jeho (IV. z čís. 41); stopuje debaty říšského sněmu kroměřížského o svobodě svědomí, rozebíral nutnost náboženství (V. z čís. 48 a 49), vysvětluje jí, jak sluší rozuměti obávané »reakci« a slíbil zároveň rozbor radikalismu (VII. z čís. 79), jehož však už nepodal. List III. z čís. 35 a omylem asi IV. není nadepsán B. Němcové, nýbrž nějakému rychtáři, kterému Klácel podal vysvětlení o centralisaci a federaci v Rakousku, odkazuje ho dále k článku téhož thematu od Karla Šmídka v čís. 36. Téhož rychtáře snažil se uklidniti, když byl znepokojen rozpuštěním sněmu kroměřížského, optimistickým výkladem tehdejší situace (VI. z čís. 61).

---

[15]) Antoš Dohnal, První povídky hanácké. Vydal Jan Kabelík, Telč 1909.

[16]) B. Rajské dne 19. prosince 1847, Šemberovi dne 4. května 1855, Helceletovi dne 4. června 1855.

[17]) Morav. Noviny 1849, čís. 25.

[18]) Tamtéž. List I.

[19]) Porůznu ve feuilletonech r. 1849 i 1859. J. Ohéralovi se proto zdály »zženštilé«. Mor. Nár. Nov. 1851, III. roč., str. 411.

B. Němcová snila stále o zahlazení všeliké bídy hmotné a z ní plynoucí časté zkázy mravní; leccos z učení socialistického zdálo se jí k tomu cíli dobrým prostředkem, ale nauky všech bouřlivých reformátorů byly jí velmi temny, ježto censura před rokem 1848 pečlivě se starala, aby podobnými ideami nebyly nakvašovány mysli poddaných rakouských. Proto Klácel listem VII. v čís. 83. ze dne 12. dubna 1849 začal jí podrobně vykládati o socialismu a kommunismu a ukončil tuto serii feuilletonů listem XXXV. v čís. 203, ze dne 5. září 1849. Ježto pak pro jich látku nadál se zájmu i mimo úzký kruh čtenářstva svého listu, dal feuilletony ty otisknouti knižně pod titulem Listy přítele k přítelkyni o původu socialismu a komunismu, otištěné z Moravských Novin. V Brně 1849 (anonymně). Kniha obsahuje XXVIII listů, ježto dřívější list VIII. je zde I.[20])

Je to první česká kniha o tomto zajímavém thematě a zasluhuje již proto plným právem širší zmínky[21]); ale také jako pěkné svědectví sociálního smyslu Klácelova i B. Němcové.

Arci klesá význam spisu tím, že není prací původní. Klácel vůbec neznal potřeby přesného citování a ještě trochu po způsobu středověkém užíval »dobra«, kdekoli je nalezl; ovšem zase ani sám nekladl váhy na své autorství a valnou většinu svých prací uveřejnil anonymně nebo pod pseudonymem. Tu bylo mu vodítkem proslulé dílo Der Socialismus und Communismus des heutigen Frankreichs. Ein Beitrag zur Zeitgeschichte. (Leipzig 1848) od známého sociologa německého Lorenze von Steina (1815—1890). Jestliže však náš český autor nepřidržoval se věrně svých předloh ani v básních překládaných, tím méně dovedl to v díle vědeckém.

Proti Steinovi chtěl podati více: historický vývoj utváření socialistického řádu společenského od starověku až po rok 1848. Třebas tedy i Klácel hlavní zřetel měl k tak zv. socialismu utopickému a ideologickému ve Francii, musel přidati řadu statí nových, svých, zvláště kde se dotýkal poměrů českých, cizině neznámých. Kromě toho si samostatněji vede v listech počátečních, kdežto od listu XII. stále hojněji následuje Steina, dílem jej překládaje doslovně, dílem značně ho přikracuje. Až zase konec, kde ho předloha opustila, je samostatný. A jakkoli látka tedy značně je rozšířena, spis Klácelův má pouze 144 stran velké 8° proti dvoudílnému Steinovu o 590 + XVI stranách.

Stručný myšlenkový postup díla Klácelova je tento:

»Cit osobnosti« jest kořínkem všeho pohybování v mysli lidské i v přírodě. Jím jsa veden, člověk pokořil si přírodu, stal se jejím pánem. Ale vidíme, kterak mnozí lidé jsou nyní z tohoto panství vyloučeni, ač narozením mají na ně stejné právo jako ostatní, šťastnější. Stalo se to změněným

[20]) Citáty další vztahují se vesměs k tomuto vydání a píši v nich všude »kommunismus« po způsobě nynějším proti originálu, který má, jak v titulu ponecháno, všude jen jedno m.

uspořádáním společnosti lidské. Jedinec nikdy nestačil zdolati přírodu, odporující člověku, i jest mu tedy spojovati se s jinými ku práci, kterou si lidstvo opatřuje potřebné statky. Je nutno děliti tuto práci nejprve mezi členy rodiny, potom mezi čeleď. Rozrůstáním lidstva se vyvinulo z čeledi otroctvo a selští robotníci. Další dělbou práce se vyvinula řemesla, rozličnou pak schopností a přičinlivostí na jedné straně majetek, na druhé chudoba, závislá na boháčích, a za moderního rozvoje průmyslový proletariát. Tento, puzen jsa bídou a rozbřesklým rozumem, staví se proti dosavadnímu pořádku a chce též býti účasten statků pozemských. Z proletariátu vyklubává se kommunismus, zvláště ve Francii.

Ale již v dřívějších dobách mnozí mužové ukazovali, jak by se mohla lépe uspořádati společnost lidská. Byl to již božský Plato a po něm prvotní křesťané; později se v křesťanstvu vyvinuly kláštery se svým kommunistickým zřízením. Tom. Moore vysnil si novou úpravu lidstva v proslulé své nyní příslovné Utopii. Změna myslí, kterou způsobilo nejprve husitství a protestanství s humanismem a pak obnovené badání filosofické, přivodila velkou revoluci francouzskou; touto nastala rovnost občanská, ale nikoli skutečná, majetková. Zajímavo vzpomenouti, že také v Čechách jeví se stopy utopického socialismu u adamitů a marokánů. — Nové učení socialistické na lásce a víře založil Saint-Simon, ale rozdvojení jeho učedníků Bazarda a Enfantina přivodilo jeho zánik. Na rozumu založili naproti tomu bouřlivé své nauky kommunistické Babeuf a Cabet. — Podána další zpráva o marokánech na Pardubsku, jakož i o křesťanském kommunismu Bratří českých. — Potom Lamennais dospěl k socialismu náboženskému. Ostatně známe podobné zjevy již v daleké minulosti z biblického dějepisu u Essenských a u Židů.

O ruském artělu a míru nemá zatím podrobnějších vědomostí, ale šíře vypisuje chvályhodné zřízení jesuitské republiky v Paraguayi, ač upozorňuje také na stinné jeho stránky. Trojice P. Leroux, P. J. Proudhon a L. Blanc jsou poslední hlasatelé učení socialistického, jehož přívrženci však poraženi byli krvavě Cavaignacem, a zvolení Ludvíka Napoleona presidentem francouzským znamená uklidnění Francie i úplné odvrácení se od těchto nauk. Vezmouce si příklad z dějin pečujme tudíž o osvěcování a šlechtění národa, aby všeliká pohroma minula nás beze škody.

Potud Klácel.

Jeho výčet hlasatelů socialismu a kommunismu nikterak není úplný. Nevšiml si vůbec socialismu německého, našed pro to důvod patrně u Steina samého[22]), který prohlásil jej až po M. Stirnera pouze za slabý reflex francouzského, ani pozoruhodných společenských reformátorův anglických, na př. R. Owena. U nás zcela zapomněl příznačného kommunismu táboritův, ale zasluhuje vděku aspoň za upozornění na jiné kommu-

[21]) V odborné literatuře, uvedené v České Politice (Praha, 1911), str. 829, zmíněny jsou pouze »úvahy« Klácelovy bez dalšího údaje bibliografického.

[22]) L. c. str. XIV.

nisticko-socialistické prvky v minulosti české i slovanské, jejichž známost, jak viděti též z něho samého, byla tehdy skrovničká. Možného dalšího ideového rozvoje těchto učení a jejich vlivu na uspořádání společnosti Klácel vůbec se nedotýká. »Kommunismus a socialismus jest poražen; zdali ale úplně kartáče zhubily to, co tak mysli millionův rozvlnilo, zač bylo tolik krvi prolito, to Vám, vzácná přítelkyně, nemohu říci,« zní konec jeho úvah (str. 144), psaných roku 1849. Rok předtím už vydali K. Marx a B. Engels svůj kommunistický manifest s programem, znamenajícím dokonalou reakci proti názorům svých socialistických předchůdcův a končící se proslulým heslem: »Proletáři všech zemí, spojte se!« Dosahu toho Klácel nechápal, o tom nemá už zmínky.

Ve spise svém autor dále nečiní přesného rozdílu mezi socialismem a kommunismem, ač se ho na některých místech dotýká; tak zvláště na str. 83. a 94. Tuto dí: »Vůbec ten socialismus neuráží, nýbrž pro jeho dobrou vuli a šetrnost rádi si s ním pohovoříme. To jest ten jeho bratr kommunismus divoký, hrdý, bořivý svéhlavník. Rovnost jest též matka jeho, otec ale rozličný. Socialismus jest takřka děvče, jenž hrá si na hospodyni; kommunismus ale jest chlapec, jenž si hrá na buřiče a kazisvěta. S demokratem shoduje se kommunista v nenávisti nerovnosti, ale demokrat nenávidí svévolnost politickou a svoboda občanská jest jeho cíl; kommunista nenávidí pořádek občanský aneb jej aspoň podřizuje potřebám svým.« Je to zároveň ukázka jednoho z hojných přirovnání, jimiž se snaží Klácel své čtenářce nějakou nesnadnější věc ozřejmiti náhradou za přesnou vědeckou definici. V tomto případě přirovnání není zcela přiléhavé. Klácel, jako ostatně vědci tehdejší napořád, nedovedl obou učení přesně rozlišiti a s kommunismem zejména směšoval také anarchismus na př. Proudhonův. Ale toho nelze mu tak těžce vyčítati; teprve věda nejnovější dospěla zde ku přesnějším kriteriím těchto nauk.[23])

Klácel sám již v úvodě ostře vytýká svoje postavení k oběma: prohlašuje se za jejich odpůrce. Doufá (str. 3), že »před jasným rozumem rozplizne se v nic tato nafintěná obluda všeblaženosti a všebratrství socialismu a kommunismu.« Odkud toto, u vědce překvapující odsouzení bez předchozího posouzení, jehož »nezpůsobnosti« Klácel sám jest si vědom? Autor chtěl zajisté hned předem obhájiti se proti možnému podezření, jako by byl propagátorem takového podvratného učení na tiché Moravě, dobře věda, jak nepřátelská mu hierarchie podezíravě stopuje svobodomyslnou jeho činnost redakční. Jako klášterník měl pak vskutku odpor proti kommunistickým úvazkům klášterním, jež nepominuly ani za velkého osvobozovacího hnutí r. 1848. Ale ovšem i jako filosof se obával, že by socialistický i kommunistický řád dusily volné rozvinutí povah i nadání lidských, bez čehož pokládal za nemožný zdárný vývoj lidstva; zkrátka, nevěřil v možnost překonati protivu mezi socialismem a individualismem, ačkoli právě u Steina mohl najíti uspokojivé vývody, že ani socialismus neklade

[23]) Viz Česká Politika IV., str. 454 a n.

absolutní překážky vývoji lidské individuality.[24]) Proto Klácel tak prudce útočí na despotismus a materialismus socialismu a tím více kommunismu, ač jinak ve spise samém a ještě více mezi řádky dobře viděti, jak některé stránky jejich učení jsou mu sympathické.

Poučování o předmětě zajisté dosti nesnadném oživeno jest častými apostrofami, otázkami, navazováním na dotazy listů B. Němcové, což, jak zmíněno, dodává vývodům Klácelovým jakéhosi důvěrnějšího rázu. B. Němcová, jakkoli prý radostně očekávala jeho poučení (str. 62), přece při své upřímnosti nezamlčela spisovateli ani své výtky (str. 32); třeba se jí spis líbil a ráda by jej byla viděla v rukou hojného čtenářstva i lidového[25]), vadil jí rozvláčný a někdy nejasný sloh Klácelův, který zamezoval mu proniknouti do širších vrstev. Výtka zcela oprávněná. Jasnosti výkladu neprospívají ani oblíbená Klácelova přirovnání, ještě méně pak hojné a rozsáhlé jeho odbočky, jimiž někdy pásmo vývodů je zcela přerušeno, takže bylo nezbytně rekapitulovati látku předtím probranou.

Není ani přesné disposice, pokud jí Klácel nenašel u Steina; stať o adamitech (list XIV. a XXIII.) není položena na vhodné místo, aniž náležitě připojena k sousedním; tak i jinde.

Po rozsáhlé této serii feuilletonů Klácel ve dvou listech dalších opět B. Němcové sepsal výklad o centralismu a federalismu (Mor. Nov. 1849 čís. 216. a 217.), který není bez zajímavosti ani dnes. Proti ztrnulé centralisaci v Rakousku brojí; je mu odporná i z řádu jesuitského i tím, že není jí nikde v boží přírodě. Ale ani čisté federaci nepřeje; Rakousku prý se nehodí ani dělení podle historických útvarův, ani podle národností, které by posléze vedlo k dělení dům od domu. »Rovné právo důsledně a přísně provedeno budiž místo federace. Moc centrální budiž silná, ale svobody obcí a dobře zřízené sněmy chraňtež práva osobnosti«, zní konečná jeho příliš povšechná formule, jak rozřešiti tyto rakouské nesnáze.

Úvod k těmto dvěma listům je velmi zajímavý. Klácel otiskl v něm úryvek z listu B. Němcové, o jehož authentičnosti nemáme naskrze proč pochybovati. Zní takto:[26]) »Neostýchám se vyznati, že my ženské, byť by nám třeba říkali »milostpaní«, až k ustrnutí zanedbány jsme ve všem, co se týká vyššího života. Vy muži, nevím, zdali schválně aneb jakousi zaslepeností, nevidíte tu nesmírnou prázdnost myslí ženských; jen vlastní manželé cítívají, bohužel, pozdě, následky této zanedbanosti. Jaký div, že hledají jinde, co doma nenacházejí. — Ó, my jsme k politování! A musí-li to tak býti? Musí ženská ostati jen tou — milkou aneb tím domácím skřítkem? Nemůže se vyrovnati muži? Zdali na sukni přilepen jest takový rozdíl ducha a statečnosti? Ach, já slyším, jak i Vy pravíte: »Aj, i ta chce emancipaci žen!« a odhodíte list a já se stydím z daleka.«

Tohoto poučení o ženské emancipaci a souvisícím s ní postavení ženy v rodině Klácel nenapsal B. Němcové sám, ale přinesl je ve svém časo-

[24]) Česká Politika IV., str. 466.
[25]) B. Němcová J. Konopovi dne 26. ledna 1850 a sestrám Rottovým 2. ledna 1852.
[26]) Mor. Noviny 1849, čís. 216.

pise, nejspíše přímo o ně požádav bývalého žáka svého, známého potom aesthetika prof. Karla Šmídka (1818—1878).

Vedle otázky majetkové i otázka rodinná a ženská jest takové důležitosti, že »v těchto záhadách co v puku tkví celá budoucnost naše, utváří se dle toho podoba nového stavu společenského.«[27]) A druhou z těchto otázek zabývá se Šmídek ve XXII listech, adresovaných Klácelovi, pod titulem Úloha a rozvin života rodinného ve společnosti[28]); je to po stránce myšlenkové i formální pěkný pendant ke Klácelovým listům o socialismu a kommunismu.

Chtěje podati historický nástin, jak se utvářil vývojem kultury život rodinný a postavení ženy v něm a ve společnosti vůbec, Šmídek zcela následuje postupu Klácelova.

Vychází rovněž od »citu osobnosti« a ze zákona polárnosti vysvětluje protivy mezi mužem a ženou po stránce tělesné i duševní, pro něž nijak nelze žen stavěti úplně na roveň mužům. Ale druhý zákon základní, zákon lásky vede k obapolnému jich doplňování. Zvláště mocně vyvinut je cit lásky u žen, kde je také nejvíc exklusivní. Pravá láska se neobmezuje na pohlavní lásku, nýbrž rozvíjí se, vedouc k lásce k vědě, k umění a ke zbožnosti. Mravní výjev jednoty mezi mužem a ženou jest manželství, o němž se stále hlásá, že je smlouvou občanskou. Neprávem. Jest nutným poměrem, jehož podkladem jest právě samorostlá láska, nezměnná a nezničitelná; odtud vyplývá příkaz: manželství budiž jednoduché a nerozlučné. Viditelnou stává se jednota mezi manžely dítětem; tak založena rodina, jejímž úkolem jest zvedení dítěte k svobodné osobnosti. Rodina je dítěti první církví, první obcí. Z rázu jejího vyplývá potom ráz povšechného politického života národního. Asijský despotismus jest nepřízniv volnému rozvoji osobnosti v rodině i ve státě. Rovněž u Řeků a Římanů rodinný život je na nízkém stupni. Teprve křesťantsvím se život rodinný obrodil a dítě osvobozeno z otroctví; odtud hájeno nerozlučnosti manželství. Rytířstvo středověké má úkolem hájiti žen a žena zase mírní surové tehdejší mravy. Ale renaissancí, znovuzrozením pohanství, a reformací, obnovenou nadvládou rozumu naproti víře, opřené o autoritu církevní, byl uvolněn svazek manželský. V četných sektách, zvláště u novokřtěnců, jasně viděti důsledky toho. Rovněž encyklopaedisté francouzští byli proti nerozlučnosti manželství. Jejich učení, podporované znemravnělostí dvorskou, proniklo i do vrstev občanských, rozvrátilo rodinu a přivodilo posléze velikou revoluci. Ale ani ta nedotkla se základů rodinného života, ba dekretováno ženám za povinnost, zůstati v nitru rodiny; jenom výchovu dítek Robespierre chtěl větší měrou přivlastniti státu. Potom rozličné nauky socialistické a kommunistické tu větší, tu menší měrou viklají křesťanskými základy rodiny ve Francii i v Anglii. Viděti, že ani v průmyslovém životě

[27]) Mor. Noviny 1850, čís. 212, str. 886.

[28]) Mor. Nov. 1849 čís. 256, 260, 261, 263, 268, 269, 273, 276, 279, 284, 290, 291, 292, 296, 297, dále roku 1850 čís. 24, 25, 26, 27, 47, 50, 56, 76, 77, 102, 110, 121, 133, 134, 176, 177, 211, 212.

nynějším není vhodné půdy ke zdárnému rozvoji rodiny proletářské; svoboda politická bez materiální lidu nestačí a jedinou pomocí jsou tu ústavy dobročinné, sdružování i vzdělávání. — Společenští reformátoři 19. století vzbudili také v ženách touhu po emancipaci. Literárními jejími hlasateli jsou zvláště G. Sand a Heine. Právem upozorňují na stinné stránky nynějších řádů společenských, neprávem však žádají naprosté rovnosti žen s muži, jakož bylo nahoře dokázáno z fysiologických i psychických rozdílův obou pohlaví. Pro ženu nejlepší emancipaci znamená manželství, uzavřené z lásky; jím také žena vniká potom činností svou v život obecní. Ale ovšem, aby dobře pusobila, třeba ženě dukladnějšího vzdělání; pak beze škody svých domácností náležitě se uplatní v životě veřejném, najmě lidumilnou činností, a pitvorné výstřelky emancipace samy odpadnou.

Jak vidíme, Šmídek jako kněz stojí tu veskrze na stanovisku církve křesťansko-katolické, vida ve svátosti nerozlučitelného manželství jedinou záruku blaha ženina i veškerého života rodinného; nejzazších důsledků této nerozlučnosti v manželství s individuy zatíženými, chorobnými a pod. neviděl. Ale jeho pokrokové smýšlení, jevící se pěkným upozorněním na idealismus za velké revoluce, jeho důrazné poukazování na samorostlou lásku jako na nezbytnou podmínku krásného soužití manželského, vroucnost, s níž hájí vykořisťovaného proletariátu, jakož i moderní názor na význam associačního hnutí a zejména pěkné jeho přímluvy za dokonalejší vzdělávání žen činí nám články jeho i dnes sympathickými. Též sloh jeho je proti Klácelovu srozumitelnější a celá práce, která zahrnula také některé věci u Klácela opominuté (dotklať se i socialismu německého a anglického), je přehlednější. I tu jako vůbec v celé literární činnosti Šmídkově jest viděti, jak blahodárný vliv mělo naň filosofické vzdělávání Klácelovo, kterým tento aesthetik moravský vynikl téměř nad všecky své kněžské spolubratří.

Poslední řada feuilletonů, psaných Klácelem B. Němcové, uveřejněna jest rovněž v Morav. Novinách pod nadpisem: Světozor. V přátelských listech od F(rantiška) T(řebovského). Dopisů jest celkem XXIII.[29]) Klácel chtěl v nich B. Němcové představiti obraz všeho míra. Plán tak veliký, že ovšem k němu sám nestačil, a proto »pilně u jiných jako včela hledal a sbíral«[30]). Ale pramenů své kompilační práce neudává; jen mimochodem poukazuje na Mignetovu Historii revoluce francouzské. Pozoruje rozvrat společnosti lidské, Klácel přes to doufá v lepší příští, k němuž lidstvo dospěje zdokonalováním rozumovým i citovým. Ukazuje prostředky, vedoucí k tomuto cíli, a upozorňuje i na cestu, která již jest uražena, pojednávaje o významu práce a dělby její, o sbližování člověčenstva zdokonalenými prostředky dopravními a všesvětovým jazykem (přál by si jím míti řečtinu), o poměru federace k centralisaci světové, o založení Spojených států amerických, o »prostřednickém« rázu kulturní činnosti Angličanův a zase

[29]) Mor. Nov. 1850 čís. 113, 115, 116, 120, 122, 124, 126, 131, 135, 136, 139, 144, 145, 147, 151, 155, 159, 164, 173, 179, 185, 191, 198, 202, 208, 214, 220, 221.
[30]) Mor. Nov. 1850, čís. 113.

o významu »velikého národa« francouzského, tohoto Fausta mezi národy evropskými.

Široký rámec daného thematu dovoluje mu po libosti odbočovati a zastaviti se tu i tam, aby podal portrét některého muže, o pokrok lidstva zvláště zasloužilého: tu Washingtonův a Franklinův, tam zase Lafayettův a pod. Autor sám dí, že tímto způsobem snad »na mnohý rok bude míti co psáti Luděnce«[31]); ale zatím zánikem Moravských Novin původního rozsahu (koncem r. 1850) zůstal Světozor neukončen.

Národní Noviny Havlíčkovy, jež jinak nebyly s redaktorskou činností Klácelovou vždy spokojeny, ochotně přiznaly[32]), že nejcennější částí Morav. Novin jsou jejich feuilletony. Dodáme-li pak, že tato chvála platí najmě o těch, které vznikly z podnětu B. Němcové, vysvitne tím větší měrou její podíl na zásluze Klácelově. Dnes skrovný počet exemplářů Mor. Novin je těžko dostupný ve dvou, třech knihovnách, což tím více nutkalo, upozorniti na tyto práce téměř zcela neznámé.

Z přátelství B. Němcové s Klácelem vzešel také překlad směšnohrdinské básně T u l i p á n k a od K. L. I m m e r m a n n a (1796—1840). B. Němcová měla zálibu v Immermannovi; kochala se jeho Tristanem a Isoldou, a čistá, plastická dvojice milenců v jeho Oberhofu nebyla asi bez vlivu na spřádání milostných svazků, jež tak často vidíme zobrazeny v jejích povídkách. Tak zalíbil se jí také Tulipánek, kterého jí tudíž Klácel koncem roku 1851 přeložil.

Povahový rozpor mezi naivním a trochu těžkopádným filosofem Klácelem jako učitelem vtipné, živé a romantické B. Němcové, který za letního pobytu na Horách vycházel lépe na jevo než za dopisování, zavdal jistě příčinu k nejedné humoristické poznámce. Obdobu jeho shledávali v poměru mezi dvojicí obra-žáka Hurdyburda a princezny-učitelky Balzamíny v Tulipánkovi, a tento osobní moment, řekl bych, ponukl hlavně ku překladu tohoto díla. Za živých vzpomínek na milostnou Luděnku, jíž neopominul ani v této práci věnovati vlastní apostrofu, dařilo se dílo překladateli tak, že je to nejsvěžejší básnická práce jeho vůbec. Prošed ohněm kritiky T. Bratránka, Tulipánek byl zaslán k jazykovému přihlazení a přebroušení Al. V. Šemberovi. Klácel za útlaku absolutismu netroufal si ho vydati a stýskal si proto Šemberovi: »Máme my míti literaturu! Raději v Texasu prasata pást!«[33]) I zůstala báseň v rukopise u Šembery, až s jeho korrespondencí získána pro Museum král. českého, odkud vydána tiskem r. 1910.[34])

Na Klácelovi nejlépe je viděti, kterak B. Němcová, třeba ve své skromnosti stále se pokládala za žačku všech těch spisovatelů, kteří se k ní

[31]) Mor. Nov. 1850, čís. 136.

[32]) Nár. Nov. 1850 čís. 314. Zd. V. Tobolka, Karla Havlíčka Borovského Politické spisy II., (Praha 1902), str. 912.

[33]) Nedatovaný list z r. 1852.

[34]) Karl Immermann: Tulipánek. Hrdinská báseň o třech zpěvích. Přeložil Matouš Fr. Klácel. Vydal a úvodem opatřil Jan Kabelík. Světová Knihovna čís. 813 a 814.

družili a byli jejími rádci literárními, i vděčně uznávala jejich vliv, zase navzájem inspirovala je k tvorbě, jíž by se před ní zaskvěli v lesku svého ducha. Také prospívala jim tím, čeho podle upřímného doznání Klácelova často mužům i ve zkoumání potřebí: »ženským soudem přímým, ne napřed hotovým«[35]). Sebevědomá K. Světlá vyjádřila to Nerudovi důrazně takto: »Potřebuji srozumění a povzbuzení jako Vy a každý člověk ducha tvořícího«, a jinde dokonce: »Vždy řídil dospělejší ženský duch překypující mužské nadání.«[36])

I nepoddajný, příkrý Hanuš zajisté za lecjaký podnět a příspěvek vděčil B. Němcové. Výslovně ji jmenuje jako pilnou přispěvatelku ke svému Bájeslovnému kalendáři Slovanskému[37]), a víme že sbírala mu též přísloví i průpovídky na Slovensku[38]). Tak odměnila se za jeho obecně známou účast při tvoření Babičky, kdy Hanuš byl jí rádcem i prvým kritikem[39]).

Ostatně i bratrstvo ve svém celku má podíl na tvorbě B. Němcové. Bylo správně ukázáno V. Tillem[40]), jak neustálá korrespondence s přáteli »vytříbila neobyčejně ono úchvatné umění pravdivého stylu B. Němcové«. Kolik dopisů zaslala členům bratrstva, nelze s jistotou odhadnouti, ježto všecky hojné listy Klácelovi z let 1848—1854 a část dopisů Helceletovi byla zničena, a také korrespondence s Hanušem a Hansmannem přišla téměř zcela nazmar.[41]) Ale i ze skrovného zbytku dopisů V. Vrbíkové, Helceletovi, Šemberovi a Hansmannovi poznáváme, že právě dopisování se členy bratrstva bylo jí nejúčinnější školou toho stylu, který si čtenářstvo spisů B. Němcové až posud podmaňuje. Také korrespondence druhů z bratrstva (Hanušova, Helceletova i Klácelova) z této doby je i hojnější i srdečnější a jaksi vzrušenější.

Ba, možno snad říci, že bratrstvo Klácelovo nezůstalo bez jistého vlivu ani na ideovou stránku literární tvorby B. Němcové. Srdce její od přirození bylo plno obětivé lásky, soucitu, čistého lidství i důvěry v konečné vítězství dobra[42]). Klácel pak smělým plánem své Jednoty, organisováním bratrstva a úvahami svými sociálními toto vntiřní přesvědčení její jaksi zdůvodnil vědecky a tím i zpevnil. Sociálního románu po vzoru G. Sanda B. Němcová nenapsala nám ani po pobídkách Čejkových[43]), ani po

[35]) Listy přítele k přítelkyni str. 129.
[36]) Osvěta 1911 II., str. 752.
[37]) (Praha 1866, str. 241.)
[38]) B. Němcová Hanušovi dne 22. června 1853.
[39]) Hanuš Helceletovi r. 1855 po vydání Babičky; Hlídka 1899, str. 338.
[40]) L. c. 146.
[41]) Skrovničkou náhradou za to opět ve znamení bratrstva dochovány nám listy, jež jinak byly by ztraceny, jako celá téměř korrespondence Klácelova. Klácel totiž v dobách svého důvěrného přátelství s B. Němcovou uložil si u ní dopisy přátel, z nichž některé zachovány a budou vydány V. Vávrou, M. Gebauerovou, jakož i v dalších svazcích Pramenů dějin moravských.
[42]) Němcová K. Staňkové dne 3. března 1848, neznámému (Geb. č. XCIX.) a zvláště krásný německý citát v listě Kar. Světlé dne 2. ledna 1853.
[43]) V. Vávra, Božena Němcová str. 92, Tille l. c. 118.

hojných lekcích Klácelových. Ale když potom bratrstvo se neslavně rozpadlo, byla to ona, která dříve nežli Klácel v Americe, budovala spisy svými v millionech svých čtenářů duševní bratrstvo, v němž jest pravým šlechticem člověk šlechetný, kde se smeká klobouk před vzácným chuďasem, zářivým učitelem panstva, a ve kterém hrabě staví bídnému drotarovi pomník s nápisem: »Bratr bratru.«

Moravští přátelé pozorně sledovali literární vývoj sestry Boženy ve svém orgánu, jediném tehdy politickém listě českém na Moravě, kde vidíme první skromničké počátky »moravské kritiky«, t. j. té, která nemýlena osobními známostmi a styky volněji a upřímněji mohla posuzovati plody centra pražského.

Číslo 99. Morav. Nár. Listu r. 1854 přineslo z péra P(oldy) H(ansmanna) stručnou, ale srdečnou výzvu, aby čtenářstvo moravské kupovalo Báchorky a pověsti B. Němcové, Mor. Noviny 1858 v čís. 28. upozornění na Slovenské pohádky její a v čís. 44. z r. 1859 ve zprávě o Sojkově »Jasoni« podán z něho výňatek životopisu B. Němcové. s některými doplňky, jež prý redaktoři Mor. Novin sami vědí.

Klácel byl z nečetných mužů starší generace spisovatelské, kteří sympathicky přivítali mladé literáty, když se představili českému obecenstvu v Ladě Niole; kritika jeho[44]), v níž velebil Boha za vzkříšení nového života tímto almanachem, pořadatele »porozuměním až překvapila«[45]). Zvláště srdečně se kritik náš vyslovil, ovšem po zásluze, o perle pohádek B. Němcové O dvanácti měsíčkách, která tam uveřejněna, a chválil odhodlanost spisovatelčinu »starému slovu českému (pohádka), jež celý národ posvětil, proti diktatuře literátské pomoci ku právu nezamlčitelnému«. Přisoudil by spisovatelce, aby jí, »jak říkávali Řekové (o čem ale nevědí Čechové), dostala se odměna od celého národa«[46]). Ale za to povídka B. Němcové Sestry tamtéž nechala ho dosti chladným, ač mohl již i pseudonym »Ludmila z Hrádku« mířiti k jeho srdci. Dotklť se jí až na samém konci své obšírné kritiky stručnou zmínkou:[47]) »Bylo by nespravedlivé, nezmíniti se aspoň chválivě o Sestrách, jenž již svou nadpovědí »Láska velkých pánů lehčí jest než mech« ukazuje, že ví cesty do života budoucího bolem přítomného.«

Chválou, kterou diktovala více loyalita nežli aesthetické hodnocení, Klácel zahrnul slabý almanach Perly české, uspořádaný A. J. Vrťátkem r. 1855, za příčinou příjezdu císařských novomanželů do Prahy, věnovaný mladistvé císařovně Alžbětě[48]); mínilť, že jeho vyjitím zahájena jest obnova české literatury, kterou přece už dříve datoval od Lady Nioly. Proti této nadsázce jeho střízlivě se nese pochvala roztomilé, třeba trochu méně pravděpodobné povídky B. Němcové Karly, kterou tam přispěla: »My-

[44]) Mor. Nár. List 1854, čís. 102, 103, 104.
[45]) J. V. Frič, Paměti (Praha 1887), IV. str. 402.
[46]) Mor. Nár. List 1854, čís. 103.
[47]) Tamtéž čís. 104, str. 412.
[48]) Tamtéž 1855, čís. 67—72.

šlenka, provedený sloh, to vše v teplém poetickém světle, samorostlé ne hledané, ne pracně sehnané«[49]).

O třetím almanachu tehdejší doby, M á j i z roku 1858, kde B. Němcová znova vystoupila v kruhu mladého spisovatelstva, Klácel nereferoval. L. Hansmann jako redaktor dal »z lásky sousedské« přednost pražské příznivé kritice od pisatele, který se skryl pod šifrou H.[50]), před druhou »od brněnského osvíceného pracovníka,« patrně tedy Klácela, jehož soud o C h ý ž i p o d h o r a m i nám tedy není znám. Za to Helcelet, tehdy uchvácený plastikou řecké poesie, zvláště dramatické, nenašel obliby v měkké této idylle ze Slovenska a příkře ji odsoudil, rovněž jako celý almanach, soukromě[51]) i veřejně[52]).

B a b i č k a se líbila Hanušovi, Helceletovi i Klácelovi a tento vřelými slovy upozornil na krásy její[53]). Postřehl dobře nedostatek napínavého děje i nesoustředěnost této povídky, nazvav ji gallerií obrazů prostého života českého, ale za to právem pochválil i pravdivost postav, odpozorovaných životu a případně charakterisoval ten dojem, kterým »Babička« působí na srdce českého čtenáře, v němž zazní: »To je to pravé, to dobré, to boží, tuť náhle octne se v své pravé vlasti, v nebi, a takové shledání se se svým ideálem tak jej oblaží jak vroucí modlitba a taky jistě ještě se vpravdě nikdy nepomodlil, kdo při modlitbě nezaslzel; ale tyto slzy nejsou hořké, ale sladké co nektar, nápoj nebešťanů.«

Byla to chvála tím nepodjatější, ježto té doby Klácel byl již docela oddálen od B. Němcové, která také ironisujíc těžkopádné a strojené filosofické verše Klácelovy, použila v Babičce začátku čís. 60. jeho Básní (Brno 1837). Verš ten stal se nejznámějším z celé poesie Klácelovy: jím se začíná milostný list, praeceptorem psaný Kristle: »S l y š m n e, d r a h á k r á s o t i n k o, L a d y s c h o v a n k o!«

Stejně Klácel pochválil i P o h o r s k o u v e s n i c i.[54]) Realistické a objektivní vykreslení vesnického života chodského, půvab jeho, tak skvěle vylíčený po stránce lidopisné i mravopisné, živý sloh, z větší části dramatický, to vše jej bohatě odškodnilo za postřehnuté poklesky, jimiž jsou mu nedostatek jednoty i jistá nesouměrnost jednotlivých částí a tendenčnost. Připouští ve spise oprávněnost nářečí drotarův a prostých Chodů, jehož půvabná spleť se spisovnou češtinou vypravovatelčinou se nám tak líbí, ale nezdá se mu dosti odůvodněno, užívá-li dialektu vzdělaný Petr a hlavně Dorla.

Posledně Klácel vystoupil jako kritik B. Němcové v referátě o K o l e d ě na rok 1857[55]). Povídka její V z á m k u a v p o d z á m č í jest mu »perlou

[49]) Tamtéž čís. 69.
[50]) Mor. Noviny 1858, čís. 42.
[51]) Helcelet Hanušovi v červnu a 1. července, čís. 161. a 162.
[52]) Kritische Blätter (Prag 1858), II, čís. 24., str. 260—262.
[53]) Mor. Nár. List 1855, čís. 63.
[54]) Mor. Nár. List 1856, čís. 53.
[55]) Tamtéž čís. 91. a 92.

vzácnou«, při níž se podivuje neobyčejné objektivnosti anonymního pisatele. Za to pohádky o V í ť a z k o v i a K o v l a d u chválí více po stránce jazykové, ne tak ideové; bez ideového jádra proň ani pohádka nemá vlastně ceny. Své zvláštní názory o pohádkách projevil Klácel už dříve[56]); ale B. Němcová právem nechtěla rozuměti jeho pobídkám, aby jimi »rozšiřovala ducha nového«, aneb aby spisovala nové pohádky »zvláště přírodnickým směrem, takořka mythologii botanickou, mineralogickou, zoologickou« a pod.

Klácel nepodává nikdy všestranného rozboru aesthetického, ježto věděl a sám také prohlašoval, že v politickém listě skrovného rozsahu není místa pro krasovědecké rozjímání, ale jednotlivé jeho bystré postřehy jasných i stinných stránek posuzovaných prací B. Němcové jsou správné. Jiné zastaraly stejně jako přílišné upozaďování umělecké stránky básnického díla, jež škodilo Klácelovi jako básníku i jako kritikovi.

Dne 28. ledna 1862 přinesly Moravské Noviny (čís. 9) obšírný n e k r o l o g B. N ě m c o v é, podepsaný šifrou Č., tedy asi z péra Čeňka Bendla, nikoli, jak kdysi doufala, Klácelova[57]). Ale myslím, že redakčního původu jest závěr jeho a nejspíš za Klácelův bych pokládal epitaf, B. Němcové tam věnovaný, jakož básník náš se zdarem veršoval všeliké nápisy, ať již to byly epitafy klášterním spolubratřím[58]), ať na počest Dobrovskému[59]), ať všeobecně známý na náhrobek Kollárův. Zní pak závěr nekrologu takto:

»My zatím stavíme (jí pomník) v těchto listech, do nichž psávala, a na tento ideální pomník píšeme:

»Boženo! vlasti žilas, ducha věstíc v zápalu božném,
Bídou třel tě život, smrt za to slávy dodá!«

A je kus tragiky B. Němcové i v tomto závěru jejího nekrologu. Nějakého příspěvku belletristického od B. Němcové v Mor. Novinách ani v Mor. Národ. Listu vůbec není; uveřejněno-li něco v nich z péra jejího, byl to asi pouze nějaký úryvek z jejího soukromého dopisu o věcech pražských, hlavně literárních. Moravské Noviny však čís. 55 roku 1861 počínajíc vepluly do vod centralistických a tu použily tedy jména zvěčnělé spisovatelky, aby si tím dodaly váhy před moravským lidem, jenž se od nich odvracel . . .

Sedm let po smrti B. Němcové Klácel přece se odhodlal k útěku do Ameriky, aby tam se stejným nezdarem jako kdysi doma uskutečnil svůj sen o novobratrské obci[60]). Hned na počátku své tamější dráhy žurnalistické

[56]) Týdenník 1848, str. 52, Mor. Nár. List 1854, čís. 103. a 1855, čís. 71.
[57]) Němcová Helceletovi dne 17. prosince 1851.
[58]) V. Brandl: Příspěvky k životopisu Mat. Fr. Klácela, Čas. Mat. Mor. 1881, str. 79., 80.
[59]) Klácel Šemberovi dne 13. července 1852.
[60]) Jan Kabelík: Fr. M. Klácel, Praha 1908. Knihovnička Času, čís. 47. Ale neopravena zůstala tisková chyba: na počátek odd. VI. (str. 23.) náleží passus od slov »Dne 21. července« na str. 24. až po slova »jako průkopníka svobodomyslnosti v Americe« na str. 28. — Soud amerických krajanův o této působnosti Klácelově podán ve spise Jana

v první výroční úmrtní den I. J. Hanuše věnoval bývalému bratru Hynkovi vzpomínku a toto distichon:

»Ať kryje tělo Tvé, Tebe smrt nedosáhla samého:
Zjednav v písmě si stan, tam vědosmělci žiješ«[61]).

Klácelův náhrobek v Belle Plaine.

A když už před skonem pro chorobnou otylost ani nemohl valně choditi a jen živořil tělesně, živý jeho duch stále ještě nutkal ruku, aby stařecky třaslavým písmem zachycovala jeho myšlenky veršem i prósou.[62]) V těchto

Habenichta: Dějiny Čechův Amerických (St. Louis), str. 330—333 a Tomáše Čapka: Padesát let českého tisku v Americe (New York 1911), str. 42.

[61]) Slovan Amerikánský 1870, čís. 29. z 19. května, str. 233.

[62]) Tak i poslední změny původní ideje novobratrské obce, Čas. Mat. Mor. 1907, str. 407.

útrapách byly vzpomínky na šťastnější minulost ve vlasti posledními blaženými chvílemi jeho života. Prosil-li svých nemýlencův a osvojencův, aby nezapomínali jeho činnosti a věnovali mu někdy u hrobu jeho milou vzpomínku, mohl zajisté tím spíše opět jako kdysi, kresle sestře Luděnce podobizny velikánů světových dějin, do vlasti znova zvolati:

»Kýž by, ó Ludmilo, i nám sprostým a skrovným vlastimilům aspoň ti někteří přátelé kdys pošeptali do hrobu: »Dobré jste obmýšleli, něco přece jste vyvedli, nadarmo jste to boží světlo netrávili . . . Jen ne nadarmo žíti, jen ne marně klesnouti v hrob a od ničeho práchnivěti k ničemu!«[63])

[63]) Mor. Noviny 1850, čís. 159., str. 670. O pomníku Klácelově Tomáš Čapek l. c. str. 250.

STANISLAV SOUČEK:

BOŽENA NĚMCOVÁ: HOSPODYNĚ NA SLOVÍČKO!

Paběrek k Sebraným Spisům Boženy Němcové.

I. Úvod.

Přátelství mezi Matoušem Frant. Klácelem a Boženou Němcovou je vlivnou literární událostí. Vedlo k přátelským svazkům Boženy Němcové nejen s bezvýznamnou literárně Veronikou Vrbíkovou, než i s významnými literárně osobnostmi Janem Helceletem, Ignácem J. Hanušem, Al. V. Šemberou a Leopoldem Hansmannem; jím stalo se možno, že řízený Helceletem kalendář »Koleda« (jejž vydávala Moravská Národní Jednota, pozdější Matice Moravská) získal pisatelku nejlepších belletristických příspěvku, Ignác J. Hanuš že získal cenné zprávy zvykoslovné a bájeslovné, Leopold Hansmann nepochybnou mravní posilu v nádenické práci bídně placeného úředníčka a redaktora nezadržitelně klesajícího listu[1]), všichni pak, kromě Hanuše, s nímž B. Němcová se stýkala osobně, že stali se adressáty jejích dopisů, cenných nejen četnými zprávami, vztahujícími se k pisatelce, nýbrž i uměleckou hodnotou podání.

Mnoho znamenalo Klácelovi a Boženě Němcové.

Když se seznámili — bezpochyby již r. 1844, když Klácel, sesazen s úřadu professora na biskupském ústavě filosofickém v Brně, dlel v Praze a snad u Staňkových nebo Fričových —, Božena Němcová byla ještě jediné vlastenkou. Brzy však byla i váženou spisovatelkou a tak známost s vlastenkou stoupla v ceně. Boženě Němcové zase, lačné přátelství a sebevzdělání, někdejší seznámení s literátem, jejž ozařovala gloriola mučedlnictví za svobodomyslné názory náboženské a politické, za vědu a vlastenectví, připomněl referát o jejích »Národních báchorkách a pověstech«, jejž Klácel anonymně napsal do »Týdenníku« 1848 (str. 42—44, 50—52 v číslech 6. z 10. února a 7. ze 17. února). A musila z něho vycítiti přízeň posuzovatelovu přes to, že pisatel více vykládá o pohádce vůbec, jak vznikla a zač kým je chápána, než čím jsou pohádky a pověsti Boženy Němcové, a že nepokládá pohádek jejích za vrchol tvorby tímto směrem, žádaje, aby pohádek užívala za osvětný prostředek, aby jimi »rozšiřovala ducha nového«, naplňujíc je »světlem, jež jí svítí« (asi na způsob tedy Klácelovy »pohádky« »O krásné a mocné Zemianě« z téhož časopisu 217 a n.). A tak, když Klácel (článkem »Naováženou« v »Týdenníku« 1848 čís. 38. z 21. září) navrhl stanovy českomoravské »Jednoty bratrské«, mající na svém pracovním poli a svými prostředky pomáhati k osvícení, zušlechtění, zrovnoprávnění a sbratření lidstva, byla to jediná Božena Němcová, jež se

[1]) M. Hýsek (Literární Morava v letech 1849—1885, 42) tvrdí, že B. Němcová v hanáckých povídkách Hansmannových zanechala zřetelné stopy. Ale tím, co uvádí, tvrzení jeho nezdá se mi průkazně doloženo: shody jím vytčené není nutno redukovati na vliv B. Němcové a při jich hodnocení a výkladu nesmí se pustiti se zřetele předchozí belletristická práce Hansmannova a náběhy k ní.

svým chotěm se mu přihlásila a s ním utvořila první trojčlenné »blíženstvo«, základní prvek té naivně koncipované organisace, v níž je tolik víry v člověka a tolik upřímné a nepraktické snahy o jeho lepší budoucnost: táž láska k lidstvu, táž snaha o jeho osvícení, týž sen o jeho rovnosti, svobodě a bratrství jí srdcem hýbaly jako Klácelovi.

Poměr »blíženců« záhy zdůvěrněl — znakem »bratrství« Klácelovi bylo tykání. Zdůvěrnění bylo snadné. Klácel, jenž »více než jídla potřeboval vzájemnosti srdcí ideálních«, jenž potřeboval lásky takové, »o které až posud snad málo lidí ví«, přesvědčen jsa, že »každá láska činí člověka násobnějšího, mocnějšího«, viděl uskutečňovati se to, co pokládal za »úkol nynějšího věku«: »sbírati srdce, jenž s to jsou obětovati se tomu Člověku Velkému«, v nějž vesměrným uvědoměním a láskou srůsti má všecko lidstvo. A jeho ušlechtilé horování musilo v ohlas rozezvučeti příbuzné struny v srdci Boženy Němcové, musilo ji, stálého vzdělávání chtivou, přiblížiti příteli, jenž leccos nového a povzbudného mohl jí říci, v lecčems ji utvrditi. Vznikla korrespondence, dnes na nepatrný zbytеček ztracená neb aspoň nezvěstná, hledány osobní styky a sdíleny zájmy. Klácel Boženě Němcové (Ludmile« neb »Luděnce«, jak jí říká pro její lásku k lidu, chtě novým jménem proti křestnému významnějším naznačiti příslušnost do bratrstva, jako se složení řeholních slibů naznačuje přidáním řeholního jména), píše celé serie naučných listů v »Moravských Novinách« (z nichž knižně vyšly: »Listy přítele ku přítelkyni o původě socialismu a kommunismu«) a česky zpracovává Immermannovu satiru »Tulipánka«.

Za tohoto přátelství, skončivšího se oboustranným jistě nedorozuměním r. 1853, je zcela pochopitelno, že Boženu Němcovou můžeme hledati mezi přispěvateli do »Moravských Novin« redigovaných Klácelem. Vskutku také rukopisný seznam dopisovatelů do »Moravských Novin« (zachovaný v papírech zbylých po M. Mikšíčkovi) uvádí Boženu Němcovou z Liberce, ač ovšem právě v době, kdy Božena Němcová byla v Liberci, od sklonku r. 1849 do sklonku r. 1850, není v »Moravských Novinách« od ní příspěvku, ani vůbec zpráva z Liberce. Spíše bylo by se lze diviti, že v »Moravských Novinách« shledáváme jen jeden její příspěvek, kdyby nedalo se to dostatečně vysvětliti tím, že Božena Němcová musila psáti za honorář tou dobou, pokud vůbec mohla psáti, a že finančně ubohé »Moravské Noviny« nemohly platiti vážených přispěvatelů a placením je získati a udržovati.

Jediným příspěvkem tím je otištěný tuto článek »Hospodyně, na slovíčko!«

Vyšel v I. ročníku »Moravských Novin«, v čís. 24. ze dne 29. listopadu 1848 na str. 96. Podepsán je chiffrou B. N.

To je chiffra, jíž i jindy užívá Božena Němcová, a na Boženu Němcovou zřetelně ukazují i názory, jež má pisatelka článku.

Vnějším podnětem k tomuto článku byl jí nepochybně list nepodepsané jménem »dcery moravské« »paním a pannám českým«,

otištěný s titulem »Hlas z Moravy« v Havlíčkových »Národních Novinách« I. 1848 v čís. 115. ze dne 26. srpna na str. 453.

V Praze na jaře r. 1848 mezi dámami, pozorujícími zanedbanost a nenárodnost ženské výchovy a povzbuzenými všestranným ruchem revolučního roku, vznikla myšlenka povznésti sebe a družky lepším vzděláním. Chtěly založiti ženský čtenářský spolek na způsob »Slovanské Lípy«, s časopisy a paedagogickou knihovnou, aby budoucí učitelky měly kde se vzdělávati k svému úkolu. Hlavním účelem tohoto spolku mělo býti však zřízení národní dívčí školy, mající ženskému dorostu býti tím, co gymnasium mládeži mužské, ústavu to, jenž by od »názorního vyučování« postupoval k »rozumujícím vědám«, vedle dějepisu, duševědy, aesthetiky a paedagogiky dbal i cviku v ručních pracích a tak vychovával novou generaci, v níž »Rettigová a Staëlka v jedné osobě nebyl by pak řídký úkaz«; ústav ten měl býti vzorem podobným školám venkovským. Vedle toho spolek měl časem svým vydávati časopis s příspěvky naučnými i belletristickými, pěstovati hudbu a zpěv národní, podněcovati a sjednocovati snahy po vzdělání u žen jinoslovanských a přirozeným útlocitem ženským zasáhati i dobročinně v život ku prospěchu obecnému. Spolek ten, k němuž svoboda revolučního roku zrovna vyzývala a jehož kořeny sahají až do březnové agitace žen za podání žádosti o amnestování politických vězňů (bezpředmětné pak omilosťujícím patentem z 20. března), vskutku založen r. 1848 se jménem »Spolek Slovanek« a se stanovami i plány pro dívčí ústav (či ústavy: měla býti zřízena též dívčí škola pokračovací) daleko propracovanějšími, ale již roku následujícího zanikl.[2])

Snahy ty neznámá pisatelka »Hlasu z Moravy« vítá, ale doplňuje je nadějí, že péče spolku »i na ženské čeledíny se vztáhne, na tuto třídu společenstva, jejíž mravné vzdělání zcela náhodě ponecháno jest«, motivujíc přání to odkazem na to, že »i služka má hodnou dcerou národa býti, i ona jest povolána důležité místo v něm zastoupiti, též ona má pořádnou hospodyní se státi«.

Týž postup má článek Boženy Němcové, hlásící se mezi první projevy ženského hnutí u nás větami o neuvědoměné, nevyužité a nezorganisované moci žen, žalobou na nedostatek vzdělání u žen, na jeho příčinu, předbřeznovou reakci, a na jeho důsledky v povaze a postavení žen. Také Božena Němcová vítá snahy Pražanek, tušíc však správně obtíže při jich uskutečnění. Také ona obrací pozornost družek na potřebu péče o služky, svou výzvu však zdůvodňuje daleko hlouběji: jí dobové heslo »rovnost!« neopravňuje jen snah po rovnosti s vyššími, po rovnosti měšťanek s aristokratkami, než i přikazuje vědomí o rovnosti s nižšími,

---

[2]) —a: »O důležitosti národní dívčí školy«, Nár. Noviny I. 1848, č. 137. ze dne 19. září; K. Světlá »Z literárního soukromí«, Sebrané spisy XXX. 72; stanovy »Spolku Slovanek«, obsažené v »Zprávě o Spolku Slovanek v Praze«, ot. v příloze k »Mor. Novinám« 1849, č. 6. ze dne 9. ledna, jsou ovšem již z doby po článku Boženy Němcové a nemohlo k nim býti přihlíženo v informaci o stadiu spolkové myšlenky v době před tímto článkem.

ženami ze stavu selského, chudšími a služebnými. Odtud mimo odpor k titulaturám, tomuto planému důsledku společenské nerovnosti, ta péče její o mravné zvedení ženské čeládky a vůbec o polepšení jejího stavu, jejž patrně bystře pozorovala a jehož sociální význam dobře znala: jí, jak důrazně a pěkně vyslovuje svůj názor, »i služky jsou blížní a rovné důstojnosti člověčí«, »nejsou otrokyně, ale jen pomocnice v domě«. Prostředek, jímž spolek žen k úkolu svému, povznesení čeládky, by pracoval, zná ovšem jen jeden a ten, jak bývá v začátcích řešení nějakého problemu, zdá se nyní naivní. Mají býti jarní slavnosti, skládající se ze soudu nad čeládkou a paními, vyznamenávajícího dobré čeledíny čestnými penízi a trestajícího zlé paní bojkotem služebnictva (z patrné to napodobeniny tehdejší školy, jež znala »lokaci«, »vyznamenání«, »premie« a naproti tomu »místa hanby« a nenáviděná »signa«), ze služeb božích a z hostiny, při níž (na způsob řecké slavnosti Kronií a římské Saturnalií, o nichž na památku rovnosti lidí za zlatého věku Kronova a Saturnova páni sloužili otrokům) by dcerky panské posluhovaly služebným a po níž (podle tehdejších »besed«) by následoval na závěr všeho dobrého »taneček až do mírného užití«. Ovšem tento spolek musil by se starati — a v tomto požadavku je bystrý postřeh skutečnosti — též o čeládku nezaměstnanou.

Článek ušlechtilé demokratky, jejíž snahy emancipační zkrášluje péče o slabší družky, je milý prostosrdečným výrazem, přikořeněným trochou ženského šelmovství a trochou poctivého horlení.

Na směr hnutí mezi ženami českými, sdružujícími se ve »Spolek Slovanek«, ostatně reakcí v samých začátcích udušeného, nepůsobil; je jen dokumentem pisatelčiných názorů a snah.

Myšlenky jeho ozývají se v dřívějších pracích Boženy Němcové i v pozdějších.

Zvláště však s ním souvisí povídka její »Baruška«. Nejen že jsou tu tytéž názory o služkách a o poměru mezi paními a jimi. Děj »Barušky« je vlastně celý již anticipován větou článku »Děvče, někdy dosti hodné, od rozšafných rodičů přicházívá do města, ale zde vedle nevšímavosti paní domácí tolik se sbíhá v domě a kromě domu pokušení, že jim ze sta jedna odolá«; takovým děvčetem je právě Baruška. Služky, jimiž »přichází zlý příklad mezi sprosté děvčata venkovské«, jsou tu zastoupeny kojnou a kuchařkou z domácnosti hrdé »milostpaní« Schlafitscheckové (někdy Slavíčkové) a nezaložený spolek na povznesení a ochranu čeládky tu zastán šlechetnou paní Milínskou.

Děj »Barušky« tedy v podstatě nosila Božena Němcová v hlavě již r. 1848, kdy psala článek adressovaný hospodyním, a mohl by skutečný příběh, jenž je povídky té základem, zcela dobře pocházeti z Domažlicka: nevadil by této domněnce nedostatek lokálního koloritu, protože tento nedostatek lokálního koloritu čtenář shledá i v jiných ranných povídkách, k nimž podnět spisovatelce najisto dalo Domažlicko, v »Obrázku vesnickém«, »Domácí nemoci« a »Pomněnce šlechetné duše« (potomní »Rozárce«).

Sofie Podlipská[3]) vypravuje, že když několik dní po svatbě její sestry s prof. Petrem Mužákem (7. ledna 1852) šla s Boženou Němcovou vedena švagrem z bytu svých rodičů spletitými chodbami a půdou domu »u Valšů« na návštěvu k své sestře, Božena Němcová náhle se zastavila, stiskla jí vášnivě ruku a pošeptala jí: »Poslouchej, mám plán k nové práci, jen že nevím ještě, co to bude. Ale ve mně je to již jasné«; více prý nemohla jí říci »pro tu chvíli«, jakkoli Sofie Podlipská tehdy naléhala »plna dychtivosti a interessu a také radosti«. Vypravování tomu dán byl[4]) výklad, že tím sladkým tajemstvím počatého plodu byl plán k »Barušce«.

Ale tím, co o poměru »Barušky« k článku »Hospodyně, na slovíčko!« řečeno, vyloučeno, že by tím tajemstvím, plnícím srdce Boženě Němcové tak, že »vzrušena« prozradila jeho existenci, mohl býti plán k prostičké povídce »Barušce«, jejíž děj měla v hlavě již r. 1848, takže nemohl již vzrušovati. Musíme věřiti Sofii Podlipské, že plánem tehdy (na počátku r. 1852 nebo již na samém sklonku r. 1851) od Boženy Němcové pojatým byl plán k »Babičce«, psané krví srdce autorčina: ztotožnění toto není domněnkou Sofie Podlipské, nýbrž zakládá se patrně na pozdější vysvětlivce Boženy Němcové, jak jde ze slov pisatelky jejího životopisu: »více nemohla mi říci pro tu chvíli«. S tímto datováním plánu k »Babičce« možno uvésti v souhlas i slova Boženy Němcové v listu J. Helceletovi, psaném dne 4. června 1855: »Po Hynkově smrti, když na mne všecky těžkosti, choroba, zármutek, bída, klam v lidech, jež jsem za přátely držela, vše to když na mne doráželo a mysl moji tížilo, našla jsem ve spisech svých lístek, na němž poznamenán byl plán k »Babičce« již od tří let!« Našla-li lístek ten pocházející ze sklonku r. 1851 nebo samého začátku r. 1852 někdy počátkem r. 1854, mohla třeba nepřesně mluviti o něm jako o lístku »od tří let« napsaném[5]). Jistě tu, při tomto výkladu zprávy zaznamenané Sofií Podlipskou, není obtíže takové, o jakou se ztroskotává výklad prvý.

II. Text článku.

Hospodyně, na slovíčko!

Byl jednou v řecké zemi v republice Athenské hrdina slavný v čele národu, zdá se mi, že mu říkali Themistokles. Bylť jednou mezi přátely svými svými vesel a pravil v žertu: »Milí bratři! víte-li, kdo vládne nyní nad celým světem?« Tenkráte byli Athenští velmi mocní a slavní a k tomu také velmi sobě zakládali na této slávě a chlubili se jí, a proto řekli: »»Athenští vládnou světem.«« »Dobře«, řekl Themistokles, »a kdo vládne nad Athenským lidem?« Řekli přátelé: »»Tenkráte ty jsi to, Themistoklese, jenž vládneš nad nimi.«« Odpověděl Themistokles: »Já vám ale pravím, že jest to můj malý synáček, jenž vládne světem.« Podivili se přátelé řkouce:

[3]) S. Podlipská, »Životopis Boženy Němcové« (B. Němcové Sebrané spisy, vyšlé u Kobera r. 1895) IX. 288.

[4]) V. Tille, »Božena Němcová«, 118—119.

[5]) Výklad, že ta tři léta je počítati od data listu, odklidil by tu rozpor, ale u stilistky tak jemné, jako Božena Němcová, nezdá se mi přípustný.

»»Jak máme rozuměti tomuto žertu?«« Odpověděl Themistokles: »To jest snadno pochopit. Pravili jste, že já vládnu nad Athenským lidem, nade mnou ale vládne moje milá ženka a nad tou náš malý klouček. Vidíte tedy, že on vládne světem.«

Milé sestry hospodyně, jest tomu již velmi dávno, co to byl Themistokles řekl v žertu, ale v skutku taková vláda trvá až po dnes. Viďte, že taková kamarilla jest v každé téměř domácnosti, a řekněme to zkrátka před celým světem, co celý svět bez toho ví, že my hospodyně, že my ženy a matky máme velkou, ač neviditelnou moc ve světě. Ale také jisté, že až podnes ženy tuto svou moc ani nesjednotily, ani o sobě k dobrému nebyly užívaly. Klevety, pletichy, potutelné poštívání a ty spropadené protekce zástěrkové bývaly účinky naší vlády.

Hospodyně! nastaly jiné časy. Nastala svoboda. Jsme my, při vší naší tajné mocnosti, svobodné? Sestry, upřímně nahlídněte v srdce své a rcete, jsme-li svobodné! Nejsme svobodné, neb jsme otrokyně marnosti, vrtkavosti, parády, a nemějte mi za zlé — zpozdilosti. Nešalme se, vyznejme naši nezvedenost, naši sprostnost při všem lesku a vylíčenosti! Pokud jsme hezké, býváme v očích našich milovníků vtipné a bystré, zvedené, ano i učené. Obdivují nás, klaní se nám, koří se nám a chvály není konce. Ovšem nezapíráme, že my přirozeným nadáním a tou naší známou švitořivostí na podobu chytřejší vypadáme, nežli v tom samém stáří bývají mládenci. A co také ti naši mládenci, i ti studovaní, věděli? Ne mnoho, sice by se nebyli dali svésti pýchou a nebyli by padli. Věru ti naši studenti vídeňští zdají se mi býti nový druh padlých anjelů[a]), jež pýcha přivedla k pádu, pýcha, jíž se chtěli vyrovnati dokonalým jsouce teprva v zrůstu.[1]) Ale my ženské, my jsme dalece ostaly pozadu za věkem, za práporem svobody a osvěty. Vyznejme to, nestyďme se, neboť na nás vina nebyla, nýbrž na těch, jenž o vychování lidu vůbec nedbali, ženského pohlaví zvedení ale veskrz zanechali náhodě.[2]) Hospodyně! poznejme svou zpozdilost, již [b]) marnost ukrývá! Poznáním přijdeme na cestu, a když my starší váhavějším krokem ovšem půjdeme, mládež naši k rychlejšímu pochodu přidržujme!

Zachvěla radostí duše má, když jsem byla četla, co chystají paničky v Praze. Bůh jim žehnej! Ale k pravidelnému vychovávání potřeba jest ještě více nežli dobré vůle a pěkných plánů. Především jest zapotřebí přičinění obcí a k tomu náleží pokojný čas, v němž možná jest něco uhospodařiti. Avšak ovšem neustupme od úmyslu šlechetného! Zůstavme sobě též obšírněji o tom promluviti!

a) Originál (otisk v „Moravských Novinách"): angelů. b) Or.: jež.

[1]) Vídeňské studentstvo má v politických bězích r. 1848 od složení svobodomyslné petice k císaři dne 12. března do dobytí Vídně Windischgrätzem dne 31. října znamenité účastenství. Tu myslí se asi na poslední fasi jeho horkokrevného zasáhání v průběh událostí, na účast v říjnové revoluci, začavší se překažením odjezdu vojska, poslaného proti Uhrám, zavražděním ministra války hr. Latoura a dobytím zbrojnice (6. a 7. října).

[2]) Podobné emancipační touhy a stesky viz na př. v »Pohorské vesnici«, Sebrané spisy B. Němcové, k vydání ve sbírce Čeští spisovatelé XIX stol. upravené od M. Gebauerové (cituji dále vždy toto vydání), III. 177—179.

Zatím [c]) ale pozornost vaši, milé sestry! vedu k snadnější povinnosti a ne [d]) méně duležité.

Napřed povím vám něco nepatrného, ale přece žádoucího do ucha. Prosím vás, usnesme se mezi sebou, že odříkáme se těch hloupých našich titulu, jako »milost paní«, »jemnost paní« a »vaší milosti« a podobných. Kdybyste slyšely, jak se děvečky mezi sebou smějí tomuto »milostění«, zajisté každá moudrá odhodila by tuto nad míru hloupou marnost.

Neslyšíte hlas mocný po Evropě, jenž volá ustavičně: rovnost? Vím ovšem, jaké hříčky z jedné tropí s touto rovností a kam ji vedou z druhé strany. Ale ta rovnost, již [e]) já žádám, jest snadná. Když vy městské paničky hledíte k bohatším aneb urozeným a ony vypínají se, již [f]) myslíte sobě v srdci: Co si foukáš, vždyť přestaly přednosti šlechty a bohatství, jsme rovny! Ale když hledíte k sedlským ženským aneb k chudším a sloužícím, ihned vy býváte horší nežli všecky aristokratky. »Milost paní« nechce býti »paní mámou« aneb »hospodyně« a »slečinka« dokonce zpouzí se býti »pannou«.

A jak otrocky zacházívají s děvečkami! Na sta příkladů mohla bych uvésti, kdež pes v domě jest více vážen než služka. Ba to jest věc obyčejná, že psíček miláček lépe jí a spí než čeládka.[3]) Věru není to neslýchané, že paní za čtvrt leta třeba 9 děveček má, poněvadž, když jedna zfackovaná několikráte, sama vystoupí aneb uteče a druhá fackování se protivíc bývá vyhnána, třetí nařknutá a snad i zavřená bývá a tak dále. Avšak neměly paničky čekati až na rovnost letošní, vždyť pak věděly co křesťanky, že i služky jsou blížní a rovné důstojnosti člověčí, že nejsou otrokyně, ale jen pomocnice v domě, na jejichž počestném chování přemnoho záleží, přemnoho, pravím, pro rodiny a obce.[4]) Tento stav, na oko sprostý, jest jako krytý ten kořen, jenž pro celou bylinu z špinavé země shledává šťávu živnou. A na tento stav tak zcela zapomínali, jeho trpkosti a jeho mzdu nevážili.

Že jsou děvečky nemravné a špatné, kdo toho z většího dílu má vinu nežli paní samy a nedbalost obecního dozorství. Děvče někdy dosti hodné od rozšafných rodičů přicházívá do města, ale zde vedle nevšímavosti paní domácí toliko sbíhá [g]) v domě a kromě domu pokušení, že jim ze sta jedna odolá.[5]) A tyto služky za několik let navracují se domů a s nimi přicházívá

c) V or. tento odstavec a čtyři další (po slova: „probudil se na osvětě“) s předchozím jsou sloučeny v odstavec jediný. d) Or.: r místo ne. e) Or.: jež. f) Or.: jež. g) Tak or. či třeba čísti: tolik se sbíhá?

[3]) Takového psa, jménem Joli, má paní Skočdopolová v povídce »V zámku a v podzámčí«.

[4]) Podobně správný a nesprávný názor na postavení služebnictva vysloven v povídce »Dobrý člověk« (IV. 251): »Páni nemají k čeledi své srdce, považují služebníka ne za potřebného pomocníka, za člověka sobě rovného, ale za otroka k služebnosti od boha určeného« (také tuto jako v dálejšku článku následuje vysvětlení, proč čeládka je »špatná«), dále v II. listě »Z Neumarku« (IX. 170); srov. však i »Barušku« (I. 98 a 61 — na druhém z těchto míst po poučení o tom, jak se k služkám chovati, mluví se též o služkách, jež »nevěrně a nemravně se chovají«).

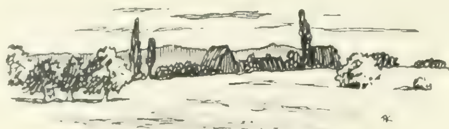
[5]) Motiv povídky »Baruška«; Baruška ovšem odolá »zlému příkladu« kojné a kuchařky v domě paní Schlafitscheckové (I. 56).

zlý příklad mezi sprosté děvčata venkovské. Však co bych obšírněji jednala o té zkáze, vždyť jen ten o ní neví, kdo schválně o ní zvěděti nechce aneb dokonce spokojen jest, že jest tomu tak. Mne však mráz obchází, když pomyslím na ty neřesti i zlořečím té vládě, jenž raději dala zdivočiti lidu nemravností nežli jej dříve ve školách vlasteneckých vychovati a svědomí jeho ušlechtiti a pak teprv po chlebě do světa poslati. Poněvadž se těmto katanům ducha zdálo, že snadněji mohou panovati nezvedeným, tedy i hleděli k tomu, aby lid utonul v neřestech nežli probudil se na osvětě.

Nevím ovšem, jak napomoci této bídě mravní, ale jedno se mi zdá býti prospěšné, totiž aby paničky zavedly mezi sebou spolek, jehož by byl úkol pečovati o mravnost čeledínů i vůbec o polepšení stavu tohoto. Přispěly by snad i jisté slavnosti k tomu cíli zřízené. Složily by se rodiny zámožnější a na jistý den jarní položily by slavnost. Sezvala by se veškerá čeleď a ostatní lid. Sestavil by se dříve čestní soud, jenž by měl zde rozhodnouti, který a která z čeládky v celé obci nejčestněji se zachovali. Čeládka za nejlepší uznaná dostala by pro vyznamenání peníz čestní podle rozličných stupňů. Laskavé nakládání s dětmi, spravedlivé chování, mravnost, obětivost v čas nesnáze domácí, přívětivost a slušnost musely by zvláště býti váženy. Toto znamení zachovalosti uznané měl by čeledín nositi zjevně pro povzbuzování jiných. Po soudu takovém šlo by se do kostela a pak někam pod zelenou k hostině a tanečku až do mírného užití. Při hostině posluhovaly by dcerky sousedské, aby rovnost vždy znovu aspoň ročně byla osvědčena. Aby při tomto soudu neděly se pikle a nespravedlnosti, musily by paničky o pravdu [h]) se dobře postarati. Však to bychom my si výborně zavedly. Také by paní, jenž s čeládkou zle nakládá, musela souzena býti a zvláště tím trestána, že by nesměl žádný čeledín u ní sloužit.

Spolek hospodyň musel by i o to dbáti, aby služky nepotulovaly se po městě bez práce a zaměstnání užitečného, neb víme, kam ubohé nezkušené děvčata v takových dobách nouze a rozpaků padají, lákané nesvědomským[*]) svůdstvím.

Hospodyně, podejme sobě ruce k tomu, abychom chránily nevinnost a zvedly [ch]) obci počestné údy a zadost činily věku, jenž má za heslo: Svoboda, rovnost a bratrství! B. N.

h) Či třeba čísti: opravdu? ch) Or: swedly.

*) Výraz Klácelovský (u Klácela, Lyrické básně 1836, 48), ne jediný u Boženy Němcové; jiné: shodlost (I. 50), obecnomyslnost (V. 48).

JAN MACHAL:

BOŽENA NĚMCOVÁ A SLOVANSKÁ VZÁJEMNOST.

»My Slované bychom se měli více poznávati, málo je mezi námi vzájemné lásky; kdybychom se lépe znali, snad bychom se více milovali. Kde láska, tam Bůh a když Bůh s námi, kdo proti nám?«
Božena Němcová r. 1857.

V době, kdy Božena Němcová uvedena byla po prvé do vybraného kroužku spisovatelů pražských, Praha vskutku zasluhovala čestného pojmenování »Slovanská Praha«. Idea vzájemnosti slovanské, nadšeně hlásaná Kollárem, zapustila tu pevné kořeny, uvědomění slovanské utěšeně se rozmáhalo a literatury slovanské nalézaly v Praze upřímné ctitele, kteří otázku slovanské vzájemnosti prakticky řešili. Časopisy české, zvláště Časopis Českého Musea, Květy a Česká Včela, přinášely hojné zprávy o kulturních a literárních zjevech u ostatních Slovanuv, uveřejňovaly překlady ze slovanských řečí a všemožně podporovaly vzájemnost slovanskou. Spojení s ostatním světem slovanským prostředkovali vynikající pracovníci slovanští, jako Šafařík, Čelakovský, Jungmann, Hanka, Palacký, Erben atd.

Ostatní národové slovanští pohlíželi tehdy na Prahu jako na zlatou metropoli slovanskou, na kulturní a literární střed všeho Slovanstva. Pěkně to vyslovil jihoslovanský básník Stanko Vraz r. 1844 v dopise k Erbenovi: »Zlatou Prahu kreslil jsem si od první doby svých snů slovanských jako střed, kde se spojuje umění severu a východu s uměním jihu a západu, kde z každé ulice, každého paláce, domu (ba i z každého kamene) mluví historie slovanská zlatými ústy a kde v nové době slovanská vzájemnost, provázená silnou učeností, pozvedla svůj zlatý prestol.« A Stanko Vraz nebyl jediný, jenž s úctou a nadějí pohlížel na rozkvět slovanské vzájemnosti v Praze a hledal tu oporu i pomoc ve prospěch vlastní národnosti.

Ruch slovanský, šířící se mezi vlastenci a spisovateli, do jejichž společnosti se B. Němcová dostala, rozechvěl také srdce mladistvé vlastenky. Stala se horlivou a upřímnou vyznavačkou evangelia Kollárova. Nejvýmluvnější svědectví o jejím uvědomění slovanském podává jásavý zpěv »Slavné ráno« (1843), v němž vítězoslavně volá:

»Byla noc; však teď již zoře svítí,
z tmy slovanské začíná se dníti,
zvony zvučí ke slavnému ránu,
Slovan vstal, na slávy tluče bránu,
od Uralu k Šumavě,
od Balkánu k Vltavě
jeden hlas zní, jedno slunce svítá,
nové jaro, nový život zkvétá!«

Podnět, z něhož se zrodila tato významná báseň, je v podstatě znám: Němcová byla se společností literárních přátel na procházce na Bílé Hoře

a přes sv. Marketu vraceli se večer domů. Šla s Nebeským napřed. Povídali si o minulosti, přítomnosti a budoucnosti našeho národa a nežli se rozešli, Nebeský navrhl, aby se pokusila předmět ten básnicky vyjádřiti. Doma jsouc rozjařena tou vážnou rozprávkou a hlavu majíc plnou myšlenek, sedla a psala... Ráno dala báseň Čejkovi, ale rýmy kulhaly zle, musil opravovati. Báseň měla vyjíti brzy potom v Květech, ale censura ji potlačila — prý pro konečnou smělou výzvu k českým ženám: »Vstaňte v novočeském ránu, Blaník otevírá již svou bránu.« Uveřejnil ji teprve Havlíček r. 1846 v České Včele. Censura ji propustila, jak Havlíček rozmarně oznamuje Němcové, »jen s ohledem na mou ostatní antislovanskou tendencí — a na veliké prosby«.

Václav Nebeský, jenž vznítil především v srdci B. Němcové plamen lásky k slovanskému národu, vážil sám nadšení a víru v lepší budoucnost Slovanstva z Kollára. Ve své črtě »Třetí říjen 1843«, věnované B. Němcové, upřímně vyličuje své obrození vlastenecké a slovanské. »Slávy Dcera mé srdce rozervala, ve mně to hřmělo, ona mě zavedla v jasný den z mého v hlubině potopeného zadumání a naučila mne znáti pravý význam naší národnosti«... Kollár vnukl Nebeskému také pevnou víru v životní sílu Slovanstva a ve světodějné poslání jeho. »Především musíme zvykati«, vykládá Nebeský ve Vlastimilu (1841), »považovati se za národ světodějný, kterýž má důležité místo vyplniti v hospodářství světa... My nejsme národ nynějška, nýbrž národ minulosti a budoucnosti — a z toho posledního vysvítá směr naší literatury, kteráž býti má zárodkem slavného příští... Čech a vůbec Slovan má i ve své literatuře dokázati, že také jemu všecka práva člověčenstva přináležejí a že v duševním světě žádný monopol neplatí«...

Myšlenky tohoto druhu, jež Nebeský rozvíjel zajisté i v rozhovorech s Němcovou, hluboko se zakotvily v srdce mladé jeho posluchačky a měly rozhodný vliv na její názory.

Lásku k Slovanstvu vštěpoval Němcové též nejideálnější a nejoddanější přítel její — Josef Čejka. Kdežto Nebeský byl zvláštní ctitel romantiků polských, jmenovitě Mickiewiczův, obracel Čejka svůj zřetel k Jihoslovanům. Již r. 1841 uveřejnil ve Vlastimilu článek o Srbsku, šířil u nás znalost poesie chorvatské (básní Vrazových a Preradovičových), pilně referoval v časopisech o novinkách z literatury illyrské, podporoval Matici illyrskou a získával publikacím jejím u nás čtenáře. R. 1845 přeložil do češtiny památnou brožuru hr. Janka Draškoviče a vydal ji ve zvláštní knize »Starší dějepis a nejnovější literární obnova národa ilirského.« Spisem tím chtěl Čejka nejen seznámiti své krajany s historií a novějším literárním hnutím u Illyrů, nýbrž chtěl i povzbuditi české paní a dívky, aby si národní věc tak zamilovaly, jak toho Draškovič žádal od svých krajanek. »Vy zajisté v nejvznešenějším citu — lásce k vlasti — nezůstanete státi za velkodušnými paními jiných vzdělaných národů, ale činem světu dokážete, že jste hodné dcery nejstaršího kmene národu toho, který jméno své má od

S l á v y . . .« Nelze pochybovati, že tato důrazná slova nezůstala bez ozvěny v srdci Němcové, která se stala skutečně hodnou dcerou matky »Slávy«.

Přehlížíme-li řadu vlasteneckých spisovatelů, s nimiž se Němcová stýkala na počátku své dráhy spisovatelské, nalézáme mezi nimi vůbec upřímné a dělné přívržence slovanské ideje, kteří vzájemnost slovanskou slovem i skutkem šířili. Dostačí jmenovati F. L. Č e l a k o v s k é h o (»skvělé slovanské slunce« nazývá ho Němcová), V á c l. S t a ň k a, E r b e n a, H a v l í č k a a j. Osobní setkání a rozmluva s Kollárem v Praze nebyla zajisté také bez vlivu na její smýšlení.

Od svých pozdějších přátel byla Němcová rovněž posilována ve svých sympathiích k Slovanstvu. Zvláště důležitý vliv přičítám dr. V i l é m u D u š a n u L a m b l o v i, který Němcovou místo churavého Čejky lékařsky ošetřoval. Dušan Lambl nebyl u nás dosud oceněn, jak by toho zasluhoval. Ostatní Slované více se oň zajímali a více o něm psali.[1]) Vytknu tedy jeho zásluhy o vzájemnost slovanskou poněkud obšírněji. Jako student vlastenecky i slovansky uvědomělý cestoval o prázdninách r. 1846 po Slovensku, prošel částečně »Nitránskou, Trenčanskou a Zvoleňskou stolici, Turec, Gemer, Liptov i Oravu«, byl okouzlen lidem a přírodou tamní, sbíral národní úsloví, pověsti, písně a bájeslovné přežitky. Cestu svou živě a poutavě vylíčil v časopise »Poutníku« (1847) a byl asi první, jenž upozornil Němcovou na bohaté poklady lidových tradic, uložených na Slovensku. V úvodě k svému »Slovníčku Slovenskému« (Čas. Čes. Musea 1848) označuje tuto svou práci přímo jako drobný příspěvek k slovanské vzájemnosti. »Mezi námi Slovany bude úloha (slovníků) v e s p o l n ě n á s s b l i ž o v a t i a všeobecné d o r o z u m ě n í v š e m o ž n ě u l e h č o v a t i . . . I nepřeju si nic jiného nežli, aby si mi bylo podařilo dosáhnouti oučele tohoto dílka, který jest, aby se lehčeji porozumělo zvláštnostem Slovenštiny a tudy prostředek nalezl k p ř i b l í ž e n í m e z i Č e c h y, M o r a v a n y a S l o v á k y.« Jako upřímný přítel vzájemnosti československé vyzýval i později Slováky ke shodě s Čechy, uváděje jim za příklad Slovince, kteří se hledí všemožně přiblížiti sousednímu Chorvatsku.

Lambl osvojil si dále jazyk jihoslovanský a jako student přeložil z chorvatštiny brožuru Marka Mažuraniče »Pohled na Bosnu« (1845[2]), připojiv k ní mapu zemí jihoslovanských, kterou sám vykreslil. Posílaje illyrskému básníku Stanku Vrazovi prostřednictvím Erbenovým výtisk svého překladu, žádal ho za několik chorvatských exemplářů spisku Mažuranićova s tímto odůvodněním: »Moji spolustudující a mnozí známí, kterým »vzájemnost slovanská« není pouhým slovem, čítali by při nedostatku nějaké chresto-

[1]) Srv. F r a n I l e š i č, Češko-slovenska vzajemnost (Zbornik Sloven. Matice VIII. 1906, 13); Vl. A. F r a n c e v, Iz epohe hrvatskog preporoda (Savremenik V. 1910, 51).

[2]) Pohled na Bosnu, čili kratká cesta do oné krajiny, vykonaná r. 1839—40 od jednoho krajana. Z ilirského jazyka přeložil Vilém Dušan Lambl. (S připojenou mapou zemí jihoslovanských.) V Praze, r. 1845. Tisk a sklad Jarosl. Pospíšila. Stran 135, v 8°. Originál vyšel roku 1842 v Záhřebě tiskem a nákl. dra Ljud. Gaje. Dr. Čejka uvítal v České Včele, čís. 103 ze dne 24. prosince 1844, překlad Lamblův nadšeným posudkem.

mathie zábavnou knížku tuto rádi také v původním i l i r s k é m jazyku. Kdybychom tedy mohli ještě několik výtisků i l i r s k ý c h dostati, kterých se nám nedostává, bylo by nám velice poslouženo. Nepochybujem, že také mezi Iliry v naší »vzájemnosti« mnoho bratrů máme; těm naše pozdravení!«

O prázdninách r. 1847 vydal se Lambl na pouť po zemích slovinských; navštívil Hradec, Lublaň, Terst, Gorici, Idrii a Celovec. V Celovci vyhledal kaplana M a t. M a j e r a (M a j a r a), jejž znal jako sběratele písní národních, a jel s ním v průvodě Plac. Javorníka na »Gosposvetsko pole«, chtě spatřiti památný prestol knížat korutanských. Cestu svou vylíčil v zajímavých črtách »Zpomínky na Korutany« a »Zlomek dopisu z Terstu« (Poutník 1847).

Z jara památného roku 1848 vypravil se Lambl jako tajemník přípravného komitétu pro slovanský sjezd v Praze s Erbenem do Chorvatska, aby získali Chorvaty pro slovanskou shodu. Lambl delší dobu prodlel v Záhřebě a potom cestoval po Slavonii. O svých dojmech psal do Havlíčkových Nár. Novin v článcích »Kterak to vyhlíží v Jihoslovanech« (1848), »Nákresy z Jihoslovan« (1849) a v drobnějších zprávách.

V l. 1849—1850 vybral se znovu na jih, procestoval Chorvatsko, Přímoří a Dalmacii, »nejněžnější dítko matky Slávy«, a dostal se až na Černou Horu, kde byl od básníka a vladyky Petra Petroviče Njegoše srdečně uvítán a pohoštěn. Cestu svou vyličil v četných dopisech, uložených v Nár. Novinách (1849), a v článcích »Obrazy z Jihoslovan« (Čas. Čes. Musea 1849) a »Zpráva o Černé Hoře a Černohorcích« (tamtéž 1850). Na svých cestách rád vyhledával styk s prostými lidmi a všímal si lidových zvykův a pověr. »U Gospin měsec, totiž v srpnu, když stařeny po horách kořínky trhaly a byliny sbíraly, anebo když pastevci u stáda zkušenosti své provozovali, anebo když mi zde onde nemocného přivedli, míval jsem k věcem takovým příležitosti,« vypravuje v článku »Paběrky obsahu lékařského z Jihoslovan« (Čas. Čes. Musea 1851).

Cestopisy svými přispěl Lambl nemálo k poznání »krásného světa jihoslovanského«, který »ve svých dějinách nadšení a ve svém jazyku a v národní poesii zalíbení u nás probuzuje«. Zálibu svou v poesii jihoslovanské prokázal překlady Vukotinovičových »Písniček moslavských«, národních písní jihoslovanských a básní Preradovičových, o nichž napsal do Nár. Novin (1849) delší úvahu, v níž praví: »Jeho první dílo P r v e n c i zasluhují vskutku, abychom je čtenářstvu svému blíže oznámili, neboť básník sobě malým dílkem svým získal jména nesmrtelného v literatuře, úcty a lásky naroda svého v Chorvatsku a v Dalmacii, a slavného uznání u všech vzdělanců pobratřeného Slovanstva . . .«

Jak vřele slovansky Lambl cítil, možno poznati také z jeho návrhu, o němž se v Nár. Novinách (1849) obšírněji rozhovořil, aby se »universita pražská hlavně obětovala živlu slovanskému a matkou vzdělanosti západních Slovanů se stala«, a aby se zřídily professury »nářečí a literatur slovanských na našich gymnasiích a lyceích«.

Náchod: část náměstí a zámek.
Podle rytiny z roku 1839.

Tento uvědomělý Slovan, pro nějž v Rakousku »pro jeho slovanské smýšlení« nebylo místa a který potom pusobil jako vynikající professor lékařství na slovanských universitách v Charkově a ve Varšavě, byl od r. 1851 důvěrným přítelem Němcové. »Chudý, mladý lékař, jenž jí věnoval po čas její nemoci obětavou péči, zaujal ji svými smělými plány do budoucna, svou odvahou, svým nadáním. Chtějíc se mu aspoň nějak odvděčit za ošetřování, hleděla mu vypomoci aspoň prádlem, správkami, půjčkami, jež mu sprostředkovala, a cítila se šťastna ve styku s ním, v družné důvěrnosti a sdílnosti, která potrvala řadu let, i když byl na studijních cestách v Německu a v Londýně, až do jeho jmenování professorem v Charkově, na sklonku jejího života.« (V. Tille, Bož. Němcová, 122.)

Stopy jeho vlivu jsou zřetelné jak na literárních pracích Němcové, tak i na jejím smýšlení. On zejména roznítil svým poutavým vypravováním v Němcové onu zvláštní touhu cestovati po zemích slovanskýých a poznati život Slovanů. »Zvláště cestovat musím,« psala Němcová r. 1855 Helceletovi, »a chci ještě letos někam se podívat. Poznat a popsat co možná zevrubně národní život Slovanů, toť můj účel, a k tomu nevyhnutelně třeba očitého přesvědčení a zkušeností.« — Stejnou touhu projevuje Němcová, píšíc Al. Šemberovi: »Ráda bych cestovala — a sice do některých krajů Slovenska . . . Cíl můj je poznat co možná život slovanského národu a vylíčit ho věrně, pravdivě, jak je. V Perlích[3]) — v »Babičce« . . . poznáte, seč jsem. Já se přeceňovat nechci, ale to vím, co se týče poznání národního života, národní poesie a řeči, že by žádný muž tak ji nevyčerpal — nechci říci snad nepoznal — jako já. Jsou jisté věci, které jen oko ženské poznat může, do všech tajností domácího života nedá se cizinci nahlídnout, ba vím, že ani domácím mužským ne. A na Slovensku, jak i Vám dobře známo, leží ohromné poklady, o jichž dobývání se nikdo nestará, alespoň ne v té míře, jak by se mělo a mohlo starat, a to ne na pravých místech . . . Jedná se mi jen o první cestu, na ostatní si vydělám; neboť je to můj pevný úmysl každý rok na čas cestovat . . .«

V slovanské vzájemnosti utvrzovali Němcovou i moravští přátelé Matouš Klácel, Jan Helcelet a j. O Helceletovi, překladateli básní Vrazových a Prešernových, netřeba to dokazovati, zmíním se jen o Klácelovi, příteli básníka St. Vraza a lipského slavisty J. P. Jordana. Klácel vypracoval, jak známo, r. 1848 program českomoravského bratrstva, k němuž se i Němcová jako »sestra« ochotně přihlásila. Podstata bratrstva je vytčena hlavně těmito zásadami: »My chceme svobodu s pořádkem, rovnost se vzájemností bratrskou, bratrstvo se světlem pravdy . . . Nedbejme již na to, co kdo věří a vyznává hubou, ale na to, co koná láskou vroucnou . . . Chceme tedy o tom pilně pracovati, aby náš lid slovanský procitnul k vědomí, že má rovné právo s každým jiným, že pak on nemá nenáviděti národ jiný, nemá též potlačen býti od jiného.«

[3]) V »Perlách Českých« uveřejnila Němcová povídku »Karla«.

Není bez zajímavosti, že hlavní zásady, na nichž Klácel zosnoval své bratrstvo, hlásány byly i jinde u Slovanů. Tane mi na mysli cyrillomethodějské bratrstvo, jež založil r. 1846 prof. Kostomarov v Kyjevě a jehož členem byl vynikající básník ukrajinský T. Ševčenko, skladatel rázné básně »Jan Hus«. Na pečeti bratrstva cyrillomethodějského vyryta byla významná slova: »Rozumějte pravdě a pravda osvobodí vás.« Účelem bratrstva cyrillomethodějského bylo sbratření všech Slovanů na základě úplné svobody a rovnosti. Bratrstvo mělo se dále domáhati volnosti víry, zrušení poddanství a všech privilegií stavovských, odstranění trestu smrti a p. Nechci tvrditi, že by si byl Klácel, zakládaje bratrstvo českomoravské, za vzor vzal bratrstvo cyrillomethodějské, nicméně je mezi oběma zřejmá analogie. Hlavní rozdíl záleží v tom, že cyrillomethodějské bratrstvo mělo silný nátěr politický s reálními cíli, kdežto bratrstvo Klácelovo bylo více abstraktního a romantického rázu. —

S písemnictvím ruským — z části i polským — seznamoval Němcovou mladý přítel V. Č. Bendl, obratný překladatel Puškina, Lermontova a j. Jak vypravuje J. V. Frič, chudý student Bendl vypomáhal si kondicemi a vyučoval ruštině, ale mnoho mu to nevynášelo, neboť nejhorlivější žáci jeho, jako Bož. Němcová, mohli ho jen skrovně honorovat. »Za jeho lekce v slovanských jazycích dělila se s ním Božena zde některým zbytkem od sporého obědu, častovala jej čajem, vdolečkem aneb jablkem, čím právě mohla, an se k tomu jejich zcela chvalitebnému poměru přidružil klep toho znění, že svůdná naše spisovatelka vlákala prý do svých sítí bohatého Rusa, jehož vyssála, až se dostal na mizinu!« Němcová oblíbivši si ruštinu, povzbuzovala »sestru« Veroniku Vrbíkovou v Brně, aby se učila rusky, nedbajíc hloupých řečí lidských, pro L. Hansmanna v Brně vypůjčovala si z knihovny musejní a od Hanky ruské knihy vykládajíc: »Bylo by k přání, aby mnozí i u nás více si hleděli ruského jazyka a seznámili se s velikým tím národem bratrským, nemohli by pak roztrušovati pověsti lživé a tlachy, jakých nepřátelé si dovolují.« Bendlovi prostředkovala knihové vydání překladu z Puškina u Schalka. »Já bych tak ráda byla, kdyby to vzal (Schalek), jako by to moje bylo, věřte mi, je to už skrze tu vzájemnost.« V dopisech svých Němcová nejednou užila cyrillice. Majerovi Ziljskému psala dlouhý dopis cyrillsky; na konci se však skromně omlouvá: »Již ale musím list ukončiti; nevím, zdali písmo to přečtete. Já se málo cirilice cvičila, mimo když se učím v srbštině neb ruštině. Abyste písmu mému lépe porozuměl, vzala jsem k ruce Vaši azbuku[1]), ale vidím, že z toho povstala hodná směsice. Přála bych, abychom každý azbuku znali, co se mne týče, já jestli to jen přečtete, vždy chci tak psát a doufám, že čím dále, tím lépe to půjde.«

R. 1860 oznamoval Jos. Němec synu Karlovi: »Tak se dala (matka) poslední čas do Bulharčiny a s tím celou zimu a celý noci s tím strávila.« Němcová seznámila se totiž s bulharskými studenty v Praze a potom s bohatou rodinou bulharskou Semienových, která přijela do Prahy. Paní Se-

[1]) Míní knihu Majerovu. »Pravila kako izobraževati ilirsko narečje i u obče slavenski jezik.«

mienová slibovala, že Němcovou a její dceru Doru vezme s sebou do Bulharska, kde Němcová bude studovati bulharský národopis a Dora najde místo jako učitelka jazyka francouzského a českého na bulharské škole. Proto se také horlivě pustila do bulharštiny. Ale jako jiné plány B. Němcové, tak i tento zůstal nesplněn...

»Lèpo i znamenito je u Vas pojavljenje Němcova«, psal r. 1845 Stanko Vraz z Prahy Erbenovi. »Bistra glava i plemenito (ušlechtilé) srdce. Škoda, da će Prag taj biser (perlu) izgubiti iz krune svoje — njezin muž postavljen je u Domažlice, tako će i ona za měsec danah ostaviti Prag.«

Škoda, musíme i my zvolati, že Němcová měla tak těžký osud, že jí nebylo přáno plně rozvinouti své schopnosti a provésti všecky své skvělé plány. Slovanská vzájemnost byla by v ní našla pracovnici nad jiné schopnou, horlivou a vytrvalou. Své vlastenectví a slovanství pojímala velmi vážně a nebyla jako jiné paní, o nichž píše, že »tropily s vlastenectvím jen hříčky«. »Myslejí, když si připne slovanský trikolor, když si dá české jméno..., že se musí takovému hrozitánskému vlastenectví všichni Čechové kořit.« Němcová sebevědomě se vždy hlásila jako »upřímná přítelkyně slavjanského národu i všech jeho zastavatelů« a dovedla za své přesvědčení i trpěti. Když byly r. 1854 Němcovi na Slovensku konfiskovány její dopisy, klidně psala: »Než v těch nenašli jiného nic než potvrzení, že jsme Slované (alespoň já), milovníci Slovanstva, často jsem si zaklela na všecko a nadala těm, co nás šidí. Nedělám si z toho nic... U nich je každý panslav, rusofil, kdo mluví slovanským jazykem.«

S živou účastí sledovala Němcová všecky projevy slovanské solidarity. Zajímal ji i slovanský ples ve Vídni jakožto projev slovanského uvědomění i důležité události politické, na př. slovanský sjezd v Praze. A kynula-li kde Slovanům lepší naděje do budoucnosti, upřímně se z toho radovala. »Jinak to ale nebude,« psala 25. září 1848, »nyní nastává doba slávy Slovanstva, jíž vítězí a bude vítězem vždy.« Brzy potom radostně oznamovala Čelakovské do Vratislavi: »Jak mi můj muž právě psal, přijme císař docela slovanskou politiku, nu, to bude mela; ale bylby jednou již čas, aby křivda, kterou Slované po tak dlouhá léta snášet museli, napravena byla, aby jim zasvitla hvězda osvěty a svobody.« A jaká byla její radost, když se na své cestě z Prahy na Slovensko setkala s vynikajícím dramatikem německým Bedř. Hebblem a slyšela od něho utěšující slova: »Já jsem nikdy nesouhlasil s těmi, kteří národní snažení Slovanů za hračku mají, v spisech a řečech proti nim brojí a jim se posmívají, avšak dlouho měl jsem ty snahy za marné namáhání; nevěřil jsem, že by národ český kdy se povznésti mohl k uvědomění své národnosti. Nyní jsem ale o všem tom lépe zpraven.«

Shoda a vzájemná láska mezi národy slovanskými ležela jí především na srdci a kde mohla, sama ji účinně podporovala. Vidouc, jak na Moravě zavládla nenávist k nám Čechům, »k těm pánovitým falešným Čechům«!, srdečně toho želela. »Je to věc smutná a tím smutnější, an se mi zdá, že je

hluboce zakořeněná i mezi sprostým lidem venkovským . . .« »Přála bych jen«, psala dále »sestře« Vrbíkové, »by v nás obejmuly se v duchu oba národy; dokud láska nespojí národy slovanské, nezdá se mi, že by cos velkého vyvedly.«

Ze všech sil přičiňovala se Němcová jako dříve Lambl o shodu československou. Nedůvěra Slováku k Čechům, jakou znamenala při svém pobytu na Slovensku, působila jí srdečný žal. Mnohdy jí bylo až k pláči; vroucně si přála, aby všichni Čechoslované byli spojeni v jeden svorný celek. »Pak by to jistě jinak bylo všecko — ale ta nesvornost to je kletba, která nás více tlačí než všechna pouta, a té používají i nepřátelé, aby nás zahubili! — Kéž bych tuto pravdu každému Slováku, každému Moravanu i Čechu povědít mohla a vlít jim do srdce lásku vzájemnou!« Bolelo ji zejména, slyšela-li od Čechů honosivou poznámku: »Co je nám do Slováku, my jich nepotřebujeme, ale oni nás!« Na to odpovídala: »Eh, jsou to hrdé myšlenky těch pánů, my potřebujeme jeden druhého; dobře tedy, abychom se poznávali, jeden druhého laskavě podporovali a k vzájemnému cíli pracovali. Takovouto vynášivostí urážíme jich sebecit a pracujeme do rukou té straně, která bez toho obchází jako lev řvoucí číhajíc, kde by nás pohltila, která by ráda propast viděla mezi námi nepřestupnou!«

Znamenajíc, že nejlepším prostředkem sblížiti Čechy a Slováky je vzájemné poznávání a že tohoto poznávání lze docíliti hlavně literaturou, výměnou plodu duševních, měla tento »svatý a veliký účel« stále na zřeteli. On ji provázel, když psala své půvabné obrázky cestopisné a národopisné ze Slovenska, a měla jej na mysli, i když vydávala Slovenské pohádky a pověsti. Chtěla je vydati v čisté slovenštině, ale nemohla u nás najíti nakladatele. Čistě česky psané byly by zase pozbyly všeho původního rázu. Hleděla tedy vyhověti oběma stranám, ponechávajíc aspoň v částech dialogických »pro větší živost a původnější ráz« všechny zvláštnosti řeči a původní mluvu. »Mně se zde mnozí smějí slovakismem; nechť se smějí, myslím si, to mne neodstraší. Není to zištnost, ani přepjatost, ale upřímná láska vzájemná.« Ve vydávání Slovenských pohádek a pověstí v nářečí slovenském spatřovala »sice malou jen známku vzájemnosti slovanské, ale přece známku.« Radovala se, že se mládež česká - největší to čtenářstvo pohádek — seznámí s nářečím slovenským a že filologové poznají jeho zvláštnosti a krásy . . .

Již dříve než se odhodlala vydati sbírku slovenských pohádek a pověstí, uzrál v mysli její plán »spracovati a vydávati pověsti některých slovanských národů, zajímavých dílem pro starobylost, dílem pro utěšenou fantasii, dílem pro příbuzný ráz.« Proto tolik toužila cestovati po zemích slovanských, aby poznala život slovanských národův a mohla jej vylíčiti věrně a pravdivě. Poměry hmotné jí toho nedovolovaly; byla tedy nucena přestati na tom, co našla v knihách nebo získala od přátel v zemích slovanských. Pravdivá jsou její slova, že musila »jako včela z mnohých kalíšků sbírat.«

Mezi Slovinci podporoval ji Matija Majer (Majar) Ziljski, dávný přítel Lambluv. Jsa uvědomělý Slovan, sbíral v Korutanech lidové tradice, zvláště písně, jimiž přispíval do sbírky Vrazovy. Drobnosti národopisné a zvykoslovné uveřejňoval v časopise illyrském »Kolo«. Ve sbírce »Pesmarica cerkvena« (1846) vydal přes 80 prostonárodních písní duchovních s úvodem o významu národní poesie. Na podporu slovanské vzájemnosti sestavil »Pravila« (1848), v nichž pro Jihoslovany (Illyry) navrhoval jakousi smíšenou řeč, která, skládajíc se převahou ze starých tvarů, byla by všem Slovanum srozumitelná.[5]) Ještě zevrubněji rozvedl své návrhy ve spise »Vzajemni pravopis« (1863—1865), který svědčí o jeho nemalé znalosti jazyků slovanských, ale jako pokus o vzájemnou grammatiku slovanskou je pochybený.

M. Majer byl vřelý ctitel Čechů. Svědčí o tom mimo jiné list, který psal r. 1844 St. Vrazovi: »Vůbec třeba říci, že církevní vláda v našem biskupství je česká, — čili jiným slovem dobrá. Biskup, stolní probošt, kancléř, dvorní kaplan: všichni jsou Češi »vlastenci«, příjemní pánové, kteří nás bratrsky milují . . . Němci se ovšem mnoho zlobí na ty »Pemce«, já však nemám proč. Dvorní kaplan Řečický má mnoho českých knih a dává mi je ochotně čísti . . .[6]) Láska Majerova k Čechům byla tak vroucí, že se roku 1883 odstěhoval z Celovce do Prahy, kde zemřel r. 1892 a pochován byl na Olšanech.

S M. Majerem, tehdy farářem v Gerljachu, seznámil se r. 1857 muž Němcové, jsa officiál v Běláku, a Němcová začala si s ním dopisovati. Poslal jí zajímavý popis národní slavnosti posvěcení chrámu (Žegnanie), který uveřejnila s názvem »Národní slavnost Slovinců v dolině Zilské v Korutanech« (Čas. Čes. Musea 1857). Dále od něho dostala několik drobných pověstí, jichž užila v článku »Báječný přírodopis«. Jsou to pověsti o pšenici, o jahodách, hrdličce, kováči, havranu, hromu, slepýši, proč ptáci do Křesu pějí. Hru »na železný most«, kterou jí poslal, uveřejnila v »Štěpnici« (1858). Od Majera si Němcová vůbec mnoho slibovala; těšila se, že vydá sbírku národních písní, pověstí, obyčejův a zvyků ziljského kraje, povzbuzovala ho, aby napsal popis »Křesu« (svatojanských ohňů) do Musejníka, a

---

[5]) Zajímavý referát o »Pravilech« napsal Havlíček do Národ. Novin (1849 č. 14.). »Jest to spůsob gramatiky krajinsko-ilirské a zcela původního druhu. Pan spisovatel vycházeje vždy hlavně od té zásady, aby se jazyky slovanské vespolek vždy více přibližovaly přirozeným spůsobem, udává praktická pravidla, podle kterých by se toto vzájemné přiblížení nejsnadněji uskutečniti mohlo, a sice ve všech hlavních nářečích slovanských s největším ohledem na ilirštinu. Pan Majer nezabíhá při tom jako mnozí filologové do výstřednosti a pravidla od něho vystavená mohou se skoro všechna skutečně do života uvésti, čím by zajisté idea slovanské jednoty nemálo získala. Ačkoliv je kniha nejvíce pro Iliry psána, přece můžeme ubezpečiti, že ji žádný spisovatel slovanský bez užitku z rukou neodloží a že mu podá mnohou příčinu o něco podobného ve vlastním svém nářečí se pokusiti. — Zvláštní cenu mají také slovanská (ilirská) přísloví, kterých pan spisovatel ku konci asi 1400 sebraných podává, zajisté také nemalý příspěvek pro slovanské badatele.«

[6]) Fran Ilešič, Češko-slovenska vzajemnost (Zbornik Sloven. Matice VIII, 23).

chtíc sama vydati malou sbírku dětských pohádek, her a zpěvů, žádala od něho příspěvků.

Pro své práce kořistila Němcová také z časopisů slovinských. Ze »S l o v e n s k é B č e l y« vybrala si pohádku »Kačica — kralica«, v »N o v i c í c h« líbil se jí popis »Fašenku in vuzemu« a zvláště pověsti o »Rojenicích« (sudičkách).

Kdo prostředkoval Němcové spojení se S l a v o n s k e m, není mi známo. Dostala odtud z okolí verovitického několik pěkných příspěvků: pohádky o krásné pastorkyni a o Palečkovi, pověst o původu želvy, hru na oves, hry děvčat na dyně, tělocvičnou hru děvčat a p.

Pro s r b s k é p o h á d k y našla vydatný zdroj ve sbírce Vuka Karadžiće »Srpske narodne pripovijetke«. Proto hned po vydání slovenských pohádek chystala se překládati srbské a vymáhala si k tomu u Vuka povolení prostřednictvím Šemberovým. Chtěla je vydati s jinými pohádkami jinoslovanskými u A. Augusty v Litomyšli, ale nedošlo k tomu. Rukopis dostal se z neznámých příčin do rukou J. Ohérala, který překládal »Babičku« do němčiny, a ten jej po její smrti ztratil. Zachovaly se z nich pouze tři ukázky: »Děvojka rychlejší koně« (srb. Djevojka brža od konja), »Poklad« (srb. Kopanje blaga) a »Dnes mně, zítra tobě« (srb. Jedna gobela u kav a druga iz kala).

Mezi Srby našla Němcová milou družku v M i l i c i S t o j a d i n o v i č - S r p k y n i, s níž si dopisovala. Milica Stojadinovičová proslula jako nadšená básnířka a byla svého času pro svou krásu od spisovatelů srbských zbožňována jako u nás Němcová. Vuk Karadžič něžně jí říkal »moje dcera z Frušky« (žila ve Vrdniku na Fruške Hoře), černohorský Njegoš pravil: »Já poeta — ona poetka, — kdybych nebyl kaluděr, byla by kněžnou Černé Hory.« Srbští básníci Ljubomir Nenadovič, Dj. Rajkovič, Mažuranič a j. byli pro ni nadšeni. Německý básník J. G. Seidl věnoval jí své básně a s L. Aug. Franklem si dopisovala. Pohříchu nepodařilo se mi dosud opatřiti si podrobnější zprávy o jejích stycích s Němcovou.[7])

Jak dovedla Němcová z mála těžiti pro své slovanské studie národopisné, o tom svědčí dva její články, jež vznikly v době, kdy se stýkala v Praze s Bulhary a horlivě se učila bulharštině. Oba články uveřejnila v Živě (1860). V článku »Pěstování růžového keře v Bulharsku« podává oživený popis míst, kde je nejvíce růžových sadův, a zevrubně vyličuje postup celé práce při vyrábění růžového oleje. V druhé stati »Starobulharské prostonárodní pojmenování hvězd a větrů« zachyceny jsou některé starodávné názory na zjevy přírodní a vytčeny pověsti o »Samodivách« a »Judách«. Mezi pozůstalými spisy jejími připomínají se ještě »obyčeje a zvyky lidu bulharského.«

Němcová nejen pilně snášela lidovědný materiál se všech končin slovanského světa (měla na př. slíbené také pohádky u k r a j i n s k é), nýbrž

[7]) Je dosti možno, že se obě spisovatelky seznámily r. 1851. Tehdy Milica Stojadinovičová dlela ve Vídni u své přítelkyně Miny, dcery Vuka Karadžiče, a Němcová vracela se ze Slovenska přes Vídeň do Prahy.

podrobně jej i studovala, srovnávajíc motivy v jednotlivých tradicích obsažené. Zbytkem této její práce srovnávací jsou výpisky a záznamy, jež posílala Čelakovskému a Hattalovi.*) Poznáváme z nich, že Němcová bedlivě pročítala národní písně ruské ve sbírce Sacharovově a vytýkala v nich motivy shodné s písněmi a pověstmi slovenskými. Neušla jí při tom ani podobnost »Růže« v Královdvorském rukopise s ruskou písní u Sacharova a upozornila na to Hattalu...

Zájem Němcové týkal se nejen věcí národopisných a lidovědných; vnímavý smysl projevovala i pro jiné otázky z literatur slovanských. Trpělivě poslouchala, když jí »kousavý« Hattala předčítal svůj překlad staroruské epopeje »Slovo o pluku Igorově.« Báseň tato velice se jí líbila. »Takový kus poesie člověka oblaží. To jsou obrazy krásnější mnohdy než v Královdvorském rukopise.« Zajímaly ji i otázky čistě odborné, na př. sporná otázka, zdali Kyrill psal kyrillicí či hlaholicí, o čemž tehdy vedli spor Hanuš, Jezbera, Šafařík a Hattala.

Až bude vydána úplná korrespondence Němcové, objasní se snad ještě jiné styky její se světem slovanským, ale již z uvedených řádků je patrno, jak vroucí a činorodá byla její láska k Slovanstvu a jak plodné bylo její úsilí o vzájemnost slovanskou.

*) Srv. Č. Zíbrt, Český Lid XVI. 68.

ALBERT PRAŽÁK:

VZTAH BOŽENY NĚMCOVÉ K MLADÉ LITERATUŘE LET PADESÁTÝCH.

Když vstupovala Božena Němcová na počátku let padesátých k druhému pobytu do Prahy, nalezla poměry do kořene změněné. V letech čtyřicátých kde kdo jí otvíral společnost, nabízel literární pomoc a pokládal si za čest a radost prodlévati jí na blízku. V létech padesátých náhle ubylo přátel, široký kruh společnosti se rychle úžil, Němcová začala pociťovati osamělost s příchutí pokoření.

Příčiny byly mnohé. Pohnutý rok 1848 a 1849 okázale projevil její svobodomyslnost a národnostní neopatrnost, — přitěžující okolnost v údobí reakčním při ženě státního úředníka, němý pokyn pro vládní konservativce, aby se vyhýbali. Mnoho se počínalo hovořiti i o její svobodomyslnosti v nazírání na společenskou konvenci a na ohraničenou její morálku, — důvod, aby míjeli ji upiatí a solidní měšťáci, jichž mravní lineál znal jen přímočárost morálky stádní a nepřipouštěl práv volného a bezohledného jedince. A konečně: u Němcové ohlásila se prudká starost o výživu rostoucí rodiny, zvýšená tísní finanční a vrátkým postavením vládou stíhaného muže, — dojista společenská přítěž pro klidně nasycené, již se báli napřažené o pomoc dlaně někoho hmotně tonoucího... A mimo to — nejvěrnější churavěli, umírali, strádali ve vyhnanství neb v nucené osamělosti, — ustupovali poměrům násilně přeměněným, i těm, kteří se připodobnili dobrovolně.

Tak je Němcová z někdejšího výsluní společenského rázem sražena v stín proletáře, který za cenu důstojnosti a neodvislosti hájí možnost života a na konec i živoření. Takový je brzy i výměr jejího literárního bytí: píše, aby vydělala, znemožňuje si ideový poměr k časopisům i jejich představitelům, zavazuje se zálohami redaktorům i nakladatelům, až musí stát stranou všeho literárního buřičství, protože tělo zmohlo ducha, peníze ideu.

Začalo to vlastně hned na počátku let padesátých. Již Helcelet psal I. J. Hanušovi 1850 29. října (Kabelík 111): »Klácel četl mi dopis pí. B. Němcové... Škoda takové krásné duše, že musí s takou neuprositelnou ananké zápasiti!« Slečna Anna Hlavsová dostala r. 1851 18. ledna list, jímž Němcová prosila o peníze a o mouku. R. 1855 17. ledna Němcová pro žádanou podporu nemohla si již ani přijíti: nemělať střevíců, byla v zimě bosa. V několika letech byla z ní dokonalá mučenice bídy, — ten tam důstojný poměr k pořádné společnosti!

Vztah její k současné literární i neliterární společnosti má proto ráz chlebový, je svázán prosbami a díkučiněním. Vše, co píše Němcová Palackému, Purkyňovi a jiným mocným tehdejšího světa, mluví o dobrodiní a jeví uctivou, čím dále, tím méně sebevědomou vděčnost. To vlastně začíná Němcovou ze společnosti vyděďovati. Ti ostatní ji vydědili sami, a prokázali-li co dobrého, dali si krutě zaplatiti povýšeností, opovážlivou kon-

trolou života a poručníkováním. Již v listopadu r. 1850 narazila na to Němcová zastřeně přítelkyni Karolině Staňkové: je jí v těch t. zv. gesellschaftech těsno jak v skřipci; je dítě vyrostlé v svobodné přírodě, nezná těch pravidel a formiček společenských, lehko zavadí o to neb ono, a jsou místa, kde se takovýto přestupeček považuje za veliký hřích. V. Vrbíkové postěžovala si 1851 22. ledna: »Jsem zde (v Praze) velmi nespokojená, a kdyby nebylo rodiny Hanušovic, věru bych nevyšla z domu; není to již, jak to bývalo, a co se mi zdálo před několika léty krásné, ideálné, to, jak nyní vidím, je také jen líčená, prázdná forma, tak že divím se, jak jsem je mohla kdy za něco jiného držet . . .« Leop. Hansmannovi 1857 9. září požalovala si již bezohledně: »A ta rota vlastenecká, ta mne hněte, — což oni vědí, jak člověku je, na těle i na duši sklíčenému. Oni jen když mají břicha plny sami, — pak se snadno káže jiným lidem: — pracujte, dělejte! Jim je snadno dělat! Myslejí sprosťáci, když švec může s hladovým žaludkem botu ušít, že spisovatel může román ukovat — ach, Poldo, kéž by mne Bůh už těch milostí sprostil!« Nakladateli Šimáčkovi se omlouvá z ustavičných žádostí o zálohy 1858 8. května, »aby jí nedržel za lehkovážnou, jak ji mnozí drží, kteří za onoho času, někdy za času slavných sbírek pro českou spisovatelku, s cenou mázu piva přispěli, ale za to si přiosobovali nad jejími výdaji účty vésti«.

Bída byla tedy nesmazatelná skvrna na společenské říze Boženy Němcové. Nebyla však sama. Němcová kompromitovala se i vládně. Dalo by se to prostě vymeziti tím, že Němcová veřejně prokázala se v údobí Bachovském nositelkou národního přesvědčení Havlíčkova. Nestalo se tak rázem; vyrostla takto názorově až bojem k r. 1848. Ještě r. 1845 24. července psala Čelakovské o Havlíčkově kritice Tylova Posledního Čecha jako o něčem hanebném. »Blamíroval« prý Havlíček pány, kteří Tylovi za tento tendenční román přiřknuli prémii. Kritika jeví osobní zášť, je to závist pevného chleba a obecné přízně; Tyla tu ztepal člověk, který nemá kouska srdce a mravního citu . . . Stačilo však několik let a něco práce mezi lidem, aby Němcová postřehla Havlíčkův význam a sklonila se pod jeho vůdcovství. Píše-li Jar. Pospíšilovi 1848 17. dubna, že mnoho na tom záleží, aby se sedláci vzdělávali a uvědomovali, horuje-li pro kočovné knihkupectví a Janu Koncpovi 1848 25. září důrazně totéž připomíná; přeje-li si v dopise Vrbíkové 25. listop. 1850, aby v duchu objímali se Češi i Moravani a aby láska pojila Slovanstvo k velikým činům, a připomíná-li Šemberovi po letech ještě důležitost soudržnosti československé, — není to nic jiného, než pozvolný příklon k ideám, jež hlásal romanticky Tyl a reálněji Havlíček. Na rakev Havlíčkovu kladla bobkový věnec, trním propletený, z přesvědčení. Soudy jeho pak o ješitných a zpátečnických vrstevnících, jež v letech čtyřicátých by pokládala ještě drzými, podpisovala v letech padesátých celou duší. Bendlovi 1857 4. března chválila důrazně Havlíčkovo »Generální sezení musejní«, hlavně místo o Štulcovi a Tomkovi, a toužila po Havlíčkově péru proti soudobé literatuře: »Havlíček . . . kdyby ten byl směl psát! Ale

i tak můžeme být na něho pyšni, — on je náš Heine, ale více ještě nežli Heine byl!«

Takové přesvědčení v letech padesátých značilo přirozeně klatbu u společnosti vládě přející nebo vládě ustupující. Lidé, kteří mohli Němcovou podpírati, pro tento důvod jí ubíhali. Netřeba tu ani mluviti o Jirečkovi, Tomkovi, Hankovi a p., — sám K. J. Erben projevil až nedůstojnou opatrnost.

Němcová mimo moravské přátele (Helceleta, Klácela, Hansmanna) obracela se svými prosbami i na Šemberu do Vídně. Šembera prostřednictvím Vrťátkovým konal jí dobrodiní. Když se však r. 1855 27. dubna dotazoval tímto směrem Erbena na Němcovou, jíž poslal po Vrťátkovi dar Kunešův (25 zl.), Erben mu odpověděl: »Nemohu k ní dojíti, abych se jí na to zeptal, vím totiž, že ona pod přísnou dohlídkou jest a že se na každého pozor dává, kdo k ní přijde. Ona to ví také, a při tom předce tak neopatrna jest, že návštěvy ráda přijímá, a zvláště to jí mám za zlé, že některé z mladšího pokolení spisovatele, jichž hlava jest pověstný Frič, okolo sebe shromáždí, snad proto, že jí lichotějí. Nyní tu již od několika neděl jest také její muž, — druhá příčina, proč se člověk v úřadě postavený příbytku jejího varovati musí.« Názor Erbenův je podivný: při abstinenci starších literátův vadí mu i styk mladých s Němcovou, jež patrně měla býti naprosto osamocena. Erben, jak vykládá jeho list Antonínu Rybičkovi 14. června 1854, bál se konečně navštěvovati i Palackého pro rozdvojení jeho s Tomkem. Chodil k němu jen potají, protože Palacký byl rád, »když se k němu, odsouzenci veřejného mínění, někdo odvážil přiblížiti.« K Palackému se tedy skrytě odvážil, — k Němcové, jež se stýkala i v této době s Tomkem, nedošel. Erben jevil vůbec upiatý vztah k Němcové. Šemberovi 1855 23. května napsal, že jí náhodně potkal a vyřídil dotaz po daru Kunešově, a poznamenal dále: »Shledal jsem ji velmi jaksi sešlou, a skoro bych mohl říci poněkud zpustlou, — není divu, ke vší předešlé starosti o sebe a o rodinu přišel jí nyní ještě muž na krk. Pravila mi též o svém plánu, že by ráda sbírala báchorky a pověsti a že k tomu potřebuje peněz, — já pokrčil ramenoma, že je těžká věc, a že nevím, aby se kdo našel, kdo by na takové věci co obětovati chtěl atd.« Erbenovy listy Šemberovi a Rybičkovi překypují znalostmi folkloristické literatury, dokazují, že Erben byl tu knižně vyzbrojen a že všecka literatura mu byla přístupná, i prostředky sběratelské že tu byly po ruce: proto takováto odpověď »pokrčením ramenoma« a ještě v listě k příteli Němcové Šemberovi překvapuje mrazivou lhostejností. Erben sice uznal pěkně cenu »Babičky« v Obzoru 1855, 291—300, uznal i příspěvek Němcové do Lady Nioly (Rybičkovi 1854 19. prosince), ale jinak o Němcové mlčel takměř zásadně, její práce se ani nedotkl, horuje pro svou, a posílaje chladně Rybičkovi Máj dne 21. května 1858, o Němcové se vůbec nezmínil.

Je těžko přesně rozhodnouti, proč se Erben takto proti Němcové upínal. Vadil mu vztah Němcové k mládeži nebo její volnost životní? Vadil mu její muž, o němž — jako expeditoru »Národních Listů« — ještě r. 1861 10. února J. Roštlapilovi psal zprávy celkem nepříznivé? Překáželo mu každé vybočení z kolejí obvyklých, jak ukazují na př. nevlídné narážky na Nebeského a Hanuše u příležitosti tehdejších sporů o pravost Rukopisů (dopis Šemberovi 26. července 1859)? Anebo tu byl kus vědecké folkloristické povýšenosti vůči spisovatelce-laiku? Či na konec jen a jen ona diskreditovanost Němcové v kruzích officielních a vládních? Poslední okolnost asi byla pro Erbena nejdůležitější. Společnost vyhýbala se Němcové značnou měrou z tohoto důvodu. Jakub Malý ještě po letech doznal, že »tato šlechetná žena stala se obětí systému vládního« (Naše znovuzrození V. 113), čímž jistě naráží na bídu vzniklou pronásledováním Němcovým i na podezíravý poměr vlády k Němcové samé. Josef Jireček v své Anthologii z novodobé literatury české (čítance pro vyšší gymnasia) Němcovou i Havlíčka z těchže příčin vyloučil, takže proti tomu protestoval Alfred Waldau (Obrazy života 1861, 321) i Ferdinand Schulz (v Umělecké Besedě) a oba odsuzovali zřetele vládní při jménech tak slavných, jimž se nemá podvolovati český člověk, třeba seděl v ministerstvu.

Tyto osobní vztahy přirozeně určovaly i poměr Němcové k soudobé literatuře. Podstata práce stavěla ji přímo ke K. J. Erbenovi, k Václ. Zelenému, k jejich Obzoru[1]): bylať celá práce Němcové praktický doklad jejich theorií o národním umění. Němcová proto měla býti středem jejich družiny, předmětem jejich péče a účasti. Nestalo-li se tak, není tu vina jen v mimořádných poměrech společenských v letech padesátých nebo v zdánlivě anorganickém rozvoji literárních směrů, nýbrž právě v špatně pojatém poměru starších literátů k osamocené Němcové. Němcovou neopíral jejich literární program, přispívala, kam se dalo a kde byla naděje na honorář. Tím by se jí dala vyčítati jakási bezzásadnost, kdyby v této době nebylo honorujících listů tak málo, že zásady měly hranice k přestupu opravdu volné, nehřešily-li jen proti národnosti.[2]) Příspěvky Němcové čtou se proto i v Lumíru i v Musejníku, v almanachu staré generace i jí protichůdné generace mladší, u pokrokovců i zpátečníků, — jakoby spisovatelka stála mimo vši ideovou morálku literární, jakoby tvořila něco výjimečného, jedinečného, u něhož se na literární zásadovost nehledí. Je až s podivem, že si Němcová udržela při tomto postavení zdravý názor na umění i na společnost a že také, třeba v soukromí, vždy našla mravní korrektiv všech těchto nezdravých vztahů literárních. Možno dokonce říci, že právě tento výjimečný stav dal jí jakousi kritickou vzdálenost vůči oso-

[1]) Obzor. Listy pro národopis, dějepis, veřejný život, literaturu a umění, zvláště nynějška a vlasti. Přispěním pp. K. J. Erbena, Karla Štorcha, Václava Zeleného a jiných sestavil a vydal Jaroslav Pospíšil. V Praze 1855. Pro nedostatek odběratelů brzo přestal vycházeti.

[2]) Do Blahověstu Štulcova přispíval na př. E. B. Kaizl, Janda, Koubek a j.

bám i ideám, názor s vyšší perspektivy, oproštěný vší soudobé malichernosti a měšťáckosti. Musila-li se kompromitovati vnějšně, niterně vždy odsuzovala kompromis. Její literární styk s P. Václavem Štulcem na př. měl jistě jen podklad chlebový; jsouc názorově na stanovisku Havlíčkově, Němcová musila jej v nitru odmítati. Je-li pravdou, co o Štulcovi zaznamenal Jos. V. Frič v Pamětech, jak mínil Němcovou pokořiti za Jurenku i jak divně ji líčil hraběnce Kounicové, musila by Němcová odmítnouti s ním každý styk společenský. Neučinila-li tak, byl to právě onen nutný kompromis chlebový, o němž vnějšně musila mluviti s vděčnou uctivostí, ale v nitru žehrati, že je nutno takto se prodávati. Štulc opatřil jí v Olomouci u Hölzla překlady katolicky tendenčních spisů pro mládež. A. Markovi, jejž také 1854 25. srpna prosila o pomoc, Němcová věc jaksi vděčně zaznamenává, ale příteli Šemberovi 1854 v září píše podrobně, jak sama tu nazírá: »Jak soudím dle prvního svazečku, co mi poslal, bude to celá řada, dle německého vzoru Prämienbibliothek od prof. Lorische. První svazek se mi ale nelíbí, je to práce příliš zběžně pracovaná, lichá, plná nezáživné pro děti morálky. Inu, budu-li už muset věrně se toho držet, nebude mne práce tuze těšiti, ale co dělat, když budu mít jistý výdělek, musím to dělat, jako pan nakladatel, po řemeslnicku jen pro ten výdělek. S radostí bych ale pracovala, kdyby chtěl vydávat ty knížky dle lepších, aby obsah byl užitečný, rozmanitý, i v lahodné dětem řeči. Aby i z přírodopisu tam více bylo, i z historie, národopisu, zkrátka všestranné; někdy bych vpletla do toho původní povídku, jichž několik pro děti mám, ostatní z výborných spisů bych překládala.« Bendlovi pak o Štulcovi píše zcela otevřeně 1856. dne 14. prosince: »Štulc radí modlit se, modlitbou vše se zmůže. Wo nicht Menschenhilfe, ist nicht Gotteshilfe. Já nevím, jak on se to musí modlit, že mu pán Bůh všecko dá; musí on to mít nahoře dobrou protekci!« Němcová viděla tu jasně: několik takových jejích poznámek o Štulcovi stačí, aby bylo už patrno, že tu byl vztah jen vnější a že nitrem zcela byla od práce jemu konané odpoutána.

Podobně neodvisle v nitru určovala si i poměr k literárním směrům vůbec. Když jí nakladatel Jaroslav Pospíšil r. 1846 vytýkal, že píše málo národně, poučila ho, že národnost v umění nezáleží v tom, nanesou-li se do povídky »samé zlaté kolovrátky«. Když mladá generace horovala koncem let 50tých pro romantiku a Mladoněmce, Hansmannovi (9. září 1857) dopsala o svém úžase nad Igorem: to jsou obrazy krásnější, než v Kralodvorském rukopise! Společnost odsuzovala nahotu Mánesových obrázků, illustrujících Rukopis, — Němcová za ni zdravila Pána Boha. Hattala a Šembera a Hanuš, Nebeský a Hanka ocitli se v zášti plných rozbrojích, Němcová opodál nich volala po spravedlivé kritice, po oku znalém, mysli nepředpojaté, jež neodhazuje celé krásné tělo pro některou mrvu na něm a jež pod štítem kritiky nekryje záští a nenávist osobní.

Ve společenské proskripci Němcová uchovala tedy jasný vztah ke generaci starší. Pálila ji chlebová závislost i okázalá a nároků plná milost

její. Na venek vzdala za to povinný vděk, ale nitro nezapomnělo při tom noblessy osobnostní, třeba byla značně v pozadí a utajená. Zlomkovité doklady z korrespondencí znemožňují na ten čas plně a přesně definovati celý poměr Němcové k starším vrstevníkům: ale i tak vysvítá, že Němcová svými osobními i literárními zkušenostmi sama se postavila mimo tuto starší generaci, nepřetínajíc ovšem nijak, co ji niterně s ní pojilo. Proto, kde tito vrstevníci měli jen povýšený nebo diplomaticky uzavíraný svazek s generací nastupující, Němcová měla možnost styku vroucího a přesvědčeného: odtud její poměrná blízkost k družině Fričově a Nerudově, při níž ovšem nevymizela ona kritická zdrželivost, jaké jí naučil právě styk s jejich protichůdci. Němcová zaujímala nastupující literární buřiče právě vyhraněným životem, svérázným zjevem, silnou osobností, vtělenou revoltou proti soudobým filistrům, jež spěchali ideově potírati. A Němcová se přimykala k nim zase právě proto, že ji povyšovali proti jejím ponižovatelům, že nesli nespoutanost, bezohlednost, mládí, sílu, uměleckou i lidskou svobodu, — něco, co bylo její bytosti vlastní a oněm protichůdcům cizí. Literárně patřila staré škole, ale těmito lidskými a názorovými zřeteli mladým, odtud tedy teplý styk s Fričovci i Nerudovci.[3])

Josefa Václava Friče jako adepta básnictví poznala Němcová na svatbě Bohuslavy Rajské (Antonie Reissovy) s Čelakovským. Hoch šestnáctiletý jako mládenec složil tehdy z veršů Čelakovského oslavnou dramatickou allegorii s úlohou Músy, jíž měla původně představovati mladší sestra Němcové, ohnivá a sličná Marie Panklova. Již z toho patrno, že byly obě rodiny v důvěrných přátelských stycích. Frič zamiloval si sčetlou a jemnou paní Němcovou tak, že při svém prázdninovém výletu do východních Čech r. 1844 vyhledal ji s Josefem Podlipským v České Skalici. Byl u ní právě návštěvou plzeňský professor Frant. Jos. Smetana. Posvačili, bavili se znamenitě o literatuře a literátech, a Němcová vyprovázela je po silnici k Náchodu, stále před nimi, v poskoku přes potoky, v rozběhu za lučním kvítím, jež půvabně vázala za svůj slaměný klobouk. Tělnatý Smetana jí ani stačiti nemohl, a k tomu Němcová stále a stále s úbočí pahorku mu nosila vzácné byliny s dotazy po jejich latinských jménech i s poznámkami, jak lid je jmenuje a které vlastnosti jim přidává. Za svitu měsíce vracela se pak sama, loučíc se nejsrdečněji. (Paměti, I. 192, 209, 257, 277). O rok později Frič zamířil pak jistě s jejím doporučením z Vratislavě od Čelakovských do Zaháně k jejím rodičům, u nichž dlela právě sestra Marie. Frič se jí trochu dvoříval, a našel ji nyní odlou-

[3]) Neobírám se vztahem Němcové ku všem literátům let padesátých proto, že tato práce na mnoze vykonána v dosavadní bohaté literatuře o Němcové, již shrnuje úplné studie Novákova v Literatuře české XIX. stol. a monografie V. Tilleho. Mé práci šlo jen o některá pozorování nová nebo detailní.

čenu od české mateřštiny i roztesknělou po pražských tanečních triumfech. Vinula se k němu tak důvěrně, že mu až úzko bylo, když její »horké, něžné tváře byly tak nebezpečně blízko«. Jen stěží tehdy uchoval své srdce celé, jiné již náležející. Po letech ještě se Frič dojímával chvílemi, jež s Marií Panklovou, žádoucí, vnadnou a nezapomenutelně laskavou strávil v parku o samotě i u rodičů mezi jejími štambuchy, tanečními lístky a všemi vzpomínkami pražského ovzduší. Marie Panklová provdala se později za knížecího hofmistra a zmizela Fričovi docela. I s Němcovou setkal se znovu až v letech padesátých, již jako muž.

R. 1854 zamýšlel vydávati literární a kritický illustrovaný půlměsíčník P r a h u, aby osvěžil za Sacher-Masocha dusný literární vzduch český. Zajistil si za přispěvatele Hanuše, Klácela, Hansmanna, Rittersberga, Bendla, Jandu, Nerudu, Němcovou a Sabinu, aby jednak starší spisovatele k práci povzbudil, jednak je hmotně honoráři podepřel (tu myslil hlavně na Němcovou), a konečně aby vypěstoval nové a mladé talenty. Tak byla Němcová proti starší generaci uvedena v mladý okruh, jenž k ní lnul a ji vyznamenával. Zdrželivě přijímána u starších, nabývala práva d o m á c k é h o mezi mladými.

»Praha« ztroskotala, ale z trosek vyšla L a d a N i ó l a, almanah na rok 1855, kniha o programu neurčitém, neujasněném, — něco byronismu, něco německého a polského romantismu, — nepůvodní a napodobující jen slepě jejich výstřelky. Měl to proti starší generaci býti manifest Máchovský, ale literární historik almanahu Frant. Lad. Vorlíček v přehledu české literatury Máchy ani nejmenoval. Fričovi (Paměti IV., 400) »běželo v první řadě o nový, volnější ruch k vůli vzkříšení zvláště n á r o d n í poesie«, ale jeho novella »Život sváteční« upadla nevkusně do bujné romantiky, již snad mínil potírati. Almanah Lada Nióla měl proto význam pouze vnějším spojením mladých a nových literátů a pak svým výsledkem, t. j., že rozlišil generaci starou a mladou. Němcová se tak ocitla mezi Fričem, Sojkou, Jandou, Kolářem, Bendlem, ač podávala práci, již staří schvalovali a na almanahu chválili: pohádku O d v a n á c t i m ě s í č k á c h a romantickou povídku S e s t r y, první pod vlastním jménem, druhou pod pseudonymem Ludmila z Hrádku. Erben sám přes skrovnou přízeň k některým mladým byl proti almanahu. Psal aspoň Rybičkovi dne 19. prosince r. 1854: »Podíval sem se také do Lady Nióly, vypůjčiv si ji, a nalezl sem, jakož již napřed bylo se nadíti ‚jen samé komedianství, zúplna v duchu Fričovském; dobrých, aneb jen prostředních věcí velmi pořídku. Dobrá může se jen skoro jediná nazvati, totiž jedna pohádka z okolí Trenčinského od Boženy Němcové.« Erben varuje před koupí, třeba Fričovci Ladu Niólu v novinách rozhlašovali a po domech nabízeli, — 2 zl. je škoda! Erbenův hlas plně splynul s úsudkem generace starší, z níž jen Tyl, Hanuš, Klácel a Havlíček posuzovali kladně. Je možno, že tato nepřízeň se zvýšila tím, že také staří chystali almanah, ale příspěvky na něj se scházely zvolna a Lada Nióla je předešla. Sbor Musea král. Českého pro vědecké vzdělání řeči a literatury české redakcí Vrťátkovou

chystal na památku příjezdu novosnoubenců císaře Františka Josefa I. a Alžběty do Prahy almanah Perly české, pro nějž Erben sháněl ve jménu Vrťátkově příspěvky ve Vídni i na Slovensku. Ještě r. 1854 dne 19. prosince, když tedy Lada Nióla byla již odsouzena, psal Rybičkovi, že sice Vrťátko pro Perly dostal 500 básní, ale málo co muže potřebovat. Stěžoval si přímo do Friče, že staré pány v Museu svým almanahem předešel. Perly české vyšly r. 1855 a přispěli do nich básněmi Vincenc Furch, J. J. Melichar, Matěj Havelka, Václav Hanka, Václ. Jaromír Picek, Košín z Radostova, Frant. Doucha, Leopold Hansmann, Boleslav Jablonský; příspěvky prosou napsali Frant. Pravda, Hermenegild Jireček, Jan Krejčí, Vilém Lambl, Václav Křížek, Jos. Ehrenberger, Karel Jaromír Erben, Jan Soukup, Josef Jireček, Vranicány Dobrinovič. Němcová přispěla do Perel pod vlastním jménem svěží, půvabnou povídkou z chodské vesnice, Karla, pod pseudonymem Štěpán Danieli slovenskou pohádkou O bačovi a šarkanu. Almanah nebyl však, jak myslí Quis (České manifestační almanachy let šedesátých, Květy 1898, str. 588.), »poslední výzva starých proti bouřlivému přívalu mládeže«, — byl připravován před Ladou Niólou a k nelibosti starých se jen opozdil.

S Fričovci při Ladě Nióle Němcovou hlavně pojila črta Sestry. Dle skladu a slohu soudě, má Němcová i jakousi účast při Fričově povídce Život sváteční. Tato povídka je cosi anorganického ve Fričově díle, a jedna její část, t. j. obrázek z Tater, docela je anorganická v povídce samé. Frič podává tu ukvapeným slohem romantika milostnou historku, do níž vkládá náhle symbolisovaný osud hlavního reka Alberta pohádkou O Jeníčku a Aničce, látkově s dějištěm podtatranským, propletenou slovenskou lidovou písní. Tu je náhle sloh zklidněný, obrazy a obraty lidové a reální, blízké slohu Němcové, takže se místy zdá, jakoby se jí Frič přizpůsobil nebo Němcová nad ním v té chvíli bděla. Také důkaz, že lze nalézti heineismus v Kollárových Zpievankách, připadá jako ohlas debat s Němcovou; snaha po mythologii a národopisu i národním umění zdá se býti ozvukem hovorů s Hanušem a Němcovou. Dovedl-li Frič i jinde (na př. v Růži na Krivani) užíti námětu Němcové, není vyloučeno, že i tu poddal se jejímu vlivu.[4])

Frič zvedl v této době kult Němcové. Do druhého ročníku almanahu Lady Nióly chtěl dáti její podobiznu, již r. 1845 maloval Hellich a již choval švakr Antonie Čelakovské a Fričův příbuzný dr. Václav Staněk. Němcová o tom dopsala Fričovi r. 1854 dne 27. srpna: »Bylo by to v nynějších okolnostech a v postavení, v jakém nyní jsem, tuze neprak-

[4]) Němcová horovala pro slovenské látky a Slováky ustavičně. Dokladem list Šemberovi dne 11. prosince 1857: »Já poznala Slováky a vím, že jsou hodni, abychom si jich všímali. Tam je pokladů neocenitelných, a nikdo si jich nevšímá. Co nám je do nich, my jich nepotřebujem, oni nás ale! — mluví mnozí. Eh, jsou to hrdé myšlenky těch pánů, my potřebujeme jeden druhého: dobře tedy, abychom se poznávali, jeden druhého laskavě podporovali, a k vzájemnému cíli pracovali. Takovouto vynášivostí urážíme jich sebecit a pracujeme do rukou té straně, která beztoho obchází jako lev řvoucí, číhajíc, kde by nás pohltila, která by ráda propast viděla mezi námi nepřestupnou.«

tické a Vašemu almanahu Lada Nióla jen škodné, vydat obraz »einer regierungsfeindlichen Person«. Ostatně obraz, co u Staňků je, ač dobře trefena jsem, přece už není obraz mé nynější podoby, jsem o mnoho starší od té doby, a pak ani kroj ani postavení moje, jak v obyčeji mám, se neshoduje, to bylo gusto Staňkovic. Kdyby to jednou mělo být, těšilo by mne to ovšem víc, kdybyste vy mladší to vyvedli, abych mezi vámi byla; do řady těch starých učencu se nehodím. Ale je na to dost času; jestli umřu, máte tu přece muj obraz, zustanu-li živa, máte tu mne, a tedy není na spěch.«

S druhého ročníku Lady Nióly sešlo, a tak pohřben i Fričův úmysl uvésti k nám studií G. Sandovou i zobraziti manifestačně »paní Boženu Němcovou, k mladým smělejším vzletům s tachutí prozrazující«. (Paměti IV., 403.) Slečna Rittersbergová chtěla za tento nezdar Friče odškodniti. V čele s Němcovou seskupila kroužek dam a podala mu jejich jménem psaný almanah, do něhož Němcová vložila svou hlubokou niterní zpověď Čtyry doby (Paměti IV., 424.)

Němcová jediná i v Ladě Nióle musila si dáti příspěvek honorovati. Doléhala dopisem dne 17. listopadu 1854 na Friče o honorář, protože neměla krejcaru v domě. Paní Staňkové pak psala, že nemá co jíst a netrpělivě čeká, až jí Josef Frič pošle aspoň část honoráře, t. j. 4 zl.

Styky s Fričem Němcová udržovala i dále. R. 1857 měla býti s Rittersbergem a Sabinou zaměstnána v Kobrově a Fričově listu Svět a domov, ale tato naděje selhala.[5]) Zdá se však, že po Ladě Nióle Němcová k Fričovi ochladla, zvláště co se oženil. Psala aspoň Bendlovi o něm dne 14. prosince 1856 dosti podivně: »O Josefovi nevím více, než že dýchá a že bude otcem nějaké žížaly! Co by se z toho mohlo jiného naroditi, a mohou si to hned dát do špiritusu, jinak jim to beztoho nevydrží.« Tato jízlivá předpověď, předříkaná snad trochou ženské žárlivosti, se vyplnila. Fričova žena při porodu zemřela. Němcová v dopise Bendlovi dne 4. března 1857 litovala Friče, přála mu novou svobodu, smířila se s ním a prý jim odpustila, jakož si přála, aby i oni, — on živý a ona mrtvá —, jí odpustili. Tato temná narážka ukazuje, že deset měsíců, po něž Frič trávil své první manželství, značilo jakési obapolné zcizení. Tři čtvrti léta později (dne 7. prosince 1857) oznamovala Němcová Bendlovi nový Fričův sňatek a věřila, že bude s Annou Kavalírovou šťastnější. »Je sice prošedivělá a hodně stará, ale jen když jí zůstane poesie!« O Fričovi však zase poznamenala něco, co naznačuje poměr zhoršený: »O Fričově charakteru chceš souditi? Puvod všeho marnost, ctižádost, přepiatost, a při tom trochu churavé, nedospělé fantasie. Je to snad stranné ode mne, ale budoucnost ukáže ještě lépe, co v něm je.«

Mimo Friče a Bendla stýkala se Božena Němcová z Lady Nioly s Bohumilem Jandou, Fr. Lad. Vorlíčkem a Jos. Kolářem. Tito Fri-

[5]) Němcová o tom napsala r. 1858 v únoru Bendlovi: »Frič nedostal na Svět a domov dovolenou, to si můžete myslit, když stojí v čele Frič a Sabina a program dle toho, že jim ukázali dvéře.« Srv. též Paměti Jos. V. Friče, IV., 468, 472, 474.

čovci ji asi navštěvovali a předčítali své práce. Byronovu Nevěstu z Abydu ve svém překladu Frič Němcové také přečetl. Vorlíček posílával jí po synáčku jejím Jaroslavu knihy. Němcová se smála ustavičnému jeho knihomolství, — má prý syrovátku místo krve od samého studování. Vorlíček protekcí Štulcovou se dostal za učitele na hlavní školu do Nymburka a Němcové se to nějak nelíbilo. Ironicky aspoň poznamenala Bendlovi dne 4. března 1857, že dělal u Štulce examen stran des römisch-katolischen a že v glacé a ve fraku líbal nymburským klepnám ruce. Kolář při návštěvách prý ji značně nudíval.

Jak vidno, Němcovou neuspokojila ani tato družina. Nebylo v ní organického pojítka, nebylo dosti pevnosti přesvědčení, programu a neústupnosti. Měla znaky Fričovy osobnosti, jež se Němcové znelíbily. Odtud i ono pozvolné odcizování a později styk podobně náhodný a vnější, jako u generace starší.

*

K Fričovi pojí Němcovou ještě jeden vztah: znamenitá její účast na jeho překladu Birch-Pfeifferové divadelní hry »Die Grille«.

George Sandová napsala povídku z venkovského života »La petite Fadette«.[6]) Charlotte Birch-Pfeifferová zdramatisovala povídku jako: »Die Grille«, ländliches Charakterbild in fünf Aufzügen. Pro jeviště překlad upravil Demetrius Schrutz. Hru hráli poprvé 22. prosince 1856 v berlínském královském divadle a odtud přešla na scénu do Mnichova a do Prahy. Vynikla v ní hlavně herečka Bedřiška Gossmannová z Mnichova. Frič v lednu r. 1858 přeložil hru pro Elišku Peškovou do češtiny jako Diblík z hor, a líbila se tak, že Pešková — představitelka titulní úlohy — byla při prvém představení v únoru r. 1858 sedmnáctkráte vyvolána.[7]) Mnichovský kritik dával prý potom Peškovou Gossmannové za vzor.[8]) Frič ve svých Pamětech, IV., str. 484., věc zaznamenal a dodal, že na žádost režiséra Chauera hru uzpůsobil na naše poměry hlavně pomocí Boženy Němcové, jež i herci a garderobierovi Kaškovi dala výtečné pokyny co do výpravy hry, takže náš »Diblík z hor« pak na českém repertoiru zdomácněl.

Toto »uzpůsobení hry na naše poměry pomocí Boženy Němcové« dopouští víru v účast intensivní. Vysvítá již hned z parallely s ostatními překlady Fričovými a jejich methodou. Jeho překlad Princezny z Bagdadu od A. Dumasa syna r. 1882 ukazuje na př., že Frič nelokalisuje děje do Čech, že nezčešťuje frásí, že nepřipodobňuje po našem obrazů a obratů, že překládá dosti trpně. »Diblík z hor« je naproti tomu lokalisován do Čech, jména osob jsou počeštěna foneticky parallelně s francouzskými příjmeními,

[6]) Do češtiny přeložil ji Václav Černý v České bibliotece rodinné. Ročník II., svazek 10. (Nakl. A. Hynek v Praze).

[7]) Srv. Eliška Pešková, Zápisky české herečky. V Praze, r. 1886, na str. 45.

[8]) Srv. Jos. Lad. Turnovský, Z naší doby r. 1884.

francouzské kroje nahrazeny českými, úsloví francouzská překládána našimi a p. Již pro to soudil jsem, že Božena Němcová text překladu podrobně přehlížela a upravovala, a tušil tu silnou účast. Na dotaz potvrdila mně ji i dcera Němcové slč. Bohdana Němcová dopisem slč. Marii Gebauerové ze dne 27. června 1912: »Že matka mnohým autorům pomáhala, je pravdou. »Diblík« od Friče zpracovala ponejvíce matka. Daroval za to autor matce loži. Já i Jaroslav byli jsme nadšeni nejen hrou, nýbrž i blaženým pocitem, že sedíme ponejprv v loži.«

Přirovnáním textů českého[9]) a německého, slohu Fričova a Němcové, zájmů Fričových a Němcové i jejich překladatelské methody (Němcová přeložila z Gutzkowa rukopisně Tartüffa!) lze bezpečně prokázati, že Němcové náleží zčeštění jmen, česká lokalisace děje, krojová a scénická výzdoba a typicky české a proti němčině jiné obraty a obrazy.

Práce Němcové vysvitne z ukázek:

Birch-Pfeifferová (G. Sandová).		Němcová (Frič).	
		1. Osoby:	
Vater Barbeaud.		Starý Barták.	
Mutter Barbeaud.		Matka Bartáková.	
Landry.		Pavel.	
Didier.		Vít.	
Martineau,	Bauern aus Cosse.	Kmotr Klíma	ze Žernova.
Etienne,		Štěpán	
Collin,		Beneš	
Pierre,		Adam	
Die alte Fadet.		Stará Vostřebalka.	
Fanchon Vivieux, ihre Enkelin.		Verunka, její vnučka.	
Manon, deren Pate.		Kmotra Markyta.	
Vater Caillaud.		Strýc Říha, sedlák.	
Madelon, seine Tochter.		Madlenka, jeho dcera.	
Susette,	aus Priche.	Zuzanka	z Boušína.
Mariette,		Mařenka	
Annette,		Dorotka	

Děj lokalisován do kraje Němcové Žernova a Boušína místo do Cosse a Priche, a scenerie vzata z něho.

2. Kroje:

Birch-Pfeifferová	Němcová
Der Zwilling Landry, ein blühender Jüngling, in reicher kleidsamer Bauern-	... v lesklých botkách, do půl lýtek bílé punčochy, žluté koženky, v zelené

[9]) Vyšel r. 1861 nákladem Jar. Pospíšilovým, v 34tém svazku Divadelní biblioteky, bez poznámky o účasti Němcové.

tracht, sehr niedergeschlagen, kommt durch die Mitte . . .

Fanchon (sie nimmt rasch einen Schemel, ohne sich um die Anwesenden zu bekümmern, eilt zum Tisch, setzt den Schemel hinauf, trägt sich dann einen Stuhl zum Tisch, ist mit einem Satz auf dem Tisch, dann auf dem Schemel, reisst sich die Schürze ab und wirft sie dem Huhn über den Kopf.)

(Bauernmädchen) festlich geputzt in französischer Bauerntracht, kleidsam und zierlich, Blumenstraüsse vor der Brust, niedliche weisse Haübchen und jede eine Blume auf dem Kopf, treten Arm in Arm von links Mitte auf, hinter ihnen mehrere junge Bauernbursche, alle festlich geputzt. — Fanchon kommt von links Mitte, in einem alten weissbunten, gross blumigen Kattunrock, der ziemlich kurz, mit einer gleichen Jacke, welche in altmodischen Schössen, die aufgezogen sind, auf den Rock fällt, und mit engen Ärmeln, die bis über den Ellbogen herabreichen; darüber trägt sie eine wollene Schürze von greller hochroter Farbe mit einem Brustlatz, der an den Schultern angesteckt ist; um den Hals ein verblichenes blauseidenes Tüchelchen mit alten Goldspitzen verbränt, das Hals und Schultern bedeckt; auf dem Kopfe eine grosse alte weisse Haube mit langen gesteiften Seitenflügeln, die stark abstehen, und einer roten Blume; weisse Strümpfe mit roten Zwickeln und sehr niedliche Lederschuhe mit Schnallen; das Ganze auffallend und sichtlich nicht für ihre eigene Gestalt gefertigt.

kazajce, na krku má hedvábný šátek a vydrovku v ruce, velmi zkormoucený.

Verunka (skočí rázem do sednice, oblečena ve sprostou sukni, s obstárlou hnědou šněrovačkou, košilku má z hrubého nebíleného plátna, na krku sametovou stužku, na níž visí něco za ňadry schovaného, modré punčochy a hrubé selské střevíce, na hlavě má malý strakatý šáteček a vlasy rozcuchané. Jakmile se octne ve světnici, zavře rychle okno za sebou. Bez ohledu na přítomné chopí se rychle stoličky, postaví ji na stůl, pak přišoupne k stolu židlici, skočí na ni, na stůl, na stoličku a strhne si zástěrku a přehodí jí kuřeti přes hlavu.)

Holky mají bílé punčochy s červenými cviklemi, černé aksamitové šněrovačky se zlatými portami, naškrobené krátké, nadýchané rukávky, krátké, růžově lemované sukně a bílé zástěrky; na hlavách mají plachetky a na ramenou červené fábory. (Ver. je nápadně oblečena, majíc na sobě staromódní dlouhý kabátek, červenou sukni s množstvím faldů a se žlutým lemováním, střevíce se špalíčkami, strakatou zástěrku a na hlavě kokrhelek; všecko na ní visí jakoby vězela v cizích šatech. Vystoupí s drzostí mezi tanečníky a projdouc jejich řadami, nedbá na ousměšky.)

3. Pozadí:

Quer in Mittelgrund laüft ein schneller Fluss, von Schilfgrass ... begrenzt ...

... v pozadí šikmo přes jeviště řeka Úpa ...

Und heute noch, Grossmutter! Nicht wahr? Macht es nur rasch ab mit der Pate, ich will noch einmal nach den Tieren sehen ...

Před soumrakem ještě k Skalici dorazím, tam bude nocleh a zýtra z rána budu na cestě k městu. Bude vám všem ulehčeno; jen to rychle s kmotrou vyjednejte, — zatím se ještě s drůbeží rozloučím ...

4. Odchylně překládané a svérázně pojaté obraty; fabulační rozšiřování textu:

... aber der Didier ist ein schwächliches verzogenes Milchgesicht, das sich einbildet: Jeder soll ihm zu Willen sein!

Jen ten Vít, ten Vítek, ten Víteček, to rozmazlené klouče, proč tomu se má dít všecko po vůli!

... es rührt sich nichts ...

... ani sluchu ani čuchu po nich ...

... aber ich wollte, er vergaffe sich in zehn Dirnen und liesse mir Ruhe ...

... a přál bych mu třeba do mandele děvčat se zamilovat, jen aby mne netrýznil ...

... die Alte mehr weiss, als der Herr Pfarrer und unser Maire zusammen.

... svou vědomostí kantora i rychtáře do kapsy strčí.

Was habt Ihr mir Liebes gethan? Die Menschen machten sich nichts aus mir, warum sollt' ich mir was aus den Menschen machen?

Prokázali jste mi kdy co dobrého a milého po celý ten čas, co jsem mezi vámi vůlí Pána Boha vyrůstala, jako ta rokyta v lese. Popřáli jste mně božího sluníčka, kde jsem si ho sama nevyhledala? Inu ovšem, vy jste boháči, já chudý sirotek, ošklivý diblík; je to v pořádku: když vy lidé o mne nedbáte, já zas nedbám o vás.

Nimm dich in acht, Etienne, die kleinen Mücken stechen am schärfsten ...

Měj se na pozoru, Štěpáne! Pýcha předchází pád a po tanci teprv pranice.

Du bist so schön, wie es kein Mädchen mehr giebt ...

I co hezká! Ty jsi desetkrát hezčí! Ona (Madlenka) je jako obrázek, tys ale živá krása; hezká, když pracuješ, hezká, když napomínáš a pro hříšníka do vody skáčeš, — a hezká až hrůza, když se bráníš ...

5. Příléhavě zčeštěné obraty a germanismy:

... ein Tisch mit bunter Decke bedeckt.	... stůl strakatě prostřený.
... in der Tracht einer reichen Baüerin, steht am Fenster links vorn und sieht hinaus, ist in grosser Unruhe ...	... stojíc u okna ven vyhlíží, velmi znepokojena; kroj má bohatě selský.
... wer weiss, was für eine Narrheit dem Jungen wieder im Kopfe steckt ...	... kdož pak ví, co mu zas do hlavy vlezlo ...
... fortbleiben den ganzen Tag ...	... po celý den se ani neukáže ...
... und als ich sagte: »Ist etwas vorgefallen, habt ihr euch vielleicht gezankt?« wurde er blutrot.	... a na mou otázku, jestli se snad spolu rozhněvali, začervenal se.
Vater!	pantáto!
Wer mich haben will, der muss bei mir anklopfen in aller Form, wie es Brauch ist im Land.	Kdo mne za dceru chce, ten podle starých, vzácných zvyků musí ke mně na námluvy přijíti.
Kein Landry und kein Didier zu sehen ...	... ani Pavel ani Vít není k spatření.

6. Rčení příléhavé životu Němcové:

Denn weisst du, — es thut bitter weh, wenn man einem nimmt, was er gern hat, das frisst am Leben!	... musíš vědět, že to trpce bolí, když se někomu vezme, co rád, to hrýže na srdci, to život užírá ...

Citované překlady jednotlivých míst ukazují, myslím, pravděnejpodobněji, co a kde Němcová překládala, přehlížela, doplňovala a upravovala. Tu jsou nejpatrnější stopy spolupráce Boženy Němcové na českém překladu hry Birch-Pfeifferové, jenž se tak stává spolumajetkem jejím po boku Fričově. I tato spolupráce patří do jejího díla, pro něž ji právě tímto reklamuji.[10])

[10]) Fadetka G. Sandové, vydaná r. 1849 a přeložená brzy i do němčiny v lipském souborném vydání 1847—1856, podnítila asi Němcovou k představě a pojetí Divé Báry, s níž má mnoho povahových prvků i životních okolností zcela shodných. I jiné osoby jeví tu příbuznost (Landry — myslivec, Caillaudovi — kostelníkovi, Sylvain — Josífek). Přesná parallela dokazuje u Němcové samostatnou a svéráznou vlohu fabulační a slovanskou měkkost v pojetí i projádření látky. Divá Bára byla zpracována r. 1855, Birch-Pfeifferové Die Grille (tak přezván do němčiny v překladu Sandové název její povídky) r. 1857. Tato příbuznost Fadetky a Divé Báry je přímý důkaz zájmu Němcové o tuto látku, a tedy i podnětu a spolupráce o »Fričově« překladu.

Pešková vyžadovala na družině Fričově i Nerudově dosti divadelní pomoci. Dramata pro ni psal Frič, Hansmann i Neruda. Němcová sama překládala pro ni na podzim r. 1857 ještě před účastí na Diblíku z hor Gutzkowovu veselohru v pěti jednáních Das Urbild des Tartüffe. Oznámila to Karlovi 2. ledna 1858: »Překládala jsem pro paní Peškovou divadelní kus z německého Tartüffa od Gutzkowa, jestli to znáš, dostanu za to 25 zl. Ale je to na policii o schválení.« Překlad tento tiskem nevyšel a jako rukopis dochován byl mezi památkami, objevenými slč. Bohdanou Němcovou v Jičíně teprve r. 1912 na jaře. Je to vlastně jediný dochovaný překlad Němcové z němčiny, — po její práci pro Hölzla v Olomouci není totiž stopy. Překlad tento je věrný a nelokalisovaný proto, že tu jde o veselohru historickou z údobí Ludvíka XIV. a Molièrova. Methoda překladatelská je tu podobná našim poznatkům z Diblíka z hor, — je tu však patrnější zápas o přiléhavé české slovo a českou větu, dokumentovaný v rukopise škrty a opravami. Tak Leibarzt zprvu překládán jako tělesný a pak osobní lékař; Stichworte zčeštěno jako »slova označená« s poznámkou pojmu německého; Leseprobe, zkouška průčetná, pak zkušebná; Trüffeln pro hříčku se slovem Tartüffe přeloženo trüfle; der Scheinheilige, pokrytec, pak opraveno svatoušek; im Revier der Pariser Polizei zprvu v revíru policie, pak v předpokoji; Man hört, proslýchá se, jde pověst a konečně roznáší se pověst; fromme Seelen, nábožní, pak cnost milující lidi; reich an Glauben, bohatý na víru, pak oplývající vírou, a m. j. p. Leckteré fráse měněny osobitě po česku: Armandens Mädchen, ve službě u Armandy; Zimmer bei Chapelle, pokoj v bytu Chapellově; komischer Titel für ein Trauerspiel, podivný titul truchlohry; einen Menschen, der äusserlich fromm und innerlich Fuchs ist, ano, potměšilce, lišku v beránčí kůži; sie werden je reicher je komischer, s bohatstvím vám přibývá i komičnosti; aber liegt nicht wie ein Alp auf dem Staat, auf der Gesellschaft jene falsche Religiosität, ale nedusíli jako můra lidskou společnost ona falešná nábožnost; nein, man hat mir ganz andere Dinge berichtet, to jsou jen řeči, fráse, nic než fráse; já mám zcela jiné zprávy; weil sie volle Häuser machen wollen, abyste si hodně lidí přilákali; die Maske ist gut, podařilá je ta natvářka; stell ich den Wolf in seinen wahren Kleidern vor, ukáži vlka v pravém jeho kožichu a j. Němcová bránila se germanismům, ale někde neubránila: was könnte er zu fürchten haben? a co by měl obávání; teprve později připsala: čeho by se bylo báti? — Der Fall ist in dieser Art noch nicht vorgekommen, pád podobného způsobu se ještě nepřihodil; was sind das für Kostüme, co je to za oděvy atd. Němcová leccos z originálu vynechala nebo přeložila zkráceně jen smyslem, patrně že nevěděla pro leckterý výraz přiléhavého českého slova

nebo věty. Totéž lze nalézti i v Diblíku z hor. I v Tartüffu je místo, jež hodilo se náladám Němcové i později Nerudovi-feuilletonistovi: »Ach, žerty tropiti, když srdce krvácí, — smáti se, když oko slzy cedí, patří také k oněm uměleckým výkonům, za něž se u kasy neplatí.«

Tartüffe končí se tím, že Lemoignon (La Roquette v rev. vyd.), vyloučený pro zločinnou povahu ode dvora i ze společnosti, odchází k jezovitům, již jediní jej mohou jako sobě rovného přijmouti. Tohoto místa nepřeložila Němcová vůbec, protože měla asi za to, že r. 1857—8 policie by pro ně případně potlačila celý kus.

Překlad z Gutzkowa je celkem velmi pečlivý a je na něm zřejmá snaha nepřekládati jen slov, nýbrž ducha, a všude uchovávati úctu k jazyku českému a zdůrazňovati proti němčině jeho osobitost. Bylo by dobře otisknouti jej ještě dnes a tak uchovati překladový doklad literární činnosti Boženy Němcové.

Božena Němcová z Mladoněmců měla Heinea a Gutzkowa nejraději. Z Gutzkowova románu Ritter vom Geiste dala motto k Babičce: »Daraus siehst du, dass die Armen nicht so ganz elend sind, wie wir uns denken; sie haben wirklich mehr Paradies, als wir uns einbilden und selbst besitzen.« K Mladoněmcům vedl ji asi Nebeský, jenž poznamenal, že Němcová Heinea znala nazpaměť. Dopisy Světlé, Bendlovi, dětem Němcové a j. hemží se citáty z Heinea. Světlé dne 2. ledna 1852 s radostí oznámila, že dostala pěkné knihy — Buch der Lieder a Romanzero; Karlovi roku 1857 doporučuje Atta Troll; dne 23. září 1856 děkuje mu za obraz Heineho, udělal jí tím velikou radost! Jinak s oblibou psává o Lenauovi, Jean Paulovi, Kopischovi, Mörickeovi, Röttgerovi, Freiligrathovi a j., ač netají se, že tito spisovatelé jsou pouze časoví, kdežto Goethe, Schiller, Shakespeare, Cervantes, Scott a j. zůstanou vždy pěkní a pouční, protože jsou — klassici. Goetha proti Heineovi cenila v dopise Karlovi r. 1857: »Ve Faustu je Faust a Mefisto, princip dobra a zla, citu a rozumu. — Tak i Heine, kde nechal vládnout pouze Mefisto, jsou básně jeho urážející, uštěpačné, chladné, kde ale ta ironie ne sice udušená, ale jen ovládnutá citem, tu je rozkošný, tu člověk při jeho básních okřeje, — a to jsou skoro veskrze jeho Gedichte, co i já mám. V jeho Romanzeru převládá Mefisto.«

Četba Němcové byla jistě velmi rozlehlá dle poznámek v jejích dopisech. Nečtla však všeho šmahem, měla tu výběr a neomezovala se jen na literaturu německou. Z Francouzů četla nejraději Sandovou (vypisovala si z ní a citovala ji) a z orientální literatury libovala si hlavně v Hâfisovi (Bendlovi dne 4. března 1857, »to je fein«!). Mimo belletrii čtla ráda knihy přírodovědecké a mythologie, — vliv asi Purkyňův a Hanušův.

Heine sblížil Němcovou s Nerudou a jeho družinou. Němcová docházívala k Holinovům[11]) na besedy při osoleném chlebě a křižovnickém pivě a setkávala se tu s Krolmusem, Hattalou, Zvonařem, Nerudou, Heydukem a Barákem, náhodně a občas i s Paterou, Hankou a Erbenem. Improvisovala tu prý s takou dovedností a krásou, že její hovory, nálady a črty vyprávěné bylo možno hned jako nějaké umělecké dílo tisknouti.

Neruda poznal Němcovou za dob studií, jak provázívala svého Jarouška do budečské školy. Líbil se mu její zjev tak, že vždy dlouho v pohnutí se za ní dívával (Národní Listy 1881). U Holinů hovoříval s ní hlavně o Heineovi a Mladoněmcích, a tu hned uchycoval jej tklivý zájem Němcové o Heinea, umírajícího tehdy v pařížské žíněnkové hrobce. Jemu i Němcové byl Heine miláčkem, — odtud souhlas v rozhovorech uprostřed společnosti vůči Heineovi upiaté. Později stýkal se s Němcovou při Fričových úmluvách nových literárních podniku, a konečně ji získal pro svůj almanah »Máj«. Jak, popsal v Národních Listech dne 16. ledna 1887 sám: »Navštívili jsme Boženu Němcovou s Hálkem a chtěli jsme nějakou pěkně vypravovanou pohádku slovenskou, neboť ve své literární naivnosti domnívali jsme se, že se podobné věci jen sypou. Byli jsme ochotni jí jediné pro její poměry nabídnouti honorář. Seděli jsme však v jejím pokoji jako zařezáni. Zraky naše bloudily po chudičkém, oloupaném nábytku a stále se vracely na vybledlý, namodralý ubrus, před námi rozestřený, plný prodřených otvoru, zacelených velkými bílými stehy. Mladou duši dojímal ten nedostatek u osobnosti proslulé. Němcová přišla. V kartounové suknici, v hedvábném sice, ale již prastarém límci černém. Usedla na pohovku, rozumí se, že rovněž sešlou a hrbolatou, a s přívětivým úsměvem počala s námi hovor. Byla tak suchá, a hluboké její oko plálo tak zimničně! My vyhrkli se žádostí svojí a dosti neobratně pronesli jsme tedy také slovo »honorář«. »Bohužel, že bych bez honoráře nemohla ani psát, — potřebuji všeho času na ruční práce,« podotkla smutně, ale klidně. Byli jsme rádi, když jsme byli zase přede dveřmi . . . Šli jsme po schodech mlčky; pojednou jsme se zastavili a zahleděli na sebe. Byli jsme mladí a také odhodláni »věnovat se literatuře« . . . Mrazilo nás — —.« Neruda a Hálek vykonali tuto návštěvu pravděpodobně v lednu nebo v únoru 1858. Němcová dopsala o tom Bendlovi: »Tak se ta literatura nějak zmahá, jako houby po dešti, — ale bohužel je v ní málo hříbků. Hálek a Neruda a snad jich ještě několik budou vydávat almanah k prospěchu čtenářského spolku, také jim mám něco naškrábnouti.« Bendlovi dne 25. května 1858 poznamenala: »Barák je redaktor, ale dle jména a že dal na to 300 fl., co na se zase Dominikus vzal, — vlastně je to ale Hálek, Neruda etc., — Frič.« A konečně Karlovi dne 31. července 1858 doznala: »Vidouc, že mi nikdo peněz nepůjčí, pracovala jsem po kolik nocí, abych udělala novellu

[11]) Srv. Literaturu českou XIX. století, dílu třetího část druhá, 292 a sl.

malou, za kterou jsem těch 15 fl. dostala (do Máje, Chýše pod horami). Jarouš byl zrovna v nejhorší nemoci a v strachu a ouzkosti jsem to pracovala. Když jsem ti peníze poslala, nezůstal mi krejcar v domě.«

Němcová, jak patrno, měla na »Máji« především účast honorářovou, chlebovou. Zálohu 15 zl. dle jejího dopisu Šimáčkovi dne 8. května 1858 dal jí Hálek předem. Ještě než vyšel Máj, Němcová chtěla zálohu další, a dostala 10 zl. V červnu měla zase již nouzi, a tak vymáhala honorář na Barákovi listem ze dne 19. června 1858: připomíná, že při objednávce povídky její pro Máj bylo jí slíbeno 20 zl. za arch; dovolili jí napsati 1½ archu; rukopis je delší, má dva archy bez dvou listů, což jim nevadilo; patří jí tedy 37 zl. 30 kr.; 25 zl. dostala již, tudíž prosí, aby jí zapravili co nejdříve 12 zl. 30 kr., neboť je ve velké nesnázi. Barák jí neposlal ničeho, a odtud nová urgence, tentokráte Fričovi, ze dne 22. července 1858: »Až na zálohu z Máje z honoráře nedostala jsem nic. Dejte mi poukázku na Dominikusa, — já se musím na Vás zase obrátiti skrze ty peníze, když mně Vaši přátelé nic neďávají.«

Tu nebyl však vinen ani Barák a Frič, ani Neruda a Hálek, nýbrž poměry. Máje prodalo se tak málo, že prodej sotva hradil polovinu nákladu: druhou polovinu musil hraditi Barák jako redaktor i nakladatel sám. Když tak nemohl učiniti hned, byl policejně vypověděn z Prahy do Kouřimě, jak r. 1878 Fr. Schwarz napsal literárnímu odboru Umělecké Besedy. Dochované účty za Máj ukazují, že náklad byl dosti vysoký; podávám je v přepise, — originál má archiv Umělecké Besedy, — daroval jej Fr. Schwarz:

Prag, den 18. Juli 1860.

Rechnung

der Buchdruckerei von Rohlíček-Sievers im Prager Fürst-erzbischöflichen Seminär für Herrn Jos Barák.

1858 Mai 12	1000 Ex. Mai, almanach in 16° form. 10¼ Bogen		
	10 Bogen	fl.	274·—
	¼ „	fl.	7·54
	für Petitzuschlag	fl.	6·24
	1000 Umschläge auf feinem Naturpap.	fl.	9·30
	5000 Ankundigungen . . .	fl.	15·18
	100 Annoncen auf $^1/_1$ Bog. . .	fl.	3·—
	100 Stemp.	fl.	3·—
	für 5× Affigiren à 24	fl.	2·—
	Öst. W.	fl.	320·26

1858		
März 30	darauf à Conto	fl. 70
Mai 16	" " "	fl. 100
	sa . . 170, ab	fl. 170
	kommt uns und sa fl. 150	fl. 26,
	jetzt % . . . . . 164·25	

Barák měl s účtem nesnáze velké a dlouho. Je možno, že honorář Němcové slíbili obstarati Neruda a Hálek sami, snad z prodeje Máje. Nedoplatil-li Hálek hned celý honorář a nepomohl-li Neruda, dá se to vysvětliti, že se sami k vůli svým knížkám nedávno tištěným zadlužili, — Hálek mimo to dle zpráv Šmilovského Krupičkovi byl silně zadlužen ještě z gymnasia. Proto Němcová tedy asi na »těch přátelích Fričových« vymáhala honorář poměrně vysoký těžce.

Svůj literární soud o nich podala Němcová v listech soukromých. Hledí na ně jako na nové příchozí literární, ne bez sympatie, ale s kritikou a jako někdo ne příliš blízký. Bendlovi napsala dne 25. května 1858: »Literatura se u nás rodí, zvlášť básně, jako prašivky, — houby neřeknu, neboť některé houby jsou dobry, chutny, ale to se nemůže říci o všech básnících českých. Básně Nerudovy[12]) »Hřbitovní kvítí« jsou dosti hezké. Jest to trochu Heinovské. Hálkův Alfred zavání tuze Máchou, ale má krásných i svých myšlenek, bujnou fantasii, ale potřeba mu ještě uhlazenosti řeči a vůbec ráznosti. Ale to ostatní, Pfleger, Lešetický et comp. je smeť. Ještě vyšly některé básně, od Košína tuším, ale všecko slabé, malé. V próse je to také tak; — Sabinovy romány chválí Frič, ale nikdo jiný, já je nečtla. Na sv. Jana vyšel jarní almanah Máj; titulní obraz je podobizna Máchova, kterou obdělali někde u Litoměřic, nebo kde[13]) z hlavy Jana Křitele, jemuž byl Mácha modelem. Ale ta podobizna je nejpěknější ze všeho! Je to rázná, krásná tvář, zvlášť oko a čelo! Škoda ho! K tomu je životopis jeho. Básně jsou od Friče, Hálka, Nerudy, Heyduka, »paní Fričové«, Žofie Rottové (nevěsty Dr. Podlipského), od Meiera aj. Některé jsou hezké, ale v mnohých jsou jen šibeniční fantasie (Růže na Kriváni je moje idea, kterou jsem Fričovi sdělila dle národní pověsti slovenské). Prósa je též míchaná, velmi dobrá a špatná. Od Friče: »Všední život« není vlastně nic. Převozník od Hálka sprostá řeč (à la Pravda), »Nouze novinářská«[14]) od Nerudy dobré, vtipné. »Kříž nad Petřínem« a »Znovuzrození«[15]) (od Kar. Světlé, tuším Hálkového ideálu), také ne mnoho. Fantasie mladého děvčete, ale nemá to jádro. Četla

[12]) O tom již dne 7. ledna 1858 Bendlovi: »Básně Hálkovy mají být pěkné, alespoň se tak všeobecně mluví, já si je teprv chci opatřit. Také Neruda vydal básní svazek, které jsou též dobré. Pan Pfleger s prvními ovšem propadl.

[13]) Z Valdštýna u Hrubé Skály. Paměti Jos. V. Friče IV., 478 a sl.

[14]) Z notiční knihy novináře.

[15]) Dvojí probuzení.

nejspíš Tyla, ale sloh si neosobila. Od J a n a P a l a c k é h o popis Sydenhamu a od Boženy »Chýše pod horami«, národopisný obrázek, který se prý chválí, jak p. R i e g e r řekl. Ale kolik chyb tisku je v ní, co Boženu mrzí, k. p. p o r t i č k u — místo partičku, zámky a k r a j e — zámky a kroje, bílé její t ě l o — bílé její čelo atd. Vydání je sličné, menší je než

áváme všem přátelům a známým žalostnou vědomost, že Bůh všemohoucí na věčnost povolati ráčil milou choti a matku naši

Boženu Němcovou.

Zaopatřena svátostmi umírajících po trapné a dlouhé chorobě zesnula v Pánu dne 21. Ledna 1862 o šesté hodině ranní, majíc 42 leta věku svého.

Pochována bude na Vyšehradě v Pátek dne 24. Ledna.

Průvod půjde o 3½ hod. po polední z domu „u tří lip“ na Příkopech.

Zádušní mše svaté budou ve farním chrámu Páně u sv. Jindřicha v Sobotu dne 25. Ledna o 10 hodinách dopoledne.

K obřadům svatým všechny přátele uctivě zveme.

V P r a z e dne 22. Ledna 1862.

Josef Němec, manžel

Karel,
Jaroslav,
Bohdanka, } děti.

Faksimile oznámení o úmrtí B. Němcové.

Lada Nióla i Perle.« Dopis Bendlovi ukazuje, že Němcová mladé posuzovala spravedlivě a opravdu dle umění. V nastalých bojích uchovala asi totéž hledisko, proto naprosto nesmýšlela o L e š e t i c k é m, pýše a naději kruhů musejních, tak, jako staří pánové. Bendlovi píše o básních Lešetického jako o neřádných balladách a největší sprostotě, jež obsahuje jen samé čerty a peklo. I osobně hleděla na Lešetického nepříznivě: »Le-

šetický je suplentem místo Rozuma, pokorný služebník Marešův, přítel Štulcův a nepřítel všech přepiatců, — on prý ukáže Čechům, jak se mají dělat písně a ballady, na základě národních pověr. Věnoval je Čelakovskému, to je na mou duši ironie, div, aby se v hrobě neobrátil!« Tímto soudem Němcová se přimyká přímo k Nerudovcům proti konservativcům rázu Malého a Štulce, a třeba se bojů pozdějších neúčastnila, již důrazem na cenu Máchovu i protestem proti favorisovanému Lešetickému odlišila se od starých a přiklonila se k mladým.

Němcová neúčastnila se sice valně dalších podniků Májové družiny, ale Nerudovci a Hálkovci pokládali ji vždy za sobě blízkou. R. 1859 zahájil J. E. Sojka, tehdy ještě po boku Májovců, svůj naučný a zábavný časopis Jasoň studií o Boženě Němcové a r. 1860 Obrazy života[16]) reklamně získávaly odběratele pro Sebrané Spisy její a udávaly, co obsáhnou prací dosud neznámých: Srbské pohádky, Cesta z pouti (povídka), Obrázky z pouti po Čechách, Žena z lidu (povídka), Obrázky z pražského života, Červené jablíčko (povídka), Neurozený a urozený (povídka), Cyklus slovanských pověstí a pohádek, a j.

R. 1862 po smrti Boženy Němcové mladí ujali se její památky a přímo postavili se na její stranu. Jiljí Vrat. Jahn, Václav Pok-Poděbradský a Emanuel Lužanský provázeli ji k hrobu básněmi. Vojtěch Bělohrobský (Vejškrab, Weissgrab), Heineovec a venkovský stoupenec Májovců, po zprávě o její smrti zanaříkal, »jakoby vedle něho udeřil posel boží«[17]). Neruda v Hlase 1862 želel talentu vynikajícího: »Němcové nebyla sice dána elektrisující, geniální jiskra Sandové, — co ji však nad jiné povyšuje, jest čistá, ryzí poesie, vypučelá na básnické půdě české, poesie vskutku a cele slovanská. Jevila mnoho poetické instinktivnosti, jakou jen u vysoce nadaných, sensitivních ženštin nalézáme.« Obšírně pro Němcovou promluvil v Národních Listech z 22. a 24. ledna 1862 Hálek: Nazývaje ji »první naší spisovatelkou a chloubou našich paní«, rozebral její dílo a při pohádkách upozornil na její schopnost fabulační a účast subjektivní. Pak odsoudil kuratelu dobročinných vlastenců nad její bídou a poznamenal: »tito páni »vlastenci« neměli tolik studu, aby nepověděli pravici, co dala levice. Snad to tak musí být, že tvůrčí duch největšího žalu se dožije na svých současných; třikráte však horší, když si tato duševní luza chce zavázat podobného ducha vděčností. Němcová, která měla před tím přátel dost, zůstala v nouzi osamělá. »Vlastenci« nechtěli ukázati v nouzi vlídnou tvář, snad v oprávněné bázni, aby nezaklepala zejtra zase. Před tím byl její dům stře-

[16]) Obrazy života mají r. 1860 od Němcové jen pohádku slavonskou z okolí Verovitic O krásné pastorkyni, Máj II.—IV. nic. Jahnovi do Obrazů života r. 1862 slíbila Němcová práci ještě před smrtí.

[17]) Arbes, Sebrané Spisy XVI., 238.

d i š t ě m — , n y n í n e m i l ý m z n á m ý m, j e m u ž s e z d a l e k a v y h ý b á m e, a b y s e n á m n e s t a l o b t í ž n ý m. F u i n a t y t o »v l a s t e n c e«! Vypořádav se takto se starší vlastenčící společností, jež Němcovou nechala hynout hmotně i mravně, přešel Hálek ještě na nakladatele, hlavně Augustu, jenž Němcovou dobil: »Spisovatel za tu právě knihu, jíž se čtenář kochá, od nakladatele ani tolik nedostane, zač by se mu zaplatilo jen opisování, pravím výslovně jen o p i s o v á n í této knihy. Ptáci nebeští ovšem nepředou, ale ptáci nebeští mohou živi býti na poli, na nich se nežádá, aby se aspoň slušně objevili ve společnosti lidské. A ž e n a k l a d a t e l é v n o u z i s p i s o v a t e l i n e p ř i s p ě j í, j e s t d ů k a z e m p r á v ě p ř i N ě m c o v é, nakladatel ji neznal jako jiní. Praví se se o fabrikantech, že tyjí z mozolů dělnických. Ale o našich nakladatelích se může říci, že bohatnou z krve předních duchů našich. Sami si dělají velké kapitály, kupují a staví domy j e n z krvavých plodů spisovatelských, a ubohý spisovatel nedostane za svoje dílo ani tolik, aby si smočil suchou kůrku ve vodě po ten čas, po který dílo psal. Jinak může roznášeti vodu po Ovocném trhu. A nakladatelé naši jsou ty pijavice[18]), jenž krev z jeho tváří vyssáli a nezná-li jeho duch ty nadpřirozené kunšty, aby obýval tělo bez tuku a bez krve, pak může udělati před časem testament, aby ho pochovali na Vyšehradě. O náhrobek se mu pak postarají noviny a »vděčný národ«. R. 1868 Hálkovy K v ě t y otiskly Š a f a ř o v i c o v u podobiznu Němcové z r. 1853 a doprovodily ji znovu úvahou (166): »N a B o ž e n u N ě m c o v o u n e m o ž n á r o z p o m e n o u t i s e b e z j a k é h o s i p ř í m ě s k u s t u d u, j e n ž t ý k á s e n á s c o n á r o d a. N e c h a l i j s m e u p a d n o u t i v b í d u d u š i t a k s p a n i l e n a d a n o u, j a k o u b y l a B o ž e n a N ě m c o v á, a z t é t o b í d y j s m e j i n e v y-

[18]) Dle Karoliny Světlé (Z literárního soukromí, 113) urazil se pro Hálkův nekrolog nakladatel Kober, takže Hálek musil se vzdáti u něho redakce Slovanských besed a j. Také nakladatel Jaroslav Pospíšil cítil se dotčen. Ozval se zasláním v čís. 22. Národních Listů ze dne 26. ledna 1862. Píše: »Nenahlížím sice, že by soukromé smlouvy mezi spisovateli a nakladateli před soud veřejnosti náležely; nicméně jako spolunakladatel spisů Boženy Němcové za dobré mám, vedle onoho dotvrzování, sděliti Vašnostem následující čísla: Za vydané u mne »Národní báchorky a pověsti« obdržela spisovatelka 308 zl k. m., za »Babičku« 151 zl. 22 kr., dohromady 459 zl. 22 kr. k. m. Vedle přání hotov jsem podati čísel těchto důkazy. Jiné spisy její u mne nevyšly. Důvěřuje se, že při své nestrannosti i čtenářům listů Svých toto věděti dáte, setrvávám s náležitou úctou Váš oddaný Jaroslav Pospíšil.«

Pospíšilovi dostalo se v č. 24. Nár. Listů ze dne 28. ledna 1862 za Hálka odpovědi od Frant. Boučka, »jednatele kanceláře pro překládání a opisování«. Uvádí nejprve, že Jar. Pospíšil zaplatil Bož. Němcové za »Babičku« 151 zl. 22 kr. k. m. čili 158 zl. 93½ kr. r. č. a odpovídá dále: »Že honorář tento velmi skrovný, ba ano bídný, snadno se dá vypočísti. O p s á n í »Babičky« z rukopisu na čisto pro sazeče, jež 65 archů psaných zaujímá, dělá arch po 20 kr. počítaje 13 zl., zůstane to od honoráru 145 zl. 93½ kr. čistého výdělku. Spisovatelka pracovala o tomto díle nejméně 4 měsíce (víme s jistotou, že více) aneb 120 dní a tu přišlo jí d e n n ě 1 zl. 21 49/80 kr. r. č. O p i s o v a č v k a n c e l á ř i pro opisování v y d ě l á s i a l e 1 zl. 50 kr. r. č. d e n n ě. Mám tedy za to, že by naše slavná B o ž e n a N ě m c o v á b e z n a m á h á n í d u š e v n í c h s i l, c o o p i s o v a t e l k a v í c e s i v y d ě l a l a b y l a n e ž c o s l a v n á s p i s o v a t e l k a.« P. r.

rvali, až konečně byly její síly důkladně podťaty, ano zničeny. Spisovatelka Babičky sešla co mučenice poměrů našich literárních, básnířce jedné z nejkrásnějších povídek českých, jež byla národu dala v majetek všechen neobyčejný šperk bohaté duše své, této básnířce v poslední léta my neposkytli ničehož, čím by zlomená peruť ducha jejího jen poněkud mohla okřáti. Neomlouvejme se bídou poměrů tehdejších, ta největší bída tehdejších poměrů byla při nás, kteří jsme nejlepší duchy své nechali hynouti, ta největší bída tehdejších poměrů ukázala se právě při nás v té míře, že jsme nedovedli býti velkoduchými ve svém vlastním domově, ano víc: že jsme rozlušťovali smutné zjevy života literárního tím, že jsme se jim vyhnuli a je velkopansky ignorovali. Dámy chtějí postavit Boženě Němcové pomník. Milé dámy, to jest krásná věc: ale nemysleme, že jsme tím již splatili veškerý svůj dluh spanilé duši té. Dříve ještě než ten pomník postavíme a jej posvětíme, položme si ruku na srdce a při té jemné upomínce na vznešenou tuženu, učiňme si slib, že na sebe vezmeme velkost její mysli, že ušlechtilost a spanilost její duše nám se stane vzorem a že vůbec stanem se již hodnějšími těch obětí, jež za nás podstoupili duchové naši, by i nadále nehynuly naše nejkrásnější květy pro nevšímavost, pro tupost naši. Na ten pomník bude Božena Němcová nejvíce hrdá.«

Slova Hálkova přihlašují mladou generaci po bok Němcové, na její rehabilitaci, na její soud nad netečnými současníky, na slib jejího kultu. Jsou důstojný projev Májové družiny, jež nadále vzpomínkami i přednáškami[18]) udržovala paměť Němcové. Nové pokolení pociťovalo, že jeho vztah k Němcové je již poctivější a lidštější, a odtud snad i sebevědomá poznámka v Květech ze dne 6. června 1869 nad odhaleným pomníkem Boženy Němcové: »Nynější generace zdá se přece již o hodný kus lepší, neboť hledí aspoň částečně splatiti čestný dluh, jakým jsme povinováni spanilomyslné ženě, kterou dřívější generace nechala žíti v nouzi.« Němcová tedy přece jen nestýkala se s mladými nadarmo a bez úspěchu, když v životě i po smrti jevili jí takovou vděčnou účast a úctu! Od toho nesnadno splatného honoráře Májového až po tento pomník . . . všude a vždy jemný poměr k její osobnosti, jenž obžalovává starší generaci let padesátých, ale mnohonásobně ctí její protichůdnou literaturu mladou . . . Takovíto mladí musili ovšem vítěziti a mohli vykonati, co vykonali . . . Postupovali s noblessou, lidskostí, morálkou panskou, osobními přívlastky v letech padesátých, až na Havlíčka a Němcovou, opravdu vzácnými. Snad v tom bylo nejpevnější pojítko mezi nimi a Němcovou.

[18]) Ještě za Hálka konány v Besedě Umělecké o Němcové přednášky Ž. Podlipské (1870) a J. Čelakovského (1872). — K styku Marie Panklovy s J. V. Fričem je dle M. Gebauerové dodati, že ještě v letech šedesátých po matčině smrti poslala mu dopisy, projevující milostné horování a vzpomínání.

JOSEF KARÁSEK:

DROBNÉ PŘÍSPĚVKY.

Tragika a láska! Celý život pronásledovaly onu kdysi tak krásnou a všeobecně zbožňovanou ženu tyto dva pojmy — již od narození jejího, když ji pokřtili v kostele na Alserovské ulici, kde naproti stojí všeobecná nemocnice a vedle byla porodnice, kterou teprve nedávno zbořili. Taková jednotvárná, nepřívětivá čtvrt bylo toto okolí vídeňské; s počátku Alserova »šedivý dům« vrchního zemského soudu, v pravo starý kolos kasáren, které zrovna srovnávají se zemí, pak vedle nich ohromný komplex nemocnice, naproti kostel Nejsv. Trojice, vedle porodnice s nalezincem . . . Děti lásky tu přicházely nejvíce na svět; v neděli je pak houfně křtili v sousedním chrámu. Tam byla pokřtěna i naše česká spisovatelka Božena Němcová.

Po lásce celý život toužila, láska jí byla potřebou, nutností, ale pravého štěstí a uklidnění v lásce nikdy nenašla. Ani erotické výbuchy jí neupokojily; chtěla něco vyššího, ale zlý Osud ji strhoval, a nouze a bída přivedly na poslední stanice, o nichž lze čísti jen se slzami v očích. Mladá se vdává, lační po lásce celý život, a stále nešťastně. Je smyslně založena, ale Osudu svého nezasluhovala. A jako Poláci nikdy ze svých dějin nesmyjí, že největší syn jejich, Adam Mickiewicz, hladem a bídou strádal v cizině, tak také na české společnosti z let padesátých zůstane vždy skvrna, že nechala tuto ženu tak hluboce ponížit. Hlad ji pronásledoval, kouska chleba nebylo pro děti, zimou se chvěla, a když klesla, vlastenci se jí vyhýbali. Byly arci tenkrát politicky zlé doby, ale také české kruhy nečinily toho, čím z mravní povinnosti byly vázány k této ženě. Jednotlivci stáli tu vždy vysoko, jako Palacký, ale jiní vyssáli ještě tuto bývalou krásku. Psala v posledních letech o hladu; ale honorář, který jí čeští nakladatelé uštědřovali, byl nelidsky skromný. Psala tam, kde její práce potřebovali, a musila se přizpůsobovati potřebám nakladatele, časopisu, kalendáře. Na mnohé povídky nelze proto bráti esthetického a kritického měřítka, zvláště u povídek kalendářových pro široké vrstvy psaných. Nicméně na vždy tu zůstane skvost české literatury »Babička«. Také pohádkami a pověstmi získala si Němcová trvalého jména. Není-li věda spokojena se způsobem, jak zachycovala folkloristický materiál, s umělecké stránky lze jen chváliti cestu, jak připravovala mezi naší mládeží zálibu pro pohádky a báchorky. Pohádky její staly se majetkem veškerého národa československého.

Literární historik, esthetický kritik a psycholog musí stále míti na paměti t ě ž k é ž i v o t n í p o m ě r y, prostředí, rozháranou mysl, za nichž Božena Němcová pracovala. Prof. V. Tille dobře věděl, proč v taktní práci své se uchýlil od obvyklé methody monografické. D í l o mu vyrůstalo ze ž i v o t a a stávalo se tak pochopitelnější, mnohé pak bylo lze omluviti.

Ony strašlivé dva pojmy: tragika a láska vynikají tu tím hrozněji. Štěstí a láska a spokojenost nebyly úděly její.

»Jen v čistých, vroucích duších zahoří láska opravdová, horoucí, která člověka blaží a šlechtí«, vykládá v »Obrázku vesnickém«, aby tak ulehčila srdci svému, které okouzlilo každého, kdo se k němu přiblížil. Slova tato byla psána r. 1847.

O tom, jaký dojem Božena Němcová činila r. 1845, máme doklad u Stanka Vraze. Nejnadšenější, poetická hlava Illyrismu, Stanko Vraz se odhodlal, že bude tisknouti v Praze knihu básní »Gusle i tambura«. R. 1845 dne 1. dubna poslal rukopis »Guslí a tambury« do Prahy Šafaříkovi jako censorovi, načež se vydal přes Vídeň, Linec a Budějovice, kde se sešel s K. J. Erbenem, do Prahy. Předplatitele v Čechách mu sbíral K. J. Erben, a dr. V. Staněk, na Moravě Al. V. Šembera, na Slovensku Ljud. Štúr.

St. Vraz přijel do Prahy v srpnu a bydlil u dra Staňka, který ho patrně seznámil též s Boženou Němcovou. Ode dávna práhla duše jeho, aby spatřila »Zlatan Prag«. Toužil po Praze více »nego duša pobožnog čovjeka za Rimom ili Jerusalemom.« V Praze seznámil se St. Vraz s českými literáty, o nichž napsal K. J. Erbenovi velice zajímavou charakteristiku.[1]) O Němcové píše (St. Vraz, Díla V., str. 375), 24. srpna 1845. »Lěpo i znamenito je u Vas pojavljenje Němcová. »Bistra glava i plemenito (ušlechtilého) srdce.« A v době po bezohledné kritice Havlíčkově na Tylova Posledního Čecha, vycítil už St. Vraz pravou podstatu Karla Borovského. »Nu najznamenitiji originalitet u Vašoj je književnosti gosp. Karel Borovský«, psal K. J. Erbenovi. »Njim može se književnost Vaša veoma obogatiti. Njegovo če pero mnogo pomači stvar Vašu, nu on sam teško če prijatelja pribaviti si, jerbo je dosjetliv — satirista.«

Dr. Branko Drechsler v studii »Stanko Vraz« právem dí, že tenkrát ani Češi sami tak hluboko nevnikli do duše Havlíčkovy jako Chorvat.

R. 1854 bylo u Němců zase zle. Němcová píše Al. V. Šemberovi dne 26. srpna 1854: »Máme mnohdy hladu dost.«

Dne 14. června 1855. oznamuje Al. V. Šembera K. J. Erbenovi (rodinná pozůstalost): »Od paní Němcové obdržel jsem včera psaní a dva výtisky Babičky. Vzkažte jí příležitostně po p. Vrťátkovi mé díky uctivé, až pokud bych sám jí nepsal.«

Dopis její je všeobecně znám.

Téhož roku koncem ledna vymohl Šembera u starého vlastence Jana Em. Doležálka pro Němcovou podporu 25 zl. Píše o tom K. J. Erbenovi v »doušce« takto: Ke konci měs. Ledna poslal jsem paní Němcové

---

[1]) Z mladé generace se St. Vrazovi nejlépe líbili: Havel Borovský, Zap, Nebeský, Rieger, Dr. Čejka, Vrťátko, Štorch, Štrobach a mladý Fingerhut. Mnoho úsluh mu prokázal Vrťátko.

Božena Němcová.
Podobizna z počátku let 40tých.

po dokt. Kunešovi 25 zl., kteréž jsem od zdejšího p. Doležálka[2]) obdržel. Posud jsem však odpovědi nedostal, zdali se p. Němcové ty peníze dostaly, i skoro mám za to, že se psaní mi poslané ztratilo. Nemohli byste se snad dověděti, jak to jest, prostředkem p. Vrťátka, kterýž k p. Němcové dochází? Majíť p. N—ou v domnění, že Bůh ví, odkud podpory dostává, a pročež jest při věci opatrnosti potřeba. Mně však na tom záleží, bych mohl p. Doležálkovi říci, co se s penězi mně svěřenými stalo.«

Němcová se 4. května 1855 omlouvá: »Hned, jak mi je pan Vrťátko odevzdal, psala jsem Vám a děkovala se Vám i panu Doležálkovi; o pravém dárci jsem pomlčela z j i s t ý c h příčin.«

Kdo p r a v ý m dárcem byl, dnes již nevíme.

Al. V. Šembera píše K. J. Erbenovi v tom rozhorlení v lístku bez vročení: »Paní N. psala mi asi před tydnem, že se tomu diví, že jsem listu, daného mi v měsíci únoru neobdržel, a přiložila toto: »Stává se často, že listy naše čítány bývají i od lidí, kterým listy nepatří, tím vědomím také psávám, ale to jest nehezky od těch lidí, když listy ani po přečtení na místo neodevzdají. Můj Bože, jestli i oni v nich ničeho nenajdou, co by je zajímati mohlo, nalezne ten, komu list patří, přece něco v něm, není-li pravda?

Jak vyrozumívám, tedy psaní p. N., v kterém mi děkovala za peníze zaslané, se ztratilo, ale i nynější psaní mělo adres roztržený, tak že nepochybuji, že se v Praze někdo do něho díval. Kterak pak může býti ale p. N. tak neopatrná, když ví, že se psaní její čtou (já jsem to prvé nevěděl), že mi pod mým jménem píše, adres sama napíše, pečeť svou přiloží, a ještě takovátо poznamenání, jaké jsem výše položil, přidává? Ač moje psaní jsou pouze literární a k humanitnosti se vztahující, již to by mi zde mohlo nemilou nesnáz způsobiti, kdyby se řeklo, že si s někým dopisuji, komu se nevěří. Řekněte tedy prosím příležitostně p. Vrťátkovi, aby připomenul p. N., by byla opatrnější. Ostatek podotkněte, že té žádosti, s kterou se ke mně obrátila, na ten čas nemohu vyhověti.«

Jak viděti, dopisy Němcové byly otvírány. Byly to časy reakce. O těchto dobách se mně pronesl baron Helfert: Tenkráte byl každý pod policejní dohlídkou — i ministři. Z korrespondence Al. V. Šembery se dovídáme, že byl i Ant. Beck, presidialista Bachův, pro své politické smýšlení a spolupůsobení při Vídeňském Denníku podezříván. Alois Jelen tu intrikoval. Anebo to byla vlastenecká policie?

Koncem června 1855 Němcová jela na Slovensko, ale za měsíc se musila již vrátiti do Prahy. Na podzim byl muž její propuštěn z finanční stráže »pro politické rejdy«. Šembera staral se ve Vídni o záležitost Němcovu.

[2]) Jan Em. D o l e ž á l e k (1780—1858) — viz Sborník Čechů Dolnorakouských 20—21. Psal o něm Rybička. Doležálek byl důvěrný přítel Dobrovského a dal zhotoviti jeho podobiznu. Byl to vynikající vlastenecký Čech, který odebíral každou českou knihu; patřil k nejlepším hudebníkům. Palacký za svých pobytů ve Vídni vždy ho navštěvoval (viz F. Palackého Korrespondenci a zápisky, 1902) a přečasto u nich v mladých letech býval »na klavírování«.

Dne 28. srpna 1855 píše K. J. Erbenovi: »Věc p. N. posud jest ve staré váze. Po mnohonásobném se poptávání dověděl jsem se konečně dnes, že to posud není u minist. fin., a že to tyto dni poháněli; kde to vázne, zdali tu neb kde jinde, toho mi vypátrati nelze. Jest nyní nový referent, rytíř Neuwall, jehož neznám. Snad se to ale nyní hne. Oznamte mou zvláštní úctu paní N. a politujte ji jménem mým; též jí řekněte, aby se na mne nehněvala, že jí nepíši. Učinil bych to dnes, ale pospíchám, chtěje list dáti p. Palackému.« Ale Šembera ještě dne 2. ledna 1856 o výsledku nevěděl. Píšeť v nedatovaném listu (datum jsem mohl ze souvislosti z listu Ant. Rybičkou odeslaného K. J. Erbenovi konstatovati) takto: »Což pak slyšíte o p. Němcové, jak se jí vedlo na Slovensku a mnoho-li nakořistila. Jeho záležitost jest prý snad již rozhodnuta, nevím ale jak.«

Ale brzy na to byl o neštěstí Němcových zpraven od Erbena. Píšeť mu dne 20. ledna 1856: »Osud p. Němcové velice se mne dotýká. Takž to chodí s jednoho na druhého. Nyní opět to úmrtí Štúrovo!«

Mimo to dává Šembera několikráte pozdravovati též Němcovou.

Počátkem let devadesátých učil jsem v aristokratických a úřednických rodinách ve Vídni česky. Mezi žáky mé patřil kníže Richard Metternich, bývalý velvyslanec rakouský v Paříži, kněžna Ed. Khevenhüllerová s mladým hrabětem, nyní knížetem Antonínem, rodina knížete Windisch-Graetze, tehdejšího ministerského předsedy, princ Filip Hohenlohe, nyní jako mnich Beuronský Pater Konstantinus, hrabata Thunové, hr. Arnošt Harrach, baron Sterneck-Doudlebský, mladý Habětínek, syn bývalého ministra z aery Hohenwartovy, a pak slovutný učenec, akademik Heinzel, professor germanistiky, s nímž jsem čítával Svatopluka Čecha a Vrchlického.

Většina »žáků« mých byli dospělí pánové; kníže Metternich mohl býti mým dědečkem. Byltʼ synem velikého kancléře Václava, který řídil osudy Evropy; — téhož, který byl přítelem vévodkyně Zaháňské[3]), jako Alfred Windisch-Graetz. Většinou znali několik jazyků a byli sami též literárně činní, jako kníže Richard, nebo princ Filip Hohenlohe. Nynější předseda panské sněmovny, u něhož jsem učil prince a tři princezny, je velice jemná literární hlava, pí. kněžna Khevenhüllerová, tato vzácná dáma, viděla celý svět. Heinzel byl učenec evropského jména. A těmto žákům měl jsem předkládati zajímavé, umělecky dokonalé, a zase česky národní prosaické plody našeho písemnictví.

Nikdo dnes neuvěří, jaké obtíže jsem míval ještě před dvaceti léty, nežli jsem našel skvostnou novelku českou, která by bývala chutnala mým literárním gourmandům. Naše písemnictví se za dvacet let jak kvalitativně, tak kvantitativně netušeně rozmohlo; podobně, jako literární historie za posledního desítiletí.

[3]) O Mitavě, bývalém sídle vévod kuronských, kde též odpočívají, srovnej feuilleton dr. J. J. Svátka v »Pražských Novinách« 10. října 1912.

Zkoušel jsem s mnohými spisovateli, vracel jsem se obyčejně zase k Nerudovi, ale perlou nad perlami, která se vždy líbila, byla a zůstala přece jen »Babička«. Bylo to něco přímo zázračného, jak tato jednoduchá dívka v národním kroji dovedla okouzliti tyto aristokraty duchem a rodem. Ta prostota, přirozenost a opravdovost je unášela; pak si jazyk její brzy osvojili a dělali pěkné pokroky. Uměl jsem již celé partie nazpaměť, ale — »Babička« se četla znova. Jen na jedno slovo si vzpomínám, že vždy tvořilo překážky, byla to »sušírna« (Darre, Dörrhaus), kterou znali jen ti, kdo byli z Čech nebo z Horních Rakous.

Vnitřní vroucnost a procítění sujetu činí ji tak přesvědčivě českou a to vábilo ony čtenáře, kteří si vážili těchto vlastností u našeho národa.

A když se mne Němec táže, koho bych mu z české literatury zvláště doporučil, začínám Vrchlickým, Zeyerem, Nerudou, a zvláště mu na srdce kladu »Babičku«, ač je bohužel špatně do němčiny přeložena.

Ale nikoliv ve všech svých povídkách byla Němcová tak šťastná jako v Babičce. Němcová měla neobyčejný talent reprodukční tam, kde jde o řeč a přirovnání obyčejného lidu, ale kde sama se pouští do úvah, filosofování, kde se stává romantickou a sladce sentimentální, tedy kde píše l i t e r á r n ě, tam stává se nepřirozenou. Je to obyčejný úkaz u lidí, kteří se naučili teprve jinému jazyku. Slyšená fráze jim zůstane v paměti, ale ve vlastní stylisaci zápasí s obvyklou fraseologií. Ostatně jazyk i nejlepších stylistů bývá nepřirozený, uměle dělaný, zvláště u velkoměšťáků, kteří jsou vzdělaní i na cizích jazycích. Mimo to Němcová zápasí často s gramatikou, hlavně u přechodníků — což se arci její »ženskosti« a vzdělání odpouští — ale mnohou chybu jest přičísti na vrub jazyku z let 50tých. Často kolísala, viz ku př. formu: přijmula vedle přijala; za to zná formu napatý, v severních Čechách obvyklou.

Vůbec j a z y k Němcové a s l o v e n č i n a její jsou podnes otevřená pole pro filology. Tato žena měla ohromnou paměť pro dialektické formy a rčení, jak v povídkách jejích z Domažlicka a Slovenska viděti. Po té stránce vynikla i nad mnohého češtináře, ač si zákony dialektické nedovedla sama odvoditi. Ale Genius jazyka a literatury stojí na štěstí nad mechanismem normální gramatiky.

R. 1907 o prázdninách napsal jsem do »Moravské Orlice« řadu feuilletonů, k nimž mně podnět dali Holečkovi N a š i. Hledal jsem v nich naši národnost, českou duši v literatuře. Později vydal jsem je separátně v brožurce »Příspěvek k psychologii českého lidu. »Naši« od Josefa Holečka.« O tomto thematě psal jsem též v »Moravsko-Slezské Revui« roku následujícího. V oné brožuře píši též o Boženě Němcové, zvláště o v z n i k u »Babičky« podle vypravování bývalého professora P e t r á k a, které mně laskavě sdělil p. uč. Josef Lelek. Ale stati této si v Čechách nikdo nevšíml, ba ani ne kritikové mé brožurky.

Aby zcela nezapadla, otiskuji ji tuto v zkrácené formě:

V literatuře české nejzdařilejšími pendanty k »Našim« jsou nestárnoucí, vždy milá, zlatá »B a b i č k a« Boženy Němcové a »R o k n a v s i« Aloisa Mrštíka. Na jedné straně Čechy, generace dřívější — Babička má dnes již zvláštní kulturně-historický a sociologický význam, — s druhé strany Morava z časů našich. Mají mnoho společného; děj obou jest zapuštěn do kola obyčejů jednoho roku.

V »Babičce« však máme hlavní osobnost sahající kořeny až do dob osvícenských z konce 18. století; stav selský není tu posunut na přední místo. Vidíme tu galerii osobností vztahujících se k životu »Babičky«, která representuje zidealisovanou, dobrou duši českého venkovana, poměry osobností těchto navzájem k sobě, život jejich, zvláště pak vztahy k šlechtě, které jsou zde s jiné strany rozbírány nežli u Holečka. A vedle nich cítíme přírodu východočeskou a prožíváme rok života našeho lidu, který se stále vrací jako živý pramének.

U nás se myslí, že »Babička« přišla do tisku tak, jak ji napsala Němcová. Ale zrovna u této práce a snad i u jiných víme, že byly ještě od jiných korrigovány, a to jak stylisticky, tak také v částech i obsahově. Jakou měrou se to dálo, nedá se dnes zjistiti, dokud nemáme původního rukopisu Němcové. V tajuplné věci této vystupuje opět záhadná osoba pátera a katechety Václava Štulce, o jehož kroutivých očích a starostlivých vzdechách štiplavě vypravuje J. V. Frič.

Pan učitel Lelek v Jičíně, vydavatel čítanky prof. Petráka (1837—1898), sdělil se mnou, co mu nebožtík Petrák, spolubydlící Bendlův, vypravovával o Němcové.

Petrák pocházel ze Skočic u Vodňan; literárním povzbuzovatelem jeho byl Josef Erben a krajan jeho prof. Ant. Majer, který nejspíš Petráka doporučil Štulcovi. Petrák byl Schwarzenberským stipendistou a bydlil s Bendlem u Štulce; Bendla zvali žertovně »Fabianem Čočkou«.

Podle vypravování Petrákova — byl to zvláštní podivínský samotář s černými brejlemi — přinášívala Němcová rukopisy své v košíčku Štulcovi, když chodila na koupi. Tyto rukopisy odevzdával Štulc obyčejně Bendlovi, aby je opravoval; prof. Petrák byl toho svědkem, ba někdy sám v tom Bendlovi vypomáhal.

S tím shoduje se, co víme o stycích Boženy Němcové s překladatelem Puškina do češtiny a co vypravuje o něm Frič v IV. díle »Pamětí« několikráte, jak o stycích svých s ním, tak jako o vydavateli »Rachejtlí«, které vycházely v Jičíně r. 1855 a 1856.

Na str. 413. vypravuje Frič, že dal přeložiti Bendlovi Gogolova »Revisora«, zač mu pomohl k novému černému obleku, až pak mu Frič pro něco lehkovážného ukázal dvéře. »To si však vzal příliš k srdci, neboť běžel rovnou k páteru Štulcovi, jehož v dešperaci za všechny hříchy své literární odprosil, a dostav rozhřešení, vandroval do budějovického semináře.«

Frič věnuje Bendlovi ještě obšírnější pozornost. Vykládá, že Bendl učil Němcovou ruštině a kterak zbytečně se oba přivedli do řečí, a jak Štulc chtěl materielně zajistit Němcovou, bude-li psáti pobožné povídky pro kate-

lické listy. Němcová napsala nějaký závadný dopis, pomocí jehož chtěl Štulc úmysl svůj provésti. Němcová ho vyhnala, »Babičku« připsala hraběnce El. Kounicové, ale v nadějích se zmýlila.

Pan učitel Lelek došel k učitelce sl. Doře Němcové v Jičíně, aby se jí vyptal na styky matky její s Václavem Čeňkem Bendlem. Uveřejňuji doslova dopis tohoto přítele svého: »Slečna říkala, že byla u ní již slečna Gebauerová v té věci. Sama dobře se pamatuje na Bendla, který je navštěvoval v Praze od r. 1853 až do smrti matčiny, zejména o prázdninách.

Byl vysoký, štíhlý mladík, tmavovlasý, bystrých očí, nosil brejle. Když byl asi dvě léta v semináři (ve kterém, slečna neví), posílala mu tam paní Němcová pečivo, začež vždy žertovně děkovával. Měl dlouholetou lásku, jménem Annu, se kterou si dopisovával na Moravu; pocházela však z Čech. V Jičíně dle paměti sl. Němcové Bendl v těch letech nežil, ani když vydával »Rachejtle« u Kastránka, což mu snad vyjednal Štrauch nebo jiný známý. Do »Rachejtlí« přispívala Božena Němcová také.

V jednání a chování byl Bendl dle paměti slečniny uhlazený, vtipný, výmluvný. Se slečnou Dorou, tehdy dospívajícím děvčátkem, žertovával, že si ji vezme k sobě za hospodyňku na faru. Na kněžství se dlouho nemohl odhodlati, až když se mu láska chystala vdáti — a když nebylo pomyšlení, aby se »pouze spisovatelstvím« uživil.«

Máme-li na paměti tyto věci, zvláště styk Němcové s páterem Štulcem, pochopíme, proč Němcová líčí dobré lidi s ušlechťující mravnou tendenci a také lidi nábožné.

A přece je a zůstane »Babička« perlou české literatury. Psána byla za nejtěžší doby a za smutných okolností, ač by se zdálo, že právě dílo takové ceny vyžaduje naprosté duševní rovnováhy a největšího klidu. Ale veliká životní práce diktuje si sama klid a v práci umělecké nalézá autor také potřebného uklidnění a mravní radosti. Bylo tomu tak u Mickiewicze, když psal nesmrtelného »Pana Tadeusze«, bylo tomu tak rovněž u B. Němcové, když své chef-d'oeuvre skládala.

Hlavní osoba »Babičky« je krásným typem dobré české ženy; kdo pozoroval »babičky« u několika jiných národův, jistě poznal, že naše české babičky mají jakousi gloriolu lásky a něžnosti pro vnoučky.

Jako vídeňský Čech a vydavatel »Sborníku Čechů dolnorakouských« nesmím zapomenouti na zásluhy Němcové, které měla o nadhození otázky naší národnosti ve Vídni.

Že Čechové, zvláště Moravané, ode dávna přicházeli do hlavního města, to jest jisto. Zde vycházel krátkou dobu r. 1761 český deník, před sto lety Hromádkovy Vídeňské Učené Noviny, a od let třicátých, čtyřicátých konány tu besedy a slavné slovanské bály, které shromažďovaly nejvyšší kruhy a všechny vlastence slovanské společnosti. Známé byly besedy, které poctila jednou návštěvou i matka tehdejšího císaře Ferdinanda, většinou v Žofínských sálech provozované; na bály se chodilo ke Sperlovi

do Leopoldova, kde se vůbec rádi Čechové shromažďovali. R. 1854 odevzdán Čechům po vuli císařově též kostel na Nábřeží (Maria am Gestade).

Českého člověka ve Vídni tehdy representoval živnostník a řemeslník (který se brzy poněmčil a stával se z něho obyčejně »bodrý Vídeňák«, hlavní nositel »Gemütlichkeit«, jenž chodil na »Volkssängery« a nejsrdečněji se smál strašlivým vtipům a grimassám, házeným po »Böhmovi«). Pak tu byl ubohý český učedník—mučedník a služka, bez nichž se Vídeň po dnes obejíti nemůže. V posledních desítiletích hlásí se tu k rodnému jazyku český intelligentní úředník státní, bankovní, máme tu již svůj střední stav, ale před 50—60 lety bylo po řídku takových zjevů.

Božena Němcová byla první, která ukázala na problém vídeňského Čecha, v první řadě učedníka a služky. O Češích vídeňských bývaly zmínky ve Vesně, Josef Jireček napsal o nich kaleidoskopické obrázky do Pomněnek na oslavu svatby císaře pána 1855, kde ukázal na zvláštní nárůdek vídeňských Čechoslovanů, ale všeobecně na ně upozornila v literatuře Božena Němcová. Otázkou učedníků se obíral později zasloužilý vídeňský vlastenec Fr. B. Ševčík v pojednání: Máme-li posílati učně do Vídně 1870. Učedníky do Vídně vyprovází Rais, líčí cestu jejich k Vídni, — látka podobná s Dobrým člověkem —, v posledních desítiletích máme vídeňský román »Za štěstím« od Klostermanna, zvláště trefně líčící různé typy a příhody našich přistěhovalců ve Vídni, pak několik povídek (v mém Sborníku, ve Sborníku Akademického Spolku), až po romány Jana Janče a Ad. Brabce; též Slovinec Cankar vybírá si mnohou látku s českými lidmi z Ottakringu. V letošní »Ročence« Matice Vídeňské jest několik obrázků ze života vídeňských Čechů. A v této literatuře má velice čestné místo Božena Němcová.

Jsou to Domácí nemoc (1846 v »České Včele«), Baruška (1853 v »Koledě«) a Dobrý člověk (»Posel z Prahy«, 1858). Mají společné vady i přednosti. Jsou psány pro lid s tendencí mravoučnou, vlasteneckou, mají poučiti a povznésti čtenáře, je tu městská povídka ve službách mravouky. Obyčejně ji vidíme v povídkách vesnických. Zle je, kde Němcová rozvažuje, vykládá o lásce nebo o umění; tu narážíme u ní na nepřirozenost, sentimentálnost, romantičnost; některé scény, jako svatba v »Barušce« a svatební cesta do Říma, jsou hotové nemožnosti; také zauzlení v hotelu — jakémsi veřejném domě — je nepravděpodobné, jako zjevení Hájkovo (deus ex machina) ke konci »Dobrého člověka«.

Kde Němcová horuje, vykládá, vlastenčí, chce povznášet, tam není svá; vzdává tribut své době. Ale kde zasáhne do života, tam je zcela ve svém živlu, a takové passáže jsou nejcennější z těchto povídek. Kdyby byla seškrtala některé rozvleklé partie z Dobrého člověka, byla by to povídka, která klidem vypravování a jistotou pozorování by patřila k nejlepším, ba hned za »Babičkou« by stála. Kus »ženské otázky« odehrává se v těchto povídkách.

Domácí nemoc. Nám Čechům »se stýská« po tatínkovi, mamince, po rodné zemi, modernisté jsou zachváceni nostalgií, Němec má Heimweh. Tuto zlou nemoc potkáváme později opět v »Karle« (1855).

»Doma jsme, chvála Bohu!«

»Doma jsme! — Zlaté Čechy! — Už je šlaka zle!« Vojáci házeli čapkami do povětří, smáli se, výskali a mnohý stál v němém pohnutí.«

Léta žijeme v cizině, ale pak to na nás padá: musíme domů, vidět své lidi, vylézt na Bradský kopec, odkud přehlížíme romantické, úrodné, krásné Jičínsko. A slzy kanou z očí; není možno pronésti, co cítíme.

České děvče přišlo do Vídně k strýčkovi, učiteli. Strýček s ní chodil i k Sperlovi; ona neumí německy, nic jí tu netěší. Ta radost její, když slyší české slovo! U žádného národa na světě není krajanský cit tak vyvinut jako u nás. České děvče se seznámí s Moravankou, babičkou. Pro nás zcela obyčejný obrázek, desetkrát, třicetkrát již pozorovaný. Povídka je přejata z druhé ruky, ale čte se pěkně.

R. 1851 byla Němcová ve Vídni, ubírajíc se za svým mužem do Uher. V krátké době bystře prohlídla naše poměry. Druhá vídeňská povídka její, »B a r u š k a«, trpí velikou nepravděpodobností; ale přece jsou tu mnohá pěkná pozorování o poměru české služky k pánům. Bystře vystižena je marnivost lidí v Čechách, kteří se chlubí, když mají dítě ve Vídni. A to obyčejně dělá dluhy a dře se na šaty, aby se mohlo fintit. První je, že Moravka odloží svůj kroj. A ze Slavíčka tu udělají »Schlafitczek« — — »der klane Mann« ve Vídni dělá dosud opravdové metamorfosy ve svém jménu.

Baruška měla sice všechna p —, ale v blahobytu žijící kojná a kuchařka jí otravují život a činí morální nástrahy. Kačenka dává Barušce naučení: »Amen, Baruško, sprosté děvče nic nezačínej s pány.« »Čtveráci jsou všichni, pasou po kráse a hezké děvče jak by pohltit chtěli« — ale malíř Lesenský pomátl Barušce hlavu. Dobře odpozorovány jsou obrázky ze života prostitutek; t a k tu česká děvčata po dnes zapadají, klesají. Paní Milínská je příliš idealisovaný, nemožný anděl. Němcová ráda nanáší příliš černé a jasné barvy; naivní jest její ponětí o malířství (Jen ji vymaluj hodně krásnou).

Poučení zní: Dejte holkám vzdělanost! Povídka má jaksi osobní osten proti klepavým, všedním paničkám, které do kávy rády namáčely služebnictvo. »Ty hrdé bezsrdečné paničky nezvaly jí rády do svých spolků.«

Tato povídka nemá reálního podkladu. Romantická nemožnost a nepravděpodobnost z ní čiší.

Vysoko nad ní stojí »D o b r ý č l o v ě k«. Předností její jsou plastika při malování zašlého typu českého »formana«, jenž dojížděl měsíčně z Náchoda do Vídně, vedle toho obrázky ze života českého učně a služky ve Vídni.

Němcová miluje podle zvyku tehdejší doby důkladné popisy osob, zvláštní ethnografickou zálibu má pro kroj. Osoby mluví jadrně, kde jsou přirozené; autorka je blízka srdci obyčejného čtenáře a šťastně zachycuje vznik lásky Hájkovy i různé etapy, jak se jeho láska k Madlence vyvíjí.

Ve Vídni je život těžký. »Nepřejte si vídeňské služby, tam je služba těžká. Co si ve Vídni vysloužíte, to vám draze přijde, mnohá to i životem

zaplatila.« Slova tato platí po dnes. S dvacetníkem a bochníkem chleba chodili hoši do Vídně na učení. Buď tu zahynuli, nebo se z nich stali »Urweanři«.

Paní Kateřina je vzorem dobré české ženy ve Vídni, a její muž Michal typem vymřelé již generace Vídeňáků, kteří byli »gemütlich«. Česky se ve Vídni arci nenaučili, na to neměli dosti ohebného jazyka, ale Čecha měli rádi. Ve Vídni byli už čeští mistři, kteří měli české sebevědomí; zvláště v západních okresích, kde duší jejich byl Hora (viz jeho článek ve »Sborníku Čechů dolnorakouských«.) Scéna služebných děvčat u kašny před sv. Štěpánem je zbytečně rozšířena. Ševcovští kluci si zpívali tenkráte zapomenutý dnes Gassenhauer »Popelář«. To je čistě vídeňské; věčná z v ě d a v o s t je údělem všech Vídeňáků; něco se mihne a už tu stojí zástup lidí a dívá se vzhůru, a nikdo neví proč, až švícko posměšně vykřikne: »Kuchařky tu vystály důlek!«

Panička Madlenčina je z oné generace Vídeňáků, kteří myslili o Čechovi, že je buď rozený muzikant nebo — zloděj. Po narození sáhl buď po penízi nebo po houslích. Arci to také připouštěli, že chce-li kdo do nebe přijíti, musí znáti aspoň trochu česky, poněvadž i sv. Petr uměl česky. V povídce této jsou různé typy našich českých lidí ve Vídni. Hodní, dobří, lehkomyslní snílkové, blouznivci se zásadami vyčtenými z romantických románů střídají se tu jako v životě; a ti tam v Čechách jsou trpěliví, passivní, čekají celé půldne na zprávy od svých milých z Vídně. Nevědí, jaká je cena času, jen když uslyší slovo o svém člověku ve Vídni. To jsou lidé zlatého srdce. Ani na náš Prater Božena Němcová nezapomněla. Do tajností jeho nepronikla. Jak se změnil za čtvrt století, co zde bydlíme! Známe Prater — vždyť i větší díl tohoto pojednání jsme psali pod kvetoucími kaštany Prateru — a přes to přese vše, že se místnosti a podniky jeho k nepoznání změnily, zůstává v něm život skoro týž. Čeští muzikanti, čeští lidé tu utrácejí své mládí, peníze . . . Skoro jako před 50 až 60 lety.

Ve Vídni nevědí, co jsou žně! čili jinými slovy, tehdy nevěděli, co je boží příroda. Dokud tu nebyla městská dráha a tramway nešla až do předměstí, byla vycházka do Schönbrunnu nebo na Schmelz již hotovým výletem. Dnes je arci zcela jinak. Ale ještě r. 1895, když jsme před sv. Petrem a Pavlem jeli na národopisnou výstavu do Prahy, hltal můj přítel, známý malíř, vlnící se žito . . . do konce června neviděl obilí, a tedy ani přírody.

To jsou jemná pozorování, která Němcová v této povídce již všechna má. Mnoho je tu sice sentimentality a romantiky, ale též mnoho správného pozorování ze života vídeňského Čecha. Povídka končí šťastně.

»Když bujné koňstvo k české straně obrátilo, utřel poslední slzu s líce Madlina a bohatším cítil se býti krále.«

»K č e s k é s t r a n ě!« — »K č e s k é s t r a n ě! . . .«

Dr. Hanuš Jurenka.

»Poslední sen Němcové o štěstí.« Asi z r. 1854 — začátku r. 1855.

V dopisu Bendlovi Němcová bez ohledu se přiznává: »Pro mne ale byl jediný, jehož jsem stavěla nade všecky vás! . . . Já nezkoumala, zdali hoden toho, protože jsem ho milovala. Snad ho bude dosti ženských ještě milovat, ale tak bezohledně a vroucně žádná, ani žena, ani děvče (to dokonce).«

Byl to poměr »třicátnice«, která myslila, že našla ideál svých snů. Jurenku, zdravého medika s otevřeným hledím a liberálními zásadami, poznala v témž domě, kde sama bydlila, pod Emauzy. Žil spolu s matkou.

Již otec Hanušův byl zajímavá osobnost. Narodil se r. 1800 v olomúckém kraji v Jakubovicích (Jockelsdorfu) a v žádosti své r. 1849 podané politické organisační kommissi podotýká, že umí německy, česky (čechisch), slovácky, rusínsky, latinsky a italsky slovem i písmem.

Politicko-právnické studie konal ve Vídni; měl též zkoušky soudcovské, načež se stal neplaceným adjunktem v českém Eisenberku na Moravě. Odtamtud přišel na hr. Wallisovské panství do Kolešovic a Vysokého Libína v rakovnickém kraji jako justiciár, později přijal právní správu hr. Meravigliského panství v Olešné, kde byl též zástupcem horního úřadu (1837). R. 1828 dne 6. ledna se oženil s Kateřinou Gammischovou[4]), dcerou poštmistra v Kolešovicích; nevěstě bylo 17 let. Byla vychována po německu, ale cítila česky; muž její byl vždy uvědomělým Čechem. Hanuš psával rodičům mnohdy německy se zřetelem na matku, ale listy jeho jsou prodchnuty českým duchem.

Když Jurenkovi v státní službě málo platili, pronajal si panství Brandýské nad Orlicí, tehdy Waldštýnské. Ale obchodu tomu nerozuměl a odebral se do Prahy, kde chtěl vstoupiti opět do státní služby. R. 1846 však najal na tři roky Starayovy lesy v Uhrách, z nichž mínil vyzískati hodně. Měl 4 děti; jednu dceru, Valentinu, si vzal místodr. rada Voženílek[5]), žije dosud v Praze; druhá Žofie, se vdala za sekč. radu Erbena, zemřela r. 1902; synové byli Engelbert a Hanuš (* 19. dubna 1831, † 27. ledna 1882).

V Uhrách stihla ho epidemie a r. 1848 byl v podezření, že je »Rakušan«; přepadlo ho 18 honvédů, ale bránil se jim statečně, až ho ruští vojáci vysvobodili. Ač byl v nebezpečenství, povzbuzoval Slováky a Rusíny, aby zůstali věrni svému panovníkovi, což také učinili, jak v žádosti své dosvědčuje. Zde však ztratil zbytek svého jmění, 7000 zl.

Rodinu poslal r. 1848 zpátky do Prahy.

Po návratu z Uher zažádal o místo konceptního úředníka v Čechách, dne 14. listopadu 1849. Nejprve se obsazovala místa juristů, později účetních a jiných úředníků; hlavní slovo tu vedl Dr. Strobach. Dne 8. ledna 1850 byl jmenován členem zemské kommisse pro vyvazování pozemků

---

[4]) V jiných dokumentech psáno »Gamisch« (Gamiš).

[5]) Býval okresním hejtmanem v Chrudimi, později radou při místodržitelství, měl referát živnostenský.

v Čechách (Mitglied einer Grundentlastungs-Bezirkskommission in der Eigenschaft eines rechtskundigen Beisitzers) s platem 120 zl. měsíčně. Téhož roku 25. máje jmenován pro výborné služby »řídícím kommissařem« (leitender Kommissär) se stálým služným 1500 zl. A když koncem r. 1851 se stal v Čechách nějaký »unliebsamer Fall« dostal Jurenka od presidenta zemské kommisse Obertrauta důvěrně-úřední nařízení »unter eigener strenger Verantwortung, die Ihnen unterstehenden Kommissionsmitgliede rücksichtlich ihrer politischen Gesinnungen und Haltung auf das strengste zu überwachen, und jede in dieser Beziehung gemachte Wahrnehmung unverzüglich zu meiner Kenntniss zu bringen.« Tak ta nešťastná absolutistická perioda začala

R. 1853 zastupoval Jurenka okresního hejtmana v Příbrami, ale úřad jeho se mu z politických příčin znechutil.

A jak byl upřímný, napsal »nahoru« žádost, že se pro politickou službu nehodí, aby ho přeložili k nově zřízenému n o t á ř s t v í, což se také stalo. Dne 17. února 1857 byl jmenován notářem v Žamberku, ale dříve již byl v Březnicí, kde též choť jeho podle notářského zákona z r. 1855 za něho složila kauci.

Notář Engelbert Jurenka zemřel 19. října r. 1873. Byl to poctivý a rázný Čech. V takových rodinných poměrech vyrůstaly děti jeho. Jak uvedeno, měl dva syny, a dvě dcery. Starší syn E n g e l b e r t Boh. narodil se 11. listopadu 1829 v Kolešovicích, gymnasium studoval od r. 1840 v Litomyšli, r. 1845 přešel na gymnasium v Moravské Třebové. Na filosofii (obdoba 7. a 8. třídy gymnasia) byl v Praze 1846—47. Potom studoval práva. Roku 1849 udělal zkoušku z obchodního a směnečného práva u Haimerla. R. 1852 přijat za praktikanta, dne 3. února složil 1852 přísahu, ale již r. 1854 zemřel.

Engelbertův bratr H a n u š studoval medicinu. Gymnasium studoval spolu s bratrem; ale vysvědčení se nezachovala. R. 1848 byl zapsán na filosofii v Praze. To byli již »páni«; filosofové nosili hůlky, dělali zkoušky semestrálně.

Opisuji do slova jeho vysvědčení.*)

Zahl 122.

Semestral-Zeugniss.

Herr Jurenka Johann, Unterrichtsgeld zahlend, Kolleschowitz in Böhmen gebürtig, hat den Vorlesungen über die Lehrgegenstände des zweyten Jahrganges der philosophischen Studien im Studienjahre 1848 an der k. k. Universität zu Prag beigewohnt, und bei den öffentlichen Prüfungen des ersten Semesters folgende Klassen erhalten:

Lehrgegenstand:	Fleiss im Besuche der Vorlesungen:	Fortgang:
Religionswissenschaft	sehr fleissig	erste Klasse
Philosophie	sehr fleissig	erste Klasse

*) Laskavostí p. sek. r. Dr. Eg. Erbena.

Physik	sehr fleissig	zweite Klasse (přeškrtáno) erste Klasse Petřina
Lateinische Philologie	sehr fleissig	erste Klasse
Allgemeine Weltgeschichte	sehr fleissig	erste Klasse

Sein sittliches Betragen war den akademischen Disciplinar-Vorschriften vollkommen gemäss.

Zu Urkunde dessen haben wir gegenwärtiges Zeugniss mit unserer Unterschrift und mit dem Siegel des philosophischen Studiendirektorats bekräftigt.

Prag, am 13. März 1848.

Professoren:
J. Padlesak
J. Exner
Petřina
Canaval
Winter

Zeidler,
k. k. Direktor
der philosophischen Studien.

Hanuš chodil též na »Landwirtschaft« na českém stavovském technickém institutě v Praze; dne 30. března dostal známku první třídy od prof. Dr. Jos. Lumbeho za ředitele Chanowského.

Bouřlivý rok strhl také jeho. Máme legitimaci jeho bratra z legie studentské:

Herr Engelbert Jurenka
gehört zur Cohorte Jus.
Centurie 4.
Tupay,
Centurio.

Wesselý,
Tribun.

Též Hanuš patřil do legie. Tenkráte bydlili Jurenkovic v Hybernské ulici č. 1001. Nerozlučným druhem jeho byl Julius Grégr. Sestra Hanušova Žofie (pí. Erbenová) chodila na hodiny na Malou Stranu a byla již v nebezpečenství; ničeho nevědouc o nastalé bouři, prozpěvovala ještě při klavíru. Ale do bytu vrazili dva mladíci s nasazenými bodáky, kteří upozornili pannu na vážnou dobu a doprovodili domů přes kamenný most. Byli to Julius Grégr a bratr Hanuš.

U Jurenků bylo jakési centrum české vlastenecké společnosti v Praze. Přicházeli tam bratří Grégrové, Hajnovský (později ředitel gymnasia v Mladé Boleslavi), Sladkovský; ze společnosti této žije dosud J. E. dr. Habětínek, kdysi ministr v ministerstvu Hohenwartově, konečně předseda nejvyššího soudního dvoru. U Jurenků se deklamovalo, zpívalo, pořádaly se zábavy, besedy.

Hanuš byl bodrý, veselý medik. Rád zpíval píseň »Nad Berounkou pod Tetínem«, a pak »Až já budu vartu stát«.

S bratry Grégry ho poutalo do smrti vřelé přátelství.

Později se Jurenkovi přestěhovali pod Emauzy, kde došlo k lásce s Boženou Němcovou. Hanuš měl d o b r é s r d c e a podporoval chudáka Němcovou. Když věc se rozhlásila a nedělala dobrotu, vložil se do toho páter Václav Štulc, Hanuš vystřízlivěl a bylo konec. Ale Božena nemohla zapomenouti.

Roku 1855 dne 26. října psal takto své sestře Žofii (Erbenové). Je to list pro něho zvláště charakteristický:

Předrahá sestro!

Neočekávaje psaní od Tebe, dušičko zlatá, píši Ti zase, poněvadž mám příležitost; času arci nemám nazbyt, ale což, sestře musí míti bratr vždy času, a nesmí bráti na to ohled, má-li sestra chutě psáti čili nic. Vidíš, milá Žofie, Ty si také někdy musíš na Hanuše vzpomenouti, sic bych docela zapomněl od ženské ruky psané čísti, neb žádná ženština mně nyní nedopisuje, Anna, ta byla jen přítelkyní, po svatbě se z toho přátelství vyspala, arci si z toho mnoho nedělám, poněvadž jsem ještě v čas tuto dobrou duši seznal; její sestra Marie ta mně nepíše, neb jest provdána; inu, bojí-li se, že ji mým psaním poskvrním, nechť to též nechá... A nyní naše sestřenice, proč pak ta nepíše, zapomněla? toť nemůže být, rozmyslila se jinak! to by bylo podivné — neboli snad nesmí psáti, toť by byla příčina — ale proč pak by nesměla? — kdybych měl aspoň jistotu, vždyť jsem dosti mužem, i ten klam snésti. Vidíš, sestro, tedy jsi Ty jenom ta jedinká ženština, na které celá má duše lpí, Ty jsi ta jedinká, na kterou se mohu se vší důvěrou spoléhati, že mi zůstaneš vždy věrna, Ty jsi jenom ta jediná, která mne nikdy nezklame, Tys mě milovala vždy, Ty mě nyní miluješ, Ty mě budeš milovati, a jest-li pak pravda, Ty budeš jednou všecky mé radosti i plesy, všechny moje strasti i žaly sdíleti, Ty neztratíš nikdy důvěru ve mě, a jestli mě někdy celý svět stíhati bude, jestli každý na mne zapomene, a jestli se mnou vše opovrhovati bude, pak budu ještě Tebe, sestro drahá, míti, pak mi zbude ještě jedno vřelé srdce, které budu moci k svým prsoum přivinouti, a pak sobě vespolek zapláčem; — a svaté budou ony slané kapky, neb svět špatný je nezneuctil. Protož, sestro, miluj mě aspoň polovic tak, jak já Tě miluji, a buď ubezpečena, že já Tě nikdy neopustím, jakož i já na žádného nezapomenu, který mě miluje, a byť by byl i pro mě na vždy ztracen.

Ten svět nemá bez toho nic lahodného nežli ten rodinný svazek, a kterému i ten trhne, ten nechť se sám s toho světa sprovodí, neb to zvíře v poušti je šťastnější nežli on, i to zvíře poutá touha na rodinu i na rodiště.

Protož, sestro, nedbej na to, mrzí-li Tě něco, ten, který Tě vždy miloval, každý z rodiny, ten Tě bude vždy milovat, a stáhnou-li se také mračna nad našimi hlavami, plachý vítr je brzo rozžene, a bije-li také hrom v naše srdce, přece jest Tobě popřán lahodný dešť, totiž slze; bolí-li Tě něco, můžeš si zaplakat, a vidíš, mně již ani slze nejsou popřané, já se již někdy o to pokusil, si zaplakat, ale ten ulehčující pramének již vyschnul, a mně nezbývá nic jiného, nežli se o své filosofické zásady opírati; můj rozum mně

musí pak z toho bláta vypomoci. — Však síla má tak brzo neklesne, a kdyby i vše vůkol mne bolu podlehlo, budu předce jasným čelem státi a vyzvu osud v boj a pak uhlídáme, podlehnu-li — čili nic.

To jsem toho nažvastal, a Ty tomu snad ani neporozumíš, to by mně bylo velmi líto, sestro; pomni jen, stíhá-li Tě kdy osud, že pro Tebe bdí Bůh na věčnostech, který Tě někdy za vše trpké odmění.«

Potom přechází na Prahu a začíná u svého já.

»Tedy nomero Ains baron Janek z Honzovic, totiž pan salva venia noch immer Candidat der Medizin und Chirurgie atd. atd., oh, titulů bych Ti napočítal hrůza mnoho, že by Ti vlasy k nebi strměly a že bysi jako dvounohý jezovec vypadala, je-li pravda. Víš, moje psaní jest jako ty nové polky, nejdříve přijde introdukce, že už slze člověku do očí se derou, a pak hopsa hejsa do kola. Tedy, abych na sebe se vrátil, však bych se byl brzo ztratil, jaký div, kdybych se nebyl našel; malým jsem dosti k tomu, ale mého bůžka, totiž mně zrůstající břicho, to bych předce měl uzříti« —

Konec na druhém listu schází.

Hanuš psal, jak mluvil a myslil; psal mnoho o ženských, obsah je romanticky-sentimentální, místy humoristický, až kousavý. S orthografií byl na štíru; čárek rozdělovacích skoro nepsal.

Po doktorátu se usadil v Březnici a oženil se s Karolinou, sestrou zemského insp. Ant. Tille, dcerou březnického sládka. Vdova po něm, stařičká dáma, dosud žije u své dcery, paní Kožíškové, choti školního inspektora v Poděbradech. Syn Cyrill, inženýr, je majitelem továrny na Smíchově.

R. 1861 čteme Jurenku mezi spolupracovníky časopisu »Poutníka od Otavy«. Napsal též pojednání o krvi.

V Březnici byl též lékařem hr. Pálffyho; v městě a okolí byl nesmírně oblíben. Za války srbsko-turecké odešel na bojiště. Byl duší spolku ochotnického, ač i jinak hrál první vlasteneckou úlohu v městě, kde se stal purkmistrem. Od r. 1880 churavěl.

V posledních dopisech, většinou blahopřáních, žaluje na patronku sesestřinu, sv. Žofii (15. května). Ale bývá při tom ještě veselý. »Potom že neměli ti naši předkové pravdu, když si udělali přísloví: Do svatého Ducha, drž se kožicha, po svatém Duchu, nespusť se kožichu. Ano a my zadkové držme se toho, co nám předkové odkázali.«

V listu ze dne 14. května 1881 sestře Žofii (Erbenové) zaslaném, touží po jihu. »Potrval bych tam od sv. Bartoloměje až do svatého Jana, kterého malují vždy s vyříznutým jazykem.« Byl velikým milovníkem květin a lituje, že dosud bývali málo v zahrádce.

Ale na čtvrté stránce si najednou Hanuš vzpomněl, že chce vlastně sestře gratulovat k svátku. Řekl to drasticky, ale s resignací už připomněl své abrahamoviny.

»Co Ti přeju mordio! sakra! holka! Čím bysi tak byla, když ti již skoro půl století gratuluji, abys ani nevěděla, co Ti přeji. Letos dne 29. dubna stal se Hanuš kmetem, an dosáhl padesátý věk. A zač stál ten celý život? ani za —!«

Cyrill dělal tenkráte maturitu. V letě bývalo u nich veselo. Doktorovi se nevedlo již dobře. Poslední jeho okamžiky byly dojemné. V noci poslal rodinu spát, že mu je už líp; jen ať služka u něho zůstane. Na to jí řekl: Upravte podušky a podívejte se, jak lékař umírá. Hned na to skonal. Bylo to dne 27. ledna r. 1882.

»Národní Listy« (příloha k č. 27., 1882) podotýkají o něm: Zesnulý byl vřelý národovec a muž rozhodně svobodomyslný. Čest budiž památce jeho!

V nekrolozích jeho se již nevědělo, jaký byl poměr jeho k B. Němcové. Pouze v jednom (mám jenom výtržek, patrně list v Písku vycházející, str. 40.) praví se více o jeho mládí a nemoci. »Ač dlouhou chorobou tísněn byl, netušil se přece tak blízký konec muže druhdy tak statečného, jak silou těla, tak i ducha vynikajícího. A proto zrosila slza soucitná oko těch mnohých ctitelů a přátel jeho. Jeviltě zesnulý Hanuš něžnou duši, jemný soucit hned v mládí co studující a nejednou, jak upřímný soudruh jeho V. Č. Bendl vypravovával, posledním penízem pomohl soudruhům a s nimi se dělíval o všecko co studující . . .« Šlechetné srdce své projevoval zvláště chudině; nežádal od ní honoráře, ba ještě ji podporoval. »A jak lnul láskou ku svému domovu, nemenší ale láskou zahořel ku svému národu, byltě pravým, upřímným podporovatelem vlasteneckých snah národních, nelíčený podporovatel literatury české, netoliko svým zkušeným pérem, ale i povzbuzováním a šířením spisů českých v kruzích jemu přístupných.« Byl to vlastenec činů, a proto byl zvolen za starostu Březnice a člena okresního zastupitelstva.

Pohřeb jeho byl v Březnici nevídaný. Konal se v neděli dne 29. ledna o půl 4. hod. odpol. Obecenstva bylo přes 4000 lidí. Celé město, veškeré spolky a okolí se pohřbu tohoto zúčastnily. Deputace přišly z Příbrami, Blatné, Bělčic, Rožmitálu, z Martinic veškeré obyvatelstvo. Telegraficky projevili soustrast hr. Ed. Pálffy z Erdödy, dr. Julius Grégr.

Také příbramský »Horymír« věnoval zesnulému slova uznání a obdivu jako člověku i vlastenci. V č. 5 popsán obšírně pohřeb jeho . . . »Země česká přijala ve svou náruč jednoho z nejvěrnějších synů svých.«

ARNE NOVÁK:

BÁSNĚ BOŽENY NĚMCOVÉ.

Devět kratších veršovaných skladeb, jež Božena Němcová otiskla po časopisech v letech 1843—1846, zahajuje její slovesnou činnost vůbec a poskytuje vedle prvních, velmi subjektivních a literárních, ale za to pramálo lidových pohádek jejích vzácně hluboké pohledy do duševního života mladé spisovatelky. I zasluhují tyto mladistvé básně daleko větší pozornosti, než se jim dosud dostalo u biografů Boženy Němcové i u literárních dějepisců vůbec.

Authentické znění těch veršů zachováno jest jediné v časopiseckých prvotiscích; rukopisů není, a ježto knižní vydání vyšla vesměs po básnířčině smrti, nemají ceny textové. Stačí tedy, přihlédneme-li k textům časopiseckým, jichž se přidržela též Marie Gebauerová, vydavatelka IX. svazku sebraných spisů B. Němcové edice Laichterovy. První uveřejněnou prací Boženy Němcové byla čtyřsloková skladba »Ženám českým«, kterou otiskl J. K. Tyl v »Květech« dne 3. dubna 1843; druhou báseň »Vodník« přinesla »Česká Včela« déle než po roce, dne 26. července 1844. Pak rychle následovaly střídavě v obou časopisech otisky básní ostatních: dne 17. srpna 1844 »Moje vlast« v »Květech«, dne 3. září téhož roku »Touha« v »České Včele«, dne 7. září »Znamení« v »Květech«, dne 4. října »Hvězda má« v »České Včele«. Následující rok vykazuje básně dvě: ve druhém ročníku P. M. Veselským vydávaného almanachu »Horník« otištěna báseň »Žežulka« a dne 26. července objevilo se v »Květech« »Zasnoubení«. Značně opožděně vyšlo »Slavné ráno«, a to v Havlíčkově »České Včele« z 6. listopadu 1846; původně chtěl je zařaditi Tyl do »Květů« již 9. srpna 1843, tedy hned za spřízněnou báseň »Ženám českým«[1]), zabránila tomu však censura, s níž ještě po třech létech měl o její otištění Karel Havlíček značné potíže.[2]) Z pozdější doby nemáme od Boženy Němcové již veršovaných prací; takto končí její básnění asi z jara neb v časném létě roku 1845. Jiná činnost slovesná zaujímá tehdy její mladou bytost: na podzim 1844 čtou se v »České Včele« od ní vypravované pověsti z ratibořického domova, jaro 1845 dává pak vznik prvnímu svazečku jejích pohádek.

Daleko nesnadněji lze určiti počátek básnického tvoření Boženy Němcové; málo zdůvodněné dohady některých jejích životopisců zbytečně zakalily poznání. J. E. Sojka[3]) připisuje již období v Chvalkovicích hojnou produkci lehkých a veselých veršů, Ž. Podlipská[4]) představuje si, že mladistvá Barunka Panklová psala první básničky po návratu z Chvalkovic,

---

[1]) Vincenc Vávra, Božena Němcová. V Praze 1895, str. 55.
[2]) Havlíčkův list B. Němcové ze 7. prosince 1846, otišt. jako č. XX. v X. sv. Sebr. spisů B. Němcové, vyd. Laichterova.
[3]) J. E. Sojka, Naši mužové. V Praze, 1862, str. 501.
[4]) S. Podlipská, Životopis B. Němcové. V Praze 1891, str. 21.

V. Vávra[5]) klade do té doby již zájem literárně národopisný. Ale všecky ty zprávy, z nichž Sojkova a Podlipské[6]) se mohou zakládati na ústním sdělení Němcové samé, jsou příliš neurčité, nad to mají zřejmě ráz konstruovanosti, takže nelze se jich bezpečně přidržeti, ostatně, psala-li B. Němcová tenkráte verše, byly nesporně německé, jako vše před periodou polenskou. Veršů těch se týkal patrně také osud dosavadního německého spisování, o kterém vypráví Podlipská[7]); byly spáleny již před prvním příchodem do Prahy.

Podlipská[8]) dochovala nám též jediné zprávy o vzniku básní B. Němcové; její údaje však dlužno přijímati kriticky. Podlipské životopis[9]), literárně a slohově nedoceněný, kolísá mezi prací historickou a románovou; rád vymýšlí malebné, jímavé a pathetické situace; nedbá valně o chronologii; rovná si látku libovolně a nezaslouží proto, aby byl badateli pokládán za pramen historicky spolehlivý.[10])

Do Prahy se přestěhovala Božena Němcová počátkem léta 1842, ale podzim a zima potom následující nebyly příznivy ani stykům společenským ani činnosti literární, neboť narození čtvrtého dítěte Jaroslava a nebezpečná nemoc v zápětí poutaly ji k bytu a k loži. Do doby jarního zotavování klade Podlipská vznik básně »Touha«, která dle toho by z veršů jejích byla nejstarší. Leč tomu odporují dvě závažné okolnosti. Báseň vyšla v »České Včele« v září 1844, a ježto víme, že všecky básně Němcové, přijímané s ochotou od redaktorů obou vůdčích časopisů, otiskovány byly velmi záhy po napsání, není pravděpodobno, že by mezi vznikem a otiskem »Touhy« leželo půl druhého roku. Situace sama ukazuje také jinam. Ne hned ze začátku pobytu pražského, kdy přála si účastniti se živě městského a vlasteneckého ruchu společenského, nýbrž spíše v době, kdy byla již dlouho odloučena od venkova, mohla vzniknouti tato »Touha«; dobře se hodí do léta 1844, kdy návštěva Ratibořic nabývala určitějších obrysů. I postavíme, na rozdíl od Podlipské, chronologicky v čelo básní Němcové nikoliv »Touhu«, nýbrž skladbu nejdříve tištěnou »Ženám českým«.

Dle souhlasného názoru životopisců B. Němcové, jejž sesílíme novými doklady, souvisí skladba »Ženám českým« co nejtěsněji s přátelstvím básnířčiným k mladému spisovateli Václavu Bolemíru Nebeskému. Počátek přátelství toho klade Hanuš[11]) do r. 1842, a to ne zcela přesvědčivě do plesového období, kdy Nebeský poprvé uzřel krásnou paní na

[5]) Na uv. m. str. 32, 33.

[6]) M. Gebauerová v úvodě k IX. sv. Laichterova vyd. str. I. zprávy ty přijímá, Václav Tille však v úvodním pojednání k VI. sv. téže edice právem je vyvrací.

[7]) Na uv. m. str. 33.

[8]) Na uved. m. str. 36—37.

[9]) Viz i Literatura česká devatenáctého století. Dílu III., část 2. V Praze 1907, str. 9. pozn.

[10]) Tak ho užívá ve své monografii Václav Tille, Božena Němcová, »Zlatorohu« sv. V.—VII. v Praze 1911 passim.

[11]) Josef Hanuš, Život a spisy Václava Bolemíra Nebeského. V Praze 1896, str. 14; udání to má Hanuš ze Sojky, str. 517.

českém bále, — ale v masopustě byli Němcovi ještě v Polné. Roku 1843 bylo milostné přátelství Němcové s Nebeským v nejkrásnějším rozkvětu a v něm setrvalo až do odchodu mladého medika do Vídně, 3. října 1843. Do této doby spadá vznik obou hlavních vlasteneckých básní Němcové, na myšlenkách i na poesii Nebeského závislých.

Podlipská líčí s náladovým uměním obratné vynalézatelky velkých scén jarní výlet B. Němcové do Šáreckého údolí a do Hvězdy: při návratu do Prahy přes Strahov zasvětil Nebeský Němcovou do Hegelovy filosofie, kterou krásná posluchačka rázem chápala, Němcová pak byla okouzlena jarní nocí a pohledem na Prahu u svých nohou. A jímavé líčení Podlipské, která se odvolává přímo na vypravování obou účastníků, vyznívá emfaticky slovy: »Duševní obzor otevřel se jí náhle. Jediná rozmluva s mužem vzdělaným v okamžiku nadšené nálady jí postačila k takovému značnému pokroku. Vesmír otevřel se jí. Opojený duch stápěl se v jeho šero, oblétal jeho světla. V tom labyrintu nekonečna zjevil se jí malý, avšak intensivně jasný bod. To byla česká vlast, kterou babička tak vřele milovala. Byl to český lid, z něhož babička se zrodila, v němžto ona se vyvinula. Němcová přišedši domů, napsala sloku za slokou báseň »Českým ženám«[12]). Kriticky soudícímu čtenáři neujde, že Podlipská, opírajíc se o ústní zprávy dvou účastníků, napsala se silnou fantastičností náladovou báseň v próse. Již údaje nejsou přesné. Kontext mluví o »májovém večeru« a přece báseň »Českým ženám«, otištěná v »Květech« dne 5. dubna 1843, nemohla vzniknouti po březnu 1843 a ovšem ani před létem 1842, kdy se Němcová dostala do Prahy, tedy nikterak pod dojmem májového večera. Podlipská se zmiňuje o »jediné rozmluvě«, ale dle všech jiných údajů jest pravděpodobno, že Němcová mluvila s Nebeským již před tímto jarním výletem. Podlipská uvádí večerní náladu, z níž strofy »Ženám českým« vznikly na dva motivy, na Hegelovu filosofii a na dojem jarního večera nad Prahou, ale v básni samé se nic z toho neozývá. I spojení filosofické mystiky s ideou vlasti, ba i lidu, o které v citovaném odstavci Podlipská se pokouší, nemá s básní nic společného. Václav Tille[13]) přijímá zprávu s jakousi reservou a s věcnými opravami, ale přece má její jádro za historické. Dle jeho udání konal se výlet ne v máji, nýbrž v druhé polovici března (shoduje se s otištěním básně a dalo by se uvésti i v souvislost s poutí svatomatějskou v Praze populární); Nebeský se znal s Němcovou již dříve; předmětem hovoru nebyla pouze Hegelova filosofie, ale »všecky myšlenky, které kypěly tehdy v jeho nitru a jež vykládal horlivě ve svých článcích, maje na mysli dějinné poslání českého národa«. Na doklad těch myšlenek cituje pak Tille hlavní passus z Nebeského kritiky básní Jablonského ve »Vlastimilu« 1841. Ale tím nejsou odstraněny neshody věcné a myšlenkové, jež jsme shledali ve zprávě Podlipské, takže střízlivá věda smí z této zpoetisované tradice vyjmouti nejvýše toto jádro: Báseň »Ženám

[12]) Na uv. místě str. 37.
[13]) V »Zlatorohu« str. 36. a 37.

českým« vznikla na jaře 1843 asi v březnu pod vlivem V. B. Nebeského, s nímž tehdy B. Němová žila v milostném přátelství, chápajíc dobře jeho tehdejší ideje, — ostatek však má právě jen cenu krásného výjevu románového.

Dobou vzniku (nikoliv otištění) stojí básni »Ženám českým« nejblíže »S l a v n é r á n o«, které povstalo buď z jara neb v časném létě téhož roku, ale i vnitřní příbuzenství obou skladeb jest těsné; proto chceme je rozebírati v souvislosti, připínajíce k nim ještě »Moji vlast« o rok pozdější. Tyto tři vlastenecké básně zasaženy jsou mocným vlivem »Mladé Čechie« a hlavně V. B. Nebeského a stojí ideově vysoko nad ostatními verši básníř̌činými.

V době, kdy se zásluhou české četby polenské v Boženě Němcové probudilo uvědomění národní, prohlubovala se v mladém pokolení idea vlastenecká zpusobem významným: jest to onen ruch, jejž charakterisujeme jménem »Mladé Čechie«. Generace, která vyrostla nad titanismem Byronovým a nad hrdou Hegelovou filosofií dějin, toužila po tom, aby se vlastenectví stalo projevem výbojné, uvědomělé síly, nespouštějící nikdy se zřetele světově historické poslání českého národa. Myšlenkový výboj šel ruku v ruce s politickým odbojem. Ideově stavěli všickni mladí duchové, ať sluli Sabina, Nebeský či Tyl, na slovanském programu Kollárově, který sliboval Slovanům, dědicům velké minulosti, velkou vývojovou úlohu v dějinách; s Kollárem věřili, že Slovanstvu vzchází jitro, a s ním toužili, aby jitro to připravovali Čechové. Prakticky však předstihovali romantika Kollára, jemuž scházel politický smysl; nebyli nadarmo současníky »Mladého Německa«, které kladlo nade vše krásný veřejný čin. Odboj »Mladé Čechie« má přízvuk politický, jeť protestem proti útisku předbřeznového Rakouska a čerpá ze zahraničních událostí, hlavně z r. 1830, nadějné uvědomění. V tom všem lišila se mladá generace velmi podstatně od vlasteneckých epigonů ze školy Čelakovského, kteří spokojovali se nadšením jazykovým a v selankovitém kvietismu úzkostlivě se vyhýbali smělejším koncepcím slovanským i jakékoliv útočné politické myšlence.

Literárním střediskem »Mladé Čechie« byly hlavně »Květy«, kdežto »Česká Včela« od doby Čelakovského byla orgánem spisovatelů starších a často i odpurkyní modernějšího pokolení[14]). Sám redaktor »Květů«, Josef Kajetán Tyl, na nějž se nesprávně a jednostranně díváme zkřivujícími skly radikální recense Havlíčkovy, stál snahám »Mladé Čechie« velmi blízko. Hlásal často rozhodný, veřejný čin, uvědomoval si vážnost politické situace, burcoval muže i ženy z malátné mdloby. Jeho básně, dnes i u literárních dějepisců zcela zapomenuté, zaznívají tóny »Mladé Čechie« a jsou spřízněny s vlasteneckými verši B. Němcové velmi těsně. R. 183̄) zahájil v »Květech« cyklus polohistorických obrazů »Listy z kroniky Tyla Horníka«, jehož pak nedokončil, plamennou apostrofou svého národa, kde stří-

[14]) Viz i Literatura česká devatenáctého století. Díl II. V Praze 1904, str. 731 (J. Jakubec).

davě obracel se k slavné minulosti i budoucnosti české a kde stále obměňoval myšlenku »Slavno je státi mezi národy Čechem«. V básni té čteme dvě strofy, jež poskytují výmluvné paralely k básním V. B. Nebeského i B. Němcové:

»Rekové vzhůru, z temnosti neznámých hrobů,
zatřeste krunýřem, i zazvučte meči!
Hlásati budu slavnou bojů vašich dobu,
vaši pěknou o vítězný věnec péči;
zalítne bázeň ubledlá z matných synů,
paže se hotoví pro spásu svou k činu.
Procitněte děvy! — větrům zašeptejte
vlastí létajícím zdobu české krásky;
vy pak naše dívky, na ty zvěsty dbejte,
větry znají, jež vás k vlasti pojí, pásky;
svaté jsou to zvěsty, mluví drahá máti,
vděčná vlasti dcera bude se k ní znáti.«

Stejným způsobem zaznívají i v básních »Zpěvcům«, »Jako v ranní zlatoskvělé záři«[15]) důrazné a vřelé tóny víry v probuzení z národní malátnosti k veřejnému činu a touhy po spolupráci žen a mužů v díle osvobození. Jest nesporno, že tyto myšlenky uchvacovaly přes primitivní formu básnickou jak mladé spolupracovníky Tylovy, tak i věrnou čtenářku »Květů« a jejich redaktora, Boženu Němcovou

Ze členů »Mladé »Čechie«, kteří do »Květu« horlivě přispívali, vynikali zvláště Karel Sabina a Václav Bolemír Nebeský. Karel Sabina neodvážil se s nejsmělejšími básněmi v tomto duchu vzletně napsanými do časopisů českých, nýbrž otiskl je »Hronce« roku 1837[16]); s výmluvnou vehemencí sobě vlastní vrací se tu Sabina k myšlence o slovanském jitru, které zaplaší současnou temnotu. Pro básně B. Němcové zajímavo si všimnouti mezi těmito skladbami krátkého »Blaníku«, odkud volá z »bludného spaní« hrdiny k jarobujnému jitru, a pak prostřední sloky básně »Slovan«, kde se potkáváme i s poetickou geografií »Slavného rána«:

»Z Krakonošských hor se dívá Slovan, dennice kdy vyjde,
kdy to božské světlo světů v kraje n a š e asi přijde:
hle, již temena Urálská jasněji se třpýtějí,
Visla, Tatry, Černé hory v jitru se osvícejí.«

V. B. Nebeský projevil svoje činorodé, slovansky messiášské vlastenectví jednak články, jednak básněmi. Ze statí jeho sem hledících jsou nejdůležitější posudek Jablonského sbírky ve »Vlastimilu« r. 1841, kritická úvaha o vlastenecké poesii v »Květech« r. 1844 a silným osobním citem,

---

[15]) Václav Filípek, Josef Kajetán Tyl, jeho snažení a působení. V Praze 1859 (přílohou ke Kobrovu a Margrafovu vydání Sebraných spisů Tylových) str. 77, 81, 90.
[16]) Viz dnes Thonova vydání děl Sabinových u Laichtera, sv. I., str. 103—106.

obracejícím se přímo k Boženě Němcové, podbarvená improvisace »Třetí říjen 1843« v »České Včele« r. 1845; jsou rozebrány a dílem i citovány Hanušem[17]): na nich většinou zakládá se, co jsme řekli svrchu o prohloubeném pojetí vlastenectví v »Mladé Čechii«. Z vlasteneckých básní Nebeského položil Hanuš[18]) právem hlavní důraz (kromě zlomku »Bard«) na dvě skladby, otištěné v »Květech« r. 1842, tedy v té době, kdy Němcová se s Nebeským důvěrně stýkala; skladby ty jsou nadepsány »Mroucí bojovník« a »Básník« a zasluhují rozboru i v této souvislosti; kromě nich jest důležito povšimnouti si i kratičké básničky »Pannám«.

Epická skladba »Mroucí bojovník«, kterou otiskly »Květy« 14. září 1842, prosycena jest nadšenou tuchou blížícího se jitra svobody. Ve chvíli, kdy se rozplašuje již tma a kdy »světa seraf jasný vychází z jitra brány«, aby se začal nový krásný život, dokonává na loži starý bojovník. Celý život toužil jako opojený ženich po »vzteklém políbení« hrdinské smrti (»Ta' je panna krásná, hrdá, divá, vlasy vlají, pnou se ňadra dmoucí, a když kráčí mladých srdcí chtivá, rozkoš jest jí klesnout v lokte žhoucí«), teď však sedí v koutě naproti němu smrt jiná, »vyzáblá i vymořená žena«. Poslední myšlenka bojovníkova náleží bohatýrskému zápasu. Jako starý Napoleonův granátník z Heineovy ballady, s níž báseň Nebeského vůbec jest spřízněna, přeje si i umírající bojovník, aby mu podali válečné emblemy, vlající prapor, zrezivělý meč, přilbu a štít — tak chce se v poslední srážce postaviti smrti. Pak až zemře, chce býti pohřben u paty Blaníka, aby slyšel povel svatého Václava, dusot koní jeho hrdin a aby včas mohl přiraziti k nim. Zatím co vyzáblá smrt blíží se k jeho loži, kmitne mu hlavou ještě velký, slastný sen: východ plane, ozbrojený seraf s ohnivým vínkem na čele bije mocným mečem o zvučný štít, svatý Václav na bílém koni jede k Blaníku, z otevřené brány řítí se záplavy reků a cválají přes jeho hrob — i on vstává k velkému boji vítězné svobody, zase rek, zase hrdina. V opojení toho snu vztyčí se umírající bojovník a když mrtev klesne na znak, anděl Páně líbá jej v čelo a pokrývá mu palmou hlavu i prsa. Báseň i při všech příklonách k Heineovým »Dvěma granátníkům« má značnou cenu uměleckou, ačkoliv roztržení vise bojovníkovy na dvě části účinek poněkud oslabuje: se silou vzrušeného rhytmu, v obrazech úchvatné živosti, se vznešenou rhetorikou extase proměnil tu básník v epický děj politicky svobodomyslné horování mladých nadšenců 40 let; když čtvrt století později vrátil se mluvčí nové generace, Svatopluk Čech, k témuž thematu, nedovedl ve svém »Umírání« podati mohutnější apotheosu tragické touhy po svobodě. Nebeského »Umírající bojovník« působil přímo na »Slavné ráno« Boženy Němcové: bojovné nadšení, vidění slavného úsvitu svobody, řazení se bojovníků, vise otevřeného Blaníka — toť motivy, jež přejala B. Němcová z básně přítelovy, aby je rozvedla a obměnila.

Týden po »Mroucím bojovníku«, dne 21. září 1842 přinesly »Květy« lyrickou improvisaci Nebeského, »Básník«. Jest dvojdílná; po titanismu části

[17]) Na uv. m. str. 8–9, 11, 36.
[18]) Tamže str. 35—40.

prvé, jenž vyznívá emfatickým elegismem vlasteneckým, vyvolává básník v druhém oddíle z hrobů dávné hrdiny k činu a k osvobození — tedy motiv »Mroucímu bojovníku« blízký a vlastní i »Slavnému ránu« Boženy Němcové, kde jím končí Libušina vise. Rozplameněný Nebeský začíná svou výzvu verši:

»Ještě jednou jen,
ocelový muži, z hrobů vstaňte,
jiskry duchů jarých hrdě vzplaňte,
věžová svá čela vzneste chlumy,
v chrámy sneste se zas černé rumy,
rozkveťte a rozpějte se sady,
rozhlučte se, zhrdněte, zahrady.«

Hrdinský duch vane i v drobné básničce Nebeského »Pannám« (v »Květech« 17. prosince 1842), která jinak stojí hluboko pod skladbami uvedenými. Kdežto starší vlastenečtí básníci vybízeli české dívky, aby se nedali milovati nikým než Čechem, žádá Nebeský »na hrdých dcerách Vlasty, dcerách Šárky« více: jen tomu mají »vzdáti milostivé své dárky«, »kdo umí protnout, jako druhý Břetislav, otrocké ducha kruhy«; setkáme se s podobným smýšlením i v básních Němcové.

Po rozboru těchto charakteristických veršovaných výtvorů »Mladé Čechie« není věru možno klamati se o filiaci vlasteneckých básní B. Němcové z r. 1843. Z nich báseň »Ženám českým« jest daleko primitivnější než »Slavné ráno«, ačkoliv obě vynikají nad ostatní poesii Němcové do té míry, že V. Tille[19]) domnívá se — bez přesnějších důkazů — shledávati v obou skladbách přímo »pronikavou úpravu z ruky Nebeského.« V osmi čtyřveršových slokách básně »Ženám českým«, z nichž vždy dvě sraženy jsou typograficky v jednotu, nenacházíme vlastně poesii, nýbrž zveršovanou tendenční rhetoriku. Antithesa muže, jenž vlasti slouží mečem, ramenem a silou, a slabé ženy, která nemá ničeho než své srdce a své děcko, vyplňuje prvou polovici básně, kdežto druhá ve vlasteneckém horování rozvíjí ideály výchovy vlasteneckého dítěte, hlavně syna: nadšení pro řeč a pro minulost národa budiž dovršeno uvědoměním politickým (»řekněte jim, jak se znovu hrdě zvedá český lev«); výsledkem bude pak, že ze synů vzrostou — jest to i požadavek Nebeského v básni »Pannám« — Břetislavové, práva hajci, zloby zhoubcové. Báseň není vzdálena příliš od vlastenecké konvenční fraseologie: jak rýmy (vlast—slast, krev—lev, všecko—děcko), pokud nejsou plané (stůjme—obětujme, celováním—milováním), tak i obraty jsou otřelé a bezbarvé (»na oltář svou obět klást«, »hrdě se zvedá český lev«, »reci statní jako lípy, jako doubce«); obrazového aparátu báseň nezná — leč přece vyniká toto veršované poslání nad podobné projevy vlastenecké: ústřední myšlenka o zasvěcení mateřství do služeb vlasti jest prožitý projev osobnosti básnířčiny. Zde v hodině nejvyššího vlaste-

[19]) V »Zlatorohu« str. 37.

neckého zanícení, otevírá nám celé své srdce mladá třiadvacetiletá žena, matka čtyř dětí: ví, že jejich narození jí vzalo kus zdraví a kus krásy, ví, že jejich otcem jest drsný, nemilovaný muž, ví, že je těžko uživiti tak velkou rodinu — a přece, v dětech a jen v dětech vidí smysl svého života, ospravedlnění svého manželství, obsah svého poslání ve světě i ve vlasti. Jest to již básnířka celé řady pohádek o oddané mateřské lásce, sahající až za hrob[20]), jest to již tvurkyně jímavých výjevů matčiných vztahů k dětem ze »Sester« i z »Babičky«, kdo se tu projevuje, — jest to tón nový ve vlastenecké poesii české.

»Slavné ráno« stojí již formálně vysoko nad prvním básnickým pokusem Němcové. Trochejský rhytmus nese se v mohutné síle; rýmy jsou plné a namnoze nové; neschází básnických obrazů a vzletných rčení; exklamace i řečnické otázky oživují dikci; zeměpisné, historické a symbolické narážky působí napínavě. Vlastním obsahem básně jest opětně nadšená a důtklivá apostrofa českých žen, leč tu vyslovuje básnířka přímo teprve v strofě poslední: v úvodních dvou strofách líčí způsobem v projevech »Mladé Čechie« běžným ranní úsvit slovanského osvobození a odtud v sloce druhé přechází k antithesi českých žen a mužů, známé již z básně první »a muži-li ještě nepovstanou, žrát-li má rez slávy zbraň, nuže slabá žena vstaň«. Dějinné vzpomínky na slavné předkyně pobízejtež české ženy k činu; z nich uvádí zmínkou Vlastu, kdežto celou dlouhou episodu věnuje

»bohy vzňaté
kněžně Libuši, věštkyni svaté,
jenž veliké slávy chrám
Prahu vystavěla nám,
věštným duchem símě činů sila,
požehnáním je svým zasvětila.«

Čtvrtá a pátá sloka předvádí ve všeobecných obrysech trojí vidění Libušino, jíž se v hodině věštecké zjeví národu českého sláva, pokoření i obrození[21]). Kdežto však se sláva a pokoření prostě líčí, mění se v ústech Libuše vise obrozené budoucnosti ve velký appel, z něhož slyšíme ideje i slova Nebeského.

»Kněžna zvolá: »»Zatluc na své hroby,
rode statný! Vidím slavné doby,
prápor věje, pluky bohatýrů

[20]) V. Tille, v úvodě k VI. sv. vydání Laichterova, str. LV.

[21]) Vidění Libušino v »Slavném ránu« shoduje se ve své trojdílnosti a pathosu hlavně poslední slohy velmi zřetelně s mladšími »Třemi dobami země České« Boleslava Jablonského (poprve v »Květech« 1846). Myslím, že vztah Jablonského, účastníka »Květů«, jehož básně z r. 1841 nadšeně uvítal V. B. Nebeský ve Vlastimilu, k »Mladé Čechii«, by zasloužil vyšetření; pak by se ukázalo, že III. část »Tří dob země České«, které neprávem se pokládají dnes za pouhý epigonský ohlas veršování vlasteneckého, má pozadí politické a řadí se přímo k básním Nebeského a Sabinovým.

Kwěty.

Národnj zábawnjk pro Čechy, Morawany, Slowáky a Slezany.

Čjslo 27. *5. dubna 1843.* 10. r. běh.

ŽENÁM ČESKÝM.

Ženy české, matky české!
Slib si deyme a w něm stůgme:
Pro blaho swé drahé wlasti
Wšecky sjly obětugme!
Negen muž buď hrdý na to,
Že dá wšecko pro swau wlast;
Wzhůru, ženy! my též chceme
Na oltář swau oběť klast.

Muž, ach, ten má meč swůg ostrý,
Rámě, sjlu — muž má wšecko;
Ale autlá, slabá žena
Gen swé srdce a — swé děcko.
Djtě! — toto gméno sladké,
Ženě nebem daný dar,
Matky! neydražšj co máme,
Deyme wlasti w gegj zdar.

Prwnjm slowem lichotiwým,
Prwnjm sladkým celowanjm:
Český zwuk gim w duši wlegme
S wřelým wlasti milowánjm.
Gmenugte gim slawné otce,
Wylitau pro práwo krew,
Řekněte gim, gak se znowu
Hrdě zwedá český lew.

Ať z nich zrostau reci statnj,
Gako ljpy, gako daubce;
Ať z nich máme Břetislawy,
Práwa hágce, zloby zhaubce.
Ženy české, matky české!
Gediná nám budiž slast,
Wychowati naše děti
Pro tu slawnau, drahau wlast.

Božena Němcowá.

Mořský laupežnjk.

(Pokračowánj.)

Carlo zwednuw padlý nástrog, podjwal se k snědému obzoru.

»Wás se zmocňuge přjroda,« prawil obrátiw se k prudkému Alešowi; »bude radněgi, odebrati se domů — otec Dolcini sotwa se dnes giž dotkne břehu S. Lucie.«

»Sotwa?« táže se Sicilián. »Neugišťowals mi pewně přjchod geho psanjm, w němžto prý sljbil — ?«

»Owšem, sljbil dnes doplauti do přjstawu neapolitánského, nynj —« odwětj sluha »— než, tušjm, že nepřiplawe.« — »Proč?« — »Snadně může geg pozdržeti« — »Pozdržeti — ?« — »Něgaká nesnáze, nehoda —«

»*Santa Madonna!*« zalekl se mladjk. »Nynj teprwa wyskytugj se we mně náhledy a důmysly o nebezpečnostech moře! — Nehody geg snad pozdržugj; prawjš? nesnáze? Ano gsau nesčjslné na tomto žiwlu; a wšak — nehrozj mu i neštěstj, zkáza? nikoli ze strany moře, anobrž —«

»Toho se neobáweyte,« ponamjtl Carlo, hořce se pousmjwage.

»Což gsau ti nepowědomy prokleté činy mořského laupežnjka *Fioridona*? geho ukrutná kořistnost?« mluwil děsiwě Dolcini a ostře se podjwal do twáře Carlowy. Spatřil w nj úsměšek.

»Arci, *Fioridono* ge kořistnjk — gak se powěst rozplašuge — neyhrozněgšj,« mluwj gemně starec; »ale otci *nemůže býti* nebezpečný.«

»Nemůže?« diwj se ginoch. »Celé prostranstwj mořské třese se před tjmto gménem — a otci — ?«

»Otci — neuškodj!« domluwil Carlo, a chechtot, gako z hrdla ďasowa, wywalil se z ust geho.

Aleš učinil u trnutj několik kroků nazpět. Tato pewnost a gistota názwuku, genž spočjwala we slowech sluhowých, hnula celau geho myslj; tento diwoký smjch, wyražený studenostj bezpodjlnau a lhostegnau, zapotřásl celau geho wnitřnostj. — »Proč ne?« wyrazil z prsau hlas hřmotný a přistaupil ku Carlowi.

Ten wšak byl wšemi smysly zakořeněn do

První tištěná báseň Boženy Němcové.

táhnou v boje svaté, v boje míru;
žádný požár, žádná krev,
přece vstal zas český lev.
Vzhůru, palmou věnčí se mé plémě!
Žehnám na věky tvé krásné země!««

A nyní zaznívá ona velká apostrofa českých žen, jež jest jádrem básně: válečná nálada tu šumí, rozkoš z »nověkého rána« vrhá sem své rudé odlesky, blanické tuchy se tu vracejí . . . jsme zcela v čarovném kruhu »Mroucího bojovníka« a příbuzných básní »Mladé Čechie«. Na rozdíl od básně »Ženám českým« nemluví se tu o mateřském úkole ženině vůbec: i na ženy sestupuje bojovné naladění, útlá panna v Orleáně stává se jim vzorem, zlatá oryflama šumí jim nad hlavami, právě jako mroucímu bojovníku Nebeského vlál nad hlavou starý prapor, připomínaje mu jarý šumot orlů. Na básni poznáváme též, do jaké míry recipovala poesie »Mladé Čechie« básnické motivy starších vlasteneckých pěvců. Z Kollára (předzpěv, verš 13.—14. a mnohokráte jinde, na př. II, 138; V, 113) jest básnická geografie (»od Urálu k Šumavě, od Balkánu k Vltavě«), pro niž měli zvláštní zálibu z vlasteneckých starších básníků Picek[22]) a z mladších Sabina[23]); Kollárovi (I, 12) vděčí Němcová také za spojení Vlasty s Libuší — a ovšem především celé slovanské nadšení a snad i kulturní humanitism (»boje svaté, boje míru, žádný požár, žádná krev«) temení z tohoto prazdroje české vlastenecké lyriky. Vedle tvůrce však ozývají se i epigoni, především mělký a vřelý Václav Jaromír Picek. V »Písních« z r. 1847, jež shrnují jeho lyriku z 40. let, po časopisech otiskovanou, nalézám dvě významné paralely k »Slavnému ránu«. Báseň »Vlasti« líčí příští lepších dob v Čechách takto:

»Slyším napřed zvonce hlasné
kol vyzvánět doby spasné,
slavné Slávy vzkříšení.«

V téže sbírce užívá píseň »Svítání« analogie úsvitu v přírodě pro jitro svobody ve vlasti a tu čteme sloky:

»Bratří, již svítá!
Temnota minula, dennice tvář
sděluje dědině spanilou zář,
východ se ve zlatě kmitá,
slunce nás vítá.

[22]) Srvn. jeho druhdy proslulou píseň »Slovan« (»Písně« z r. 1847), počínající slovy: »Já jsem Slovan duší tělem«: »Plujte mořem v Černé moře, na Urálské dlete hoře, kde zrak Wolgu vyhledá«; »A pak leťte přes Karpaty, až vás u Šumavské paty spustí peruť orlová.«

[23]) Viz výše citovanou sloku básně »Slovan« z r. 1837.

Slunce nás vítá;
na věky, bratří, je rozptýlen mrak,
po dvě co století ztemňoval zrak,
dále a dále se zmítá,
radost vykvítá.«

Tyto shody počátečních strof »Slavného rána« se starší poesií vlasteneckou nepokládám za důkaz přímé odvislosti, nýbrž uvádím pouze na doklad, kolik tradičních prvků zpracovala ve vlastenecké své lyrice »Mladá Čechie«. Leč proberme sebe pozorněji písně a básně patriotických epigonů Čelakovského — jednoho důležitého motivu tam nenajdeme: totiž požadavku, aby se ženy činně účastnily, nejen jako milenky, osvobozovacího díla veřejného. Na něj poukázalo teprve mladé pokolení, jež v současné literatuře německé mělo hojnou příležitost čísti o emancipaci ženské[24]); jej prožila a z plnosti své vnitřní pravdy vyjádřila první z českých žen Božena Němcová. Tím nabývá »Slavné ráno« památnosti přímo historické.

Když osobní i literární vliv V. B. Nebeského na Boženu Němcovou jeho odchodem do Vídně se umenšil, pronikala tím více tradiční odvislost básní mladé spisovatelky. Pro to jest zvláště silným dokladem třetí její skladba obsahu vlasteneckého, »M o j e v l a s t« z r. 1844. Formálně jest to práce velmi neumělá: opětně shledáváme otřelé a místy i plané rýmy a obraty, opětně hledáme marně umění metafory; stojí tudíž asi na téže výši jako prvotina »Ženám českým«. Obsahově jest od začátku až do konce pravdiva a prožita, avšak pouze úvodní sloky o tom, že, ač česká zem básnířky nezrodila, přece jest její vlastí, působí silněji: ostatek čteme do únavy u všech starších vlasteneckých veršovců, ať jest to chvála řeči, písně, českého milence nebo touha po hrobě v české půdě. Ještě jen sloka předposlední zaslouží pozornosti, odchylujíc se podstatně od tradice a konvence; zní:

»Čechu srdce jsem zadala,
vlastence za muže mám,
a co statné syny vlasti
české děti vychovám.«

Že vlastenečtí básníci vkládají nadšené projevy lásky k jazyku a k národu do úst ženám, toť dávná tradice, ale vždy mluví to české dívky. Již r. 1805 přeložil Václav Stach ve svém »Starém veršovci« jednu z nejslavnějších vlasteneckých ód Klopstockových »Vaterlandslied« pod názvem »Češka«, kde r. 1770 líčí »učedlník Reků« a hlasatel výbojného němectví ideál germánské dívky: ušlechtilá, hrdá a dobrá Němka hněvivě pohlíží na toho, kdo se nehlásí pyšně k své otčině, odvrací své modré oko od

[24]) Z prvních jejích projevů u nás jest osvícená, anonymní úvaha »Žena« v II.—V. čísle přílohy ke »Květům« r. 1843, jež asi nebyla bez vlivu na Němcovou.

cizáka a slabocha a neznajíc vyšší rozkoše nad jméno »vlast« jistí, že si nevyvolí nikoho, než kdo jest tak ušlechtilý a tak pyšný na svou německou vlast jako ona. Naivní překlad Stachův jest mimovolnou travestií, ale zároveň nadšenou básní česky vlasteneckou[25]), jak příkladem ukazují dvě poslední sloky:

»Já jsem Češka s celým srdcem,
ono k tomu hoří,
kdo jako Čech jest a se
vlasti i mně koří.

Kdo bojuje pro vlast a mne,
tomu ho cele dám,
ó, vlast, štěstí dokonalé
dáš jistě oboum nám.«

Bylo by příliš obšírno, kdybychom chtěli uvésti všecky básně 30. a 40. let, jež variovaly brzy v samomluvě dívčině, brzy v oslovení mužově tento národně romantický ideál české dívky; na př. v I. svazku Chmelenského »Kytky« jsou hned tři podobné básně, »Panny české« od J. K. Chmelenského, »Dívky české« od V. J. Picka a »Češka« od Fr. J. Vacka Kamenického. Poslední báseň zaslouží si povšimnutí zvláštního, jsouc spojovacím článkem mezi Klopstockem-Stachem a Němcovou. Třetí sloka jest volnou parafrasí Klopstocka, arciť ve slohu naivně idyllickém, a zároveň průpravou k Němcové; zní:

»Za řeč Čechů se nestydím,
tať bývala jich sláva;
a každého nenávidím,
kdo Čechem být přestává:
kdo můj chce líbat růměnec,
Čech musí být a vlastenec.«

Božena Němcová jistě znala tuto píseň brzy znárodnělou; přejala její postup, ale značně rozhojnila motivaci, leč proti počátku jejímu »V Čechách tam já jsem zrozená, vlast má, ta krásná země«, postavila se do kontrastu »Česká zem mne nezrodila, přece je mou drahou vlastí«. Než pokrok hlásí se v uvedené předposlední strofě Boženy Němcové: kdežto dotud zaznívala v Čechách vlastenecká poesie pouze jako milostná hra naivních a citových srdcí dívčích, stává se u B. Němcové projevem uvědomělé duše ženiny, která jako choť a matka plně rozumí důstojnosti a poslání svého pohlaví. Jak vše to se shoduje s úlohou Boženy Němcové v dějinách naší vzdělanosti!

Ryze lyrického obsahu jsou dvě básně Boženy Němcové, »Touha« a »Hvězda má«, otištěné v »České Včele« brzy za sebou, v září a v říjnu

[25]) Srv. Arne Novák, Ohlasy Klopstocka v literární činnosti Václava Stacha v Listech filologických 1903, str. 34—38.

1844. Dle vnitřních hledisek můžeme alespoň přibližně určiti jejich chronologii. Dvojdílná báseň »T o u h a«, jejíž první část prahne po rodném kraji, kdežto druhá si kreslí idyllický obrázek domova a rodiny, vznikla, jak jsme svrchu pokusili se dovoditi, v době, kdy se v Praze Boženě Němcové zastesklo po venkově, tedy ani na začátku pobytu pražského, ani tehdy, kdy vztah k Nebeskému plnil její srdce; i můžeme ji datovati od odjezdu Nebeského do Vídně, čili po říjnu 1843. Ježto pak známe sklíčený duševní i tělesný stav Němcové v zimě 1843—1844[26]), položíme báseň spíše do jarního zotavování se r. 1844. Tehdy stihla Němcovou zpráva jejích rodičů, že se příštího jara přestěhují z Ratibořic, jež prodány, do Zaháně; Němcová se rozhodla ještě před odjezdem jejich do Slezska, příštího jara je navštíviti; s tím se shoduje poslední sloka »Touhy«:

»Nermuťte se, milé duše,
však je uhlídáte,
až se opět jaro vrátí,
s nimi se shledáte.«

Návštěva, pro spisovatelské tvoření B. Němcové předůležitá, uskutečnila se však již v srpnu 1844, báseň tedy vznikla nejen před odjezdem do Ratibořic, ale i před rozhodnutím, že se s »milými dušemi« shledá před jarem. Nenapsala-li ji básnířka na jaře, tedy v časném létě 1844.

Již tento výklad o vzniku básně prozrazuje, že v »Touze« jest plno vnitřní pravdivosti; ale ta promíšena jest k nepoznání sentimentální konvencí tehdejší módní lyriky. Ani milostná idylla v první části, kde básnířka mluví o šťastném milování s určitým milencem, ani líčení matky a otce v kratším oddíle druhém neshoduje se se skutečností, jak ji známe z korrespondence i literární fixace B. Němcové. Leč naopak úvodní verše

»Kdy vás spatří oko moje,
hory drahé, milé hory,
vás, vy krásné, vonné sady,
a ty temné šumné »bory«,«

kryjí se plně na př. s líčením v »Babičce«, a podobně lze nalézti paralelu i pro sloku následující:

»Pestré luhy, po nichž ráda
jsem co děcko běhávala,
rozmanitých kvítků hojnost
na věnce si trhávala.«

O rok později, dne 2. července 1845, píše přítelkyni Bohuslavě Rajské Čelakovské[27]): »Často si zapláču, když na to milé místečko, kde jsem ty nejblaženější doby prožila, zpomenu — — Vidím se na té louce plné kvítí,

[26]) V. Tille v »Zlatorohu« str. 39—42.
[27]) List č. XII. v X. sv. Sebr. spisů vyd. Laichterova.

nou, poněkud vzdálenější paralelu k druhému oddílu básně, kde líčí, kterak její duch oblétá rodný domek a hledá tam rodiče. Narážejíc na svou pohádku o zakleté holubici, píše 20. května 1845 přítelkyni[28]): »Letěla bych vysoko přes hory a doly až do země jednohlavého orla k vysokému zámku. Tam bych sedla na srdce matičce, na hlavu otcovu, pozobala sestry a bratry, a zase dále letěla.« Takto slučují se v básni »Touha«, jejíž dvě půle nejsou slohově vyrovnány, živly životně pravdivé i konvenčně literární; tím by se podobala nejspíše časným pohádkám básnířčiným.[29])

Druhá její čistě lyrická báseň »H v ě z d a m á« působí však ryzí pravdivostí citu i zažitku. Otištěna byla v »České Včele« 4. října 1844, tedy po »Touze«; ježto »Česká Včela« básní Němcové neodkládala, není pravdě nepodobno, že báseň byla poslána a napsána později než »Touha«. V. Tille[30]) má ji za ohlas a výtvor návštěvy v Ratibořicích, což by značilo, že napsána v srpnu neb v září 1844, — shody s dětskými dojmy, které na půdě dětství ožily, mluvily by pro to. Ale bylo by možno považovati ji za lyrickou ozvu rozluky s Nebeským a pak by patřila asi do jara 1844.

Z četných krásných míst, kde básnířka se zmiňuje o kouzlech zhvězděného nebe, nejslavnější jest onen noční výjev z »Babičky«, kdy se děti moudré stařenky vyptávají po smyslu hvězd. B. Němcová vypráví doslovně: »Za letních krásných večerů, když nebe jasné, krásné bylo, hvězdy požáry házely, sedla si babička ráda s dětmi ven pod lípu. — — Babička jim povídala o světlých andělích, již tam nahoře přebývají a ty světla lidem rozžehují, o andělích strážcích, kteří střehou dítky na všech cestách života, se radujou, když hodnými jsou, pláčou, když neposlouchají. Děti obracely zraky své k jasným nebesům, kde se třpytěly tisíce tisíců světel malých míhavých i velikých lesknoucích se v barvách nejkrásnějších. »»Která pak z těch hvězdiček je asi moje?«« ptal se jednoho večera Jan. »»To jen Pánbůh ví, Ale pomysli si jen, bylo-li by možno mezi těmi milliony hvězdiček ji nalézt?« odpověděla babička. »»Komu pak asi patří ty krásné hvězdy, co se tak lesknou?«« povídala Barunka. »»To jsou oněch lidí, jež si Bůh zvlášť zamiloval, vyvolených to božích, kteří mnoho dobrých skutků vykonali, Pánaboha nikdy nehněvali,«« odpovídala babička. »»Ale, babičko,«« ptala se Baruška opět, když zazněly od splavu žalostné zvuky nesouvislé písně, »»Viktorka má také svoji hvězdu?«« »»Má, ale je zakalena, a nyní pojďte, ať vás uložím, je čas k spaní,«« dokládala, když se už hodně setmělo.«

Souvislost této scény s básní »Hvězda má« jest zřetelná: v obou projevech jsou hvězdy ve spojení s osudem člověkovým, v obou souvisí také anděl strážce s hvězdou osudu. Ale v lyrické, poněkud nejasné básni není ona hvězda, k níž upírá básnířka roztoužený pohled, dojista hvězdou je-

[27]) List č. XII. v X. sv. Sebr. spisů vyd. Laichterova.
[28]) Tamže list X.
[29]) O vlastním překladu B. Němcové této básně do němčiny podal zprávu J. Kopal v Čas. pro mod. filol. II., str. 468.
[30]) V »Zlatorohu« str. 48.

jího osudu; nepraví se o ní, že se kalí, nýbrž že letí a hasne, a básnířka si vyčítá: »neměla jsem k sobě vábit nebes oko jasné«. Za stejné nálady a s použitím příbuzných zvykoslovných motivu vzniká tu pojetí zcela jiné, které se zcela současně ozývá i v listě Bohuslavě Rajské dne 8. srpna 1844[31]): »Když Vy se co skvělá hvězda na té tmavé obloze objevíte, kdo nebude bažit, by jen jedinký paprslek toho blahodějného světla dosáhl?« Interpretoval bych si tedy báseň »Hvězda má« takto: Mezi tisíci hvězdami na obloze vábí jedna jasná neobyčejná hvězda zrak básnířčin; její skvělá zář ukazuje, že patří jistě komusi nevšednímu, pravému vyvolenci božímu. Básnířka touží, aby anděl, který hvězdu rozsvěcuje, jí byl andělem strážným. Leč v tom hvězda padá a hasne: onen vyvolenec boží nebude jí náležeti — proč, jen proč pokoušela Boha! Přidržím-li se výkladu jiného, shledávám báseň úplně nejasnou, jmenovitě, uvedu-li ji v souvislost s onou noční rozmluvou v »Babičce«. Takto však vidím v ní smělé a přece taktní odhalení vážného tajemství básnířčina srdce: ale nač můžeme na jaře neb v létě 1844 vážnějšího v osudu B. Němcové mysliti než na tragické dozvuky rozchodu s V. B. Nebeským? Není-li tento jemný lyrický vzdech pozdravem poslaným od Boženy Němcové za tím mužem, jenž ji udělal českou básnířkou?

Ostatní čtyři básně Boženy Němcové jsou rázu epického a nepřinášejíce do tehdejší poesie české nových tónů, přimykají se k onomu romantickému básnění, které s příklonou k písni prostonárodní rozvádí a obměňuje motivy bájeslovné a zvykoslovné. Dvě skladby, »Vodník«, otištěný v »České Včele« dne 26. července 1844, a »Zasnoubení«, uveřejněné v »Květech« právě o rok později, patří těsně k sobě. Básnířka, jež vyrostla v údolí bystřiny Úpy, znala od mládí vábnou a měnivou moc vody, o níž napsala v »Babičce« i v pohádkách několik nezapomenutelných stran; v tom byla pravou romantičkou, rozumějící hlasu vln a jejich tajemných obyvatelů. Dle vypravování Podlipské[32]) našla svou balladu »V o d n í k« v bezprostředním styku s řekou, když se uprostřed společenského ruchu nakláněla na Žofíně nad Vltavou. Ale v básni samé o dívce, která přes varování matčino vstoupí do vod Opavy a jest zvábena zpěvem i čarokrásnou kyticí bledého mladého vodníka do záhuby, ozývají se také literární reminiscence. O vodníku, jenž láká krásnou kyticí do vody, vyprávěl v »Květech« 1834 J. J. Langer v »Rozpustilém Janečku čili v báchorce o vodníkovi«[33]); celou shodnou situaci podala pak tamže r. 1839 báseň J. J. Markova (Jana z Hvězdy) »Vodníkova nevěsta«. Romance Markova jest daleko dramatičtější. K břehu jezera přichází dívka opuštěná, bez otce, bez matky; macecha jí zlořečí a družka odloudila jí milého. Její pláč zaslechne vodník, krásný, svůdný, bledý hoch, jenž ji vábí do svého křišťálového paláce, ke skvostným a blýskavým hračkám, až dívku vláká do svého objetí. Němcová, která se vstupem básně pokusila se o prostonárodní zbarvení své

[31]) Na uv. m. č. III.
[32]) Na uv. m. str. 37.
[33]) V. Tille, České pohádky do roku 1848. V Praze 1909, str. 34.

skladby, nedostihla ani Jana z Hvězdy, jenž napsal romanci zpěvnou, toužebnou, ryze romantickou, naplněnou tajemstvím vody a hudbou lásky. Celým pojetím jest však citupiná básnířka blíže jemu a tím i pravzoru všech balladistických pěvcu o svudných bytostech vodních, Goetheovi, básníku »Rybáře«, než Čelakovskému a Erbenovi, jejichž vodník jest zlomyslná bytustka groteskní. Erben, jehož »Vodník« nevznikl před r. 1848[34]), má jednu shodu s B. Němcovou: matka zdržuje dceru před vodou, živlem nebezpečným.

Ballada »Z a s n o u b e n í«, dle vzniku poslední z básní Němcové, mění se v druhé puli v oslavu moci vodní. Milenci sejdou se v noci na skále nad Labem, mají se viděti naposled, neboť nazítří odvede dívku bohatý ženich; chudý milenec žehrá na moc zlata. Ale v tom zavzní k nim z vody zpěv vodních vil, které jim slibují slavné a slastné lože svatební: milenci poslechnou, a víly pletou nevěstě věnec z vodních růží. Tato říše vodních vil patřila k básnickému pokladu B. Němcové. Ji předvádí jedna ze starších jejích pohádek »Vodní paní«, kde se na samém konci čte toto půvabné líčení: »Ale, jak tam v hlubině bylo krásně! Když přišly až dolu, vedla ji vodní paní do svého krystalového palácu. Stříbrný a zlatý písek pokrýval stezky, po nichž se zelenokadeřavé síly vznášely. Když vstoupila kráska dovnitř, spatřila uprostřed chladné síně, na zeleném koberci liliemi a ružemi kolem posetém, krásného muže ležeti.«[35]) Na říši tu vzpomíná Němcová ještě v druhé kapitole svých autobioraficky-symbolických »Čtyř dob«: líčení jest stejné tu i v obou balladách »Vodník« a »Zasnoubení«. Ten kouzelný a tichý svět pod zpívajícími vodami značí u B. Němcové vždycky vysvobození ze zlé pozemské skutečnosti, kde není místa pro šťastnou, dokonalou lásku. Božena Němcová, tragická hrdinka milujícího srdce, dala ve svých balladách výraz smutku, že každé krásné milování končí na této nehostinné zemi bolestně.

Jen popěvek »Ž e ž u l k a«, který není než svobodnou parafrasí písně prostonárodní až do zvuků rýmů, mluví o lásce nadějné; jako tak věrný ohlas hodil se Krolmusovi dobře do jeho národopisného sborníku, kde na dlouho zapadl.[36]) Stručností výrazu vyniká značně nad dvojdílné »Z n a m e n í«, které vzniklo někdy mezi lyrickými písněmi »Touha« a »Hvězda má« a bylo otištěno v »Květech« za úrodného podzimu, dne 7. září 1844. První jeho část má formu dívčí písně na rozloučenou s milým, prostonárodní tón zachycen, umění verše i rýmu jest velmi primitivní. Druhá část jest obsahem i výrazem sentimentální líčení tří výjevů: dívka marně čeká na návrat milého, — pulnoční znamení podává jí zvěst o jeho smrti; družky chystají předčasně zemřelé milence pohřeb. Báseň není ani psychologicky ani literárně zajímavá, naopak setkáváme se zde se vším naivním a nepuvodním aparátem naší poesie předbřeznové, se zeleným háječkem, vonnou lípou, pulnočním znamením, náhrobní písní slavíkovou; Božena

[34]) Viz J. Máchal v Literatuře české devatenáctého století. Díl II., str. 806.

[35]) Laichterova vyd. sv. V., str. 144.

[36]) V Krolmusově sbírce Staročeských pověstí, zpěvů, her, obyčejů, slavností a nápěvů objevil jej po letech opět V. Tille.

Němcová nedovedla aparátu spojiti v zákonnější jednotu básnickou ani naplniti vlastní osobností.

Shrneme-li úsudek o poetické i vývojové hodnotě veršů Boženy Němcové, nazveme je vesměs výtvory epigonskými. Kolísá v nich stále mezi starší romantickou generací českých veršovců a mezi nevykvašenými pokusy »Mladé Čechie«, z níž zvláště pusobil na jejího ducha V. B. Nebeský. V kusech balladistických připíná se k českým romantikům úplně, ve vlastenecké lyrice však podléhá »Mladé Čechii«, která se shromažďovala v »Květech«. Nemůžeme však upříti, že formálně se veršující začátečnice dobře vyrovnala svým básnickým současníkům, ba že v leččems je i předčila, a že slova, která jí psal dne 2. září 1844 osobně zavázaný František Ladislav Čelakovský, nebyla pouhým přátelským lichocením. Buďtež i zde citována: »Ano, ušlechtilá pěvkyně naše! netajím toho před Vámi a s hrdostí znám se k tomu, že čta první ty čarovné plody Musy Vaší, hluboko jsem sklonil čelo své před Vámi a přál vlasti své štěstí, že nastala již ta doba, kdy dcery její jsou s to sypati na její oltář tak blahovonné květy. Básně ty, jež mi sama ruka Vaše do mých sbírek opsala a několik jiných vytištěných, co mi posaváde k očím přišly, pohnuly mne k té vroucí žádosti, aby ne v jednotkách, ale v desítkách, stech a celých dílech jimi ozdobována byla literatura naše.«

Leč horoucí přání Čelakovského nebylo splněno. Božena Němcová přestala záhy býti básnířkou. Jistě nebyly na to bez vlivu vztahy osobní: básníka Nebeského vystřídal positivní Čejka, z vlasteneckého ruchu »Mladé Čechie« v Praze přesídlila mezi venkovský lid na Domažlicku. Ale nesporně hlavní rozhodnutí dalo jí správné sebepoznání: uvědomělé ženství, které bylo hlavní kladnou hodnotou jejích veršů, toužilo projeviti se ve formách složitějších a rozvětvenějších než jest pouhá báseň lyrická, toužila zbaviti se pout tradičních konvencí, jež přímo ukládalo tehdejší veršování, toužila se prohloubiti stykem se skutečností. Tak se stala z básnířky vypravovatelka a z pouhé epigonky zakladatelka epické prósy české.[87]

[87]) Ve Vlčkově Osvětě, 1911, str. 533, v článku Básně J. E. Vocela, B. Němcové, K. Vinařického, B. Jablonského a j., nevydané v albu na oslavu stříbrné svatby Ferdinanda V. r. 1856, otiskl dr. Čeněk Zíbrt z rukopisu musejního neznámou dosud báseň B. Němcové, napsanou rovněž k této příležitosti, která však do slavnostního alba vydaného tehdejší správou města Prahy pojata nebyla. Báseň tato, jejíž vznik dlužno klásti asi na počátek roku 1856, tudíž do zcela jiného již období spisovatelské činnosti básnířčiny, není již předmětem tohoto rozboru, zabývajícího se jen prvotinami slovesné činnosti mladistvé spisovatelky.

STANISLAV SOUČEK:

POVĚSTI Z NÁCHODSKA U BOŽENY NĚMCOVÉ.*)

K několika básním, jimiž Božena Němcová začíná svou spisovatelskou činnost, roku 1844 přidružuje tři »národní pověsti« vztahující se vesměs k Náchodsku. Jsou to pověsti: »Silný Ctibor« (otištěná v »České Včele« 1844, v čís. 79. z 1. října), »Devět křížů« (tamtéž, v čís. 95. z 26. listopadu) a »Rousín« (tamtéž, v čís. 103. z 24. prosince).[1]) S nepatrnou úpravou pojaty byly spisovatelkou do jejích »Národních báchorek a pověstí«[2]). Prvou pověst, o silném Ctiboru, skizzuje B. Němcová pak ještě v »Babičce«[3]); tamtéž[4]) vypravuje pak i pověst o devíti křížích, dokonce ve dvou versích, z nichž prvá, vypravovaná Ančou, zdá se rozvedením verse v Č. Včele jen naznačené slovy: »slyšela jsem také, že jich osm jelo s ním [Heřmanem] a že všickni tam padli«, druhá, starou Fouskovou v hlavních pouze rysech načrtávaná, začátkem a koncem vypravování hlásí se k versi podané v Č. Včele. V »Babičce« tyto dvě pověsti spolu s pověstí o založení boušínského kostela, již babička — prý dle služky Vorši — vypravuje Proškovic dětem v riesenburském altáně, spolu se zmínkou o sklepení v hradě riesenburském, »kterým se prý mohlo chodit půl míle cesty pod zemí«, a se zmínkou »o drábech čili lesních loupežnících«[5]) mají dáti lokální kolorit dílu chtícímu vylíčiti »tichý život venkovský, zvyky, obyčeje, svátky i pověry lidu v okolí náchodském«, mají zastupovati lidovou tradici v oboru pověsti právě tak, jako pohádkové látky a bájeslovné bytosti na několika místech »Babičky« dotčené mají zastupovati lidové pohádky a lidové bájesloví z Náchodska, jež u B. Němcové čtenář najde. Jsou však z nich nejdůležitější. Jsouť prvé tři skoro ze samého počátku spisovatelské její činnosti a samým počátkem její činnosti v oboru lidových povídek (nejširším smyslem slovu tomu rozumějíc) a zasluhují pečlivého přihlédnutí již pro toto své místo. A zasluhují přihlédnutí i pro to, že osvětlují poměr spisovatelčin k látkám z kraje i v hlavním jejím díle, že poučují, zapisuje-li básnířka »Babičky« věrně vypravování lidové »berouc na se povinnost historika« (jak dí Havlíček ve zprávě o prvním sešitku jejích »Národních báchorek a pověstí«), či jen »spěchá na přívětivé stezce pravé čisté poesie«.

*

*)Napsáno na podnět pořadatele Sborníku, p. říd. učitele V. Černého; jemu, p. kol. B. Profeldovi i všem jiným, kdo při práci té mi přispěli zprávami místními a opatřením vzácnějších pramenů, vzdávám při této příležitosti srdečné díky.

[1]) V »Sebraných spisech B. Němcové«, vydaných Marií Gebauerovou v knihovně »Čeští spisovatelé XIX. věku« (toto vydání cituji i dále), čtou se ve sv. IX. na str. 376—383.

[2]) V uv. »Sebraných spisech« pověst »Silný Ctibor« této nové úpravy je ve sv. V., 326—330, »Devět křížů« VI. 17—19, »Rozkoš« — dříve nadepsaná »Rousín« — V., 331—332.

[3]) Uv. Spisů II., 49.

[4]) Tamtéž, II., 167—169.

[5]) K těmto drobnostem v dálejšku nemusím přihlížeti.

Josef Němec, manžel Bož. Němcové.
Podle podobizny z konce let třicátých.

S pověstmi místními Božena Němcová seznamovala přítele doktora J o s e f a Č e j k u, když byl počátkem září r. 1844 ji navštívil v Ratibořicích, kde tehdy byla na zotavenou. Odjinud než od Boženy Němcové jistě nevěděl Čejka, že v okolí Ratibořic »každá zbořenina je bájí a pověstí oživena« a že »v ústech lidu neumírá silný Ctibor s pánem Riesenburským«. Zmínka ta — v Čejkově dopise »Z R a t i b o ř i c«, otištěném v České Včele 1844, v čís. 78. z 27. září[6]) — je první jistou stopou toho, že Boženu Němcovou po letech dětských zase znova zajímají lidové povídky, a zároveň nepochybně přípravou obecenstva na otisk »národních pověstí« z Náchodska: hned následující číslo České Včely totiž, 79. z 1. října,, přináší pověst o silném Ctiboru (jistě současně s listem Čejkovým poslanou redakci), na dvě další pak dochází ještě před koncem roku. Uvážíme-li k tomu i jinak dosvědčený vliv Čejkův na Boženu Němcovou, můžeme vysloviti domněnku, že Čejkovým podnětem Božena Němcová rozšířila činnost svou směrem novým.

Ale byl tu ještě jiný podnět vedoucí Boženu Němcovou k »národním pověstem« z Náchodska, podnět jistě vlivnější, zároveň jeden z pramenů jejích.

Čtenář zajisté vzpomene si na episodickou figurku Jiráskova románu »U nás«, někdejšího »padolského« (hronovského) felčara, žida Tellera, »šéngaista«, milovníka německé literatury a zároveň české země a jejích dějin, až na malou chuť k českému hovoru a k české četbě blízkého názory faráři Havlovickému (Jos. Regnerovi) a po faráři nejváženějšího člena »společnosti kulatého stolu« v hostinci »U modré hvězdy«.

Jedna ze zapadlých nyní knížek tohoto Marka Tellera (1812—1875), — osobnosti významnější, než jak se jeví v Jiráskově románu, — byla to, jež dala B. Němcové podnět k »národním pověstem« jejím z Náchodska a k některým z nich i látku. Je to knížka jeho »S a g e n d e r H e r r s c h a f t N a c h o d i n B ö h m e n. Zum Theile nach historischen Originalien, und zum Theile nach mündlicher Ueberlieferung in Versen bearbeitet«, vyšlá v Praze r. 1839.

Knížkou tou (o VIII + 62 osmerkových stranách a nečíslovaném obsahu vzadu a pěkné rytině zámku náchodského napřed, vytištěnou syny Bohumila Haase) Teller — dle přiznání v předmluvě datované v Hronově v květnu 1839 — chtěl beze zvláštních nároků básnických od nepaměti uchrániti ne nezajímavé pověsti Náchodska. Proto ne neobratně zveršoval erbovní pověst »úpických rytířů« (jak se říká Úpickým) o odražení Tatarů od Úpice (»Die Tartaren vor Eipel«),[7]) zkazky o založení kostela boušín-

---

[6]) Viz jej v tomto Sborníku na str. 100—102.

[7]) Dle farní kroniky úpické (přiznání Tellerovo); podle této kroniky a nějakého rukopisu chovaného v archivu náchodském vypravuje tuto pověst již D a v i d A n t. N y v e l t v knížce »Prospěšný potok vod...« 1736, 92—94 k roku 1216. Vypravování Nyveltovo spolu s vypravováním prý v Úpici slyšeným reprodukuje J o s. M y s l i m í r L u d v í k v čl. »Tataři v Oupici l. 1241« (Květy VIII., 1841, 267—270). Pověst je známa, n. př. z F. V. K o d y m o v a »Popisu okresu úpického« 24. a z J. K. H r a š e »Babiččina vypravování« 1893, 74—78.

ského (»Die Gründung der Kirche zu Baussin«) a o původu devíti křížů na cestě k zříceninám Visemburka (»Herrmann Wiesenburg«), pověst o vzniku erbovního znamení: půl kola se špicemi (»Turin, der kühne Ringer«), erbovní pověst Dobřenských o čápu, osvoboditeli z tureckého zajetí (»Hänschen, der Storch zu Chwalkowitz«),[8]) vypravování jinak neznámé a bezcenné o prostém kopiníku v přestrojení vyvedším na svobodu českého kralevice jatého Turky (»Ctibor von Žernow«)[9]), pověst o chlebech za trest lakomé selce zkamenělých (»Die steinernen Brode zu Zbečžnik«)[10]), vypravování o zavraždění úpického faráře Bernarda Sýkorského vojáky švédskými (»Pater Bernard's Tod. Den 17. Oktober 1632«)[11]), bezcennou a odjinud neznámou pověst o potrestané krádeži berly ze sochy sv. Leonharda v Chvalkovicích (»Der Stab der St. Leonhard's Statue zu Chwalkowitz«), a posléze pověru, že která holka dospělá sedmkrát jde na boušínskou pouť, vdá se do roka (»Das Kirchfest zu Baussin«). Krom toho za vstupní báseň do sbírky seřazené chronologicky dle dob, do nichž spadá vypravovaný děj, zveršována obhlídka po dějinách Náchoda od dob nejdávnějších až po dobu přítomnou (»Schloss Nachod, wie es war und wie es ist«) a do sbírky umístěny dvě básně souvisící s dedikací knihy známému z Jiráska hospodářskému radovi vévodkyně zaháňské a náchodskému vrchnímu J. W. Essentherovi (sonet »Widmung« a verše vztahující se k vyznamenání Essenthera zlatou medaillí, »Der 17. Juli 1837«).

Verše před otištěním měl v rukou V. K. Klicpera a piloval na nich, ne mnoho však[12]).

V poznámkách k svým veršům Teller podává historické vysvětlivky, doklady, zprávy o svých pramenech a výklady o historickém podkladu zveršovávaných pověstí, v nějž věří víc, než slušno.

Při práci vedle podání snad přímo z lidu čerpaného a vedle četby vlastní užil i historických zpráv a jinakých poučení od dějepisce hradu, města a panství Náchodského Josefa Myslimíra Ludvíka (1796—1856), tehdy studnického lokalisty.

Mezi těmito zprávami, za něž Teller Ludvíkovi děkuje, byly však nepochybně i pověsti některé.

Ludvík vedle historických dat, jež sbíral zprvu ze záliby, pak s úmyslem napsati »Památky hradu, města a panství Náchoda, i vlastníkův jeho« (ke konci přivedeným od jeho přítele Jana Karla Rojka), všímal si i pověstí. V Květech VIII. 1841, 267—270 reprodukoval pověst o Úpických, jak zachránili město od Tatarů, tak, jak ji (dle farní kroniky úpické a nějakého

[8]) Dle ústního podání.

[9]) Dle ústního podání starého zlatníka skalického.

[10]) Dle uv. sp. Nyveltova 99—100, jenž dovolává se nějakého rukopisu chovaného v archivu náchodském a klade příběh do r. 1590.

[11]) Dle současné zprávy správce školy úpické Jana Stehlíka, dochované farní kronikou úpickou (u F. Macháta, Náboženské poměry na Náchodsku v l. 1620—1660, VI. výr. zpráva reálky náchodské 1903, 35) Bernard Sýkorský zastřelen 16. října.

[12]) Dle poznámky Tellerovy v rukopise básnických jeho prací z té doby, chovaném vnučkou jeho, paní Hedv. Engelmannovou a mně s jinými jeho papíry půjčeném.

rukopisu chovaného v archivu zámku náchodského) vypravuje někdejší vrchní náchodský D a v i d A n t o n í n N ý v e l t, v »historii« poutního místa Svatoňovic »Prospěšný potok vod na nejvyšších pahrbcích panství Náchodského uprostřed polí Svatoňovských všem potřebným a chudým hledajícím vod užitečných Marianské pomoci hojně se prejštící« (vydané r. 1736, současně též německy), a k tomu přidal versi pověsti, kolující dosud v Úpici. Dva zápisy jeho z neúplného zápisníka zachovaného v archivu města Náchoda (nepochybně totožného s »deníkem Ludvíkovým«, častěji citovaným od V. Š r á m a v dílku »Okres česko-skalický« 1882), pověst o založení kostela boušínského a o silném sluhovi pána riesenburského, dále přijdou k platnosti. Shoda obou s příslušnými veršovanými pověstmi Tellerovými nejpravděpodobněji, hledíc k přiznané Tellerově závislosti na zprávách Ludvíkových, vysvětlí se domněnkou, že Teller tu užil Ludvíka, Pravděpodobně však i jiné pověsti znal od Ludvíka. U pověsti o silném sluhovi pána riesenburského poznamenal Ludvík, že tak mu vypravoval skalický Sedláček, zlatník. Tento zpravodaj Ludvíkův je patrně totožný se starým zlatníkem skalickým, jehož »ústního podání« Teller se dovolává při své pověsti o Ctiboru Žernovském; poněvadž z údaje Tellerova nevyplývá, že by byl sám slyšel vypravování Sedláčkovo, zdá se, že i je zvěděl skrze častého hosta skalického Ludvíka. Při pověsti o úpických rytířích a při verších o zavraždění faráře Bernarda Sýkorského za pramen uvádí farní kroniku úpickou; nehledíc však k tomu, že farní kronika jemu, židu, sotva byla přístupna tehdy, ukazuje užití tohoto pramene spíše na historika hledajícího materiál k místnímu dějepisu než na veršovce německého, vedle lékařské literatury horlivě se zabývajícího literaturou krásnou; pověst o úpických rytířích vskutku také Ludvík k 600. výroční památce na vítězné odražení vpádu tatarského do našich zemí dle Nyvelta, jehož jedním pramenem byla farní kronika úpická, a dle ústního podání vypravuje.

Při vyšetřování poměru mezi pověstmi B. Němcové a pověstmi Tellerovými třeba tedy přihlédati i k tomu, že B. Němcová mohla znáti též versi Ludvíkem zachycenou buď přímo od něho (znala jej jistě) neb i od jeho zpravodaje.

Že B o ž e n a N ě m c o v á T e l l e r o v u k n í ž k u z n a l a a j í u ž i l a, ukazuje srovnání parallelních míst z v y p r a v o v á n í o s i l n é m s l u h o v i r i e s e n b e r s k é h o p á n a (u Tellera nazývajícím se Turin, u B. Němcové silný Ctibor), líčících setkání jeho s chlubným obrem jiného pána (u Tellera nesoucím jméno Lubomir):

Teller:	Němcová:
Und Lubomir n a h m e i n e n K i e s e l s t e i n: »Sieh, Turin doch, w i e i c h i h n d i r z e r d r ü c k e, d u z ä h l e s t k a u m d i e M e n g e s e i n e r S t ü c k e,	Když (Ctibor) předejel a cizí toho, jak se zdálo, nepatrného mužíka spatřil, řekl k němu: »Jak pak se ty, neplecho, můžeš opovážit se mnou se potýkat? Tebe rozmáčknu jako tento kámen!« A v e z m a k á m e n o b l á z k o v ý d o r u k y,

ich frage dich, geh'st du die Wette ein?«
Und Turin sagte darauf ganz bescheiden:
»Man wird schon seh'n, mit welchem von uns beiden
die Riesenkraft und auch das Glück verwandt?
Doch da ich dich zum ersten Mal heut' sehe,
wär's mir nicht lieb, wenn dir was Leid's geschehe,
d'rum reiche mir zuvor die Friedenshand.«

zmáčknul jej tak, že mu prach v ruce zůstal. — »Inu«, řekl Ctibor a přiklusal k němu, »proč pak bysme se potýkali, vždyť jsme si jaktěživi nic zlého neudělali: podejme si raděj přátelsky ruku.«

Held Lubomir, der stolzeste der Knechte,
bot mit Verachtung ihm dann seine Rechte,
die Turin auch mit ganzer Kraft ergriff;
d'rauf fasste er ihn nach gewohnter Weise
und drehte ihn wohl dreimal hoch im Kreise,
dasz laut der Wind ob seinem Haupte pfiff.

S opovržením podal mu cizinec ruku a Ctibor ji popadl a zatočil a panošem s koně dolů tak nerázně o zem smýknul, že mu ani jedinká kůstka celá nezůstala.

U obou silák dostav dovolení, aby si přišel na Riesenburk pro hrách a uzené[13]), béře si na tu poživu s postele cíchu. U obou je zmínka o výzdobě hlediště pro panstvo shromážděné k zápasu:

Auf das Rathaus kamen
viel grosze Herr'n und auch viel edle Damen.
Mit rothem Tuch war der Balkon verziert.

. . . pro pány a paní lešení skvostnými kobercemi obvěšené připraveno bylo.

Shody tyto jsou tím pozoruhodnější, že v místech těch odchyluje se Teller od svého nepochybného pramene, Ludvíka.

Ludvíkův zápis[14]) totiž zní:

Pán na Ryzmburku, jeda odkudsi domů, potkal jednoho svého poddaného jménem Turýň, nesoucího strom i s kořeny, a uslyšev, že jej člověk ten nevykopal, ale vytrhnul, divil se mu tím více. »Pane!« odpověděl Turyně, »já bych byl mnohem silnější, kdybych měl dost hrachu s uzeným masem.« I dal mu pán obojího. — Nedlouho na to odejel do Prahy, kdež se jistý vladyka chlubil svým obrem, který se s každým potýkati prohlásil.

[13]) U B. Němcové Ctibor vyžaduje si ještě vědro vína, ale v dálejšku se na ně zapomíná (podobně jako u Tellera se zase zapomíná na uzené) — nepřesnost tato opravena v »Národních báchorkách a pověstech.«

[14]) V uvedeném zápisníku, dle všeho týž, který poněkud upravený reprodukuje V. Šrám v dílku »Okres Česko-skalický« (Biliotéky místních dějepisův pro školu a dům sv. X.) 1882, 73—74.

Sadili se spolu. Turyň musil po pár nedělích do Prahy; lešení na staroměstském náměstí. Obr vystoupiv oblátek rozmačknul, Turyň chytře homolku, až z ní teklo. »Bratře!« dí Turyň, »máme se potýkati a neublížili jsme si, podejme si dříve ruce!« — a když mu obr svou ruku podal, uchopil ji Turyň, celým s ním zatočil kolem své hlavy v povětří [a] mrštil z lešení dolů. Pán obrův vida, že prohrál, sednuv na kočár ujížděl, ale Turyň to spatřiv chvátal za ním a popadnuv kolo za loukoť (špici), ji vytrhnul, kolo rozdrtiv. Na odměnu pan z Ryzmburku propustil jej z tělesné poddanosti na svobodu a dal mu statek Turyň, ve znaku pak nosil loukot neb špici — jako prý na Hořičkách vymalováno. Tak mi vypravoval skalický Sedláček, zlatník.[15])

Že Božena Němcová znala pověst i ve znění Ludvíkově, o tom svědčí značná slovní shoda mezi odpovědí jejího Ctibora cizímu obru a odpovědí Turyňovou v zápise Ludvíkově, dále její představa o zápasišti (u Ludvíka obr a Turyň se potýkají na »lešení« postaveném na staroměstském náměstí; Teller kulturně-historicky správněji zápas přeložil na náměstí, panstvu pak za hlediště dal balkon staroměstské radnice, ozdobený červeným suknem; také u B. Němcové zápas má se díti na náměstí a panstvo má své hlediště skvostnými koberci obvěšené jako u Tellera, hledištěm tím však je Ludvíkovo »lešení« na staroměstském náměstí — tak spojila představy obou svých pramenů o zápasišti); a posléze o tom svědčí shoda komposice jejího a Ludvíkova vypravování proti komposici Tellerově.

Teller vypravování svému předsílá úvod hlučně ohlašující předmět básně, »směšnou« historku o sázce. Pak vypravuje, jak o pitce vladyku v Praze jeden z nich se chvástá Lubomirem svým a podrážděn odporem riesenburského pána nabízí sázku sto kop míšeňských tomu, čí panoš zvítězí nad jeho Lubomirem. Riesenburský vladyka (Teller nečiní rozdílu mezi vladykami a pány) přijímá sázku a vypravuje o svém Turinovi, jenž kdysi vytrhl strom s kořeny, zlámal jej jako proutek a položil před nohy pánovy jako ukázku své síly a jenž vyprošenou poživu si pak odnesl v číše. Na druhou neděli určeno potýkání (k němuž nebyl by směl přijíti prý francouzský athlet, který r. 1835 v Praze nabízel tisíc zlatých tomu, kdo by v zápase jej přemohl). V ustanovený den vzácná ta podívaná přivábí mnoho panstva i obecného lidu. Lubomir vchází na zápasiště v rytířské výzbroji, Turin v dřevákách a na chvíli množstvím diváků zaražen. Lubomir chvastavě ukazuje Turinovi svou sílu na oblázku. Turin ne bez důstojnosti mu nabízí, aby si podali ruce, než se v boji uhlídá, kdo silnější. Lubomir s pohrdáním podá mu ruku, Turin ji chytí, zatočí třikrát soupeřem v povětří a s chvástáním položí jej bezduchého na zem. Lubomirův pán, jak jen se vzpamatuje trochu, ujíždí ze zápasiště. Teď však teprve Turin ukáže, že ne bez příčiny ho jeho pán chválil. Rozhrnuje zástup diváků, dostihne vůz,

[15]) Zápis červenou tužkou přetržen a pod ním touž tužkou připsáno: 1843. Snad letopočet 1843 je omylem m. 1844, kdy zápis stal se nepotřebným tím, že B. Němcová pověst uveřejnila. Omyl takový mohl snadno vzniknouti, škrtl-li Ludvík zápis někdy později při náhodné prohlídce zápisníku.

na němž Lubomirův pán prchá, vytrhne z kola špice a tak uprchlíka zarazí. Teď za jásotu davu má býti veden na radnici před panstvo s balkonu zápasům přihlížející, cítí však, že by mu nebylo volno v té společnosti, a chce domů. Pán mu tedy, propouštěje jej, dává svobodu, manský statek a půl kola do znaku.

Tellerova komposice, s ohlašovacím úvodem, s východem vypravování od toho momentu v řadě jednotlivých příběhů, kdy počíná se vrcholný děj celé pověsti, s episodickým a skizzovitým podáním předchozích siláckých výkonů Turinových a se stručným závěrem celé skladby, je umělejší, Božena Němcová po zbytečně (z místního zájmu) podrobné zprávě o dějišti vypravuje jako Ludvík jednoduše časovým pořadem příběhů a postupuje tak pravidelným chodem lidových povídek. S tímto rozdílem v skladbě souvisí, že Teller píšící pro vzdělance píše květnatěji a hledaněji, B. Němcová pak ne beze zdaru (četnými drobnými opravami zvýšeného v přepracování podniknutém pro »Národní báchorky a pověsti«) snaží se vypravovati slohem a jazykem lidových vypravování.

Obou pramenů svých užívá samostatně a odchylky její od nich jsou většinou v patrný prospěch umělecký vypravování jejímu.

Operuje kontrastem. Hlavní děj zakládá na účinném, do ryzosti teprv jí vypracovaném kontrastu mezi nadutým a chvástavým silákem, skoro professionálem, i jeho úskočným pánem a skromným i poctivým člověkem z lidu, užívajícím své síly jen z potřeby nebo v službách pánových a spojujícím s ní zištnou chytrost prostého člověka. Pro tento kontrast její Ctibor nevytrhuje před pánem a neláme strom ze silácké chlubnosti jako Tellerův Turin, nýbrž vytrhl si jedli jen proto, aby si barák pospravil; naparoduje nechutně jako Ludvíkův Turyň zmáčknutím homolky sokův silácký výkon na oblázku (tento nechutný motiv vypustil již Teller); zajásá-li nad přemoženým soupeřem, je to táž čistě lidská radost z vítězství, která se z úst ozve i zbožným hrdinům Homerovým, zvítězí-li nad protivníkem; a zarazí-li ne jemně soupeřova pána, když hanebným útěkem chce uniknouti povinnosti zaplatiti za prohru, je to jen včasná míra spravedlivé svépomoci proti pokusu podvésti o dobré právo. Hodnota Ctiborova vítězství zvýšena nejen (jako u Ludvíka a Tellera) tím, že sok jeho rozmačkáním oblázku ukázal se znamenitým silákem, nýbrž i tím, že před zápasem se Ctiborem zvítězil již nad několika soupeři. Poslední, ne však nevýznačný kontrast souvisí s živým národním cítěním nedávné vlastenecké konvertitky: u Ludvíka a Tellera oba soupeřové jsou Čechy, zrovna tak jako jich pánové, u Boženy Němcové je Čech Ctibor vítězem nad cizincem, vyhlášeným obrem cizího rytíře, v »Babičce« dokonce přímo nad německým rytířem.

Božena Němcová lépe motivuje než její předchůdci; pro motivaci vymýšlí si starobylé zvyky, jako že byl mezi rytíři obyčej chovati si silné panoše neb obry, kteří se místo rytířů na turnaji potýkali, neb obyčej, že pán přemoženého panoše musil vítězi zaplatiti.

Fabulační schopnost ta vedla vypravovatelku k řadě drobných odchylek od předchůdců a odchylkami těmi podařilo se jí (zvláště v nové úpravě prvého jejího pokusu, jehož začátečnictví ukazují jemné retuše nového přihlédnutí k pověsti) z děje vytvořiti několik živých obrázků. Jich půvab ovšem zakládá rek pověsti, Ctibor, jak teprve naše vypravovatelka jej vytvořila z materiálu daného předchůdci, blíženec českého Honzy immanentní harmonií dobroty, síly a schopnosti rázem se vpraviti v dané okolnosti. Vděk této postavy, jejž prvé zpracování pověsti dávalo víc jen tušiti než ochutnávati, více k platnosti přichází teprve v nové úpravě vypravování (pro »Národní báchorky a pověsti«) groteskními situacemi, jako jsou: když silák jedle vytrhávající z kořenů zkroušeně stojí před pánem přistihším ho při pychu; když na překvapení hradního lehce zvládne cíchu, do které mu schválně hradní dvakrát tolik hrachu a uzeného naložil, než mu měl dáti; když skáče radostí z panské služby; když na chvástání a siláctví sokovo odpoví nečekaným a svérázným zvítězením nad soupeřem, aneb když ujíždějícího pána soupeřova zastaví si tím, že skácí jeho vůz, vytrhna mu kus kola, za něž chytil honě uprchlíka.

Při vyloženém výše poměru mezi vypravováním B. Němcové a vypravováním Ludvíkovým a Tellerovým překvapuje záměna jména siláková: Ctibor místo Turyně n. Turyň (u Ludvíka) a Turin (u Tellera). Záměna ta pochází od B. Němcové beze vší pochyby.

Jméno Turyně neb Turyň je místní. Užíváno ho ve výraze »na Turyni« na označení tvrziště litobořského.[16]) Snad jazykovému citu B. Němcové nepodobalo se, že by místní jméno Turyně neb Turyň mohlo dobře česky býti též jménem osobním. Vzala tedy pro svého reka jméno z jiné pověsti Tellerem vypravované, z pověsti »Ctibor von Žernow«. Novým jménem rekovým a některými odchylkami od pramenů pověst nabývala zdání větší původnosti, nad to pak jméno Ctibor svou »lidovou etymologií« se jí dobře hodilo pro reka ukázavšího sílu vytržením a odnesením veliké jedle: etymologie ta je sice výslovně vpravena teprve v text »Národních báchorek a pověstí« slovy riesenburského pána k siláku odnášejícímu si jedli z jeho lesa: »Stranu té jedle ti to pro tentokráte odpustím, ale podruhé cti můj bor«, jistě však tanula B. Němcové na mysli již při prvé úpravě. V lidové povídce jí nebylo: na Náchodsku se cítí ještě, že bor je les borový a neobstála by v tradici nesrovnalost, že silák dovedší odnésti jedli slove Ctibor.

Na dobro však Tellerův Turin přece se neztratil u B. Němcové a v této okolnosti je svědectví, že výklady podávané jsou podobny pravdě.

---

[16]) Nejstarší doklad slova, trvám, je v uv. spise Nyveltově z r. 1736 (str. 83: »páni Litobořští z Chlumu na Turyni«), z doby, kdy tvrz litobořská, jak dříve slula, dávno už přestala existovati (již v prvé polovici XVI. století jmenována je tvrzí pustou). Šrám (v uv. sp. 74) uvádí sic dle »urbáře I., 171« zemana Litobořského, seděním na Turyni, ale urbářem tím je Nyveltův urbář panství náchodského z r. 1737. U Tellera (28 p. 1.) zase k r. 1464 jmenován »Johann Chlum von Turin« ale to je jen libovolná záměna jména vladyckého rodu Litobořských z Chlumu. Jméno Turynský pro rytíře bydlevšího »na Turyni v hradu svém« (v »Babičce«, v uv. Spisech, II., 50) je od B. Němcové vymyšleno.

Dle pověsti o devíti křížích, jak ji vypravuje v »České Včele« a »Národních báchorkách a pověstech«, byl v Litoboři hrad, jemuž na Turině říkali.« Lokál »na Turině« je od zněmčeného Tellerem podstatného jména »Turin«, nikoliv od správného českého nominativu Turyň (místo Turyně), jehož užívá později i B. Němcová v »Babičce«[17]) a jehož náležitý lokál, tamtéž se vyskytující[18]), je »na Turyni«.

B. Němcová ví, kde stávala chaloupka, patřivší kdys »ovčákovi« někdejšímu Ctiborovi, prý v údolí »Úpavy« (t. j. Úpy) pod Riesenburkem »na místě, kde podnes na mlejništi říkají«. Ale tato lokalisace je jistě dílem spisovatelčiným. Místo »na mlejništi«, předpokládající bývalý mlýn, v lidovém podání jistě nebylo vydáváno za místo, kde stávala »charouzna« ovčákova. Pisatelka při této lokalisaci jako při popisu Riesenburka vypsati se chtěla ze svěžích a milých představ místních.

Vypravování má vzhled erbovní pověsti, jaké v šlechtických rodech a o nich vznikaly. Ludvík a Teller vskutku také vědí o předmětu, jejž pověst chce vykládati. Je to dle obou patrně erbovní znamení na domnělém náhrobku Ctiborově v kostele na Hořičkách. Dle Ludvíka, jemuž nepochybně věc je nedosti jasna, erbovním znamením, jehož Ctibor si dobyl, byla »loukot neb špice«, dle Tellera půl kola od vozu. To znamení dle obou lze viděti na Hořičkách. B. Němcová nemluví tak jasně, ale jistě — už hledě k pramenům — měla na mysli také náhrobek nějaký z kostela hořičského: tam aspoň dle ní pochován Ctibor. Dle ní měl za znak »kus loukotě se třemi špicemi«. Náhrobek takový, k jakému pověst se vztahuje, je vskutku v předsíňce kostela na Hořičkách. Je to náhrobek Bernarda Žehušického z Nestajova, zemřelého asi r. 1567 (část opisu na náhrobku, obsahující letopočet, jest uražena). Žehušičtí z Nestajova v XVI. století nějakou dobu byli totiž pány Hořiček. Ale rod ten měl v erbu loukoť se dvěma špicemi a toto erbovní znamení na náhrobku je podnes dobře zachováno. Z vypravovatelů naší pověsti patrně nikdo ho na vlastní oči neviděl. Byla by se však pověst, kdyby byla erbovní pověstí Žehušických z Nestajova, udržela podáním přes půltřetího sta let od nedlouhé ani doby, po kterou Žehušičtí byli pány Hořiček, když jen jediná (co vím) na panství náchodském památka, k níž pověst se může připnouti, a to památka ne zvláště význačná, ji mohla držeti v povědomí? Mohla dokonce vzniknouti po době Žehušických? Omyl, že na Hořičkách je náhrobek s erbovním znamením loukoť se třemi špicemi, má původcem Nyvelta, jenž (v uv. sp., 85) uvádí chybně, že »paní Majdaléna Žehušická z Nestajova, vdaná z Kounic« měla za erb »tři loukotě v půl kole«. Z tohoto místa pochází zmatek mezi pojmy loukoť a špice v záznamu Ludvíkově, odklizením pak terminologické chyby Nyveltovy, očité znalci lidových názvů pro součásti vozu, lze vysvětliti údaj B. Němcové.

Ale spis Nyveltův, myslím, je i jinak důležitý tomu, kdo hledá, odkud pověst. Spis připisuje Nyvelt vdově po Vavřinci z Piccolomini, kněžně

[17]) V uv. Spisech, II., 50 a 160.
[18]) T. II. 50 a 52.

Anně Viktorii, rozené hraběnce z Kolovrat Libštejnské, a jejím dětem. Kněžnu, regentku panství místo šíleného nejstaršího syna, v devotní předmluvě mezi jiným velebí (na str. 35.) i proto, že »na místě předešlého, z ohledu v plnem běhu s 6 koňma zapřaženého a rukou zastaveného královského vozu k věčné památce za erb majícího[19]) kola s 8 loukotí k záplatě mnohých koruně království polského hrdinských věrně prokázaných civil- a militarních[20]) služeb nyní za heslo a štít v erbě svým královskou polskou orlici nese«. Nyvelt tu dotýká se erbovní pověsti rodu Kolovratského, založené na lidové etymologii jména a podobné jádrem k pověsti o siláku riesenburském[21]) — týž Nyvelt, na nějž se redukuje povědomost o erbovním znamení loukoť se třemi špicemi. Není základ pověsti o Ctiborovi u něho? Není ta pověst zbožím na Náchodsko importovaným a tu lokalisovaným a dále obráběným? Nepřišla spolu s Annou Viktorií Kolovratovnou, r. 1688 vdavší se za Vavřince z Piccolomini? Nepřispívá právě Nyvelt k přenesení pověstí? Není to nenepravděpodobno. Z Nyveltova dílka aspoň šíří se i jiné pověsti (jimž on ovšem věří jako pravdě pravdoucí): o založení Trutnova a kolonisaci jeho okolí, dolech svatoňovických, odražení Tatarů od Úpice, zkamenělých chlebech zbečnických.

Pověsti takové jsou z valné většiny kombinace dilettantů historických k vysvětlení neb dokonce k větší cti a slávě předmětů bájením opřádaných vytvořené; v lid vnikají jein z části; vniknou-li, přizpůsobují se jeho představivosti.

Variant pověsti o siláku riesenburském z Rohožné na Svojanovsku zapsal Ign. Hošek[22]). Možnost, aby pověst od dob, kdy Žehušičtí z Nestajova nějaké zboží na Svojanovsku drželi, podáním se uchovala nebo po těch dobách vznikla, je ještě menší než u pověsti na Náchodsku: památníku, jenž by ji podporoval nebo dával k ní podnět, tu není. Už z té úvahy jde pravděpodobný závěr, že pověst tu je importována. Je to dle některých shod variant vzniklý z textu B. Němcové, nově lokalisovaný a upravený prostým vypravovatelem.

O devíti křížích vypravuje Teller toto: Statečný rytíř Herrman Wiesenburský zamiloval si sličnou dcerku »vasalla« rtyňského, ač po přání otcově měl si vyhledati choť rodem rovnou. Matka Herrmanova vypátravši tajný román srdce synova, postavila se na stranu svého miláčka. Její přímluvám se podařilo, že mohla jednou, právě když Herrmana srdce táhlo do Rtyně, oznámiti mu otcovo svolení. Ve vypravování je pozoru-

---

[19]) Participium »mající« má tu smysl passivný, = latinské habitus.

[20]) T. j. civilních a vojenských; koncovka -ních, opakující se, u prvého slova (po způsobu německém) neřečena.

[21]) Jinak staré erbovní znamení Kolovratů vysvětluje pověst vypravovaná Aug. Sedláčkem ve »Sbírce pověstí historických lidu českého v Čechách, na Moravě a ve Slezsku« (České knihovny zábavy a poučení sv. 1., 135—136).

[22]) Ign. Hošek »Povídky z okolí svojanovského (ve východních Čechách)«: »Vo sedlákoj«, Č. Lid, V., 80.

hodný motiv, dle poznámky Tellerovy vzatý z české pověsti lidové: když matka přišla synovi oznámiti otcovo svolení k sňatku s dcerou rtyňskéno »vasalla«, přinesla mu dvě »růžová« jablka (zwei Rosenäpfel« — v poznámce o původu motivu z pověsti lidové mluví o dvou »červených« jablkách). Herrman dal si osedlati koně a provázen sluhou spěchal s radostnou novinou k své milé. Byla měsíčná noc. Najednou z nedalekého lesa zaslechli nářek. Letěli po hlase a napadli devět lupičů s unesenou dívkou; vůdce lupičů patrně zatoužil po krasavici a právě na ni dorážel, když Herrman dojel. Směle vrhl se rytíř na zbojníky, zatím co jeho sluha bránil krasavici. Brzy však devět zlosynů leželo v krvi zbito statečnou rukou Herrmanovou. Jaké však bylo jeho podivení a jaká radost, když v zachráněné dívce poznal svou milou. Hned si ji odvezl domů, na místě pak, kde těch devět padlo, dal postaviti velký kříž, na němž devět malých křížů bylo nakresleno.

Teller nepochybuje o tom, že příběh ten se vskutku stal, protože ještě za jeho doby staří lidé v okolí visemburském zpívají píseň podobného obsahu a u lesa Krákorky nedaleko zřícenin Visemburka je kříž, na němž devět jiných je nakresleno. Dokonce i určuje dobu, kdy příběh prý se stal. V hájemství visemburském za dob Tellerových ukazoval se Herrmanův dub, zasazený prý za dávných dob na počest Herrmanovy statečnosti.

Počátkem s touto pověstí se shoduje místní pověst o devíti křížích, vypravovaná Aug. Sedláčkem[23]): Mladý pán visemburský namlouval si dceru rychtáře rtyňského. Otec jeho tomu bránil. Syn proto chtěl se s ní tajně oddati. Otec dověděv se o tom jel za ním, nevěstu vzal a ujížděl s ní na hrad. Syn u devíti křížů dohonil otce, srazil dva jeho pacholky s koní, jej pak samého tak zranil, že skonal, než dojel do hradu.

Ve versi, již čtu u F. V. Kodyma, otec, rytíř Heřman z Visemburka, únosce dcery rtyňského rychtáře Nývlta, »krásné Lidušky«, milenky svého syna Hynka, padá s jinými osmi rytíři, dohnán synem a jeho sluhou Václavem, umíraje však, smiřuje se se synem a milencům žehná. Tento nijak nemotivovaný smír a vypravování o potomním šťastném životě pozůstalých, hledíc k versi Sedláčkově, je patrný přílepek.[24])

Rozdíl mezi vůlí otcovou a touhou synovou, jenž ve variantě Tellerově je hned v počátku smírně odklizen, vyrůstá v těchto versích ve spor tragický, jenž je podstatou pověsti.

Tragickým průběhem děje versím těmto podobají se verse vypravované B. Němcovou, konflikt vůle otcovy s láskou synovou je však v nich zastoupen řevnivostí odmítnutého soka na šťastnějšího ženicha. S versí Sedláčkovou druhá verse z »Babičky« nad to shoduje se i počtem padlých osob (tří, jenže u B. Němcové jsou to ženich, mládek a starosvat), ostatní verse B. Němcové shodněji s památníkem, k němuž se pověst vztahuje, mají jako Teller a Kodym (= Hraše?) číslo devět (devět nožů, jimiž Heřman

[23]) Aug. Sedláček, Hrady, zámky a tvrze království Českého, V., 33.

[24]) F. V. Kodym, Popis okresu úpického 1908, 40—41; je to prý verse zaznamenaná J. K. Hrašem ve »Vypravování našeho lidu«, ale sám jsem toho nemohl zjistiti.

proboden, ve vypravování otištěném v »Č. Včele«, »Národních báchorkách a pověstech«, devět padlých ve versi pouze dotčené v »Č. Včele« a »Národních báchorkách a pověstech« a v první versi »Babičky«).

Ve vypravováních B. Němcové jsou patrné ohlasy lidové balady o skonu ženicha na cestě pro nevěstu a o smrti nevěsty poznavší pravdu napřed jí tajenou o svatební hostině. Balladu tuto při srovnávání zde mohou zastupovati dvě varianty otištěné ve sbírce Erbenově[25]), tím spíše, že prvá varianta je z Hradecka.

O české písni lidové obsahu podobného k pověsti jím zveršované zmiňuje se již Teller; píseň tu za jeho času prý ještě zpívali staří lidé od Visenburka. Písní, kterou Teller má na mysli, nepochybně je výše dotčená ballada. To dokazuje tento shodný motiv lidové ballady a veršování Tellerova: matka přichází k synu — v českých a též moravských variantách ballady majícímu jako u Tellera jméno Heřman , právě když syn se chystá k jízdě (pro nevěstu v balladě, za milou dle Tellera); přináší mu jablka červená (u Tellera »růžová«) a rozmlouvá s ním (obsah rozmluvy je různý). Patrně text ballady začal se mísiti s pověstí o původu dosti pozoruhodného památníka (jak uslyšíme ještě) »u devíti křížů« (asi památníka na nějaký skon devíti lidí). K tomu míšení podnět dala nepochybně shoda obou kusů ve jméně hlavní osoby: Heřman slove rek českých a některých moravských variant ballady a jméno Heřman musilo býti už v původní tradici o památníku u devíti křížů, jak ukazuje spojené s ní podání o Heřmanově dubu, jinak (zejména pouhou lokalisací ballady) nevysvětlitelné.

Ve verších B. Němcové je mnohem více prvků z ballady: Matka Heřmanova dávajíc synu »tři růžové jablka« (v prvé versi »Babičky«: »červená jablka«) vymlouvá mu, aby nejel pro nevěstu (verse v »Č. Včele« a prvá verse v »Babičce«); mrtvolu jeho tají před nevěstou, nedočkavší se ženicha samého a vymlouvá jeho nepřítomnost; když svatebčané sednou k stolu, zvoní Heřmanovi třikrát hrana, nevěsta se vždy táže, komu to zvoní, pravdu zví však až po třetí a tehdy probodne se nožem.

Jakou provenienci mají verse B. Němcové?

Dle udání B. Němcové pověst v »Č. Včele« (a »Nár. báchorkách a pověstech«) otištěnou vypravovala spisovatelce jedna stará babička; v »Babičce« první versi na žádost Baruščinu vypravuje Anča, když poutníci vracející se ze Svatoňovic odpočívají si u devíti křížů, druhou, prý lepší, dodává stará Fousková. V této druhé versi stejně jako v textě »Č. Včely« a »Národních báchorek a pověstí« Heřman je panošem z hradu Litobořského

[25]) K. J. Erben, Prostonárodní české písně a říkadla« 1886, 530–533; ve sbírce Erbenově z r. 1842 je to odd. III., č. 1. — Ballada tato se čte dále v Šafaříkových, Blahoslavových a Kollárových »Písních světských lidu slovenského v Uhřích«, I. 137 (odtud přešla do sbírky Čelakovského I., 80 a Kollárových »Zpievanek« II., 34), ve sbírkách Čelakovského I., 26, Sušilově z r. 1835, 17 (z r. 1860, 82a n.), v »Slov. Spevoch«, II., 89, ve sbírce Bartošově a Janáčkově z r. 1901, 10a n. České balladě podobá se lužickosrbská ve sbírce Hauptově a Smolérově I., 31 »Hólcy so na kwas hotowachu«.

(»jemuž na Turině říkali« dle »Č. Včely« a »Národních báchorek a pověstí«) a ne z Vizmburka, a jeho nevěsta ze Svatoňovic, ne ze Rtyně.

Místa, k němuž se pověst připíná, B. Němcová však neznala neb naprosto nepamatovala. Myslilať si, že je tam v lese veliký hrob a na něm devět dřevěných křížků. Zatím však je to památník jen jeden. Stojí u myslivny, po něm zvané »u devíti křížů«, tam kde od silnice vedoucí ze Skalice ke Rtyni (vsi jmenované od B. Němcové též německým tvarem Hertina) odděluje se stará cesta na hrad Visemburk. Je to veliký kříž z pevného bílého pískovce. Na třech stranách jeho podstavce je vytesáno po třech křížích; podnět k památníku prozrazuje švabachový nápis: Zde gich 9 w panu usnulo. Na zadní straně je nápis: Tato Statuie gest s nakladem poč[estné] Obce Hloti [= Lhoty]. Jan Nims aC Ame. [asi podpis kameníkův]. Na kříži se čte: Tento crzis gest wistawen ke cti a chwale pana nasseho Gezisse Crista 1794 dne 2 juny Amen. Událost, jež k památníku dala podnět, smrt současná devíti lidí, nebude hrubě starší. S tímto památníkem na skon devíti lidí těžko ovšem spojiti lze versi, že nalezen tam Heřman devíti noži probodený, nebo versi, že pohřbeni tam ženich s mládkem a starosvatem zabitý cestou pro nevěstu a nevěsta zoufavší si nad smrtí ženichovou.

Tellera B. Němcová znala. Naň ukazují ve variantě psané pro »Č. Včelu« a upravené pak pro »Národní báchorky a pověsti« »růžová« jablka, nezvyklá v tradiční literatuře a v »Babičce« vskutku také zaměněná »červenými« jablky, a bezpochyby také dub na zelené louce, pod nějž v předvečer svatebního dne usedá Heřman rozesmutnělý předtuchou blízké smrti: v balladě, z níž scéna mezi Heřmanem a matkou smutkem jeho znepokojenou je vzata, je sice zmínka o »louce široké« a »lípě vysoké«, kde »koníček zlámal nožičku, Heřmánek srazil hlavičku«, ale nic o dubu, kdežto Teller v poznámce o historické pravdě pověsti dovolává se »Heřmanova dubu«. Na Tellera dále, na jeho poznámku (str. 28.), že litobořský zámek slul »zu Turin«, ukazuje tvar »na Turině«, užitý Němcovou v textě »Č. Včely« a »Národních báchorek a pověstí« (lokál od substantiva Turin místo obyčejného a v »Babičce« užitého »na Turyni« od nominativu Turyně n. Turyň).

Abych vývody ty ukončil podávající se z nich domněnkou o vzniku versí vypravovaných Boženou Němcovou: Zdá se, že údaj B. Němcové o provenienci její pověsti o devíti křížích je účelnou mystifikací; že B. Němcová, jež vypravování Tellerovo znala najisto, upravila si je směrem od Tellera naznačeným, přibráním hojnějších reminiscencí z lidové ballady o skonu ženicha (v českých a některých moravských variantách písně majícího jméno Heřman) na cestě pro nevěstu, a původnost svého vypravování kryla bájí o jeho původu a změnou míst, ze kterých hlavní osoby příběhu pocházejí; že při této úpravě vztah příběhu k památníku, o němž neměla správné představy, se jí nepodařil (mluvíť o probodení ženicha devíti noži) a že proto ve formě varianty pouze dotčené (o skonu ženicha s osmi svatebčany) přidala jiný pokus

vztahu toho docíliti. Text pověsti v »Národních báchorkách a pověstech« je věcně nezměněn. Prvá verse »Babičky« zdá se pouhým rozvedením varianty naznačené v textu »Č. Včely«, rehabilitujícím do jisté míry zanedbaný vztah pověsti k památníku a místa, z nichž dle Tellerovy verse pocházeli hrdina a hrdinka tragedie; druhá je pouhou skizzou textu v »Č. Včele«

Altán u zřícenin Rýzmburku.

podaného, jejž bylo by bývalo těžko odvolati, odchylnou od něho jen novým vztahem k památníku (u devíti křížů nezabit jediný Heřman devíti noži, nýbrž zabiti tři lidé, on, jeho mládek a starosvat); s uměleckou mistrností obšírněji podáno jen to, co chybí v prvé versi, vypravování o nešťastné svatební hostině, při tom však přece zase tak stručně, jako právě když se opravuje.

Vypravování u Sedláčka a Kodyma zapsaná představují trvám další fási ve vývoji pověsti po Tellerovi. Pověst zjednodu-

šena: ze dvou motivů, jež jsou u Tellera, podružný, hrozící spor otce se synem, učiněn jediným činitelem děje, hlavní, utkání soků v lásce, zhola vypuštěn (u B. Němcové je tomu právě naopak). Na versi Sedláčkovu snad působilo už druhé vypravování z »Babičky« (počtem zabitých).

Lze však i zjistiti, odkud jsou nejdůležitější jiné odchylky B. Němcové od Tellera i ballady: odkud ta mylná představa o devíti dřevěných křížích na místě zvaném »U devíti křížů«, kolem něhož přece Barunka z »Babičky« šla ze svatoňovské pouti (ku podivu, že ne i na ni) a kolem něhož přece musila jíti vypravovatelka »Chudých lidí« na »zříceninu, jak lidé povídali, hradu někdy Litobořského«, vskutku však Visemburka; odkud to vyzvednutí sporu dvou soků v lásce za jediný motiv děje; odkud ta scéna »Babičky«, že hoši vracející se z pouti, zatím co starší poutníci odpočívají, opravují velký hrob a dřevěné na něm křížky, že děvčata pak po lese natrhají kvítí, vypravujíce si pak o nešťastných milencích pletou věnce a věsí je na kříže.

Vše to je z »moravské povídky »Krvavá svatba«, vypravované od F. B. Štěpničky«.[26]) Dle ní před 250 lety asi[27]) si kupecký synek z Uher, jménem Veleslav, zamiluje hlubockou selskou dívku Johanku a zaváže si jí slibem, že naň počká tři léta, až se vrátí z vojny. Když se vrátí právě v den svatby své milenky, ztrativší naději v jeho návrat, dá se vínem a odmítnutým od Johanky myslivcem svésti, že svatebčany z kostela již přijíždějící v lese přepadne, postřílí jich sedm, mezi nimi i nevěstu, pak však obrátí se proti svému svůdci, poznav ze slov umírající milenky jeho podvod, zastřelí jej a na konec i sám sebe. Na památku této krvavé svatby na tom místě postaveno po kříži na každém z devíti hrobů tu vykopaných (kříže ty jsou dosud na katastru obce Hlubokého v okresu Bítešském na Moravě, v lese u zátočky říšské silnice vedoucí z V. Bíteše do Brna, nedaleko cesty odbočující do Hlubokého), ty kříže se stále obnovují (posledně — prý po sedmé — r. 1887, před tím r. 1824), a jak dodává Štěpnička, »okolo jdoucí dívky je ozdobují květnými věnci«. Poznámky Štěpničkovy o této úctě lidu okolního k památníkům staré tragedie užila B. Němcová teprve v »Babičce« k vytvoření pěkné scény u devíti křížů, zcela organicky vyrůstající z děje povídky.

Úhrnem: verse B. Němcové lze skoro beze zbytku zredukovati na vypravování Tellerovo, lidovou balladu (možná u Erbena poznanou) a Štěpničkovu povídku.

---

[26]) F. B. Štěpnička, »Krvavá svatba (Moravská povídka)«, Časopis Českého Musea II., 1828, sv. 3, 64—70. Variantou této pověsti (ne-li odvozeninou vypravování Štěpničkova) je jarmareční píseň »Devět křížů v lese byteškém«, někdy z let padesátých předešlého století, jejíž obsah vypravuje Ant. Blažek v knížce »Lidopisné a kulturní črty z Chrudimska« 1909 a to v samostatně stránkované rozpravě »O našich písních jarmarečních« 11—12. O místě »U devíti křížů« poblíže vsi Hlubokého na Bítešsku viz Jana Tiraye a Lud. Zavadila, Bítěšský okres (Vlastivědy Moravské, II. odd., sv. 4), str. 91.

[27]) Oba citovaní místopisci vědí dokonce, že to bylo r. 1540.

Pověsti »R o u s í n« (v »Národních báchorkách a pověstech« přezvané »R o z k o š«) Teller nemá nic podobného. Odjinud jí neznám. Vypravuje se dosud, nevím však, ne-li již pod vlivem B. Němcové. Je to pověst založená na lidové etymologii (rybník Rozkoš nazván od »rozkošného«, t. j. krásného, příhodného pro rybník místa) a doplněná pohádkovým motivem, že čert oře zlodějem pozemků po jeho smrti.[25]) Rybník býval poblíže stejnojmenné samoty severovýchodně od Jesenice; na jeho místě jsou nyní louky. Rousín nebyl a není osada, za niž jej vydává B. Němcová, nýbrž je les jižně od České Skalice. Chybný tvar přídomku Strakova »z Nedablic« místo »z Nedabylic« pochází (třeba nepřímo) z Bienenberka[26]). Že by tradice dovedla uchovati jméno Jindřicha Straky z Nedabylic, v letech 1630—1634 vrchního regenta panství Trčkovských, je svrchovaně pochybno; vneseno bylo v pověst najisto snahou vypravování dodati historičnosti.

Styčným bodem mezi oběma staršími milovníky místních pověstí a B. Němcovou zase může býti pověst o z a l o ž e n í b o u š í n s k é h o k o s t e l a.

Zápis L u d v í k ů v zní:

Pán na Boušině měl 3 dcery, z nichž Bětuška, němá, honívala s pasákem dobytek po pastvištích nad Slatinou až do končin Boušinských ke studánce k ochlazení. Jedenkráte vrátivši se domů, »Maria, matinko! Maria« volala radostně a vypravovala rodičům, kterak se jí u studánky sedící ukázala krásná paní a doteknuvši se úst její zmizela. I jeli tam, ukázala studánku a vděční rodiče vystavěli nad ní chrám k uctění navštivení P. Marie. — Pověst lidská.

T e l l e r, jenž měl pověst bezpochyby od Ludvíka, ji vyšňořuje a psychologisuje:

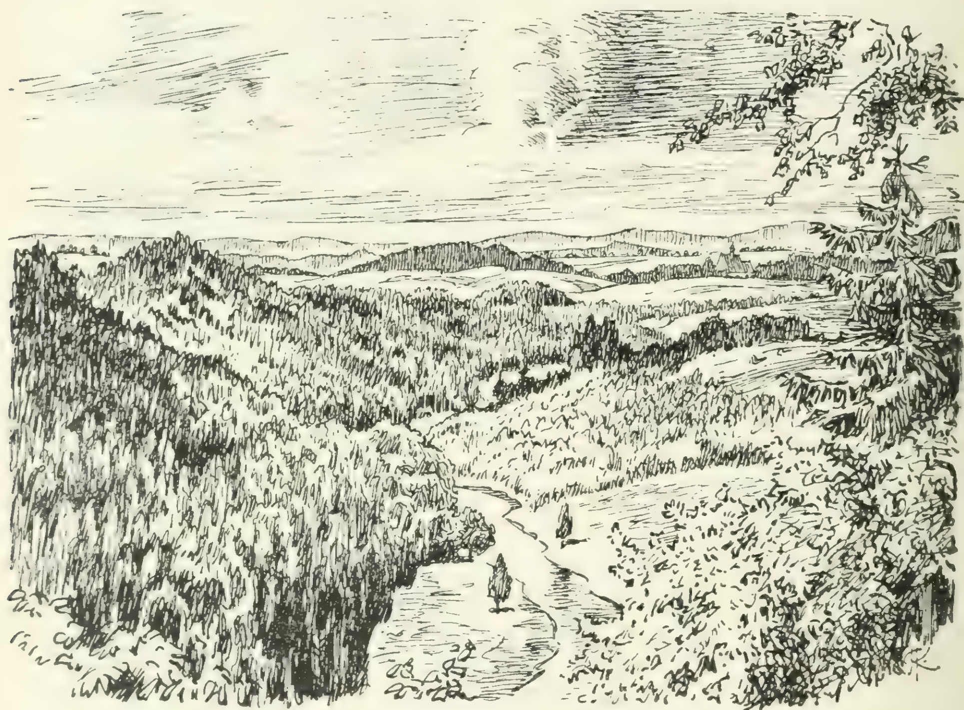
Na Boušíně žil kdysi muž »ze stavu ne nízkého«, vážený a milovaný »v celé své zemi«, dobročinný, ochránce nevinnosti. Ten měl tři dcery. Dvě z nich, jak dorostly, byly pilné přadleny, třetí, Běta, nejmladší a nejhezčí, místo vřetena měla raději pasáckou hůl. Tak v tiché domácí práci žila rodina ta a nic nechybělo do jejího štěstí. Najednou zasáhla ji zlá rána. Běta oněměla. Byla to těžká zkouška trpělivosti, ale podrobili se jí s křesťanskou odevzdaností do vůle boží. Teď Běta tím víc jen toužila ven, se stádem ovec. Nejraději hnala k studánce na Boušíně. Tam v chladivém stínu stromového loubí ve chvílích poledního žáru se tak sladce usínalo a snilo o lepších časích, kdy mluvila, o lepších časích, kdy bude zase mluviti. V těch snech často vídávala královnu nebes. Jednou zjevila se jí se vší slávou oslnivou, s úsměvem se k ní

---

[25]) Motiv, že čert vždy v lednu oře panem Strakou dvě brázdy od konce rybníku ke konci, mohlo živiti vypravování N y v e l t o v o (v uv. sp. 102) k r. 1709, že lidé ze vsi Zábrodí u Červ. Kostelce jednou v noci o vánocích »velké lámání ledů a jiné zvučení a fučení na rybníce Špince slyšali« a nazítří »spatřili, že asi dva lokte od vody k straně Volešenský na loket šíř tak hluboký p ř í k o p byl, j a k b y s n e j s i l n ě j š í m p l u h e m v y v o r a l, a poněvadž v ty linyi strouhy silná borovice a jedna bříza stály, takové spolu ze zemi v polou rozdělené a vypoltěné ležeti zůstaly«.

[26]) K a r l J o s. v. B i e n e n b e r g, Versuch über einige merkwürdige Alterthümer im Königreich Böhmen, I., 1778, 37 a j.

sklonila a stiskla jí ruku. Bětě ten stisk projel celým tělem a protrhl spánek. Vyskočila a proud slz vyhrkl jí z očí — cítila, že vrátila se jí řeč. Nechala stádo stádem a letěla s radostnou novinou domů. Otec plesaje nad tím, že dcera zase mluví, že přestáta zkouška, jíž byli navštíveni, postaviti dal kostel navštívení Panny Marie.[30])

Pohled z altánu do údolí Úpy k Boušínu.

V. Šrám (v uv. sp. 74), reprodukuje záznam Ludvíkův, jmenuje místo pána na Boušíně pana Litobořského na Turyni. Ta změna souvisí s vě-

[30]) U Tellera otec zaslibující kostel dí vlastně s hrubým omylem stran svátku navštívení Panny Marie: »Weil Du mich heimgesucht, du in den Himmelshöhen, und mir auch Kraft verliehst, die Prüfung zu bestehen, und weil das fromme Kind, das treu an Jesu glaubt, und dem ein Ungefähr die Sprache jüngst geraubt, von seiner Schwach befreit' die heiligste der Frauen, will ich zum ewigen Denkmal eine Kirche bauen. **Der heimgesuchten Jungfrau sei sie dann geweiht.**«

domostí, že dle citovaného Šrámem urbáře (jistě Nyveltova) »zeman Litobořský na Turyni umřel bezdětek a daroval dvur svůj na Bohušíně ku kapli tam stojící«, takže prý je »na pověsti uvedené přece snad něco pravdivého«.

Pověst je z těch zázračných historií, jež »k větší cti a slávě boží« vyzdobují kroniky poutních míst.

Byla-li kdy vskutku lidovým podáním, jistě nepřipínala se k někdejší litobořské tvrzce, poněvadž tvrzka ta již v první polovině stol. XVI. byla pustá.

Zcela jinak o založení kostela boušínského vypravovala dětem Proškovým Vorša a po ní babička Proškovic (v »Babičce« B. Němcové)[31]): Jediná dceruška rytíře Turynského, bydlícího v hradě na Turyni, hezká, ale hluchá i němá dívenka, rozběhne se, nikomu nic neřekši do dvorce boušínského podívati se, co dělají ti malí beránkové tam a jak as vyrostli od té doby, co je neviděla. Cestou zabloudí v lese a posléze po dlouhém bloudění octne se u studánky, k níž vedou dvě stezičky. Jak je přestrašena blouděním a úzkostí, co řeknou doma, už ani si netroufá dáti se jednou z cestiček. Najednou si vzpomene, že matka v úzkosti kleká a modlí se. Klekne a modlí se, aby ji pánbůh vyvedl z lesa. V tom zazní jí něco v uších, zní to jasněji a jasněji, dívenka nevědouc, co se s ní děje, začne se třásti a plakati, chce utíkati — už tu však přibíhá ovce se zvoncem, za ní druhá, třetí, až i celé stádo a za ním ovčákův pes a sám panský ovčák Bárta. Z nesmírné radosti vzkřikne naň: »Bárto!« Bárta rozradostněn, že pánova slečinka slyší a mluví, odnáší ji do dvorce, kde matka v úzkosti čeká, s jakou se vrátí otec a chasa hledající po lese zbloudilé děvčátko. Šťastní rodiče za tu dvojí radost, že jejich dítě nalezeno a že vrátilo se jim z hluchoněmoty uzdraveno, bohu děkují vystavěním kostelíka u té studánky, od které jim ovčák přinesl zbloudilého jedináčka a k tomu obdařeného sluchem a řečí.

Změna Tellerova pána boušínského v rytíře Turynského a v této příčině shoda s úpravou Ludvíkova záznamu, jak ji čteme u Šráma, jistě není nahodilá, nýbrž souvisí s uvedeným místem z urbáře panství náchodského, z pramene to Ludvíkovi, někdejšímu kaplanu náchodskému, jistě známého, a pravděpodobně redukuje se na Ludvíka, na nějaký opravený jím opis staršího, výše otištěného záznamu. Na versi Ludvíkovu jako na nejbližší předcházející stupeň vývojový ukazuje i hluchoněmota dívenky z Turynského »hradu«: u Tellera zázračně vyléčena jest jen dočasná ztráta řeči, u Ludvíka již němota od narození, u B. Němcové pak vada ještě horší, hluchoněmota.

Kdo rovná vypravování v »Babičce« s vypravováním Ludvíkovým a Tellerovým, řekne: racionalistická korrektura triviální zázračné historky pomocí psychologického pragmatismu, jehož duchaplnosti k tomu, by byl vítězný, vadí nedopatření, že hluchonĕmí dovedou mluviti teprv od té doby, co nalezen způsob, jak možno je naučiti vlastní artikulaci slov s určitými

[31]) Uv. Spisů, II., 50—52.

představami sdružených i vnímání artikulace cizí, kdežto hluchoněmá dívenka Němcové mluví hned, přece tedy jen zázrakem; korrektura, jež pro svou finessu najisto nepochází z lidu a jeho podáním nebyla dochována. A poněvadž korrektura předpokládá předmět jí potřebující, řekne: Božena Němcová znala versi Ludvíkovu a Tellerovu, ale nenalézajíc — a právem — na ní záliby upravila si pověst po svém. Její pověst je umělá variace přejatého thematu, provedená dobře lidovým tónem.

Tomuto stavu věci dobře odpovídají místopisné vědomosti B. Němcové o Litoboři.

Těch pět vesnic, jež dle »Babičky« prý patřily vymyšlenému rytíři, »který se jmenoval Turynský a na Turyni v hradu svém bydlel«, a z nichž jedna, Turyň, nikdy neexistovala, nikdy nebylo zbožím litobořským.

V »Chudých lidech«[32]) B. Němcová líčí vycházku »k zřícenině, jak lidé povídali, hradu někdy Litobořského.« Zřícenina ta — »malé pozůstatky zdí, zcela bejlím, mechem a travou zarostlé, pod nimi sklípek rumem dopola naplněný« — byla »as hodinu cesty« od Červeného Kostelce, v lese a šli k ní přes potok, tehdy zrovna po dešti rozvodněný. Touto zříceninou může býti jen Visemburk dle popisu, naprosto však jí nemůže býti tvrzka litobořská. Ta — vlastně už jen místo po ní — je ve vsi Litoboři, od Kostelce dobré půldruhé hodiny vzdálené, na pozemcích živnosti čís. pop. 1, na ostrohu lesíkem se tří stran jen vroubeném; do Litoboře z Kostelce musí se pak přes řeku Úpu, přes niž tu tehdy byl dřevěný most, zvaný »piccolomský«, a pak vzhůru vsí Slatinou. Cesta z Kostelce na Visemburk vede zase vedle »devíti křížů«, ale o těch B. Němcová se nezmiňuje; obraz místa patrně jí vybledl z paměti.

V autobiografickém dopise, otištěném Janem Erazimem Sojkou[33]), B. Němcová vzpomíná pověstí, jež slyšela v Chvalkovicích, když tam byla dána k obročnímu Hochovi, aby se tu naučila německy a vychodila školu. Vypravovalo se tu v čeledníku, že po chodbách starého zámku Dobřenských, tehdy už skleslého v byt panského úřednictva, chodívá některé doby Bílá paní aneb zase že jeden z rodu Dobřenských zavražděn tam straší, že chodívá v bílém rubáši, s hlavou pod paždí od sálu po chodbě ke kapli, zrovna tedy podle pokoje, v němž spávala Barunka Panklová. Na zámecké věži, prý již ode dávných časů, hnízdil čáp a v Chvalkovicích byla »známá pověst«, že skrze toho domácího čápa jeden rytíř Dobřenský osvobozen byl z tureckého zajetí. Pramen pověstí těch pouze letmo dotčených Božena Němcová tu udala a zprávě její lze věřiti. Z pověstí těch u Tellera jest jen jedna, erbovní pověst Dobřenských z Dobřenic, vskutku známá.[34])

[32]) Uv. Spisů, IV., 173 a n.
[33]) J. Er. Sojka, Naši mužové, 502 a n.
[34]) Viz ji na př. u Tellera 33—38 a u Aug. Sedláčka, Sbírka pověstí historických lidu českého v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (Česká knihovna zábavy a poučení 1, 131—133).

Abych dobral již místní pověsti, Boženou Němcovou dotčené: V 15. »Obraze z okolí domažlického«[35]) vypravuje pověst o svatoňovických dolech, kterou »jedenkráte v staré jedné knize zaznamenánu čtla.« Za knížete Spytihněva v Svatoňovicích kopalo prý se zlato, stříbro, železo a měď. Tím bohatstvím lid zpychl a proto za trest rudné prameny se ztratily. »Dlouho na to« Bartoň Svatoň ze Svatoňovic »koupil si svobodu hornickou« a dal kopati; každého kovkopa však vytáhli z dolů mrtvého. Toho se lidé lekli a nechali dolů. Teprv po padesáti letech počali znova kopati a dokopali se uhlí. To od té doby se tu těží.

»Starou knihou«, kterou B. Němcová má na mysli, je několikrát již příležitě citovaná »historie« mariánského poutního místa Svatoňovic, »Prospěšný potok vod na nejvyšších pahrbcích panství Náchodského uprostřed polí Svatoňovských všem potřebným a chudým hledajícím vod užitečných Marianské pomoci hojně se prejštící«, sepsaná a vydaná r. 1730 od Davida Antonína Nyvelta, úředníka panství náchodského. Aspoň tolik tu historického materiálu (smíme-li tak nazvati hájkoviny Nyveltovy), co ho mohlo stačiti Boženě Němcové k vytvoření pověsti. Dle Nyvelta Svatoňovice založil Bartoloměj Svatoňovický (»v jazyku německým Schwadewicky«), dvořenín a man rytíře Albrechta z Trautenberku, zakladatele Trutnova (69 a n.); za zázračnou studánkou svatoňovskou jsou hory bohaté uhlím, na pravo, hledíc od ní k Svatoňovicím, kdysi zlatonosné hory Čáslavské[36]) a Suchovršické (»ty okolo léta 1058« — tedy za času knížete Spytihněva« dle B. Němcové — »skrze vydávání hojného množství zlata v rozhlášené pověsti byly a přes dvě stě lét hojně florirovaly«), v levo zase stříbronosné kdys hory »Rtínské«, (»kdež posavád důl stříbrný se nazývá«); zlaté a stříbrné doly »skrze vojny a jiné bohu nejlépe povědomé příčiny« zpustly, že po nich do nynějška zůstaly jen »staré štoly a šachty«, »Marianskému ctiteli« však ztrátu, »jak zlatých tak stříbrných v ty místa bejvalých zemských pokladů« nahražuje zázračná studánka (t. 109—110).

Nesváděla zmínka Nyveltova o »jiných bohu nejlépe povědomých příčinách«, pro něž zpustly zlaté a sříbrné doly svatoňovské, k výmyslům o ztrátě rudných pramenů pro zbujnělost obyvatelstva a o smrtonosnosti dolování v starých šachtách? Či odkazuje k hotové již nějaké takové pověsti, jíž pak dobrala se i B. Němcová a již sloučila s tím, co si zapamatovala z Nyvelta? Dnes se z toho ze všeho v Svatoňovicích jen ví, že u Suchovršic prý se dolovalo zlato; jsou tam opuštěné rudní doly a staré haldy.

V pohádce »O Nesytovi«[37]), která dle Vinc. Vávry[38]) spolu s třemi pověstmi otištěnými ve Včele 1844 prý pochází »z okolí kosteleckého a vůbec z Podkrkonoší«, není naprosto nic lokálního.

*

[35]) Uv. Spisů, IX., 99.
[36]) Místní jméno to na Svatoňovicku je nyní neznámo.
[37]) V »Nár. báchorkách a pověstech«, uv. Spisů, VI., 207—219.
[38]) Vinc. Vávra, Božena Němcová, 4.

Nejpozději o své návštěvě v Ratibořicích r. 1844, bezpochyby asi právě o ní, B. Němcová poznala Tellerovy pověsti z Náchodska, u dvou pak aspoň z nich též Ludvíkovy verse jich, dost možná, že z vypravování Ludvíkova. Vypravovala je Čejkovi, provázejíc jej okolím a na jeho podnět jala se je zpracovávati: pověst o silném Ctiboru z prvků Tellerových, Ludvíkových a svého fondu, pověst o devíti křížích z prvků shledaných u Tellera, z české ballady o nešťastné svatbě a Štěpničkovy »moravské povídky« o devíti křížích na Bítešsku. Třetí její pověst »Rousín« (= »Rozkoš«), je-li přímo z podání (není-li též z úst Ludvíkových), s předchozími dvěma souvisí prvky knižními. I později však zpracovává v »národní pověsti« (t. j. u ní v pověsti, jak by je národ mohl míti) podněty původu cizího: dle Tellera a Ludvíka skládá pověst o založení kostela boušínského, dle Nyvelta pověst o dolech svatoňovických. Tradičními kusy, rukou umělou nedotčenými, jsou u ní jen pouhá themata pověstí (na př. chvalkovických) jí udaná, na něž až úprava nesáhá. Změny, které látky její (i první) při jejím podání zakoušejí, ukazují značnou fabulační schopnost. Nejsou to jen nové lokalisace dějů (bydliště Ctiborova, Heřmanova a Heřmanovy nevěsty), nýbrž prvky podstatně měnící tradici, co B. Němcová do svých předloh vnáší: účelně sesiluje a seslabuje (»Silný Ctibor«), splétá různé motivy v jeden celek. Má smysl pro přiměřenou motivaci. Fabulační sklon při tom působí, že pro motivaci si vymýšlí staré poměry: starý prý zvyk rytířů, chovati si panoše neb obry, nechati je za sebe zápasiti a vítězi za přemoženého zaplatiti (»Silný Ctibor«), svatby bez dlouhého vyjednávání a ohlášek (»Devět křížů«[39]), dobu, kdy kletby »mnoho platily a s čertem žádná hračka nebyla« (»Rousín«), nebývalý nikdy rozsah panství »turyňského« s nebývalou nikdy vsí Turyní (v »Babičce«). Je v tom rozumářství, jež je zvláště pak patrné v úpravě pověsti o boušínském kostelu. Již v prvních těch pověstech je viděti vlastenku (mění Ctiborovo vítězství nad sokem Čechem ve vítězství nad zpupným Němcem, za nějž kde kdo svou dobou i bez potomní interpretace v »Babičce« pokládal jejího »cizince«) a rovněž v nich již je viděti potomní básnířku hluboké lásky k idealisovanému jí lidu (upozorňuji na její pojetí riesenburského siláka, na to, že matka Heřmana z pověsti o devíti křížích syna neproklíná, když přes její domluvu chce jeti pro nevěstu, ani že kletbou nevítá nešťastné nevěsty, jak tomu obému je v českých variantách ballady, a upozorňuji i na to, že nespravedlnost Strakova k lidu nenechána bez trestu — dost možná přičiněním spisovatelky nespokojivší se tím, co z pověsti o rybníku »Rozkoši« nutno na vysvětlení jeho jména). Její pověsti z Náchodska tím vším (mimo skizzovaná jen některá themata a snad pověst o rybníku »Rozkoši«, ač v té nejméně je umělým prvkem zkonkretnění osoby zakladatele rybníka) nejsou ovšem věrně reproduko-

[39]) Takovou svatbu má také babička se svým Jiřím (»Babička«, uv. Spisů II., 240 až 241); o jejím románě lásky viz ostatně můj feuilleton (s několika hrubými chybami otištěný) v »Lidových Novinách«, XX. 1912, »Pravda a báseň o babičce B. Němcové«, IV. v čís. 110. z 23. dubna.

vanou tradicí, nýbrž umělé povídky, skládané a vypracované se zřetelnou a už na počátku této tvorby místy zdařilou snahou uhoditi v tón prostého vypravování lidového. Místní znalost její není přesná (jak ukazují mylné představy o tvrzišti litobořském, Rousínu, devíti křížích[40]). Pečeť spisovatelského počátečnictví ovšem prvním pokusům jejím vtištěna, už některými nesrovnalostmi (při jméně Ctiborově a umístění jeho chaloupky, v zapomenutí Ctiborově na slíbené vědro vína, v nedostatku vztahu mezi památníkem u devíti křížů a dějem o něm vyprávěným, mezi pověstí o rybníku Rozkoši a jejím nadpisem prvým Rousín) – náhlá výřečnost hluchoněmého děvčátka v racionalistické pozdní pověsti o založení boušínského kostela je skřípnutím kolečka v jemně jdoucím stroji, sotva komu slyšitelným. Jméno spisovatelčino a ovšem i stopy geniálního ducha jejího v podání již prvních pověstí působí, že jejími versemi vytištěny jsou neb prosáknuty verse původnější z tradice lidové, (tak asi je i se starším podáním o rybníku Rozkoši, které sotva je bez prvků umělých). K témuž možná kult její přispěje i její pověsti o devíti křížích (aspoň jeden z mých zpravodajů píše se zřetelnou nechutí k odchylkám od verse B. Němcové, že »celý kraj už naočkován Hankovskou Hrašovinou«, t. j. Hrašovou versí o devíti křížích). Mimo okolí Visemburku — tam, kam pověsti z Náchodska přijdou jen prostřednictvím knihy, — známa jest jistě i tato pověst (jako jiné její pověsti z kraje, jenž našemu vzdělanci je krajem Boženy Němcové a Aloisa Jiráska) jen ve versi její. Povídky její mohou, jak v jednom případě (»Silný Ctibor«) jisto, už býti vneseny v jiné, odlehlé kraje (na Svojanovsku) v tradici lidovou a tu jako majetek lidový a místní s osobitými změnami (naproti původnímu znění) býti zaznamenávány.

Rozšířily se tak s jejím jiným dílem jistě proto, že »spěchala na přívětivé stezce pravé čisté poesie«, nechavši »povinnost historika« některému z pozdějších synů svého kraje.

[40]) Jiné doklady z »Babičky« v uv. feuilletonu mém »Pravda a báseň o babičce B. Němcové«, IV. (Lidové Noviny, XX., 1912, č. 110. z 23. dubna) a V. (tamtéž č. 117. z 30. dubna).

JAN VOBORNÍK:

POHÁDKY A POHÁDKÁŘI.

Poznámky k českým pohádkám Boženy Němcové.

V dějinách literární a umělecké činnosti Boženy Němcové jest mnoho stránek, které vzbuzují srdečný soucit s autorkou a lítost nad jejím dílem; ale nic té lítosti tolik nezasluhuje jako její české pohádky. Českou pohádku stíhá vůbec osud ku podivu nepříznivý ode dávna až dosud. Zprvu si jí dlouho nikdo nevšímá a když nastanou časy, že se musí sbírati, není tu, než asi jediný člověk, který to pořádně dovede. Jediným tím člověkem byl ovšem K. J. Erben; jest pochopitelno, že si hledal pomocníky a že vybídl k práci Němcovou, jakmile se s ní seznámil. Zdali jí dal nějaké poučení o potřebě a cíli sbírání pohádek a jak se má prováděti, o tom nevíme, ale zdá se, že nedal žádného. Aspoň mu Němcová na jeho vybídnutí nepodala prostého, ale přesného materiálu pohádkového, o který Erbenovi hlavně šlo, nýbrž texty pohádek hotově zpracovaných. Podala mu dílo nikoli lidové, ale své. Tak tomu Erben správně rozuměl a texty jí vrátil. Zdali připojil při tom nějaké poučení, opět nevíme. Havlíček správně usoudil později, že jsou české pohádky Němcové výrobek básnický.

Pravda byla tedy poznána, ale nedbáno jí nikým, ani Němcovou. Začala svou dráhu na poli pohádkovém jako povolaná básnířka, ale officielně platila jen za sběratelku, a tak se k ní též český svět literární měl. Začali pohádky její kritisovati po stránce přesnosti a původnosti, žádáno na ní dokladů, výtky se jí dělaly atd. A všecko to neprávem. Poměr Němcové k pohádce byl původně zcela jiný, umělecký. A romanticky básnický.

Když se v době Čelakovského stavěly základy novočeského umění slovesného pomocí tradice lidové, měla míti v stavbě té účastenství též pohádka, ale místa se jí dostalo v tom velmi málo. Bylo ovšem potřebí především nasbírati potřebného materiálu. Ale kdo uměl sbírati? Kdo měl přípravu filologickou, esthetickou, mythologickou a kritickou atd? Jen Erben. On také skoro sám jen uměl pohádky užíti k uměleckému tvoření básnickému. Čelakovský mu pomohl jen jedinou balladou; více mu záleželo na ohlasu písní, na umění napodobeném. To bylo málo na základy nového umění národního.

Bylo potřebí více, nežli studií; bylo potřebí romantismu celého, nenuceného, upřímně životného, individuálně subjektivního. Doba Májová přivedla dlouhou řadu umělců všeho druhu; pohádka se hlásila stále, ale marně. A byla-li tu a tam vyslyšena, byla odbyta matnými pokusy. Kdyby byly šly věci řádem pravidelným, jako jinde, byla by se na př. v umění Manesově mezi typy, kroji a studiemi různými objevila také pohádka. Hálek se doma naposlouchal pohádek dosti, ale pak na ni v literární činnosti sotva vzpomněl, neboť »Pohádky z naší vesnice« nejsou pohádkové romantice žádnou splátkou. Hlavní věcí v nich jsou figury a reální život. Jen

u Heyduka se pohádka platně ozvala »Dědovým odkazem.« Jinak bylo všecko zachváceno cizími vlivy.

Česká pohádka neměla oddanější duše básnické vedle Erbena nad Boženu Němcovou. A naopak dívčí duše Němcové neměla vlastnějšího útočiště, než byla pohádka. Pohádka byla všemohoucím čarodějem, jenž očím jejím touhou neznámou rozzářeným dovedl přikouzliti svět krásy žádoucí a vytvořiti děje, jejichž by byla sama nejznamenitější hrdinkou, šťastnou a krásnou. Pohádka k ní přiskočila jako věrná družka hned, jak vstoupila z Erbenova podnětu na činné literární pole. Pohádka byla výbornou formou, v níž mohla mladá spisovatelka vyhověti potřebám své bohaté duše, naplněné vzpomínkami na obsah toho, co slýchala a četla, duše roznícené v obraznosti, touhách a citech, ale málo, velmi málo poučené o věcech literárních a vědeckých, a málo zkušené. Pohádka jí neměla býti, jakož byla, východiskem k lidovému realismu a předmětným povídkám, nýbrž k tvoření individuálně subjektivnímu, v němž by našla formu k vtělení sebe samé a odtud teprve postoupila k lidu.

Nedošlo na to. Vytvořila dvě pohádky své, vlastně jen jednu (Jak Jaromil k štěstí přišel) a dál už se jí nechtělo. Ani nemohla, neboť se kolem ní nahromadilo životem i literaturou překážek, že jich nezmohla. Z pohádek, jež měly duši přinášeti oblažení, měla jen trápení se všech stran. Nepoučena o pravé povaze svého nadání, zmatena v pojmech o tom, co je národní a co lidové, sbírala ubohá a sbírala bez přípravy, sama sobě jsouc učitelkou a vůdcem, bez cíle, jehož nemohla znáti, a to, čím jí pohádka měla býti, zahradou snů, zpovědnicí tužeb a cvičnou školou umění a slohu, uložila svým nekonečným, rozsáhlým a trpělivým dopisům, kořisti větrů, pochybných přátel a náhody.

A když už se věnovala pohádkám sběratelsky, mělo se jí dostati tolik přízně a podpory, aby mohla to, co z počátku nejsouc poučena nedovedla, později opraviti. Z počátku totiž psala pohádky jen z paměti; vybavovala je ze vzpomínek pomocí obraznosti a paměti; takové vybavování nedá nic věrného, všecko se promění, zmíchá a zbarví dle subjektu. Kdyby byla měla hned zprvu úmysl tvořiti pohádky jen své, bylo by to dopadlo dobře, neboť by se byla vyhnula všemu, co jí bylo nejasné a nepřístupné. Ale chtějíc vybaviti pohádku »národní«, nutila se skomponovati rozptýlené součásti dle vztahů, jež se jí daly nalézti. A tu ovšem vznikaly chyby. Němcová neměla pro všecky druhy pohádek stejné nadání; kouzelné jí byly nejpřirozenější. S bájeslovnými si nevěděla časem rady, zvláště zprvu. Byla zvyklá těšiti se v pohádce čarovnými výjevy, rozkošně snivou náladou a blažeností lásky a soucitu; stopovati symboly, tušiti význam bájivý a dle toho děj pohádky říditi, tomu se musela teprve od slovenských pohádek učiti. Po slovenských pohádkách byla by dovedla české pohádky zcela jinak vypráběti a daleko lépe jim rozuměti.

Příkladem budiž pohádka O zlatém kolovrátku (Národní báchorky a pověsti I. Vyd. V. Tille. NDM.). Začíná: »Chudá vdova měla dvě dcery, dvojčata. Byly si velice podobny, do nerozeznání.« Kdo to vypráví? Nikoli

pohádka lidová, nýbrž Němcové rozumectvím oblouzená obraznost. Aby si pan kníže mohl snáze dáti podstrčiti nepravou ženu, musí si býti sestry do nerozeznání podobny; aby to bylo možno, musí to býti dvojčata a tedy obě vlastní dcery téže matky. Že tím nastává psychologická nesnáz, jak vysvětliti matčinu nelásku a ukrutnost, na to se nedbá. Vražednice vezmou oči, nohy, ruce s sebou do zámku. Proč? Protože by kníže podstrčenou ženu neměl tak rád, kdyby něco od předešlé ženy nebylo v domě! Erben praví v duchu ryzí pohádky: — »ať jich někdo nepřidělá!«

Obšírná povídavost, dlouhé vyjednávání, obřadné námluvy, to jsou vady zcela vedlejší. Takové obšírnosti Němcová našla v německých pohádkách romantických, v Tisíci a jedné noci a jinde. Pohádky slýchané doma (od babičky) nebyly patrně takové, aby jí stručnost a jednoduchost vštípily dojmem do paměti jakožto vlastnost význačnou a důležitou.

Jak dovedl Erben pohádku »Zlatý kolovrat« vypráběti, každý ví. Sám poznamenává, že zná též podobnou versi jihoruskou. Jmenuje se »O krásné panně a zlé babě«. (Vybrané báje a pověsti č. 85.) Snad má tato jihoruská verse zásluhu o krásu Erbenovy pohádky? Nikoli. Jihoruská ta pohádka vyniká stručností až nemilou, ale ani tak se nerovná nedokonalé pohádce naší Němcové. Jest to verse nějak divně zmatená. V chaloupce u lesa žil muž a žena, neměli dětí; pak se jim narodila dívka na div krásná; zalíbila se carevici i vezl si ji domů. »I byla s ním baba nějaká (!) a měla dceru. Na cestě carevic poodešel něco si tam zastřelit (!!)« Zatím baba ženě jeho vypíchala oči a hodila ji do jámy. Nalezl ji nějaký (!) dědeček atd.

Tuto pohádku nechutnou zapsal Erben; nemáme pohádce Němcové rádi odpustit její nedokonalosti, když i s nimi nad onu tolik vyniká, přinášejíc v sobě zcela dobrý tvar té pohádky tak, že se tím o krásu pohádky Erbenovy velice zasloužila?

Pohádka O černé princezně je opravdu zkažená, nepodařený slepenec. Němcovou tu jednak zradila paměť, jednak si nedovedla poradit s její bájeslovným obsahem, jemuž asi nerozuměla. Nevěděla, co je princezna, proč je černá, čím zbělá, co je čaroděj, co železné škorně. Ubohý princ je nosí na zádech, místo aby v nich chodil a je dlouhou poutí roztrhal. A na konec oba milenci zůstanou v podsvětí, ježto se jim svět omrzel. Slunce tedy nevyšlo, jak mělo vyjíti, den nenastal; báj zanikla. Pohádka O Jozovi je rovněž zkažena neporozuměním. Němcová všude hledá a nalézá zjevy ethické; princeznu léčí z duševní nemoci, z hrdosti; pomocníci Jankovi mají býti mravenci, ptáci, ryby; místo toho má pohádka mravence, čerty (!?) a kapra. Jezerní kapr loví mořskou perlu (!), čert přináší z pekla zlatou růži (!) atp.

Někdy si Němcová pokazí krásnou pohádku přílišnou stydlivostí. V pohádce O třech bratřích, sedí princ u spící princezny tři dni tiše a svatě čekaje, až se probudí. A ta princezna ho pak hledá, jakožto otce svého dítěte, atd.

Pohlédněme na záhadnou pohádku O mluvícím ptáku, živé vodě a třech zlatých jabloních. Jakub Malý jí vyčetl, že ji vzala z Tisíce a jedné

noci.[1]) Němcová ho zprvu chce dovésti k selce, která to vyprávěla. »Ale když Čelakovskému jmenuje na jeho žádost, které povídky ze své sbírky slyšela v lidu vyprávěti, neuvádí ani této,« praví V. Tille (B. N. str. 75.) bez poznámky. Jakub Malý neměl sice práva vyčítati (praví Tille), ale snad měl pravdu?

Pohádka ta se skutečně ve sbírce Tisíce a jedné noci vyskytá. V úplném vydání (Dr. Gustav Weil, Bonn, 1897. III. 274) má název »Geschichte der zwei neidischen Schwestern.« Jest to pohádka velice rozsáhlá, vypadá jako román. Podstatné body jsou: Perský král Chosru měl rád noční dobrodružství. Jednou naslouchal za dveřmi domku na předměstí, co si povídají tři sestry. Svěřovaly si, koho by si která přála za muže. Nejstarší si přála královského pekaře, druhá kuchaře, nejmladší krále samého. Obě starší sestry byly obyčejné mlsné ženské podle těch přání; ale třetí to myslila velmi vážně, neboť pravila: »Porodila bych mu prince, jenž by měl kadeře stříbrné a zlaté, plakal by perlami a smál se růžemi.« Tato znamenitá věta je o sobě tak krásná, že by se hodila do bohatýrského zpěvu, a zjevuje dívčí povahu opravdu bohatýrskou. V té větě je ostatně také zachován hluboký smysl, kus pohádky původní, staré, neboť Tisíc a jedna noc má věci různého stáří, ale znamenitě zuniformované. Bájeslovná tradice perská a indická zde utrpěla v šatě musulmanských Arabů mnoho změn.

Jak patrno, jest to věta tak důležitá, že se na ní staví všecka další pohádka. Krále Chosra vším právem tak uchvátila, že si tu dívku vzal za ženu. Kdyby bývala Němcová četla toto úplné vydání »Tausend und eine Nacht«, nikdy by nebyla směla tuto větu vynechati, ani ve jménu své veliké delikátnosti. A hle, všecka zpracování té pohádky, jak je čteme v různých malých »výborech« z Tisíce a jedné noci, mají tu větu, ten krásný slib dívčin, vynechánu. Nejmladší sestra si v nich přeje krále, aby měla šaty, perly, diamanty, a tím se stává právě tak nicotnou ženštinou, jako její sestry. Kde vzal ubohý král Chosru příčinu a chuť tuto chudou fiflenu si vzíti za ženu! Jaký začátek, takové pokračování. »Zpracovatelé« se postarali, aby celá pohádka nestála za nic.

---

[1]) Když Němcová v České Včele, čís. 58. z 21. července 1846, se ozvala důrazně proti nařčení nepodepsaného referenta Květů, podal tento o dosahu své výtky ve Květech, čís. 88. z 25. července 1846, str. 354., toto »Vysvětlení paní Boženě Němcové, týkající se posudku 4. svazku báchorek jejích«: Jest mně skutečně líto, že náhodné nedorozumění přimělo Vás k odpovědi ve Včele na mé vyřknutí, že jedna z báchorek Vašich jest vzata z Tisíce a jedné noci. Nemyslil já tím, jak Vy se domníváte, že jste ji opsala z řečené sbírky, nýbrž chtěl jsem ji tím toliko vyznačiti co báchorku původu východního, tedy do sbírky národních báchorek nenáležející. Známť i onu podobnou ve Květech, i vím, že se ona, jakož i mnoho jiných, od lidu našeho vypravuje; leč ne všecky povídačky, které od něho slýcháváme, nazvati se mohou národními. Povídky o Enšpiglovi, krásné Majoleně, Genovefě a množství jiných kolují v lidu obecném od úst k ústům, ale nikomu ještě nenapadlo, jmenovati je u nás národními. Pročež potřebí jest, bedlivě uvažovati, co našeho jest a co cizího a toto z oboru národnosti vymezovati. Doufám, že tímto vysvětlením dokonale vyvrátil jsem Vaše křivé domnění, jakobych Vás nespravedlivě z plagiatu byl vinil. Posuzovatel Vašich báchorek.

Text Němcové vypravuje, že v jednom městě byl mladý, svobodný král (beze jména); chodil po zahradě (změna: místo po městě v noci) a slyšel zahradníkovy dcery mluviti. (Změna: zahradník byl pěstoun zavržených dítek). Nejmladší si přála samého krále. »Měla bych pěkné šaty, dobré jídla a cukrovinky.« Tedy také znění zkažené. V německých zpracováních jsou jména zachována, většina okolností věrně podána; text Němcové má mnoho odchylek a z nich nejvýznačnější je tato: V německých textech dá král královnu do žaláře prostě uvěznit; pohádka Němcové vypravuje, že daly sestry královnu v žaláři u lesa zazdit. Tato ukrutnost je karakteristickou známkou pohádek českých (slovanských); Němcová by si ji nebyla vymyslila, tedy je to pohádka, kterou opravdu v lidu slyšela[1]). Ale proč ji Čelakovskému neoznačila za lidovou? Zcela snadno může býti, že jí dal některý přítel nahlédnouti do takového »výboru« a že ji pak sama za lidovou neuznala. V lidu ji našla a přece ji nesměla za lidovou vydávati. Co poměla nesnází pro zmatek pojmů! Jakoby v pohádkách evropských nebylo rozseto na sta věcí indických, egyptských a jiných, jež vesměs nalézáme v Tisíci a jedné noci, a jakoby v tradici našeho lidu nežilo daleko více živlů cizích, než domácích. Obsahem se nerozlišuje národnost pohádek, než velice zřídka, ale formou.

Snad zaslouží připomenutí, že pohádku zmíněnou má také J. K. z Radostova pod názvem »Vyplněné přání«, ale slyšel jí jenom kousek. Za to v srbských národních pohádkách se čte pod názvem »Černý beránek« velmi originálně a pěkně. Carskému synu se nechtělo ženit, dokud ve snu neuvidí dívku, která mu řekne, že bude jeho štěstím a že mu porodí prince s hvězdou na čele atd. Tu je hned slyšet pravou pohádku z úst pravého pohádkáře. Také velkoruská pohádka si vede s podobnou ryzostí (Erben, Vybrané báje, č. 86.). Možno tvrditi, že tato srbská a ruská pohádka, přes to, že jsou jen stručny a že si vedou skromně, jsou cennější než nádherná jejich příbuzná v Tisíci a jedné noci.

Pohádky a pohádkáři! Další bolest Němcové! Už pravých pohádkářů v Čechách málo zastihla, ani na Chodsku jich nebylo, jen vetché zbytky. Kdyby bývala měla takové pohádkáře, jako na Slovensku, vypadaly by české pohádky její jinak, čímž ovšem není ještě nic řečeno stran dialektu.

[1]) Touž pohádku, jen málo změněnou, nalezl a ve sbírce Slavie (1878) uveřejnil Tomáš Škrdle. Naleziště se jmenuje Pleše u Kardašovy Řečice a pohádka »O králi, třech sestrách a o ptáku zlatohlávku«.

MILOSLAV HÝSEK:

PRAMENNÝ PŘÍSPĚVEK K „BABIČCE".

Posílajíc 4. června 1855 brněnskému svému příteli Helceletovi »Babičku«, Božena Němcová napsala mu v dopise často již citované věty o jejím vzniku: »Po Hynkově smrti, když na mne všechny těžkosti, choroba, zármutek, bída, klam v lidech, jež jsem za přátely držela — vše to když na mne dorážélo a mysl moji tížilo, našla jsem v spisech svých lístek, na němž poznamenán byl plán k »Babičce« již od tří let. Čtu s větším a větším zalíbením, a jako nějaká fata morgana začne tu přede mnou vystupovat luzný obraz údolíčka, do nejmenších podrobností, a v něm tichá domácnost Proškovic rodiny, v níž babička hlavní osobou. — Nemohu to ani povědít, jak mne tenkráte vzpomínka ta, unášejíc mne z trudu života do utěšených dob mládí, umírnila, potěšila. S chutí pustila jsem se do práce; libosť moje na osobě babičky je vinna, že jsem na ostatní osoby méně se ohlížela a tak je nelíčila, jak by se patřilo. Také panuje v »Babičce« přílišná leckdes rozvláčnost, a mnohé, mnohé ještě chyby má, ale jak jsem již řekla, podruhé s něčím lepším se vytasím.« A obdobně psala po šesti dnech, 10. června 1855, příteli vídeňskému, Šemberovi: »Začala jsem v tom pracovat po Hynkově smrti, v nejtrapnější době mého života — když mne omrzelo v světě žít.« Nejstarší syn Němcové, talentovaný Hynek, zemřel 19. října 1853: »Babička« tedy byla psána od konce tohoto roku.

Z toho, co Helcelet psal do Prahy příteli Hanušovi 19. června 1854, že totiž Němcová mu nepřispěje do »Koledy«, »poněvadž „Babička" obšírněji vypadla než myslila«, usuzuje vydavatelka »Babičky« v Laichterově sbírce »Čeští spisovatelé XIX. století«, M. Gebauerová, že Němcová »asi původně neměla v plánu tak obsáhlý spis, jako je »Babička«, že snad měla na mysli jen nějaký delší obrázek«; Gebauerová ve svém úvodu zároveň se dotkla problému, který nutně zaujme literárního historika, jenž četl citovaný list Helceletovi o lístku se starým plánem: »co bylo přímým podnětem onoho plánu, není známo.« Nepovídá to ani S. Podlipská, když ve svém životopise Němcové líčí, jak nedlouho po svatbě K. Světlé Němcová jdouc k ní s Podlipskou na návštěvu temnou, spletitou chodbou, »náhle se zastavila, stiskla mi vášnivě ruku a pošeptala mi: ‚Poslouchej, mám plán k nové práci, jen že nevím ještě, co to bude. Ale ve mně je to již jasné.'« Neboť Podlipská vypravuje dále: »Více nemohla mi říci pro tu chvíli, jakkoli jsem naléhala, plna dychtivosti a interessu a také radosti«; obě prý po chvíli spěchaly za Mužákem, »Němcová vzrušena, a já divně a hluboce dojata.«

Světlá měla svatbu 7. ledna 1852; podle zprávy Němcové, že na lístku měla plán »již od tří let«, spadala by první myšlenka na »Babičku« do konce r. 1850. Neshodují se tudíž oba údaje. Je to pochopitelné. Podlipská byla tehdy ještě velmi mladé, romanticky naladěné a vznětlivé děvče, jež mimo to rozhodně nemohlo tušiti, že z Němcové bude velká spisovatelka,

a tak jistě jí v mysli ono sdělení neutkvělo tak, aby se mohla po letech přesně upamatovati na jeho dobu a podstatu; již celý příliš romantický ráz jejího vypravování svědčí o tom, že Podlipská jen přikrášlila a rozvedla

BABIČKA.

Obrazy venkovského života.

od

Boženy Němcové.

Své drahé přítelkyni Paní Lauře Hanušové od Boženy Němcové

V Praze.
Tisk a náklad Jaroslava Pospíšila.
1855.

Titulní list prvního vydání »Babičky«.

nějakou neurčitou vzpomínku. A ani Němcová, jak víme, není ve svých časových údajích z různých důvodů příliš spolehlivá: její »tři léta« prostě znamenají, zvláště když o nich mluví po nových dvou letech, že měla na lístku poznamenaný nějaký starší plán a nikoliv plán už tři roky starý.

Ale z obou sdělení jest patrno, že p ř i b l i ž n ě můžeme klásti první zárodek »Babičky« do počátku let padesátých.

Do této doby Němcová nevytvořila svéráznějšího a celistvějšího uměleckého díla. Její spisovatelské nadání bylo ještě prudce zmítáno zejména dvěma theoretickými zájmy, národopisným a společenským, za nimiž však stále vystupovalo pozadí sladkých vzpomínek na dětství a neukojené touhy po životním, zvláště erotickém štěstí. Erben, Čelakovský a Hanuš otvírali jí neznámý výhled do světa prostých českých lidí, Nebeský, Čejka, Amerling a Klácel obraceli její chápavou pozornost k reformním ideám sociálním. Němcová snila, sama ubíjená dosavadními poměry, o novém jaře lidstva, jež nutno připravovati úsilnou činností vzdělávací; ovzduší, jež poznala za pobytu pražského, důrazně ji upozornilo na význam výchovy, který byl v jejích očích ještě zvýšen, když se důvěrně seznámila s nadšeným a nepraktickým utopistou Klácelem. A tak mísí-li se do jejích prvních ethnografických a cestopisných obrázků občas některý novellistický moment, první její belletristické črty nevybavují se ještě ze zajetí polovědeckého jejího úsilí: platí to plně o »Dlouhé noci«, »Domácí nemoci« a »Obrázku vesnickém« z let 1846 a 1847, a ještě ani »Baruška« z r. 1853 (vlastně 1852) není než romanticky zbelletrisovaný sociální a vychovatelský sen ženy o smutném osudu prosté služky.

Z tohoto rázu celé této tvorby je patrno, že Němcová v prvním plánu »Babičky« nemohla míti na mysli ryze uměleckého genru, jaký znamená jeho pozdější provedení. A svědčí pro to i jiná okolnost.

Když r. 1848 vyšel v brněnském »Týdenníku« Klácelův návrh na založení bratrstva, jež by připravilo půdu k uskutečnění všeobecného lidského blaha, přihlásila se do něho z Nymburka i Němcová se svým manželem. Nebylo to náhodné: její přihláška svědčí, jak hluboce byla zaujata společenskými problémy a jak odhodlaně se chápala každé příležitosti, aby mohla spolupůsobiti k jejich rozřešení. A její zaujetí nebylo jistě zmenšeno, když se později v Brně důvěrně seznámila s Klácelem a jeho přáteli, naopak: již svou spoluprací na moravské »Koledě«, vydávané Národní Jednotou, brněnským ohniskem těchto reformních snah, ukazuje, že se ještě zvýšilo. I Klácel kladl velký důraz na výchovu mladých lidí, byl domácím učitelem v brněnských rodinách a paedagogické záhady zajímaly ho plně ještě před odjezdem do Ameriky. I Němcovou se snažil známými svými listy, jež otiskoval v »Moravských Novinách«, vychovati pro svoje myšlenky. Proto jí z Brna posílali i různé knihy; jest nepochybno, že mezi nimi byla i P ě s t o u n k a, kterou r. 1851 vydala právě Národní Jednota.

Autorem »Pěstounky« byl tehdy nejmenovaný olomoucký professor porodnictví Dr. F r. M o š n e r. Byl z Dol. Mrače u Konopiště, kde se narodil 25. července 1797, a studoval v Praze. V Olomouci byl činný jako horlivý vlastenec. O vzniku své »Pěstounky« vypravuje sám, že je to »výplod fantasie, povzbuzené slavností opatrovny v Olomouci, jížto přítomen byl«. »Mne pronikla myšlenka: Kéž bychom podobných ústavů

v naší milé vlasti více měli!« praví dále. »I pokusil jsem se o odpověď, jak by se as dala myšlenka tato při nynějších poměrech uskutečniti.«

»Pěstounka« jest tedy spis tendenčně paedagogický. V první obsáhlé jeho části, nazvané »Pomněnky z mého pacholetství«, autor vzpomíná »pěstounky« Dorotky, jež byla za jeho dětství miláčkem dětí v jeho rodišti, obšírně ji charakterisuje a ve »Strastech M—ckého žáčka« líčí, jak její působení bylo dětem i rodičům vítáno. Rovněž obšírná je část druhá, popisující dopoledne a odpoledne »Jednoho dne s pěstounkou«. V třetí části autor shrnuje její činnost za »Jeden rok s pěstounkou«, a třemi stručnými kapitolami následujícími vykládá, »Kterak se stala pěstounka mládeži a obecenstvu prospěšnou« a »Proč dítky ku pěstounce tak rády chodily« a konečně své pokyny, z toho všeho vyplývající, dává »Čtenáři na uváženou a k povzbuzení«.

Těžištěm knihy Mošnerovy jsou první tři části. Mošner, stoupenec Komenského, rozohnil se na jednom místě pro názorné vyučování, a aby jeho láskyplný návrh získal čtenáře, sám názorně svými vzpomínkami předvádí mu význam podobné pěstounky pro výchovu venkovské drobotiny. Ale tím právě odbočuje od theoretisování, od paedagogiky k belletrii. Jeho vzpomínky nejsou ovšem samy cílem, nýbrž mají účel; proto v nich nahromadil množství detailů, jež rychle vystřídává a jež ve skutečném životě pospolu neexistují, ale i tak je jeho kniha četbou zábavnou a jednotlivosti přes tendenční stylisaci mají ráz belletristický. A tato kniha byla pravděpodobně popudem prvního plánu »Babičky«.

Mošner zadal její rukopis brněnské Národní Jednotě již na konci let čtyřicátých darem. Neuměl správně česky psát při svém vlastenectví, pojmenoval svůj spis »Schovačka«, a původní jeho zpracování bylo stylisticky značně nedokonalé. Proto byla »Schovačka« přikázána filologickému odboru Jednoty k revisi a vyšla teprve jím upravená pod novým titulem. V tomto odboru byl důležitým činitelem Klácel, a nová práce váženého olomouckého vlastence při skrovné literární produkci moravské a při všeobecném zájmu o vychovatelství a sociální otázky vzbudila jistě mezi brněnským členstvem Jednoty značný rozruch. A právě v dubnu 1851 byla B. Němcová v Brně; i když nenacházíme v zachované korrespondenci její a přátel zmínky o »Pěstounce«, jest pravděnepodobné, že by nebyla v Brně na Mošnerův spis upozorněna. Ani Helcelet s Hanušem si o něm nepsali. Mimo to korrespondence Klácelova, kde bychom takovou zmínku nejspíše hledali, není dosud známa. A že Němcová »Pěstounku« znala, jest patrno ze srovnání jejího s »Babičkou«, při němž vyniknou četné podobnosti.

Jest to již vzpomínkový ráz obou, jejž vidíme hned na počátku:

Mošner:	Němcová:
Za mého pacholetství — tomu jest tedy již hezky dávno — žila v mé otčině, malé to dědince, obstárlá vdova, jménem Dorotka atd.	Dávno, dávno již tomu, co jsem posledně se dívala do té milé mírné tváře atd.

Babička i Dorotka byly povahy příbuzné. Babička byla »staročeška«, Dorotka rovněž ráda vyprávěla o české minulosti a na stěně měla podobizny slavných Čechů. Obě byly rádkyně celé vsi, obě milovaly zejména

Vití věnečků před Kristlinou svatbou. Illustrace Kvidona Manesa k »Babičce«. Erinnerungen 1858.

děti, s nimiž uměly zacházeti. A obě svých styku využily k zušlechtění dětských duší. Při každé příležitosti se projevila jejich znalost života, kterou dokumentovaly příslovími. Obě sbíraly léčivé byliny. Obě dovedly se dokonale stýkati se všemi lidmi, byly štědré k chudým a ubohým. Mužové

obou, nyní mrtví, bývali vojáky, obě si po svém způsobu zařídily svou světničku, kterou líčí Mošner i Němcová. Obě milovaly přírodu a učily ji chápat své svěřence, jež rády vodily do přírody: ukazovaly jim nádheru přírodních partií, učily je milovat zvířenu — na př. ryby a drůbež —, vzbuzovaly v nich lásku k rodnému kraji. Obě hlásaly důrazně potřebu odevzdanosti do boží vůle a byly hluboce věřící.

Ale vedle všeobecné této charakteristiky, jejíž doklady jsou namnoze velmi podobné, jest i řada společných jednotlivostí.

Tak Mošner líčí život ve vesnické škole, učitelovu práci a nevázanost mnohých hochů obdobně s rozmluvou Barunky s babičkou; v obou knihách vystupuje nejen postava mlynáře, nýbrž zejména myslivec s psem — v »Babičce« je to Hektor, v »Pěstounce« Čilý, vedle nichž pobíhají dvojice psů domácích, v »Babičce« Sultán a Tyrl, v »Pěstounce« Tureček a Oříšek, — vždy muž vážný a rozšafný; jako pan Beyer slibuje, že Jeníka vezme k sobě do učení, tak slibuje i myslivec Mošnerův, rovněž Jeníkovi. Vypravování o Viktorce má pendant v Mošnerově vzpomínce na »Bláznivou Báru«, jež pobíhala lesem a které se děti bály; vzpomínka na vojáky, jichž se děti vždy bály, má analogon ve vojácích rovněž v příběhu Viktorčině, jako se vůbec o vojácích u obou hojně mluví. I povodeň v »Babičce« má podobnost s pěstounčiným výkladem na rozvodněném potoku, k němuž dojde s dětmi. To, co vypravuje pan Beyer o popravě zločinců v Hradci, ve slovech, jimiž obvinil onen ohyzdný vrah lidskou společnost: »Proč mne potkávali jen lidé, kteří mne v prach šlapali, kteří si z mé tváře posměch tropili, kteří mne pelyňkem a jedem krmili! Matka mne nemilovala, bratr mne vyhnal, sestra se na mne styděla«, úplně souhlasí s řečí pěstounčinou, která cestou od tkalce učí děti neodsuzovati zločinců: »Kdybychom životní okolnosti tohoto nešťastníka blíže znali, kdo ví, zdali bychom ho srdečně nelitovali! Kdo ví, jaké měl rodiče, jaké vychování, jakou společnost!« Názor prostých lidí na císaře zanechal v »Babičce« stopy ve vypravování o setkání s císařem Josefem, v »Pěstounce« o Bártově činu při korunovaci císaře Leopolda v Praze; jméno Bárta jest známo i z »Karly« Němcové, jako nalézáme podobnost jmen i jinou, pozoruhodnější: je to nejen Jeník, kterého chce vzíti k sobě do učení myslivec, nýbrž i děvčátko Baruška, jež miluje obzvláště pěstounka a jež na její otázku při pohledu na rodnou ves, koho má nejraději, zašeptá: »Babičku«.

V obou knihách jsou v podobnostech také zajímavé rozdíly. V »Babičce« u kněžny se mluví při hovoru o vojácích, také o poště, které babička mnoho nevěří; při návštěvě u tkalce vidí pěstounka dopis od tkalcova syna z vojny a dětem nadšeně vypravuje o blahodárném významu pošty. Podobně babička věří svým lékům a Bohu, ale lékařům nikoli, kdežto pěstounka léčí též, ale vděčně poučuje o významu mediciny a velebí zásluhy na př. anglického lékaře Jennera, jichž si o lidstvo získal vynálezem očkování. Babička se zařídí po starém způsobu, kdežto již zemřelý manžel pěstounčin byl pro pokrok ve všem životě, a podle toho si vystavěl také domek. »Pěstounka« jest celá prosycena ideou pokroku — proto se tu mluví

Božena Němcová
podle fotografie z r. 1852.

o jednotě Čech, Moravy, Slezska a Slovenska — jest to ohlas moderních snah a vlasteneckého zanícení, kdežto »Babička« je zasněnou glorifikací doby staré, útěkem zmučené ženy do vzpomínek na dávné, lepší časy.

Již několikráte bylo upozorněno na jistou rozpolténost v koncepci »Babičky«: po kapitolách líčení klidného života babiččina a celé rodiny Proškovic, jež autorka provádí v rámci ročních období, teprve jsou vsunuta dvě pásma nových dějů, lásek Kristly a komtessy. I toto počáteční široké líčení, od něhož se pak kvapně přechází přes ostatní části roku, připomíná »Pěstounku«. A tak soudím, že původní plán »Babičky« byl vyvolán četbou »Pěstounky«: Němcová, zaujatá problémy společenskými a nadšená národopisným studiem, chtěla ve svých vzpomínkách vylíčiti způsobem, známým z prací starších, pronikavé výchovné působení své babičky na pozadí ethnografickém se zřejmou tendencí osvětovou, přejavši rámec z knihy Mošnerovy. Ale když se po Hynkově smrti ke svému plánu vrátila, podléhala mimovolně, jak sama říká, kouzlu vzpomínek, a pod pérem jejím vzniká poetický obraz prchlého dětství, v jehož barvách zamýšlená tendence se ztrácela. — A jako na př. v »Obrázcích z okolí domažlického«, vsunovala i sem drobné episody, jak původně asi byl myšlen osud Kristlin a komtessin; postupem práce však rostoucí umělkyně plně se dala těmito dvěma episodami zaujmouti, těžiště svého díla přenesla na ně a rozvinula je obsáhle, ponechávajíc z předcházející části již pouze rámec. Tohoto posledního stadia práce se asi týká ono sdělení Helceletovo, že »Babička« »obšírněji vypadla, než (Němcová) myslila.«

»Babičkou« se Němcová rázem vyšinula na přední místo v dějinách české literatury. Mošner zatím se již spisovatelsky odmlčel. Po zrušení olomoucké university se stal ředitelem olomoucké nemocnice a zemřel u svého zetě dra Kozánka v Kroměříži na odpočinku r. 1876. Jeho »Pěstounka«, kterou již s jeho jménem vydal znovu r. 1874 Fr. A. Zeman v pražské Urbánkově »Bibliotéce paedagogické«, čeká dosud marně kritického rozboru z odborného péra, jehož by jistě zasluhovala.

RENATA TYRŠOVÁ:

BOŽENA NĚMCOVÁ A JOSEF MÁNES.

Ku knize slovenských pohádek a pověstí, kterou Němcová r. 1858 vydala, nakreslil jí Josef Mánes půvabný titulní list. Byla to snad jediná umělecká okrasa, kterou kdy Božena Němcová viděla při svém spise. Spisovatelka a umělec se znali; ač bližších přátelských svazků mezi nimi nebylo, pojila je při vzájemných, spíše náhodných stycích společná láska — Slovensko. V době, kdy Němcová poprvé poznala kus severních Uher, toužíc tam po bližším styku se živlem lidovým, sbíral tam Mánes své krojové a typové studie, kteréž měly tvořiti součást díla o krojích československých, — smělého projektu, který ztroskotal o žalostné poměry, jako kolik jiných uměleckých a literárních projektů tehdejších.

Na krojových studích Mánesových nalezneme často, vedle hlavní postavy, někde v rohu, nebo po kraji listu, naznačeny detaily, — motiv výšivky, zákrut šátku uměle uvázaného, výzdobu šůsku a p. Z těch detailů také písmem pomalu již blednoucím vysvětlených je vidno, do jakých drobností Mánes postřehoval, jak svědomitě sbíral dokumenty o zevnější úpravě kroje lidového. Bezděky při tom vzpomeneme všech těch podrobných pozorování, která o témže lidu a před tím o lidu chodském zaznamenala současnice Mánesova, Němcová. Zdravým uměleckým pudem vedena, cítila Němcová dobře, že ty »pentle a fábory«, které jí přítel Čejka tak nevrle vyčítal, jsou také součástí bytu lidového. Němcová, jako Mánes, uměla vycítit umělecké hodnoty samorostlé krásy a poesie, které se tajily ve všech projevech tehdejší svérázné kultury lidu venkovského, v té kultuře, jejíž formy sám lid si utvořil, a jejíž všechny složky, ať výtvarné, ať slovesné, ať hudební, tvoří jednolitý celek.

Tvorba Němcové vyrostla na reálném podkladu podrobných pozorování, z naivní radosti ze studia detailu, který svým bystrým pozorovatelským nadáním vnímala. V zájmu na detailu si byli s Mánesem podobni, shody jsou mezi nimi i v tvůrčí jejich činnosti, v způsobu, jak umělecká duše jejich zpracovala a přetvořila, shrnula a prozářila, co studium skutečností jim podalo.

Oba idealisovali a oba byli při tom stejně pravdiví.

Mánes to byl, jehož očima jsme se naučili dívat na zevní zjev našeho lidu selského, on to především byl, který podnítil jakýsi kult estetických hodnot československého lidového umění. Podobně i psaným slovem a hlavně arciť svoji Babičkou Němcová. My v Praze, kdož jsme po roce 1860 z dětí dospívali, učili jsme se z Babičky znát český venkov, jeho zvyky, mravy, radosti a strasti. Myslím, že kdybychom se sešli, všichni bychom si to na vzájem stvrdili, že to byla ona kouzelná kniha, vždy znova pročítaná a vždy zas nově poutavá, která nám vtiskla nesmazatelné představy o samorostlé poesii prostého života lidu venkovského, o jeho soužití s přírodou a vroucí sympatie pro ten malý svět tu vylíčený.

Je zásluhou Josefa Mánesa a také Němcové, zásluhou jejich uměleckého ztlumočení věrně vypozorovaných skutečností, že zevní stránky zvyků lidových, že kroj a jeho výzdoba, úprava jeho obydlí nám českým lidem

znamená něco více než Němcům jejich »selské umění« a také více než folkloristické zajímavosti, že se na ně díváme s láskou, která na nás přešla z lásky těch velkých umělců, kteří ve všech oněch zevních projevech lidového tvoření cítili a ctili kus nejvlastnější kultury národní.

FRANTIŠEK TÁBORSKÝ:

UMĚNÍ BOŽENY NĚMCOVÉ.

Dovolte, prosím, krátký úvod.

V malém podhorském městě moravském žil moudrý muž, který v nejlepších svých letech, jak říkali o něm, oslepl od milosrdenství. Přijela k němu sestra z Dolních Uher s mužem, strážmistrem od dragounů, daným právě do výslužby, aby s ním prožila pensi v rodišti, blízko bratra. Nenašli hned bytu.

— Tady sú dvě světnice, su v nich sám (před nedávnem ovdověl), vemte si na čas tu věčí; šak se shodneme.

Strážmistr však přivezl s sebou ještě třetího hosta, a nikdo netušil, jak nebezpečného: oční nemoc. Brzy se hostiteli oči rozbolavěly, nedbali toho, jak by měli, a když ho na konec zavezli do Vídně na kliniku, bylo už pozdě.

— Děkuju Bohu, že sem neohluchl. Tak zůstávám pořád víc člověkem a nejsu mezi lidima jako suchý strom v zahradě, říkal pak osleplý.

Chodili-li k němu již dříve na poradu pro jeho klidnou a jasnou soudnost a znamenitou zkušenost životní, chodili teď ještě více, protože věděli, že ho nevyrušují (svého řemesla pekařského se musel vzdát), ba naopak, že jejich návštěva je mu nyní vítána. A byl-li dříve rádcem moudrým, ba i soudcem, k němuž se uchylovali o důvěrnou radu sousedé, stal se nyní ještě moudřejší, když osud všecku jeho pozornost a vnímavost a soudnost do něho soustředil, zastřev před ním celý zevnější svět temnou záclonou, jako by mu řekl: »Již dosti viděls; teď přemýšlej a suď!«

Ten muž byl můj strýc. U něho, již oslepélého, jsem jako gymnasista bydlíval, jemu jsem předčítával z novin i knih, vodil ho na pole, aby se přesvědčil, je-li dobře zoráno a zvláčeno, jak obilí vzchází atd., i na besedy i do veřejných schůzí. Byl z prvních, kdož v našem malém městě založili před 50 lety čtenářský spolek a vyvěsili slovanskou trikoloru. Své křestní jméno Florian překřtil tehdy na Květoslava. Měl rád ruch, činnost, zápas. Miloval ty, co veřejně pracují na prospěch celku (zajel si i do Vídně, do parlamentu, aby je viděl, a slyšel, a rád pak se zmiňovával o Riegrovi, o Smolkovi). Přál si zlepšení školy. Obzvláštní úctu měl k »osvícenosti« (toho slova rád a často užíval i jeho kamarád, stolář, který v kostele při pašijích krásným barytonem zpíval Krista a doma po práci psával si místní kroniku, do níž i z novin vpisoval výroky »osvícených« bojovníků národních a řečníků). Z této přímo zbožné úcty k »osvícenosti« a z dojemné víry v intelligenci (kteroužto vírou intelligence tak často v lidu otřásla, ba ji i zklamala, ponévadž jí nepochopila a nepřichýlila se k ní srdcem, proto té úcty a víry je teď tak málo) — z této úcty k »osvícenosti« on i mně, kluku gymnasistovi, vykal, což bylo u nás neslýcháno, a když jsem se bránil, téměř přísně se obrátil ke mně —

— Vy jste s t u d e n t! zvolal s velikým důrazem, jako by tím řekl: »Vy jste zasvěcenec!« a zavzdychl: Bože, dybych já tak byl mohl jít na študia!

Jemu jsem tedy předčítával mnoho a rád. Dráždívaly mne jeho poznámky o čteném a přeli jsme se leckdy. Bylo zajímavo, jak on nový kus světa z přečtené knihy dlouho v sobě nosil, jej urovnával, vysvětloval, smiřoval, rozsuzoval. Jednou začal jsem mu předčítat »Ztracený život« Gustava Pflegra-Moravského. Nezdál se mi tehdy ještě pozdním odvarem romantiky, v němž zbylo z ní vůně a chuti, jako v převařeném čaji. Hladný nedbá tolik na chuť. A tehdy jsme se knih nemohli nasytit. Strýc naslouchal, ale hlava na vysokém jeho těle se neschylovala jako váha těžce zatížená, nehroutil se do sebe, jako se hroutíval, když něco vážného dopadalo mu na srdce, až všecku bytost stahovalo k sobě, ale tyčila se mu do výše, jako lehká váha když do výše stoupá, nahýbala se stranou, jako by jen jedním uchem naslouchala, a na tváři, hustým kučeravým vousem, beránkovitým, hnědým a prošedlým, obrostlé, rozvazoval se mu pod černými brejlemi lehký úsměšek jako mladý ježek.

Viděl jsem, že jsem nepadl do noty. Když už jsem se hodný kus rozečtl, máchnul najednou rukou a povstal.

— Ale nechte teho, prosím vás! To sú pletky. Škoda času.

Mrzelo mne jeho máchnutí rukou, ba cítil jsem cosi jako urážku, totiž ne zrovna jako urážku, ale spíše jsem se zastyděl, že odkryl ve mně místo, které jest »ještě« směšné. Zdálo se mi, že se v duchu směje mně, jak jsem ještě zeleňoučký, když takové věci se mi líbí. »Měls vzít ‚Z malého světa'!« — hlas vnitřní mne píchl, a cítil jsem, že tím píchnutím ona »zeleňoučkost« ze mne vyvětrává a já se stávám zkušenější a starší.

Později předčítal jsem mu Gogola a to hned »Mrtvé duše«. Účinek byl neočekávaný.

— Á, ten to zná! Ten to zná! — Ten vidí, pane, až ke kořeňom, — poznamenával. — Jako datel, jako datel. Proklepe strom za stromem a každýho červa vytáhne. — A to, povídáte, Rus napsal? Tož oni umijú ne enom Turky proklepávať. (Bylo zrovna v rusko-tureckou vojnu.)

Později, když jsem se víc přiblížil k ruskému životu, vzpomněl jsem si na slova ta a podivil se jejich trefnosti. Gogol opravdu z ruského života vytahoval červy; Dostojevský a Tolstoj ze dna i nečistého zachycovali třpyt hvězd.

Poraněná má studentská hrdost chtěla však viděti vítězství české knihy. Napadlo mi přečísti strýcovi »Babičku«. A vítězství se dostavilo rázem. Již druhá stránka ho chytla: odjezd babiččin z pohorské vesničky a příjezd na Staré bělidlo. Četl jsem skoro jen jedním okem a druhým pozoroval strýce. Chtěl jsem vítězství přímo vynutit. Nebylo však třeba donucovacích prostředků. Strýc hroutil se čím dál hlouběji do sebe. Okolo úst zachvěl se mu úsměv — tichý, blaživý.

— Jako u nás! — Jako u nás! — Takový byly naše stařenky, takový. Naša i vaša. — Tak je to, tak. — To je život. — Tady teče život, — poznamenával, když jsem pro prvý den přestal.

A když jsem dočetl, jak se pohřební průvod ubíral okolo zámku a jak paní kněžna se objevila v okně a s hlubokým povzdechem zašeptala:

»Šťastná to žena!« — strýc povstal s pohovky a jal se prudkými kroky obcházeti veliký stůl uprostřed veliké světnice, dotýkaje se ho levicí.

— Múdrá žena — múdrá knížka! prohodil obcházeje.

A po chvíli, obcházeje veliký stůl směrem opačným — to byly jeho denní »objížďky kolem světa«, jak říkal, — a dotýkaje se ho zas pravicí, zastavil se najednou proti mně.

»Víte, temu se říká knížka. — To je knížka. Život při ní prožiješ celý život — a múdrý život. Tu može poslúchať aji muž.

★

Tehdy jsem poprvé nahlédl hlouběji do »Babičky« a zamiloval si Němcovou. Nikdo nás, mladé čtenáře, neučil dosud vyorávat tištěné řádky hodně z hluboka, až by zajiskřil smysl jejich a utajená v nich pravda. Přebíhali jsme většinou hodně rychle po povrchu těch nesčetných svůdných brázd, abychom byli brzo u konce a měli zas o lán rozhledu více. Debat o literárních dílech, hlubších debat o jejich povahách, zásadách a ctnostech, jsme neslýchali ani ve škole, ani doma, ani ve společnosti, ani od starších, ani od mladších. Nebývalo jich ani v knihách, v časopisech. Chudičký život. A najednou venkovský mistr pekař, měšťan malého, zapadlého města, muž bez škol, kromě obecní dvojtřídky, ještě starosvětské, a bez jakékoliv »erudice«, osleplý, dívá se svýma duševníma očima na literární dílo jako na dílo stvoření, jako na kus nebe se sluncem a hvězdami a na kus země s rostoucím a tekoucím životem. »Tady teče život . . .«

V »Babičce« opravdu cítíme téci život, skutečný život, a necítíme chřestit potištěný papír. Slova mají všecku svou váhu, poněvadž se kryjí s životem, jsou srostlá s ním, jako štít želví s životem želvím. Není literaturou papírovou.

Jest to malý život, neširoký, jako jeho dějiště, ale vyrovnaný. Bolest přeorala babičce (jakož i autorce) několikrát srdce, ale láska zasila do něho vzácné zrní. Vzešla z něho krása i úroda. Život procítěný a produševněný, se svým názorem životním, se svou vlastní filosofií. Život zasvěcený práci na prospěch rodiny i všemu ostatnímu světu. Život kladný a úrodný. Soustava sluneční jest v něm: na všecky strany vychází z něho teplo a světlo, k lidem i zvířatům i rostlinám, — kůrky, co děti nedojedly, házela rybám, drobila mravencům nebo ptákům v lese; drobty házela do ohně; rozsvěcovala svíčky i za ty, na které nikdo nevzpomíná — a všecko okolo ní obíhá s radostí. Život zpříjemněný a přizdobený tradičními celoročními zvyky a obyčeji, pěknými, ba i nevýslovně milými, se svou vlastní etiketou se svým vlastním »dobrým tónem«, zděděným a prozkoušeným pro všecky okolnosti a případy, se svým jemným, ušlechtilým taktem, se svou vlastní opravdovou noblessou. Život ozářený zbožností, která není dusivou svěračkou, ale jest pelem vonného srdce a jeho vyzařováním. Babička žila život rozumné bytosti, život opírající se o svůj rozum, o schopnost a vtipnost svých rukou a své hlavy; ale byla z těch, kdož jsou a budou si vědomi, že rozum

rozsvěcuje louče, svíčky, petrolejové, plynové a elektrické lampy, ale ne slunce. Život drobného člověka, ale velikého srdce. Život krásný a šťastný.

Život a umění Boženy Němcové mají mnoho podobného s Josefem Mánesem. Osud ji uváděl na cesty, po nichž přišla do odlehlých krajů a samot, kde si mohla osvěžiti jazyk, cit a mrav. Mezi lid — do Čech a na Slovensko, jako Mánesa na Moravu, do Slezska i na Slovensko. A lidový život, svázaný tolikerými pouty s přírodou, vedl ji blíže k prameni života, k prostému, přirozenému, poetickému a malebnému, ještě neraffinovanému a nezměštělému způsobu jeho, jenž uchvátil také Josefa Manesa. U obou umělců tento styk s přírodou jest zvláště živý; ba jest to víc než styk, jest to srostlost s ní. Tato srostlost s přírodou přispívala k vyrovnanosti umělecké jejich povahy.

Lid pak si zalíbili ne jednostranně, ne pouze se stránky vnější, malebné. Uviděli, že tento lid si vytvořil své umění, jímž vyjádřil sebe. Po něm zachovala se opravdová jeho výrazová kultura: poesie, hudba, výtvarné umění. Stavení jeho a na něm a v něm každý předmět byl uměleckým výrazem: nábytek, nářadí, náčiní (keramika!), kroj (výšivky, krajky!), ozdobně psané modlitební knížky, kříže v poli a na hřbitově, roubík i bičiště, slovem, kde co všecko. Ten lid si vytvořil také svou praktickou filosofii. Přísloví jeho jest celá veliká kniha, a cenná kniha, vážný dokument životní. Němcová a Mánes přilnuli ke všem těmto podrobnostem vnějšího jeho života a bytu s jásotem objevitelův a dobyvatelů, jenž přešel v lásku tvůrčí. V každé podrobnosti této viděli projev lidové povahy. V ornamentu krojovém, nábytkovém i stavebním, v každé přízdobě náčiní a nářadí viděli a cítili totéž, co ve slově a v melodii písně i ve vyhraněném přísloví: projev duše. A k této duši se přichýlili s žízní jako ke studánce horské a zamilovali si i její schránku, byt a kroj, jako milujeme ty jedle a mech a kapradí okolo studánky. Neustrnuli na zevnějšku malebném a vábivém, oni se nahnuli ke studánce-duši a napili se z ní.

Němcová a Mánes zachovali nám umělecky lidovou stránku národního života našeho z poloviny předešlého století, a že zachytili ji v tom, čím byla krásná a dobrá, že vybrali její světlou líc a nezdrželi se při temném rubu, jenž přec také byl a jest, zdá se leckomu, že kolem hlavy našeho lidu namalovali idealisující svatozář. Ale oni jenom v y b í r a l i, jako vybíráme, mluvíme-li o intelligenci. Dalo se a dá se dosud vybírati. Národopisné museum v Praze, ten umělecký poklad lidové práce, a řada menších museí svědčí o tom. Údiv pojímá člověka, hledí-li na překrásné ty práce ruční, a líto je mu, že to všecko z louky života přešlo do chladných vitrin musejních a nyní velikou většinou jest již jenom v museu. Neboť všecky ty práce svědčí nejenom o dovedných a vtipných rukách, nýbrž také o dobrých srdcích. »Böse Menschen haben keine Lieder,« ani písní zpívaných, ani malovaných, ani vyřezávaných.

Němcová a Mánes hledí na lid očima básníkovýma, které pronikaly k lidské podstatě jeho i k lidskému obsahu jeho a spočinuly na něm se

zálibou, poněvadž se přesvědčily, že ten obsah jest bohatý a že jest lidský. Neřídila jejich zorný úhel tendence lidopisná, ani politická, tím méně tendence úzkoprse stranická; takové tendence nenastavovaly jim jednobarevných brejlí. Pozorovali a soudili lidsky. Pro tento poměr k lidu leckterá »honorace« městská pohlížela na Němcovou s vysoka. »Můj rozmilý venkovský lid, s nímž tak ráda zacházím, uvedl mne v podezření, že jsem také sprostá« — směje se v jednom dopise. »A ten lid musí ve tmě zajít, pro ten nemáš světla, duše svatý!? pomyslila jsem sobě,« povzdechuje si zas jindy.

Němcová i Mánes ku podivu rádi měli taky děti a zvířata a jejich rodinný život.

Oba byli lyrikové s nádechem romantiky. Oba celí umělci: básníci, melodikové, plastikové.

Oba jsou nám milí i tím, co protrpěli od nepřízně osudu i lidského nepochopení. Málo bylo těch, kdo je pochopovali a jim rozuměli. Oba nosili v srdcích kvítí pro všecky, ale druzí házeli jim do nich štěrk a pod nohy kameny. K velikému žáru to doutnalo oběma v nitru, a nepřišel, kdo by dal vybuchnouti jemu, vybuchnouti plamenem blaženosti. Hledali ušlechtilost (postav i povah) a velikost, a nalézali ji i v lidech malých a drobných. Rejstřík českého umění obohatili o nové tóny: Němcová o chodské, Mánes o moravské (hlavně hanácké a slovácké), oba pak o uherskoslovácké.

V »Chýži pod horami«, na příklad, Němcová nakreslila několik uherských Slováků, překvapujících svou ryzostí povahovou. Nejen »jahodečka« Katuša, ale i gazda, gazdina, ba i druzí — samá povaha lyrická, měkká, zpěvná, srdečná, samá ochota; povaha, jež v některých případech jest proniklá podivuhodnou čistotou vzhledů, stanovisk a zámyslů, podivuhodnou důstojností, které bys nikdy v té prostotě okolí nehledal. Tu Němcová stýká se také s Mánesem.

Oba oni byli vznešených myslí a rádi vybírali, co jim bylo příbuzného. Povolání své umělecké měli za povýšené, vznešené, posvátné. V pravém slova smysle šlechtici. Nepotřebovali přidávati si kothurnův ani chůd »nadčlověckých«, poněvadž sami byli vyšší než jejich okolí. A tak i dílo jejich. Babička a paní kněžna jsou si ku podivu blízky. Nevyciťujeme mezi nimi stavovských rozdílů. Jejich duše jsou si blízky; ty dvě kněžny si také rázem porozuměly.

»Babička« jest zrovna mikrokosmos našeho bývalého venkovského života. Řadu vrstev kulturních vidíme v ní ulehlých a zarostlých, staleté tradice, které se přejímaly s mateřským mlékem a rodným vzduchem. Těch staletých vlivů cítíme působnost. Ony jsou jako slova a pokyny mistrovy v dílně, jimž se učňové i tovaryši mlčky poddávají. Nemáme ucelenějšího díla ve své literatuře, kde by venkovský život se svým plným názorem životním, ne theoretickým, ale prožitým a prožívaným, tak byl umělecky zachycen, jako v »Babičce«. Jej, život venkovský, bylo nám možno vypěstovati nejplněji, až do jeho uzrání. Jej Bílá Hora, třeba i jemu zasadila strašné rány, nezlomila, jako zlomila naši šlechtu a naše měšťan-

stvo. Jej tedy možno bylo plněji i umělecky zpracovati jako zcela svůj svět, zcela český svět. Venkov náš umění české dobylo. Němcová, Erben, Smetana, Mánes a Aleš — toť umělecký výraz našeho venkovského života, básnický, hudební, výtvarný. Tu také umění české všude šlo pevně a jistě, po své půdě. Naproti tomu život české šlechty jest mezi lány českého života dosud ještě tak cizorodý, jako ty panské obory, vysokými ploty ohrazené, mezi našimi poli. Pro umění české jest to dosud úhor. Střední stavy jsou teprve v mladém svém vzrůstu. Není tomu tak dávno, co města naše měla německou správu i německý nátěr — před 50, 40, 30, ba i před dvaceti lety; ba několik málo měst má cizí tu správu i cizí nátěr dosud. Za tak krátkou dobou jsou v městech našich nemožny tradice, jest nemožna ulehlost nových kulturních vrstev a vypracování svého vlastního rázu, vypěstování své vlastní rázovité společnosti, vyhraňování společenských krystalů. Proto i umělecké výrazy středostavovského našeho života nemohou míti ještě té ucelenosti, té vyzrálosti, jako ji mají umělecké výrazy našeho venkovského života. Tím jsou ony také pro umělce těžší.

Právě pro tyto vlastnosti »Babička« jest knihou, jaké jinak nemáme; knihou hodící se pro děti od 8 do 80 let; knihou celý život podávající, knihou přirozeně konservativní a přirozeně pokrokovou, jak toto obé ve zdravém organismu bývá; knihou, která jest nám nedělním nebo svátečním výletem ven z hlomozu městského na venkov na osvěženou. Je nám tak milá, jako Polákům »Pan Tadeusz«, ta stará česká idylla, do níž zcela souhlasně s náladou soudobou zalehne sladká romantika — komtessin román s malířem — i romantika divoká, jako když oknem přes muškáty a fuksie do vesnické sedničky zablýskne černá chundelatá hlava cikánova, — Viktorka a odsouzený zločinec, svěřivší se před popravou v Hradci panu Beyerovi.

Jsou však také rozdíly mezi Němcovou a Mánesem. Mánes jest a zůstává každým coulem umělcem; Němcová zaměňuje někdy toto povolání; stává se vychovatelkou i kazatelkou. A v tomto smysle bývá tendenční. »Pohorská vesnice« jest povídka tendenční: jednak nejupřímnější pojetí Slováka uherského v náruč českou, jednak stírání stavovských rozdílů. Touto povídkou Němcová založila vlastně již r. 1856 obranný spolek národní »Československou jednotu«. »Tak je to, tak!« voláme uneseni, čtouce »Babičku«. »Tak by to mělo být!« provázíme souhlasem »Pohorskou vesnici«. Tam Němcová jest básnířkou, tuto kazatelkou národně-sociální. Tam »teče život«, tu se konstruuje. Ale tendence v »Pohorské vesnici« — jakož i všude jinde u Němcové — jest nejušlechtilejší, plná nejdůvěřivějšího sociálního optimismu. Není stínu u Němcové, na příklad, na poměru k církvi, ke kněžím. Mezi učitelem a knězem jest souhlas a soulad přímo ideální. Bývalo tak zajisté také. Němcová zase tu jen vybírá ušlechtilé doklady, přejíc si, aby tak bylo všude. Ona chce býti a jest vychovatelkou. Ale vychovatelkou zdravou a veselou, radující se ze vzrůstu a uzrávání stejně, jako z úsměvů duší. Bez vyhrožování i bez sentimentálničení. Chce vychovávati příkladem. Nepokládala péro za odznak živnosti lehtavé ani

štvavé. Jest hlasatelkou náboženství srdce, a všecky její povídky jsou jako vybranými příklady, jimiž svá čistá a vroucná kázání dokládá.

Nad veškerým dílem jejím svítí, jako slunce nad světy, vznešený Ethos, jako na soše řecké. Utěšujíc jiné, léčíc jiné, pomáhajíc jiným, povznášejíc jiné, osvobozujíc jiné, sama utěšovala, léčila, povznášela, osvobozovala sebe, pomáhala sobě. Chtěla výš, k jasu a dobru. Goethovo »Edel sei der Mensch, hilfreich und gut!«, jež dodávalo zářivého přílesku i našemu obrození, září z jejího díla. Jest na něm odlesk ještě konce 18. a začátku 19. století, doby, kterou velicí lidé, básníci a filosofové, učinili velikou a v jejímž světle a teple dařilo se dobře i našemu obrozenskému osení. Teď už zřídka zaléhají k nám přes hranice německé hesla tak krásná. Jsme svědky, jak mnozí neostýchají se tam prznit heslo to. »Unverschämt sei der Mensch, frech, roh, voll Wut!« — takový špatný verš vtělují tam tak mnozí do činů. A neostýchají se ani Momsen, ani někteří rektorové a professorové universit (trochu menší než veliký učenec Momsen), ani básník Rosegger. Rosegger dovede psáti »Moje království nebeské« a zároveň zakládati 2—3milionový fond na germanisaci slovanských dětí, t. j. na krádež dětských duší, což dokonce není »geistvoll«. To jeho předchůdce Čičikov jest mi daleko milejší, protože byl vtipnější ve svém získávání »duší« než pan Rosegger. S klidem přecházíme přes taková pokrytectví. Držíme s takovými Němci, jako jest vzorný jenský nakladatel Eugen Diederichs, jenž nedávno napsal (ve stati »Sollen wir die Fraktur abschaffen?«): Všecko národní, a v tom jest řeč obsažena, jest bohatstvím, které si jednotlivý národ získá na prospěch veškerého lidstva, jest zevnnější formou jeho povahy a jeho vloh.« Němcová byla veškerou svou bytostí oddanou stoupenkou Goethova hesla, jež dodávalo jí síly a statečnosti. Na rakev Havlíčkovu položila — jediná prý ze společnosti pražské! — věnec, věnec z lauru a trní, vědouc, že to bude od úřadů vykládáno za demonstraci a jejímu muži přinese potrestání, jak se také stalo. Jest přímost v ní, a žádná raffinovanost, žádné chytráctví.

Odtud i její sloh. Její sloh jest jako čistě vydrhnutá venkovská světnička, kde to prostotou a nenuceným pořádkem jen voní. Sloh nejprostší, ale sloh polního kvítí. Sloh prožitého života, ne pročteného. Kdo mnoho prožil, kdo do života hlouběji nahlédl, bývá malomluvnější. Slova jeho jsou prostší, ale obsažnější. Život je vykul a o všecko zbytečné obrousil. Život je procedil a na sítě protřepal. Z citů vytlačil vodu, z myšlenek vytřepal štěrk. Naproti tomu lidé, kteří ještě svých zkušeností nezažili a žijí a tvří ještě z cizího, bývají mnohomluvní a pestří. Jsou jako ježci: nosí na svých štětinách cizí listí a cizí plody, po nichž se vyváleli. Sloh Němcové jest provanutý zkušeností také hořkou a tím zušlechtěný. Sloh duše povznesené, sloh plný víry.

Jest cosi primitivního v jejím optimismu, cosi naivního; ale jest to primitivnost a naivnost horského potoka, čisťounkého, s dětskou veselostí ze studánky utíkajícího, dál po kamení skákajícího, každý kamínek v něm jako drahokam, a okolo kapraď a jahody atd., slovem,

v něm a kolem něho a nad ním samá krása. Neví ani nesní on ještě o jiném životě, velikém životě dalším, až vteče do řeky anebo sám se stane řekou, bude širší a hlubší, bude kalnější, bude v něm i leckde bahno, budou v něm i nebezpečné víry, bude mocný, požene mlýny a továrny, ponese vory a nesčetné lodi; nebude tak dětsky čistý a povídavý, jako byl v horách, bude zamlklý, bude hluboký a bude velikým činitelem, nesmírným dobrodincem. A bude v něm velikost i krása.

Celé literární dílo Němcové jest opravdu jako ideální pohorská vesnice, která zůstává idyllou, i když nad ní bouře přetáhne.

Byla básnířkou, která přešla drsným světem se svým krásným snem. Neubralo půvabu, že neuviděla jej uskutečněný. Přešla a odešla s vírou v jeho uskutečnitelnost. Její kladný názor na svět může vystačiti lidstvu na dlouho, jako teplo sluneční vystačí mu ještě na miliony let.

Myslím, že Dostojevský a Tolstoj, potkavše ji a vyslechnuvše její úmysly, co chce a kam chce, byli by ji vzali každý za ruku a řekli: »Pojď!«

F. V. KREJČÍ:

TROCHU VZPOMÍNEK A TROCHU KRITIKY.

Budiž mi dovoleno, abych počal tónem nejvýš subjektivním. Jméno Boženy Němcové jest v mojí mysli neodlučitelně spojeno s obrazy dvou krajin, dvou krásných krajin východočeských. Něco z její duše slyším zpívat v šumu jejich lesů, něco z jejích zlatých snů o štěstí a dobrotě zdá se mi, že utkvělo v záři čistého letního blankytu, jenž se klene nad těmito dvěma krajinami.

Prvá z nich je moje rodná a jméno Boženy Němcové je spjato s nejkouzelnějšími vzpomínkami mého dětství. Moje rodiště Česká Třebová leží v dlouhém údolí, jež se táhne sem od Brandýsa a Ústí nad Orlicí a rozlévá se pak do rovinatého kraje na moravské hranici u Svitav. Údolím jde trať státní dráhy a vedle ní táhne se nepřetržitý řetěz osad, letí tu rychlíky, jak nekoneční hadi vlekou se s rachotem nákladní vlaky, komíny továren a nádraží otravují svým dýmem vzduch, ale nad tím nahoře po obou stranách táhnou se lesy, v nepřetržených zelených pásmech, s ladně se vlnícími liniemi hřbetů. Překrásné lesy, horsky vlahé a svěží, plné studánek, snivých údolů a osluněných lučin, hluboké a rozsáhlé, při tom však málo známé a turistickým ruchem dosud nedotknuté.

V těchto lesích, asi půl hodiny jen nad městem, poblíž silnice k Litomyšli vedoucí, leží lázně Hory. Děkují za svůj vznik potůčku, jenž tam vyvěrá ze země a jehož voda nabyla někdy v dobách protireformace pověsti, že zázračně léčí. Nad zřídlem byla postavena kaple s marianským obrazem, k němuž vztahují se podobné pověry a k němuž dosud putují četná processí z celého dalekého okolí, zejména i z krajů německých. Asi sto kroků pod kaplí stál hostinec, jenž proto, že měl několik dřevěných a velmi primitivních kabin ke koupání, nabyl jména Lázní. Vyhořel však někdy v letech šedesátých a byl vystavěn pak znovu. Je to úhledná hostinská budova, přiměřená svému účelu, již od prvého mládí vídal jsem zároveň se zmíněnou kaplí bělati se ze zelených spoust lesů. Jsou tu pokoje pro letní hosty, jenže hostů je málo, vinou nepodnikavého majitele, ačkoliv jest to dojista jedno z nejrozkošnějších letních sídel, jaké v Čechách znám.

Toto místo bylo vždy a jest dosud oblíbeným výletním cílem lidí z České Třebové i z nedaleké Litomyšle. Sem nás vodívali rodiče za letních nedělí, sem podnikali s námi každoročně učitelé výlet, jenž byl obligátním a jak náleží slavným zakončením školního roku. Tyto výroční výlety na Hory jsou dojista nejradostnější vzpomínkou mého dětství, a jejich obraz přede mnou zazáří, chci-li si vyvolat ráj mládí v nejkouzelnějším jeho lesku: melodii pochodu slyším, s níž jsme vyrazili z města, vidím vlát nekonečné množství červenobílých praporců (neboť každý žák měl svůj), cítím dosud vůni červencových květů, jimiž zdobeny byly jejich žerdi, a v mysli mé zní dosud jásavé »Na zdar!« provolávané do nekonečna sty mladých hrdel a vyvolávající ozvěnu z hloubi lesů, když rozjařeni štěstím dne a také trochu

nezvyklým douškem piva, jenž nám byl popřán, táhli jsme večer opět dolů do města.

A tyto obrazy poetické samoty uprostřed lesů, tyto nevyhladitelné stopy čistých radostí dětství jsou v mé paměti ode dávna spojeny s jejím jménem. »Božena Němcová bývala na Horách,« slýchal jsem už jako malý hoch, když nečetl jsem ještě od ní ani řádky a kdy jméno toto nevybavovalo ještě nijakých představ literárních, za to však krásný zjev vlídné paní, s hladce sčesanými vlasy a lepými obnaženými rameny, jak jsem jej znal z ročníku Augustových »Obrazů života« z r. 1862, jejž mi s mnohými jinými knihami zanechal zemřelý otec. Byla to rytina dle známého obrazu Hellichova, představující spisovatelku v plné ještě záři mládí a sličnosti, ale provázená nekrologem. A tato krásná paní, první slavná spisovatelka česká, ideální bytost z jiných vyšších světů, ta že bývala u nás na Horách? Ta že chodila tam po těchže lesních cestách, jako my obyčejní smrtelníci, a pila vodu z téže domněle zázračné studánky? A tak zůstalo něco z melodického zvuku jejího jména a z půvabu její tváře vpleteno do věnce mých nejkrásnějších dětských vzpomínek dávno ještě z dob, kdy jsem ani nevěděl, že napsala »Babičku« a vytvořila s ní nesmrtelnou idyllu z upomínek svého vlastního dětství.

Ale později slýchal jsem pověsti neveselé, truchlivé, které mi zakalily smavě ideální představu o krásné paní z Hor. Přicházela prý z Litomyšle a vedlo se jí tak zle, že dovedla být vděčna i za skývu chleba a byla nucena zbavovat se posledních svých cenných věcí. Choti tehdejšího českotřebovského lékaře dr. Františka Rybičky prodala granátový náramek, jejž dosud chová u veliké úctě paní Marie Böhmová, choť poštovního úředníka na Král. Vinohradech, rozená ze Třebové. Dostala jej od své babičky, která od paní Rybičkové zakoupila tento šperk, jenž objímal kdysi ruku básnířky.

A tak byl jsem již tehdy nucen vidět nejen líc, ale i rub jejího života, vedle štěstí hoře, bídu vedle slávy. Další život vyjasnil pak a opravil dokonale nejasné představy chlapce. Dnes už vím dávno, že na Horách byla Božena Němcová po prvé v září r. 1851 s Františkem Matoušem Klácelem, známým hegeliánským pantheistou a humanitářským osvícencem, rodákem českotřebovským. Ten z Brna, kdež byl členem řádu Augustiniánů, dojížděl do svého rodiště a trávíval prázdniny na Horách. K pozvání tohoto svého přítele, s nímž v té době blouznila o bratrství duší a kráse společných snah, přijela do lesního tohoto zátiší se svými dětmi. Tehdy byla ještě v zenithu svého života, okouzlovala jako žena a budila jako spisovatelka veliké naděje. Byly to opravdu asi smavé a zářné chvíle, jež prožila tehdy po prvé v naší krajině, v oněch nádherně výslunných klidných dnech zářijových, kdy lesy kolem Hor dýchají nejsladším kouzlem a dálné hory pohraničné modrají se tak čistě v průhledném vzduchu. A dovedu také procítit hloubku žalu, jenž na ni asi doléhal, když znovu přicházela do těchto míst právě za deset let, na podzim r. 1861, žena předčasně sestárlá a ve svých duševních silách zlomená, z Litomyšle, kdež bídně živořila jako korrektorka

Augustovy tiskárny, z této své předposlední stanice své životní křížové cesty, po níž následovala už pak jen stanice nejposlednější: návrat do Prahy a několik týdnů umírání. Jsou-li pravdiva slova Danteova, že není nic bolestnějšího nežli vzpomínat ve dnech smutných svého štěstí, pak při tomto posledním pohledu na lesy třebovské musila tak krutě jako nikde jinde cítit Božena Němcová rozdíl mezi minulým a přítomným a uvědomovat si tragiku svého života.

Padesát let uplynulo už od té doby, i její blažené sny, i hořké její utrpení kryje dávno vyšehradský hrob; zůstává nám z ní jen obraz, pojem, jméno, podepřené těžkou váhou básnického jejího díla. Tolik se změnilo, Hory jsou už dávno jiné než za jejích dob, ale lesy kolem nich, stále husté a bujné, šumí každým jarem znovu své hymny nesmrtelnosti a věčného mládí. Ty lesy u Hor, s kolika jinými dojmy, jmény a tvářemi jsou sdruženy od těch dob v mé paměti! Viděl jsem odtamtud odvážet mrtvolu H. G. Schauera, jednoho z předních průkopníků naší moderní literatury, jenž ze svého domova, Litomyšle, sem před tím chodíval a zvolil si je za místo, kam, předčasně zlomen a vyčerpán, přijel v krásných letních měsících r. 1892 vydechnout duši. S nejedním ze svých někdejších literárních přátel procházel jsem těmito lesy, a nyní chodívám jimi k Maxovi Švabinskému, jenž asi půl hodiny přes les za Horami ve vsi Kozlově tráví téměř polovinu roku a zamilován do čistého vzduchu, vzdušných barev a ostrých kontur těchto výšin, vytvořil v ovzduší těchto lesů svá nejkrásnější díla.

Pobyt Boženy Němcové v této lesní samotě nejeví se mi nyní už ve světle tak nevinně idyllickém, jako kdysi mysli chlapcově. Byla to dobrodružná episoda v životě mladé ženy, odbočující hodně daleko z cest, jak je ženám předem vymezuje běžná morálka. Což teprv tehdy! Vdaná žena s dětmi, která sem přijíždí, aby trávila celé dny po lesích s přítelem, jenž je klášterníkem! Jak románové už je to samo o sobě, ale jak je román ještě skomplikován náhlým příjezdem jiného jejího moravského přítele, dr. Jana Helceleta, mladšího a podnikavějšího, jenž za jediný pouhý den rázem vítězí nad blouznivým filosofem a rozněcuje v srdci básnířky požár vášně! Jistě že tu nebyly bez viny lesy třebovské i svůdný dech večera, jenž po dni rozkošně stráveném snesl se na Hory a naplnil samotu, od ostatního světa zcela odříznutou, sny nejohnivějšího štěstí. Druhého dne odjel Helcelet a den po něm i Klácel, roztrpčen a sklamán. Ale v Němcové ještě dlouho po návratu do Prahy hořely plameny snů a illusí, ač Helcelet sám uznal za nutno je studenou sprchou střízlivých slov uhasit.

Románová episoda skončila tedy tak, jak vůbec končívají romány v životě. Ale něco z ní přec zůstává na všecky časy trvale krásného: ten obraz snivého pantheisty a sličné spisovatelky, dvou lidí vyšší rasy duševní, kteří spojeni illusemi duchovního bratrství prožívají tyto dny jako šťastný sen, za hovorů, jakých asi tyto lesy nikdy ještě před tím neslýchaly. Byla to velká událost pro lesní samotu, která neznala dosud nežli všední hovory venkovanů a písně pověrčivých poutníků, putujících k zázračné studánce. Ký div, že na všecky časy uchovala v sobě ozvěnu těchto dvou vášnivých

duší. A mně, přijdu-li tam, zdá se, že ji slyším v šumotu stromu, dechu travin i zurčení zřídla. Mrtví lidé, ale les je stále ještě pln legendy jejich srdcí!

A druhá krajina? Každý ji zná, ne-li ze skutečnosti, tedy z její »Babičky« — údolí ratibořické, scenerie jejího dětství. Dnešní literární historie důkladně srovnává podrobnosti obrazu, jejž vykouzlila Božena Němcová svým vypravovatelským uměním, se skutečným prostředím, v němž rostla kdysi Barunka Panklová. Neúprosně nám zkazila dojem harmonie a jednoty obojího; víme již, že to ani zdaleka nebylo vše tak smavé, šťastné a idyllické, jak se to obráželo v paměti pozdější nešťastné ženy.

A přec! Tato krajina má své dny, kdy se na ni snáší taková milost krásy, že ztracenou onu jednotu cítíme v duchu znovu a že síla uměleckého přeludu dává nám zapomenout na vše, co má skutečnost v sobě ubohého, nedochůdného a rušivého. Bylo mi přáno vidět údolí ratibořické v takovýto den, a kouzla tohoto dne nezapomenu nikdy.

Teplé nedělní odpoledne prostřed srpna. Jak těžké zlato svítí pruhy výsluní do stínů krásného stromořadí, jež zdobí silnici, vedoucí od náchodského zámku na západ. Nebe je ideálně čisté, ni obláčku nezřít na sytě modrém azuru, vzduch je lahodný jako teplé mléko. Taková šťastná, zlatá prázdninová neděle na sklonku léta, kdy se nic neděje a kdy ani nechceme, aby se něco dělo, kdy život stojí a kdy jsme šťastni tím, že jednou po dlouhém čase bez vášně a touhy můžeme píti zrakem i srdcem klidnou rozkoš věcí.

Silnice vede pak dále lesem, až konečně vybíhá z něho do širého kraje, jehož obzor jest lemován modravou hradbou Krkonoš. Tak vcházíme do vsi, dřímající ve svátečním tichu. Lidí nevidět, sotva že pes se ozve, zdi a střechy budov svítí nezvykle čistě, všecko zdá se být hezounké jako z porculánu v tomto zlatém, sladkém slunci. Jen ještě tři čtvrti hodiny cesty! Dech poesie vane nám vstříc z kraje, do něhož sestupujeme. Trudy života přestávají bolet, je to říš idyllického míru a pokoje, jejíž jsme překročili právě hranici.

Projdeme ještě jednou vsí a jsme v památném údolí. Bystře žene se mladá Úpa mezi bujnými lukami a háji a toto dvojí, voda a zeleň, vytváří zde ve svém kypění a vzájemném se pronikání rozkošný pruh země, jedno z nejpoetičtějších zákoutí naší vlasti, které by musilo hned na ráz uchvátit pozorovatele, i kdyby ani nevěděl, jaké umělecké posvěcení na této krajince spočívá. Ale představy, které si sem přináší, neruší tohoto kouzla, neboť skutečnost nezůstává za líčením básnířky. Zvláště už ne v takový šťastný den nedělní, kdy vlídné výsluní srpnové zlatí všecky věci, uhlazuje drsné jejich hrany, idealisuje všecky tvary a z toho, na čem ve všední den lpí prach a špína lidského trudu, tvoří pouhý krásný obraz. Ne, nejsme sklamáni krajinou, údolí ratibořické rozevírá se před námi ve své zelené nádheře, tak milé a kouzelné, že nemohlo být rozkošnější ani, když

se vybavovalo po letech v mysli básnířky, viděné očima jejích vzpomínek a illusí.

Přecházíme už kolem zámečku, poznáváme snadno hospodu, v níž žila Kristla, plnou ještě starosvětského kouzla, a hle, tu již »staré bělidlo« vyvstalo z tohoto prostředí věcí poprvé v životě viděných jako něco dávno známého, jako výtvor vlastních našich snů, jako sladký zvuk dávných vniterných zkušenosti. Ne, nemůže být pochyby, poznáváme je snadno i bez průvodce, připomínajíce si vedle líčení Němcové i scenerii Kovařovicovy opery, účinností divadelního dojmu hluboko do paměti vrytou. Zde to tedy bylo, zvolá v našem nitru hlas. Ale co bylo vlastně? to skutečné, co tu prožila Baruška Panklová, či to zpola pamatované a zpola vysněné, o čem vypráví Božena Němcová? A žila to jen ona, nežili jsme to i my sami zde před dávnými lety? Neviděli jsme už kdysi dříve tuto k r a j i n u očima malého onoho děvčete, necítili jsme jejím srdcem dobrotu obklopujících ji lidí? Podivuhodná moc umění, jež snem přemáhá skutečnost a dává nám prožívati existence lidí jiných a dávno mrtvých! To, co tu prožila skutečná dcerka panského kočího, neví už dnes nikdo a nikdo toho nemůže procítit ani se s tím stotožnit, vždyť ani básnířka, která vykvetla z tohoto prostého lidského poupěte, nebyla už onou Baruškou Panklovou, na niž vzpomínala, a třebas vypravovala o sobě, bezděčně objektisovala tuto postavu mimo sebe. Ale co tu prožila tato Barunka z »Babičky«, jen zpola reálná, zpola stvořená ze samé touhy po nenávratném, z kouzla a illusí, co ta tu prožila, to víme každý. Její dětství jest snem nás všech o blaženém dětství, její babička jest ona babička, jaké jsme snad neměli, ale jakou bychom byli chtěli mít, a její »staré bělidlo« jest rájem mladosti nás všech. Tak všelidsky platné, typické a zákonné jest umění, s nímž první vynikající spisovatelka našeho národního obrození vytvořila tuto svou nejvýznamnější knihu.

Nevím, zda-li údolí ratibořické za dnů nevlídných a pošmourných neztrácí mnoho z tohoto svého kouzla básnické idylly — vždyť žijí tu zas dávno jiní lidé, se všemi lidskými strastmi a v nejvšednějších existencích. Osud nečiní s nimi výjimek, protože se narodili právě v této památné scenerii. Nevím, neviděl jsem těchto míst od oné neděle srpnové a je mi těžko vidět je jinak nežli kus ráje na zemi, jak jsem je viděl tehdy v zlatém výsluní a svátečním tichu pod bezmračným letním nebem. Nač si také rušit kouzlo této vzpomínky realistickým rozumováním? Co na tom, že to zde všecko nebylo právě takým, jak to vylíčila Němcová? Že se bydlilo jen krátký čas v chaloupce v podzámčí, ale po většinu těch let v přízemí na dvoře neúhledného dvora u zámku? A že život Baruščiných rodičů nebyl dokonce žádnou idyllou — že to byli chuďasové, jimž služba panská nedovolovala věnovat se, jak by bylo třeba, domácnosti a dětem? A že se tedy »na starém bělidle« žilo všelijak a těžké starosti že doléhaly na lidi pod střechou této chalupy, která vlastně není ani totožná s nynějším »starým bělidlem!« A že kněžna nebyla naprosto žádným ideálem laskavé šlechtičny, a že by tato záletnice, jakou ve skutečnosti byla, šířila kolem sebe zář dobroty a ušlechtilosti, o tom že dokonce nemůže být řeči? A všecko to

ovzduší ratibořického zámku že nemohlo být tak čisťounké a poetické, jak se líčí v »Babičce« — že tu vládl útisk a vykořisťování jako v každém tehdejším panském sídle?

Co na tom, co na tom! Kniha její se zrodila z moci vzpomínky, z tohoto věčně tryskajícího zřídla veškeré poesie, z této čarovné síly v duši

Cestou podle strouhy k »starému bělidlu«.

lidské, která každého člověka, i nejvšednějšího, činí v některých chvílích básníkem. Oči naivní Barunky Panklové mají tu na konec pravdu; jak ony to viděly a jak to viděla pak dospělá žena ve dnech nejstrašnější tísně čarovným sklem vzpomínky, tak to budeme viděti nadále. Tento kousek světa za Českou Skalicí zůstane pro nás navždy divuplnou výjimkou z nevlídných zákonů světa. Zde jsou boháči dobří a chudí lidé jsou tu spokojeni, zde lze láskou a pochopením obracet k lepšímu cizí osudy, jak to činila ba-

bička; zde povládne navždy duch této stařenky, do níž její básnící vnučka vtělila starosvětskou bytost tehdejšího českého lidu. Velké, vášnivě tlukoucí srdce ženské zachránilo se z vlnobití hoře sem do tohoto pokojného přístavu, kde na klidné hladině vzpomínky zrcadlí se harmonicky zákonnost života a kde návrat k pocitům dětství jest draze zakoupenou životní moudrostí. Jsme tu v onom kouzelném kraji duše, kde paměť skutečného splývá v jedno s krásou vysněného, v ráji mladosti tu jsme, v utopii dětství. Neznám případu ve svém životě, kde by illusím uměleckého díla dostalo se takové posily z reality (neboť ta je jinak zpravidla jejich nepřítelkyní a rušitelkou), a proto nezapomenu nikdy oněch chvil zlaté a vonné neděle srpnové v údolí ratibořickém.

Božena Němcová jest první vynikající a moderní žena v postupu našeho národního znovuzrození. První žena v y n i k a j í c í: nebylo vskutku před ní jediné Češky, jejíž jméno by bylo ve hnutí obrozenském hrálo nějakou významnou roli. I v tom je vidět tehdejší naši strašnou kulturní opozdilost; ve vývoji ženství zůstali jsme za evropským západem pozadu nejen o generace, ale nejméně o celé století. Vzpomeňme jen, jak významným činitelem je žena při vývoji francouzského klassického vzdělání a jak podobně v Německu typy nesmírně zajímavými a významnými provází přechod od doby goetheovské k romantismu. U nás doba úpadku znemožnila vzrůst takovýchto zjevů. Žena staré české kultury patřila minulosti, za její poslední význačnou představitelku může platit paní Zuzana Černínová. Aristokracie, kterou si vypěstovali Habsburkové v Čechách po katastrofě bělohorské, měla a má dosud velmi pořídku mužů opravdu česky smýšlejících, žen takových však vůbec již téměř neměla a dosud nemá. Ostatně v ovzduší této kasty poněmčené, přísně katolické a politicky venkoncem reakční nemohly se vyvíjeti ženské individuality s bohatším smyslem kulturním a novodobým obsahem mravním a citovým. Ale i střední naše vrstvy byly silně zněmčilé a ve svých mravních a sociálních názorech maloměstsky šosácké; ani odtud nemohla tak hned vyjít žena, která by byla hlasatelkou národního vzkříšení a tvůrčími svými silami k němu přispěla. Takovou ženou z těchto vrstev byla později teprv Karolina Světlá a ve svých povídkách »První Češka« a »Na úsvitě« vylíčila, kolik ji to stálo bolestných zápasů s rodinou a okolím.

Před r. 1848 mohla vynikající česká žena vyjíti ještě nejspíše z lidu, z onoho lidu, z něhož vzešli naši národní buditelé a první básníci. Tu byly pro ni alespoň podmínky vnitřní, upřímné cítění s národem a těsná spjatost s vrstvami, v nichž se uchovala jeho síla a naděje. Ale vnější okolnosti tu byly naproti tomu ženskému vzdělání co nejnepříznivější. Žena neměla přístupu do vyšších škol a literárního vzdělání mohly nabýti jen slečny z majetných rodin v ústavech anebo pomocí jemnějších společenských styků. Proto nám asi mnoho ženských talentů zakrslo a odumřelo v těch letech ‚nebyloť místa a vzduchu k jejich rozvinutí.

Že však dceři panského kočího v Ratibořicích bylo dopřáno státi se prvou vynikající českou spisovatelkou i přes tento »nízký« původ, za to děkuje z největší části asi právě zaměstnání svého otce. Vyšla z lidu sice, babička její byla typická česká stařenka vesnická, ale ona, Barunka sama, vdechovala vedle tohoto starosvětského vzduchu i vonné parfumy zámecké atmosféry, poznávala lidi jemnějších spusobů, čítala německé romány a básně, a tak vedena bystrou ženskou vnímavostí a správným instinktem, osvojila si beze studia a škol, lehce a rychle základní prvky tehdejšího ženského vzdělání. Kořeny její bytosti tkvěly v lidu, proto dovedla být tak upřímně a srdečně česká a neměla nikdy pošetilé nadutosti a předsudků měšťáckých dam v názoru na lid. Dovedla se do života lidového pohroužit jako do svého nejmilejšího živlu, tam ukájelo její srdce svou touhu po dobrotě, tam snila své idylly, tam učila se však i míti soucit se strádajícími a tam bystřila svůj pozorovatelský smysl na jevech života. Současně však znala život tehdejších elegantních vrstev a jen se ocitla v Praze, dovedla si zjednat pozoruhodné místo v tehdejší literární vlastenecké společnosti. Ze šťastného styku dvou různých si společenských a kulturních světů vyvinula se její básnická bytost a přinášela tak do naší literatury právě ony prvky a síly, které od české spisovatelky těch let mohly být především požadovány: lásku k lidu na jedné straně a na druhé bohatou moderní ženskou duši.

Božena Němcová byla vskutku, jak jsem shora pravil, první naší vynikající ženou m o d e r n í. Ovšem, moderní se zřetelem k létům čtyřicátým a padesátým. Je proniklá idejemi své doby, třebas že je spíše uskutečňuje citem a životem, než aby je hlásala v podobě určitých thesí. Je prosta předsudků sociálních, právě tak jako náboženských a moralistních do té míry, že ji lze čítat k nejvolněji myslícím českým lidem těch let. Mnoho vlivu měli v tom směru na ni literární muži, s nimiž se stýkala, mnoho také cizí zjevy literární, zvláště George Sandová, ale to vše by nebylo rozhodlo, kdyby základ k tomu nebyl už v ní samotné, v básnické lehkosti jejího ducha, svěžím jejím temperamentu a především ve vášnivém, blouznivém jejím srdci, jež dovedlo vší silou lásky chtít svět lepším nežli jest a činilo hlavu její vnímavou pro ideje humanity, pokroku a osvobození. Božena Němcová nebyla však z oněch žen, které jako vyznavačky moderních idejí upadají do fantastického radikalismu nebo neživotného doktrinářství; její smýšlení bylo vždy ovládáno zdravým ženským citem a ideová tendence nalézala vždy tak silnou protiváhu v uměleckém jejím realismu, že životní obsah jejích prací není jí nikterak porušován, aniž vnitřní jejich rovnováha zvrácena.

Spíše lze říci, že modernost jejího nazírání jest tlumena v jejích pracích zbytky romantismu. Tento romantism Němcové jeví se jako citový idealism, jímž si upravuje a přetvořuje věci dle svých snů. Její realistický zrak vidí do nesrovnalostí lidských řádů, do hlubin bídy a do nespravedlností osudu, ale idealistický a romantický cit spisovatelčin nedovoluje péru, popisovat tyto krutosti života v celé jejich nahotě a s nesmířeným výsledním nesouzvukem. Vede toto péro tak, aby v pravý čas byly uhlazeny bolestné

protivy a skřípavé nesouzvuky aby byly skolébány v harmonii. Mohla to činit snadno a přirozeně, bez jakýchkoli násilností a křiklavých rozporů, neboť věřila s krásnou ač často značně naivní důvěřivostí, že člověk jest dobrý a láskou že lze vykonati divy.

A tak sklánějí se v jejích povídkách šlechticové vlídně k lidu, bohatý pán z Prahy bere si za ženu prostou Slovačku, česká služka ve Vídni nebo venkovské děvče, jemuž se celá ves vyhýbá jako divousovi, nalézají v pravou dobu hodné ženichy, jež je vyprostí z tísně poměrů; ryzí láska tu vůbec vítězí nad překážkami, a je-li nejhůř, stačí babičce přimluvit se u paní kněžny, aby s žalem oplakávaný milenec byl poslán z vojny domů. Tak splývá všecko v souzvuk, uzly osudů se rozplétají jako v pohádce a slzy blažené něhy zdají se kanouti ze závěrů těchto vypravování. Jsou to ony blahé slzy, které zdají se třpytit a chvít na výsledních harmoniích lidových oper Smetanových. Je to slovem onen i d y l l i s m v pojetí lidového života, s nímž se shledáváme u našich umělců z prostředních decenií devatenáctého století a to právě u těch, kteří se nám zdají být vysloveně a typicky č e s k ý m i : nejen u jmenovaného právě tvůrce naší hudby, ale i u prvého našeho tvůrce malířského, Josefa Mánesa (později i u Aleše), a v literatuře u Vítězslava Hálka. Božena Němcová je předcházela i lze se proto odvážit domněnky, že četba jejích povídek, zejména ovšem »Babičky«, již v letech šedesátých populární, asi z velké části přispěla k tomu, že všecky tyto prvé snahy o českost v umění byly inspirovány sny o dobrotě a idyllickém štěstí.

Božena Němcová jest však nejen b á s n í ř k o u v celém svém pojetí života a jeho vedení, ona jest i u m ě l k y n í ve svých nejlepších dílech. První naší umělkyní prósy, která však předstihuje »Babičkou« všecko to, co v tomto oboru vytvořili umělecky cenného píšící muži. Konečně, kde lze mluvit před ní o umění v českém románě a povídce? Nalézáme je v některých fragmentech Máchových, zvláště v lyrických passážích »Cikánů«, ale sotva je nalezneme u Josefa Kajetána Tyla, nejplodnějšího a nejčtenějšího belletristy českého z prvých dob probuzenských; nalezneme prvky takového umění sice v článcích Havlíčkových a Dějinách Palackého, ale přece ne na tolik rozkvetlé, abychom práce tyto, sloužící zájmům časovým a vědeckým, mohli oceňovat především tímto esthetickým zřetelem.

A tak zůstává »Babička« Němcové prvým klassickým dílem české prósy. Věc podivuhodná, uvážíme-li, že takové dílo nám dala žena, jež nestudovala na vyšších školách a jež dlouho a těžce byla nucena o svém vzdělání pracovat, nežli se mohla vznést nad úroveň dilettantismu. Žena, která teprv na poledni svého života naučila se psát dokonalou literární češtinou a která i pak často ještě ve své korrespondenci užívá mluvy ne příliš čisté a elegantní. Ale v »Babičce« a několika jiných povídkách ze své nejlepší doby předstihla vypravovatelským uměním všecky své současníky a popohnala o celé hony vpřed vývoj české prósy, za veršem tak značně opozdilé. Tajemství jejího umění spočívá v jednotě obsahu a formy, věci a slova. Slova nepřerůstají u ní v planém bujení nad věc, ani nezakrývají

nedostatku myšlenek, neboť — a v tom je hlavní síla této vypravovatelky — Božena Němcová zná lidi a věci, o nichž mluví, tak hluboko se ponořila do života a svým bystrým ženským okem tolik z něho odpozorovala, že každá práce její kypí bohatstvím věcného poznání a že následkem toho

Statue u ratibořického mlýna.

většina jejích povídek pohybuje se na samé mezi naučné folkloristicke studie.

Poznatky lidové skutečnosti, přetvořené a upravené v dílně její básnické obraznosti, představují pak tak značné životní bohatství, že stačí podávati je formou co nejprostší a nejplastičtější, aby bylo dosaženo ryzího dojmu uměleckého. Ale není to přece jen řeč suchého referátu, jíž píše Němcová; třebas že nechce paradovat skvělými lícněmi a lyrickou rhetorikou, má při vší své jednoduchosti onen vzácný dar, jenž rozhoduje

o uměleckém účinku prosaických děl: kouzelnou sílu fabulace. Čeho se dotekne slovo Boženy Němcové, nechť již jsou to výjevy z dětství v ratibořickém údolí, či obrázky z lidového života na Domažlicku, slovenská dívka nebo forman, vozící do Vídně zboží, služky a učeníci, — všecko, čeho se dotkne, zazáří zlatým leskem poetičnosti, zvučí to pohádkami o štěstí, svítí to krásou citu a dobroty. Je to zvlhlé sladkou citovostí, ale není to přec promočeno sentimentalitou. Před touto nepříjemnou vlastností ženských spisovatelek uchraňuje Němcovou její vkus a smysl pro rovnováhu, zejména však zdravý a jadrný r e a l i s m, jenž tvoří základní methodu její literární práce. Líčí vždy, co viděla, umísťuje své příběhy do krajin, v nichž žila, snaží se vystihnouti fysiognomie a typy lidové věrnou reprodukcí nářečí, anebo alespoň karakteristických úsloví. Její mluva je proto neobyčejně šťavnatá a kořenitá, a třebas že psychologie těchto příběhů a zvláště rozluštění zápletek mívá u ní leccos zastaralé romantického, tyto hodnoty realismu a mluvy na konec mají vždy převahu a vítězně určují výsledný dojem.

Proto jsou její práce i pro nás, po půlstoletí, ještě plny života. Z »Babičky« budou se nadále učit generace české mládeže procit'ovat krásu základních vztahů člověka k rodině a kraji a kdykoli se zastavíme unaveni na klikatinách našich kulturních cest, vždycky najdeme v této knize doušek osvěžení a síly, neboť jest to kniha v nejhlubším slova smyslu n a š e. Látka nejvýš subjektivní jest v ní zobjektivisována do útvaru co nejryzeji t y p i c k é h o, v němž uchována jest na všecky věky bytost českého lidu v rázovitých svých projevech na přechodu ze starosvětských svých forem do moderního života.

KAREL HIKL:

BÁSNICKÁ IDEALISACE V „CHUDÝCH LIDECH".

Mezi drobnými spisy Boženy Němcové mají »Chudí lidé« obzvláštní význam blízkým vztahem a příbuzností k básníŕčinu největšímu dílu »Babičce«. Jako, čtouce »Babičku«, jen jako tragické pozadí trpce vykoupené pohody a jasu cítíme z dáli hmotné a lidské útrapy hladové, stíhané spisovatelky, ale nic z toho neruší náš blažený, radostný požitek z veliké oprošťující lásky a vlídné moudrosti životní, jež ztápí svou září vyvolaný svět mládí: tak i »Chudí lidé«, napsaní též po dvaceti letech bolestného zklamání, obestřeni jsou rozkošnou září, čarovným půvabem nehynoucí svěžesti, ač doba naší povídky znamenala vytržení básnířky z naivních a krásných ideálů o manželství a ač povídka psána byla v trudných dobách hladu na kvap pro výdělek. Otištěna byla ve Štulcově kalendáři »Poutníku z Prahy« r. 1857, a spisovatelka dostala za ni skrovný honorář dvaceti zlatých.

Nás ve srovnání dvou těchto básnických výhledů do minulosti zajímá ono kouzlo, nadlidská síla jen vyvoleným udílená, jíž dovede básník v nejmalichernějším okolí, v trampotách a všedních starostech zachovati, ba stupňovati aristokratický pel odklonu od všedního dne v práci literární, žárlivě si uchrániti svatyni umění, kam nemá přístupu hluchá žaloba všední.
Až do posledních okamžiků zachovala Němcová tuto vzácnou vlastnost uměleckou; ne z naučeného, vypozorovaného, učeného programu literárního, nýbrž přirozeným instinktem vrozeného citu aesthetického. Její umění prýštilo se ze snahy, aby ve vysněném světě našla uklidnění, smír, harmonii, po níž laskavé srdce její toužilo. A život přinesl jí bohudíky tolik útrap, že toto uzavírání se do vysněných světů radosti a krásy nezůstalo jalovým a naivním povrchem, nýbrž bylo hluboce zkypřeno lidskými, tragickými city a úvahami. Němcová často si v dopisech stěžovala, často přátelům vyznávala i od nich slýchala, že má psáti učeněji, víc o lidech vědět, lid studovat a vědecky zkoumat, sbírala lidové zvyky a tradice, popisovala podrobně kroje, navštěvovala chalupy, jezdila na Slovensko za účelem studijním. Ale výše než všechny tyto literární módy přáteli jí vštěpované prospělo jí vysoké její umění vrozené, ona bystře chápající láska, která přivíjí se každému tvoru poníženému a dovede nalézti hrdiny v bytostech nejprostších.

Události z mládí nejútlejšího jsou s neobyčejnou životností vykresleny v »Babičce«. Neméně vyniká plastickým pozorováním a bystrostí mladičká nevěsta Němcová, která se r. 1837 přistěhovala s mužem do Červeného Kostelce. Bylo prof. Tillem v jeho životopise Boženy Němcové správně na to poukázáno, že Němcová ve vylíčení svého pobytu kosteleckého nemá jediného slova pro svého muže. Muž a blízké osoby znamenali jí všední skutečnost, do umělecké oblasti jejího útočiště náleželi jen lidé idealisovaní, prostí a nevinní, kteří dovedli s radostí odpouštěti nej-

horším nepřátelům. Smírná a pokorná filosofie životní byla pak onou stilovou jednotkou, jež dodala živě vypozorovaným, půvabně vyjádřeným obrazům Němcové osobité kouzlo synthetické, zorný úhel, s něhož produkci spisovatelčinu přehlížíme. I těsný svazek se zdravým, odpouštějícím a chápajícím lidem působil na malou Barunku, babičkou vychovanou, i něha romantické dívky a láskyplné matky, i literární zásady pozdní romantiky, jakož počátků mladoněmeckého směru, které hlásaly zbožnou úctu k nepatrnému, pomíjenému lidu a přímé působení básníkovo ve službách demokratického liberalismu, i konečně těžký život, v němž jako ohněm vytříbena byla ve zlato umělecká stránka povahy Boženiny.

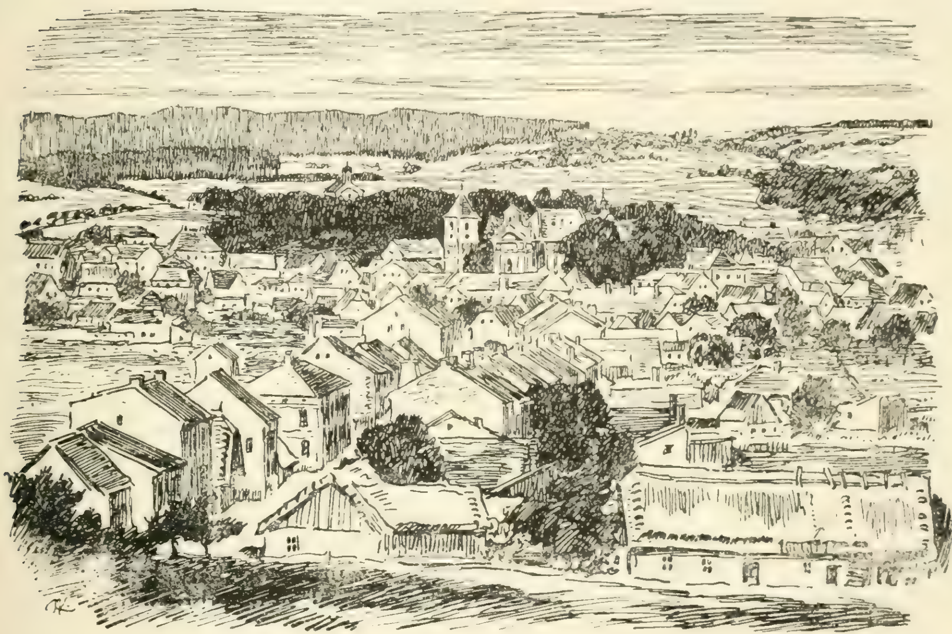
V »Chudých lidech« po »Babičce« a »Pohorské vesnici« zkusila spisovatelka své síly, aby v obšírnější povídce v duchu doporučovaných jí zásad mladoněmeckých pokud možná reálně, opravdově vylíčila život prostých lidí, aby vzala si za předmět studia prostředí nepatrné a nevynikající a aby ve vykreslení mravní spokojenosti prostých lidí ukázala i na výraznou a vzácnou stránku svého národa. Nelze říci, že by se jí byl v těchto intencích úkol zúplna podařil. Nepodařilo se jí — zase nutno říci bohudíky — ani ve větších románech dřívějších opustiti zdravou a přirozenou cestu uměleckou, k níž ji její nitro, její lidství vábilo, a sledovati dopodrobna šablonu módních literárních method a předpisů, jež tenkrát byly mladými Němci spisovatelům předpisovány.

I v »Chudých lidech« jeví se směs osvíceného mladoněmectví a pozdní romantiky, která vyhledávala ráda bytosti bizarní a přeceňovala význam episodických, nejčastěji nenormálních figurek. Němcová zaplatila tento dluh romantice postavou vzorně ideálního podivína Jakuba, který ovšem prožil v Italii hluboce otřásající zkušenost lásky, nežli se stal asketickým světcem a dobrým člověkem. Ale celé té směsi dala básnířka právě jednotné, dnes tím rozkošněji, ladněji působící kouzlo, že ztrávila všecky methodické požadavky, že psala ze srdce k srdci. Tu se osvědčila síla lidové tradice, pevné její kořeny, intuitivně, ale nevybroušeně poznávající a chránící jedinou krásu, tu přinesly těžké útrapy životní své požehnání, zachránily a povznesly spisovatelku. Kdo si srovná průzračné a lahodné věty básnířčiny, její podivuhodné, při vší zdánlivé naivnosti a netragičnosti mohutně působící rozdělení světla a stínu s jednostrannými, sentimentálními nebo falešně pathetickými pozdějšími a nejnovějšími našimi lidovými povídkáři, kdo pozorně, větu za větou, slovo za slovem, dá se měkce vésti čistým a průzračným stilem, procítí teprve a docení osobitou vůni z díla spisovatelčina vystupující.

Obrácení pozornosti k chudým lidem bylo tedy již samo důsledkem požadavků mladoněmeckých. Ale jako celá škola ani v nejlepších a nejmethodičtějších, nejdůslednějších představitelích nepřistoupila nikdy tak intensivně k holému, nezastřenému životu, jak o půl století teprve učinil později směr realistický, nýbrž psala pro tendenci a nedomýšlejíc nebo v tendenci jednostranně vybírajíc, již zkreslovala pravidelně reální své obrazy směrem k lepšímu, tak i Němcové chudí lidé jsou více než u cizích spisovatelů

idealisováni tou osvobozující, uměleckou láskou, která ozařuje její dílo.

Vynikající bystrost postřehu, s níž dovedla spisovatelka věrně a podrobně po letech vykouzliti osoby a místa ze svého mládí, jeví se i zde. Nikde nechce zanechati mlžnou představu; svůj domek, v němž bydlí, své domácí, kupce sousedního i dobrého Jakuba popíše detailně. Má smysl pro účinek charakteristického detailu, a dobromyslná rozvážnost její domácí, paní

Červený Kostelec.

Hlouškové, velmi trefně jest naznačena opakováním poslední věty v záporné otázce. Ale neulpívá na suchém popisu; z básnických zdrojů hned vytryskne oživující, sevšeobecňující poznámka, z výrazného ostrého popisu přenese se tok vypravování v měkké rozkošné líčení. Instinktivní dobrá vypravěčka vedla si podrobně při popsání osob a míst blízkých, i čtenáři v mysli dostupnějších; za to v líčení se vzácným taktem vytýká pozorování nápadnější, kreslí velikými tahy, nejde jí již o intellektuelní poznání, nýbrž o rozezvučení stránky citové. Městečko Kostelec popisuje tak nezapome-

nutelně a přece svrchovaně prostě. Leží pod Krkonošemi, as pět — šest hodin od Sněžky, v poloze velmi příjemné. U města jest rybník. S ostatních stran jest obklopeno poli a lukami. Na blízku všude lesy jehličnaté a za nimi je vidět vrcholy Krkonošských hor, jak čnějí do oblak.

Měkká nálada hvězdnatého letního večera, Němcovou s kouzelnou vášnivostí, úzkostným přilnutím vylíčená, rozestírá i v naší povídce své sladké opojení. Tlumené zvuky houslového duetta linou se z farské zahrady, a když pak se stmívá víc a více a posluchači jdou již spat, zavírají se i okna fary. Pozhasínala pomalu všecka světla, jen na obloze nebeské ta věčně zářící světla jasněji a jasněji svítila, osvětlujíce temný plášť noci, do něhož Bůh zemi zahalil, aby po denním vedru pookřála. Jasné zářící hvězdy laskavě svítí nad hemžením lidským.

Rozebereme-li si onu péči o lid, zvýšený zájem a vřelou sympatii Němcové k prostým a chudým, vidíme, že spisovatelka daleko postoupila za požadavky mladých Němců. Nepíše jen, aby obrátila pozornost čtenářů na zavržené a vyděděné, jí jest lid nositelem vlastní její filosofie, v něm nachází vyplněn svůj ideál dobrého člověka. Průměrný intelligent soudí příliš náhle. Odsoudí bídné hnízdo, dříve než spisovatelka do městečka zavítala, a nerozpakuje se nikterak nazvati prostý lid luzou, špatnou zlodějskou luzou, pravou plevou. Ač sám nikdy nebyl od prostého člověka okraden, je přesvědčen, že ti bídní vyhořelci kradli by na potkání, kdyby jen měli co.

Proti takovému obecnému názoru intelligence staví pak spisovatelka svůj obraz chudých lidí, ovšem sympaticky vykreslených a zidealisovaných. Tu pak jde figura za figurou, scéna za scénou, a všecky dokumentují, jak unáhleně a nesprávně soudí se obecně. Vlídní a milí kupcové Hlouškovi, v nichž vykreslila Němcová obraz svých srdečných domácích z doby kosteleckého pobytu, Hůlkových, jsou skromni, ale šťastni v životě rodinném, ujali se a úplně vychovali dceru paniny chudé sestry, všecky žebráky hojně penězi i jídlem podělují a jsou nesamostatnějším osobám vesnickým nezištnými rádci a pomahači. Pan Hloušek je až příliš opatrný kupec; sbírá po krejcárku, bojí se bráti zboží na úvěr a je spokojen, když výtěžek dostačí na skromné živobytí. Za to Martoňovi jsou lidé zlí. Nepoctivě zbohatli, v cizích městech poznali luxus a počali žíti marnotratně, nejsouce sami spokojeni, pro svou zábavu týrali a mrzačili ubohou Andulku, sestru Jakubovu. Došli spravedlivého trestu, ztratili jmění a nelitováni, prokleti, bídně zahynuli v cizině. Jsou ovšem na českém venkově zlaté, vzácné duše, které samy konajíce dobro naplňují nejvznešenější odkaz Kristův, že milují své nepřátele a dobře činí těm, kteří jim nejvíce ublížili. Zástupcem těchto pravých křesťanů jest podivín Jakub, postava po nejedné stránce zajímavá a pro Němcovou charakteristická! Až s mystickou láskou a zaujetím rozehřála se spisovatelka pro naivního svého apoštola křesťanské lásky a z hluboké její duše právě ve vylíčení životních osudů Jakubových, episodicky podaných, linou se podnes místa opájející kladným uměním, životní láskou a srdečnou prostotou. Když panský myslivec ze msty před desíti roky skoro celé město vypálil a rozkacený lid chtěl ho do ohně hoditi, tu

Jakub, jeden z těch, kterým myslivec nejvíce ubližoval, ho skryl a tak zachránil.

I domácí Hlouškovi jsou přesvědčeni, že je přece na světě více dobrých lidí než zlých. Vždyť kde bychom se octli; nemůže býti přece více koukole nežli pšenice. Vzorným tlumočníkem křesťanské lásky k bližnímu, neúnavným pomocníkem a osvíceným pracovníkem v tom směru je kostelecký pan farář. Ten přesvědčuje zámožnější své osadníky, že může každý člověk i z mála dávat, a ukazuje na nerovnost sociální, že má jeden mnoho zbytečných potřeb a druhý nedostatek.

Nejen však nejbližší okolí dochází pozornosti spisovatelčiny, též ubohý, hladovící lid z celého kraje má v ní výmluvnou zastankyni. Ústy Hlouškovými zevrubně vypovídá autorka o příčinách hrozné bídy, která po založení továren mezi tkalci a přádelníky nastala. V nejbližším okolí kosteleckém není ještě tak zle; ale čím dále do hor, kde je srdce obchodu plátenického, odkud se plátno po celém téměř světě rozváželo, je hůře. Teprve ze strašné bídy vyrůstá duševní zakrnění, zmrzačení krásné a bohulibé duše lidové.

I na venkově odehrávají se duševní otřesy, dramata životní, o nichž svět neví, která však proto nejsou o nic méně prudká, vášnivá a úchvatná než známé a zpracovávané historie z kruhů šlechtických a vladařských. Jako v »Babičce« dala Němcová nezapomenutelně kouzelným způsobem zazníti vášnivému akkordu romantickému o všeničící, člověka v prach drtící moci nesmírné lásky v episodě o šílené Viktorce, ve které uložila mnoho ze zpovědi svého vlastního nitra, ve které položila i kontrast zdravě klidnému toku venkovského života rodinného, moudře vedeného rozšafnou babičkou, tak i v »Chudých lidech« vystupuje tento motiv, ne ovšem tak uvědoměle a propracovaně jako v »Babičce«.

Je to nejasná historie o bláznu Salve Regina, z lásky sešílivším učitelském pomocníkovi, který bloudil mnohá léta po okolí, hrál na housle o jedné struně a smutnou zpíval notou: »Salve Regina«. A prohlížejíc spisovatelka venkovský hřbitůvek, ví, že každý ten prostičký rov měl svou historii, v níž se střídala veselost s pláčem, štěstí s neštěstím. A mnohé srdce tam snad spalo rovněž nepoznané, jako onoho ubohého houslisty.

Má-li se uleviti ubohému a nevinnému lidu, musí v první řadě lid býti vzdělán. Zde hlásí se tendence v díle Němcové výrazněji. Moudrý a laskavý farář horlí pro větší vzdělání lidové. Často hovořil s autorkou o mravním i materiálním stavu lidu, mezi kterým žili. Největší naději kladl do vybudování pořádných škol. »Oh, jen školy, dobré školy — školy pro velké i malé«, horlivě vždy říkal a bystré jeho oko vzplanulo vždy neobyčejným ohněm. Lid pak, kterému plátenické zaměstnání zřizováním továren upadá, nesmí tupě přihlížeti, jak se hubené jeho výdělky tenčí den co den, nesmí nečinně zůstati ve své ztrnulosti a vždy jen více se plahočiti a třebas i to nejpotřebnější si odpírati. Musí býti odhodlán, právě jako Hlouškovi, v případě krajní nouze odvrhnouti nevýnosné zaměstnání a hledati výdělek nový, vydatnější nebo ještě lépe, starati se, aby své dosavádní výrobky zdokonalil tak, by jimi mohl konkurovati s prací strojovou. Vítězí tu na konec

mladý, zdravý, přičinlivý synek starostův, který na radu pana faráře vzdělával se ve Vestfálsku a v Belgii, a vrátiv se s úspěchem pracoval, založil si šťastnou domácnost a stal se vzorem svým krajanům.

Jak patrno, hlásí se nové chápání lidu, zdůrazňování stránky sociální a liberalistická tendence v naší povídce. V jiných svých, šíře založených pracích, zejména v »Pohorské vesnici« pracovala Němcová v duchu tom důsledněji. Jest však patrno z našeho rozboru též, že básnířka zůstala největší tam, kde si byla věrná, kde přetavila cizí předpisy po svém, kde se vystříhala naivních podrobností a nebásnických rad a po svém upřímném přesvědčení s prostomilou srdečností vylíčila své slunné obrázky. Němcová byla příliš básnířkou, příliš toužila po kráse a jen krásu ve svých čistých větách vyjadřovala, takže se nikdy nedostala na scestí kazatelského a reformátorského tónu, kam zabředli cizí její druhové. Hluboké a bolem zkypřené srdce její nalezlo slova pravé účasti pro ponížené, vystihlo velebně tragickou hrůzu všemocné lásky a zalilo ve světě umění prostičké obrázky tou něhou a laskavostí, která jest osobitou září linoucí se z celého díla Němcové, která nám dnes činí spisy její nejvzácnějšími, která dává každé větě její pečeť ryzího, opravdového umění.

JAN ROUBAL:

BOŽENA NĚMCOVÁ O VZDĚLÁNÍ ŽENSKÉM.

»Nevědomost ženy je bič, jejž muž sám na sebe pletl!« Tato slova pronáší ve spravedlivém rozhořčení hraběnka Březenská na omluvu žen proti obžalobám farářovým v »Pohorské vesnici«[1]). Muž připravil si sám peklo na zemi, zameziv ženě cestu do chrámu Ducha svatého, zatarasiv jí přístup ku vzdělání. Žena, jakoby se mu mstila, pronásleduje muže svou nevzdělaností a neuvědomělostí, podemílá mu půdu pod nohama, když se chce vznésti k výši, a ničí vůbec všecku jeho práci v rodině i ve veřejnosti.

Dlouho prohřešoval se muž proti ženě, nechtěje ji připustiti do škol, v mylném domnění, že ženě není potřebí vzdělání, dlouho trpěli tím celí národové. Konečně prohlédl muž a poznal, že mnoho, co se mu na ženě nelíbí, je právě důsledek její nevzdělanosti, a začal se starati o školy pro dívky, ano otevřel jim i posvátné brány universitní.

Že tento převrat poměrně brzy byl proveden, o to mají zásluhu především nadšené bojovnice za zrovnoprávnění ženy, jejichž řadu zahajuje u nás Božena Němcová. Co mluví se zápalem hraběnka v »Pohorské vesnici«, to jest nejvnitřnějším přesvědčením ušlechtilé spisovatelky.

Němcová po celý svůj nedlouhý život pociťovala na sobě trpce nedostatek vzdělání, který jí byl na závadu při všech jejích pracích. Tak píše přítelkyni Čelakovské dne 19. prosince 1847: »Nic bych si tak tuze nepřála, jako důkladné vzdělání; potom bych přece mohla vlasti se zavděčit něčím lepším, než jsem dosud podala, a nemusila bych se zardít, když mi někdo poklonu co spisovatelce skládá.« Podobně si stěžuje příteli prof. Janu Helceletovi v Brně dne 4. června 1855: »Chybí, milý Ivane, vyšší vzdělání u mne a pak bych mohla již nyní lepší práce vydávat. . .«, a témuž v listě ze dne 19. června 1856 píše: »Vždy se stydím, když mne muži, jako na př. Palacký, chválí, protože přece jen vím, jak málo vím a mohu při svých nedostatečných vědomostech. To plánům, když o větších dílech v hlavě se snovají, vždy zasadí smrtelnou ránu.« Charakteristický jest i upřímný povzdech Němcové v listě V. Vrbíkové: Mohlo z nás být něco jiného, kdybychom byly měly lépe zřízené školy.«

A jistě z hloubi srdce plynou jí slova, jež klade do úst milované babičce: »Je to přece jen škoda a hřích, když má člověk dar Ducha svatého a nechává ho bez úroku. Ale když není k tomu příležitosti, co si může člověk pomoci!«[2]) Jakého vzdělání bylo dopřáno Boženě Němcové? Ne valného. Nebyloť v létech dvacátých a třicátých minulého století zvykem, pečovati o vyšší vzdělání dívek. U chlapců se ještě uznávala potřeba školy, ale

[1]) Spisy, III, 178.
[2]) Spisy, II, 111.

děvčatům prý stačilo, když se naučila podepsati a na modlitbách čísti, a toho dosáhla i beze školy.[3])

Barunka Panklová, jako dcera panského zřízence, byla ovšem i v té věci poněkud šťastnější, třebas četná rodina nedovolila rodičům, aby na ni příliš vynakládali. Chodila šest let dosti pravidelně do dvoutřídní školy v České Skalici, a po desátém roce věku dána byla do blízkých Chvalkovic, kde navštěvovala asi opakovací kurs a cvičila se v ženských pracích ručních. To bylo její školní vzdělání. Ještě štěstí, že přišla na dobré učitele, kteří poznavše neobyčejné nadání dívčino, rozumnou methodou dále je rozvíjeli a pěstili! Jejich vlivu sluší přičísti, že se Barunka nespokojila jen tím, čeho získala ve škole, a že měla horlivou snahu četbou dále se vzdělávati. Mělať k ruce ve Chvalkovicích pěknou bibliotéku obročního Augusta Hocha, v Ratibořicích pak měla přístup do knihovny zámecké, bohaté sentimentálními povídkami a rytířskými romány. Nejdříve ji bavily pohádky »Tisíc a jedné noci« a Tromlitz, později upoutali její pozornost Iffland, Gutzkow, Kotzebue, Wieland, Kleist, Houwald, Klopstock a nejvíce vůdce Mladého Německa Heine.[4]) Její vznětlivá fantasie byla touto četbou tím více pobouřena a nové světy jejímu snění otevřeny. Ještě že vliv takovéto četby byl paralysován stálým stykem se skutečným životem, jak se jí podával na venkovské samotě, v blízkém městečku nebo v rušném zámku!

Kniha zůstala Němcové vždy milou družkou, po časném sňatku i v radostných a strastných dobách manželství. Německé knihy zaměněny záhy českými, anebo aspoň rovnoprávně vedle sebe pěstěny. Z českých spisovatelů byl Tyl první, jenž její mysl zaujal. O to zásluhu má Polná. V Praze octla se hned v kruzích vynikajících literátů a lidí velmi vzdělaných, kde bystrý duch její neobyčejně mnoho získal. Ochotní přátelé poradili jí rádi, co by měla studovati a k čemu vědomostí a talentu svého užíti. Na doporučení dra Čejky vyučuje ji student Pavlas českému pravopisu a české mluvnici, Václav Nebeský seznamuje ji s filosofií Hegelovou a roznécuje ve vděčné žačce ducha básnického, doktor Josef Čejka, všestranně vzdělaný její osobní lékař, ukazuje jí na výtečné vzory v literaturách cizích, a též ostatní, jako Franta Šumavský, Vrťátko, Tomíček, Rieger, Pichl přispívají krásné paní ochotně. I jinde, mimo Prahu, nalezli se nadšení obdivovatelé (Klácel, Helcelet a j.), kterým záleželo na tom, aby se Němcová proslavila také v rozkvétajícím českém písemnictví. Že získala mnoho i od Erbena, Krolmusa, Havlíčka a Tyla, jest jasno každému, kdo sledoval její literární činnost.

Stálo ovšem Němcovou mnoho vážné práce, než dohonila to, čeho nyní dívkám školy poskytují, ale majíc sílu a pevnou vůli, obohatila ducha svého tak, že se tomu podivujeme. Přiznává se k tomu v jednom listě Helceletovi slovy: »Tak jsem musila bídně se domáhat toho, co vím, a skoro jen sama sobě vše děkuji.« Mile působí na každého její znalost

[3]) Spisy, IV, 364.
[4]) V. Tille, Božena Němcová, 18.

jazyků slovanských a vzácná sčetlost v literaturách, rozhled po filosofii, bohaté vědomosti z oboru věd přírodních a znalost života lidového.

Nezapomněla však nikdy na obtíže, s jakými se všeho domohla. Z té příčiny u s i l o v a l a o d o b r é š k o l y, které by jak chlapce, tak dívky vyzbrojily věděním pro život potřebným. »Oh, jen školy, dobré školy — školy pro velké i malé!« horlil farář v Červeném Kostelci a Němcová mu živě přisvědčovala.[5]) Školy měly učiniti naši mládež, naději vlasti, jinou, dokonalejší.

Kde není škol, tam je lid neuvědomělý, slabý, poddajný. Takový shledal hrabě Březenský na Slovensku. Nedivíme se, že si přeje, aby »mohl do každé dědinky školu postavit a moudrého, vzdělaného učitele, který by úkolu svého svatého vědom si byl a lid ten zdravý, krásný, mravný, schopný ke všemu umění, k usvědomění přiváděl«.[6])

Němcová přeje si dobrých škol a dobrých učitelů. Škola vůbec by ještě nestačila; ta dokonce může mnohé pokaziti, je-li taková, jak ji líčí Němcová v listě Čelakovské: »V jedné vesnici (na Domažlicku) učí zedník, tu zase truhlář, jinde též takový, který neumí ani pořádně číst, a když chce, aby děti psaly, musí si dát předpis napsat.«[7]) Jak si představovala Němcová dobrou školu, ukazuje dost obšírně v obrázku P a n u č i t e l[8]). V takové škole nevládne rákoska, ale láska. Učitel je dětem zářivým vzorem ctnosti a ušlechtilosti. Škola je přípravou pro život; proto u pana učitele ve Chvalíně rozhodoval ve vyučování zřetel praktický. Učení bylo založeno na názoru. Pěstujíce ducha, nesměly děti odvykati práci tělesné. Školní zahrada byla podstatnou částí školy a zaměstnání v ní důležitým živlem výchovným a vzdělavacím. Na vycházkách vedeny byly děti k samostatnému nazírání na věci. Při tom jim bylo vštěpováno, jak má vypadati spořádané stavení i spořádaná vesnice.

V práci výchovné podporovala pana učitele také jeho choť, která vštěpovala dívkám základy vedení domácnosti, nabádala je k pořádku i čistotě a účelným zaměstnáváním odváděla je od různých darebností. Zdraví dítek bylo předmětem zvláštní péče pana učitele. Při jeho dobrotě rozumí se samo sebou, že chudé a nešťastné dítky nalézaly v něm pravého otce.

Dobrý učitel neomezuje se pouze na práci ve škole, on jest vzdělavatelem a rádcem všeho občanstva. Škola je tudíž kulturním střediskem obce. Dobrého učitele, pracujícího pro blaho svých bližních, ztrácí každý nerad, jsa mu zavázán vděčností. —

Nejen v obrázku Pan učitel, nýbrž i jinde, zejména v P o h o r s k é v e s n i c i a v dopisech z Domažlicka, naskytá se Němcové hojně příležitostí, aby vyslovila své názory o škole. Jsouc žena vlastenecky vroucně cítící, jest přirozeně hlasatelkou toho, co nyní vyjadřujeme heslem: »České dítě patří do české školy!« Proto také toužila žíti v Praze, aby svým dětem

[5]) Spisy, IV, 172.
[6]) Spisy, III, 172/3.
[7]) Z let probuzení, III, 32.
[8]) Spisy, IV, 362—392.

mohla dáti české vzdělání. A těžce nesla, když po r. 1845 musily choditi do školy německé. Píše Čelakovské z Domažlic dne 14. února 1846: »Moje děti šly poprvé s pláčem do školy, že musily míti německý slabikář. Dost těžko nám to oběma přicházelo, ale co naplat, když to jinak nelze!« Rovněž v Nymburce postavila se ostře proti germanisaci školy tamním vikářem a kaplanem, což vyneslo Němcovi přeložení — do Liberce.

Z toho však nesmíme usuzovati, že Němcová si nepřála, aby se děti její německy naučily. Naopak. Když babička napomíná děti, aby se pilně učily němčině slovy: »Čím více umíte, tím snáze ve světě projdete, a německá řeč je přece jen potřebná,« zajisté mluví v úplném souhlase se svou nejmilejší vnučkou.[9])

Němcová také zcela vystihla i sociální a politický význam znalosti zemských jazyků. »Snad by se ta nenávist mezi Čechem a Němcem ztrácela pomalu, když by jeden druhému skrze stejnou řeč přístupnějším se stal. Posud učil se vždy jen Čech k vůli Němci německy, by s ním se smluviti mohl; vždyť se může také jednou učit Němec k vůli nám trochu té češtiny!«[10]) Českosti v jazyce vyučovacím nepřeceňovala. Věděla dobře, že český jazyk vyučovací není ještě zárukou, že škola jest dobrá. »Když se má duše kazit, ať se to stane po česku nebo po německu, co na tom záleží, ba skoro lépe, aby to po německu stalo se, snad by se to dětí tak nechytlo.«[11])

Němcová, žena důsledně svobodomyslná, vytkla jako druhý závažný požadavek, aby ve škole vládl d u c h s v o b o d y. Má-li škola vyplniti svůj vznešený úkol, musí v ní rozhodovati jediné učitel vysoce vzdělaný, dokonalý charakter, na všecky strany volný, nezávislý. Proto nemohla Němcová chváliti dívčí ústav paní Amerlingové, kde prý vládl jezuita. »Ty holky jsou samá přetvářka, samá citlivost, ideálnost, samá affektace; srdce jim jen ustavičně pro vlast a národ hoří, a zatím nahlédnete-li blíže, je to prázdnota holá.«[12])

To jsou dva základní požadavky, jež Němcová klade na dobrou školu. Vedle toho požaduje, aby učitelé i žáci pracovali ve škole svědomitě a horlivě. »Polovičatost ve vyučování více ke škodě než k užitku slouží.«[13]) Babička důrazně napomíná děti jdoucí do školy: »Ve škole neseďte nadarmo, sice toho budete jednou litovat!«

Moderní škola nesmí se omeziti pouze na to, aby naučila děti čísti, psáti a počítati, ona musí kráčeti s duchem času, přizpůsobiti se potřebám doby a vyzbrojiti žáky důkladně do života. Když Němcová uslyšela ve Františkových Lázních od jisté dívky z Anhaltu, že i na nižších školách tamních učí se dítky přírodopisu, zeměpisu, dějepisu, francouzštině, zvolala v duchu: »Šťastní, přešťastní lidé, vy již všecko máte, po čem my tak horoucně toužíme, čeho se doprosit nemůžeme. My bychom se věru měli

---

[9]) Spisy, II, 222.
[10]) Spisy, IX, 185.
[11]) List V. Vrbíkové dne 22. ledna 1851.
[12]) List A. V. Šemberovi dne 18. srpna 1851.
[13]) Spisy, IX, 193.

Slečna Theodora Němcová, učitelka v. v., dcera B. Němcové.

celý den modlit: »Pane Bože, sešli dětem našim dar ducha svatého, neboť ho víc než jiní potřebují, nemají-li zůstat hloupými!«[14]) Zejména vlastivědy a přírodních věd nemá škola opomíjeti. Kdo zná dějiny své vlasti, jistě přilne k ní pro její slávu i utrpení, kdo pozná přírodu, jistě si dovede vážiti každého projevu její síly. Němcová, nadšená obdivovatelka krás přírodních, trpce kárala, že lid náš nemá smyslu pro pěstění stromoví a že i to, co takřka v přírodě samo vyroste, bývá ničeno a kaženo. »To je opět ta bídná stránka našeho školního vychování. Tabulkami: »Škoda na stromech činěná trestá se tak nebo tak!« nepřivede se lid k ničemu, ba jeho svévole se tím jen podráždí. Kdyby ale byla za školou malá štěpnice, kde by se dítě učilo, jak proutek z jádra pučí, jak roste, až se z něho strůmek vyvede, kdyby viděl chlapec, jakého opatrování a šetření tu potřebí, aby rostlina nezahynula a dobré ovoce vydávala, jsem jista, že by raději novou kudlu z klatovského jarmarku do vody hodil, než aby mladý strůmek poranil.«[15])

Jest vůbec jisto, že správnou školní výchovou se více dosáhne než tresty. Čím více dobrých škol ve státě, tím méně žalářů.

Nemůže se ovšem od školy všecko očekávati, neníť ani lze obsáhnouti všecko vědění a naše vědomosti vubec jsou ještě velmi neúplné a nedokonalé. Dobrá škola podává jen základy, na nichž jest možno dále bezpečně stavěti. Ale ona není pouze semeništěm vědění, nýbrž i podporou mravnosti, základem síly národa a zřídlem veškerého pokroku.

Z té příčiny nesmí býti uzavřena ani ženám[16]), dobré polovici lidstva, ale musí jim býti stejně přístupna jako mužům. Srovnávajíc muže a ženy, poznala Němcová nejlépe, co dovede škola. Obraz, jaký nám o tehdejších ženách, zvláště městských, zanechala, jest opravdu smutný. Městské ženy při své nevzdělanosti jsou malicherné, marnivé, pyšné, stydí se za práci, touží po požitcích a pro bolest bližního nemají soucitu, naopak svým klepařstvím působí mu často mnoho zla. Venkovské ženy zase tonou v pověrách, opičí se v řeči i kroji po paničkách, stydíce se za hnízdo, z něhož pošly, a o výchově dětí i spořádaném vedení domácností nemají často ani zdání. Vědomí národního nemají ani tyto ani ony. Hrubostí své duše a mělkostí charakteru otráví mnohdy život vzdělaných a ušlechtilých mužů.

Že takové neuvědomělé ženy byly již tehdáž jako jsou dosud hlavními sloupy zpátečnictví, rozumí se samo sebou. Zejména udržovaly tak řečené společnosti růžencové, o jejichž účelu píše Němcová Čelakovské dne 10. prosince 1847: »Jedna každá (členka) má úlohu udělati růžičku a ta se skládá z patnácti lístků, musí tudíž každá patnácte děvčat nebo žen do toho spolku přivésti, což skoro každá sestřička také vyvede.« A dodává rozhorleně: »Kdyby to byly vlastenky a každá se přičinila patnácte odrodilek na

[14]) Spisy, IX, 148.
[15]) Spisy, IX, 64.
[16]) Není zajisté bez významu, že v Králové Hradci nazvali jménem Bož. Němcové dívčí pensionát a v Pardubicích spolek ku vydržování dívčího reálného gymnasia. Tím snahy její nejlépe uznány.

cestu spravedlivou přivésti a uspořené peníze, jak nyní na darebné jesuitské knížky dají, aby dávaly na české národní knihy, což by si zásluh o vlast získaly a jak by blaze působily! Slepému darmo však o květu mluviti.«

Němcová zakusila na sobě na své životní pouti ve venkovských městech i v Praze, co umějí nevzdělané paničky. Staraly se často o její soukromý život svědomitěji než o svou domácnost, záviděly jejích úspěchů literárních a obracejíce ve svých »kávových společnostech« farisejsky oči k nebesům, žasly nad jejími »příliš volnými« mravy a nad její bídou.

Němcová, žena zlatého srdce, odpouštěla ochotně leckteré příkoří, ale maloměstské i velkoměstské paničky prázdných duší a hloupé pýchy tepala bez lítosti. Tak činí v satiře »Kávová společnost«, v povídkách »Baruška«, »V zámku a podzámčí«, »Dobrý člověk« a zvláště v důvěrných listech svým přátelům a příznivcům. To by však jistě nestačovalo. Němcová, hlasatelka positivní práce kulturní, usilovala i zde o nápravu. Poznala při svém putování, jaká škoda plyne národu z toho, když výchova mládeže spočívá v rukou matek nevzdělaných. Jí nemohla stačiti úroveň dívčího vzdělání, jak o něm píše na jednom místě[17]): Děvče chodí od 6 do 12 let do školy; třetinu toho času říká jako papoušek z německé knihy, dělá Aufgabe ze Sprachlehre (třebas tomu ani za mák nerozumělo, to nic) a ostatní odříkává zrovna tak, jako to nebožka bába odříkávala. Je-li dítě vtipné, tak se přece někdy stane, že se mu v 12tém roce v mozku rozsvětlí a ono některou věc pochopovati začíná, ale tu vyjde ze školy, a matka je zapřáhne do jiné práce, kde si již děvče na učení nevzpomene, leč na katechismus, když se má vdávat. Pamatuje-li si která, že se má psát po h, ch, k, r ypsilon, a umí-li hodně zčerstva knihu přeříkat, je rozhlášena za šikovné děvče. Ale kolik je takových? Vždyť je to ženské psaní tak zostuzeno, že vůbec od pánů škrábaninou nazváno jest.«

Němcová byla přesvědčena, že ženám jest potřebí vyššího vzdělání především proto, aby z nich byly řádné matky. A soudila zcela správně, že by bylo nikdy k tak žalostnému úpadku národa českého nedošlo, kdyby býval měl vzdělané, uvědomělé matky, které by byly naučily národ vážiti si sebe a ne »klanět se cizím modlám a vlastní svatyni zneuctívat.«[18])

Ale vyšší vzdělání jest prospěšné ženám i jako manželkám. Nerovnost vzdělání mužova a ženina v manželství mívá zlé následky. Muže omámí často krása těla tak, že se neohlíží u ženy na duši. Myslí si: »Však já si ji zvedu, jen až bude má«, ale záhy ztratí chuť vyučovati a žena se učiti.[19]) A tu je počátek všeho neštěstí. Muž nenalézaje doma pochopení a zábavy, hledá ji jinde, manželé se sobě odcizují, propast mezi nimi se šíří . . .

Jen ve vzdělané ženě najde vzdělaný muž pravou družku života, účastnici svých snah, rozsévající v rodině radost a jas.

[17]) Spisy, IX, 70.
[18]) Spisy, IX, 71.
[19]) Spisy, I, 63.

Avšak i rolníku, živnostníku a dělníku prospěje, má-li ženu tak vzdělanou, aby mu byla v živnosti nápomocna. A což, když se stane a muž-živitel zemře? Tu teprve opuštěná žena dovede oceniti vzdělání, jehož v mladých letech nabyla.

Činnost ženy a zejména české ženy nesmí se omezovati pouze na rodinu a domácnost. Také venku čeká na ni dosti vděčné práce. Volají sirotci, volají nemocní, opuštění, nešťastní. Kdo jim pomůže, kdo jim uleví, koná práci vlasteneckou v nejkrásnějším slova významu. A žena nesmí přihlížeti k osudům národa nečinně. »Byl by čas, aby ženy přestaly myslit, že jsou na světě jen pro parádu. Každá musí dle své možnosti vyplnit částečky v nesmírném řetězu člověčenstva. A nyní je k tomu doba! Má-li být chrám naší národnosti na obdiv světu a chceme-li, aby naše děti v něm »T e d e u m« zpívaly, nesmíme zahálčivě ruce do klína vložit a na muže zevlovat, jak pracně po kaménku na něj snášejí. V našich rukou leží poklady a neměly by je matky chovat, aby jimi cizí roucho zdobily, ale raději je vložit do zdí vlastního chrámu, by se co jasné slunce zaskvěl. Neníť k tomu nic jiného potřebí než lásky! . . . Vlast musíme milovat z přesvědčení, musíme ji znát skrz naskrz, musíme vědět, k jakému cíli a konci ji milujeme, a tu vroucí, vědomou lásku musíme dětem do srdce vštípit. Takovou nevyvrátí hrom a bouře a směle se mohou na ni skály zakládat. Když by takto české ženy svůj úkol vykonaly a naše plémě by k vítězství »Halleluja« volalo, pak by se mohly beze vší chlouby mužům po boku postaviti a směle říci: My k té slávě také přispěly!«

Jest rozhodně mnohonásobná škoda, když žena žije v nečinnosti a neužije svých vloh ve prospěch vlasti a lidstva. »Jakou moc má žena ve své ruce! Co jest ženě nemožno udělati, co nedokáže milenka, manželka, matka!«[20]) Ale žena nejenom že sama nepracuje, ona dokonce jest i muži v jeho národní činnosti na překážku. Příčinou toho jest její n e v ě d o m o s t. »Nevědomost ženy je ta Nemesis, která muže ustavičně v patách stíhá, půdu pod nohou mu podemílá, když se vznést chce k výši, olověné závaží na křídla mu přivěšuje, která budovy jeho boří, úrody v popel obrací.«[21]) Ale Němcová slovy hraběnčinými omlouvá ženu, že není sama vinna, ježto tento bič upletl na sebe muž sám, zameziv jí cestu do chrámu Ducha svatého. Má-li býti zjednána náprava, musí se muž zříci své samovlády, žena musí býti vysvobozena z otroctví a postavena na roveň muži. Pak nastane spravedlivé rozdělení práce a žádoucí harmonie, pak i dílu mužovu lépe se bude dařiti, neboť nebude stavěno na sypkém základě. »Žena musí býti mužovou spolupracovnicí, má-li se stavba podařit. Žena musí být povýšena na stolec panovnický v e d l e muže, ne aby soudila, ne aby trestala, ale co anděl smírce mezi ním a světem.« Žena tedy bude pracovati jinými prostředky než muž, ale k stejnému s ním cíli. »Do ruky ženy dal Bůh palmu míru a pochodeň lásky, by je nesla před mužem, když

[20]) List Čelakovské dne 19. prosince 1847.
[21]) Spisy, III, 178.

kráčí do boje Ducha . . . Žena musí vrátit lidstvu ztracený ráj, onu drahocennou perlu; dříve však musí vědět, že spočívá na dně vlastního srdce, tam že se musí pro ni ponořit.« Musí si býti »vědoma svého vysokého postavení a úkolu, jejž Bůh jí přiřkl, polože do její ruky blaho veškeré budoucnosti.«

Jest tedy ženě potřebí především s v o b o d y, aby podle své vůle mohla rozvinouti své schopnosti, pěstiti je vzděláváním, aby mohla voliti své životní povolání a uplatniti své síly ve správě obce i státu, zejména v oboru výchovy, školství, veřejného lidumilství a p.

Je spravedlivo nutiti ženu, aby omezila svou činnost na kuchyň a rodinu, i když ji její touha nese výše? Co mohla vykonati taková Božena Němcová v moderním nějakém Finsku, Norsku, Švédsku? Co mohla znamenati v národě samostatném a ve státě opravdu ústavním? Zajisté by nám byla stvořila díla ještě o mnoho dokonalejší, kdyby ji národ býval pochopil a zabezpečil ji tak, aby netrpěla nouze a hladu.

Zatím žena schopností tak neobyčejných našla stěží volnou chvíli k svému zamilovanému psaní, a když ji přece našla nebo noc nasadila, měla zřídka klid, jakého ku práci potřebovala. V důvěrném listě Helceletovi dne 4. června r. 1855 si stěžuje: »Mužovi se nelíbí, že se tak zcela oddávám spisovatelství; raději by viděl, abych byla virtuosní hospodyní. Nahlížím to, ale nemohu si pomoci. Není to prázdné slovo, věř, že nemohu; v hospodářství jsem pouhý bezduchý stroj. J á m u s í m p s á t. Když jsem někdy mrzutostí neb starostí sklíčena, jak sednu ku psaní, zapomínám vše a žiju v jiném světě, ba někdy bych zapomněla na jídlo i na spaní, kdyby mi dali.«

Ano Němcová měla pozbýti i práva, spolurozhodovati o volbě povolání pro své děti, jejichž vlohy sama nejlépe znala, poněvadž se jimi stále obírala, a o něž často celá léta jediné ona se starala. Na ně věnovala ráda třeba poslední groš, vydělaný vlastním pérem anebo vyprošený od dobrodinců.

Raději sama sobě od úst utrhla, jen aby dětem zabezpečila budoucnost co možná nejlepší. Když děti nemohly do školy, učila je sama. Nebylo ť jí pro ně nic obtížného. Dítky byly nejdražším jejím pokladem. Všecky byly stejně účastny její lásky. Bohdance věnovala stejnou péči jako Hynkovi, Jaroslavu, Karlovi. Všem mělo se dostati vzdělání stejně pečlivého. Nedbala toho, že hrubý muž se vysmíval jejím »ideálům« a snům. Jemu šlo hlavně o to, aby děti co možná nejdříve přispívaly svou prací ku výživě. Proto navrhoval pro chlapce řemesla, pro děvče službu.

Dobrý muž zajisté ponechává ženě svobodu i v těch věcech, kde jí zákonem zaručena není, po boku milujícího manžela mnohá tvrdost zákona se zmírní. Němcová říká obrazně: »V šetrné ruce laskavého zahradníka kvete růže domácího štěstí, v hrubých rukou zvadne.«[22])

Němcová pracovala k tomu, aby žena nebyla takto vydána na milost a nemilost muži, a byla v tom zajedno s přítelkyní Bohuslavou Rajskou.

---

[22]) Z let probuzení, III, 26.

Jejich vzájemná korrespondence svědčí nejlépe, jak se tyto dvě ušlechtilé ženy snažily o lepší úděl svého pohlaví a jak se těšily z každého úspěchu své práce. Rajská jdouc ve stopách svého učitele Amerlinga, zřídila si ústav dívčí, v němž s úspěchem působila až do svého zasnoubení s Čelakovským, Němcové pak v době nedostatku bylo po dvakráte Wenzigem nabídnuto řízení dívčího ústavu, ale Němcová odmítla, chtíc si zachovati neodvislost na všecky strany. Učitelkou se tedy nestala, ale za to vynikla ve směru lidovýchovném jako nikdo před ní. Práce její směřovala jmenovitě ku povznesení žen. I dcery české měly pochopiti významný svůj úkol v národě a státi se jeho chloubou. V tomto snažení byl jí každý upřímný přítel vítán. Zejména vděčně vzpomíná šlechetného lidumila Josefa Franty Šumavského, jenž v letech 1843—1845 i ženám přednášel o české mluvnici a pravopisu.[23])

V Praze konečně přece se našli lidé, kteří se ujímali zanedbané ženy české. Ale hůře bylo na venkově, v městečkách i vesnicích; tam bylo o vzdělání vůbec málo postaráno a o vzdělání dívek tím méně. S nevzdělaností jde ruku v ruce neuvědomělost národní. Němcová píše o Domažlicích dne 14. února 1846: »Zde je lid ještě tak tuze pozadu, že se toho člověk zhrozí. Oni mluví česky, protože neumějí německy; ale o vyšší vzdělanosti, o národním citu nevědí ani za mák.« A mezi sedláky našla tak bídný kulturní stav, že volá: »Krvavé slzy by člověk nad tím lidem plakal . . . Jak mnohé vlohy, jak mnohá bystrá hlava zajde, aniž k pravému usvědomění přijde.« A nejsou ti lidé snad líní, nedbalí. »Oni to cítí, oni by se učili, ale což mají dělati, když jim žádný mesiáše nepošle!« Jaký div, že pak lid pokládá za mesiáše každého, kdo se mu nabídne, že upadá i do sítí jezuitů, kteří jej zbalamutí a duševně na mizinu přivedou! Podobně píše Čelakovské o kraji domažlickém dne 25. listopadu 1846: »Když lítal svatý duch po světě, na ten zdejší koutek zapomněl.« Šíře to rozvádí v Obrázku vesnickém: »Sedlák lpí tělem a duší na té hrudě, z které v potu tváři svůj chléb dobývá. Vzhůru se mysl jeho nepovznese. Od mládí bloudí ve tmách a nikdo neosvítí stezku jeho, nikdo nestrhne pouta duši jeho klíčící! Zableskne-li se někdy v jeho mysli, je to právě jen pouhý blesk. Mrav jeho je čistý, prostý, ale není zušlechtěn, rozum zdravý, ale nevzdělaný, upřímné, dobré srdce, ale nedůvěrné, samostatnost však již dávno pod jhem — zanikla. Toho je vinno vychování.«

Kde není škol, tam jsou plny trestnice, tam vládnou mučidla, metla, hůl. Smutno dost, že ještě v XIX. století užívá se takových »humanních« prostředků k napravení zločinců! »Jeť ovšem velká nemravnost a špatnost mezi lidem, ale kdo je vinen? Proč nechávají lid ve tmě, proč ho mravně zabíjejí, proč má žíti v nevědomosti a převrácenosti? To je zřídlo a počátek všeho zlého, hloupost a nevědomost, tím přichází lid na takový stupeň bídy a spousty!«[24])

[23]) Spisy, IX, 232.
[24]) List synu Karlovi dne 23. září 1856.

Němcové, jíž dobro milé vlasti bylo nade vše, záleželo mnoho na tom, aby se lid vzdělával. A za nejjednodušší pramen osvěty pokládala dobrou četbu. Proto se knihkupci Pospíšilovi nabídla, že převezme malý sklad knih a nezištně je bude šířiti v kraji. »Někde budu sama prodávat, někde moji známí vesničané a jinam zase pošlu kočující knihkupecký krámek, zvláště kde bude pouť.«[25]) A je zajímavo sledovati, jak Němcová vedle belletrie doporučovala ke koupi též praktické knížky hospodářské (na př. Klíč štěpařský od Pixy), zpěvníčky a obrazy slavných českých mužů, jako Karla IV., Jiřího z Poděbrad, Jos. Kaj. Tyla a j. Nakladatel Pospíšil takové nezištné a obětavé práci nerozuměl a strhl si později z honoráře za báchorky 30 zl., kterých se Němcová při svém knihkupčení nedopočítala, ježto sama leckde peněz za knihy nedostala.

Jako každá obec, tak i každá škola měla míti podle Němcové slušnou knihovnu. Sama vzpomněla si často zásilkou knih na školu v České Skalici, již si zachovala v milé paměti. Majíc smysl pro praktické využití vědění, žádala, aby i v naší mládeži byl pěstěn duch praktický. Z té příčiny horlila proti knihám, jež chtěly poutati mládež nezáživným moralisováním. Kniha má poskytovati buď umělecký požitek, anebo poučení formou přístupnou. Knihovna žákovská má býti souborem knih dobrých, »obsahu užitečného, rozmanitého, v lahodné dětem řeči, aby i z přírodopisu více tam bylo, i z historie, národopisu atd. Pěkné původní neb přeložené povídky v takové žákovské bibliotéce rovněž nesmějí scházeti.«[26])

Ani v letech nejkrutější nouze nesnížila se Němcová k řemeslnému tvoření literárnímu, jež by nebylo v souhlase s jejími zásadami. Literaturu dětskou obohatila báchorkami, o nichž nejlepší úsudek podávají dítky samy, že je počítají k nejmilejší své četbě. Čelakovská již dne 11. prosince 1845 napsala o nich zaslouženou chválu: »Mám Vám říci, jak se mně Vaše povídky líbily? Kýž by podobně Vám každá matka povídati uměla dítkám svým touto něžností, upřímností, srdečností a opět touto ušlechtilostí ve slohu a řeči . . . Neníť nepatrná práce Vaše, jak ve skromnosti své ji nazýváte, nýbrž důležitá nanejvýš. Vy jste ukázala, jak se povídky dětem povídati mají, by na mysl i srdce dobře působily. Srdečně jsem si přála, byste mohla se podívati do kruhu našeho, když po několik večerů nám Čelakovský povídky Vaše přečítal. Tu seděly dítky naše okolo stolu, upřeně se dívajíce na tatínka, a naslouchaly slovům Vašim. Ruce jim byly sklesly a sotva si dovolily oddychovati. Každý pocit, každé hnutí mysli, vykouzlené Vašimi slovy, na tvářinkách jejich viděti. Pohled na náš kruh by Vás zajisté přesvědčil, že práce Vaše dobrá a dokonalá jest.«

Němcová litovala, že mládež škole odrostlá brzy zapomíná vše, čemu se naučila, a že jsouc sama na sebe odkázána, ubíjí čas v nevázanosti a pošetilých zábavách, kde mravně béře úhonu. Přála si, aby i o její duševní

[25]) List Jar. Pospíšilovi dne 17. dubna 1848.
[26]) List A. V. Šemberovi z měsíce září 1854.

dobro bylo nějak postaráno, a viděla v tom právě vděčný úkol pro učitelstvo.

Stejně žádala, aby i pro děti do 6 let byly zřizovány opatrovny, kde by nalezly ošetření, jehož se jim doma nedostává, když rodiče shánějí živobytí. Dospělí měli se vzdělávati četbou a zušlechťovati zpěvem, hudbou i divadlem. Ale jako pokládala čtení bezcenných škváru za zkázu pro lid, tak nelibě nesla, že lid zapomíná krásné národní písně a zvyká si sprostým odrhovačkám, zaneseným z měst.

Divadlu připisovala hluboký výchovný význam. Slova chvály, pronesená v Barušce, týkají se sice divadla velkoměstského, ale pro osvětlení názoru Němcové jest dobře je opakovati: »Pro cit neporušený, pro srdce nezkažené, pro smysl nezkalený spojená krása všeho umění, jako vyskytá se v divadlech velkých měst, jest vítězná nad všemi jinými puvaby. Zde stavba sama, zde řezbář a malíř, zde hudba, zde společnost sváteční, zde pak obraz života živě a veskrz a krásně předvedeného všečlověčenskými city povznáší člověka . . .«

Němcová správně pochopila, že teprve za vzdělaností kráčí svoboda a za svobodou blahobyt. Proto nebyla nijak nadšena, když r. 1860 byla u nás prohlášena svoboda řemesel a obchodu, ježto náš lid nestačil na ni hmotně, ani nebyl pro ni zralý duševně. Tušila, že z té svobody budou těžiti jen zámožnější a uvědomělejší, totiž Němci a židé. »Měli nám dáti dříve dobré školy obecné na základě národním a školy průmyslové a potom svobodu řemesel a obchodu!« Sama také již dříve k vyzvání Havlíčkovu na českou průmyslovou školu příspěvky sbírala.

Také většího sebevědomí a silnější důvěry ve svou práci očekávala od vzdělání. Lid přestane spoléhati na čáry a zázraky a nabude přesvědčení, že toliko na jeho přičinění záleží všechen zdar. A to bude velice významný důsledek pro celý náš národní rozvoj. I vlastenectví bude míti jiný, hlubší smysl. Nebude záležeti v mluvení o vlasti a lásce k ní, v zdobení kabátu stuhami a odznaky, ale v práci a účinné lásce k bližnímu.

Nejhorlivější činnost na poli lidovýchovy, zahájenou u nás vlastně již prvními buditeli, jako byl Kramerius, a pozdějšími, jako byli Amerling, Kodym, Vocel, Tyl, Havlíček, projevila Božena Němcová r. 1848, v době velkých nadějí a čilého ruchu ve všech odvětvích národní práce. Tenkrát pracoval s ní svorně i její manžel, jímž se již v jedné z prvních svých básní honosila jako pravým Čechem a vlastencem. Ze Všerub, bydliště svého, podnikali vycházky do okolních českých vesnic, svolávali sedláky k rychtáři, poučovali je o významu konstituce, nabádali k zachování klidu a pořádku a doporučovali k odebírání noviny, z nichž nejlepší články i předčítali. O ruchu, jaký se zmocnil celého kraje, podává Němcová radostné zprávy do České Včely, Květů a Pražských Novin, líčíc v nich se znalostí opravdu vzácnou i sociální poměry lidu, na př. postavení čeledínů a podruhů, péči o chudé, odvětví výdělečné práce dětské, vzájemný poměr Čechů a Němců atd.

Snad kladla Němcová někdy příliš velké požadavky na lid náš, dlouhou porobou zanedbaný a zdemoralisovaný, když jej poučovala o vlastenectví, o lásce vespolné, o důstojnosti lidské a p. Víme také, že se dožila trpkých zklamání, největších v městě Domažlicích. Tam zvala dívky na nedělní čtenářské besídky, ale dostavilo se jich jen pět, a to poprvé a naposled. Nabízela též dívkám, že je bude učiti mluvnici a pravopisu, ale jen čtyři žákyně nějaký čas vytrvaly. Němcová stěžuje si Čelakovské v listě ze dne 25. listopadu 1846: »Při každém kroku se potká člověk s překážkami, jakoby šel řekou, kde popukal led, a kry se mu v cestu staví. Ještě bude muset hezky dlouho slunce svítit, než tady všecka tvrdá kůra roztaje . . .« Tak řečená intelligence byla horší než obecný lid. Je velmi dobře známo, že domažličtí měšťané uspořádali v prosinci r. 1846 Němcové kočičinu pod okny za to, že prý v Květech pohaněla jejich město, vylíčivši zajisté pravdivě, jak jsou pověrčiví a nevzdělaní. I veřejně chystali se na ni útočiti, ale Havlíček je zakřikl, ujav se Němcové rozhodně a srdečně.

Lepších výsledků dopracovala se n a v e s n i c í c h. Tam svou vlídností získala si záhy upřímné přátele. O to měla zásluhu hlavně rodina rychtáře chrastavického Jana Bora, s níž se důvěrněji seznámila již ke konci r. 1845. Mezi lidem vesnickým našla horlivé čtenáře, kteří si od ní rádi knihy vypůjčovali. S radostí oznamuje Čelakovské dne 14. února 1846: »Nyní přicházejí z vesnic, kde jsem známa, sami pro knihy a večer při přástvách čtou.« A ještě více ji těšilo, když ji vesničané upřímně zvali na pouť, na posvícení, na svatby, anebo když jí selka podala svou mozolnou pravici a srdečně se optala: »Nu, paní, jak se máte? Proč tak dlúho k nám neidete?« Kdo by se divil, že Němcová na vesnici okřála! Vlastní její slova: »Ten selský lid je moje radost!« to vyjadřují nejlépe. Ona se nikdy nevyvyšovala nad sedláky, jak činily tehdy rodiny úřednické. Uznávala, že sedláku jsme mnohým povinni a že ho máme milovati jako spoluobčana a bratra.[27]) Podle toho se k němu chovala. Ale byl zde ještě jiný důvod. Lid kolem Domažlic ji zajímal také svou rázovitostí v řeči, zvycích i ve způsobu života. Přátelství s lidem usnadňovalo jí studium vesnic chodských. Sama vyhledávala styky se selkami, žádala od nich, aby jí vykaly, vyptávala se jich vlídně na rodinu, na starodávné obyčeje a přijímala od nich upřímné pozvání na přástky, voračky i na koledy. Jsouc ve statku, všímala si bedlivě stavby i zařízení budov, nářadí, výšivek a p.

Ze styku s lidem čerpala Němcová mnoho pro své literární práce: sbírala přísloví a pověry, báchorky a pověsti, písně a říkadla, zaznamenávala význačné zvyklosti, popisovala slavnosti a zábavy, psala obrazy rázu sociálního. Také některé povídky tkví zde svými kořeny, tak: Obrázek vesnický, Domácí nemoc, Karla, Pohorská vesnice. I do Babičky proniklo leccos z motivů domažlických. Škoda, že v ostatních místech království našeho, kam s manželem byla zanesena, nezískala žně tak bohaté! Tak zejména na Nymbursku a Liberecku. Pouze uherské Slovensko možno

---

[27]) Spisy, IX, 165.

srovnati s krajem chodským v bohatství dojmu a námětu, jaké si z pobytu tamního odnesla.

Osvětová činnost mezi lidem způsobila Němcové požitky opravdu krásné, ale také hrozné útrapy, v nichž žila posledních 12 let života. Tenkráte za policejní vlády Bachovy nemohlo se ještě pochopiti, že úředník může se cítiti upřímným Čechem a účastniti se práce národní.

Němcová nedovedla nikdy zapříti své přesvědčení. Jsouc věrnou Češkou, cítila se i upřímnou Slovankou, učila se předním slovanským jazykům, zvláště ruskému, a nabyla slušné znalosti jejich literatur. Názor svůj o slovanské vzájemnosti vyslovila Majarovi Ziljskému v listě ze dne 21. října 1857: »My Slované bychom se měli více poznávati; málo je mezi námi pravé vzájemné lásky. Kdybychom se lépe znali, snad bychom se více milovali . . .« Že snahy její byly mezi Slovany pochopeny, dokazuje hojná účast Chorvatů a Bulharů v národních krojích při pohřbu jejím dne 24. ledna 1862.

Svého péra nezaprodala ani v nejkrutší bídě. Jako žena svobodomyslná pokládala za svou povinnost, potírati každé zpátečnictvíctví, ať bylo šířeno kýmkoliv. Proto nemohla sloužiti nesnášelivosti náboženské a nemohla souhlasiti s hnutím antisemitským, které v každém židovi vidělo podvodníka a zloděje. »Všude jest koukol mezi pšenicí«, říkala.

Že neznala také záští národnostního, bylo již řečeno. Nabádajíc syna Karla, aby v cizině nezapomínal na svůj jazyk a na svou vlast, varuje ho před nenávistí k Němcům: »Člověk je všude člověk, a já ctím člověka bratra v každém člověku jakékoli národnosti . . .«

I o spalování mrtvol soudí příznivě. Svůj názor projevuje v listě Čelakovské dne 19. prosince 1847 u příležitosti pohřbu Jungmannova. Je jí trpko, že tělo tak velikého muže má býti od červů shlodáno a že hlava jeho má hníti. »Často a často myslela jsem si, že staří Čechové krásnější způsob v pohřbívání měli než my. Věřte mně, že se mi to shnití v zemi nesmírně zhnusilo . . . Jak krásné to bylo, když si mohli lidé prach svých drahých do popelnic uschovat.«

Tak může býti ž i v o t Němcové a krásné její myšlenky z d r o j e m v z d ě l á n í pro každého, především pro matky. »Řekněte, zdali je větších rozkoší nad rozkoše mateřské, chová-li srdce lidské čistší lásky nad tu, kterou matka své dítě objímá?«, píše Čelakovské dne 25. listopadu 1846. Ve svých dětech žila.[28]) Ony byly vedle spisovatelství jediné, které ozařovaly její bezútěšné manželství. Listy synu Karlovi jsou toho dokladem nejlepším. Jak jeho, hocha dospívajícího, varovala před zhoubnou vášní, jaké zábavy mu doporučovala, jak jej poučovala o všem, co v literatuře české se objevilo, knihy mu posílala, o tom máme v těchto listech zprávy až dojemné. A co starostí jí způsobilo, aby se neodnárodnil a nezapomněl na svou vlast a na své rodiče!

[28]) List Čelakovské dne 19. prosince 1847.

Nejbohatší zdroj vzdělání jest ovšem zachován v jejích spisech. Ty vykonaly své poslání věrně u mužův i u žen a dosud patří k nejoblíbenější četbě. Právě ta tendence, která by snad jinde vadila, pojistila jim stálou svěžest. Dobrotu a lásku hlásají všecky, ať jest to Baruška, Babička, Rozárka, Divá Bára, Chudí lidé anebo Karla, Pohorská vesnice, V zámku a podzámčí, Pan učitel, Dobrý člověk a Chyše pod horami.

A přece Němcová nebyla spokojena s tím, co pro výchovu národa svého vykonala. »Ještě jsem nic neučinila, proč bych byla žila? Trudně se to se světem loučí, když má člověk zanechat tolik nevykonaného díla . . .«[29]) Zavinily to jistě neblahé poměry rodinné i veřejné. Předstihla svou dobu o mnoho let. A není divu, že si přála vrátiti se na svět asi za dvě stě let, anebo ještě později, až tu bude svět dokonalejší, v němž teprve by chtěla s rozkoší žíti . . .

[29]) List Čelakovské dne 25. listopadu 1846.

A. ČERMÁKOVÁ-SLUKOVÁ:

POZNÁMKY K. SVĚTLÉ O BOŽENĚ NĚMCOVÉ.[1])

Připomněla jsem jí výrok Sandové, žena úředníkova že je nešťastna, poněvadž jí její povinnost brání býti milosrdnou, dle přání srdce svého.

*

Ubezpečovala mě, že nikdy jiného muže by si nevzala než svého, což jsem jí věřila jako Sandové, jež tvrdí, že nikdy jiného muže nemilovala než svého syna Maurice. Když byla Božena upozorněna, aby pomýšlela na svoje děti a nebyla tak štědrá k jistým mladíkům, pravívala: »Vždyť to jsou také moje děti!« a opakovala vzdychajíc výrok Kinkluv.

*

Markétka Šumavského velmi se vadívala, viděla-li u nás německé knihy. »Ale, Markétko,« krotila ji Božena, »když chceme něco dokázati, musíme přec vidět, jak daleko to přivedli jinde, a zvědět, kde a mnoho-li nám v tom kterém ohledu schází, a to jen můžeme, podíváme-li se k jiným národům.« Ale Markétka si to nedala vymluviti, že je to chyba bráti do ruky jinou, než českou knihu.

*

Jaká ostatně s ní řeč, když právě tenkráte Heine proti filištínům tolik se nakázal? Bylo to geniální nebýti praktickým. Směšným by se byl stal básník, který by se byl staral o denní potřeby. Byl by se sám na sobě prohřešoval, věnuje těmto sprostým zájmům svou pozornost — k tomu byli zde jiní lidé, ale kdo? (Výrok o umění.)

*

Měla někdy tušení, že jí připadne jmění. »Jaký jsi si to koupila nepěkný nábytek«, pravila mi, když mne jako mladou paní navštívila, »počkej, koupím ti jiný, červeně aksamitový.« Pohledla jsem překvapeně na ni, ale ona se blíže nevyjádřila. Myslím, že některý dobrodružný její přítel ji ubezpečil, že bude slavit zlatou žeň, aby ji pohnul k štědrosti.

*

»Jak si povedeš svou domácnost?« tázala se mne.[2]) »Dám každý měsíc do přihrádky sem na činži, tam na oděv, tu na stravu.« »Budu to také dělat«, slibovala. A hle, když jsme udělali rozpočet — bylo to r. 1852, kde byl její muž — jsa ještě vrchním komisařem — posílal část svého příjmu ze Slo-

[1]) Tyto poznámky Světlé jsou kusé, neúplné, mnohá myšlenka je nedopověděna. avšak nejsou přece jen beze všeho významu, proto je podávám veřejnosti a to bez oprav a změn v tom pořádku a v téže nesouvislosti, jak byly letmo na papír vrženy.
A. Čermáková-Sluková.

[2]) Světlá poznavši Němcovou byla ještě svobodna.

venska, výborně dopadl, ba vybyla ještě malá částka. »Založím si album na rytiny,« umiňovala si, a šly jsme ihned koupit dvě hezké kresby. Ale netrvalo to dlouho, kdosi vyslídil, že se jeví malý nadbytek, a bylo po albu a konečně i přihrádky přišly na řadu. »To má člověk z toho, když je stále pod poručenstvím muže; zvykne té porobě a neumí se do samostatnosti vpravit.«

*

Již tenkráte proskakovalo, že Božena práce svoje sama nepíše, což ji velmi zarmucovalo. »To máš z toho, že každému o svých plánech vypravuješ, nechť je toho hoden čili nic. Nevidí v tom všední duše přání zvědět, zda-li je tvoje myšlenka již dosti vyspělá k uveřejnění, nevycítí z toho skromnost, nýbrž domnívá se zpurně, že si nevíš rady, že se jí dovoláváš, obzvláště dodáš-li: »Musím se poradit s tím a oním.«

*

Mnozí pravili: »Co to za rámus o kráse Němcové, její podobizna se mi dost málo nelíbí, snad není věrná?« Jest to ku podivu, že podobizna ta věrná je jí tak málo podobna, snadno by byla podle ní k poznání a přec v ní není ani stín. Nevím, v čem spočívalo hlavní kouzlo, zda-li ve skvělých barvách neb ve výrazu tváře, nevím — ale jisto jest, že byla okouzlující, úchvatna.

*

Slavnost odhalení pomníku nebyla, jak se myslilo, stín přeletěl a zatemnil její záři. Ozvaly se tu a tam hlasy ohledávající podstavec, co známé pohnulo: »Prosím vás, co je na tom pravdivého? Povězte více, povězte vše, co o ní víte«.

Péro mé sestry chystá ocenění Němcové, dodám tedy k tomu, co jsem pověděla, jen několik osobních dojmů, několik domácích črt, smím-li tak říci.

*

My jsme zvláštní národ — tak rád žádný se neničí, neupírá si, co je jeho, — náleží k věci vyčítati si, že nechal hlady zemřít — Ale věděl o její bídě, o její nemoci národ? Malému kroužku známých to bylo povědomo, nikde mého vědomí o tom nebyla zmínka.

Proč dobrý Hálek nenapsal místo odsuzujícího feuilletonu vyzvání, proč byla ponechána té hrstce vlastenců, z nichž nikdo se nemohl honositi nadbytkem statků vezdejších? Kdyby se tak bylo stalo, zajisté že by bylo takový ohlas seznalo jako o rok později provolání ve prospěch Zdeňky Havlíčkovy. Myslelo se, že vyjde asi 6000 a sešlo se přes třicet tisíc. Ale, jak pravím, nevím již určitě, nestalo-li se cosi podobného, ale neviděla jsem nic podobného a neslyšela jsem o ničem podobném, také se nepamatuji na podobnou výtku. Jinde jsem pověděla, že jsme se rozloučily, že si nedala říci obětujíc čas a peníze lidem, kteří jí nebyli hodni. Že se připra-

vila o sympatie i jiných, toho důkazem, jak v knize[3]) se vypravuje, že jistá vysoce postavená osobnost pravila dámě, jíž hodlala některé dílo věnovati: »Nedávejte jí peněz, nýbrž dar — přijdou její tak zvaní přátelé a připraví ji o to.« Dobře praví naše rozmilá Nováková, zmiňujíc se o tom: »Mohla říci Němcová: Chraň mne před přáteli a já se zachráním před nepřáteli.« Nebyla s to do poměru se vpravit, nebyla praktická a nechtěla jí také býti — bylo to tehdáž tak šosácké, neoblíbené, směšné.

Jak často jsem si na Boženu vzpomněla, když právě opak jsem vyslovovala: »Ale Eliško, zas tak pilna, zas tolik pracovalas«, když s mravenčí horlivostí se učila jazykům, překládala s dokonalostí nevyrovnanou arcidílo za arcidílem. Jest pro mne nad míru zajímavo pozorovati postup povahy ženké za čtyřicet let učiněný ve veřejném životě. U Němcové ještě vše hravé, nahodilé, neuvědomělé, u Krásnohorské již úloha vážná, předůležitá, již žádného shovění nevzbuzující, nepotřebující, a vedle ní ta řada učitelek s pracemi důkladnými a ty povahy, které svým povinnostem činí tak skvěle zadost.

Měla Němcová velikou sdílnost a co se týče jejích prací, tu měla téměř za povinnost obeznámiti každého, kdož o to se zajímal, s tím, co mezi lidem nasbírala; přiřkla každému právo o tom souditi a rozhodovati, v jaké formě a v jakém výběru to má obecenstvu podati.

A z toho mnohý soudil, že vyhledává rady, že si není jista ve svém počínání, že jí schází k povolání dostatečného vzdělání. Pravda, že měla práce její celá řada literátů v rukou, ale utrpěly tím? Invence, fraseologie byla přec jen vždy její.

Pravila, že jí bývá někdy těžko rozhodnouti, co je prostonárodní a co triviální a k zachování tedy nevhodné.

Každého vyslechla a zůstala přece svou. Nepochybila rozhodně podrobujíc svou práci úsudku přátel, jakž v Babičce téměř každý odstavec dokazuje.

Je to tím, že se snažíme z umělce neb umělkyně udělati světce neb světici. Myslím, že bychom si měli jen všímat výkonů, které nám podali, kterak se k veřejnosti zachovali, a soukromý život budiž zůstaven jim, nechť zodpovídají za něj vlastnímu svědomí. Čisté pravdy beztoho nikdo se nedopátrá, vždyť zůstává člověk sám sobě v tak mnohém ohledu záhadou a

[3]) V knize Jos. Hanuše Božena Němcová v životě i spisech (Matice lidu, ročník XXIII., číslo 1. V Praze 1889), na str. 78. Zpráva jest přejata z Pamětí Josefa V. Friče IV., 417.

nerozumí si. Rousseau ve své zpovědi byl zcela upřímným a jak z mnohých stran se mu dokazovalo, že nebyl! Těžko tedy zpovídati se za jiného.

Někteří si u nás počínají, jako by byli první buditelé vyskočili jako Minerva z hlavy Zeusovy, jakoby nebyli s ostatním světem bývali v žádném spojení, zcela samostatně působíce. A přec se opírá literatura o literaturu, a naši buditelé nenalézajíce na vyprahlém poli našeho písemnictví, čeho bylo národu pro jeho pokrok potřebí, ohlíželi se zcela přirozeně po sadech jiných. Čerpali pro svého ducha potravu z literatur jim nejbližších neb nejvíce se jim zamlouvajících a vtisknuvše tomu, co nasbírali, ráz své individuálnosti, podali to lidu svému dychtivě na potravu čekajícímu.

Tak i Němcová. Knihovna vévodkyně Zaháňské jí byla přístupna, a jelikož jí byla němčina za příčinou otce Němce tak běžná jako mateřština, jala se svým jarým, učelivým duchem puzena čísti, vášnivě čísti. Že dáma, jež bývala vřaděna mezi nejkrásnější a zároveň nejgalantnější svého věku, neměla ve své knihovně převahou spisy věro- a mravoučné, snad na bíledni. Za to tam byli hojně a úplně zastoupeni, jak z vypravování Němcové vysvítalo, romantikové němečtí, kteří nejsou právě nejpřiměřenější vychovávací četbou pro mladé dívky.

Utrpěla tím Babička a její spisy vůbec, že je předkládala nejpovolanějším k tomu přátelům svým, kteří provedli na nich censuru plnou piety? Či bylo by jim prospěšno bývalo, kdyby hrubé střelivo kritiky se bylo po uveřejnění do nich pustilo? Vždyť nebylo přec možno, aby dívka z vesnické školy, autodidaktka v každém ohledu, byla dosáhla té výše slovesné dokonalosti, kdyby jí v tom nebyli nápomocni bývali přátelé literatury, stavše se plni útlocitu a oddanosti, plni radosti nad jejím krásným talentem jejími učiteli a případně korektory. Bylo to »point d'honneur«, abychom měli také Sandovou, jejíž jméno hlaholilo všude a o jejímžto vlivu nelze si teď již udělati pojmu.

Konversační řeč tenkrát ještě nebyla vyvinuta a Němcová se velmi ráda cvičila s jinými v obratech vznešenějších, elegantnějších.

My Češky, které jsme před rokem 48. dorostly, školy české tedy nepoznaly, kde v literatuře nebylo jiné četby než musejníky, od básníků a spisovatelů učiti se nemohly, my náležely k onomu voji, kdež nesprávnost platila za roztomilost, z níž žádná hojiti se nemohla, neboť nepopíratelnou věcí, co zanedbáno za mládí, nenabude se později.

Nalezla jsem kdysi sešit, kde jsem skloňovala slunce sluncata, aniž by můj učitel uznal za nutné mně chybu tu opraviti — nelze si teď představiti, na jakém stupni jazyk náš byl a jak se povznesl.

Jen literární laik se může domnívati, že práce tak vytříbené, s tendencí tak určitou a uvědomělou vyplynuly z péra spisovatelky, která neměla žádných jiných vědomostí, než které si nasbírala v pohorské vesnické dvoutřídní škole, a si nedobyla jiného světového rozhledu, než který jí poskytovaly vesnice, v nichž jí bylo žíti. Nebyla by věděla, co v národě vytknout a na co váhu položit, nebyla by rozeznala prostonárodní od banálního. Poznala takto náš národní život, život našeho lidu v jistých krajinách zevrubně, ale pro život vyšší, pro vědění, musila sáhnouti jinam.

Vážila si velice poctivosti muže svého. Jak mnoho mohl vynikat, kdyby se byl nechal osobami, které provozovaly podloudnictví ve velkém, podplácet, jak jeho kolegové. Zle prý bývalo, když ona od podloudníků kupovala, poněvadž to bylo lacinější, především sůl, což bývalo monopolem — nevím, zdali dosud — vlády, a v Bavorsku sousedním mnohem laciněji se prodávala než v Domažlicku.

Affaira s Augustou není také tak zlá. Získal ji jako korektorku, ale zapomněl, že výtečný vypravovatel nemusí zároveň býti výtečným znalcem gramatiky. Psala výborně se vší slohovou subtilností, do subtilností mluvnických nebyla však pro svoje povolání s dostatek zasvěcena, vyžadoval úřad ten odborníka. A je to skutečně vadou, co může jiný několika črty změniti?

Telegram poslaný K. Světlou výboru pro odhalení pomníku Boženy Němcové v České Skalici:

Vřelý Vám budiž dík, vysocectění pánové, že Vaší šlechetnou snahou bude pro vždy označeno místo památné, kde vzácný duch české ženy ponejprv vzpjal křídla k blahému vzletu, kde se naučila naše oslavenkyně vládnouti s uměním tak úchvatným jazykem mateřským, jak slovem tak písmem, kde jí byl zapuštěn do duše kořen oné úžasné síly mravní, kteráž, když osud jí ověnčil čelo trním, proměňovala každou krůpěj krve z něho se jí řinoucí v růže, jejichžto libodech probouzeti bude, co kdy vznešeného v srdci jejím žilo, i v srdcích ostatních, dokud v krajích našich slovanský hlahol nedozní, čemuž bohdá nikdy nedopustí právě ta hradba věčně kvetoucích děl její požehnanou rukou vytvořených k potěše a cti všech přítomných i budoucích.

V Praze, v srpnu r. 1888. K. Světlá.

JOŽA TOUCOVÁ-METTLEROVÁ:

ZE VZPOMÍNEK PANÍ CARDOVÉ ROZ. LAMBLOVÉ.

»V tomto bytě[1]) jsme bydleli s rodiči a sem přicházívala k nám denně Božena Němcová,« řekla ke mně měkkým, výrazným hlasem paní Cardová a dobré její oči zvlhlé vzpomínkou zatěkaly po úzké předsíni, vedoucí k obývacímu pokoji. Vstoupily jsme skleněnými dveřmi — a v tom prostorném pokoji stísněném těžkými, bohatými záclonami zjevila se mi žena. Vysoká, stepilá, krásný černý vlas hladce zčesaný přes úbělové čelo, veliké oko kamsi zasmušile upřené, rty stažené k trpkému úsměvu . . .

Tak jsem tě viděla — a nad tvou krásnou hlavou vznášel se podivný kruh: věnec z trní a vavřínu. Tvá něžná ruka vložila podobný kdysi na rakev přítele, protože jsi jej sama cítila stále a stále nad svým životem. Vavříny teprv dnes přinášíme tvé památce nadšeně a bez výhrady, trní — to byl tvůj úděl tehdá. Bodalo a rozdíralo bílé tvé čelo, zraňovalo snivou, jemnou tvou duši. Tragika života srážela balvany k útlým, ženským tvým nohám a tys přes ně klopýtala, nechápaná a souzená všední morálkou. K světlu a volnosti vzpínaly se tvé bílé ruce a osud je svazoval šedou oprátkou denních starostí a svízelů; rety tvé rudé, dychtící po kráse, radostech a štěstí života, napájel žlučí a kletbou odříkání.

A přece tvé srdce tak plně mateřské, tak plně lidské, srdce vždy otevřené k pochopení a lásce k trpícím, hoří k nám přes půl století a plody tvého ducha okoušíme jako ovoce svěží, věčně občerstvující. —

Tak jsem tě viděla, ty krásná a nešťastná. Krásná svou duší bohatou i svůdnou svou bytostí a nešťastná svým srdcem těkavým, žíznivým a věčně hledajícím . . .

Nesmělý paprsek zimního slunce zvolna sklouzá po hladkém okenním skle, zahoří na měkkém koberci, lichotivě dotýká se starého křesla a tiše, tichounce hasne . . . Jako vzpomínky přilétlé z minulosti na duši zaklepají laškovně, důvěrně, nitro ti zvíří — a tichounce hasnou. — Sedí proti mně staruška v měkké lenošce, dobré modré oči zabloudí chvílemi kamsi do daleka, do dívčích snů, a vlídným, posud zvučným a melodickým hlasem vypráví:

»Roku 1854 asi v polovici října seznámil mne bratr dr. Vilém Dušan Lambl s paní Boženou Němcovou. Přišly jsme s matkou z malé vesničky do Prahy. Bratr Vilém se k nám hned přestěhoval. Záhy uvedl nás do několika vážených rodin, s nimiž se sám stýkal. Tak poznala jsem Rottovy (pozdější Karolinu Světlou a Sofii Podlipskou), Batkovy, jichž dcera Henrieta byla nevěstou mého bratra Baptista, a jiné.

Nejvíce v té době stýkala jsem se s Boženou Němcovou. Vycházeli jsme společně se svými známými do okolí pražského a Božena nikdy ne-

[1]) Na Františkově nábřeží čp. 325., v I. poschodí.

chyběla. Bývaly to radostné, veselé chvilky, jež jsme zažili v její společnosti. Ráda vzpomínám na časté ty neděle a svátky strávené v boží přírodě s milou, veselou paní. Nikdo neuměl s prostým lidem tak hovořit jako ona, proto jsme ji posílali, aby za nás vyjednala, čeho jsme potřebovali. Jak často v smíchu zaběhla do prostých chaloupek, aby nám zamluvila mléko neb kávu k svačině. Jaká byla živá, jaká temperamentní!« — Staruška se usmála, jak jiskřivá vzpomínka zavanula duší.

»První moje vycházka s Němcovou samotnou byla o dušičkách na hřbitov olšanský,« vyprávěla vážně dále: »Asi rok před tím zemřel její nejstarší syn Hynek. Němcová nebyla v Praze v době jeho ochuravění; meškala u muže na Slovensku, kde sbírala lidové pohádky, pověsti a obyčeje. Dr. Lambl jí napsal, že chlapec postonává a že na jeho zakročení byl dán do všeobecné nemocnice. Tu opustila zkoušená matka slovenské kraje a spěchala do Prahy k milovanému dítěti. Ale dopis došel pozdě a Němcová zastihla sotva poslední Hynkovy okamžiky — skonal jí v náručí.

Sepsané národní pověsti a pohádky nám ze svých rukopisů předčítala. Pamatuji se na »Pobratimo«; děj této pohádky odehrával seponejvíce v márnici. Jiná pohádka »Zlá žena«, jednala o ženě tak zlé, že s ní ani čert nechtěl nic mít, protože v její přítomnosti do pola zbělel. Též se pamatuji dobře na pěknou pohádku »Jak pan Osud večeřel« — znaven po celodenní lopotě zasedá osud k večeři. Tu před samou půlnocí hlásí sudičky, kolik duší ještě přibylo, co jim má býti údělem? Pan Osud se mrzutě vymlouvá, že dnes již vše rozdal, zbylo jen trochu železa a žebrácká hůl. Sudičky šly tedy zbytky rozdat těm, kteří tak pozdě přišli. I jiné pohádky pamatuji« — líčí stará paní celá oživlá, »Jak se slunce ženilo«, »Úterek a pátek«, »Třicítiletá ženština« a jiné, které, myslím, do tisku ani nepřišly. Čítávala nám své manuskripty, naslouchaly jsme s matkou pozorně, čekávala pak na mého bratra a dávala si mnohé věci opravovati.

Tak bylo i při povídce »V zámku a podzámčí«. Přečte nám svou práci v rukopise a pak čeká na mého bratra, který toho dne ani k obědu nepřišel pro nával práce v sekčním sále. Když znavený po osmé hodině večer přišel domů a viděl, že Němcová na něj čeká s opravou, zamrzel se. byltˇ velice umdlen a teď se měl obírat zas jinou prací. Večeřel, co zatím pí. Němcová dočítala poslední své dílko. Když dočetla, pozvedl k ní tázavě své černé, hluboké oči. »Jsem u konce,« praví Němcová. »Povídka však nemá konce. Každý se otáže, co ten chlapec? co Sára a co ti druzí?« míní bratr. »Ale mne to již mrzí opravovat a dodělávat,« pohodí Božena hlavou.

Bratr vzal listy do rukou a dopsal sám konec k její povídce. Pozorný čtenář jistě srovná i pozná jiný sloh. Podobných oprav jsem bývala častým svědkem.«

Stařičká paní se odmlčela. Bledý přisvit slunce zvolna venku zhasl. Pohltily jej šedé mraky, husté a chmurné a drobounký, jemný sníh v řídkých vločkách začal se snášet na tichou hladinu Vltavy, jež bzučela pod okny

píseň o radostech i bolestech lidského života. Hluboký stín ulehal v kouty útulného pokoje.

»Moje matka měla paní Němcovou velmi ráda,« rozhovořila se znovu vlídná vypravovatelka, »a se zájmem naslouchávala všemu, co nám předčítávala. Když však po desáté hodině, ba mnohdy ještě později bratr můj doprovázel Němcovou do Podskalí, kde tehdáž bydlila, tu se matka zřejmě mrzívala a často i slovy projádřila svou nelibost nad její bezohledností. »Přece ji nemohu nechat do těch osamělých končin jíti samotnou«, vymlouval se bratr. »Mohla ti nechat zde tu svou škrabanici a odejít za dne a ty ses nemusil znovu trmácet cestou!« broukala matka. »Ta škrabanice, jak pravíte, má cenu a bude ji teprve později mít«, vyvracel bratr můj poznámku matčinu. »E, co pak je do všeho, ty potřebuješ oddechu, pak zase prosvítíš celou noc, abys nahradil, cos promeškal. Ráno jsi první na nohou. Což nemá ta paní pro tebe trochu ohledu a lásky?« stýskala matka dále.

»Lásky a ohledu!« zašeptal trpce bratr a tiše odešel do svého pokoje. Za chvíli, když matka z prvního spánku se probudila a zasklenými dveřmi spatřila světlo v jeho pokoji, lehounce otevřela a prosebně zašeptala: »Zhasni světlo a jdi spat!« Poslechl můj bratr jako dobré dítě a sfoukl svíčku. — Láska matky neznala sobectví; matka naše byla zcela jiného rázu a jiné povahy, než ta mladá žena, plamenná, žádoucí, snad i zhoubná,« dodala stařenka temně a zakývala hlavou, jakoby přisvědčovala něčemu, co právě šeptalo srdce jen jí samé.

»Božena Němcová byla vnadná, ba krásná žena,« vyprávěla po chvíli, »duchaplná, živá, zjev její okouzlil každého; hlas svou něhou a líbezností vnikl do duše. Oči měla snivé, smavé, vroubené hustými řasami, vlas byl havraní a líce pobledlé, pěkných tvarů a ušlechtilých rysů. Postava souměrná, ba lepá, pohyby volné, vše působilo u ní kouzelně. Tož se nedivte, že měla mnoho ctitelů a že současně byla zatracována od mnohých žen, které jí dílem záviděly, dílem odsuzovaly její volné chování, její oslavování v kruhů literátů. Skvěla se již tehdá jako hvězda na poli literárním.

Měla také upřímné přátele; ti jí pomáhali k skutečné výši spisovatelské, ale jádro bylo v ní, to jí nemohl nikdo dát, ani vzít. Jen jí pomáhali myšlenky rovnat do přiměřené formy. Jeden z těch upřímných přátel byl můj bratr dr. Dušan Lambl. Ten jí nepochleboval, ba často ji kárával; varoval ji též, by své práce nedávala za tak malý honorář, že může dostat za arch 20 i 30 zl., tož aby se nespokojovala s 8 zl., kterými ji nakladatelé odbývali. Napomínal ji, aby vyčkala objednání a nevybírala již předem honorář, jak se často stávalo. Marné byly jeho pokyny; ona začala něco psát, zmáhající se chorobou však ochabovala a započatou práci nedokončila. Když bylo na ni doléháno, psala zas, ale ne s chutí.

Říkávala: »Mne to už všecko mrzí.« »Kdybyste vyčkala, přijdou nakladatelé sami, nic podobného nemají, vy se můžete vyšinouti na výši neočekávanou.« Tak bratr mluvil a radíval. »Ale co platno, když potřebuji!« namítala Němcová s úsměvem.

Paní Němcová byla velice ochotná a nebojácná. Kam se nikdo neodvážil, tam šla odhodlaně. Žila volně, bez odpovědnosti, a výtky snesla s úsměvem.«

Staruška zmlkla a upřeně se zahleděla před sebe. Celou bytostí jakoby se hroužila v sen svého mládí, aby sdílně vyvážila z něho své vzpomínky. Šero v pokoji houstlo. Z Františkova nábřeží zaléhal sem rachot vozů, prudké, výstražné cinkání tramwaye, někde s hlukem zabouchla vrata a skřípavý jich zvuk vřezal se na chvíli v ticho pokoje.

»Tak si živě vzpomínám,« začala po chvíli laskavá hostitelka, »jak jednoho odpůldne stavila se pro mne, bych s ní šla do zahrady »Klamovky«. Ráda jsem s ní chodila. Co zajímavých věcí mně vždy napovídala! —

Tehdáž byla velmi vážná. Vyprávěla mi o Havlíčkovi. Ovšem, že jsem jej znala, kdož by ho byl neznal! Ale jak zajímavě, s jakým pochopením dovedla ona vyprávět! Tož jsme šly spolu objednat k známému zahradníkovi poslední poctu zemřelému — vavřínovou korunu trním propletenou — již dala zhotoviti podle nákresu. Korunu vlastně koupil dnes již zemřelý Ferdinand Náprstek a Němcová k jeho přání ji objednala. Druhého dne šla jsem opět s Boženou vložit korunu na rakev ubohého trpitele. Němcová zbledla pohnutím a bohaté slzy skropily jí tvář při pohledu na nešťastného mučeníka, jenž odpočíval v prosté rakvi. Hluboký klid a mír vznášel se teď nad tím myslitelským čelem, nad nímž tak často burácely divoké bouře. Vyprosila jsem si vavřínový lístek, který posud chovám ve veliké úctě.

I pohřbu Havlíčkova jsem se zúčastnila s paní Němcovou. Jaký to byl pohřeb!« zavzpomínala sdílná paní a z hluboka si oddechla. »Jako ohromná vlna valily se zástupy lidu všemi ulicemi, jimiž se ubíral průvod. Policie sice zakázala hudbu i všelikou oslavu, ale to lidu zakázat nemohla, aby tiše, s obnaženými hlavami nevyprovodil svého miláčka. A bylo lidu tisíce a tisíce. Šli prostí dělníci vedle studentů, šli venkované vedle měšťáků a tak se mi zdálo, že všechny nás pojí jeden cit, žal, bolest nad ztrátou někoho, jenž tak předčasně odešel a jehož nikdo národu nenahradí. Celý ten ohromný průvod v tichosti aranžoval pan Ferd. Náprstek.«

V milém, výrazném obličeji mé hostitelky jakoby ulehla chmura smutných vzpomínek — ale její dobré oči již na mně spočinuly a s vlídným úsměvem pokračuje.

»Ještě bych vám mohla sdělit něco ze soukromého života ubohé paní Němcové. V domácnosti její bývaly často suché dny, prázdnota ve všem všudy. Ba jedenkráte si postěžovala mé matce, že má poslední 4 krejcary a že neví, co za ně koupiti. Má-li koupit lot kávy, aby zapudila spaní, neb svíčku, aby mohla noc propsat, či inkoust, že i ten dochází. Matka moje často jí poskytla trochu vařiva, jehož zásobu mívala doma.

Němcová měla velmi hodnou, věrnou a dovednou služebnou, Marii. Byla pro ni štěstím. Bezstarostně mohla jí svěřit peníze, měla-li jaké, i celou domácnost. Marie často nevěděla, co vařit, zač koupit. Došla k té, neb oné známé paní, vypůjčila si zlatku, ovšem že ji již neodvedla a proto po druhé

známí se vymluvili, že půjčiti nemohou, ale dali jí trochu vařiva, jež ona vděčně přijala.

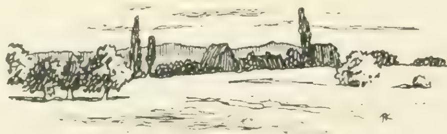
Ovšem, nemusila Němcová žíti v takové nesnázi, bylať vydatně podporována — ale její povaha, téměř dětská neschopnost poznat cenu peněz, přiváděla ji do časté nouze. Pamatuji se, že se jednou usnesl kroužek jejích známých a ctitelů sebrati větší obnos peněz, jímž by jí bylo z nouze pomoženo. Byla zvolena paní Karolina Světlá, aby šetrným způsobem jí sumu odevzdala. Zapraví si činži, opatří nutné domácí potřeby, soudilo se. Přijala Božena ten dar s obvyklým svým úsměvem, ale hned téměř všechny peníze nabídla jistému literátu ku zapravení jeho dluhu a to ještě v přítomnosti paní Světlé. Ze zbytku dala uchystat skvělou večeři a pozvala své milé přátele. Na druhý den zbylo málo, ne-li nic.

Byl jí zaplacen byt, dostala předplatné lístky na obědy, dostávala pěkné šatstvo od paní hraběnky Eleonory Kaunicové, všemožně se přátelé starali o její potřeby, proto, kdyby byla dovedla jen poněkud hospodařit, mohla žít a pracovat v klidu. Manžel její, ctihodný to muž, měl také zajištěné příjmy, život Boženin mohl se jistě zcela jinak utvářit. Žel však, že nebylo to možno při její důvěřivé, vzletné, poetické povaze.

Starosti, nouze, nesnáze ji ubíjely, stupňovaly její chorobu, která tak záhy podťala její život. Co v ní bylo lásky a něžnosti, co krásy, co zajímavých myšlenek nám vykouzlila — ne, nemožno na ni zapomenout,« skončila milá staruška a povstala, jakoby překonat chtěla v sobě rozechvění.

Odcházela jsem. Odcházela jsem do chumelenice zimního večera. Elektrická světla třásla se v mlze a v jejich záři kmitaly se sněhové vločky jak roje mušek. Těžko mi bylo v duši. Obraz Němcové, obraz veliké naší ženy z doby, v níž i mužové byli malí, stál přede mnou. Byl jasný a krásný. Nic jej nemůže zatemniti, nic ji nemůže zmenšiti. Ani její chyby, ani její hoře. A národ zůstává jejím dlužníkem a je již pozdě, aby splatil svůj dluh . . .

JOSEF LELEK:

Z RODINNÝCH PAMĚTÍ DCERY BOŽENY NĚMCOVÉ, THEODORY.

Jediný posud žijící člen vlastní rodiny slavné spisovatelky naší, dcera její slečna Theodora Němcová, učitelka na odpočinku v Jičíně, kde prožila bezmála 50 let, dala se pohnouti, aby mi vyprávěla paměti své na milenou matku. Vzpomínky její týkají se ovšem hlavně domácího života jejího, ale osvětlují a doplňují také všelicos, co v posavadních údajích životopisných chybělo nebo nebylo dosti jasné a určité.

Písemnictví naše bude proto jistě velmi povděčno tomu, že slečna Němcová posavadní mlčení své a stranění se veřejnosti přerušila v jubilejním roce matky své a svolila k tomu, abych to, co ve volných chvílích svých z matčina a svého života mi svěřila, sdělil v památníku tomto s českou obcí čtenářskou.

Z nejútlejšího mládí za prvního pobytu pražského v letech 1842—45 pamatuje se slečna na byt na Poříčí ve velkém domě v patře, kde do dvora byla pavlač, po které s bratry běhávala a si hrávala; v přízemí byl hostinec. Vzpomíná, kterak kdysi, když šel přes dvůr svatební průvod, bratr Karel z dětské bujnosti pokropil nevěstu s pavlače. Vznikl z toho hlučný výstup, jehož děti ještě po letech vzpomínaly. Matka tehdy ještě často hrávala na klavír, zpívala a učila zpívati děti. O Dorince z té doby zachovala zprávu Bohuslava Rajská v dopise ženichu svému Fr. Lad. Čelakovskému do Vratislavě poslaném dne 23. ledna 1845: »Předevčírem byla u mne malá Dorinka Němcovic; to dítě mně velkou radost působilo svým outlým, dosti pravidelným hláskem. Zpívala mnoho písniček, jako »Chovej ty mne, má matičko«, »Hrály dudy u Pobudy« a mnohé jiné. Řekla jsem jí, zdali jednomu pánu, který brzy ke mně přijde, také zpívati bude? »Je to tvůj tatínek?« tázala se. »Je,« odpověděla jsem. »Tedy mu budu zpívat, ale nebude tu žádný jiný?« »Ne.« »Tedy mu budu zpívat, ale tady u tebe, tetičko.«

K Němcovům chodívalo hojně hostí, zejména podle paměti slečny Dory Nebeský, Vrťátko, Franta Šumavský, baron Villani, Rieger, Pichl, Klácel, Erben, Krolmus a Kalina. Kalinu zvláště dobře si připomíná, poněvadž jí byl prvním představitelem koncertního umělce. Vypravuje:

»Matka všude, kde jen trochu bylo možno, ráda chovala drůbež a jiná domácí zvířata. Na Poříčí chovala a ochočila malé selátko, které ze dvorku po schodech chodívalo až na pavlač a do kuchyně, kde jsme je krmili. Když trochu odrostlo, bylo obětováno slavnostní večeři, na kterou byli pozváni někteří ze jmenovaných známých. Po jídle matka zasedla ke klavíru, hrála a přítomný básník Kalina, jehož krásná hlava bledého, výrazného obličeje, vroubeného vlnitými vlasy a měkkými vousy, velikýma jí-

mavýma očima každého poutala, zpíval krásným hlasem citupIné písně, jež mě okouzlily. Zpívali a hráli ještě jiní, ale já jsem si ze všech nejlépe pamatovala Kalinu, jenž byl jinačí než ostatní, bývaje i za obyčejných návštěv smutný a zamlklý.«

Většinu těchto spisovatelů malá Dorinka si zapamatovala spíše proto, že se o nich doma často vypravovalo, nežli z uvědomělého poznání vlastního. Živě však pamatuje se na dra Josefa Čejku a Václava Nebeského, kteří byli v té době u Němců hostmi velmi častými. Že by však Nebeský u Němců byl bydlel, jak o tom bylo psáno, nezdá se jí býti pravdou; nepamatuje toho, ani o tom nikdy později doma neslýchala.

V bytě na Poříčí pamatuje se na vánoce, kdy po prvé poznala, nahlédnuvši klíčovou dírkou do pokoje, že stromeček nenadílí Ježíšek, nýbrž maminka. Ale když to pověděla starším bratřím, žalovali na ni a žádali matky, ať Ježíšek Doře nic nenadělí, když už nevěří.

Z ostatní Prahy té doby pamatuje se dobře na procházky po hradbách, jak procházející se ji zastavovali, štípali do tváří a do tlustých ruček a říkali, jaká hezká je holčička. Tehdy byla většinou zdráva, ale dlouho to netrvalo. Vzpomíná i méně příjemných stránek tehdejšího pobytu v Praze. Otec vzal k sobě do Prahy z Bydžova mladší sestru svou Annu s matkou, aby je v domácnosti opatřil a ony konaly domácí práce, což vedlo k rodinným neshodám a svárům. Poněvadž byt nestačil, aby všichni spali v pokojích nebo v kuchyni, malá Dorinka spala s tetou Annou ve vlhkém a tmavém kumbálku, z čehož snad vznikly začátky příští její choroby, skrofulosy, o které matka píše téměř každého roku.

Vzpomínkou líbeznou jako příjemný sen jest slečně Doře vzpomínka na prázdninový pobyt v Ratibořicích r. 1844, kam se vypravily děti s matkou, aby poznaly dědečka a babičku, mladé ještě strýčky a tetičky své a krajinu, kde matka prožila krásné mládí. Jsouc dítětem o půlčtvrtém roku, malá Dorinka nezachovala si určitých pamětí o bytě, krajině a osobách svých příbuzných, utkvěla jí jen vzpomínka radosti z volného pobytu na venkově. Více pamatoval se na všelico téměř šestiletý Karel, jenž po 12 letech roku 1856 v dopisech ze Zaháně vypisuje matce babičku, tetičky a strýčky, jak se změnili, ač jich kromě tety Marie od dětských let neviděl.

Po návratu z Ratibořic v zimě r. 1844 i následujícího roku navštěvoval Němcovou častokráte dr. Čejka. Svolal vždy děti a vyzval matku, aby vypravovala některou pohádku. Děti ovšem rády poslouchaly a dr. Čejka s nimi. Někdy jim též předčítávala z napsaných už pohádek. Zpěvem, hudbou, pohádkami, uváděním do společnosti Božena Němcová vychovávala děti v nejútlejším věku. Nejstaršího syna Hynka učila již tehdy počátkům čtení, a to buď sama, nebo též soukromý učitel Bobeš Pavlas, jenž na doporučení Čejkovo vykládal Němcové o české mluvnici a pravopisu.

Pobyt pražský zůstal ve vzpomínkách matčiných i dceřiných jako krátký příjemný sen. Na podzim r. 1845 nastalo stěhování do Domažlic*) a zhor-

*) Česká Včela, za redakce Štorchovy, čís. 77. ze dne 26. září 1845, str. 312, rozloučila se s manžely Němcovými při jejich odchodu z Prahy do Domažlic touto srdeč-

šení nemoci Dořiny, která trvala již od jara toho roku. Celý podzim a zimu prostonala, majíc boule na rukou i v obličeji. Selky, které k matce docházívaly, říkaly, že od takové nemoci pomůže jen zažehnávání a nic jiného. Za soumraku kteréhosi dne přišla stará Konopka, obcházela lože s churavějícím děvčátkem, přidušeným hlasem říkala nesrozumitelná slova a potírala boule myší kožkou. Matka stála opodál; nikdo jiný při tom nesměl býti. Zároveň zažehnávačka poradila matce, aby koupala bolavá místa v odvaru z mateřídoušky. Z jara r. 1846 bylo Dorince lépe, chodívala častěji na procházky, zvláště do klášterní zahrady s Nanynkou, hovornou dívkou, která k matce přicházela na návštěvy a knihy si od ní vypůjčovala. Dívka tato chodívala do kláštera, kde matka její posluhovala; byla přihrblá, vždy čistotná, čilá a ráda vypravovala; proto ji Němcová k sobě zvávala.

Že by ji někdo byl nazýval »trpaslicí«, jak dr. V. Tille uvádí, dokonce že by byla zakrnělým, slabomyslným děvčetem, slečna Němcová popírá, nemohouc se upamatovati ani na zmínku o ničem podobném ani z doby pozdější. Nanynku pak dobře znala ještě později. Když ji po 13 letech navštívila za svého výletu do Domažlic r. 1859, Nanynka bydlela již v klášteře, měla tam svůj pokojíček a sloužila tam za hospodyni. R. 1860, když z kláštera vypověděla, přišla do Prahy hlásit se za hospodyni dru Fil. St. Kodymovi[1]), jemuž ji matka doporučila. Možno, že zpráva, které se Tillovi dostalo, týká se jiného děvčete, ale takové podle paměti slečny Němcové s její matkou se nestýkalo.

Z Domažlic, jak známo, Bož. Němcová chodívala hojně do okolních vesnic navštěvujíc tam známé rodiny; na tyto vycházky Doru nebo hochy málokdy brala s sebou; jen v Chrastavicích u Borů na posvícení byla celá rodina.

---

nou vzpomínkou: »Dne 20. b. m. opustila Prahu chvalitebně známá spisovatelkyně a šťastná básnice, paní Božena Němcová, odebravši se se svým, vlasteneckou horlivostí výtečným manželem na nové místo jeho povolání, jednu z nejzápadnějších strážnic naší národnosti, do staroslavných Domažlic.« A v redakční poznámce připojené k dopisu z Domažlic v témž čísle otištěnému píše k téže věci redaktor K. B. Storch neméně vřele: »Jak se čtenářové v »Pražském denníku« tohoto čísla dočtli, bude právě toto město budoucím obydlím oblíbené spisovatelkyně »Národních báchorek a pověstí«. Kýž přítomnost vlastenské této rodiny přispěje k vyplnění tužeb našeho p. dopisovatele i všech zastavatelů národnosti. V zachovalé této, ráz původnosti na sobě nesoucí krajině nalezne bohdá Musa p. Němcové mnoho, z čeho bude moci k potěše naší kořistiti.« I Tylovy Květy, čís. 116. z 27. září 1845, str. 464, oznámily v Besedách svým pražským čtenářům s politováním, že »utrpěli jsme nemilou ztrátu odchodem Boženy Němcové, kterouž nám osud po boku manžela jejího až do Domažlic odvedl. A dodávají jako na potěchu: »Jako druhdy na severo-západu bude nyní na jiho-východu vlasti poslouchati hlasy národu a zvěstovati zlatými ústy, co se v jeho duši děje.« P. r.

[1]) Známému šiřiteli lidového vzdělání, zvláště přírodovědeckého a hospodářského, dru Fil. St. Kodymovi zemřela r. 1855, když byl lékařem v Karlíně, první manželka, rozená Vojáčková z Tetína, cholerou toho roku řádící, a než se oženil po druhé, míval dost mrzutostí s hospodyněmi. S Němcovou dr. Kodym se stýkal a několikráte ji též navštívil. Němcová doporučila mu Nanynku za hospodyni zejména proto, že by se hodila k výchově dětí. O výsledku jednání píše v dopise Karlovi do Rájce ze dne 2. dubna 1860.

Jakou domácnost tehdy Němcovi měli, vypravovala slečně Doře po letech v Praze 80letá stařenka, která bydlela s Němcovými v témže domě: že děti byly velmi milé a ke každému slušně se chovaly, jak matka k nim, sousedům, na návštěvy chodívala a vyptávala se, která jídla a jak je strojí, jak podle toho zase doma vařila a pekla, jak dovedla každé brambory a každého kousku chleba užíti, že byla hezká, vlídná, hovorná a jak ji všichni měli rádi; k tomu dodává slečna Dora:

»Matka byla výbornou kuchařkou. Mám po ní ještě některé kuchařské recepty německy psané, které měla od zámeckého kuchaře v Ratibořicích, k němuž ji dala matka její učit se kuchařství, poněvadž sama, ač byla také dobrou kuchařkou, vařívala jen pro zámeckou čeleď. Doma později strojívala zřídka kdy zvláštní některé jídlo. Obyčejná strava byla: káva, mléko, polévka, kousek masa, knedlíky, brambory, lívance, škubánky, hrách, čočka, k večeři chléb s máslem nebo tvarohem, někdy zbytek od oběda; svátečním jídlem byly buchty, moučníky, vejce. Občas píval se čaj, někdy pivo. Kde byla příležitost, matka i domácí chléb pekla; děti po letech rády vzpomínaly na podplamenice.«[2])

V Domažlicích Dora začala se učiti čísti. Starší bratři měli v krabici tiskací písmenka na malých kartičkách, z nichž za dohledu matky učili Doru a Jaroslava skládati slova a věty. Do učení matka dětí nikdy nenutila, tresty jim nehrozila, popřávala jim volnosti a vedla je k učení vlídným povzbuzením, výkladem a napomenutím. Děti byly svědky, jak matka zvává k sobě dívky i lidi dospělé, jak s nimi rozmlouvá o potřebě učení, jak je povzbuzuje k čítání, měly tedy stále kolem sebe živé příklady snahy po vzdělávání čtením a rozhovorem v rodičích, v kamarádské Nanynce, mladém Konopovi a j., tak že potom učily se samy tomu, čemu se nemohly naučiti ve školách, které byly nedostačitelné a většinou německé. Soukromý učitel Pavlas[3]), který docházel k Němcovům v Praze, přestěhoval se také do Domažlic, kde vyučoval soukromě v rodinách[4]), účastnil se pořádání českých besed, divadel, o čemž psal referáty do pražských časopisů. Zda-li v Domažlicích vyučoval ještě u Němců, slečna si určitě nevzpomíná; určitě se však pamatuje, že matka hrála na ochotnickém divadle. Hrál se kus »P a š e r o v é«; všecky děti byly v divadle podívat se na matku, která hrála ve zvláštních šatech jasně červených, a sousedé dole v hledišti v přestávkách se podivovali a chválili, jak jí to sluší a jak pěkně hraje.

---

[2]) Osmnáctiletý Jaroslav žije v Mnichově takřka jen o chlebě, vzpomíná v dopise matce zlatých časů doma: »Teď rozměřuju bochánek půl hodiny, aby nedostala paní večeře větší díl než pan oběd, teď bych nepolykal ty mísy š k u b á n k ů tak kaltherzig! Přijďte, vy veselí dnové, kde já jsem v radosti žil, vraťte se, zlatí vy snové, kde jsem jen jed a pil. Opakovat. - Vy dolky s povidly, cukrem, kde vy se potulujete, vy mazané krajíce s máslem, vy už mě neoblažujete! Ach! Opakovat. - A kdyby i za Rejnem byly knedlíky odstraněny, a kdyby je nebesa kryly, knedlíky budou zas my. Opakovat.

[3]) V posledních letech 50tých byl zaměstnán v redakci Pražských Novin.

[4]) Soukromé vyučování bylo tehdy velmi rozšířeno nejen v Praze, nýbrž i po městech venkovských. Referát Pavlasův o divadle posílala Němcová Havlíčkovi do Pražských Novin sama s dopisem svým z Domažlic dne 13. února 1847.

Ve Všerubech, kam se Němcovi z Domažlic koncem r. 1847 přestěhovali, octli se mezi samými Němci, kteří byli málo družní, ale i s nimi Božena Němcová snažila se navázati důvěrnější styky, aby poznala jejich život. Krajina byla zde krásná a zdravá, Dora se tu pozdravovala a sílila. Chodívala s Jaroslavem za časného jitra procházet se v rose, často se koupali, večer pívali bavorské pivo. Slečna vzpomíná, jak o Božím Těle matka ji vystrojila za družičku do bílých krepových šatů, přepásaných červenou šerpou od ramene šikmo k boku, jak docela stejně byly vystrojeny i ostatní družičky, jichž byla dlouhá řada, což dodávalo zvláštního půvabu průvodu postupujícímu za krásného letního dne k oltářům podél jezírka u města se rozlévajícího. V létě chodívalo se na výlety, zvláště do Nové Kdyně, odkud bylo viděti Riesenberg na stranu k Stáněticům, kde z Domažlic bývali u myslivců Bendů. Za dlouhých zimních večerů zakoušely děti s matkou dost úzkosti a strachu, když otec, jsa ve službě velmi horlivý, častokráte za noci odcházel pátrat po podloudnicích, s nimiž se několikráte dost nebezpečně utkal. Někteří obchodníci, aby otce si naklonili, posílali matce na pěkné šaty nebo dětem drahých hraček, ale otec nikdy nepřipustil, aby cokoli z toho podrželi, všecko se musilo vrátit, nechť toho bylo dětem jakkoli líto.

O bouřích r. 1848 děti slýchaly z rozmluv rodičů, zvláště když matka se vrátila s cesty, kterou konala do Plzně a na níž se doslechla, že staroměstské mlýny v Praze hoří. Měla už doma úmysl podívati se do Prahy vojskem obležené, neboť si vzala s sebou selský kroj, aby v něm snáze do města se dostala. Protože nepouštěli branami, vsedla na loď, vydávajíc se za ženu, která má v Praze muže vojáka, o nějž se bojí, a tak se jí přece podařilo dostati se do Prahy.

Když Petr Fastr z Prahy uprchl a skrýval se ve svém rodišti Domažlicích, navštívil též přítele svého Josefa Němce ve Všerubech, kde chtěl nějakou dobu pobýti. Na domluvu Němcovu zdržel se tam jen do večera, což bylo velmi prozřetelné, neboť ještě téže noci přišli k Němcovům ptát se po Fastrovi, zda-li se tam neskrývá, vyslýchali po městečku, prohledali dům, kde Němcovi bydlili, slídili v okolí Všerub, ovšem nadarmo.

Téhož roku 1848 v létě Němcovi stěhovali se do Nymburka a na této cestě Němcová zastavila se opět v Praze, aby s Dorou zašla k dru Čejkovi na lékařskou poradu a ukázala dceři, jak Praha je zpustošena. Tehdy navštívila také Karla Havlíčka, při čemž Dora také byla a viděla ho poprvé a naposledy živého.

Pobyt v Nymburce byl dětem příjemný proto, že byly zase mezi Čechy. Dora a Jaroslav neuměli dosud nic německy, poněvadž se doma mluvilo jen česky a matka je učila jen česky čísti a psáti. To jim teď bylo dobré, neboť mohli v Nymburce na české škole pokračovati. Jaroslav chodil do první třídy, Hynek, Karel a Dora do druhé. Více »tříd« na škole Nymburské nebylo, jen »elementárka« pro začátečníky. I společenský život v Nymburce se dětem více líbil. Němcovi bydlili ve velkém hospodářském domě MUDra Jana Dlabače, s jehož dětmi se děti Němcovy spřátelily. Dora

zvláště s Katynkou, hoši s Gustavem, a protože s Dlabačovými byly známy rodiny Černých[5]), Havelkovic[6]), Kulichova a Červenkova, seznámily se i s dětmi z těchto rodin, zvláště ovšem s těmi, které chodily do školy. Škola byla v radnici, učebny tam byly velké, neboť dívky i chlapci učili se pohromadě. Učitel II. třídy Josef Hink byl velmi svědomitý a obratný; žáci i rodiče jejich naň dlouho vděčně vzpomínali. S Dorou chodila do školy nymburské Zdeňka Havelkova, později choť presidenta Čes. Akademie Josefa Hlávky, a ta psala jí r. 1850 z Rakovníka, že chodí tam do hlavní školy, kde má výborného učitele jako byl v Nymburce Hink. Slečna Dora Němcová měla příležitost, že mohla sama projeviti učiteli Hinkovi svoji vděčnost, když pobýval jsa na odpočinku u svého syna, rady krajského soudu v Jičíně. U Hinka učila se také hráti na klavír, docházejíc k němu do bytu.

V Nymburce Němcová z vlastní záliby, jakož i dětem pro radost chovala v domácnosti psa, slepice a kanárka. Při domě byl veliký dvůr, kde domácích také měli drůbež, a tam byl pro děti nový svět pozorování a zkušeností. Děti Němcovy měly každé svou slepici, již si měly opatrovati. Dora měla celou černou, kterou si ochočila tak, že za ní chodila do kuchyně, zobala jí z ruky nebo z kapsiček na zástěrce. Ostatní slepice chodily snášet do kukaní ve dřevníku, ale »černoch« Dořin oblíbil si útulek v kuchyni na polici ve zdi. Ale kohout domácích nebyl spokojen, že mu černá odbíhá, a pomstil se. Když Dora na dvoře »černoškovi« sypala a po peří ho hladila, podrážděný kohout náhle vzlítl jí na hlavu a kloval ji zuřivě do týlu, dokud na hrozný křik její nepřiběhla poděšená matka a kohouta nestrhla. V Nymburce děti koupaly se v Labi a chodívaly s rodiči na vycházky do okolních vesnic, do Chleb nebo až do Vesec. Na příhodu z Vesec, která prý dala matce námět k povídce »Divá Bára«, slečna se nepamatuje.

Po prázdninách r. 1849 matka odvezla Hynka do Prahy do školy a v zimě ostatní rodina stěhovala se na novou stanici do Liberce. Tam bydleli nejprve ve vnitřním městě ve starém domě ve druhém poschodí, kde však dlouho nezůstali. Vypukl tam na půdě oheň. Němcovi honem skládali věci, aby je vynosili, ale že bylo ve dne, hasiči a lidé oheň záhy uhasili, jenže stropy se promočily a po chodbách a schodech všady nateklo vody. Proto se odtud Němcovi odstěhovali do předměstí Christianstadtu do pěkného bytu jako villa; děti tu ošetřovaly v zahrádce květiny a doma chovaly kanárky[7]). V Liberci vyučoval děti soukromě literním předmětům na základě

[5]) Z rodiny Černých pocházel JUDr. Tomáš Černý, pozdější purkmistr pražský.

[6]) Havelka Matěj (* 1808), spisovatel v oboru práva, poslanec, přispíval též básněmi a články do časopisů zábavných a vychovatelských. Za pobytu Němcových v Nymburce byl tam magistrátním radou. Po přeměně zřízení soudního r. 1850 stal se asessorem sborového soudu v Rakovníce, od r. 1855 radou krajského soudu v Písku. Dcery jeho Zdeňka a zvláště Miloslava vynikly jako dramatické a koncertní pěvkyně.

[7]) Kanárky ty darovali Němcovi, když se před vánočními svátky stěhovali do Prahy, mladšímu úředníku finanční stráže Vilému Hüblovi, jenž je často navštěvoval a s dětmi dobře se bavíval, ač uměl málo česky. Psal dětem do Prahy německy, podávaje jim zprávu, jak se kanárkům vede, a žádal jich, aby mu do Liberce psaly. Matka nabádala

češtiny učitel, rodilý Čech, Dora docházela do soukromé pracovny učit se ručním pracím a potom hře na piano; vyučoval tu Proksch, bratr známého pražského učitele klavírní hry. Že děti všude mluvily jen česky, utkávaly se s německými dětmi hádkami a spory, které matka nestačila urovnávati. Ale děti přece němčinu trochu odposlouchaly a začaly čítati i německé knihy. S místními rodinami českými Němcovi známostí mnoho neměli, kromě s fin. komisařem Dusbabou a jeho paní. Z přespolních hostí navštívil je tu několikrát v létě prof. Petr Mužák a jednou prof. Jan Krejčí. V Liberci opět v domácnosti vypomáhala sestra otcova Anna z Bydžova.

Za jedenáctiletého pobytu v Praze od počátku r. 1851 do r. 1861, z nichž asi polovinu Božena Němcová prožila s dětmi sama[8]), nastaly doby starostí s vychováváním dětí, doby největší bídy, ale také nejplodnější tvorby literární. Za těchto 11 let vystřídali devět bytů a do desátého se Němcová vrátila z Litomyšle umřít.

První byt byl na Václavském náměstí nad »Zlatou husou«, v domě rytíře Geitlera. Tady zůstávali téměř půl třetího roku, od vánoc r. 1850 do května 1853, kdy Němcová s Dorou a Jaroslavem se odstěhovala do Balážovských Ďarmot za mužem a starší dva syny, Hynka a Karla, nechala v péči Franty Šumavského na školách v Praze. Ale ještě téhož roku v říjnu neočekávaně se s dětmi vrátila k umírajícímu Hynkovi a po jeho smrti, uživši asi na tři neděle pohostinství v bytě Anny Ullmanové, vdovy po ranhojiči, od listopadu najala si byt v ulici Žitnobranské, dost velký, za 120 zl. Odtud se r. 1854 přestěhovala do lacinějšího čtvrtého bytu v ulici Ječné čís. 516-II., kde pobyla jen do Havla téhož roku. V těchto dvou bytech jala se psáti Babičku, kterou dokončila v následujícím pátém bytě pod Emausy — od podzima 1854 do podzima 1855. Sem vrátil se na jaře r. 1855 muž z Uher, odtud vyjela koncem léta na poslední cestu na Slovensko, kde pobyla přes září a říjen. Zatím muž najal šestý byt ve Štěpánské ulici č. 647-II., v průchodě do Vodičkovy za dvorem pivovaru »u Štajgrů«, kde setrvali 2 léta, ač byt byl velmi vlhký a nezdravý. Když muž na podzim r. 1857 dostal službu v cukrovaru ve Zdicích, Němcová se přestěhovala s dětmi do sedmého bytu v ulici Řeznické č. 1360.-II., kde bydleli půltřetího roku, až do roztržky obou manželů r. 1860, kdy se Němcová odstěhovala s Dorou od muže — Jaroslav byl v Mnichově, Karel v Rájci — do bytu o jednom pokoji ve Štěpánské ulici č. 544.-II., »U archy Noemovy« psával na adresách svých dopisů Karel. Muž zůstával ve starém bytě nebo v Bydžově. Když se manželé jaksi taksi smířili, Němec najal devátý byt v ulici Baštecké, kde si žena od něho najala pokoj pro sebe, v němž by s ní mohl zůstávati též syn Jaroslav, jehož návrat z Mnichova očekávala. Tam se Jaroslav v únoru r. 1861 vrátil, ale dlouho tu nepobyl;

děti, aby si přátelských známostí vážily a dopisováním je udržovaly; dopis Hüblův uložila s dopisy synův, kde se zachoval.

[8]) Muž byl 4 léta v Uhrách, potom v přestávkách v Běláku, ve Zdicích, v Meierhöfen.

otec choval se k němu i matce tak příkře, že Jaroslav si vyhledal zvláštní byt s jakýmsi Angličanem, a Božena Němcová ujela v srpnu téhož roku do Chlumce, do Mlíkosrb a do Bydžova, odkud v polovině září odjela do Litomyšle k Augustovi. Tam si chtěla k sobě vzíti i Doru, ale nemoc a bída zmařily všecky plány její. Asi na počátku prosince r. 1861 převezl ji muž do Prahy do domu »U tří lip« na Příkopech, kde byla též administrace Národních Listů, v níž byl zaměstnán, a kde ve dvoře bydlela s Dorou. V tomto desátém bytě pražském po půldruhaměsíčním umírání dokonala svoji bědnou pouť vezdejší. Za čtyřiadvacet let manželství stěhovala se po světě třináctkrát, jak sama říkala, v Praze pobývala v 10 bytech, a nedočkala se ani dvaačtyřicíti let.

Byty pro nedostatek a rodinné okolnosti často měnili, ale služky pro paninu dobrosrdečnost přese všechnu bídu zůstávaly dlouho na místě. Za dobu 11letého pobytu pražského vystřídaly se jen 4, vlastně 3. Marie Votová, dcera krejčího z Nymburka, zamilovala si svou příští paní ve svém domově, když tam docházela k Němcovům vypůjčovat si knihy a bavit se s dětmi. Když se Božena Němcová přestěhovala s dětmi z Liberce do Prahy, hlásila se Marie, že by k ní ráda šla na zkušenou, aby se přiučila domácím prácem, slušnému chování a měla příležitost dále čtením se vzdělávati. Že byla vtipná a chápavá, brzy naučila se všemu tak, že sama vařívala a obstarávala domácnost za častých nemocí Boženy Němcové i jejích dětí, s nimiž byla i sama v Praze, když matka ode dne 24. dubna do 24. května r. 1851 odjela za mužem přes Brno po prvé na Slovensko do Míškovce. Po jejím návratě byla s celou rodinou na třínedělním výletě »na Horách« u Třebové. Božena Němcová píše o tom v dopise sestrám Rottovým dne 10. září 1851: »Děti se velmi dobře baví; chodí to po lese celý den, chytají pstruhy, Karel motýly, salamandři a ještěrky, Jarouš pase kozy hospodského a Dora přismrduje všem i také s nimi kuželky koulí. Ale skoro každý den jsou tak zabláceny, jako když se ze Šárky vracely. Marie nemá co dělat a tudy se má dobře a jen se směje celý den . . . Ty dva svátky bylo zde u lesní kapličky sta poutníků z celého okolí. Večer byla v sále hospody muzika a bylo tam nóbl i nenóbl a také tři pražské študenti a jedna slečinka se tam proháněli a jejich guvernantka — rozumíte, tak zde pokřtili moji chasu.«

Marie zůstala u Němců pět let, vyjma dva měsíce druhé cesty Němcové se všemi dětmi na Slovensko r. 1852 a kromě pěti měsíců r. 1853, kdy Němcová nechavši starší hochy na školách v Praze, vydala se s Dorou a Jaroslavem po třetí za mužem do Ďarmot, pomýšlejíc třeba tam setrvati.

Za těchto přestávek Marie bývala u rodičů v Nymburce, paní své odtamtud do Uher dopisovala a po návratě z Uher nastoupila opět na své místo. Když Karel začal se učiti zahradnictví, Marie seznámila se s jeho známým, zahradnickým pomocníkem Pilcem, jehož lásku dovedla si po léta udržeti, až konečně po válce italské stala se jeho manželkou. Žila s ním v bezdětném manželství ještě ke konci let sedmdesátých. Tehdy Pilc byl zahradníkem u statkáře Wagnera v Hlušicích u Bydžova, a tam ji navštívila

Dora s bratrem svým Jaroslavem, jenž byl tehdy profesorem v Oděse na Rusi. Pochytila mnoho za pobytu u Němců, všeho si všímala, obratně si vedla ve společnosti, hojně četla, takže o své bývalé paní v Bydžově veřejně přednášela.

Po ní měli Němcovi služku z Domažlic, Mariandl, které většinou říkali Marjánka. Byla s milým nešťastna a jsouc od r. 1855 ve službě u Němců měla r. 1856 holčičku Boženku, jíž Němcová byla za kmotru. Je to ona Mariandl, o níž Dora píše v dopise z Domažlic v červenci r. 1859. Od konce r. 1856 do května r. 1860, v bytech ve Štěpánské a Řeznické ulici, sloužila u Němcových Manka Langhamrová a občas její sestra Zuzanka – Zuza, rovněž z Domažlic. Otec jejich byl v Praze zaměstnán se Zuzou v některé továrně a matka s ostatními dětmi žila v Domažlicích, kde provozovali stávkářství a síťařství.

Služky byly rodině oddány a neodcházely přese všecku bídu a nedostatek, neboť byly pokládány za členy rodiny, a zvláště je udržovala upřímná srdečnost a družnost panina. Němcová v dopisech synům podává o služkách zprávy jako o jiných známých, vyřizuje synům jejich pozdravy a synové je opětují. Ba i manžel citům málo přístupný v jednom dopise z Meierhöfen po obvyklých pozdravech Menclovi a Šlenkrtce připisuje: »A pozdrav třeba také Manku, když ona mě také v každém Tvém psaní pozdravuje.«

Rovněž v každém téměř dopise jest vzpomínka na psa Vidáka, nerozlučného člena domácnosti, jenž byl miláčkem Dořiným, ale těšil se také příchylnosti synů. Jaroslav dokonce v návalu srdečnosti píše matce z Mnichova: »Vidákovi dej hubičku a Mance za mne vybouchej!« Němcovi měli v Nymburce psa »Ořecha«, v Praze u Geitlerů »Vindišgréce«, ale nejoblíbenější byl malý černý a bílý psík »Vidák«, jehož jméno zdánlivě české uzpůsobili teprve u Němců, neboť původní jméno bylo německé. Pocházel z domu u Metznerů na dolním konci Václavského náměstí, kde v letech padesátých kupčil němčící pan Metzner, s jehož paní Němcová byla dobře známá, takže s ní jednou byla na kupeckém bále. Děti Metznerovy daly malému štěnátku ze žertu německé jméno W i e d u, chtíce slovní tou hříčkou škádliti děti ze sousedství, když se jich tázaly: »Wie heisst der Hund?« Jméno to pozměněné na Vidák psíku zůstalo; nikdy mu neříkali »Vid«, jak se někde píše.

Naproti Metznerovům »u Zlaté husy« bydleli Šlenkrtovi, jichž jméno velmi často se vyskýtá v korespondenci Němcové. Šlenkrt byl čalouníkem a manželka jeho, horlivá čtenářka, vlastenka všímající si běhů veřejných, hovorná, dobrosrdečná, účinlivá, Boženu Němcovu takřka zbožňovala. Němcová »paní Šlenkrtku« rovněž si oblíbila, ráda s ní se bavívala a po léta měla úmysl, napsati povídku z pražského života »Žena z lidu«, v jejíž hlavní osobě měla býti zobrazena paní Šlenkrtka. Mužským protějškem paní Šlenkrtové v galerii dobrých přátel Bož. Němcové byl Josef Branislav Mencl, klempíř a kovolitec v Karlíně, rodák z Hořovic, muž v rozličných

oborech značně vzdělaný, zcestovalý a zkušený. Vynikl i ve veřejném životě českém jako spolupracovník Amerlingův v Budči a přispěvatel do jeho Průmyslového Posla v letech čtyřicátých. R. 1848 byl členem Národního výboru a účastníkem slovanského sjezdu, po r. 1848 členem obec. zastupitelstva karlínského. Byl důmyslný vynálezce a výrobce ozdobných lustrů, kamen, soch, atd., výrobky svými vynikl i na výstavách zahraničních. Byl milovníkem hudby, dějepisu a starožitností a přispíval i do časopisů články z těchto oborů. Němcovou opravdově ctil a rodinu podle možnosti podporoval, zvláště Jaroslava.

V prvních třech letech pobytu pražského 1851—1853 hojné byly styky Němcových s rodinou Rottovou, kam Němcová často docházela do společnosti obou sester Johanny a Sofie, jakož i prof. Mužáka, jenž od r. 1847 do rodiny docházel a za své návštěvy u Němců v Liberci zprostředkoval seznámení a přátelství Němcové s oběma sestrami. Známým sester Rottových byl též dr. Vilém Dušan Lambl, mladý lékař, o čtyři léta mladší než Němcová a o šest let starší Johanny Rottové. Ten r. 1851 vyléčil Němcovou z těžké choroby. Od té doby zůstal s ní v upřímném přátelství a méně docházel již k Rottovům, z čehož Johanna vinila Němcovou. To byla též jedna z příčin pozdější roztržky obou přítelkyň. Ale o tom ovšem nebylo řeči roku 1851, kdy Johanna se zasnoubila s prof. Mužákem, ani roku následujícího, kdy slavena svatba a mladým manželům narodila se dceruška Boženka. Té Němcová byla kmotrou a obětovně docházela ji ošetřovat za nemoci, která ji hned po narození zachvátila a jíž také podlehla.

Slečna Dora Němcová dobře se pamatuje na svatbu pozdější Karoliny Světlé s professorem Mužákem, neboť byla s matkou a bratry na svatební hostině a dosud ve vzpomínce živě vidí nevěstu v krásných bílých šatech zdobených myrtou. O hostině sedělo mnoho hostí u stolů do podkovy srovnaných, mezi nimiž kromě pražských hostí byli též příbuzní prof. Mužáka ze Světlé. Mládež zasedla ke stolu postrannímu, kde vedli slovo Jindřich, bratr nevěstin, a nejstarší syn Němcové, Hynek. Ti po hostině uspořádali výjev se živým obrazem.

Dr. Vilém Dušan Lambl, kdykoli byl v Praze, často k Němcové docházel, dopisoval si s ní[9]), staral se o Hynka za jeho smrtelné nemoci r. 1853, z cest přinášíval jí darem knihy, rytiny, umělecké drobnůstky. Slečna Dora chová z toho bronzové těžítko v podobě dámské ručky pěkně modelované a velký obraz Massaniela, jejž matka mívala pověšený nad psacím stolem.

K dětem Němcové měl se vlídně a přátelsky, nikoli však kamarádsky jako Václav Čeněk Bendl, jenž k Němcovům jal se docházeti zároveň s J. V. Fričem od r. 1854. Bendl byl dětem milým soudruhem, na jehož návštěvy se těšily, neboť byl samý žert a smích. Vydával tehdy v Jičíně r. 1854—1855 pod pseudonymem Fabian Čočka humoristický časopis »Rachejtle«, pročež ho Němcovi jmenovali krátce Čočkou. Schovávali

[9]) Zřejmo z poukazů v korrespondenci, ale v pozůstalosti podle výroku slečny Dory nebyl zachován žádný dopis Lamblův; snad je matka spálila, než odjela z Prahy do Litomyšle.

pro něj od oběda lívanečky, buchty, škubánky a když přišel, obyčejně s některým soudruhem literátem, Němcová navařila čaje a tu se vesele a hlučně besedovávalo, zvláště byla-li přítomna též výmluvná »madame Šlenkert« nebo zavítal-li dobrácký, hřmotný pan Mencl. S Dorinkou Bendl rád žertovával, chvále její kuchaření, sliboval, že si ji vezme za kuchařku, a když se mu pochlubila, jak už umí francouzsky, říkal, jeho kuchařka že by musila uměti rusky. Když Dorinka odvětila, ať jí tomu naučí, nabídl se jí za učitele a naučil ji začátkům ruštiny. Němcová sama také se rusky učila a všem dětem k tomu radila, vykládajíc, v Rusku že mohou vzdělaní Čechové vyzískati mnoho peněz, z čehož tam dosud těží jen Němci a Francouzi. Rady této užil po smrti její syn Jaroslav.

S J. V. Fričem chodíval k Němcovům v této době též medik Hanuš Jurenka, ale nebyl u dětí tak oblíben jako Bendl. Nedovedl vypravovati tak vtipně a žertovně, nýbrž jen horlivě a zaníceně řečníval, což děti méně zajímalo. Bendl napsal slečně Doře do památníku, než odejel do semináře v Budějovicích:

Považ, že svět bývá často zdáním oklamán,
že i zlato falešné se třpytí z daleka,
a že — ač bez vůně — přece hrd je tulipán,
frak a cylindr že nekolkuje člověka.

Nehleď nikdy na falešné světa mámení,
odhaluj vždy roušku, zda snad nezakrývá lest,
hleď na dobré jádro upřít přísné patření,
a tím dobrým jádrem jenom dobré srdce jest.

V Praze, dne 10. listopadu 1856. Václav Čeněk Bendl.

Ze spřátelených rodin, do nichž Němcová a její děti docházely, sluší jmenovati rodiny PhDra Ignáce Hanuše, MUDra Václava Staňka a MUDra Jana Špota.

U Hanušů, kde bylo pět děvčat, Eminka, Dora, Klementka, Viluška a Milča (Ludmila), bývala Němcová i její Dora jako doma; bylať paní Hanušová, rozená šlechtična Nádherná, paní velmi moudrá a šlechetná, vzorná matka a hospodyně. Tam Dora Němcová mnoho získala pro své vzdělání a okřála v družné dívčí společnosti. S děvčaty Hanušovými chodila do tělocvičných hodin učitele Malypetra (v soukromém jeho ústavě v »Budči« v Panské ulici), s nimi pracovávala ženské ruční práce, vyměňovávala si knihy ke čtení atd. Eminku Hanušovu si dětsky zamiloval bratr její Karel, čemuž Němcová byla povděčna, soudíc správně, že takový ideál dospívajícího mladíka může uvarovati v cizině mnohého scestí. Proto v dopisech Karlovi do Zaháně a Postupimě podává mu stále pozdravy a zprávy o Emince, povzbuzujíc tím jeho náklonnost. Karel pozdravoval navzájem »růžičku z lipové ulice« a poslal jí darem »Dresdner Rose« (skládací papírovou růži s pohledy na Drážďany). Známost z mládí však nepokračovala.

Eminka se později na radu otcovu nešťastně provdala za lékárníka Řehoře na Starém městě a záhy zemřela.

Dr. Hanuš byl by býval rád, aby dcery jeho vzdělávaly se také ve vědách a filosoficky, ale náklonnost a zájem o to měla jen dcera Dora, jíž otec proto zvláště byl nakloněn. Němcová požádala Hanuše, aby vyučoval psychologii a paedagogice též její Doru, když se připravovala na učitelství. Hanuš rád svolil, ale chladný způsob vyučování a přísné jeho požadavky odpudily Doru Němcovou od studia theoretického, pro něž neměla takového smyslu jako matka. Řečem a věcem praktickým učila se ráda a snadno. V soukromém českém ústavě pro vzdělání dívek slečny Eleonory Jonákové, jejž tato převzala po Bohuslavě Rajské, prospívala Dora tak, »že mezi výtečné děvy připsána být může«, kterýmžto závěrem vyznívají její vysvědčení.

Rovněž jazyku francouzskému naučila se dobře v soukromém ústavě slečen Clottových, rodilých Francouzek, takže roku 1860 vykonala na universitě zkoušku z francouzštiny.

Na šití bílého prádla chodívala občas k pí Lottince Staňkové, choti dra Václava Staňka, a naučivši se šití šatů v dámském krejčovském závodě Krchově na Václavském náměstí, pomáhala šíti paní Hanušové a Špotové, majíc po matce vkus pro ladný ústroj. Rovněž v kuchařství dobře se vyznala jako její matka a babička. Následkem své nemoci a útrapného živobytí bývala, jak matka píše, doma občas nevrlá a umíněná, ale majíc vhodné zaměstnání nebo společnost — zase milá a družná. S bratry upřímně se milovala, zvláště s Jaroslavem, jenž ve svých dopisech vroucně Dory vzpomíná.

Když r. 1860 v Mnichově studoval na malířské akademii, strádaje ve hrozné bídě hmotné a věda, že matka podobně doma trpí, poznal názorně, že u nás z literatury a příspěvků mecenášů nelze udržeti talenty ani při nejskromnějším živobytí. Pozbyv víry i naděje, že by se jim v Čechách někdy lépe vedlo, píše matce vážně a důtklivě, ať sežene naposledy kde možno aspoň tolik, aby to jí, Doře a jemu stačilo na cestu do Ameriky. Tam umělecká práce kreslířská, rytecká nebo fotografická prý tak se platí, že by z výdělku sebe i matku se sestrou nejen snadno uživil, nýbrž i naskládal si tolik, že by se potom bezstarostně oddati mohl umění malířskému.

O životě v Americe informoval Jaroslava Vojta Náprstek, vrátiv se odtamtud po několikaletém pobytu r. 1858. Když potom v domě »u Halánků« počal pořádati své sbírky národopisné a umělecko-průmyslové, docházel tam Jaroslav zprvu s matkou, potom sám, a získal mnoho z bohatých zkušeností Náprstkových. K častým návštěvám »u Halánků« vábilo jej však ještě mocnější kouzlo. Náprstkovi v pořádání sbírek byla vydatnou pomocnicí sličná a intelligentní Baruška Křížková, mladší sestra Josefy Křížkové, pozdější choti Náprstkovy. Baruška stala se Jaroslavovým ideálem; psal o ní verše a dotazoval se po ní v dopisech matce i sestře, žádaje, aby mu o ní psaly. Tato ideální láska byla Jaroslavovi v Mnichově oporou

Zámek ve Chvalkovicích. Perokresba Viléma Hocha.
Z rodinných památek Bož. Němcové.

a útěchou ve chvílích nejsmutnějších a ideálem zůstala. Baruška stala se manželkou známého publicisty a nakladatele Františka Šimáčka a působila s ním blahodárně v českém životě veřejném.

Božena Němcová prostonala takřka polovinu svého života, i děti její neustále churavěly. Není tedy divu, že měla četné známosti s vynikajícími lékaři, Čejkou, Staňkem, Dlabačem, Lamblem, Hamrníkem, Podlipským, Špotem.

Dr. J a n Š p o t (1813—1888) zřídil v Amerlingově Budči r. 1843 ústav pro přírodní léčení a po dvou letech vlastní ústav na Senovážném náměstí. Do tohoto ústavu chodívala Dora Němcová užívat dobrodiní lázní, zejména písečných, které dr. Špot první v Čechách zavedl. Za patrovým domem byly ve dvoře a zahradě zřízeny primitivní ohrady s vanami a sprchami. V létě ve vyhřátém písku vykopaly se mělké jámy, do kterých léčenci ulehli a byli teplým pískem zasypáni až po obličej, jenž byl chráněn proti slunci slunečníkem. Tam zůstali určenou dobu, až se zapotili, načež pod studenou sprchou se opláchli. Božena Němcová byla s drem Špotem známa již z prvního pobytu pražského; poslala mu ze Všerub r. 1847 příspěvky léčení prostonárodního na Domažlicku, byla dobře známa s jeho paní a chodívala na návštěvu do jejich rodiny. Špotovi měli mnoho dětí; Jaroslav míval tam obědy, Dora dělala paní některé ruční práce a paní Špotová byla Doře kmotrou o biřmování, ale styky rodinné nebyly tak důvěrné jako s Hanušovými.

K biřmování Němcová vypravila Doru jako kdysi ve Všerubech na Boží Tělo jen proto, aby jí poskytla změnu ve všedním životě, vzpomínku na skvělé, malebné shromáždění kněží v zástupu dívek svátečně ustrojených. Doru opravdu velmi zaujal imponující zjev kardinála knížete Schwarzenberga v průvodu kanovníkův a kněží ve slavnostním okolí chrámu svatovítského.

Jinak, než za slavnostních příležitostí, Božena Němcová do kostela nechodívala a dětí k úkonům církevním nenutila, neboť, ač hluboce byla zbožná, či právě proto, neuznávala církevního obřadnictví. Hanuš píše o ní v dopise Helceletovi r. 1851: »Klácel výborně na ni působil a nepotřebí u ní více vymetati pověr; Klácel všecky pavučiny duše již odstranil a ona je s Pánem Bohem tak dobře známa jako Ty a já!«

Kromě Klácela a jeho spisů byly to hlavně spisy Havlíčkovy, zejména Epištoly Kutnohorské, které se v rodině Němcové čítaly. Slečna Dora pamatuje, že k nim přišla kdysi v prvních letech padesátých, v době, kdy matka nebyla doma, policejní návštěva pátrat po Havlíčkově »Slovanu« s Kutnohorskými epištolami. Obratná Marie (služka) dovedla výmluvami pozdržeti policejní úředníky, vběhla do pokoje a znajíc dobře knihy policií pronásledované, sebrala je a ukryla za dvířka v komíně, takže hlídka potom nic nenašla. Z toho matka, když se vrátila, velmi se těšila a Marii za to chválila.

O skonu a pohřbu Havlíčkově slečna pamatuje: »Když Havlíček umíral, šla matka s ním se rozloučit a vzala mě s sebou. Nebyly jsme však vpu-

štěny, že prý není při vědomí a že by se mu návštěvami přitížilo. Na chodbě i před domem stáli známí, kteří si vypravovali, že nechtí k němu nikoho vpouštěti proto, že stále se hlásí kněží, chtějící Havlíčka zaopatřiti. Proto prý švakr jeho Jaroš odbývá všecky, aby k němu nemohli kněží, kteří by mu nejvíce přitížili. Když potom Havlíček zemřel, matka opatřila ze Společenské zahrady vavřín a trnité pruty na věnce, a šly jsme opět spolu k Havlíčkovi, jenž ležel již v rakvi. Matka v slzách vložila mu do rukou větévku passiflory, na hlavu dala trnovou korunu, kolem čela ovinula věnec vavřínový a na víko rakve položila větší vavřínový věnec propletený trním. O pohřbu, když průvod se řadil, obrátil se otec k zástupu a zvolal: »Všichni smekněte!« To mu potom bylo při policejním vyšetřování vytýkáno jako přitěžující okolnost. Úlomek trnové koruny Havlíčkovy chovám dosud mezi památkami po matce, uloženými v obálkách vlastní její rukou nadepsaných.«[10])

S poslední cesty Němcové na Slovensko r. 1855 dochovalo se 6 lístků, napsaných jí na památku od přátel a známých na rozloučenou.[11])

Dne 4. a 5. října 1855 byla v Brezně rozloučit se s evang. farářem Janem Chalúpkou[12]) a jeho paní. Ti napsali jí:

Nejkrásnější nade všecky ctnosti
ctnost, jenž vlastní ctnosti ukrývá.
To hle obraz Vaší spanilosti,
Ježto v srdci Vašem spočívá.

Na památku napsal
Jan Chalúpka,
Administrator Superintendence předdunajské.

V Brezně, dne 5. Octobra 1855.

---

[10]) Památky ty jsou: Z Havlíčkovy koruny — otcovy šediny — z otcova hrobu — památka na nezapomenutelnou přítelkyni Bohuslavu Čelakovskou, kterou jsem si vzala, když jsem ji do rakve strojila — růženec otcův a škapulíř jeho s obrázky St. Johann Taufer, Sta Barbara — památky po Hynkovi a kresby Jaroslavovy, z nichž zajímavý je obrázek vodovými barvami malovaný s podpisem: Bacúch (Kislá voda i kúpel na Slovensku ve zvolenské stolici). Kreslil Němec Jaroslav r. 1857. Poněvadž Jaroslav byl na Slovensku s matkou jen r. 1852 a 1853, jsa tehdy 12letý a 13letý, zdá se, že maloval obrázek podle náčrtku dra Zechentnera nebo matčina. Také pérokresba soudruha a přítele jejího mládí Viléma Hocha, zobrazující zámeček chvalkovický v dřívější jeho podobě, náleží ke vzácným těmto památkám, Bož. Němcovou pečlivě uchovávaným a opatrovaným. — O své účasti na pohřbu Havlíčkově i o svých dřívějších stycích s Havlíčkem vůbec (též o svém zatčení a uvěznění ve stoliční temnici v Lipt. sv. Mikuláši v Uhrách r. 1854) i Josef Němec napsal zajímavé paměti, které uveřejnil o názvu Upomínky starého vlastence ve Skrejšovského Světozoru 1870, str. 207 a 213.

[11]) Němcová, jak lze zjistiti z jejích dopisů, byla na Slovensku čtyřikráte: po prvé r. 1851 za mužem, do Miškovce bez dětí od 24. dubna do 16. května, pobyt třínedělní; po druhé se všemi dětmi do Ďarmot s výletem na Zvoleňsko, celkem od 9. srpna do

Bries, 4/oct. 1855.

Wenn Sie die Zahl Ihrer Freundinen durchsehen, erinnern Sie sich auch meiner.

Louise Chalupka,
geb. Lovich.

Dne 16. října t. r. napsal jí do památníku proslulý skladatel hymny »Hej, Slované« Samo Tomašík:

Vzácný ovšem citu nevinnému
jest i háj ten, řeka, chalupa,
kterou praděd nechal vnuku svému.
Ale meze vlasti nerozborné,
jichž se bojí tknouti potupa,
jsou jen mravy, řeč a mysli svorné.

Kolár v Slávy dceři.

napsal na památku v Chyžném,
dne 16. Oct. 1855

Samuel Tomašík,
evang. farář Gemerský
Consenior.

V Báňské Bystřici Bož. Němcová pobyla nejdéle v rodině stoličního úředníka na odpočinku, Michala Rarusa, s nímž seznámila se již za druhého pobytu na Slovensku r. 1852. Zápis jeho jest:

Prüfet Alles und das Gute behaltet.

Michael Rarus,
emer. k. k. Vorstand des
Zohler Comitats.

Neusohl 21/10 1855.

Přítelkyně Němcové z té doby, Josefa Szablaková, které posílala ještě r. 1857 z Čech semena a sazeničky rostlin, zapsala se jí německým veršovaným Abschiedem, podepsaným:

Deine Dich innigstliebende Freundin
Neusohl, 21./10 1855. Gosephine Szablák.

9. října 1852, tedy 2 měsíce; třetí cesta opět do Ďarmot jako na stálý pobyt s Dorou a Jaroslavem, od 9. května do 17. října 1853, 5 měsíců; poslední cestu vykonala sama za studiem a na zotavenou r. 1855, od konce srpna téměř do konce října, tedy bez mála 2 měsíce.

[12]) Jan Chalúpka (1791—1871), kazatel evang. církve Březňanské, sepsal mimo jiné několik lidových her divadelních rázu humoristického a satyrického; mladší bratr jeho Samo Chalúpka, farář na Horní Lehotě, nedaleko Března, proslulý básník písní a ballad, sběratel lidových písní, pohádek, pověstí a starožitností, stýkal se s Němcovou více než bratr Jan, ale v matčině pozůstalosti nemá slečna Dora od něho ničeho.

Konečně z té doby je zápis (bez data) Martina Čulena, Slováka, katol. kněze arcibiskupství ostřihomského, jenž tehdy vyučoval mathematice a fysice na c. k. katol. gymnasiu v Báňské Bystřici. Zapsal se verši patrně vlastními, neboť psával příležité skladby veršované (Císař na Pováží a j.):

Čisté svědomí a oheň lásky k národu
převýší všecky nepříjemnosti.
 Sprovázej Tě požehnání Tatry,
Milá naše i Vltavy Rekyně,
 Pozdrav od nás Vyšehradské Bratry,
Pověz Jim, že láska k Nim v nás nehyne.

Martin Čulen.

Na tuto poslední cestu na Slovensko vydala se po vydání »Babičky« roku 1855, když muž propuštěn byv ze služby, vrátil se z Uher bez peněz čekat na ukončení procesu. Na cestu měla jen příspěvek od Hanuše hraběte Krakovského z Kolovrat, neboť ze 151 zl. honoráře za »Babičku« nic jí nezbylo[13]), a nedostala ani očekávanou podporu od Šembery a jeho vídeňských přátel. Proto psala ze Slovenska, že neví, jak se domů dostane, nemajíc na zpáteční cestu.

Nejpříjemnější a nejradostnější výprava její po Slovensku byla r. 1852, kdy s celou rodinou bezstarostně se mohla oddávati požitkům z poznávání nových zajímavých míst, osob a krásných krajů. Muž byl tehdy vrchním fin. komisařem v Balážovských Ďarmotech, konal inspekce ve stolicích honťanské a zvolenské a mohl se tam vypraviti s celou rodinou. První část cesty konali v povozech domácího pána z Ďarmot, lékaře, jenž se s nimi též vydal na cestu do hor. Zastavovali se ve větších městech, kde Němec úřadoval, seznamovali se tak pohodlně a příjemně se slovenskými vlastenci, zejména kněžími a učiteli evangelickými i katolickými. Tehdy na evangelickém lyceu ve Šťávnici a na katolickém c. k. gymnasiu v Báňské Bystřici byli učiteli většinou Slováci, Moravané i Češi; rovněž v úřednictvu bylo dosti Čechů, vedle nestranných Němců a malého zlomku Maďarů.

Němcová svým literárním jménem a kouzlem své osobnosti získávala přátel a příznivců na všech místech. Slečna Dora vzpomíná, jak na této cestě po stráních a travnatých dolech s matkou a bratry sbírali květiny, připomínajíce si botanické výlety konávané po okolí pražském se starým »panem professorem« Opitzem; jak se polekali, když za večeře spatřili v lese vlka nedaleko cesty; vzpomíná dále na návštěvu dolů na stříbrnou rudu ve Šťávnici a železářských hutí za Březnem, kde jim byl průvodcem

[13]) Účet Jaroslava Pospíšila za České báchorky a Babičku chová také sl. Theodora Němcová. Podle něho vybírala honorář za Babičku po 10—20 zl. od února do července 1855.

dr. Zechentner[14]), mladý báňský lékař; zvláště však vzpomíná na lázně ve Sliači, kde se dětem nejvíce líbilo.

V Báňské Bystřici, kde nejdéle se zdrželi a odkud konali vycházky do okolí, pamatuje se slečna na ředitele gymnasia Jakuba Dragoniho, jenž dbaje úzkostlivě vnějších způsobů a správnosti řeči, zdál se býti strojeným, ale vlídně a ochotně nabízel své služby a byl s Němcovými na vycházce společně s učitelem gymnasijním knězem Jiřím Slottou. Ten hřmotné jsa postavy, méně dbal vnějšku, hlučně hovořil a rád se smál. »Zvláště pamatuji, jak se smála celá společnost s ním, když jsem ho kdysi, nemohouc vzpomenout jeho jména, oslovovala »pane Ostudo!« dodává slečna.

Tuto cestu B. Němcová hodlala popsati, ale napsala jen počátek, vypisující výpravu z Ďarmot až do Šťávnice[15]). V dopisech pozůstalých u slč. Theodory našel jsem koncept pokračování, napsaný na lístek hned po návštěvě dolů šťávnických. Je bez začátku a konce, ale zajímavý jako ukázka tvoření Němcové.

Přepisuji z konceptu beze všech oprav, jak psáno: »Vždy jsem vídávala horníka v slušnem černem oděvu a tu nyni vidím ze štol vycházet hnědé, žluté postavy v chatrném plateném oděvu, těžké nářadí v ruce. Takový havíř musí pracovat deňně 8 hodin a vydělá si měsíčně 8 f, když trefí na bohaté žíly i 10 f. Ale co je to pro rodinu při drahém živobytí, zvlášť když musí všecko na dluh brát a měsíčně splácet a všude se percenta připočítaji. Vyjdouce ze štoly viděli jsme, že chlapci věci naše mezi sebou drží jako svátost, netroufajíce si ani na ně sáhnout. Jeden z nich držel zhůru můj klobouk na hůlce a velmi zvědavě prohlížel si to pletení a květiny. Zaplatili jsme jím a šli ještě k druhé štole se podívat kde se ruda ze štoly po šínách vyváží na malých vozýkách, jimž »psi« (Hunde) říkají; na tom samém místě je i pracovna kde se ruda tluče na prášek. Před vchodem stál houfec výrostků, kteří poznajíce v nás cizince nabízeji nám všeliké kameny na prodej. »Nach sa pači velkomožnemu panovi to lacno striebro« nabízeli chlapci doktor-urovi, ale nepřišli mu vhod. Vida jejich lest zatahal jednoho za ucho a dal jím něco peněz. Odtud šli jsme k obědu; při plných mísách a pohárech pohodlně se moralisuje a hezky se mluví o bídě a nouzi když člověk sit a v měké lenošce. Tak se to dělo i tu, jeden chválil ten nuzný lid, že při vší bídě je spokojený, mravný a poctivý, druhý . . .«

V každém bytě Němcová starala se o to, aby měla jeden pokoj pro sebe, v němž by mohla nerušeně pracovati, aspoň večer a v noci, v kteréžto době

---

[14]) Dr. Zechentner, báňský lékař v Brezně nad Hronem, společník a přítel B. Němcové za jejích návštěv na Zvoleňsku r. 1852 a 1855, poslal jí darem pěknou kresbu kroje Handelčanů, kterou mívala nad svým knihovníkem, a obrázek fary v Balogu. Onen obrázek slečna dosud chová; o druhém neví, kam se poděl.

[15]) O názvu Z Uher (Zlomek nedokončeného cestopisu »Z Ďarmot do Sliače a zpět«, psaného roku 1852) otištěno v Sebraných spisech Boženy Němcové (J. Laichter v Praze 1911), svazek X., str. 1.—33.

nejraději literárně tvořila. Ve dne prováděla korektury, psávala dopisy, dohlížela na domácnost a konávala návštěvy.

Vycházívala v úboru prostém, ale vkusném, od smrti Hynkovy většinou černé barvy; na šatech mívala široký límec nebo mantilu. Na podobizně podle kresby Myslivečkovy z r. 1850 je mantila sametová, vroubená atlasovými gofrirovanými volánky, na daguerotypu s dětmi z r. 1852[16]) má šaty modré s límcem, třásněmi zdobeným. Po smrti Hynkově chodívala v černé mantile dlouhých cípů nebo ve špenzru takovétéž barvy s přehozenou šálou. Bez šály je tak na fotografii z r. 1859, kde je zobrazena stojící. Tam lze viděti i hedvábné černé, bíle tečkované šaty, které dlouho nosila, a límeček šmizetky krajkové, převázaný černou sametkou. Jindy mívala límeček se žabotem. Na hlavě nosívala klobouk kukaňovitý, v letě slaměný, v zimě sametový nebo plstěný, zdobený květinami nebo péry. Jak je zobrazena na Farského litografii, zhotovené podle fotografie, se šálou spuštěnou od temene po obou stranách krku, tak se nikdy nestrojila. Šálu tuto dala Dora matce k jmeninám a matka si ji jen k fotografování tak upravila, nosíc ji jindy, jak se tehdy vůbec šály nosívaly, lehce přes ramena položenou a do loktů volně spuštěnou. Takovou šálu tibetovou, pestrou, dostala darem od své sestry Máry Michenetové.

Za nepohody a v zimě vycházívala v soukenném plášti se širokými sametovými lemy a takovýmtéž límcem. Pláště bývaly tehdy kratší než nyní, sahajíce jen do polou sukně, ale za to značně široké, dolů rozneslé, se širokými odstávajícími rukávy. Vycházejíc, mívala v rukou malou kabelku, slunečník nebo deštník.

Pokoj měla ve všech svých bytech v poslední době uspořádán asi takto (podle toho, jak bylo v bytě v ulici Řeznické v Praze): V levém koutě od vchodu byla kamna, dále od nich při levé zdi jednoduchá pohovka s vyvýšeným podhlavím bez opěradel a polštářů, potažená zeleným, mačkaným plyšem. Před ní stál stůl s okrouhlou deskou, po níž ve třech soustředných řadách byly v kruhových polích nalepeny obrázky krajin, figurální, alegorické (největší byl v kruhu prostředním), vše pod průhledným povlakem lakovým v jedné rovině. Zvláštní tuto ozdobu stolu provedl Josef Němec z naskládaných obrázků vlastní prací nevěstě své za dar svatební. Za stolem byly 2 vycpávané židle (zbylé z původních 4), potažené podobnou látkou jako pohovka, což obojí bylo zbytkem svatební výbavy nevěstiny. K ní náleželo i piano, které zůstalo od r. 1853 u Šumavských náhradou za nedoplatek na syny Hynka a Karla.

U stolu k svatbě jí darovaného Božena Němcová psávala ještě v prvních letech padesátých. Za doby, kdy psala »Babičku«, navštěvovala častěji paní Čermákovou[17]), a té za řeči se zmínila, kterak je z práce vytrhována

[16]) Na tuto podobiznu skládaly si děti od Nového roku a poslaly ji otci do Uher k jmeninám. Dora má na sobě šaty červeně a bíle pruhované s velikými bílými tečkami, které jí matka přivezla darem od Zdeňky Šemberové z Vídně.

[17]) Pí. Josefa Čermáková, rozená Veselá z Molitorova, vdova po vynikajícím lékaři pražském, záhy ovdověvši věnovala se výchově čtyř synů a dcery Marie. Josef a Jan

tím, že se jí stůl často zvahuje (byl o jedné noze, dole se rozkračující). Šlechetná tato její příznivkyně poslala jí darem vkusný černý stolek obdélný o čtyřech nohách a dvě černé židle k němu. Potom psávala jen u tohoto stolku, který byl postaven v čele pokoje proti dveřím. Na něm stávalo sádrové poprsí Göthovo (dar Purkyňův), bronzové těžítko (dar Lamblův) a některé drobnosti. Nad stolem na zdi byla rytina George Sandové (dar Čejkův) a nad ní veliký obraz krásné hlavy Massaniella s frygickou čapkou.

Vedle stolu byly dvě poličky na knihy; menší příruční o třech přihrádkách, jejichž prkénka byla spojena šňůrami, na kterých byla pověšena, a větší, zcela obyčejná o kolika přihrádkách, postavená na zemi. Na příruční poličce nahoře postaven byl Zechentnerův náčrtek kroje dřevorubců slovenských a jako protějšek jeho po druhé straně stolu visel na stěně obrázek na plátně bez rámce: krajina z okolí Domažlic od Šnábla. Na malém knihovníku stávaly též některé drobnosti a jen málo knih v pěkných vazbách, velký knihovník byl naplněn knihami většinou nevázanými. Naproti pohovce při pravé stěně postavena byla postel. Pokoj byl jen vybílen, bez záclon, ale okrášlen květinami, které byly hustě v oknech, v koši květinovém a ve visutých košíčkách, amplích, jak se tehdy říkalo. Květiny, jež neobyčejně milovala a s láskou ošetřovala, byly hlavní ozdobou skromného jinak bytu. Pěstovávala kollokasie, lobelky, resedu, volkamerie, aukubu, evonymus, fuchsie, verbeny, vanilku, gloxynie a j. Ve visutých košíčkách podařilo se jí nejednou vypěstovati i orchideje pěkně kvetoucí.

Tak také měla Bož. Němcová zařízený byt naposledy v ulici Baštecké, r. 1861, kamž se k ní na počátku února t. r. z Mnichova vrátil bídou zmořený, po Hynkovi nejmilejší syn její Jaroslav, jemuž nemohla opatřiti tolik, aby tamější malířskou akademii aspoň z části vybyl.

Když se za nastávajícího jara trochu zotavil, opatřil si pro živobytí místo u fotografa Wintra na Příkopech, ale po práci vyhledával a udržoval styky se žáky malířské akademie pražské. To nerad viděl otec, jenž stále vyčítal ženě i synovi, že svými nesmyslnými plány zhoršují bídu rodiny, a zakazoval Jaroslavovi schůzky s akademiky. Když pak dospělý, samostatně se živící syn nedbal zákazu a přišel kdysi večer později domů, nemohl se dobouřiti. Otec uschoval klíče, domácím zakázal otevříti dům a doma lál ženě i synovi. Tu matka rozhořčena tímto jednáním a nechtějíc déle snášeti mužových urážek, otevřela okno, vyskočila ven k synovi a prochodili spolu do rána po ulicích.

Následek toho byl, že Jaroslav se vystěhoval, vyjednav si byt u které-

---

následovali otce na dráze lékařské a stali se proslavenými pěstiteli vědy lékařské, Jan jako fysiolog nabyl jména evropského. Jaroslav je slavný malíř český, Karel byl knihkupcem ve Vídni; dcera Marie provdala se r. 1861 za knížete Jiřího Czartorijského, pozdějšího vynikajícího politika a poslance haličského. Když pí. Čermáková bydlívala v Praze, posílala Němcové pravidelný měsíční příspěvek, s účastí sledovala její práce literární, i jinak ji podporovala. Dora měla od slečny Čermákové nejkrásnější svůj klobouk s dlouhými péry.

hosi Angličana, a také matka chystala se opustiti muže a Prahu. Měla již smlouvu s nakladatelem Antonínem Augustou v Litomyšli, že vydá sebrané její spisy, proto odhodlala se přesídliti k němu a vzíti si za čas Doru k sobě. Jsouc již nemocna útrapami předešlého roku a nevědouc, kdy a jak se vrátí, vybrala ze své korrespondence mnoho dopisů a spálila je.[18]) Ostatní své věci složila a dala v opatrování Doře, s níž a s Jaroslavem se rozloučila, a na počátku srpna ujela z Prahy, nejprve do Chlumce n. C. k sládku Josefu Daňkovi a potom do Mlíkosrb k faráři Šafránkovi. Z obou těch míst psala Doře a vybízejíc ji, aby přijela s Jaroslavem do Bydžova, určila jí, kterak má opatřiti její věci a zapraviti platy z peněz darovaných jí od Daňka.

V Novém Bydžově o studentské merendě dne 26. a 27. srpna t. r. sešla se s Dorou a Jaroslavem, jenž přijel s pražskými studenty, mezi nimiž byl i Josef Barák, a ti poctili Němcovou zastaveníčkem v domě, kde bydlela, a večer v sále, kde se konala merenda. Po slavnosti Dora a Jaroslav odjeli, Němcová však ostala v domě synovce mužova Josefa Němce, řezníka a hostinského, obývajíc tam pokojík ve vikýři. Doufala, že bude tu moci několik neděl nerušeně pracovati o nové povídce »Cesta z pouti«, kterou chystala pro první díl Sebraných spisů. Dlouho však klidu neužívala; přijel za ní muž, chtěje se s ní smířiti a přemluviti ji, aby se vrátila do Prahy. Ona však jsouc již pevně odhodlána žíti samostatně, nesvolila k návratu a někdy v polovině září odjela do Litomyšle, odkud psala dne 2. října Jaroslavovi o svých plánech s Dorou a oznamovala mu, že napíše mužovi odpověď na jeho psaní do Litomyšle ze dne 29. září.

V listopadu a začátkem prosince trval její zápas o kus chleba s Augustou, jenž chtěl, aby mu vykonávala mechanické práce korrektorské, zároveň však neustával doléhati, aby dopsala slibované práce původní. Ona však nebyla již s to, aby pracovala jako dříve, a mořena zimou, hladem a opuštěností, trpěla hrozně, podléhajíc neúprosné nemoci.

Z doby té zachovány jsou lístky, v nichž Augusta Němcové vyhrožuje, nedodá-li do určité lhůty rukopisu, že ji nebude platiti na stravu a otop.

Když Němcovům v Praze dostalo se zpráv, jak matka nebezpečně schází, manžel odejel do Litomyšle a převezl ji do Prahy, do bytu »u tří líp«, do něhož se po odjezdě ženině s Dorou přestěhoval. Tam přijal i Jaroslava, s nímž se zase usmířil, a tam docházel ob čas též Karel, zaměstnaný toho času v zahradě Klamovce za Smíchovem[19]).

Byt, jejž Němec pro rodinu vyhledal, byl bídný; kuchyňka byla upravena na konci dlouhé chodby, v levo byl větší pokoj, ale temný a nevlídný, v pravo pokojík světlejší, ale velmi malý.

[18]) Nikoli tedy až před smrtí, jak se obyčejně udává.

[19]) Karel nepřešel na Klamovku z Rájce na Moravě, jak píše Tille, nýbrž byl mezi tím pomocníkem zahradnickým v parku knížete Lobkovice v Eisenberku u Jirkova pod Krušnými horami od září 1860 do ledna 1861. Z dopisů Karlových, psaných z Eisenberka, bude lze správněji seřaditi některé necelé nebo nedatované dopisy B. Němcové z té doby, již otištěné, ale mylně zařazené.

Shledání dětí s matkou bylo velmi bolestné. Přepadlou, vyhublou, sestárlou a prošedivělou přenesli ji na lože do většího pokoje a rozlítostněním nevěděli, jak ji potěšiti, neboť v slzách všichni tonuli. Jen ona je těšila, že se mezi nimi brzy zotaví.

Povolaný lékař dr. Podlipský poznal patrně vážný stav nemocné, ale povolal si na poradu ještě dra Hamerníka, jenž prohlásil otci, že veškera lékařská pomoc je již marna. Posluhovačka Réza, od které matka nechtěla se nechat ošetřovat, byla propuštěna a poněvadž Dora matku krvotokem trpící sama obsluhovat nemohla, zjednána byla zkušená ošetřovatelka nemocných, stará Švajcrová.

Když se po Praze roznesla zpráva o nemoci Němcové, přicházeli ji navštívit někteří přátele, z nichž slečna Dora vzpomíná na Erbena, Hanuše a Štulce. Z dam pražských přišla jen paní Hanušová a Markytka, sestra Šumavského. Paní Riegrová postarala se s kruhem známých, aby jí v nemoci ulehčila, což jí oznámila tímto dopisem (bez data):

Milá paní Němcová!

Hleděla jsem státi se Vám užitečnou a protož jsem sbírala co jsem mohla a posílám Vám přiložených 40 f r. č., abyste tím svůj Litomyšlský dluh zapravila. Paní Fingerhutová dala mi pro Vás 20 f, což velmi ušlechtilý skutek, otec přispěl 10 zl., paní Braunerová a Mužáková po 5 f. Dále uvážíce, že by Vám denně kousek pečeně zapotřebí bylo, nebo vůbec lehce záživného masa neb jídla, požádala jsem několik paniček, abychom se střídaly v takovýchto zásilkách — sděluji Vám umluvený pořádek: Paní Petrovičová zasílati Vám bude v pondělí — paní Braunerová v outerý — ve středu a ve čtvrtek já — v pátek paní Zelená, v sobotu a v neděli mladá paní Palacká.

Přejíc ze srdce, abyste brzo se posilnila a uzdravila, zůstávám

Vaší upřímnou Marií Riegrovou.

Za takovýchto okolností nastaly rodině Němcové nejsmutnější vánoce ze všech, jež dosud měli, ač matka jsouc stále při vědomí, pobízela je, aby něco vypravovali nebo předčítali, a chválila Doru, jak dobře ustrojila štědrovečerní rybu, jíž také okusila, a jak vůbec dobře si vede v domácnosti.[20])

Po vánocích zdálo se jí nevolno ve větším pokoji a protože bylo třeba, aby ji Švajcrová opatrovala i v noci, přenesli ji přes síň do malého pokojíku, kde ji už nikdo ze známých nenavštívil, kromě Markyty Šumavské.

Tehdy poslal jí Augusta první výtisky nového vydání Babičky, které ji však nadobro zklamalo, jsouc vypraveno velmi nedbale.

[20]) Mylně napsal ve svých »Pamětech« Konst. A. Viták, že Němcová byla zároveň s ním o vánocích v Litomyšli. Lze to ostatně zjistiti i ze současných zpráv časopisů. **L a d a**, belletristický a modní časopis, uveřejnil v čísle ze dne 8. prosince 1861 zprávu: Zasloužilá spisovatelka pí. Božena Němcová, jež po delší čas se zdržovala v Litomyšli, zaměstnána tam jsouc vydáváním veškerých svých spisů, těžce se roznemohla a **m u s e l a** převezena býti k vyléčení do Prahy.

Němcová zapsala se do dvou výtisků Doře[21]) a Markytce a na lístek poznamenala adressy, komu ještě se mají poslati čestné exempláře.[22]) V tom čase žádala Doru, aby jí upravila v posteli prkénko, aby na něm mohla psáti, že napíše dopis matce do Zaháně. To byl její dopis poslední. Chřadla a slábla víc a více, ač bolestí traplivých neměla. Jednoho dne Švajcerka nemohla ji probudit a sháněla na pospěch vodu, z čehož se Dora tak polekala, že běžela k loži matčinu hlasitě naříkajíc, jakkoli ji Švajcerka těšila, že matka ještě dýše. Dora však křičela dále a Švajcerka stříkala zdánlivě mrtvé vodou prudce do obličeje, načež nemocná skutečně oči otevřela a jako ze sna se probírajíc řekla: »Proč jste mě budily? Měly jste mě nechat umřít, bylo mi tak dobře.«

Když to zvěděl otec, přivedl kněze, aby ji zaopatřil. Ten dlouho u ní nepobyl, neboť již téměř nemluvila, upadajíc mimovolně ve spánek. Zápasu smrtelného neměla; zesnula tiše k ránu dne 21. ledna o 6. hodině ranní, čehož jedinou svědkyní byla její ošetřovatelka.

Slečna Theodora Němcová také zachovala značnou část korrespondence matky své, svého otce i svých bratří, z níž svěřila mi řadu dopisů matčiných, nikde dosud nevydaných. Psány jsouce dětem a mužovi, podávají bohaté zprávy intimní ze zákulisí rodinného, ale i o celé galerii osob své doby. Kromě toho dala mi k disposici dopisy psané otcem ze Zdic, z Meierhöfen, z Bydžova a po jednom dopise na Slovensko, do Chlumce a do Litomyšle, řadu dopisů Karlových a Jaroslavových, jimiž se osvětlují mnohé okolnosti v korrespondenci Boženy Němcové nedosti jasné, jakož i zjišťuje přesně chronologie událostí. Vysvětlení mnohých věcí bylo mi usnadněno i laskavou ochotou slečny Theodory samé.

Jiné dosud neznámé rukopisy sl. Němcová odevzdala panu vl. radovi Vincenci Vávrovi. Jsou to zejména zápisky a poznámky matčiny, dopisy Sofie Podlipské, Karoliny Světlé, V. Č. Bendla, kromě dopisů různých osob psaných Klácelovi. Zápisky matčiny ze Slovenska, některé dopisy matčiny a rukopis překladu »Tartüffa« půjčila slečně M. Gebauerové. Až bude bohatý tento materiál listinný vydán, a jak lze očekávati, doplněn ještě dopisy doposud chovanými ve vlastnictví jednotlivců, změní se zajisté leckterý rys na obraze B. Němcové, jak jej doposud známe, ale zejména zvýší se plastika jeho a pořad událostí bude možno přesněji určiti a nejednu stránku výrazněji osvětliti. Tak v dopisech ze Slovenska vypsána je přesně poslední cesta Němcové po Slovensku, Vídeň, Prešpurk,

[21]) Vzácnou tuto památku nemá již slečna Dora; vyžádal si ji od ní bratr Jaroslav, když přijel kdysi z Ruska na prázdniny do Čech.

[22]) Zdeňce Havlíčkové, paní Riegrové, poslancům: pp. Riegrovi, Palackému, Smolkovi, Tomanovi, Zyblikiewiczi, Pražákovi, Helceletovi, Czartorijskému, hraběti Kolovratovi, pí. Petrovičové, Šetlíkové, pp. Vojtěchovi, Krejčímu, dru Čejkovi, Lamblovi, Lavrovskému, Hilferdingovi, dru Zechentnerovi a faráři Plošičovi na Slovensku, pí. Šafaříkové 2 exempláře.

Ostřihom, Bystřice atd., zakročení její v ministeriu ve věci mužova procesu atd., v dopisech do Běláku jest hojně zpráv z tehdejšího života veřejného a literárního, v dopisech dětem o domácnosti, vzdělávání, četbě dětí a tak dále.

My zde chceme jenom vybrati něco z listů, které se dotýkají vzájemného poměru manželů, o němž už tolik bylo psáno a diskutováno a který posud zůstává nejasným. Tento poměr vynikne ovšem nejlépe, až budou otištěny též všechny dopisy Josefa Němce, jichž jest mnoho značně obšírných, ale které obsahují množství věcí naprosto nedůležitých. Zatím postačiž, uvedeme-li z nové této, dosud neznámé korrespondence některá charakteristická místa, vyňatá z dopisů obou manželů i dětí.

Z jara r. 1857 píše Němcová muži do Běláku: »Jarouš byl už dvakrát na exkursi celý den a nosí zase byliny; já také ten týden půjdu na procházku na drahé nám místo, kde spí také takový milovník botaniky.[23]) Tyhle jarní doby naň vždy s největší bolestí vzpomínám, on byl tak rád v přírodě; — bylo by nám všem líp, kdybychom vedle něho spali; často se mi o něm zdá. Také o Tobě se mi někdy velmi živě zdá a pak se mi celý den jaksi stýská a dala bych za to pět grošů, jak je někdy nemám, kdybych Ti mohla ruku podat. My jsme se už jaktěživi jeden druhého dost nazlobili a natrápili, ale já vím přece, že mne upřímně miluješ a já, byť i podivínské nápady měla a svú hlavu tvrdou, přece mám také srdce upřímné a neopustila bych Tě v ničem.«

Když r. 1859 byl muž v Meierhöfen a žena mu psala o svých starostech o Karla, aby nebyl odveden k vojsku, odepsal jí: »Prosím Tě, buď jen se vším opatrná, netrať hlavu a netrap se už napřed, jak to obyčejně u Tebe bývá; platné to nic není, člověk to nezmění. Že mně to též lhostejné není, můžeš si myslet, ale užívám rozumu; potkalo a potká to mnohou rodinu a mnohého hodného hocha. Udělej jen, jak ti píšu, nepřipouštěj si to tuze, víš beztoho, jak to s Tvým zdravím stojí; když se utrápíš, co z toho budeme mít potom? Že Ti je zotavení zapotřebí, víš dobře a zde bys měla k tomu příležitost. Že bych Ti přál o d s r d c e, abys tomu nepodlehla, můžeš mně věřit. Kdybys tu jen po 14 dní se zdržela, dobře bys to již ucítila, nebo bys tu měla zdravý vzduch a pořádnou stravu. Co Ti bude platný, když budeš pořád chřadnout, pomůžeš tím sama sobě, nám a Vlasti? To jistě ne. Tak měj rozum a nech svých vrtochů a oslychavosti. Čert je mně do druhého světa, já si hledím mého světa, který jsem si ustanovil. Nemysli si snad, že Tě tu chci, abych Tě tu měl pro vyražení — věř mně, to ne! já chci jenom k Tvému ulehčení zdraví, neb tu je věru zdravá krajina, jako málo kde.«

A když v následujícím psaní zamítala jeho pozvání, které jí činil v několika dopisech předešlých, píše: »Tvé poslední psaní, vlastně kázáníčko, nebo třebas rozjímání utrápeného života jsem obdržel. Jsou to už mně známé a několikrát už mně předstírané věci. My to dobře všechno víme

[23]) Roku 1853 zemřelý, nejstarší syn Hynek.

a jak by být mělo, ale jsou to věci minulé, působí jen hořkost a nic nenapraví. Proto raději na to plášť a začít jinou cestu, to bude nejlepší. Ani jsem nemyslel, že mně odpovíš, poněvadž jsem napřed věděl, jak Tě list můj rozdurdí, ale já jsem na to myslel jen k Tvému prospěchu. Až tedy domů přijedu, budeš Ty se muset někam podívat, já bych myslel, abys jela taky do Domažlic[24]), tam bys mohla zůstat u myslivců nebo u Borů a byla bys ve Tvém nebi.«

Nerozuměl ženě, ale nepsal hrubě; ovšem v dopise na Slovensko z roku 1855, kdy zůstal v Praze s dětmi sám a octl se ve veliké bídě, psal ženě příkřeji, vybízeje ji k návratu. Ještě z posledního jeho dopisu po roztržce ze sklonku roku 1861, když nešťastná žena s podrytým zdravím uchýlila se do Litomyšle vydávat u Augusty své spisy, uvedu charakteristické místo. Varuje ženu, aby nevěřila Augustovi, že závod jeho je na sypké půdě, a pokračuje:

»Právně rozvedena nejsi a proto podléháš muži, bez jehož svolení nemůžeš od něho docela odloučená žít. Ty ses mne ani neptala, co tomu říkám, jsem-li s Tvým krokem srozuměn; to ses zas překvapila, jak obyčejně. Když já na tom stát budu, musíš Litomyšl hned opustit; proto Tě nyní vyzývám, abysi mně a to hned o všem zpravila, co zamýšlíš, dle toho pak já dále budu jednat a věř mně, že jen vždy k Tvému prospěchu. Já jako muž pokládám za svou povinnost jednat jako poctivý, kterému na cti ženy a dětí záleží bez vší fantasie a fixních ideí, které u Tebe převládají. Míníš-li se nechat ode mne právně rozvést, učiň to na patřičném místě, já z mé strany nemám nic proti tomu. V Litomyšli není ale na to místo, to se musí stát zde a k tomu je Tvá přítomnost potřebná. Vzpomeň si na Tvá slova — ale Ty máš tuze krátkou pamět — když jsem odcházel posledněkráte z Bydžova, mluvilas jen, abys mluvila — lichá slova, jako obyčejně. Že Ti as tato řeč milá nebude, mohu si myslit, můj obyčej je, že já vždy zřejmě mluvím a jednám, za lubem si nikdá nic nenechávám. Tvůj posavadní zákonní manžel Němec.«

Již z těchto úryvků vzájemné korrespondence lze poznati, jak různých povah oba manželé byli a že se k sobě nadobro nehodili, ale snad i to, že není potřebí tolik obviňovati a odsuzovati Josefa Němce, jak se dosud děje. Kolik manželek spisovatelek neb umělkyň bylo nešťastno i s muži literáty nebo umělci, a přece v jejich životopisech nečítáme tolik jednostranného obviňování, snad jen proto, že v život jejich nezasáhla hmotná bída! A bída hmotná byla hlavní příčinou neshod v manželství Boženy Němcové. Její velké srdce plné slitování nezavrhovalo nikdy nadobro manžela, neodsuzovaly ho ani děti, svědkové nejbližší.

Sedmnáctiletý Karel píše matce na př. roku 1856 vzpomínaje prvního odchodu do ciziny: »Vzpomínám, drahá mámo, na Tebe, na Vás, milý mi duše. Když se Tátovi zachmuří čelo skrze mě, vyrovnej je zas, vymluv mu to, aby byl bez starosti; oba buďte bez starosti, nezapomněl jsem

[24]) Jako Dora, která nedávno se odtamtud vrátila.

Vašich napomínání a chovám se dle nich. Při loučení jsem viděl, že mě má i táta rád, vždyť plakal; stáli jste ještě na bráně, neviděli jste mne, ale já jsem viděl.« A když mu matka dopisem v den svých čtyřicátých narozenin dne 4. února 1860 oznámila svůj úmysl žíti odloučeně od muže, Karel psal v odpovědi: »Mám důvěru v Tebe a ve vše Tvé jednání, jsem přesvědčen, že je to pro Tvé zdraví nevyhnutelné a z toho ohledu jsem tomu rád, když se to jinak změnit nedá. Ale přestojíš ještě mnoho trpkých chvil, až se Táta o tvém úmyslu doví; ach, co už jsi pro nás vytrpěla, ubohá naše matičko! Stále mi to tane na mysli, co míní Táta dělat, kam nyní jít — ty také nevíš, kam se budeš stěhovat? Ach Bože, to bude přec jen divný, když nepovede k rodičům jedna cesta.« A téhož dne psal otci přání k svátku, slovem se nedotýkaje rozporu mezi rodiči. Podobně jednal i Jaroslav; po příchodu do Mnichova v dubnu r. 1860 omlouvá se otci a žádá ho za prominutí, že před odjezdem prudce se s ním utkal. Brzy potom, v květnu, psala mu matka do Mnichova, že se od otce odstěhovala a proč, potom v červnu jak se u hrobu Hynkova smířili a že otec chce zase, aby s ním bydlela. Na to v odpovědi psal Jaroslav: »S Tátou, jak myslím, žádný kontrakt nerob; buď s ním, jak jsi, v tom musíš být egoistka, první seš Ty, Tvoje zdraví, Tvůj život, ne abys si ho k vůli útrpnosti a dobrotě své kazila. Nepřej si to, abysi s ním mohla zase bydlet, každé koště nové dobře mete; až by si potom zas naříkala, nepomohl by Ti žádný. Ty potřebuješ zotavení a jestli o mně Ti starost ubyde, můžeš ho mít, jen aby pak překážkou nebyl táta. Možná, že bych jednal jako Ty, nebo krev není voda, ale u Tebe všecko přestává, an Ty též vlasti patříš a užitečnou jí ještě býti chceš.«

V jiném dopise Jaroslav píše matce: »Tvé psaní mě náramně potěšilo, vidíš, drahá mutrličko, tvé psaní mě těší víc než peníze, ačkoli by ňáká ta zlatka neškodila. Z toho lamenta nedělej si nic; můj bože, na světě se každému nevede dobře, jen když jsem zdráv. Ta bída přejde jako bouřka a přijde na to krásný den. Je víc lidí na světě, kterým štěstí nepřeje, my máme tu přednost, že budeme šťastný aspoň, když se zas obejmeme. Líbej za mne Doru.«

Matka strhovala a vychovávala děti hlubokou, vášnivou láskou svojí, svojí obětavostí pro rodinu; k otci děti chovaly povinnou úctu pro jeho život. Zřejmá roztržka mezi rodiči trvala v přestávkách poslední dvě léta života matčina a v té době synové již pobývali málo doma, takže z utrpení rodinného nejvíce zakusila dcera Bohdana. Jsouc pojítkem mezi rodiči v dobách nejhorších, zachovávala čtvrté přikázání, jehož slibované odměny se jí aspoň částečně dostalo, ač prostonala takřka celé své mládí. Dočkala se rehabilitace básnického díla matčina i její osobnosti. Bylo jí popřáno, aby 50 let po smrti matčině dočkala se doby, kdy dílo její matky znovu a všestranně je rozbíráno a všeobecně uznáváno za dílo ceny nepomíjející a kdy se již uznává, jakou umělkyní, význačnou básnickou osobností a vynikající průkopnicí za lidská práva ženy byla nešťastná ve vnějším všedním životě její matka. Dokladů pro příchylnost dětí k matce

je v dopisech nesčetně; upřímně psaly jen matce, otci jen obřadně nebo o věcech praktických.

Mnoho bolestných chvil zakusily děti za posledních dvou let života matčina r. 1860 a 1861, kdy otec chtěl po svém říditi domácnost, kdy chtěl, aby i matka se podrobovala jeho omezeným úsudkům a rozkazům, a kdy tato žila v neustálých starostech o Jaroslava, jenž v Mnichově stále zápasil s bídou, neboť občasné příspěvky, které mu matka vyprošovala, stačily vždy jen na chvíli a hned zas hrozila tma beznaděje. Sama pracovati nemohla, žila s Dorou v nevýslovné bídě hmotné, ale více než to trápilo v duši zklamání, když viděla, kterak neúprosně hynou naděje její na příští osud Jaroslavův. Poznávala s bolestí, že jí nebude již možno sehnati pro něho tolik pomoci, aby se mohl vzdělati na umělce malíře, — jako byl Jaroslav Čermák, o němž jí Lambl vyprávěl. V těchto posledních letech chřadla na těle i na duchu, což patrno je již na jejím rukopise posledních dvou let: nemá již bývalé pružnosti, chyby písařské a pravopisné jsou hojné, sloh pozbývá jistoty. Sama není si toho snad ani vědoma, neboť kárá Jaroslava, že je v písmě jeho dopisů mnoho chyb, načež jí Jaroslav šetrně odpovídá, že ani ona nepíše ve spěchu dost správně. Je bolestno srovnávati dopisy z těchto let s dopisy dřívějšími.

Jak krásně, volně psala ještě r. 1859 o posledním svém prázdninovém výletě, kdy cestou přes Bydžov a Hradec naposledy zašla do Skalice a Ratibořic, netušíc, že je to poslední její cesta na rozloučenou s domovem. Uvádím zachovaný necelý dopis — nezaslaný — z doby té, v němž je odlesk nálady za chvíle oddechu v přírodě krajiny bydžovské, kdy zahleděla se i k Jičínu a dotkla se byť mimovolnou zmínkou místa, které její Doře stalo se domovem v následujícím půlstoletí:

V Králové Hradci, 3./10. večer.

Jak dle nadpisu vidíte, nejsem již v Bydžově, ale na cestě do Skalice, mého někdejšího domova. An žádná příležitost se nenaskytla, musela jsem zjednati si vozík; odpoledne jsme vyjeli a za 3 hodiny byli jsme zde. Vlak odjíždí v 11 před polednem a v 6 ráno, musím tedy zde přenocovat; jede se mnou Jaroslav.[25]) Myslila jsem, že se dočkám v Bydžově odpovědi na můj lístek, který jsem Vám 26. 9. po poště poslala; obávám se skoro, přišel-li Vám do rukou, či nemohl jste psát? Ukřivdit nechci a proto píši, že jsem Bydžov, kam jste list adressovati měl, opustila. Zbyde Vám tolik času, co byste napsal několik upřímných slov na vzdálenou přítelkyni, ó věnujte jí tu chvíli; vždyť jste slíbil jedno pozdraveníčko jí poslati. Chcete-li tedy slovu dostáti, pište do Skalice poste restante; chci se tam zdržeti do 8. října nebo 16. října. Jestli došel Váš list po mém odjezdu do Bydžova nebo dojde-li zítra, pošle ho švagr za mnou, ale pochybuju, že byste byl psal. Ztrávila jsem zde několik pěkných dní a obohatila si mysl mnohými krás-

[25]) Nejmladší syn Němcové, tehdy akademik, vysílaný archaeologickým sborem musejním kreslit umělecké památky pro jeho časopis.

nými ideami i zkušenostmi trpkými. Všude je toho pelyňku aspoň trochu natroušeno a radost je v některém živobytí tak vzácný úkaz jako květ aloe; důkaz toho jsem i zde viděla nejednou.

V pondělí 26. září odpoledne šla jsem s Jaroslavem do Mlíkosrb navštívit známého faráře.[20]) Je to dědina 1½ hod. od města vzdálená, jde se tam přes Vysočana, dědinu na vrchu ležící se starým dřevěným kostelíčkem obklopeným starými krásnými lipami a se starobylým pivovárem, jehož stavba tvrzi se podobá. Slunce hřálo jako v létě, obloha byla jasná a na obzoru modraly se obrysy vysokých hor, Ještěd nad Libercem, Kumburk za Jičínem, skupení hor Krkonošských a nad nimi nade všemi jakoby sněhem obsypaná hlava Sněžky. Jaroslav šel opodál kresliti si kostelíček, já pak lehla si do trávy a přála si, aby vedle mne seděl můj milý pobratim a se mnou se díval po úrodné krajině. V polích a lukách hemžil se pracující lid: někteří zasívali, někteří brambory dobývali motykami, někteří je ruchadlem vyorávali. Na bahnitých lukách obraceli otavu a okolo močálu sítí sekali. Na polích fabrikanta vyorávali cukrovku a klestili. Při první práci bylo více mužů, při druhé jen ženské; při zakládání do jam pracují i děti. Muži dostávají od práce 50 kr., ženské od 22—30 kr. a děti od 15—20 kr., ovšem beze stravy; pracuje se od ½6 do 6 mimo hodiny polední. Úrodnou rovinou protéká Cidlina, o níž platí přísloví »tichá«. »Tichá voda, ale břehy bere.« Podél jejího břehu viděti košaté, šedolisté vrby a tmavozelené olšoví; močariny po vlhkých lukách obrostlé jsou sítinou a povrch vody pokryt je širokým listem žluté vodní růže a drobnolistou lemnou. Po lukách pasou děti stáda krav, černé, rezavě bílé a šedé barvy, na nichž viděti dobré chování. Selské domky s dřevěnými podsíňkami a štíty se slaměnými střechami bělí se uprostřed sadů ovoce již zbavených. Po návrších viděti háje březové a borové, okolo kostelíčků leporostlé kmeny jasanů, mohutné duby a krásné lípy, jich ožlutnělé listí větřík střásá a po rovině roznáší.«

[20]) P. Frant. Šafránka. Býval kaplanem v Bydžově, později farářem v Mlíkosrbech, konečně děkanem v Chlumci.

JIŘÍ GUTH:

Z RATIBOŘIC.

Roku 1910 v srpnu, zas po létech jednou, jel jsem, ach, cestou tak dobře známou z Náchoda do Ratibořic. Byl hrozně deštivý a sychravý den a po kopcích a horách válely se mlhy těžké a šedivé, jako obrovité formanské plachty a špinavé peřiny. Bůh ví, co mne to napadlo, vybrati si právě takový nečas k výletu tak líbeznému.

Mění se znenáhla ta cesta, hned za vysokou alejí starých lip, ve které toho dne byla skoro zelená tma, ač byly teprve asi tři hodiny, a za vojenským hřbitovem, kde mezi padlými vojíny z roku šestašedesátého odpočívá pod náhrobkem docela prostým a nijak knížecím princ Vilém ze Schaumburg-Lippe, otec nynějšího pána, a princezna Bathildis Amalgunde, rozená vévodkyně anhaltská, jeho matka. Mění se ta cesta aspoň tím, že podrost dříve nízký, teď už je velkým lesem a výhledy do toho kterého údolíčka že zarůstají. Ale tradice krásných silnic, hladkých jako mlat a pružných, čistých i teď v tom dešti, stále se zachovává po nebožtíku pánovi, jehož pěkné cesty na celém panství byly koníčkem.

»Považte,« vykládával, »co se při pěkné cestě ušetří na koních, povozech a čase! Zdejší lidé to uznávají, rádi jezdí po mých cestách, ale sami —?«

Mínil ovšem širší okolí, neboť nejbližší časem přece se tomu naučilo.

Vyjíždíme na Kramolnu a teď široko daleko nic než mlha, smísená s deštěm. Nic nikde neviděti, sotva náchodský zámek, když se ohlédnu, neřku-li nádherné pásmo krkonošských hor a Sněžku, která za jasných dnů jarních a podzimních svítívala svým bílým, oslnivým kuželíkem.

Déšť pleská na střechu kočáru, mlha proniká všecko, a všecko je vlhké, studené.

Vzpomínky v mé duši také jakoby byly zamženy. Bude tomu již skoro třicet let, co tudy jel jsem poprvé, jako nově angažovaný vychovatel knížecích princů . . . Teď navštěvuji už hroby, neboť také princ Max už není mezi živými, a staré představy opřádají se závojem, z něhož vynikají jenom ty nejsilnější, ale také v konturách už méně určitých . . .

V Ratibořicích a kolem nich všecko při starém, leda že přes Úpu vede nový most.

V podzámčí hostinec u mlýna, — ve kterém kdysi »pan otec« mlel, — jindy v tu dobu plný výletníků, je prázdný. Ovšem, hostinský je jiný, vystřídal starého pana Víta. Přes ten déšť, mlhu a sychravý, studený čas přece jdu procházkou, aspoň až k »Viktorčinu splavu« a bezděky vzpomínám let dávno minulých.

»Aupathal« bývalo oblíbenou vyjížďkou Její Výsosti paní princezny Bathildis Amalgunde a nejednou zajížděla celá rodina na velikém boeku taženém čtverospřežím stále silnicí podél řeky Úpy až daleko do krásných lesů panských, kde lokajové připravovali svačinu. Zapálil se ohníček a princ Bedřich na lopatce své sestry Alex, jíž vzala s sebou, aby si mohla hráti

Náchod na poč. XIX. století, město se zámkem od západu
Podle kamenopisu Ant. Langweila v Praze.

s pískem, smažil houby. S chutí jedly se tu pečené brambory, třeba že černily bílé prsty. —

Paní princezna, dáma svrchovaně vzácných a ušlechtilých vlastností, dobročinná a jemnocitná, dobře znala historii »Babičky« a na vyslovné její přání stala se Božena Němcová školní četbou princů. Ani princezně Charlottě, nyní královně Würtemberské, události v »Babičce« líčené tenkráte nebyly neznámými.

Princ Vilém často se mnou hovořival o Boženě Němcové. Říkával vezdy, že Božena Němcová sama nepsala »Babičku«, aniž jiná velká svoje díla literární, nýbrž že lví podíl má v tom dr. Čejka. Tak prý tvrdíval »hofrat Erich«, tuším předchůdce hosp. rady von Campe, tehdejšího vrchního správce a ředitele celého panství. Hofrat Erich, asi jeden ze starých pánů Franců, jak jsem si ho podle vypravování v mysli zkonstruoval, ač zůstal mi naprosto cizí a nerad bych mu křivdil, byl Němec, a ovšem nemohl si srovnati v pyšné své hlavě, aby dcera prostého kočího požívala slávy rozhodně větší, než byla sláva pana hofráta, a naklonil ochotně ucho své tomu, co se vypravovalo v nejbližším okolí, které znalo Boženku jako děvče a také nesneslo, aby byla prorokem ve své vlasti. Pochybuji, že pan rada Erich by sám někdy něco z Němcové byl četl. Že potom princ Vilém byl ochoten věřiti tvrzení Erichovu, je pochopitelno: »hofrat Erich« byl autoritou, a přirozeno, že u prince nebylo pro prozkoumání literární pravdy ani náležitého zájmu ani potřeby.

Alevšak připomínám hned, že princ Vilém jevil pro nynější české naše kulturní snahy vezdy vzácnou přízeň i porozumění, ba podporoval je mnohem více, než děje se ve vysokých kruzích nám mnohem bližších, nemohu bohužel říci českých. Neboť vysokých kruhů českých není, sem tam jedinec aristokrat jich neudělá. Inu ovšem, kdo chce býti demokratem, musí se vzdáti té vydatné opory, jakou národu jest aristokracie rodová. Jsou tři mocné páky nynější společnosti lidské, řekl bych tři vařečky, které míchají v hrnci, ve kterém se vaří lidstvo: rod, intelligence a peníze. Nic platno, usekneš-li jednu ze tří hlav tohoto mocného draka, naroste ti za krátko zas. Jako v Americe . . .

Princ Vilém byl rodem Němec, ještě k tomu z říše, ač věrně oddán habsburskému rodu panovnickému, ale nejen že dbal, aby děti jeho uměly česky a vzal jim za vychovatele Čecha jako poleno, ale sám také se snažil mluviti a rozuměti česky, ačkoli hluchota a při tom živý, nedosti trpělivý temperament jeho byly mu v tom překážkkou velmi podstatnou.

Princ neopomíjel žádné příležitosti, aby dal nejen svoji blahovůli vůči českým snahám kulturním na jevo, a právě tak jako při každé větší hostině, při návštěvě vysokých hostí z rodin panovnických, ať z Vídně neb odjinud, obracel se ke mně, při jeho domě snad jedinému representantu upřímného a věrného češství, s vlídným přípitkem na zdar české kultuře, tak i později, když jsem přijel do Ratibořic představit panstvu svoji mladou choť, po diner zmizel a za okamžik ozvaly se z okna jeho pokoje jímavé a sladké zvuky naší národní hymny, kterou princ sám mistrným způsobem

přednášel na křídlovku ... Byla to vzácná pozornost ušlechtile smýšlejícího knížete vuči českým hostům. — A řada českých umělců hudebních mohla by vypráveti o uměnímilovnosti a vlídnosti náchodského panstva; řečeno mimochodem, princ Bedřich, nynější pán, sám je výborným houslistou.

Také paní princezna byla ochotna učiti se česky soustavně, ale její okolí, nejbližší i vzdálenější, odstraňovalo bezděky a záhy potřebu pociťovanou, vycházejíc dobré paní všude po německu vstříc. A proč se tolik namáhati řečí slovanskou, dosti obtížnou, k vůli nejnižším na celém panství? Zůstalo při několika slovech a frásích, ale přes to nikdy neodklonila vznešená paní své mysli ušlechtilé od českého lidu a sám nejednou byl jsem svědkem, často více než passivním, kterak paní princezna postavila se na obranu proti drzým a smělým utrhačům českého národa, kloníc se vezdy na stranu potlačovaných a utiskovaných. V duchu jí za to žehnám.

Často se mnou hovoříval princ Vilém o českých snahách, také o politice a vytýkal naši nešikovnost.

»Jako s pomníkem Boženy Němcové,« povídal mi kdysi. »Páni chtěli mi ho postavit v Bažantnici ... Kdyby byli přišli a se poradili, byl bych už něco vyhledal ... Ale to je místo naprosto nevhodné, tam jsem to nemohl dovolit ... Potom jej postavili na náměstí ve Skalici ... Ale je to tam snad mnohem vhodnější.«

Možná ostatně, že často byl princ nesprávně informován od svých lidí, valnou většinou Němců, přes rameno na nás shlížejících, nebo Čechů neupřímných, zakuklených. Jisto je také, že ne vždy správně se postupovalo, byl-li o něco požádán pán, z jehož strany bylo pouhou ochotou to, co my nesprávně si vykládali jako povinnost.

»Když byla v Praze jubilejní výstava,« vyprávěl mi po letech princ, »psal mi pan purkmistr města X., že m u s í m výstavy se činně zúčastnit, protože mám panství v Čechách. Kdyby byl požádal, abych vystavoval, byl bych to učinil, — když psal, že m u s í m, ukázal jsem mu, že nemusím, když nechci, a nevystavoval jsem.«

Princ Vilém nelibě nesl, že při obdivu Babiččina údolí zapomíná se docela na tu, která údolí to učinila tak líbezným a krásným, — na kněžnu zaháňskou. »Ona to byla,« říkával, »která v první polovici devatenáctého století se přičinila vhodnou výměnou polí a přeměnou jich v lučiny o poutavý ten vzhled mírné romantické krajiny ... Představte si teď v tom údolí pole, jak by to vypadalo! Kněžna zaháňská měla velmi jemný smysl pro krásu krajiny ...«

V »Máji« roku 1904 (čís. 12., str 189) jsem napsal: »Zdá se, že už legenda opřádá některá místa z »Babičky« tak známá«, a bude tomu tak čím dále tím více, pokud nebude nade vši pochybnost zjištěno, jak se má věc doopravdy.

Několikráte mi princ opakoval, a později, když byl jsem už v Praze a zabýval se literaturou, psal mi obšírný dopis o Babiččině údolí, ve kterém pravil mezi jiným, že »staré bělidlo«, nyní obecně považované za dějiště

»Babičky«, bylo jen prádelnou zámeckou, kde tenkrát, za doby dětství Boženy Němcové, nikdo bydliti nemohl. »Já sám,« dodal, »dal jsem tu teprve roku 1862 přistavěti dva pokoje pro dozorkyni prádla.« A jinde na vysvětlenou: »S počátku bydlil osobní kočí vévodkyně Pankl, otec Boženy Němcové, ve starém, zrušeném bělidle, které stálo tam, kde vévodkyně zaháňská pak přistavěla dům ananasový (Ananashaus), přímo při dolejším východu z parku, u bytu dvorního zahradníka; — teď tam stojí, jak víte, skleník, v němž dosud pěstují se ananasy.«

Když přišel jsem do Ratibořic, brzo po rigorosech a zkouškách státních, bylo mi sotva dvaadvacet let a vězel jsem ještě po krk ve studiu věd vůbec a filosofie zvlášť. Literatura byla mi vzdálenější a neměl jsem hlubšího zájmu na pravdivosti literárního podání. Sníval jsem sice u splavu Viktorčina, nedaleko tak řečeného »starého bělidla«, ale detaily biografie Boženy Němcové byly mi ne-li lhostejny, aspoň nepokládal jsem je za tak důležity, abych po nich pátral. Škoda, byl bych měl snadnou příležitost dopátrati se aspoň některých. Později nebylo mi to už tak snadné, tím méně, když nejsem odborníkem v těch věcech a můj podnět v »Máji«, už citovaný, vyzněl na prázdno.

Nevím, bádal-li některý z literárních historiků v zámeckých archivech po těch podrobnostech a topografii Babičky; pokud mi známo, ani jediný.

Nebožtík princ Vilém býval k podobným snahám velmi vlídným a ochotně podal vysvětlení třeba sám, — jistě, že i jeho syn Jeho Jasnost princ Bedřich neodepřel by svého svolení k pátrání takovému. Tím snad spíše, že čítal Němcovou v originále.[1])

Ještě jednu zajímavou podrobnost: princ Vilém dal asi před desíti léty pohlednice, prodávané v knížecím hostinci ratibořickém, »Babičky« a Boženy Němcové se týkající a podle jeho soudu nesprávné zaměniti za jiné, správnější a, mimochodem řečeno, i pěknější. Na některých z nich je podobizna zesnulé paní Bathildis Amelgunde, která byla dobrou kněžnou celému kraji, rozsévajíc klid a mír a dobrodiní všude tam, kde se objevila.

. . . Níž a níž válely se houstnoucí mlhy po údolí řeky Úpy, z lesů se kouřilo a na stráně stíny se kladly. Zahalovaly i malé mausoleum, ve kterém věčný svůj sen dříme mladá princezna Bedřichova, rodem princezna dánská, první choť nynějšího náchodského pána, která po hrozném tříměsíčním utrpení zesnula na zámku ratibořickém téhož rána, 4. dubna 1906, kdy jejího tchána prince Viléma ranila mrtvice nade zprávou, že mladá paní je už v umírání.

A toho srpnového večera, plného šedivých smutků, deště, mlhy, studena a soumraku, odjížděl jsem z Ratibořic, v srdci maje trpkou melancholii smrti.

[1]) J. J. princ Bedřich ze Schaumburg-Lippe k žádosti podané učit. jednotou »Komenský« dal ochotně svolení prof. B. Profeldovi, aby v zámeckém archivu náchodském v tom směru pátral. Výsledky svého pátrání složil p. prof. Profeld v úvodní stati tohoto sborníku. P. r.

V. Č.:

DOKLADY ŽIVOTOPISNÉ A LITERÁRNÍ.

Kromě zpráv a vzpomínek několika stařičkých, dílem již nad hrobem stojících pamětníků, jež — ne bez pracného shledávání — pokusili jsme se zachytiti v několika prvnějších statích tohoto památníku, zachovala památku na prarodiče, rodiče i sourozence nesmrtelné tvůrkyně »Babičky« i na ni samu u nás i jinde až do dnešních dob též ještě řada zápisů, obsažených ve křestních, svatebních i úmrtních matrikách farních. I neživí tito svědkové hovoří badateli a znalci o životě a díle milé naší básnířky mluvou velice vážnou a významnou. Závažnost jejich stoupá pak druhdy i tím, že v některých věcech pro odlehlost doby a nedostatek jiných pramenů jsme odkázáni výhradně na jejich svědectví.

Máme za to, že literární dějezpyt český uvítá s povděkem, učiníme-li zápisy tyto v celém znění jejich přístupné veřejnosti. Podávají nejenom mnoho vzácného, dosud nevyužitého materiálu životopisného, ale ukazují i poměr mezi skutečností života a básnířčiným výmyslem v líbezné její »Babičce« a poskytují tím vzácný pohled do duševní dílny naší první veliké spisovatelky.

Zápisy ratibořické — nejpřístupnější ze všech — byly sice jednotlivcům částečně dávno již známy, ale ne vždycky bylo z nich i v životopisech Boženy Němcové čerpáno správně. Po prvé však vůbec na veřejnost se tu podávají zápisy kladské, vysoce významné tím, že poskytují dokumentární doklady o životě a osudech proslulé stařenky Magdaleny Novotné, která »Babičkou« své milené vnučky stala se drahou srdci každého čtenáře českého, a rovněž ponejprv se otiskuje zápis vídeňský, podávající pohřešovaný dosud úřední doklad o tom, kdy a kde se Božena Němcová narodila.

*

KLADSKO.

⚘ 1792.[1]) Den 5. Februar ist von R. D. Josepho Lauterbach Capellano in der hiesigen Stadt-Pfarrkirche getraut worden der Junggesel George Nowodny, Mousquetier vom hochlöblichem Regiment v. Götzen von der Leib. Comp., mit der Jungfer Magdalena Tschudin, des Johann Tschudi Zimmermeister zu Dobruschk in Böhmen Ehl. Jungfer-Tochter.

Zeugen waren Frantz Ledetzky Mousquetier, und Wenzel Štepan Mousquetier, beide von diesem Regimt.

Der Bräutigam war 29 Jahre alt, die Braut war 22 Jahre alt.

*

* 1794. Jänner. Den 3./1. Wurde dem George Nowotne Mousquetier unter der Leib-Compagnie des hochlöblich von Goezenschen[2]) Regiments

[1]) Copulations Buch der Pfarrei Glatz 1767—1796.

[2]) Podmaršál Fridrich Vilém hrabě v. Goetzen (* 20. května 1734, † 17. března 1794) byl guvernérem hrabství kladského a velitelem pevnosti Kladska. Pěší pluk po něm zvaný ležel posádkou v Kladsku. Když po druhém rozdělení Polska vypuklo v březnu r. 1794 ve-

von seiner Ehegattin Maria Magdalena Tschudin den 1. hujus früh um 10 Uhr geborenes Söhnlein von R. D. Capellano Antonio Heinrich getauft mit Nahmen: Carolus Cašpar.

Pathe und Taufzeugen waren Levans: Carolus Fridericus Hubert, Distillateur allhier. Testes: Johann Cašpar, Mousquetier unter dieser Compagnie und Regmt. Frau Maria Teresia Loschkin, unterofficier Fr. bei dieser Leib. Comp.

* 1799. October. Den 3. Wurde dem bürgl. Mitwohner George Nowotny von seiner Gattin Maria Magdalena geb. Tschodin ein den 1ten Vormittag um 11 Uhr geb. Söhnl von R. D. Heinrich C. getauft. Nahmens **Johann Joseph Emanuel.**

Pathe und Taufzeugen waren: Lev.: Johannes Rösner bürgl. Gastwirt allhier. Testes: Emanuel Faulhaber, gewesener Schmiedemeister in Koenigshayn. Theresia Loskin, Unt. Off. Frau bey der Leib. Comp.

† 1880. **Nowotny Johann**, Sohn, Alters Jahr: 6 Mon. Eltern: Inwohner Georg Nowotny, Glatz, Todes Tag: 11. Mai, Begräbnis Tag: 14. Mai.

* 1801. Märtz. Den 28ten Wurde dem bürgerl. Teppich-Fabrikanten George Nowotny allhier von seiner Ehegattin Maria Magdalena geb. Tschodin ein den 26ten huj. früh um ½1 Uhr geborenes Söhnlein von R. D. Heinrich junior, Capellano getauft. Nahmens: **Josephus Antonius Ignatius.**

Pathe und Taufzeugen waren: Levans: Cašpar Loske, Capit d'armes bei der Leib. Comp. im Reg. von Favrat. Testes: Emanuel Faulhaber, Hufschmidtmeister zu Königshayn, und Fr. Barbara Rösnerin, bürgerl. Gastwirthin allhier.

* 1803. Januar. Den 2ten Wurde dem George Nowotnie Mitwohner und Kotzenfabrikanten allhier, von seiner Ehegattin Maria Magdalena gebohrenen Tschodin ein den 1ten huj. Abends um 8 Uhr gebohrenes Töchterlein von R. D. Antonius Metzer Caplan getauft mit Nahmen: **Johanna Magdalena Franciska.**

---

dením Kosciuszkovým v Krakově povstání a příkladu následovala brzy i Varšava, stála část pluku (jemuž po smrti hr. v. Goetzen dostalo se nového majitele v osobě generála v. Favrat) pod velením gen. Wolkiho právě před Varšavou. Pomáhajíce Rusům proti vzbouřeným Polákům utkali se hned na počátku povstání v několika krvavých srážkách s vítěznými zprvu polskými povstalci. V červnu pak t. r. ocitl se celý pluk, v němž Jiří Novotný sloužil, ve vřavě bitevní. V matrikách kladských není odsud až do r. 1799 o rodině Novotných žádného záznamu.

[3]) Begräbnis-Register der katholischen Stadt-Pfarrkirche 1800–1815.

Pathe und Taufzeugen waren: Levans: Frau Johanna des Caspar Loske Unterofficiers bei der Leib Compagnie Reg. v. Favrat Ehegattin. Testes: Johannes Rösner, bürgl. Hofwirt allhier, und Emmanuel Faulhaber, Schmiedemeister in Königshayn.

*

† 1803. **Nowotny Anna,** Tochter, Alters Jahr: 14 Tage. Eltern: Korbmacher Nowotny, Glatz, Todes Tag: 16. Januar, Begräbnis Tag: 19. Januar.

*

* 1804. May. Den 7ten Wurde dem George Nowotny Kotzenmacher allhier und seiner Ehefrau Maria Magdalena gebohrenen Tschodin ein denselben Tag früh um halb 9 Uhr gebohrenes Söhnlein von R. D. Antonius Metzer Caplan getauft mit Nahmen: **Emmanuel Christian Anton Joseph.**

Pathe und Taufzeugen waren: Levans: Herr Caspar Loske, Feldwebel bey Hgb.: Major v. Zärhon Commpagnie Regiment von Favrat. Testes: Emmanuel Faulhaber, Hufschmidtmeister in Königshayn und Jungfer Johanna des bürgl. Weisgerbermeister und Oberältesten wie auch Brandweinbrenners Anton Meider ehel. Tochter hieselbst.

*

† 1804. **Nowotny Christ.,** Sohn, Alters Jahr: 5 Tage, Eltern: Korbmacher George Nowotny, Glatz. Todes Tag: 12 Mai, Begräbnis Tag: 15. Mai.

*

† 1805. **Nowodny,** Inwohner, Alters Jahr: 44 Jahre. (Rodiče neudáni. Jest tu znaménko x.) Todes Tag: 17. Mai, Begräbnis Tag: 20. Mai.

*

* 1805. October. Der hinterlassenen Ehefrau des verstorbenen Kotzenfabrikanten George Nowodny Nahmens Maria Magdalena gebohrenen Tschodin hieselbst wurde eine Tochter von R. D. Paulus Bernhard Caplan getauft mit Nahmen **Johanna Barbara Theresia.**

Pathe und Taufzeugen waren: Levans: Jungfer Johanna Tochter des bürgerl. Weisgerbermeister, Oberältesten und Brandweinbrenners Anton Meider hieselbst. Testes: Herr Caspar Locke, Feldwebel Capitain v. Schmatensa Compagnie Regiment v. Moensleben und Emmanuel Faulhaber, Hufschmidt in Königshayn.

*

VÍDEŇ.

* Zápis v matrice dětí narozených fary Alserstrasse[1]) (VIII. okres).

Name des Taufers: P. Herrman Praxmarer. — Jahr. Tag: 5. Februar 1820. — Wohnung: Alservorstadt No. 206. — Name des Getauften: **Barbara.** — Confession: katholisch. — Geschlecht: weiblich. — * * * unehelich.

[1]) Fara Alserstrasse při klášteře Minoritů v VIII. okresu naproti veřejné nemocnici, jejíž hranice sahají od Laudongasse až po Währingerstrasse.

Kol kolem rozlývá se růžový svit, na nebi třpytí se slunce, měsíc, i hvězdy, země odívá se zeleném, květiny dýchou vůní líbeznou, z hory zaznívají harmonické tóny, čarovného stromu, jako harfy znění, hlahol zpěvů andělských, klokot slavíka. —
Ladná děva skloní se k ženě, v náruč ji pojímá, a ukáže k velikému trůnu, kde vznešený svit žena obraz svůj, v živé kráse." —
A vůkol ji přicházejí krásné postavy s ozářeným čelem, vítajíce ji, nazývajíce ji 'Sestrou'. —
A jedna z nich, ta nejkrásnější, zahalena v prameny zlatoskvoucích vlasů, klekla s ní k nohoum Toho, plesajíc s nadšenou tváří: To je náš Bůh! — Bůh ten je Láska! Milujte, a budete spaseni! —

Psáno milému příteli Jozefu Fričovi
od
Boženy Němcové

— Vater: Johann Pankl, herrschaftlicher Kutscher. — Mutter: Theresia, des Georg Nowotný Tochter. — Pathin: Barbara Hauptmann, burgl. Gastgeberin. — Anmerkung: legitimirt durch die am 7. August 1820 in der Pfarre Skaliz erfolgte Ehe[5]).

*

Opis křestního listu Boženy Němcové:

Taufschein

Ich endgefertigter bezeuge hiemit dass von dem Johann Pankl herrschaftl. Kutscher mit Theresia Nowotny beide kathl. Religion eine Tochter erzeugt worden, welche den fünften Februar im Jahre eintausend achthundert zwanzig von dem damaligen Cooperator P. Herrman Praxmarer in Gegenwart der Frau Barbara Hauptmann burger. Gastgeberin dem christkathl. Gebrauch gemäss die hlge Taufe empfangen hat, und welcher der Name Barbara beygelegt wurde.

Urkund dessen die pfarrämtliche Fertigung.

Wien Pfarre Alservorstadt den 10. November 1831.

Friedrich Goldhammer, m. p.
Pfarrer.

*

RATIBOŘICE.

* Anno 1820. Augustus: Srpna 7. Nro domu 1.

. Ženich: **Jan**, syn, ein ehelicher des Ferdinand **Pankel**, gräflicher Leibkutscher, aus Nieder-Österreich, náb. katolického, 26 roků, svoboden.

Nevěsta: Theresia eine eheliche Tochter nach dem verstorbenen Georg Nowotny, Tuchmacher aus Dobrei, Herrschaft Reichenau, náb. katol., 21 roků, svob.

Svědkové: Josef Steidler als Zeuge, herrschaftlicher Kurschmied. Josef Miksch, Riemer. Oddával Václav Vít, kaplan.

*

* Anno 1821. Czerven 19. Číslo domu 6. Jméno dítěte: **Johann Josef Pankel.**

Otec: Johan Pankel, gräflicher Leibkutscher. Matka: Terezia, die Tochter nach dem verstorbenen Georg Nowotny, Tuchmacher in Glatz Nro. 33. königliche Stadt.

---

[5]) Laskavostí p. vlád. rady Ferd. Menčíka, jemuž za vzácnou jeho ochotu buďtež tu vzdány upřímné díky. O rodném domě B. Němcové zjistil pan vlád. rada Menčík toto: Dům Alservorstadt 206 (později Fuhrmannsgasse 228), náleževší od r. 1816 do r. 1841 Josefu Jantschky-ovi a patřící pod urbář kláštera Škotského ve Vídni, koupila v šedesátých letech obec vídeňská a byl roku 1867 zbořen. Stával v nynější Sensengasse v IX. okresu před číslem 3. Jest to část ulice Sensengasse, asi tam, kde ústí tato do Spitalgasse a bylo městiště postoupeno na úpravu ulice. Ulice Sensengasse tvoří tu roh všeobecné nemocnice na jedné (dvůr k umrlčí komoře) straně, na druhé na zahradu vojenské nemocnice.

Kmotři: Josef Steidler aus Skalic, Obrigkeitl. Kurschmidt. Ludwig Drahozal, Gewölb-Amtschreib. Křtil V. Vít, kaplan.*)

*

* Anno 1823. Srpen 10. Číslo domu 6. Jméno dítěte: **Johanna Panklova.**

Otec: Jan Pankel, hraběcí kotší. Matka: Terezie, dcera po neb. Jiřím Novotným, soukenníku z Kladska Nro 33. královské město.

Kmotři: Rosalie, manžel. Josefa Steidlera, vrchnostenského kováře. Ludvík Drahozal, písař purkrabský. Křtil Václav Vít, kaplan.

*

† Anno 1824. April 1. Nro domu 10. **Johanna**, dcera P. Jana Banke, kotšího u Jejích Milost pana hraběte Schulenburga, panství Náchoda. Pohřbil Václav Vít, administrator. Léta věku: 9 měsíců. Nemoc a způsob smrti: božec.

*

* Anno 1824. 13. listopadu. Nro 6. Jméno dítěte: **Josephus Ludvik Pankel.**

Otec: Johann Pankl, jejich hraběcí milosti kotší. Matka: Therezya, dcera po † Jiřím Novotným, soukeníku z Kladska Nro 33 královské město v Slezku.

Kmotři: Ludvik Drahozal, Amtschreiber. Jos. Steidler, Obrigk. Tierarzt.

*

* Anno 1826. Měsíc: Aprilis 2. Číslo 6. Jméno dítěte: **Ferdinandus Ludovicus Bankl.**

Otec: Johann Bankl, jejich hraběcí milosti kočí. Matka: Terezie, dcera po † Jiřím Novotným, soukeníku z Kladska Nro 33, matky Magdaleny rozené po † Janu Čudovi, tesaři z Dobrušky.

Kmotři: Ludvig Drahozal, písař burkrabsky panství Náchoda z Malé Skaličky. Rozalie, manželka Josefa Steidlera, vinaře z Malé Skaličky.

*

† Anno 1826. Junius 2. Nro domu 6. **Ferdinand**, syn P. Jana Pankla, hraběcího kočího. Pohřbil František Dietrich, kaplan. Léta věku: 9 neděl. Nemoc a způsob smrti: Darmfraissen.

*

* Anno 1827. October 7. Nro 3. Jméno dítěte: **August Panckl.**

Otec: Jan Panckl, stalmistr. Matka: Terezie, dcera po † Jiřím Novotném, soukeníku z Kladska Nro 33; matky Magdaleny rozené Čudovy z Dobrušky.

---

*) U zápisu připojena jest poznámka: Der Taufschein ist ausgehoben am 5. April 1845. Táž poznámka u křestního zápisu dítek Josefa, Marie, Adély, Gustava a Otty.

Kmotři: Ludvik Drahozal, písař burkrabský panství Náchodského z Malé Skaličky. Rozalie, manželka Josefa Steidlera, vinného handlíře z Malé Skaličky. Křtil Vojtěch Paleček, farář.

*

† Anno 1828. Martius 7. Číslo domu 1. Gustav[7]), syn P. Jana Bankla, vrchnostenského kočího. Pohřbil Franz Dietrich, kaplan. Stáří: 5 měsíců 14 dní. Nemoc a způsob smrti: Fraissen.

*

* Anno 1829. Februar 27. Nro domu 6. Jméno dítěte: **Constantia Bankl.**

Otec: Jan Bankl, jejich hraběcí milosti kotčí. Matka: Terezie, dcera po † Jiřím Novotným, soukeníku z Kladska N. 33, z matky Majdaleny rozené po † Janoj Čudoj, tesaři z Dobrušky.

Kmotři: Rozalie, manž. p. Josefa Steidlera, vinaře z Malé Skaličky. Franz Dietrich, kaplan ze Skalice. Křtil: Franz Dietrich, kapl.

*

* Anno 1830. August 8. Číslo 6. Jméno dítěte: **Maria Theresia Pankl.**

Otec: Jan Pankel, Jejich Milostí knížecí kočí. Matka: Terezie, dcera po † Jiřím Novotny, soukeníku z Glatzka N. 33, matky Magdaleny, rozené po Janoj Čuda, tesaři z Dobrušky.

Kmotři: Rozalie, manželka Josef Steidlera vinaře. Jos. Steidler, Gastwirth, oba z Malé Skaličky. Křtil Franz Dietrich.

* Anno 1832. 10. Junius. Nro domu 3. Jméno dítěte: **Augustinus Pankl.**

Otec: Jan Pankl, hraběcí kočí. Matka: Terezye, dcera po † Jiřím Novotným, soukeníku z Kladska, matky Majdaleny rozené po † Janoj Čuda, tesaři z Dobrušky.

Kmotři: Josef Steidler, Gastwirth. Rozalie, manželka Josefa Steidlera vinaře, oba z M. Skaličky.

*

* Anno 1833. Novemb. 10. Číslo 3. Jméno dítěte: **Adelheit Pankl.**

Otec: Jan Pankl, hraběcí kočí. Matka: Terezie, dcera po † Jiřím Novotný, soukeníku z Kladska, matky Magdaleny, rozené po Jan Čudoj, tesaři z Dobrušky.

Kmotři: Rozalie, manželka, a Helena, dcera Josefa Steidlera, vinaře ze Skaličky. Bapt. P. A. Charvat.

*

† Anno 1834. Měsíc November. Umřela dne 24. Novembri 834 o 12 hodinách s poledne a byla pohřbena dne 26. November. Nro domu 1. Adelheit, vlastní dcera Jana Pankla, vrchnostenského štalmistra, byla

[7]) Omyl v matrice. Má býti psáno: August.

ZÁZNAM O ŠKOLNI DOCHÁZCE BOŽENY NĚMCOVÉ
v matrice býv. farní školy v České Skalici.

Gans Nro.	Namen des Schülers	Namen und Stand der Eltern	Geburts oder Wohnungsort des Schülers	Alter des Schülers nach dem Taufbuche	Tag und Jahr des Anfangs des Schulgehens	Was das Kind bis zu Ende der Schulzeit erlernt.	Sitten	Fähigkeiten	Wie oft während des Schulkurses Schule gehalten worden.	Wie oft während des gegenwärtigen Schulkurses der Schüler ausgeblieben.	Wie oft während des ganzen Schulgehens des Schülers Schule gehalten worden.	Wie oft der Schüler von Anfange des Schulgehens ausgeblieben.
6.	Barbara Pankel, geboren 1818*)	Johann Pankel, Herrsch. Kutscher	Ratiborzitz	6 jährig	1824	Buchstabieren etwas Schreib	g	g	221	65		
				7 — „	Mit Ende des Schul-Jahres 825	Gegenstande der 1ten Kl. schw.	g	g	220	28		
				8 — „	do 826	do gut	g	g	219	36		
				9 — „	do 827	Gegenstande der II. Kl. mitt.	g	g	222	21		
				10 — „	do 828	do gut	g	g	228	19		
				11 — „	do 829	do gut	g	g	229	52		
				12 — „	do 830	do s. gut	s. g	g	225	59	1564	280

*) Prvotně 1824, později přepsáno na 1818.

Stupnice známek:

Sitten: sehr gute, gute, ziemlich gute, mitelmäßig, nachläßig, schlechte.

Fähigkeiten: sehr gute, gute, mittelmäßig, schwache, schlechte.

pohřbena ode mě P. Ant. Charváta, kapl. Stáří: 1 rok 14 dní. Nemoc a způsob smrti: Scharlach.

*

† Anno 1834. December: Umřel dne 8. Decemb. 834 o 12 hodinách s poledne a byl pohřben 10. Decembri. Nro domu 1. **Augustin**, vlastní syn Jana Pankla, vrchnostenského štalmistra byl pohřben ode mně P. Ant. Charváta, kapl. Stáří: 2 roky 6 měs. Nemoc a způsob smrti: šarlach.

*

* Anno 1835. Majus: Narozena dne 11. a pokřtěna 12. Maje 835. Nro domu 1. **Adelheit**, pokřtěna ode mně P. Anton Charvata, Capl.

Otec: Jan Pankel, katolík, vrchnostenský kočí z Ratibořic, vlastní syn po nebožtíkoj Ferdinand Pankloj, sedláku z Gainfahren Nro 100 z manželky Terezie rozené Haindlovy zahradníka z Gainfahren Nro 50, oba panství Gainfarnského v Rakousích. Matka: Terezie, katolička, vlastní dcera po nebožtíkoj Jiřím Novotnym, soukeníku z Glacka N. 33, matky Magdaleny, rozené Čudovy, tesaře z Dobrušky N. 18, panství Opočenského.

Kmotři: Josef Steidler, Gastwirth von Klein-Skalitz Nro 47, mit Gattin Rosalia.

*

† Anno 1836. Junius. Umřela dne 28. v 8 hodin večer a byla pohřbena 30. Juni 836. Nro domu 1. **Konstantia**, vlastní dcera Jana Pankla vrchnostenskýho štalmistra z Ratibořic byla pohřbena ode mně P. Ant. Charváta, Capl. Stáří: 7 let 4 měs. Nemoc a způsob smrti: Darmentzündung.

*

* Anno 1837. Martius: Narozen dne 21. a pokřtěn 23. Marcij 837. Nro domu 1. **Gustav**, pokřtěn ode mně P. Ant. Charvata, Capl.

Otec: Jan Pankel, katolík, vrchnostenský kočí z Ratibořic, vlastní syn po nebožtíkoj Ferdinand Pankloj, sedláku z Gainfaren Nro 100, z manželky Terezie, rozené Haindlovy, zahradníka z Gainfaren N. 50, oba panství Gainfahrského v Rakousích. Matka: Teresie, katolička, vlastní dcera po nebožtíkoj Jiřím Novotnym, soukeníku z Glacka N. 33, z manželky Magdaleny, rozené Čudovy, tesaře z Dobrušky Nro 18. panství Opočenského.

Kmotři: Josef Steidler, Gastwirth Nro 47. Helena, dcera Josefa Steidlera, vinaře Nro 47, oba ze Skaličky.

*

* Anno 1840. Měsíc December: Narozen dne 11. a pokřtěn 15. Decembru 840. Nro domu 1. **Otto Wilhelm**, pokřtěn ode mně P. Ant. Charváta, Capl.

Otec: Jan Pankl, katolík, panzynyrovaný kočí vrchnostenský z Ratěbořic, vlastní syn po nebožtíkoj Ferdinand Pankloj, sedláku z Gainfahren Nro 100, z manželky Terezie, rozené Haindlovy, zahradníka z Gainfahren

Nro 50., oba panství Gainfarského v Rakousích. Matka: Terezie, katolička, vlastní dcera po nebožtikoj Jiří Novotným, soukeníku z Glacka Nro 33, z manželky Magdaleny, rozené Čudovy, tesaře z Dobrušky Nro 18. panství Opočenského.

Kmotři: Josef Steidler, vinař ze Skaličky Nro 47, sammt der Gemahlin Wilhelmina.

*

* Snubní protokol Bož. Němcové: No. 30 — 9. Sept. 837. — Č. domu 15. — Ženicha jméno atd.: Herr Joseph Niemetz, k. k. Gefällwach Respitzient aus Kosteletz Nachoder Herrschaft Haus Nro 15, Sohn des Herrn Wenzl Niemetz Bürgers aus Neubitschow Haus Nro 23, der Mutter Anna gebohren Schkopitschka aus Bitschow. 31 Jahre alt, unverehelicht, kath. Religion, hat die Bewilligung zu Heuraten und hat sich mit dem Taufscheine ausgewiesen.

Nevěsty jméno atd.: **Barbara** (přeškrtnuto: eheliche) Tochter des Johann **Pankel,** Leibkutscher der Frau Herzogin von Sagan aus Ratibořic No 1. der Gemahlin Teresia geborne Nowotny aus Glatz in Schlesien, kath. Religion, 18 Jahr, ledig.

Poznámky: Der Herr Bräutigam ist aus der Kosteletzer Kollatur, ang. Junfer-Braut Skalitzer. Das zwischen diesen Verlobten kein Ehehindernisz sich befinde, wird gewissenhaft bezeugt. Der Herr Bräutigam ist grosjährig, und die Jungfer Braut minderjährig; ihr Herr Vater aber giebt ihr dazu seine väterliche Einwilligung.

Vlastnoruční podpis otce nevěstina: Johann Panckel, Vatter der Braut. Svědkové: Jos. Steidler, Gastwirth. klein Skalitz. N. 47. August Hoch, Herrschaft Nachod Zentralkastner.

*

Oddací zápis Bož. Němcové: Anno 1837. 12. September 837. — Č. domu 15.

Ženich: Pan **Josef Němec,** c. k. respicyent zemské stráže z Kostelce, vlastní syn pana Václava Němce, měšťana z Nového Bydžova No 23. z manželky Anny rozené Škopičkovy, měšťana též z Nového Bydžova, města krajského, N. 23. Stáří 32.

Nevěsta: **Barbora,** dcera Jana Pankla, knížecího kočího z Ratibořic, panství Nách., z matky Teresie, rozené Novotný, soukeníka z Kladska ve Slezku Nr. 33.

Byli s povolením slavného krajského ouřadu dd. 7. Septembru 837 po jednom toliko prohlášení a sice Dominica 17 post Pentecoste. Oddával s vědomím Ordinarii Loci Jozef Němetz, farář z Hořinoves.

Svědkové: August Hoch, Herzoglich Saganscher Herrschaftskastner von Chwalkowitz N. 1. Josef Steidler, Gastwirth in Klein Skalitz N. 47.

Podpis otce nevěstina: Johann Panckel ,Vatter der Braut, se prohlásil v přítomnosti nadjmenovaných svědků, že své dceři, jakožto neplnoleté dává své svolení k sňatku manželskému.

Poznámka: Všecky k oddavkám náležící věci se nacházejí schované ve farním archivu sub Regist: No. 30 fascicl de anno 1830, Stück 1, 2, 3 a 4[8]).

Učitelská jednota „Komenský" v Náchodě vyslovuje nejvroucnější díky všem, kdo své práce, studie a vzpomínky do této knihy podali a k obohacení jejího obsahu jakýmkoliv způsobem laskavě přispěli. Díky naše svědčí zvláště pp. vlád. radovi Frant. Bílému, c. k. zem. škol. inspektoru a dru Arne Novákovi, prof. české university v Praze, již od prvního vzniku až do konečného provedení provázeli myšlenku naši vzácnou svou podporou, vlídnými radami i účinnými sympatiemi. Neméně srdečným vděkem jednota oceňuje štědrost a ochotu sl. okresního zastupitelstva náchodského, jež se vzácným porozuměním účelu a významu našeho podniku podepřelo jej hned v samém počátku vydatnou svojí podporou finanční. V tom směru měj zejména náš vřelý a uznalý dík pan JUDr. Josef Čížek, starosta města Náchoda a okresního zastupitelstva náchodského. Děkujeme posléze i panu nakladateli Em. Šolcovi, jenž se postaral, aby kniha uvedena byla do světa v rouše co nejupravenějším. Kéž veřejnost česká přijme vlídně, co na památku a k uctění velké krajanky své jí předkládáme, a uvítá knihu naši s touž láskou, s jakou byla připravována.

[8]) Budiž podotknuto, že z družek dětských a dívčích let Boženiných provdala se podle zápisů ve farních matrikách skalických Kristina Celbová dne 17. srpna 1836 a Marie Ludrová dne 3. listopadu 1841. Tak sdělil s námi dp. P. Frant. Bakeš, farář v České Skalici, jemuž buďte tu vzdány upřímné díky i za to, že umožnil nám s nevšední ochotou otištění těchto zápisův, i za mnohé jiné služby a pokyny našemu pátrání laskavě prokazované.

OBSAH:

Illustroval: Adolf Kašpar.

Opravy: Str. 12. řádka 4. shora: místo »r. 1820« má býti »r. **1829**«.
Str. 22. řádka 18. shora: místo »č. 38« má býti »**č. 28**«.
Str. 246. řádka 19. zdola: místo »naparoduje« má býti »**neparoduje**«.
Str. 249. řádka 22. shora: místo »jein« má býti »**jen**«.

SEZNAM VYOBRAZENÍ:

Illustrace označené * tištěny jsou na zvláštních přílohách.

